This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

106. c. 2.

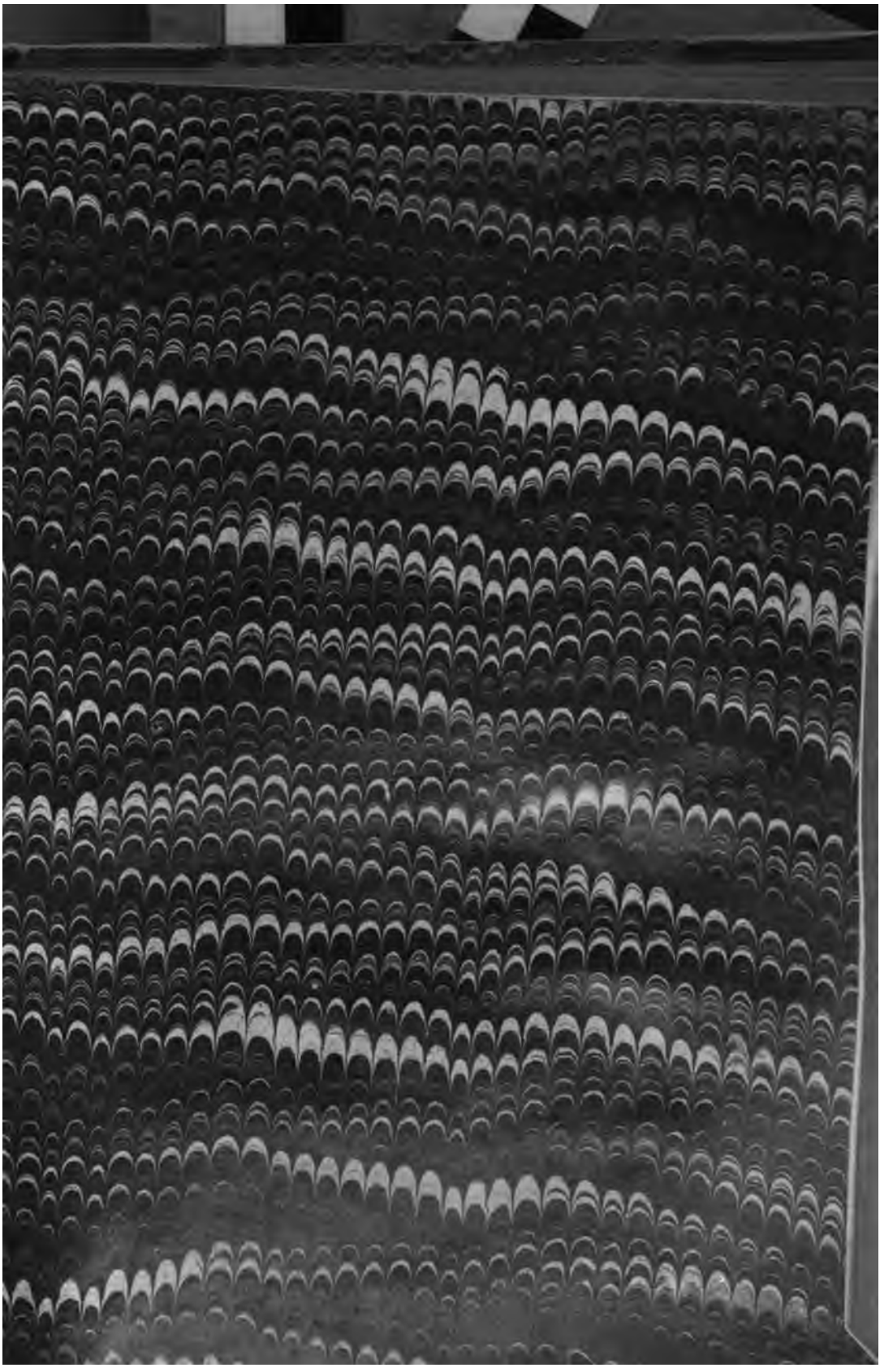

SVERIGES HISTORIA

FRÅN ÄLDSTA TID TILL VÅRA DAGAR.

MED ÖFVER TVÅ TUSEN TRÄSNITT.

II.

1350—1521.

3

SVERIGES HISTORIA

FRÅN ÄLDSTA TID TILL VÅRA DAGAR.

I SEX DELAR.

I. Af OSKAR MONTELIUS.
II. Af HANS HILDEBRAND.
III. Af OSKAR ALIN.
IV. Af MARTIN VEIBULL, MAGNUS HÖJER m. fl.
V. Af RUDOLF TENGBERG och SIMON BOËTHIUS.
VI. Af TEOFRON SÄVE.

MED 2312 TRÄSNITT.

ANDRA DELEN.

Sveriges medeltid, senare skedet. 1350—1521.

MED 411 TRÄSNITT.

STOCKHOLM,
HJALMAR LINNSTRÖMS FÖRLAG.
1877.

STOCKHOLM,
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI.
1877.

SVERIGES HISTORIA

FRÅN ÄLDSTA TID TILL VÅRA DAGAR

FÖRFATTAD AF

OSKAR MONTELIUS, HANS HILDEBRAND,
OSKAR ALIN, MARTIN WEIBULL,
RUDOLF TENGBERG, OCH JOHN HELLSTENIUS.

MED ÖFVER TVÅ TUSEN TRÄSNITT.

ANDRA DELEN.

Sveriges medeltid, senare skedet, 1350—1521.

MED 411 TRÄSNITT.

STOCKHOLM,
HJALMAR LINNSTRÖMS FÖRLAG.
1877.

STOCKHOLM,
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI.
1877.

SVERIGES MEDELTID,

SENARE SKEDET, FRÅN ÅR 1350 TILL ÅR 1521.

AF

HANS HILDEBRAND.

MED 411 TRÄSNITT.

STOCKHOLM,
HJALMAR LINNSTRÖMS FÖRLAG.
1877.

ANDRA DELENS INNEHÅLL:

SVERIGES MEDELTID. Skedet 1350—1521

(från digerdöden till Kalmar unions upplösning).

INLEDNING.

FOLKUNGATIDENS SLUT.

1350—1389.

Nya lagar för land och stad ..... s. 4.

Lagnämd sammankallad 1347. — Magnus Erikssons landslag och stadslag. — Straff enligt de nya lagarna. — Landslagens konungsbalk. — Straff för förbrytelser mot konungen och riket.

Kriget med ryssarne, vintern 1350—1351 ..... s. 8.

Finlands betryckta tillstånd. — Förmodadt stillestånd med ryssarne.

Herr Israel Birgersson. — Erkebiskop Hemming ..... s. 11.

Herr Israels börd. — Medlem af 1344 års interimsregering. — Hans deltagande i härfärden mot Ryssland 1350 samt död 1351. — Erkebiskop Hemmings tidigare lefnadsöden. — Hans nitälskan för kyrkan och missionsväsendet i norden. — Hans testamente.

Penningställningen och förhållandet till utlandet 1351—1356 s. 17.

Lånefördrag med påfvens legat Jean de Guilbert, 1351. — Påfvens hotande kraf. — Konungen och hans medlöftesmän bannlysta (1358). — Nytt mynt, 1354. — Hansestäderna. — Förhållandet till Danmark och Mecklenburg.

Hertig Bengt Algotsson och reduktionen 1353—1356 ..... s. 23.

Herr Bengt hertig öfver Halland och Finland. — Slägttafla: hertig Bengts förfäder och fränder. — Drottning Blanches morgongåfveområde. — Erkebiskopens i Lund gods tagna i beslag 1355.

Kyrkliga förhållanden 1350—1356 ..... s. 26.

Peterspenning. — Provisionsväsendet. — Märkligare biskopar.

Stormännen och Erik Magnusson resa sig mot konung Magnus 1356—1359 ..... s. 30.

Stormansväldets fel och förtjenster. — Alexandersagan. — Stormansätternas gruppering. — Junker Erik. — Erik antar konungatitel och utdelar förläningar, 1356. — Förlikning mellan Magnus och Erik, i april och nov. 1357. — Konung Håkan af Norge trolofvad med Valdemar Atterdags dotter Margareta, 1359. — Erik och hans gemål dö i pesten, juni samma år.

Konung Valdemars eröfringar 1360—1363 ..... s. 39.

Den första kända riksdagskallelse, 1359. — Mötet i Söderköping, i nov. 1359. — Förbund

mellan konung Magnus och hertig Albrekt af Mecklenburg, samma år. — Helsingborgs kärna. — Hertig Albrekts ränker. — Valdemar bemäktigar sig Skåne, Bleking och södra Halland 1360 samt Öland och Gotland 1361. — Visby fall. — Förbund mellan Magnus och hanseståderna. — Stillestånd mellan städerna och Danmark. — Håkans bröllop med Margareta, april 1363.

Stormännens stämplingar 1360—1363 ..... s. 49.

Stormännens försök att åstadkomma söndring mellan Håkan och Magnus. — Håkan hyllas vid Mora till konung jemte Magnus, febr. 1362.

Visby och Gotland ..... s. 54.

Gotlands tidigare odling. — Visby makt och rikedom. — Läge. — Kyrkor och kloster. — Sägner om Visby fall 1361.

Stormännen göra hertig Albrekt till konung ..... s. 61.

Hertig Albrekt af Mecklenburg konung i Sverige, 15 febr. 1364. — Strider mellan Albrekt samt Magnus och Håkan. — Magnus fången i slaget vid Gata 1365. — Om Magnus Eriksson.

Striderna mellan Albrekt och Håkan. — Konung Albrekt blir fullkomligt beroende af stormännen. 1365—1371 ..... s. 70.

Krigsåren 1365—1368. — Fruktlösa underhandlingar mellan Albrekt och Håkan. — Albrekts försäkran till rådet, den 7 aug. 1371. — Freden med Håkan och Magnus' frigifvande, den 14 aug. samma år. — Konung Magnus' personlighet och död (1374).

Den heliga Birgitta († 1373) ..... s. 74.

Birgittas börd. — Hennes fromhet. — Pilgrimsfärder. — Birgitta i Alvastra kloster. — Resan till Roma. — Birgitta i Roma, Napoli och det heliga landet. — Birgittas återfärd och död i Roma 1373. — Den heliga Birgittas personlighet. — Prof ur hennes uppenbarelser. — Birgittinerorden.

Konung Albrekts regering åren 1371—1386 ..... s. 92.

Osäkerhet och våldsbragder inom landet. — Visan om konung Albrekt. — Stolts Elisif. — Missnöje med Albrekt. — Bo Jonsson (grip).

Förvaltning och penningväsen ..... s. 100.

Frälset. — Länsväsendet. — Försvarsväsendet. — Skatter. — Mynt.

Konung Albrekts fall. — Drottning Margareta. 1386—1389 s. 106.

Arfsföljden i Danmark och Norge. — Krig mellan Sverige och Danmark. — Albrekt efter Bo Jonssons död 1386. — Bo Jonssons testamentarier erbjuda drottning Margareta Sveriges krona, 1388. — Slägttafla: Folkungar (hertig Erik Magnussons afkomlingar). — Albrekt slagen och tillfångatagen af Margareta vid Falköping, den 24 febr. 1389.

UNIONEN UNDER MARGARETA OCH ERIK.

1389—1434.

Geografisk öfversigt ..... s. 115.

Lagsagor. — Stift. — Städer, fästen, kloster och märkligare orter.

Margaretas strider med tyskarne 1389—1398 ..... s. 129.

Albrekts fångenskap. — Hättebröderne. — Käpplingemorden. — Vitaliebröderne. — Fredsfördraget i Lindholm 1395. — Albrekt frigifves. — Sjöröfveriet i Östersjön. — Gotland i preussiska ordens våld. — Albrekts sista öden och död (1412).

Drottning Margareta och konung Erik af Pommern. — De inre förhållandena (1397—1412) ..... s. 138.

Den sexårige Erik hyllas till tronföljare och medregent i Norge. — Lapparnes omvändelse. — Margaretas förhållande till de andlige och stormännen. — Bo Jonssons testamentarier. — Erik

medregent i Danmark och Sverige. — Herredagen i Nyköping 1396. — Unionsförslaget i Kalmar 1397. — Eriks förmälning. — Drottning Filippa. — Reduktion af skattegods. — Skatter. — Missnöje mot Margareta.

Förhållandet till utländska makter 1389—1412 ..... s. 151.

Preussiska orden och Gotland. — Den falske Olaf. — Fejden på Gotland. Gotland öfverlemnas 1408 åt konung Erik. — Kriget med holsteinska grefvarne. — Abraham Broderssons afrättning. — Underhandlingar med holsteinarne. — Drottning Margaretas död 1412.

Vadstena kloster ..... s. 158.

De äldsta vadstenabröderne. — Fru Birgitta förklaras för helgon af påfven i Roma 1391. — Heliga Birgittas skrinläggning. — Högtidsåret 1394. — Abbedissan Ingegerd. — Vallfärder från utlandet till Vadstena. — Birgittinerkloster utom Sverige. — Literär verksamhet. — Bröder och systrar. — Kyrka och klosterbygnader. — Venezianen Pietro Quirinis resa.

Kriget mot holsteinarne och hansan 1412—1435 ..... s. 170.

Mötet i Nyborg 1413. — Holsteinska grefvarnes fortsatta anspråk på Slesvig föranleder krig. — Erik intager Slesvig 1417. — Tåget till Femern. — Hansestäderna gripa till vapen. — Kejsar Sigismund dömer, att Slesvig var ett danskt land, 1424. — Eriks pilgrimsfärd till Jerusalem. — Kriget börjar på nytt. — Drottning Filippa försvarar Kjöbenhavn 1428. — Hennes död i Vadstena 1430. — Fortsatta strider och underhandlingar. — Freden i Vordingborg 1435.

De inre förhållandena i Sverige 1412—1434 ..... s. 179.

Mynt. — Skatter. — Konung Eriks besök i Sverige. — Rättskipning. — Eriks försök att göra Bogislav af Pommern till tronföljare. — Konungens ingrepp i de andliges makt. — Erkebiskopsstolens besättande med ovärdiga män. — Jöns Jerekinsson erkebiskop. — Missnöje i landet. — Farsoter och hård tid. — Förläningar åt utländingar. — Utländska fogdars förtryck. — Jösse Eriksson. — Engelbrekt Engelbrektsson. — Dalabönderne resa sig 1434.

Rörelser inom kyrkans, konstens och literaturens områden 1389—1434 ..... s. 194.

Blick på kyrkan och påfvedömet. — Reformatoriska rörelser. — Svenska ombud vid de utländska kyrkomötena. — Möte i Arboga 1417. — Förbättrad undervisning. — Första förslag till högskola i Sverige. — Kyrkligt lif. — Fromma stiftelser. — Bygnadskonst. — Domkyrkorna i Upsala och Linköping. — Bildhuggar- och målarkonst. — Kyrklig literatur. — Erkebiskop Birger Gregersson. — Biskop Nils Hermansson i Linköping. — Kyrkliga minnen i Finland. — Biskop Magnus Olsson Tavast. — Tre nya svenska helgon. — Den verldsliga literaturen.

MOTSTÅND MOT UNIONEN.

1434—1470.

Engelbrekt Engelbrektsson. — Det första befrielsekriget. 1434 s. 214.

Dalarnas folk i spetsen för utvecklingen af Sveriges öden. — Engelbrekt Engelbrektsson. — Borganäs fäste uppbrändt af dalkarlarne midsommarsdagen 1434. — Stormning af Köpings hus. — Vestmanlands, Uplands och Rekarnes allmoge förenar sig efter hand med dalkarlarne. — Gripsholm brännes. — Erik Puke. — Resningen i Finland. — Mötet i Vadstena, i augusti. — Herrarne tvingas att uppsäga konung Erik tro och lydnad. — Östgötar och sedan vermländingar deltaga i befrielsekriget. — Mötet i Stockholm, september 1434. — Anklagelsepunkterna mot konung Erik.

Underhandlingar med konung Erik ..... s. 222.

Erik inskeppar sig till Sverige med en här. — Riksmöte i Arboga, januari 1435. — Engelbrekt rikshöfvidsman. — Möte i Halmstad, maj 1435. — Fredsfördrag i Stockholm med konung Erik, oktober samma år. — Konungen utnämner drotsete och marsk.

Det andra befrielsekriget. 1436 ..... s. 22(

Riksdag i Arboga, januari 1436. — Engelbrekt och marsk Karl Knutsson tåga mot Stocl holm. — Slottet belägras. — Karl Knutsson rikshöfvidsman. — Engelbrekt erhåller makt, jemngc med marskens. — Engelbrekts nya segertåg genom landet. — Engelbrekt kallas af rådet till Stocl holm. — Han mördas af Måns Bengtsson (natt och dag), april 1436. — Engelbrekts personlighe — Visan om Engelbrekt.

De stora ätterna ..... s. 23

Uplandslagmannen Birger Perssons afkomlingar och slägtskap till andra ätter. — Ätten m lejon i vapnet. — Ätten med griphufvud i vapnet. — Sparreätten. — Båtätten. — Blå- och vin torpaätterna. — Ätten med en tillbakaseende ulf i vapnet. — Ekaslägten. — Bjelkeätten. — Ätte med natt och dag i vapnet. — Yngre Sturar. — Ätten Natt och dag på längden (hammarstad ätten). — Bondeätten. — Ätten Sture med tre sjöblad. — Oxenstjernaätten. — Vasaätten. — Släg taflor: Ättlingar af Birger Persson; ätten Bjelke; ätten Natt och dag och de yngre Sturarne; ätte Natt och dag på längden; ätten Bonde; ätten Sture med tre sjöblad; ätten Oxenstjerna.

Ställningen i landet efter Engelbrekts död. 1436 ..... s. 24

En tysk krönikeskrifvares omdöme om Engelbrekt. — Drotsete Kristiern Nilsson (vase). - Marsken Karl Knutsson (Bonde). — Marsken och Erik Puke. — Möte i Kalmar, juli 1436. - Fördrag mellan konung Erik och svenskarne den 1 september samma år.

Nytt unionsförslag 1436. — Karl Knutsson rikshöfvidsman (1436-1438) ..... s. 24

Mötet i Söderköping 1436. — Nytt förslag till unionsakt. — Erik Puke afrättas i början 1437. — Biskop Tomas' bref till Karl Knutsson. — Jösse Eriksson halshugges af bönderne 143 — Underhandlingar och ränker. — Jäsning inom landet. — Karl Knutsson nedlägger rikshöfvid mannaskapet, på herredagen i Arboga, mars 1438. — Erik beger sig till Gotland. — Möte i Ka mar, juni 1438.

Karl Knutsson riksföreståndare (1438—1440). — Kristofer konun 1441 ..... s. 25

Herredag i Telge, augusti 1438. — Karl Knutsson riksföreståndare, oktober samma år. - Danska rådet inkallar samtidigt Kristofer af Baiern. — Svenskarne uppsäga konung Erik tro o lydnad, september 1439. — Karl Knutsson nedlägger riksföreståndarskapet, september 1440. - Kristofer väljes till konung, september 1440, och krönes i Upsala, september 1441. — Erik Visborg.

Kristofers regering (1441—1448). — Förhållandet till främmand makter ..... s. 26

Kristofers personlighet. — Hansestäderna. — Kristofers eriksgata samt kröning i Danma 1443. — Erkebiskopen i Upsala får titeln primas Sueciæ. — Kristofers förmälning med Dorotea Brandenburg. — Den afsatte konung Erik och sjöröfveriet i Östersjön. — Tyska orden och Gotlan — Kristofers anfallsplaner mot Ryssland och Lübeck. — Konung Kristofer, död i januari 1448.

Inre förhållanden under konung Kristofers regering (1441—1448 — Den nya landslagen ..... s. 26

Karl Knutsson. — Förlikning mellan marsken och drotseten, 1441. — Marsken och konunge — Konungens och marskens besök på Gotland, 1446. — Viborgs hus. — 1442 års interimsregerin — Konung Kristofers snikenhet. — Missväxt och hungersnöd. — Lagstiftningsåtgärder. — Kristofe landslag, 1442.

Karl Knutsson blir Sveriges och Norges konung. 1448, 1449 s. 27

Bröderne Bengt Jönsson och Nils Jönsson (oxenstjerna) riksföreståndare 1448. — Karl Knu son vald till Sveriges konung, juni samma år. — Kristiern (I) af Oldenburg konung i Danmark. Karl Knutsson korad till Norges konung, juni 1449. — Striderna om Gotland. — Eriks af Po

mern flykt från Gotland 1449. — Hans död 1459. — Konung Kristierns anfall mot Visby 1449. — Magnus Grens förräderi. — Karl Knutssons kröning i Trondhjem, november 1449.

Halmstadsmötet 1450. — Konung Karl och stormännen 1450 s. 285.

Traktaten i Halmstad, maj 1450. — Kristiern krönes till Norges konung, juli samma år. — Drottning Katarina. — Stormännens förräderi. — Möte i Arboga, juni 1450. — Stormännen vilja beröfva konung Karl all makt. — Konung Karl och påfven.

Mötet i Avaskär 1451 och kriget 1451—1453 ..... s. 290.

Drottning Doroteas morgongåfva. — Danskarnes fiendtligheter i Sverige, hösten 1451. — Konung Karls härjningar i Skåne och Halland 1452. — Lödöse brändt. — Svenska flottan. — Danskarnes anfall på Stockholm och Öland. — Krigshändelserna i Vestergötland. — Tord Bonde. — Ture Turesson (bjelke). — Stillestånd med Danmark 1453.

Inre förhållanden under konung Karls regering 1448—1456 s. 300.

Fru Birgitta på Hammersta. — Erkebiskop Jöns Bengtsson och Magnus Gren. — Karl och de andlige. — Inskränkning i stormännens rätt att besitta län. — Konungen och folket. — Sveriges äldsta myntordning. — Rikets ekonomiska ställning. — Gotlandsvisan. — Krönikor. — Fjortonhundratalets försök att teckna Sveriges historia. — Sagan om Didrik af Bern, m. fl. — Bildande konst.

Krigsåren 1455 och 1456. — Erkebiskop Jöns Bengtssons uppror 1457 ..... s. 313.

Hansan. — Danskarnes infall i Sverige, våren 1455. — Fästet Danaborg. — Karlsborgs fäste. — Tord Bonde mördad, maj 1456. — Borgholm. — Erkebiskop Jöns Bengtsson gör uppror. — Stockholm belägras. — Konung Karl flyr till Danzig, februari 1457. — Karl under motgångens tid.

Kristiern af Oldenburg blir Sveriges konung 1457 ..... s. 317.

Jöns Bengtsson och Erik Axelsson (Tott) riksföreståndare. — Kristiern väljes till Sveriges konung den 23 juni 1457. — Konungens kröning den 3 juli samma år. — Ställningen i Finland. — Stormännen.

Konung Kristiern I:s förhållande till utlandet. 1457—1463 s. 320.

Tyska orden. — Slägttafla: Ätten Oldenburg. — Planer på Estland. — Danzig. — Hanseståderna. — Förbund med Frankrike mot England, 1456. — Skotland. — Novgorod och ryssarne. — Kristiern hyllas till herre öfver Slesvig-Holstein.

Inre förhållanden under konung Kristierns regering 1457—1463 ..... s. 324.

Kyrkan och presterskapet. — Unionsmöte i Skara, januari 1458. — Tronföljden i Sverige och Norge tillförsäkrad Kristierns hus. — Drottning Doroteas morgongåfva. — Mötet i Stockholm 1458. — Anklagelsepunkterna mot konung Karl. — Domen öfver honom. — Konungen och påfven. — Kristiern och stormännen. — Skatter. — Kristierns sätt att skaffa sig penningar. — Missnöje med konung Kristierns regering. — Erkebiskop Jöns fängslas, 1463. — Uplandsböndernes uppror. — Kristiern I:s blodbad på Helgeandsholmen i Stockholm 1463.

Biskop Kettils resning 1464 ..... s. 331.

Biskop Kettil Karlsson (vase) rikets höfvidsman, februari 1464. — En dansk här infaller i Sverige. — Striden vid Harakers kyrka, april 1464. — Stockholm belägras. — Slägttafla: Vasaätten (före tronbestigningen). — Konungen bannlyst lemnar Sverige.

Konung Karl andra gången konung. 1464, 1465 ..... s. 333.

Karl återkallas, juli 1464. — Hyllas till konung, augusti samma år. — Missämja mellan konungen och biskop Kettil. — Jöns Bengtsson frigifven. — Stormännens stämplingar. — Konung Karl afsäger sig Sveriges krona den 30 januari 1465.

Biskop Kettil och erkebiskop Jöns riksföreståndare 1465, 1466 s. 336.

Biskop Kettil dör i pesten, augusti 1465. — Möte mellan de tre rikenas råd i Jönköping, februari 1466. — Missnöje med erkebiskopen.

Herr Erik Axelsson riksföreståndare 1466, 1467 ..... s. 338.

Tottarne. — Slägttafla: Ätten Tott. — Erik Axelsson (Tott) riksföreståndare, september 1466. — Flygskrifter om konung Kristiern. — Två stormanspartier. — Våldsbragder. — Karl Knutsson återkallad, den 21 september 1467. — Erkebiskop Jöns Bengtsson dör i december samma år.

Konung Karl Knutssons tredje regering. 1467—1470 ..... s. 346.

Konungen låter hylla sig i flere landskap. — Ivar Axelsson (Tott). — Mötet i Halmstad, juli 1468. — Krig med Danmark. — Axevall, uppbrändt af danskarne den 30 juni 1469. — Hansan söker medla fred. — Stormännens affall. — Konung Karl dör den 15 maj 1470.

Inre förhållanden. — Konst och vetenskap. 1457—1470 ..... s. 356.

Osäkerheten i landet. — Myntväsen. — Kyrkor och kloster. — Bygnadskonst. — Målarkonst. — Historieskrifning: Ericus Olai.

RIKSFÖRESTÅNDARNES TID.

1470—1521.

Sten Sture den äldre blir riksföreståndare. — Slaget vid Brunkeberg 1471 ..... s. 361.

Sten Sture den äldre. — Herr Sten koras af rådet till rikets föreståndare, midsommarstiden 1470. — Riksföreståndarskapet fastställdt på riksdag i Arboga, den 1 maj 1471. — Konung Kristiern I:s försök att återvinna Sveriges krona. — Slaget vid Brunkeberg, den 10 oktober 1471. — Sankt Göran och draken.

Stockholms stad ..... s. 368.

Den egentliga staden, staden inom broarna. — Bygnadssätt. — Samfärdsel. — Handel. — Borgerskap. — Embeten eller handtverkarlag. — Gillen.

Förhållandet till Danmark 1471—1481 ..... s. 373.

Fred med Danmark, juli 1472. — Nya tvister och möten. — Kristiern I:s underhandlingar med påfven och främmande furstar för att kufva Sverige. — Påfven bannlyser svenskarne. — Förlikning mellan Danmark och Sverige, januari 1476. — Unionsmöte i Kalmar och Ronneby, augusti samma år. — Konung Kristierns förhållande till Slesvig-Holstein och hansan. — Kristierns personlighet. — Kristiern I dör den 21 maj 1481.

Sveriges förhållande till de östra grannarne. 1471—1481 ... s. 378.

Finland. — Tottarne. — Livländska orden. — Novgorod. — Ryssland.

Förhållandena till danske konungen Hans och herr Ivar Axelsson. 1481—1487 ..... s. 380.

Junker Hans' hyllning till Sveriges och Norges konung. — Möte i Kalmar mellan danska och svenska rådsherrar, augusti 1482. — Norska rådet väljer särskild riksföreståndare. — Halmstads recess, januari 1483. — Hans krönes till Danmarks och Norges konung samma år. — Ivar Axelsson (Tott). — Kalmar recess, september 1483. — Möte i Kalmar, augusti och september 1484. — Upplopp i Stockholm, november samma år. — Uppror i Vestergötland. — Livländska orden och Riga. — Ivar Axelsson (Tott). — Sten Sture och hansan. — Hansestäderna och konung Hans. — Sjöröfveriet i Östersjön och Vesterhafvet. — Drottning Doroteas död (i november 1495).

Kyrkans, literaturens och konstens tillstånd. 1470—1496 .. s. 389.

Erkebiskop Jakob Ulfsson. — Biskop Henrik Tidemansson i Linköping. — Brynjulf Gerlaksson i Skara. — Konrad Rogge i Strengnäs. — Strengnäs domkyrka. — Biskop Lydeka Abelsson i Vesterås. — Vesterås domkyrka. — Biskopar i Vexiö. — Kort Bitz och Magnus Nilsson i Åbo. — Biskopssynoden i Arboga 1474, den sista som under medeltiden hållits i Sverige. — Gudstjensten.

— Kyrkliga stiftelser. — Klostren. — Katarina Ulfsdotters skrinläggning 1489. — Boktryckarkonsten i Sverige. — Undervisningen. — Upprättandet af Upsala högskola 1477. — Kyrkomåluingar.

Inre förhållanden 1470—1497 ..... s. 403.

De stora ätterna: Sture, Tott, Bjelke, Oxenstjerna, Bonde, Sparre, Trolle, Gyllenstjerna, Posse, Fleming m. fl. — Nils Klausson till Vik. — Lagskipning. — Lagstiftning. — Skogshushållning. — Bergsbruk. — Handel. — Myntväsen. — Rikets ekonomiska tillstånd.

Oenighet mellan herr Sten Sture och rådet. — Kriget med ryssarne. 1493—1497 ..... s. 409.

Rådsmöte i Telge, midsommarstiden 1493. — Förbund mellan ryssarne och konung Hans, november samma år. — Möten och underhandlingar mellan svenskar och danskar. — Unionsmöte i Ny Lödöse, maj 1494. — Konung Hans antagen till Sveriges konung vid ett rådsmöte i Stockholm, augusti 1494. — Brytning mellan Sten Sture och Jakob Ulfsson. — Unionsmöte i Kalmar, midsommarstiden 1495. — Knut Posse försvarar Viborg. — Ryssarnes härjningar i Finland 1496. — Ivangorod tages af svenskarne. — Missämja mellan Sten Sture och Svante Nilsson. — Stillestånd med Ryssland, mars 1497.

Herr Sten Sture afsättes och Hans antages till konung 1497 s. 414.

Herr Sten och stormännen. — Konung Hans' rustningar. — Möte i Ny Lödöse, juli 1496. — Rådsherrarne afsätta Sten Sture, den 7 mars 1497. — Krig med Danmark. — Stormännen gifva konung Hans trohetsförsäkringar, i maj 1497. — Sten Sture belägrar Stäket. — Flere slott gifva sig åt Hans. — Hans krönes till Sveriges konung, den 26 november 1497.

Konung Hans' regering i Sverige. 1497—1501 ..... s. 420.

Sten Stures förläningar. — Prins Kristiern väljes till tronföljare, den 5 december 1497. — Ny myntordning samma år. — Drottning Kristina krönes i Upsala, den 3 februari 1499. — Prins Kristiern hyllas i Stockholm, den 29 maj. — Tåg mot Ditmarsken. — Sten Sture och Svante Nilsson försonas, år 1500. — Missnöje med konung Hans. — Uppror i Upland. — Möte i Vadstena, den 1 augusti 1501. — Stormännen uppsäga konungen tro och lydnad. — Konung Hans lemnar Stockholm, den 11 augusti. — Konungens personlighet.

Herr Sten Stures senare riksföreståndarskap. 1501—1503 s. 427.

Resningen mot konung Hans. — Drottning Kristina försvarar Stockholms slott. — Herr Sten andra gången riksföreståndare, den 12 november 1501. — Drottning Kristina uppger Stockholms slott, den 9 maj 1502. — Konung Hans utanför Stockholm med en flotta, den 12 i samma månad. — En svensk här inrycker i Norge. — Kriget i Vestergötland och Finland. — Drottning Kristina frigifves ur sin fångenskap. — Herr Sten dör i Jönköping, den 14 december 1503.

Herr Svante Nilsson och striderna med Danmark. 1504—1512 s. 430.

Svante Nilsson riksföreståndare, januari 1504. — Stillestånd med ryssarne. — Unionsmöte i Kalmar, juni 1505. — Riksföreståndaren med flere svenska herrar dömda som majestätsförbrytare. — Strider med Danmark: Kalmar intaget af svenskarne 1506, Åke Hansson (Tott) härjar i Halland, Kastelholm eröfradt af danskarne 1507. — Fru Märta befälhafvare på Stockholms slott. — Riksmöte i Stockholm, oktober 1507. — Strider och underhandlingar med Danmark. — Riksmöte i Stockholm 1508. — Stillestånd med Danmark, fred och fredsbrott. — Förbund med Ryssland, 1510, och med vendiska städerna samma år. — Åke Hanssons död. — Prins Kristierns infall i Vestergötland, januari 1511.

Inre förhållanden intill herr Svante Nilssons död (1512) ... s. 443.

Svante Nilssons personlighet. — Stormännen. — Prelaternes strid om makten. — Finlands betryckta ställning. — Sten Kristerssons (oxenstjerna) uppror 1511. — Rådet sätter sig emot herr Svante. — Svante Nilssons död, den 2 januari 1512.

Herr Sten Sture den yngre riksföreståndare, första tiden 1512—1516 ..... s. 447.

Vesterås, Stockholms, Stegeborgs och Kalmar slott öfverlemnas åt herr Sten. — Möte i Ar-

boga, januari 1512. — Erik Trolle hyllas af rådet till höfvidsman. — Underhandlingar med mark. — Möte i Malmö, april 1512. — Herr Sten hyllas i Stockholm till riksföreståndare, 23 juli. — Konung Hans' död den 20 februari 1513. — Fred med Danmark, juli samma å Jakob Ulfsson afsäger sig erkebiskopsembetet, augusti 1514. — Gustaf Trolle vigd till hans trädare, maj 1515. — Mötet mellan herr Sten och Gustaf Trolle i Upsala domkyrka, februari

Konung Hans' död. — Kristiern II ... . s.

Danska riksrådets klagoskrift öfver konung Hans. — Kristiern II:s uppfostran. — Kri som vice konung i Norge. — Dyveke. — Kristierns kröning till Danmarks och Norges ko 1514. — Konungens handfästning. — Dyvekes död och domen öfver Torben Oxe, 1517. — H Sigbrit.

Herr Sten Stures sista tid 1516—1520... .... s.

Herr Stens samtida: Jakob Ulfsson, Hemming Gad, Hans Brask, Gustaf Trolle. — Sten belägrar Stäket. — Riksdag i Arboga, jan. 1517. — Unionsmöte i Halmstad, i febr. – dansk flotta ankommer till Stockholms skärgård, den 4 aug. — Striden vid Vädla. — Riks Stockholm, nov. 1517. — Erkebiskop Trolle afsatt och fången. — Herr Sten återupptager fien heterna mot Danmark, jan. 1518. — Stäket nedbrytes. — Aflatskrämaren Arcimboldo. — Ko Kristiern belägrar Stockholm, midsommarstiden 1518. — Strid vid Brännkyrka, i slutet af jul Arcimboldos färd i Sverige och Danmark 1518 och 1519. — Sten Sture och hans anhängare lysta. — Kriget 1519. — Slaget vid Bogesund, den 19 jan. 1520. — Svenskarne å nyo slagn Tiveden, den 1 febr. — Sten Sture dör på Mälarens is, den 3 febr. 1520. — Sten Stures r ordning (1513).

Konung Kristierns regering 1520—1521 .... s.

Sveriges ställning vid Sten Sture den yngres död. — Kristiern II erkännes af rådet Sveriges konung, den 2 mars 1520. — Kristina Nilsdotter (gyllenstjerna) försvarar Stockholm Långfredagsslaget i Upsala den 6 april. — Riksdag i Kristierns läger vid Stockholm, den 3 jun Befrielsekriget i mellersta Sverige. — Stockholms belägring. — Fru Kristina uppger slotte Kristierns intåg i hufvudstaden, den 7 september. — Konungens kröning, den 4 novembe Stockholms blodbad. — Kristierns blodbesudlade återväg till Danmark. — Hans lagstiftningsåtg — Gustaf Eriksson i Dalarna.

Öfversigt af Sveriges inre utveckling under medeltidens senare skede.

Styrelse och förvaltning .... s.

Konungamakten. — Frälset. — Rådet. — Allmogen delaktig i rikets styrelse. — Riksd — Rådsmöten eller herredagar. — De gamla landskapen förlora sin politiska betydelse. — föreståndarskap. — Lagskipning. — Administrativ indelning. — Krigsväsen.

Den materiela odlingen .... s.

Näringar. — Handel. — Sjöfart. — Myntväsen. — Stadslifvet. — Bygnadssättet i städ — Tyskar i deras styrelse.

Den andliga odlingen .... s.

Kyrkan. — Helgondyrkan. — Fromma stiftelser. — Kloster. — Upsala högskola. — Li verksamhet. — Språket. — Bildande konst.

Lefnadssätt och seder .... s.

Samhällsklassernas inbördes förhållande. — Klädedrägten. — Stormannens hem. — V — Allmän återblick.

Använda källor till andra delen af Sveriges historia.

Utgifna källskrifter.

Hadorph, Johan, Bjärköa rätten . . ., hvar hoos följa några the äldsta konunga stadgar, som ifrån kon. Magno Ladulås til kon. Gustafs I. tid äro utgifne (1687).

Hadorph, Johan, Then andra delen til rijm-crönikorne hörande: innehåller åtskillige konglige och furstlige förlijkningar, föreningar, försäkringar, dagtingan, förbund, förskrijffningar, legdebreff etc. och mera sådant som then svenska historien angår (1676).

Svenskt diplomatarium från och med år 1401 utgifvet af riksarchivet genom Carl Silfverstolpe. D. 1 (1875, 76).

Handlingar rörande Skandinaviens historia, utgifna af kongl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. D. 1—40 (1816 o. f.).

Historiska handlingar till trycket befordrade af kongl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. D. 1—9 (1861 o. f.).

Handlingar till upplysning af Finlands häfder, utg. af A. I. Arvidsson (1846 o. f.).

Nya källor till Finlands medeltidshistoria. Samlade och utgifna af E. Grönblad. Saml. 1 (Kjöbenhavn, 1857).

[Kullberg, N. A.], Svenska riksarchivets pergamentsbref från och med år 1351 förtecknade, med angifvande af innehållet. 1, 2 (1866—69).

Svenska medeltidens rimkrönikor. Utg. af G. E. Klemming. D. 1—3 (1865—69).

Scriptores rerum svecicarum medii ævi. T. I—III (1818 o. f.).

Olai Petri krönika, utg. af G. E. Klemming (1860).

Hyltén-Cavallius, G. O., och Stephens, G., Sveriges historiska och politiska visor. Samlade och utgifna. D. 1 (1853).

Suomi. Tidskrift i fosterländska ämnen. Årg. 1848.

Heliga Birgittas uppenbarelser efter gamla handskrifter utg. af G. E. Klemming. D. 1—4 (1857 o. f.).

Diplomatarium Christierni primi. Samling af aktstykker, diplomer og breve. henhörende til kong Christiern den förstes historie. Ved registrator Hans Knudsen. Efter allerhöjeste befaling udgivet af C. F. Wegener (1856).

Scriptores rerum danicarum medii ævi. Vol. I—VII ed. J. Langebek (1772—86).

Regesta diplomatica historiæ danicæ, index chronologicus diplomatum et litterarum historiam danicam inde ab antiquissimis temporibus usque ad annum 1660 illustrantium, quæ in libris hactenus editis vulgata sunt. Cura societatis regiæ scientiarum danicæ. T. I (1843, 47).

Udvalg af hidtil utrykte danske diplomer og breve fra 14, 15 og 16 aarh., udg. af C. Molbech og N. M. Petersen. B. I (1842 o. f.).

Aarsberetninger fra det kongelige geheimearchiv. Bidrag til dansk historie, af utrykte kilder, udg. af C. F. Wegener (1852 o. f.).

Diplomatarium norvegicum. Oldbreve til kundskab om Norges indre og ydre forhold, sprog, slægter, sæder, lovgivning og rettergang i middelalderen. Samlede og udgivne af Chr. C. A. Lange og Carl R. Unger (sedan H. J. Huitfeldt). 1—14 (1847 o. f.).

Die recesse und andere akten der hansetage von 1256—1430. Bde I—III (utg. af Koppmann, 1870 o. f.).

Hanserecesse von 1431—1476. Bearb. von G. von der Ropp. B. I (1876).

Vigtigare bearbetningar af källskrifterna.

Lagerbring, S., Svea rikes historia ifrån de äldsta tider till de närvarande. D. 3—4 (1776—1783; af femte delens början finnes afskrift i k. vitterhets, historie och antiqvitets akademiens bibliotek).

Geijer, E. G., Svenska folkets historia. D. 1—3 (sista uppl. 1876).

Styffe, C. G., Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver. D. 1—4 (1859—75).

Styffe, C. G., Skandinavien under unionstiden. Ett bidrag till den historiska geografien (1867).

Historiskt bibliotek, utg. af C. Silfverstolpe. D. 1, 2 samt ny följd 1 (1875 o. f.).

Reuterdahl, H., Svenska kyrkans historia. B. II, 2—III (1850—63).

Munch, P. A., Det norske folks historie. Anden hovedafdelning. (Unionsperioden). D. 1, 2 (1862—63).

Keyser, R., Den norske kirkes historie under katholicismen. B. 2 (1858).

Suhm, P. F., Historie af Danmark. T. 13, udg. af R. Nyerup (1826).

Jahn, F. H., Danmarks politisk-militaire historie under unionskongerne, fra kong Oluf og dronning Margarethe, indtil kong Hanses død, med et tillæg af forhen utrykte diplomer og andre historiske actstykker samt 2 oversigtskort og 1 plan. Efter forfatterens død udgiven af E. Ewald, J. A. Fibiger og C. Molbech (1835).

Allen, C. F., De tre nordiske rigers historie under Hans, Christiern den anden, Frederik den förste, Gustav Vasa, grevefeiden. B. 1—3 (1864—67).

Paludan-Müller, C., De förste konger af den oldenborgske slægt. Omrids og tanker til forstaaelse af Danmarks historie i overgangen fra middelalderen til den nyere tid (1874).

Helweg, L. N., Den danske kirkes historie til reformationen, udg. af selsk. f. Danm. kirkehist. 2 (1858).

Ropp, G. von der, Zur deutsch-skandinavischen geschichte des XV. jahrhunderts (1876).

Rättelser och tillägg till andra delen.

S. 4, r. 26, 1348 (ej 1349); — s. 8, r. 1, okär och kär, (ej okär kär, och); — s. 10, r. 1, Bengt Turesson (ej Nils Turesson); — s. 14, r. 34, å (ej i); — s. 20, r. 31, s. 244 (ej s. 33); — s. 24, r. 21, Gustaf Tunesson (ej Turesson); — s. 32, r. 38, Ture Kettilsson (ej Nilsson); — s. 33, r. 19, brors- (ej syster-); — s. 46, r. 26, från (ej till); — s. 47, r. 39, 1362 (ej 1236); — s. 60, r. 2, 1376—1388 (ej 1372—1384); — s. 60, r. 12, invid (ej inom); — s. 111, slägttafian (andra ledet) bör vara: Ingeborg, g. m. 1) hertig Erik Magnusson, † 1318, 2) hertig Knut Porse, † 1330; — s. 120, Kalmarne bör ha klostermärke; — s. 120, 121, kartorna omfatta den egentliga unionstiden (1389—1434); — s. 141, r. 7, Bos kusin (ej morbroder); — s. 176, fig. 141 tillägges: jfr s. 287, anm. 1; — s. 212, r. 4, högkoret (ej högkoter); — s. 243, på ätten Oxenstjerna utgår (i andra ledet) David, riddare o. s. v., hvilken orätt uppgifves som tredje son till Bengt Nilsson, och iakttages att (i femte ledet) Sten Kristerssons första fru, Kristina, var dotter af Erik Åkesson (Tott); — s. 245, r. 19 o. 20, hvilken förut varit gift med (ej efter hennes död gifte sig med); — s. 268, r. 4, öfver 300 000 (ej inemot 90 000); — s. 271, r. 8, två färlor (ej fästen); — s. 339 (tredje ledet) Ingeborg Åkesdotter (Tott) dog 1507; — s. 341, r. 12, m. fl. ställen borttages herrtiteln för Erik Karlsson (vase); — s. 353, r. 26 o. 27, ansågos tillhöra (ej tillhörde); — s. 362, r. 4, 354 (ej 353); — s. 366, r. 21, 1100- (ej 1400-)talet; striden, som egentligen är den helige Olafs strid vid Stiklastad, har af medeltidskonstnären genom misstag blifvit återgifven såsom den helige Eriks strid i Finland; — s. 430, r. 29, juni 1505 (ej 1504); — s. 435, r. 9, Åke Hansson (ej Hans Åkesson); — s. 458, r. 2, fig. 360 (ej 359).

SVERIGES MEDELTID.

SENARE SKEDET. 1350—1521.

Inledning.

rettonhundratalet medförde för Europa genomgripande omhvälfningar. De krafter, som hade uppburit medeltiden och gifvit denna hennes karakter, hade i det närmaste spelat ut sin rol, de förmådde icke längre beherska verlden. Mångenstädes sökte man medvetet efter något nytt, ännu oftare kände man instinktlikt, att det gamla ej längre gjorde till fyllest. utan att man förmådde göra klart för sig, i hvilken riktning den nya utvecklingen borde gå. Det är en tid af starkt motstånd inom alla områden, en tid rik på ansatser, af hvilka visserligen icke alla ledde till något varaktigt resultat. Ett sådant tidskifte, som bryter med det föregående, som sträfvar att få ett nytt innehåll eller åtminstone känner behof af något bättre, bjuder den uppmärksamme åskådaren mycket som är af intresse. Midt under det förgängelsen visar sig inom ständigt vidgade områden, spirar det nya lifvet upp och fröjdar ögat med liflig grönska och fagra blommor.

Under den romerska kyrkans hägn hade Europas folk vuxit upp och tillegnat sig arfvet från de förkristna tidskiftenas odling, men derjemte ombildat detta arf. De hade nu hunnit mogna och kunde icke längre vara blinda för det tyranni, som kyrkan och hennes målsman, den helige fadern, förbundo med den fostrande omvårdnad, hvilken man hittills icke kunnat undvara, ett tyranni som band tankens frihet, bestämde statsärendenas behandling och småaktigt ingrep äfven i det enskilda lifvets små förhållanden.

När man kände bördan och en önskan började uppstiga att kunna skudda den af sig, voro tidsomständigheterna gynsamma, ty påfvarne sjelfva gjorde snart sagdt allt för att tillintetgöra det välde de hittills haft öfver själarna och folken. I politiken uppträdde de som verldsliga furstar och ut-

satte sig för de omdömen, den ovilja och det förakt, som en politisk mo ståndare, när han är lyckosam eller han förlorar sitt spel, icke kan undg att framkalla. Förakt blef det rådande tänkesättet, när år 1309 fransmanne Clemens V gjorde Avignon till sin hufvudstad och sedan dess den helig fadern var ett redskap för de franska konungarnes statskonst.

Detta var ej den enda omständighet som kunde ingifva förakt. E begär var vid påfvehofvet det rådande, att från alla håll samla penninga hvilka sedermera användes i främsta rummet till en vansinnig lyx, till lus barheter, som ingalunda voro af det oskyldigaste slag. Skalden Petrarca, e samtida till konung Magnus Eriksson, som haft tillfälle att se hofvet i Avignc på närmare håll, har svårt att finna ord som äro nog kraftiga för att utta hans afsky. »Sanningen, säger han, är der dårskap, återhållsamheten kall brist på bildning, blygsamheten anses som en skam, deremot håller man e otygladt hängifvande åt synden för att vara själsstorhet och frisinthet.»

I tvenne riktningar verkade detta påfvedömets förfall — upplösand men derjemte drifvande dem, som icke kunde frigöra sig från det religiö behofvet, till att söka något bättre. Å ena sidan framträder i oskyld fräckh gudsförnekelsen och jemte denna de mest vidunderliga villfarelser. På tid af otygladt lättsinne följa stunder af den djupaste förkrosselse, hvilken iblar är i sina yttringar icke mindre otyglad. Det var vid midten af 1300-tal som skaror behäftade med veitsdansen, som hopar af menniskor, hvilka p det vildaste sätt plågade sig sjelfva med gisselslag o. s. v., ofta till den gra att de flämtande sjönko i dödens armar, ströfvade kring på kontinenten frå stad till stad. Å andra sidan höjdes fridsröster, som i utbyte mot de urartade skolasticismens formelväsen talade om en svärmisk hängifvenhe män uppträdde och bildade samfund, hvilka med all hjertats värme hängåfv sig åt ett heligt lefverne. Målsmän för tidhvarfvet äro icke allenast tyra nerne i Avignon eller de olycklige, som vexelvis berusade sig i laster och botgöring, utan äfven män som John Wycliffe, mäster Eckart, broder Johan Tauler, Nikolaus från Basel.

Men de som uppträdde mot förderfvet i kyrkan voro fortfarande ky kans vänner. De ville förbättra kristenheten och påfven, de ville icke til erkänna den senare all makt, utan man begynte nu tala om församlinge rätt att yttra sig. Det dröjer icke länge, innan kyrkomöten sitta till do öfver påfvar. Tiden begynner blifva demokratisk.

Under det hierarkien vacklade, hotades äfven aristokratien i sin mak ställning. I England och Frankrike sökte regenterne bundsförvandter hos c lägre ständen. Ej ens i krigen voro nu mera riddarflockarna de allena r dande. Engelska bågskyttar vunno mer än en gång seger öfver de fransk riddarne. De hittills tillbakasatte lade i dagen en orolig äflan att vinna p bekostnad af sina herrar. Till och med bönderne grepo till vapen, men blo för att se sina orediga planer qväfvas i blod. Icke de, utan borgarne bestämd på andra sidan Östersjön den kommande tidens art, och detta på en tid, d inom städerna de lägre borgarne, de af skråna bundna handtverkarne al

mera ryckte makten ur händerna på de gamla patriciska ätter, som hittills fört ett nästan obestridt herravälde.

Öfver allt råder strid. En ny tid är ännu icke kommen, men hennes förebud visa sig för hvar dag flere.

Vi kunna icke vänta, att under denna tid frid skulle råda i Sverige. Det är tvärt om en tid af mycken oro som vi nu gå att betrakta, men rörelserna i vårt land hade icke alldeles samma skaplynne som i utlandet. Medeltiden var i våra bygder jemförelsevis ung och hade ännu icke hunnit genomlöpa alla de skeden som behöfdes för att bringa henne till öfvermognad. Allt var hos oss senare, men likväl dröjer det icke länge, innan äfven i vårt land samhällets lägre klasser begynna täfla med stormännen om inflytande på statens angelägenheter. Men hos oss var det icke det tredje ståndet som går främst i striden, utan det fjerde och dess ledare. Också är det just sträfvandet att låta den svenska allmogen åter komma i besittning af förfädrens aldrig rättsligt upphäfda politiska frihet som trycker på den senare delen af vår medeltid en alldeles egen prägel.

Mot slutet af konung Magnus Erikssons tid varsna vi striden mellan konungamakten och stormansväldet, som undergräfvande hvarandra båda föllo. Men redan innan kampen dem emellan var afgjord, vaknar hos konungen tanken att till bundsförvandt kalla rikets allmoge, det vill säga alla som icke åtnjöto andligt eller verldsligt frälse. Tanken blef verklighet under loppet af 1400-talet. Att vi här hafva för oss gryningen till en ny tid, är omisskänligt. Den svenska allmogens förare, Engelbrekt och Sturarne, voro förelöpare till den store Gustaf, som med Gud och Sveriges allmoge grundlade ett nytt konungadöme vid början af vår historias moderna tidskifte.

Den brytning, som sålunda inträder, förbereddes, såsom alla stora omhvälfningar i vårt slägtes historia, under lång tid och utbildade sig småningom, innan hon omsider visar sig i öppen dag. Under det i lifvet de senaste yttringarna af det gamla fortlöpa vid sidan af de första yttringarna af det nya, måste man i den historiska framställningen uppdraga bestämda gränslinier mellan de olika perioderna; på papperet synes derför, som om det funnes ett afbrott, ehuru man har svårt att i verkligheten visa, hvar ett sådant inträffat. År 1363 har motståndet mot konung Magnus och den gamla konungamakten vunnit seger, men det är svårt att skildra detta utan att i sammanhang dermed visa, huru detta motstånd utvecklat sig. Vi föras dermed tillbaka till början af 1350-talet. Det har derför synts skäl att begynna framställningen af folkungatidens slut med år 1350, efter det digerdöden hade härjat i landet och med det att hela landet erhåller en gemensam lag — en sista storartad yttring af konung Magni lagstiftande verksamhet samt något som bildar en hvilopunkt, innan vi begynna följa den vid denna tid inbrytande upplösningen.

Då vid år 1350 inga förändringar skedde i rikets omfång, kommer en geografisk öfversigt att meddelas först vid början af unionstiden.

FOLKUNGATIDENS SLUT.

1350—1389.

Nya lagar för land och stad.

n reform af ganska vidsträckt omfattning ge fördes vid midten af 1300-talet. Sveriges l bygd fick en gemensam lag och en annan att gälla för samtliga svenska städer[1].

Dessförinnan hade hvart landskap haft lag, och ännu så sent som åren 1296 och hade kunglig stadfästelse gifvits åt omarb landskapslagar. Mindre städer hade väl an lag som gälde i någon mera betydande men denna likhet i lagen var allenast tillf Det var onekligen en stor tanke att söka k den gamla djupt rotade stamsöndringen och i stället göra alla landska inbyggare till ett folk med en lag.

Konung Magnus hade redan år 1347 sammankallat en nämd bestå af riddaren herr Ulf Abjörnsson (sparre), lagman i Tiohärad, samt väpn Algot Bengtsson (griphufvud), lagman i Vestergötland, och Tyrger, lagm Vermland. De sammanträdde i början af året i Örebro; men som genast början ombud för de svenska stiften inlade sin protest mot hvarje sådan änd som kunde kränka kyrkans rätt och förbehöllo sig, att alla tvistiga frågor sk hänskjutas till biskoparnes bepröfvande, synes nämden hafva beslutit sig att icke taga någon befattning med kyrkobalken, hvadan man i handskr af landslagen ofta finner en kyrkobalk som är tagen ur någon landskap Herr Ulf afled år 1349, men då synas de nya lagarna ännu icke hafva bl färdiga. De voro icke »gifna och lysta» den 25 mars 1350 och synas hafva blifvit påbjudna till allmän efterlefnad förr än år 1351[2].

En granskning af den nya lagen måste väcka höga tankar om näm duglighet. De äldre lagarna voro från början uppteckningar af äldre r bruk, och äfven i de fall, när någon lagman företog en omarbetning af

[1] Stadslagen aflystes först år 1736, då lagen blef gemensam för land och stad. Lands utgafs i en ny redaktion på konung Kristofers tid och gälde i detta skick intill det nämda år

[2] Jfr Vitterhets- historie- och antiqvitetsakademiens månadsblad 1874, s. 88.

landskaps lag, skönjer man genom hans försök att systematisera allt för många spår af lagens uppkomst, känbara luckor och en synnerlig ojemnhet i behandlingen af de olika delarna. Denna olägenhet är i de nya lagarna häfd. Man märker det redan i balkarnas nya fördelning. Landslagen har fjorton balkar, nämligen konungsbalken, gifte-, ärfda-, egne- och bygningabalkarna, köpmåla- och tingmålabalkarna, edsöresbalken, balkarna om högmål, om dråp med vilja och af våda, om sår med vilja och af våda samt tjufvabalken. Stadslagen har en skeppmålabalk och i stället för tingmålabalken en rådstugubalk.

En närmare redogörelse för de nya lagarnas stadganden tillhör den svenska lagstiftningens historia. Här må allenast, som ett bidrag till sedernas historia, meddelas några anmärkningar om straffen.

1. Ledungsfärd.

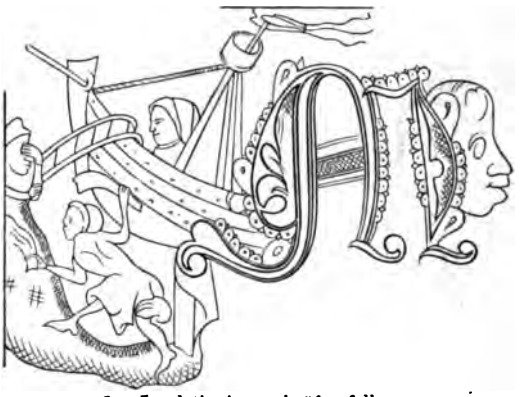

2. Landstigning och öfverfall.
Begynnelsebokstäfver ur en handskrift af konung Magnus Eriksson landslag. Från midten af 1400-talet.

Man gjorde denna tid en stor skilnad mellan de fall, då brottslingen greps på bar gerning, och de, då detta icke var händelsen. Skilnaden i straffets hårdhet torde hafva berott på de svårigheter att åstadkomma en bevisning, som följde med tidens rättegångssätt, och häri uttalar sig således ett menskligt deltagande för den sannolike förbrytaren, som dock möjligen var oskyldig. Mördaren lägges på stegel, mörderskan stenas. Om en man lefver i tvegifte, skall han halshuggas och den senare äktade hustrun stenas. Mordbrännaren, som gripes »med blåsande mun och brinnande brand», skall ersätta skadan och hans återstående egendom skiftas mellan konungen, målseganden och häradet, hvarjemte den »som bränt för bonden skall å bål brinna». En mordbrännare, som icke gripits på bar gerning, men fälles och icke kan ersätta skadan inom en viss tid, får hvem som helst dräpa. I dessa och andra urbota mål skola så väl lagman och landsnämd som häradshöfding och häradsnämd värja eller fälla; man var således angelägen att icke i dessa för den anklagade betydelsefulla mål fälla en förhastad dom. Dråpare, som gripits på färsk gerning vid liket eller å färsk fot samma dag och dygn som gerningen öfvades, dömes från lifvet, om han dräpt af lust och icke i lifsnöd;

allenast i kyrkor eller i kloster har han frid. Men blodshämdens tid var förbi: derest den dödades arfvinge redan samma dag fälde dråparen, döm han till böter. I såramålabalkarna äro stadgarna ytterst omständliga; för afhuggen tumme betalades 21 mark, för pek- eller långfingret gåfvos 12 m för lillfingret och det dertill närmaste fingret 9 mark. Med ytterlig strä het bestraffades stöld. Den som stulit ett årsgammalt husdjur, nöt, svin, eller get, mister sin lösegendom samt dömes till gren och galge, så vida

3. Fiske.

gripits å bar gerning; i annat kunde han fria sig med böter. S någon lösören till ett värde af ı än en half mark, kunde han dö till hängning. Var värdet min dock högre än 3 öre ($^3/_8$ mark), ku häradshöfdingen döma tjufven f hans båda öron och från huden, vill säga till spöslitning. För ä mindre stöld måste man släppa öra och huden. Var det stulna vä mera än en half mark, skulle tjuf som greps å bar gerning föras till get med bakbundna händer (se fig. i annat fall måste man binda hände framför honom.

4. Tjuf föres till domaren.
Från nyss nämda landslag. (Jfr fig. 1 och 2).

För den politiska historien ä synnerhet de förändringar som sl med konungsbalken af betydelse, man måste känna de nya lagstadg dena, af hvilka flere återfinnas i ordningar från den tidigare delen konung Magni regering, för att ku fälla en rätt dom öfver de komma tilldragelserna.

Konungen fick ej minska kron rätt, men skedde det ändock, e hans efterträdare att taga igen det som förlorats. »Alla de i riket by och bo skola lyda konungen, hörsamma hans bud och vara till hans tje synnerligen vid landamäret att värja landet, men icke med längre härf utan deras egen goda vilja.»

Konungen, som valdes vid Mora ting, skulle vara af inrikes födde, h af konungasöner. Omedelbart efter valet aflade konungen sin ed, att äl Gud och den heliga kyrkan och styrka hennes rätt, all konungslig rätt okrä kronan och all Sveriges allmoge, att styrka, älska och vårda rättvisa och s ning, att med lag och konungsligt välde nedtrycka all vrångvisa, osann och orätt, att vara sitt folk trygg och trofast, så att ingen, fattig eller

förderfvas till lif eller lem utan att vara lagligen förvunnen, ej heller från någon taga hans gods utan lag och laga dom, att styra sitt rike Sverige med inländska och ej med utländska män, som gammal lag och rikets rätt har varit af ålder — »icke må utländsk man tagas i hans råd eller råda för borgar och land, Upsala öd eller så gammalt kronogods, att ingen minnes eller vet huru det kommit under kronan» — att vårda slott och land med deras årliga ingälder och värja landamären efter sin makt, så att intet deraf minskas, »annars vorde helt snart konungadömet ett grefvedöme eller mindre», att lefva af Upsala öd, kronans gods och årliga laga utskylder af sina land samt icke pålägga ny tunga annat än i de fall, då utländsk här vill härja hans land, då någon inländsk sätter sig mot kronan och konungen och denne ej annars kan värja landet, då han skall krönas eller rida eriksgata, gifta son eller dotter, bygga slott eller Upsala öd, i hvilka fall inom hvar lagsaga biskopen, sex hofmän (frälsemän) och sex af allmogen skola öfverväga hvad hjelp allmogen skall gifva sin konung — att för kyrkor, klerker och kloster, riddare och svenner och allas deras gods och hjon bevara allt gammalt frälse, kronans rätt oskadd, att styrka och värja gammal Sveriges lag, att icke indraga i landet utländsk rätt, att icke gifva folket lag utan dess goda vilja, att freda och frälsa allmogen, att särskildt hålla och styrka kyrkofrid, tingsfrid, qvinnofrid och hemfrid[1]. Konungen slutade sin försäkran med denna bön: »Så beder jag Gud vara mig huld både till lif och själ, sancta Maria och sancte Erik konung, alla helgon och de helgedomar (reliker) jag håller på, så sant jag håller och styrker alla uppräknade artiklar efter förmåga och bästa samvete.» Med lyft hand lofvar konungen att hålla denna

5. Stockstraff.

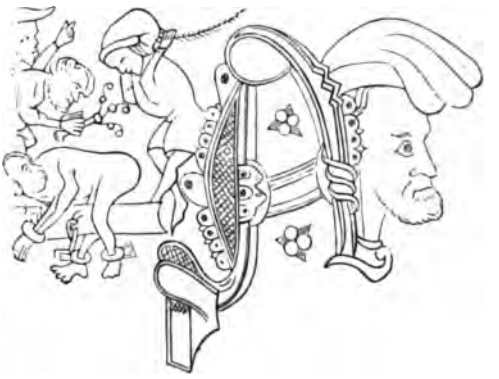

6. Hudstrykning.
Från förut nämda landslag. (Jfr fig. 1 och 2).

[1] Lagen tillägger: »Alder friþer ökis ok ofriþer forgangis æfter þy sum kununger ær til», d. ä. all fred ökas och ofrid förgås, efter som konungen är till.

ed mot sin allmoge, mot ung och gammal, född och ofödd, okär kär, c frånvarande och närvarande — »Guds kärlek vare med vår konung och hs allmoge», tillfogar lagen — och är han nu konung, med makt att gifva li styra riket och att af Gud hafva dom öfver alla domare och allmogens kärom

Rikets lagmän skulle närvara vid valet och å folkets vägnar aflägga om lydnad och trohet, om tjenst, landets försvar och skattens betalan Förr aflade konungen sin ed i hvart landskap under eriksgatan, nu mott eden å hela rikets vägnar vid Mora. Äfven deri kunna vi se ett bemödar att förena de hittills skilda landskapen till ett rike.

Om rådet stadgar lagen, att konungen till medlemmar deri kallar erl biskopen, så många biskopar och andra klerker han vill, samt tolf ridd och svenner.

I högmålabalken förekomma följande vigtiga stadganden.

Den som reser här mot konungen eller rikets herre eller gör försåt att fånga eller dräpa honom eller gör några våldsgerningar eller orätt n bref, råd, gerningar eller hjelp, han skall mista jord, gods och lif, om h varder fången å uppenbar gerning. Tillvitas det honom, utan att han gri å bar gerning, stånde det till konungens nämd [1]. Fäller denna, hafver h förgjort allt det nämdt är; värjer nämden, vare han saklös.

Om någon leder mot sitt fosterland utländsk här, bär afvog sköld r sin rätte herre och härjar sitt eget fosterland, utan att han följer den konu som rätt kommen är till riket, han och alla de med honom äro hafva förv kat lif och gods under kronans evärdliga ego.

Allt sedan konung Magnus Ladulås' tid hade en genomgripande förä dring blifvit gjord i rikets försvarsväsen, genom införandet af russtjens och det adliga frälset, utan att några lagstadganden derom intogos i sedermera utarbetade redaktionerna af uplands- och södermanlandslagar Konung Magnus Eriksson utgaf år 1345 en stadga, genom hvilken fräl männens skyldigheter närmare bestämdes, och denna stadga har influti landslagen.

Man kan icke säga annat än att den nya lagen värnar konungens c kronans rätt. Det kom likväl snart derhän, att de maktegande och de lidelser betydde vida mera än lagens bud.

Kriget med ryssarne, vintern 1350—1351.

Den svenska odlingen hade vid denna tid tvenne utbygder, inom hvi hon allenast långsamt vann ett obestridt herravälde. I Norrland var dock allenast en oblid natur som manade till verksamhet, äfvensom begä att för den kristna kyrkan vinna de i skogarna och bland fjällen kringstr

[1] Denna bestod i hvar lagsoga af tolf män, som nämdes af konungen och lagmannen skulle yttra sig i alla förbrytelser mot konungen och kronans rätt.

vande lapparne. Deremot längst bort i Finland, hvarest allt sedan herr Tyrgils Knutssons dagar Viborgs fäste värnade det svenska väldet, fick nyodlaren verka icke allenast med yxa och årder. Med vapen i hand måste han skydda tegarna och det nybildade kristna samhället mot ständiga anfall öster ifrån. Tid efter annan behöfde man vidtaga utomordentliga åtgärder för att injaga skräck hos de barbariska grannarne. Ingrer och kareler, berättar konung Magnus i en skrifvelse till påfven, hvilka nyligen blifvit vunna för kristendomen, måste från ryssarnes sida utstå de grymmaste förföljelser, somliga halshuggas, andra hängas i träd, andra kastas för vilda hundar, hvadan de qvarlefvande af rädsla återgått till sina gamla hedna villfarelser. Han anhöll derför, att den helige fadern ville låta predika ett korståg mot ryssarne samt derjemte för fyra år belägga alla kyrkliga inkomster i Sverige och Norge med en skatt, af hvilken hälften skulle af konungen få anyändas för kriget mot de otrogne. Clemens VI godkände konungens framställning. Fyraårstionden beviljades, att utgå under åren 1352—1356, och ett korståg mot ryssarne predikades genom bullor af den 15 mars 1351; en hvar som drog i härnad mot ryssarne skulle åtnjuta samma förmåner som de, hvilka drogo till det heliga landet att kämpa för dess återvinnande. Man synes vid denna tid hafva velat företaga afgörande steg mot ryssarne, och det tyckes, som om konung Magnus i detta afseende trädt i samverkan med andra makter, ty samma dag beviljas konung Kasimir i Polen hälften af enahanda fyraårstionde, som skulle insamlas inom det polska riket, till hjelp i fejden mot ryssar, litauer och tatarer.

Konung Magnus afbidade icke påfvens svar. Han var en trogen son af kyrkan så till vida som han satte högt värde på den yttre fromhetens verk och på de andliga förmåner, som den påfliga kurian kunde bevilja dem hon ville väl. Det är möjligt, att de förhärjningar som den stora döden anstält i hans riken gjort honom särskildt ifrig att företaga något, hvarigenom han trodde Guds vrede kunna afvändas, ty alla delade helt visst icke Visby borgares åsigt, att farsoten uppkommit deraf, att några ogerningsmän förgiftat brunnarna. Allt nog, konung Magnus begaf sig om hösten 1350 öfver Östersjön med de trupper han kunnat samla.

Men för att göra detta just nu kräfdes onekligen en fast öfvertygelse, att företaget skulle medföra andliga förmåner. Ty svårigheterna voro synnerligen stora. Till en härfärd inom främmande land kunde konungen genom uppbåd kalla hvarken frälsemän eller bondehär, utan måste deltagandet vara frivilligt. Under vanliga förhållanden hade väl lusten kunnat vara allmän att genom en äfventyrlig och hedrande härfärd vinna himmelska skatter, men nu bade den härjande farsoten i hög grad minskat antalet af dem som kunde föra vapen och som, sedan döden ryckt bort deras närmaste, kunde göra sig lediga till ett korståg. Äfven om man kunde påräkna som deltagare några svenska stormän, som drefvos dertill af sin fromhet, t. ex. riddarne herrar Israel Birgersson, Lars Karlsson (sparre), Magnus Gislesson (sparre), väpnarne Bengt Algotsson (lejon) och Sune Håkansson (sedan måg till

herr Nils Turesson), måste man för att förvissa sig om någon framgång värfva krigarskaror från utlandet. Men penningställningen var sådan, att inkomsterna näppeligen förslogo till de vanliga utgifterna. Utan en mark i kassan begynte konung Magnus sin regering och de dryga lösesummorna för Skåne, Halland och Bleking gjorde det nödvändigt att hjelpa sig fram med lån af hvarjehanda slag och med försök att kringgå lagens förbud att pålägga nya skatter. Att under en tid af sådant ekonomiskt betryck, under en penningförlägenhet som måste för hvar dag försvåras och som nödvändigt framkallade inom vida kretsar missnöje och knot, kasta sig i ett krig, hvilket icke synes hafva framkallats af någon för rikets frid och bestånd hotande fara, är visserligen efter vår tids uppfattning ett fel, men ett sådant var det ingalunda i det fjortonde århundradets ögon, tvärt om uppfattades det då som en i hög grad prisvärd gerning.

Om krigshändelserna hafva vi allenast knapphändiga uppgifter, i den hundra år senare tillkomna och ganska otillförlitliga rimkrönikan om konung Magni regering och i ett ryskt dokument af icke mindre tvetydig art[1]. Till en början, berättades det, hade konung Magnus framgång, men råkade i oenighet med sina män med afseende på behandlingen af de många fångarne. Svenskarne yrkade, att de skulle aflifvas, men konungen antog sina tyska följeslagares vida menskligare råd att låta dem gå med rakadt skägg, sedan de blifvit döpta samt lofvat att återkomma med guld och silfver och att omvända sina landsmän. Ryssarne återvände, men med en stor här, och omringade den svenska hären, som befann sig på sina skepp i Lovkaån i vestligaste Ingermanland.

De läto honom se i allo thy,
att skäggen voro växta åter å ny,
hade han rakat hufvudena från deras hals,
då hade de ej gjort dylikt fals [svek].
Han grof sig ut ur Lovka minne [mynning],
eller hade de fångat honom der inne[2].

Under början af året 1351 uppehöll sig konung Magnus i Estland och Lifland. »Konungen af Sverige, skrifva köpmännen i Dorpat till rådet i Lübeck den 15 januari, har lagt beslag på alla köpmansvaror i Reval och derefter skrifvit till staden Dorpat och till dervarande biskop, med yrkande att sak samma skulle ske med köpmännen der, hvarpå rådet i Dorpat svarade, att det intet kunde göra så länge dess herre och beskyddare biskopen vore frånvarande.» Konungens budbärare förklarade: »Då belägger jag med qvarstad alla härvarande köpmansvaror, till dess min herre konungen kommit och fått tala med biskopen.» På dennes bud infunno sig derefter biskopen, fyra rådmän och två köpmän i Reval och konungen klagade öfver han-

[1] Detta, det så kallade Magni testamente, finnes i svensk öfversättning tryckt i tidskriften Suomi, årg. 1848, s. 101 o. f. — Jfr i öfrigt Munch, Det norske folks historie, afd. 2, d. 1, s. 524—527.

[2] Svenska medeltidens rimkrönikor, utg. af G. E. Klemming, d. I, s. 177.

del med förbudna varor på Novgorod, åberopande sig på bref, »hvilka voro i godt förvar, så vida icke Stockholms slott vore af vådeld förstördt». Saken hänsköts af dorpatköpmännen till hansestädernas bepröfning, hellre än de underkastade sig konungens dom. »Veten, heter det till sist i brefvet, att konungen far kring till alla städer, byar och slott, så väl biskopens som korsriddarnes, och hvad han har i sinnet veta vi icke.» [1]

Sedan ryssarne i mars hade företagit ett härjningståg ända fram till Viborg, vände konung Magnus åter till Finland och var till pingsten (den 5 juni) åter i Stockholm. Ett stillestånd torde hafva afslutits med ryssarne, till dess det blefve möjligt att återvända med större styrka. Det visar sig nämligen, att ännu år 1353 tänker konung Magnus på ett nytt korståg, till hvilket påfven ger sitt bifall.

Herr Israel Birgersson. — Erkebiskop Hemming.

När konung Magni här återvände till Sverige, saknades, bland andre, en af Sveriges mest framstående män, herr Israel Birgersson, hvilken dock icke stupat i striden, utan fallit offer för en sjukdom.

Herr Israel var son af den frejdade uplandslagmannen herr Birger till Finsta och förde som fadern i sitt vapen tvenne vingar (fig. 7). Ätten hörde till de äldsta och förnämligaste i Upland och var genom slägtskapsband nära förenad med de andra stora uppsvenska ätterna, äfven, synes det, med den som genom Erik Jedvardsson blef kunglig. Herr Birger hade derjemte genom giften ökat sina slägtförbindelser och sin rikedom. Israels moder, fru Ingeborg, var af en gammal östgötsk lagmansätt, som hade tagit ett stående lejon till vapenmärke. Israels syster, Birgitta, den verldsbekanta sierskan, fick till make ättlingen af en vestgötsk lagmansätt, hvilken sjelf blef lagman i Nerike och sedermera lemnade lagmansdömet der åt sin son. Till börden var således Israel jemngod med de yppersta och stod näppeligen i detta afseende efter den kungliga grenen af folkungarnes ätt. Liksom, efter den gamla hedniska upsalaättens utslocknande, den ena familjen efter den andra höjdes på tronen och hade, i valriket, kronan ärftlig inom sig så länge manliga arfvingar funnos, så finna vi, att landskapens inbyggare, när de utöfvade sin fäderneärfda rätt att välja lagmän, allt jemt höllo sig inom samma ätter, med den skilnaden likväl, att lagmansdömet lika lätt gick till mågen som till sonen. Genom sin härstamning från den gamla lagmansätten i Tiundaland växte Israel, som vid faderns död ännu icke hunnit myndiga år, en lysande framtid till mötes, under hvilken han kunde räkna på att uppbäras af alla upländingar. I denna tid, då stormännen i riket bildade ett mäktigt förbund, som till sig dragit all folkets rätt att inverka på lan-

[1] Die recesse und andere akten der hansetage von 1256—1430 (utg. af Koppmann, Leipzig 1870), 1, s. 80.

dets angelägenheter och som allt mer visade sig benäget att vinna äfven en stor del af den makt och myndighet som af gammalt tillkom konungen, kunde Israel, derest han visade sig vara en dugande man, tack vare mödernefrändskap och svågerlag, räkna på inflytande långt utom Uplands gränser. Att han från början delade det fosterländska i stormännens sträfvanden, kunna vi se deraf, att han var en af löftesmännen för den summa, med hvilken Sverige tillöste sig de holsteinska grefvarnes panträtt till Skåne.

Omständigheterna voro äfven sådana, att Israel icke gerna kunde undgå att spela en rol vid sidan af den något yngre konung Magnus. Bådas fäder, lagman Birger och hertig Erik, hade varit förtrogna vänner. När den unga grefvedottern från Namur blifvit Sveriges drottning, fick Israels syster fru Birgitta den ansvarsfulla posten att vara hennes hofmästarinna och kom således i ständig beröring med hofvet. Israel sjelf, som i slutet af år 1326 ännu icke var myndig, var åtminstone redan år 1334 lagman i Upland och synes i början af 1340-talet hafva erhållit riddarvärdigheten. Om hans verksamhet veta vi intet, men att denna måtte hafva varit af en betydande art, kunna vi sluta deraf, att när konung Magnus år 1344, vid sin afresa till Norge, utnämde en interimsregering, bestod denna af erkebiskop Hemming, herr Nils Abjörnsson (af sparreslägten) som en tid varit konungens drotsete, af herr Israel samt af väpnaren Johan Kristineson (likaledes af sparreslägten), hvilken den tiden var konungens högste embetsman.

7. Herr Israel Birgerssons sigill (två vingar). 1/1.

Ännu ett prof på sin konungs tillit fick herr Israel mottaga. När konung Magnus rustade sig till sin första härfärd mot ryssarne (1348), till en del ett försvarskrig, till en del ett korståg, och herr Israel intet högre önskade än att få gå mot hedningarne och dö der i strid för den heliga tron, yrkade konungen, att han skulle stanna i Sverige och der, såsom konungens väldige embetsman, förestå regeringen i konungens stad. Herr Israel hade näppeligen beqvämat sig dertill, om icke hans syster, fru Birgitta, som på honom utöfvade ett stort inflytande, i Guds moders namn uppmanat honom att hörsamma konungens bud. »Om de, sade hon, hvilka veta rättvisan och åstunda att göra henne, neka att taga arbete eller börda för Guds heder, huru skall det riket stå i sin makt? Derför skall en god och rättvis man dragas af Guds kärlek och af god vilja taga uppå sig att styra allmogen, så att han må hjelpa många.» Hon förmanade herr Israel, Guds moders vän, att »taga rikets styrsel och värdighet för Guds heder, hafvande alltid sanningens ord i munnen och rättvisans svärd i handen, att ej skåda eller böja sig till menniskors tycken, ej till fränder eller vänner eller tjenare, att ej akta någon menniska, så att rättvisan försummas».

Efter konungens återkomst från kriget, hvars firande framkallade klander af fru Birgitta, synes herr Israel hafva trädt tillbaka. Herr Nils Turesson (af bjelkeslägten) nämdes sedermera till drotsete och herr Israel nedlade äfven lagmansembetet. Det är möjligt, att detta berodde på en vacklande

helsa eller på beslutet att gå ut för att i striden mot de otrogne finna döden, men det torde ock vara möjligt, att det berodde på en brytning med konungen, hvilken icke trodde på fru Birgittas sierskekall och gjorde sig lustig öfver hennes uppenbarelser.

När konung Magnus anträder sin andra rysslandsfärd, är herr Israel med, glad att omsider nå målet för sin åtrå. Men på slagfältet fann han icke döden. Den svenska skaran hade efter slutad strid kommit ned till Riga, och herr Israel var sjuk. När han kände döden nalkas, begaf han sig, åtföljd af sina tjenare, till stadens domkyrka och gick fram till en af dennas största dyrbarheter, ett beläte af jungfru Maria, samt satte på dettas finger ett kostbart fingerguld, sägande: »Du är min fru och du var mig alltid den ljufvaste, hvartill jag kallar dig till vitne. Jag anförtror mig och min ande åt din försyn och miskund.» Omedelbart derefter afled han, år 1351 [1].

8. Erkebiskop Hemmings sigill. 1/1.

I senare tid har man tilldelat herr Israel en större timlig utmärkelse än som någonsin kom honom till del. Det var, hette det, starkt ifrågasatt att sätta honom på Sveriges tron år 1363, innan man för sådan afsigt vände sig till hertig Albrekt, men herr Israel var allt för blygsam att mottaga det lysande värfvet. Man har missförstått fru Birgittas förmaning i anledning af förslaget, att han år 1348 skulle blifva konungens väldige embetsman. År 1363 hade herr Israel varit död i tolf år [2].

Om än det stormansvälde, som strax efter midten af 1300-talet tager regeringstömmarna ur konungens hand, är en fortsatt utveckling af det som uppväxte vid sidan af den starke Magnus Ladulås' tron, så är likväl skilnaden mellan det ena och det andra ganska stor. Det svenska stormansväsendet i dess tidigare skede egde mycket af det äldre europeiska riddarväsendets art. Föremålen för sin hyllning sökte man inom idealens verld och egnade dem en svärmisk dyrkan. Man bröt lansen för sitt hjertas dam, till hvilken man icke behöfde stå i några närmare yttre förhållanden. Den fromme herr Israel, som i hemmet hade maka och barn, hade till föremål

[1] Heliga Birgittas uppenbarelser, utg. af G. E. Klemming (Stockholm 1861), 3, s. 360 o. f.

[2] Att herr Israel var död före 1363, synes bland annat af ett konung Magni dombref af den 5 december 1352, hvilket gäller hans enka.

för sin hyllning valt ingen mindre än Vår fru. Detta drag står icke ensamt. Vi kunna vara förvissade, att mariabilden i Rigas katedral, derest denna icke egde en mycket hög ålder, var en vek gestalt med ett fagert anlete, vid hvars framställande konstnären alls icke följde ett jordiskt mönster, utan i hvilket han sökte ingjuta all en drömd idealisk skönhets behag. Herr Israel förefaller som en bland de sista ättlingarne af den gamla ridderliga skolan, under det hans fränder och ståndsbröder, som under den närmast följande tiden togo Sveriges öden om hand, hade vida mera praktiska syften. De kunde derigenom uträtta mera, men allt för lätt fingo deras sträfvanden en utpräglad karakter af sjelfviskhet.

Herr Israel efterlemnade barn. Hans son, väpnaren Peter Israelsson, står märkligt nog under striderna om Sveriges krona på konung Magni och konung Håkans sida, under det hans begge svågrar, herr Karl Ulfsson till Tofta (af sparreätten), till hvilken vi i det följande återkomma, och herr Anund Jonsson, som i sitt vapen förde ett lejonansigte, voro anhängare af konung Albrekt [1].

När konung Magnus återvände från Finland våren 1351, hade den svenska kyrkan förlorat sin främste målsman. Erkebiskop herr Hemming Nilsson hade den 15 maj aflidit på erkebiskopsgården Arnö; hans lik hade förts från den väna mälarön och blifvit med öflig högtidlighet nedsatt i en graf i Upsala domkyrkas högkor.

Om vi jemföra sigillen, som begagnades af den borgerlige stormannen herr Israel (fig. 7) och af den kyrklige, erkebiskop Hemming (fig. 8), är skilnaden i lyx verkligen ganska stor. Det må medgifvas, att den ansedde uplandslagmannens sigill är ovanligt enkelt, men af hans ståndsbröder var det ingen som i detta hänseende kunde mäta sig med kyrkans store, liksom desse, näst konungen, egde den största makten i samhället, emedan de visste att beherska själarna och förstodo att stundom med löften om eviga belöningar eller hotet om straff utan ända vinna helt timliga syften och i sammanhang dermed, i medvetande af sin maktställning och af klokt begär att göra intryck på den alltid skådelystna mängden, utvecklade en storartad lyx. På den vördige fadern herr Hemmings sigill se vi honom sjelf sittande å en stol, hvars öfre sidostycken afslutas med lejonhufvud. Öfver honom lyfter sig i smärta kolonner en rikt utsirad gotisk baldakin och väggen prydes med en tapet med brokigt mönster. Det hela är en afbild af erkebiskopens stol (cathedra), som hade sin plats invid högaltaret i domkyrkan, och i hvilken han satt under gudstjensten och när tvistande parter trädde inför honom för att få dom i andliga mål. I ena handen håller han biskopsstafven, kring skuldrorna och framför honom hänger det bandformiga, korstecknade palliet, hvilket, innan det af påfven sändes honom, hvilat på aposteln Petri graf. I kraft af förbindelsen med den allmänneliga kyrkan och med hennes målsman, den helige fadern, som var den helige Petri efterträdare, hvilket sär-

[1] Jfr ståndsfördraget vid Edsviken af den 15 april 1371 (i riksarkivet).

skildt palliet antyder, kan erkebiskopen lyfta sin högra hand välsignande öfver det folk, hvars herde han var.

Herr Hemming var tydligen en ganska framstående man. Vi träffa honom först som kanik i Vesterås; hans härkomst är icke känd, men han synes varit bördig från Vestmanland, inom hvilket landskap han egde jord som synes varit ärfd, liksom han egde ett par bodar på torget i Vesterås. För första gången nämnes han i en till vår tid bevarad handling från 1320. Tre år derefter begifver han sig till Paris, antagligen för att fortsätta sina studier, men han hade under utresan ett betydligt obehag. Koggen, i hvilken han inskeppat sig, hade icke hunnit längre än till Marstrands hamn, när han blef öfverfallen, tagen och plundrad af herr Knut Porse och dennes tjenare; skeppet blef, såsom herr Knut sjelf skrifver, »af honom och hans tjenare, ty värr, uppehållet». Herr Hemming torde hafva stannat temligen länge i utlandet, ty vi återfinna honom icke i svenska handlingar förr än år 1334, då han är domprost i Vesterås. När erkebiskopsstolen år 1341 blef ledig i Upsala, kallades herr Hemming genom alla afgifna röster till den högsta värdigheten i den svenska kyrkan, såsom »en genom lärdom och goda seder utmärkt man, hvilken så väl i det andliga som verldsliga hade mycken erfarenhet». När upsalakapitlets ombud infunno sig i Vesterås, ville väl herr Hemming, drifven af blygsamhet, undandraga sig det maktpåliggande embetet, men lät sig dock öfvertalas. Det dröjde något med stadfästelsen af valet. Påfve Benedictus XII hade, så fort han fått underrättelse om erkebiskopsstolens ledighet, beslutit att sjelf bortgifva honom, men när det oaktadt valet skett och herr Hemming rest ut till Avignon, ansåg Clemens VI, som under tiden blifvit påfve, sig ej vara bunden af företrädarens afsigt, utan stadfäste valet den 15 november 1342.

Allt antyder, att herr Hemming väl fylde sin plats, att han nitälskade för kyrkans utveckling, för missionsverkets utförande i Norden och för kyrkobygnadernas uppförande, att han sökte upprätthålla den makt och det anseende som tillkommo erkebiskopen, och att han gjorde detta med så mycken klokhet och hofsamhet, att han vann sina underlydandes tillgifvenhet och de stores aktning. När han finner sin rätt kränkas af konungens fogdar och länsmän, klagar han och konungen gör hans sak till sin. När erkebiskopen i Nidaros besvärade sig öfver att svenska prester hindrade dem som ville att erlägga den urgamla olafsskatten till kyrkan i Nidaros (Trondhjem), der den helige konung Olafs kropp hvilade, och i stället nödgade dem att sända sina gåfvor till Upsala kyrka, gaf herr Hemming ett utredande och på samma gång tillrättavisande svar. I Sverige, heter det deri, finnes ingen hvarken prest eller lekman som hindrar någon att med sin offergåfva vända sig hvart han vill, men ingalunda är man skyldig att hembära sin gåfva just dit, der det helgon man vill hedra har sin hvilostad. Eller skulle den, som ville skänka en penning till den helige Jakobs heder, nödvändigt begifva sig dermed till hans graf i Compostella? Nej, den hulda modern kyrkan upphöjer på hvarje rum alla de helgon som vistas i himlarnas riken med ljudande lof och en-

trägen hängifvenhet. »I egna saker är i öfrigt, såsom I veten, fortsätter han, hvar och en sin egen herre.» För öfrigt har den omnämda olafsgärden så tillkommit, att inbyggarne i Helsingland[1], hvilka hufvudsakligen lefva af jagt, för länge sedan öfverenskommit att till domkyrkan i Upsala erlägga en skatt för allt hvad de hafva och genom köpenskap vinna, och med denna skatt uppehölls gudstjensten vid de heliga kungarne Olafs och Eriks altaren i domkyrkan. Men ingalunda låge deri ett förbud för helsingarne att, när de så ville, lemna sina gåfvor till andra stiftelser inom eller utom Sverige. »Vi fördrista oss ock, heter det till sist, att gifva eders vishet det rådet att icke mot svenska undersåtar bringa på tal någon skyldighet att regelbundet lemna en afgift till eder kyrka, ty det kan hända, att de, som nu komma till eder, frivilligt och drifna af sin fromhet, med gåfvor till den allra heligaste martyren Olaf, hålla sig undan, så snart de förnimma, att man vill göra den frivilliga gåfvan till en årlig förpligtelse.»

Ungefär två och ett halft år senare, den 26 januari 1346, finna vi erkebiskopen i Jemtland, stadd på visitationsresa; han begagnade vintern för att kunna lättare färdas i trakter der banad väg icke fans. Afven sjövägen valde han ibland för att kunna besöka de aflägsnare delarna af det vidsträckta stiftet. På sitt skepp for han till hamnarna vid Bottnen, ifrån dem görande utflygter inåt land, och hann omsider ända till Torne, hvarest han anlade kyrka och döpte en mängd lappar och finnar.

För att få kyrkans handlingar lättare tillgängliga lät erkebiskop Hemming hösten 1344 utskrifva ett »register», innehållande afskrifter af alla domkyrkans och stiftets handlingar, som förvarades i erkebiskopens af herr Hemming uppförda stenhus eller i domkapitlet, samt derjemte ett kalendarium, en förteckning öfver Upsala biskopar och erkebiskopar jemte korta biografiska uppgifter, en likartad förteckning öfver Sveriges kristna konungar, berättelser om den helige konung Eriks underverk m. m. I fortsättningen af erkebiskopsförteckningen erhåller herr Hemming vitsordet att hafva varit en man af »mycken kunskap och godt råd»[2].

Till konung Magnus synes erkebiskop Hemming hafva stått i ett vänskapligt förhållande. Han insattes i 1344 års interimsregering och erhöll hvarjehanda förmåner, t. ex. rätt att årligen tullfritt utföra femtio läster spanmål. I ett bref af år 1344 nöjer sig konungen icke med det vanliga formuläret »den högvördige fadern i Kristo och oss älskelige», utan tillägger äfven, hvad vi kunna anse uttrycka en personlig tillgifvenhet, hederstiteln »vår vän».

Mot midten af maj månad 1351 sjuknade erkebiskopen. Hans ännu bevarade testamente visar, att han var en förmögen man. Till kyrkorna i Upsala och Vesterås samt till enskilda personer skänker han jordagods samt bortgifver i öfrigt 140 mark silfver, omkring 400 mark svenska penningar (till-

[1] Den tidens Helsingland svarar mot nutidens Norrland med undantag af Gestrikland, som räknades till Roslagen.

[2] Detta registrum ecclesie upsalensis, som utgör ett band af 182 stora pergamentblad, förvaras nu i kungl. biblioteket. Registrets afskrifter hade samma giltighet som originalhandlingarna.

sammans omkring 70 000 kronor), sex kostbara stycken sidentyg, åtta timmer hermelin, sex timmer gråverk, flere dyrbara kläder af skarlakan och siden, fodrade med hermelin och andra dyrbara skinn, ett stycke brabantskt kläde, mer än 22 fullständiga uppsättningar af kläder, två omgångar vapen, ett silfverbälte, ett fingerguld med infattad safir, tre hästar, sju silfverkärl, 21 silfverbägare, sex silfverskedar, o. s. v. Hans fränder ihågkommos med gåfvor och likaledes hans många tjenare, bland hvilka omtalas två prester, flere väpnare, tre småsvenner, två kockar, en skomakare med tjenare, en bagare, en bryggare, två stallsvenner, en trädgårdsmästare och fyra fiskare. Herr Hemming var tydligen icke en biskop, som ansåg sin förnämsta uppgift vara att spela en rol som storman inom det politiska området, och som för sådant ändamål omgaf sig med yppighet och en stor tjenarskara. Så mycket mera kunna vi från denna mängd af kostbarheter och talrikheten af tjenarne hos den ansade kyrkomannen draga den slutsatsen, att vid midten af 1300-talet var yppigheten stor[1].

Dessa två dödsfall kommo något efter den stora dödens tid. Minnet af denna torde ännu hafva varit lefvande i mångas hjertan, att döma efter den uppmärksamhet som visades klosterstiftelserna. Den 3 januari 1351 ingick den högborna fru Birgitta Knutsdotter jemte tärnorna Ingrid och Sigrid i den heliga Klaras kloster vid Stockholm, der hon tidigare hade insatt en dotter; hon var en halfsyster till herrar Nils och Ulf Abjörnssöner (sparre) och sedan 1335 enka efter riksrådet herr Magnus Bengtsson. Söndagen den 25 maj ingick i samma kloster fru Birgitta Brynjulfsdotter, som nyligen blifvit enka efter f. d. drotseten herr Greger Magnusson. Hon gifver för sitt inträde i klostret en egendom, och under hennes gåfvobref har konung Magnus sjelf satt sitt sigill. Hon kallar honom i brefvet »sin käraste herre» och beder honom vara detta hennes företag »gynsam och benägen». Det vänliga förhållande, dessa uttryck antyda, är så mycket mer att märka, som denna fru Birgitta, med ett lejon i skölden, var faster till den längre fram i konung Magni historia uppträdande hertig Bengt Algotsson.

Penningställningen och förhållandet till utlandet 1351—1356.

Under det konung Magnus befann sig på andra sidan Östersjön, fördes regeringen i Sverige af herr Nils Turesson, hvilken sedan början af år 1350 åter innehade drotsetevärdigheten. Drottning Blanche synes äfven hafva tagit någon befattning med regeringsärendena.

[1] Testamentsverkställare var herr Gustaf Arvidsson (sparre), hvilket förmodligen gifvit anledning till äldre historieskrifvares antaganden, att erkebiskopen hörde till sparreslägten. För påfvens räkning lades sedermera beslag på herr Hemmings qvarlåtenskap, till gäldande af hans andel i konung Magni skuld till den påfliga skattkammaren.

Sålunda finna vi henne verksam för att genom lån skaffa konung Magnus ökad penningtillgång, »på grund af den i Sverige, Norge och Skåne för tillfället tvingande nöden och för de farliga krig hvilka nu ständigt pågå och som äfven med sannolikhet väntas för den närmaste tiden»; förmodligen menas, åtminstone i främsta rummet, kriget mot ryssarne. En herredag var utlyst till Jönköping 1351, hvarest de rådsherrar och andra ädlingar, som hade infunnit sig, mötte den påflige legaten Jean de Guilbert i den kammare, som drottning Blanche bebodde i stadens gråbrödrakloster, och uppgjorde med honom, att han skulle till dem som lån öfverlemna allt hvad han insamlade för påfvestolens räkning. En del deraf skulle återbetalas till ett handelshus i Brügge före nästa midsommar, återstoden på hösten. Af ordalagen i lånehandlingen kunde man sluta, att samtliga de deri omnämda personerna varit hufvudparter och icke allenast borgensmän; det heter nämligen, att lånet gjordes af drottningen för att bevara rikena Sverige och Norge samt alla hennes gods och panter, af biskoparne till värn och skydd för deras kyrkor och dessas gods, af riksråden och de öfriga ädlingarne till försvar för rikena och deras egna gods. Af andra bref synes det dock, att den påfliga räntekammaren allenast i det fall, att konungen icke betalade, ämnade hålla sig till de öfrige.

Efter lånefördraget i Jönköping uppmanades de biskopar och rådsherrar, som icke varit närvarande, att underkasta sig samma förbindelser som löftesmännen. Biskoparne gjorde det, men de verldsliga rådsherrarne vägrade. Med insamlandet gick det temligen långsamt, så att när konung Magnus, vid ett sammanträde i Kalmar slottskapell den 12 juli 1351, godkände fördraget, kunde han icke qvittera större belopp än 12 000 mark svenska penningar. Den slutliga lånesumman, innefattande insamlingen så väl i Sverige som i Norge, gick upp till något mer än 22 000 mark[1]. I de sista handlingarna rörande detta lån upptages summan till något mer än 25 000 mark, utan att det angifves, hvarifrån tillägget kommit. Måhända var det en tillökning som straff för den mycket fördröjda inbetalningen.

Till dennas verkställande fans det icke mycket goda utsigter. Visserligen hade man att som inkomst beräkna den konung Magnus tillerkända hälften af fyraårstionden för åren 1352—1356, men å andra sidan voro afbränningarna stora. Utom alla löpande utgifter, hvilka vi icke kunna beräkna, förekomma några poster som nämnas i urkunderna. Sommarn 1352 lät konung Magnus utlösa sina kronor hvilka voro lemnade till Lübeck som säkerhet för ett lån; litet senare förbinder han sig att under loppet af de närmaste åren utbetala till främmande furstar, för att vinna dem för sina syften och sin tjenst, betydliga summor, som flere gånger öfverstego det från påfven lånade beloppet.

Den helige fadern behandlade sin gäldenär med en underbar mildhet, hvilken tydligt visar, att konung Magnus måtte hafva stått ganska väl hos

[1] Med beräkning af silfrets olika värde förr och nu kan denna summa anses uppgå till inemot halfannan million kronor.

honom. Först i oktober 1355 dömes konung Magnus att inom en månad efter domens delgifvande inbetala sin skuld, men ännu något senare, i februari 1356, skrifver Innocentius VI helt vänligt till honom och hans gemål. »Om du, käraste son, heter det i brefvet till konungen, besinnade de dryga utgifter och mångahanda trångmål, af hvilka din moder, den romerska kyrkan, ständigt tryckes, hvilka varit för länge och för vida kända för att du skulle vara okunnig om dem, tro vi för visso och tvifla icke det minsta, att du af din kärlek till kyrkan skulle drifvas till medlidande, så att du icke allenast betalade hvad du är skyldig, utan ock gåfve en riklig hjelp af din egen förmögenhet. Men efter som antingen mångfalden af dina göromål, genom hvilka du förströs, eller ditt lands afskilda läge hindrat dig att noga gifva akt på kyrkans nöd och betryck, vilja vi för din höghet i korthet lemna dig en skildring deraf.» Han beder att lånet må utan dröjsmål inbetalas, »så att vi må hos dig finna den barnsliga kärlek och medlidsamhet som vi hoppas och så att vi icke behöfva använda andra medel». Redan i följande månad fingo tre tyska andlige i uppdrag att fordra lånets utbetalning inom fyra månader efter påminnelse eller ock bannlysa konungen och hans medgäldenärer. Påminnelsen framfördes icke med synnerlig skyndsamhet, ty först i maj 1358 underrättas erkebiskopen af Lund, en af löftesmännen, att bannlysningen hotar honom. Den 30 maj samma år anmodas 21 nordiska erkebiskopar och biskopar att i sina kyrkor, under klockors klang samt under påtändande och utsläckande af ljus, förkunna bannlysningen öfver konung Magnus, hvilket straff drabbade äfven hans medlöftesmän.

Vid den tiden hade vigtiga förändringar timat i landet, hvilka det återstår oss att lära känna, innan vi se slutet af det stora skuldfordringsmålet. Påfvens mildhet mot den svenske konungen är så mycket märkligare som han verkligen sjelf befann sig i stor penningförlägenhet. Hans inkomster gingo icke fullt upp mot hans utgifter, hvilka voro af vexlande slag och i allmänhet ganska dryga. Så till exempel uppgingo påfvens utgifter för år till hans kök till två tredjedelar af den skuldsumma som i åratal tryckte Sverige och vållade, att dess konung och landets förnämste så väl bland andlige som verldslige till en tid belades med kyrkans bann.

Under denna period infördes den 22 februari 1354 i Sverige ett nytt mynt, enligt uppgift i tidens handlingar. Det är antagligen mynt af detta slag som någon gång hittats i jorden i vårt land: små silfvermynt, något tjockare än de äldre svenska medeltidsmynten, med å ena sidan folkungavapnet, ett stående lejon med eller utan tre snedbjelkar, med eller utan punkter (eller hjertan) i fältet, samt å andra sidan med tre kronor ställda omkring en bokstaf, ett torn, ett kors eller en ros. Det är troligt, att man myntade den tiden på flere ställen i Sverige, men näppeligen voro myntorterna så många som de inom de tre kronorna förekommande tecknen. Det är ej heller troligt, att de beteckna myntmästare, utan utmärka de måhända sannolikast myntningsserier. Det var nämligen under medeltiden mycket vanligt att göra smärre förändringar i myntet, hvilka det var, om icke nödigt, åtminstone

nyttigt att utmärka. Fig. 9—14 gifva prof på dessa mynt, hvilka ofta visa en ganska god gravyr[1].

Under det i öster ryssarne gjorde sig bemärkta nästan uteslutande genom sina grymma härjningar och den tyska orden ännu icke hade begynt gripa in i Nordens angelägenheter, voro så mycket vigtigare de förhållanden som kunde uppstå till hansestäderna, grefvarne af Holstein, hertigen af Mecklenburg samt konung Valdemar Atterdag[2] i Danmark. De båda senare voro mästare i bedräglig och lömsk ränkslughet och dessutom oroligt energiska i fullföljandet af sina planer. Konung Magnus var dem tydligen icke vuxen. Så mycket mera må man beklaga, att han icke lyssnade till fru Birgittas varning med afseende på hertig Albrekt: det duger icke att släppa räfven in i gåshuset.

De yttre politiska förhållandena ega vid denna tid, liksom under den återstående delen af medeltiden, en karakter, som gör dem i vår tids ögon vidunderliga. En stor brist på offentlig redlighet, ständiga möten med underhandlingar, som sällan afslutas, oupphörliga ändringar i de ledande personernas

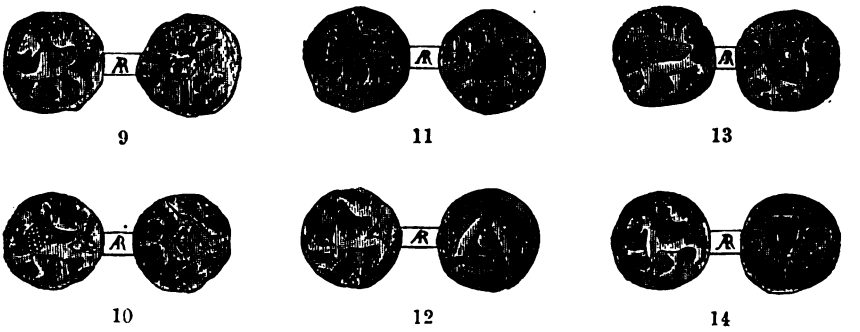

9—14. Silfvermynt efter 1354 års myntfot.

ställning, mått och steg som icke leda till något resultat — allt detta gör, att det inre sammanhanget mellan de yttre tilldragelserna är svårt att finna, i synnerhet som källuppgifterna äro mycket knapphändiga, och det hela synes oss icke vara egnadt att väcka några sympatier.

Förhållandet till hansestäderna var icke fiendtligt, men det var mycket osäkert. Klagomål fördes å båda sidor. Konung Magnus besvärade sig deröfver att städernas köpmansintressen förledde dem att gifva understöd åt hans och kyrkans fiender, »ryssar, novgoroder och pleskover». Är det sant hvad han anför, hade visserligen hansestäderna gjort sig skyldiga icke allenast till egennytta, utan ock till omensklig grymhet. Konung Magnus påstår nämligen, att städerna försågo ryssarne med vapen, kläde, salt, jern, sill och andra nödvändighetsvaror, att de tyska köpmännen på hånligt sätt be-

[1] Dessa mynt pläga hänföras till folkungaregenterne i allmänhet, men deras stil och fyndomständigheter göra det nödigt att hänföra dem till midten af 1300-talet. Se vidare Vitterhets- ... akademiens månadsblad 1876, s. 33.

[2] Kallas af senare historieskrifvare än den tredje än den fjerde.

handlat de svenska fångarne i Novgorod, beskyllande dem och deras konung för att vara röfvare och missgerningsmän, hvilka bara ville bereda undergång åt handeln på Novgorod och Ryssland, och att de yrkat på fångarnes nedgörande, ja, att när en köpman förbarmat sig öfver fångarne och gifvit dem af sina egodelar, för att skyla deras nakenhet och skaffa dem det nödvändiga till att uppehålla lifvet, då de voro nära att förgås af hunger och törst, så utstötte de öfriga köpmännen honom ur sitt lag, hvarpå han af ryssarne blef halshuggen.

Men konungens klagomål gälde äfven tyskarnes öfvermodiga och våldsamma uppträdande i Norge och i Sverige, i synnerhet på marknadsplatserna vid Skanör och Falsterbo. Frön till tvistigheter mellan tyskarne der och konungens tjenstemän saknades aldrig; de förre sökte vinna allt mera oberoende, de senare begagnade sig af alla anledningar för att skaffa konungen och sig inkomster. Det hade af gammalt varit vanligt, att de tyska handtverkare, som under den lifligaste handelstiden besökte tyskarnes läger vid de två städerna, till konungens fogde erlade en viss penningafgift. En gång kommo två buntmakare i träta och slagsmål och fingo till försoning gifva fogden hvar sitt skinn. Efter detta utkräfdes ett sådant af hvar buntmakare, liksom af andra handtverkare prof på deras arbeten. Andra fall omtalas i städernas klagoskrifvelser. Hösten 1352 råkade köpmännen från Kampen i strid med borgarne från Stralsund, Rostock och Wismar. Våldsamheter begingos, och Skånes höfvidsman herr Lars Karlsson (hvilken hade deltagit i det ryska kriget) omfattade med glädje tillfället att erbjuda stralsundarne sin hjelp mot den holländska hansestaden. Två år senare (i september 1354) utbröt en strid mellan lübeckarne och stettinarne på Munkeholm invid Falsterbo, vid hvilket tillfälle bodar brändes, den svenske fogden ihjälslogs och hans lik uppbrändes. Denna gång var dock tyskarnes skuld så uppenbar, att Lübeck och Stettin i största hast vidtogo åtgärder för att blidka alla som hade klagomål att anföra. Huru ömtåliga förhållandena voro mellan Sverige och hansestäderna, synes bäst deraf, att under tiden mellan den 9 augusti 1352 och midsommarn 1361, hvilket år en definitiv fred afslöts, uppgjordes icke mindre än sju stilleståndsfördrag på längre eller kortare tid. Vid de flesta använde konung Magnus till underhandlare sin svåger hertigen af Mecklenburg.

Emellertid spelade vid denna tid de tyska städerna allenast en birol. Det var förhållandena till Danmark och till Mecklenburg som voro de afgörande.

År 1350 afslöt konung Valdemar en hemlig traktat med hertig Albrekt, genom hvilken han lofvar denne en belöning af 10 000 mark silfver, derest han kunde sätta den danske konungen i besittning af Helsingborgs fäste. Aldrig hade konung Valdemar uppgifvit tanken på att återfå de år 1343 afträdda landskapen. Det var icke hans vana att känna sig bunden af högtidligt afslutna fördrag, och med en ihärdighet, som skulle förtjena vår odelade aktning, derest hon varit parad med ärlighet, fullföljde han sina en gång fattade planer, med öppna handlingar och med svekfulla anslag, gång efter

annan skjutande dem å sidan, när hans verksamhet upptogs å andra håll, men, så fort han åter blef ledig, upptagande dem på nytt, nöjd tills vidare om han hvar gång kom allenast ett fjät närmare målet. Gent emot dessa slugt lagda och kraftfullt fullföljda planer se vi konung Magnus så godt som värnlös. Insåg han icke det dubbla spel hans grannar förehade eller saknade han medel att möta dem? Så fattiga äro källorna, att vi ej kunna besvara dessa frågor, och när vi sålunda sakna ledtråden, framstår det hela som ett virrvarr af tilldragelser utan tydligt syfte — en sorglig beredelse till de ännu sorgligare tider som följde.

Efter den förrädiska traktaten med hertig Albrekt måste konung Valdemar till en tid egna sin uppmärksamhet åt annat håll; under loppet af år 1351 hade han strider med de holsteinska grefvarne och en mängd mäktiga jutska adelsmän med flere. Man anar, att han derunder tänker på sin älsklingsplan, allenast af de ständiga underhandlingar som pågå mellan honom och konung Magnus, och som omnämnas i krönikorna, utan att i dem förekommer ett ord om de ärenden som handlades. I början af år 1352 var konung Valdemar på besök i Örebro, fram mot sommarn möttes de båda konungarne, hertig Albrekt m. fl. i Helsingborg.

Man kan förmoda, att konung Magnus anade ondt, deraf att han var så angelägen att få hjelpare. I augusti 1352 kommer grefve Henrik af Holstein till honom på Bohus och der afslutas en traktat, genom hvilken tillförsäkras grefven den betydande summan af 8 000 mark silfver, som skulle utbetalas under loppet af detta och följande fem år, 3 000 som lön för de tjenster grefve Henrik och hans bröder skulle göra konungen, hans gemål och barn, 5 000 som hemgift med en nära slägting till drottning Blanche, hvilken grefve Henrik skulle äkta. Detta gifte kom väl aldrig till stånd, men under den närmaste tiden stodo de holsteinska grefvarne på den svenske konungens sida; de kalla honom något senare rent af sin herre. Året derpå tager konung Magnus i sin tjenst svågern grefve Louis af Namur. År 1354 söker han att på det närmaste binda vid sig svågern i Mecklenburg. De slöto på Bohus ett fördrag, genom hvilket hertigen och hans ätt upptogos till vasaller under konung Magnus och hans efterkommande, med ett årligt arvode af 200 mark silfver. Alla hertigens undersåtar hade rätt att tjena konung Magnus och hans efterträdare mot sold. Alla strider, i hvilka de mecklenburgska hertigarne kunde komma, skulle afgöras af den svenske konungen, alla fejder, i hvilka denne kom, skulle afgöras af hertig Albrekt och fyra af konungen utsedda riksråd. Mellan Sverige och Mecklenburg skulle råda »ett obrottsligt förbund, en bindande fred, en jemn och enig enighet». Aktningen för offentliga fördrag var ringa, då hertig Albrekt år 1354 kunde afsluta denna traktat (hvaraf det exemplar som konung Magnus utfärdade än i dag förvaras i det schwerinska arkivet), under det han, såsom framtiden utvisade, behöll i troget minne den med konung Valdemar afslutna hemliga traktaten. Följande månad (september) besökes konung Magnus i Helsingborg af den danske konungen.

Under de närmast följande två åren förefaller i förhållandet till grannarne intet som förtjenar uppmärksammas, men ifrån hösten 1356 var konung

Magni ofärd gifven, ty ifrån den tiden fans det i Sverige tvenne konungar, hvilka båda voro angelägna att förvärfva sig främmande bundsförvandter. Det var då icke så mycket egen öfvertygelse som omständigheternas fogande, som bestämde politiken och dref, utan möjlighet att värja sig, fram mot kommande öden, så mycket mera som af de mäktige i landet det var allenast få som hyllade sig till konung Magnus.

De stores missnöje och sonen Eriks uppror hafva i alla tider blifvit satta i sammanhang med hertig Bengt Algotssons korta stormaktstid. Ty värr finna vi i tidens handlingar allt för litet, som gifver oss upplysning om herr Bengts verkliga ställning. Vi få nöja oss med den vanskliga uppgiften att i några enstaka tilldragelser söka antydningar som fylla denna känbara lucka i vårt vetande.

Hertig Bengt Algotsson och reduktionen 1353—1356.

Ett par kronologier gifva den kortfattade underrättelsen, att år 1353 (den ena tillägger: vid kyndelsmässotid, d. v. s. kring den 2 februari) upphöjdes af konung Magnus herr Bengt Algotsson till hertig af Österlanden (Finland) och Halland. Att utnämningen var maktpåliggande och herr Bengt en man af betydenhet kunna vi sluta allenast af det bittra hat för hvilket han blef föremål och slutligen ett offer.

Den förut omtalade rimkrönikan från midten af 1400-talet som skildrar konung Magni regering och ända till senaste dagar bestämt våra flesta häfdaforskares uppfattning af tidens händelser låter påskina, att herr Bengt vunnit sin konungs huldhet genom att göra sig delaktig i laster, hvilka äro för nesliga att här ens nämnas. Det är naturligt, att vi efter fem århundradens förlopp icke kunna pröfva beskyllningen för en last, hvilken väl aldrig utöfvades i vitnens närvaro och som omtalas i skrifter, hvilka tydligen tillkommit i afsigt att förklena konung Magni minne och i hvilka förekomma det ena misstaget efter det andra, i de allra vigtigaste saker, om hvilka man helt lätt kunde vinna tillförlitlig kunskap. Äfven i våra dagar, då vi hafva tidningar och då man med lätthet får underrättelser äfven ifrån landets aflägsnaste delar, kunna rykten uppkomma och vinna spridning, ehuru de hafva ingen eller allenast ringa grund. Hur mycket mera skulle icke i en tid, då man icke hade en aning om tidningar och då till och med bref skrifning var sällsynt, då man derför var nästan uteslutande hänvisad till muntliga nyheter, ett rykte, som sattes ut, snart få spridning, under utbredningen växa och, hvad mer är, blifva trodt, det måtte vara sant eller falskt, rimligt eller orimligt. Så mycket är visst, att vi ega ej rätt att fästa mera tillit till skandalhistorierna om Bengt Algotsson än till andra skandalhistorier som komma från osäkert håll, och osäkra kunna vi för visso kalla de sagesmän, som till vår tid bragt dessa

rykten, alldenstund de icke vetat eller icke velat säga hvem denne Bengt i verkligheten var. Det heter nämligen t. ex. hos Ericus Olai, att han var en man af låg börd, hvilken hade uteslutande sin konungs på uselt sätt vunna ynnest att tacka för sin upphöjelse. Verkliga förhållandet är, att Bengt Algotsson var en af Sveriges högbornaste män, i hvars ådror rann, såsom nedanstående slägttafla visar, kungligt blod[1]. Hans vapenbild var, liksom den kungliga folkungaättens, ett lejon, dock utan de tre snedbjelkarna (fig. 15). Redan genom sin börd och sin frändskap till konungahuset var det helt naturligt, att Bengt Algotsson kom i beröring med konungen. Vi hafva sett att ett vänskapligt förhållande rådde mellan Bengts faster fru Birgitta Brynjulfsdotter och konung Magnus.

Om Bengts uppväxttid hafva vi ingen kunskap. Han deltog i det ryska fälttåget[2] och var närvarande i Kalmar, då konung Magnus stadfäste det under hans ryska fälttåg hos Jean de Guilbert gjorda lånet, den 12 juli 1351. Närvarande vid detta tillfälle voro i öfrigt riddarne Nils Tyrgilsson, Anders Eskilsson, Johan Kettilsson, Peter Bonde och Knut Abjörnsson. Bengt är då redan riddare; som han hösten 1350 endast var väpnare, synes han hafva fått riddarvärdigheten under kriget, för deri visad tapperhet, eller omedelbart derefter. När året derefter konung Magnus afslöt traktaten med grefve Henrik, äro närvarande herrarne Gustaf Turesson (tre sjöblad), Karl Näskonungsson (natt och dag) och Bengt Algotsson. Ett halfår derefter är herr Bengt, såsom redan nämdt är, hertig. Den närmare bekantskapen mellan herr Bengt och konungen kan således hafva knutits under fälttåget.

15. Hertig Bengt Algotssons sigill. $^1/_1$.

Hertig- eller jarltiteln försvann visserligen till en tid ur den svenska historien, när Birger jarl till Bjälbo afled år 1266, men den återupplifvades, dock med en annan betydelse, först för yngre medlemmar af konungahuset, sedermera, från dansk sida, när herr Knut Porse jultiden 1326

[1] Om nedanstående slägttafla, som endast upptager de vigtigaste personerna, se Vitterhets-... akademiens månadsblad för 1876, s. 65. Jfr i öfrigt folkungaättens slägttafla i första delen.

Valdemar II, konung af Danmark, † 1241. Folke jarl. Konung Sverker II, † 1210.

Hertig Knut af Reval. Sune, gift med Elin.

Bengt. Svantepolk, † 1310, lagman i Östergötland, gift med Bengta. Algot, lagman i Vestergötland.

Brynjulf, gift med Ingegerd. Katarina. Ingrid, gift 1288 med..... Folke.

Knut. Algot. Birgitta, gift med drotseten Greger Magnusson, † 1350. Knut, † 1350.

Hertig Bengt, † 1360. Knut.

Ingegerd, abbedissa i Vadstena, † 1412. Katarina. Ingrid.

[2] Enligt ett ännu otryckt bref af år 1350 i Upsala bibliotek.

blef hertig i Halland. Han blef sedermera gift med konung Magni moder, och länet jemte titeln ärfdes af deras söner, hvilka bortrycktes af digerdöden. Nästan vid samma tid som herr Bengt blef hertig fick en annan svensk ädling herr Erengisle Sunesson (båt), på grund af sitt gifte och derpå grundade arfsanspråk, titeln jarl (eller grefve) af Orknöarna. Något exempellöst sker således icke, då herr Bengt (i öfrigt en ättling af hertig Knut af Reval) blir hertig, särskildt hertig af Halland, ty herradömet öfver detta landskap hade redan tidigare, under danskt herravälde, varit förbundet med hertigtiteln. Anmärkningsvärdt är allenast det, att herr Bengt derjemte blef hertig öfver Finland. Denna förening af län, hvilka styrdes af de slottsfogdar som länsinnehafvaren tillsatte, äfvensom herr Bengts utnämning till höfding öfver Skåne visar, att han i hög grad åtnjöt sin konungs förtroende och att denne ville använda honom i synnerhet mot sådana rikets grannar, från hvilka farligheter voro att förvänta, mot ryssarne, mot konung Valdemar och de i Skåne mycket betydande hansestäderna.

Kort efter det herr Bengt blifvit hertig, i maj 1353, bestämdes på ett norskt rådsmöte på Bohus slott, att drottning Blanches morgongåfvoområde i Norge skulle hädanefter utgöras af Bohus och Marstrand samt hela Bohus län och Borgsyssel (nutidens Smålenene), ett område som således stötte omedelbart intill hennes svenska morgongåfvoområde, Vermland, Dal, Lödöse stad och Lindholms slott (på Hisingen) jemte derunder lydande område (jfr kartan fig. 24). Drottningen nämde visserligen sjelf de tjenstemän, som förvaltade detta område, men då hon alltid tyckes hafva stått i det bästa förhållande till konungen, och då dennes anhängare hertig Bengt innehade det ansenliga område som sträckte sig söder om drottningens svenska besittning, Halland och Skåne, är det troligt, att konungen ville åt sig betrygga besittningen af ett sammanhängande område, hvilket anförtroddes åt personer på hvilka han kunde obetingadt lita. Detta antyder, att han kände behof af ett försvar äfven inom landet, och mot hvilka detta skulle riktas, framlyser målhända deraf, att när hertig Bengt blir konungens främste förtroendeman, träder herr Nils Turesson tillbaka från drotsetevärdigheten och är allenast lagman i Tiohärad. Kanske får man i sammanhang härmed sätta, att herr Bengt äfven blef hertig öfver Finland, inom hvilket landskap en med herr Nils nära befryndad ätt (med båtvapen) hade spelat en betydande rol och hvarest herr Nils sedermera lät göra sig till lagman och till höfding på Viborg.

Under de år, då hertig Bengt utöfvade inflytande på regeringen, sökte konung Magnus vid sig och sitt hus fästa hertig Albrekt, hvilket icke gerna kan fattas annorledes än som en yttring mot konung Valdemar, i synnerhet om vi dertill lägga det något tidigare förbundet med grefve Henrik, vid hvars afslutande herr Bengt var närvarande. Tyskarne voro ingalunda belåtna med hertig Bengts uppträdande i Skåne. År 1354 anhöllo städerna hos konung Magnus, att han ville underrätta »den lysande fursten och ädle herren herr Bengt, hertig af Halland», att de tyska borgarne ej borde besväras med ovanliga tullar och annat förtryck.

En märklig nyhet från denna tid omtalas i förbigående uti ett bref från år 1354. I mars månad detta år besökte konung Magnus Spånga kyrka i Upland och hugnade kyrkoherden derstädes med skattefrihet för hans jordegendom, »ehuru nyligen alla privilegier och friheter blifvit återkallade». Detta var ett djerft slag riktadt mot kyrkan och kan icke förklaras af annat än det tvingande behofvet att skaffa kronan ökade inkomster. Huru vida äfven konungens makt skulle härigenom ökas, var tvifvelaktigt, alldenstund en åtgärd som denna måste framkalla ett allmänt missnöje. Allt berodde derpå, om konungen skulle få tid och kraft att dämpa detta missnöje och gå som segrare ur striden. Vi skola se, att han i stället blef den besegrade. Förmodligen stod det i sammanhang med denna reduktion, att hertig Bengt år 1355, när erkebiskopsstolen i Lund blifvit ledig, lade beslag på alla dess gods.

Då inom kort stormännen med den största förbittring vände sig mot hertig Bengt, ligger det nära till hands att anse honom hafva haft en väsentlig del i alla de vigtigare åtgärder som vidtogos under åren 1353—1356; rimkrönikan synes ock sätta hans styrelse i förbindelse med kyrkans förtryck.

De till vår tid bevarade urkunder låta oss se konungen, efter sin vana, resa kring i landet, skipande rätt och gifvande skydd åt dem som derom bådo. I dombrefven nämnes nu mera intet vitne. Någon drotsete, som kunde hjelpa med lagskipningen, hade konungen icke.

Kyrkliga förhållanden 1350—1356.

Af alla kyrkliga ärenden är det inga som oftare nämnas i denna tidens urkunder än penninginsamlingar för påfvarne. Deras behof voro stora och de sökte på alla sätt tillfredsställa dem, äfven om de dermed satte församlingarnas välfärd på spel.

Af lekmännen upptogs fortfarande den helige Peters penning, hvilken dock, sedan folkmängden minskats genom digerdöden, icke uppgick till så stora belopp som förut. Dessutom insamlades i de uti kyrkorna befintliga »stockarna» frivilliga gåfvor till den helige fadern. De rikaste bidragen fick dock den påfliga räntekammaren genom att gång efter annan beskatta de andliges och de andliga stiftelsernas inkomster, ibland som det heter till möjliggörande af det heliga landets befrielse, ibland utan särskildt angifvande af ändamålet. En annan inkomstkälla, som mer än de andra inverkade menligt, hade påfvarne förstått att skaffa sig genom att, med åsidosättande af det kanoniska valsättet, utnämna biskopar och andra högre prestmän. Om en andlig afled under besök vid påfvehofvet — biskoparne voro skyldiga att hvart tredje år, i egen person eller genom ombud, besöka påfven, andra begåfvo sig till honom af andra skäl — eller under färden till eller från Avignon, förbehöll sig påfven rätt att genom provision, såsom termen lydde, nämna

efterträdare, hvarigenom ett dubbelt ändamål vans: en hvar, som ville vid en dylik utnämning komma i nådig åtanke, måste söka ställa sig väl med påfven, och för hvar plats som besattes hade påfven rätt att uppbära det första tjenstårets inkomster[1]. Sedan bruket en gång uppkommit, visste man att utvidga det. Om en plats blifvit en gång af påfven bortgifven, förbehöll han sig för all framtid rätt att gifva bort den. De tjenstsökande infunno sig gerna i Avignon för att der sjelfva föra sin talan, och om någon sådan der erhöll befordran och derigenom hans förra embete blef »ledigt vid påfvehofvet», förbehöll sig påfven rätt att åter besätta äfven detta. Ofta hände det, att prestembeten i Sverige af påfven bortgåfvos åt utländingar, hvilka aldrig satte sin fot inom landet, hvadan tjensten måste skötas genom vikarie. Mången gång förenades på en hand flere indrägtiga tjenster, hvarigenom likaledes vikariers anställande blef nödvändigt. Så t. ex. blef den påflige legaten Jean de Guilbert, ehuru icke ens prestvigd, nämd till kapellan i Carpentras (nära Avignon), kanik i Verdun och i Narbonne, dekan i Dorpat, prost i Upsala, kanik i Würzburg och erkedjekne vid en annan kyrka i samma stift.

16. Herr Nils Turessons vapen (bjelke).

Otaliga fall visa, särskildt med afseende på biskopsembetena, att domkapitlen, när stolen blifvit ledig, företogo nytt val, ehuru påfven förbehållit sig tillsättandet. Oftast godkände påfven valet, efter som, heter det, kapitelmedlemmarna måhända varit okunniga om påfvens förbehåll, men ibland underkände han valet och en annan utnämdes. Efter erkebiskop Hemmings död valde kapitlet i Upsala till hans efterträdare sin dekan herr Sigfrid, en orolig och krånglig man. Det är möjligt, att vid sjelfva valet något fel blifvit begånget, ty när herr Sigfrid på utresan till Avignon uppvaktade erkebiskop Peter i Lund, lät denne jemte konung Magnus och drotseten herr Nils Turesson samt biskop Tomas i Vexiö inför domkyrkans högaltare uppläsa en mängd mot herr Sigfrid riktade anklagelsepunkter. Påfven nämde genom provision till erkebiskop herr Peter, biskop i Linköping, men satte år 1352, likaledes genom provision, herr Sigfrid till biskop i Skara. Dervarande kapitel hade redan valt till biskop sin prost herr Magnus, men denne måste träda tillbaka; han blef dock kort derefter biskop i Vesterås. En senare biskop i Skara har om sina företrädare lemnat korta rimmade skildringar. Han låter denne Sigfrid icke ens behålla sitt rätta namn, utan gifver honom ett ökuamn (Smichinus) och säger:

17. Herr Erengisle Sunessons vapen (båt).

[1] När en kyrkoherde blifvit nämd, hade i allmänhet biskopen rätt till första årets inkomster (annalier eller annater).

Spe och spott hade han ospardt.
Strax han anammade biskops hamn,
gaf han hvar kanik ett vedernamn.
Så lofvade han dem än mera men.
Han for bort i visitering och kom icke igen[1].

När provisionsväsendet hade gripit omkring sig, var det vanligt, att konungarne gingo in till påfven med förbön för den ene eller andre. Föredragningslistor öfver sådana framställningar äfvensom öfver böner om andra nådevedermälen förvaras ännu i Vatikanens arkiv, och finner man för mången hemställan antecknadt fiat, det må ske. Ofta ville dock påfven, genom njuggghet, sätta sig i respekt och mana till större tillmötesgående; mången bön bifölls endast till hälften eller fick rent af ett afslag.

Äfven om man icke vågar påstå, att kapitlens val alltid voro goda, måste man erkänna, att i provisionsväsendet låg något ondt: väg öppnades derigenom för lycksökeriet. Ofta kom äfven den nyutnämde i ett spändt förhållande till sina underlydande eller kamraterne, och särskildt om en främling nämdes, kunde icke gerna församlingen skötas med nödig omtanke och kraft. De förut noggrant ordnade förhållandena rubbades, oreda och alla menliga följder af en sådan voro oundvikliga.

18. Herr Bengt Filipssons vapen (ulf).

Af den svenska kyrkans prelater under det tidskifte, med hvilket vi nu syselsätta oss, synas erkebiskop Peter i Upsala samt biskoparne Tomas och Hemming i Vexiö och Åbo hafva varit aktningsvärda män som med nit verkade i sina stift. Erkebiskopen synes icke hafva tagit någon verksam del i de verldsliga angelägenheterna. De båda biskoparne, i synnerhet herr Tomas, stodo fru Birgitta Birgersdotter ganska nära; det är föga troligt, att de hyllade sierskan utan att samtidigt antaga åtminstone till en del hennes mot konungen ogynsamma politiska åsigter. I lundaerkebiskopen herr Peter (död 1355) förlorade konung Magnus en tillgifven vän. Hans efterträdare herr Jakob Kyrning synes hafva varit danskt sinnad. En öppen fiende fick konung Magnus i sin förre kansler herr Nils Markusson[2], sedan år 1351 biskop i Linköping, som valdes, enligt en krönika från början af 1500-talet, »mest för herrarnes trug och bön». Det heter vidare om honom:

Till örlig satte han allt sitt sinn'
och lade sig alltid derom vinn,
med många lister som han for med;
omsider gäldade han sjelf det.

[1] Biskops hamn betyder biskopens drägt, värdighet. Med visiteringen menas förmodligen det lagstadgade besöket hos påfven i Avignon.

[2] Han hade varit med konungen i 1350—51 års fälttåg.

Det var en man af ett stridigt lynne, hvilken vexlade parti, allt efter som han trodde sig vinna fördel, och som ansåg sig kunna vara ohörsam till och med mot påfvens bud — ett eget förhållande i en tid, då det officiela språket kallade biskoparne, när deras angelägenheter föredrogos för påfven, ers helighets skapelse eller verk (creatura eller factura). I Skara stift voro vid denna tid täta ombyten af biskopar, och prelaterne i Strengnäs och Vesterås synas icke hafva varit af någon betydenhet i politiskt hänseende; den förre stod till en tid på konung Magni sida.

Hvarjehanda tecken antydde en stundande storm. Sibylliska spådomar bebådade verldens undergång år 1357 och före denna hvarjehanda olyckor inom naturen, ohyggligheter inom menniskans verld. I landet rådde allt sedan digerdödens dagar nöd och missnöje i synnerhet hos stormännen; det behöfdes allenast en yttre tilldragelse, för att den inre jäsningen skulle öfvergå till handling.

19. Bo Jonssons vapen (griphufvud).

Konung Magnus, nu 40-årig och således en man i sin bästa ålder, kände sig för svag att bekämpa knotet och stormännens revolutionära sträfvanden. Han hoppades räddning genom att lemna allt sitt förtroende och söka all hjelp hos en enda, hertig Bengt. Men dennes upphöjelse blef signalen till en strid, under hvilken mången af Sveriges främsta män bar afvog sköld mot sin rättmätige konung. Hvar skulle väl konung Magnus få bundsförvandter i striden? Bland kyrkans mäktiga prelater var det ingen, af hvilken han i detta afseende kunde vänta mycken hjelp.

Det kan tyckas, som skulle han så mycket mindre hafva kunnat hoppas på något stöd hos kyrkans store som han måste med det första vänta en bannlysning för det obetalade lånets skull. Men detta torde icke hafva lagt något hinder i vägen för ett vänskapligt förhållande till de svenska prelaterne; till och med till påfven var hans ställning god med undantag af allenast penningfrågan. Ännu så sent som år 1356, när den nytillsatte biskop Nils i Skara hos påfven förordar en prestman till erhållande af prostembetet i hans kyrka, anför han som en bevekande omständighet den föreslagnes frändskap till konungen, och ansökningen blef af påfven bifallen. Bannlysningen, hvilken, såsom redan blifvit nämdt, efter någon tid verkligen afkunnades, ehuru hon mycket snart upphäfdes, har icke på något märkbart sätt inverkat på händelsernas gång.

Stormännen och Erik Magnusson resa sig mot konung Magnus 1356—1359.

Allt sedan en gren af folkungaätten hade bestigit Sveriges tron, visar sig hos de andra stormännen allra först missnöje, sedermera försök att utvidga sin makt på konungarnes bekostnad. Det var icke heller lätt för Birger jarls ättlingar att häfda sin företrädesrätt, då dels det låg i tidens anda att upphöja landets store på allmogens bekostnad, dels konungahusets medlemmar icke sällan bekämpade hvarandra och af denna orsak måste söka vinna bundsförvandter bland de store. Konungen var genom otaliga slägtskapsband förenad med sina store och de hundra år som hade förflutit sedan konung Valdemar Birgerssons val hade derför icke kunnat utbilda någon öfvertygelse om konungens stora företräde framför de högborna männen i landet.

Att stormännen voro oroliga och våldsamma antydes mången gång i tidens urkunder. De sökte med vapen i hand tilltvinga sig förmåner, till men för de oprivilegierade och svagare, och under de oupphörliga fejder som fördes mellan ätterna fingo allt för ofta de oskyldige sitta emellan. Det synes, som om förhållandena ibland voro mycket ömtåliga. När det gick för långt, sökte man mäkla fred, oftast genom knytande af giftermål mellan medlemmar af de stridande husen. Men ofta mötte detta hinder, på grund deraf att de store genom täta giftermål oftast voro så nära beslägtade, att det behöfdes påflig dispens för den nya förening som föreslogs. I bönskriften till den helige fadern plägade man framhålla, huruledes ett afslag skulle framkalla många stridigheter och stor förargelse.

20. Herr Karl Ulfssons till Ulfåsa vapen (lejon).

Midt bland dessa familjtvister och af rent personliga förhållanden framkallade fejder visar sig vid midten af 1300-talet allt starkare det politiska sträfvandet att minska konungamakten till förmån för ett stormansvälde. En hvar, som hade en öppen blick för förhållandena och derjemte insåg huru nödigt det var för landet att allt fick utveckla sig i frid och ordning, måste bäfva för stormännens äflan; om de, när konungamakten var stark, tilläte sig öfvervåld och förtryck, hur skulle det gå, sedan de krossat denna makt, som hittills sökt värna de svage? Vi kunna icke antaga, att konung Magnus var blind för de faror som hotade, och det synes, som om han just för att möta dem hade satt all sin lit till herr Bengt och upphöjt honom till en plats som skulle motsvara det förtroende han åtnjöt. Men det botemedel han sålunda försökte verkade motsatsen. Hertig Bengts upphöjelse blef åtminstone den skenbara anledningen till en resning, som helt plötsligt kommer till stånd, utan att vi kunna följa förberedelserna till henne och utan att vi kunna utleta någon annan inre bevekelsegrund än den rent sjelfviska att för egen räkning vinna ökad makt.

Men om vi, särskildt när vi öfverskåda de sorgliga följder som denna stormännens sträfvan framkallade, måste öfver denna sjelfviskhet uttala ett ogillande, är det billigt att på samma gång framhålla det goda som fans hos denna tidens stormän. Det är sällan som ett menskligt sträfvande är helt ondt eller helt godt, och man kan derför här uttala sin dom, utan att det behöfver blifva ett aristokratfördömande.

Trots allt sjelfviskt maktbegär visa de svenska stormännen på konung Magni tid en i vissa afseenden storartad kärlek till fosterlandet. Det var stormännen som hade uppgjort planen att för Sverige vinna Halland, Skåne och Bleking, så att landet skulle i söder skiljas från grannarne af hafvets våg. Det är väl sant, att förmyndarregeringen var slutad, när den dyrbara tillökningen vans, men konungen var då så nyss vorden myndig, att han icke kunde hafva tagit de nödiga förberedelserna. Ej heller var tanken att i eget land göra eröfringar främmande för 1300-talets stormän. Med all ifver egnade de sig, främst af alla herr Nils Abjörnsson, åt uppodlingen af Sveriges nordligaste landsträckor utmed Bottnen. Att inom sydöstra Finland utvidga och värna det svenska väldet synes ock hafva varit en älskling stanke, hvilken låg i synnerhet de nära befryndade sydsvenska båt- och bjelkeätterna om hjertat. Denna stormännens ädla sträfvan har fått ett återljud i fru Birgittas böner och uppenbarelser från den tid, då hon sörjde öfver Sveriges olyckor.

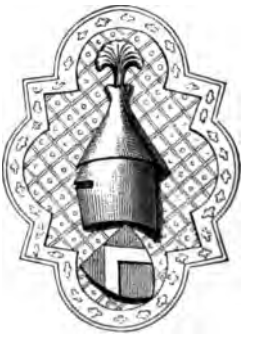

21. Herr Karl Ulfssons till Tofta vapen (sparre).

En annan egenskap hos stormännen som är värd vårt erkännande är deras energiska arbete för ett bestämdt praktiskt mål. Det förtjenstfulla, som ligger häri, häfves icke alldeles deraf, att de medel man använde icke sällan voro dåliga. Den aktning för det praktiska som stormännen visade är något nytt, det är ett glädjande tecken, att när den egentliga medeltiden begynte öfverlefva sig sjelf, skulle ett nytt och kraftigare lif uppspira. Om än stormännens ledare i främsta rummet sökte vinna för de sina makt och sjelfsvåld, för alla andra förtryck, blef den slutliga följden af deras sträfvanden frihet för alla.

Detta omslag i hela kulturriktningen har fått ett omisskänligt uttryck i den svenska bearbetning af medeltidens saga om Alexander den store som utfördes för stormanspartiets verklige höfding under en något senare tid, Bo Jonsson — ett uttryck som visar, att man medvetet satte sig emot den tidigare medeltidens helt naturliga, men barnsliga och i längden gagnlösa traktan att skapa sig, oberoende af det verkliga lifvet, och till sist i strid deremot, en verld af drömda ideal, af konstgjorda åskådningssätt och på fri hand konstruerade seder. Vi behöfva allenast påminna oss, huru vid århundradets början den ena efter den andra af utlandets riddarromaner öfversattes på svenska och huru de voro omtyckta just inom samhällets högsta kretsar, och derefter läsa de första raderna i alexandersagan:

Viljen I märka och höra
hvad fordom kunde de hedne göra,
I förstånden det ej väl
utan I gömmen det med snille och skäl.
Om konung Alexander vill jag säga,
det skriften säger vill jag ej förtiga:
i tolf år vann han verlden åt sig,
honom gaf skatt både fattig och rik,
som aldrig sedan någon fick
hvarken döder eller qvick.
Hvad vann Didrik van Bern och Perceval,
Herre Gavian och Hektor[1] äro i deras tal?
De fingo stor hugg och gingo att sofva,
litet vill jag dock dylik seger lofva,
medan dem följde ock intet godt mera.
Så äro farne många kämpar flere,
små och stora, både jättar och resar,
Alexander var för dem som en liten qvesa,
han var af dem den minste man;
af dygd och skäl prisades han
och vann mera än alla dessa.
Ofta stjelper liten tufva stora lasset.

I början af år 1351 hade konung Magnus 28 riksråd, 6 andliga och 2
liga. Af de andliga riksråden lefde nu ej flere än erkebiskop Peter i
biskop Nils i Linköping och biskop Tomas i Vexiö. Af de verldslige
ej mindre än fyra sparreslägten, två förde i
bjelkevapnet, två sturarnes tre sjöblad, två d
folkungavapnet lejonet. Af öfriga slägter, s
det voro representerade, kunna nämnas B
och dag, Blå, Glysing, ekaslägten, vinstorp
Af de 22 hade tio aflidit före ingången af

22. Herr Erik Karlssons vapen (örnefot).

Af dem, som innehade rådsvärdigheten
och lefde år 1356, voro de verksammaste h
Turesson (bjelke) och Erengisle Sunesson (l
af Orknöarna. Båda hörde till slägter, hvilk
gods lågo i Småland och vid Kalmar sund, b
derjemte nära beslägtade: herr Nils var g
herr Erengisles syster. Den förres fader herr Ture Nilsson och han
herr Erik hade varit lagmän i Värend, sjelf var han mot slutet af 1
lagman på Öland, sedan han dessförinnan en kort tid varit konunge
sete, hvilken värdighet han åter innehade 1351, men hade lemnat
slut för att öfvertaga den i hans slägt så godt som ärftliga Tiohär
saga. Han var en man van vid utöfvande af makt, hemmastadd
värf, väl bekant i landet, nära beslägtad med de fleste af de mera
ende stormännen och dessutom, tack vare sina lagmansembeten, hel

[1] Idel hjeltar i de äldre riddarromanerna.

ttning af allmogens sympatier i Småland och i landet öster derom. Herr ıgisle jarl innehade aldrig någon offentlig anställning i Sverige; hans ämsta gods synas hafva legat i kalmartrakten och han tyckes alltid hafva t i det bästa förhållande till herr Nils. Båda voro de farliga motståndare, st de en gång ville bryta med sin konung. Deras vapen äro här afbil-e fig. 16 och 17. Herr Nils' är onekligen det rikast utstyrda, som någon idhvarfvets riddersmän kunde uppvisa. Det vitnar om begär efter lysande kt; vi skola framdeles få se, att han var mycket mån om enskild fördel.

Till dessa två sluter sig en grupp af personer, som äro yngre om icke id till åren dock i anseende till deltagandet i statsärenden. Vi hafva att nd dessa märka herr Bengt Filipsson med en tillbakaseende ulf i vapnet . 18), hörande till en betydande uppsvensk ätt, samt de vida yngre herr rl Ulfsson till Ulfåsa, hans namne, herr Karl till Tofta, samt väpnaren Bo sson. Den förstnämde af de tre var en son till fru Birgitta Birgersdotter herr Ulf Gudmarsson samt innehade liksom fadern Nerikes lagsaga (se-n 1352). Herr Karl till Tofta var son till herr Ulf Abjörnsson, hvilken en hade varit lagman i Tiohärad; sonen slöt närmare till de upländska stormännen, äk-le, såsom redan blifvit omtaladt, en syster-tter till fru Birgitta samt blef sedermera gman i Upland. Bo Jonsson synes att döma er vapnet hafva hört till de mäktiga Al-ssönernes slägt, ur hvilken vestgötarne it flere lagmän, och var dotterson till öst-talagmannen herr Bo Nilsson, som sjelf de natt-och-dagvapnet och gift sig in i ı mäktiga blåslägten. Deras vapen äro af-dade fig. 19—21. En annan framstående n med samma politiska åsigter var herr ls Turessons systerson, Erik Karlsson, som n år 1364 förekommer i tidens handlingar. Hans vapen (fig. 22) kan gifva begrepp om tidens goda smak i den heraldiska konsten. Alla desse voro ra beslägtade sins emellan och med hertig Bengt, hvars fader och farfader icke de beklädt något framstående embete. Det synes, som om hertig Bengts sök att det oaktadt vinna den mäktigaste platsen i samhället näst konun-ns hade i hög grad ökat frändernes ovilja att se sig tillbakasatta.

23. Konung Erik Magnussons sigill[1].

Det är väl troligt, att enbart förbittringen mot den mäktige gunstlingen de vållat en fejd inom landet. Men härtill kom ännu en annan omstän-het. Allt sedan hösten 1355 var Håkan Magnusson sjelfständig konung i rge, under det hans äldre broder Erik fortfarande var allenast utkorad arf-ge till faderns svenska krona. De missnöjde store gjorde hans sak till sin. n Birgitta, som låter oss i så mycket ana de tankar som hennes fränder

[1] Inskriften lyder: Secretum Erici dei gracia regis Svecie et Scanie (Eriks af ds nåd Sveriges och Skånes konungs sigill).

och vänner hyste, uttalar sitt ogillande deröfver, att konung Magni yngre son fick på sin lott arfriket Norge, under det den äldre fick nöja sig med valriket. Af boken om konunga- och höfdingastyrelsen se vi, att man vid denna tid ansåg arfrike vara något vida bättre än valrike. »Efter naturlig skipelse, heter det der, hafver den konung, som har konungsligt välde genom arf, såsom son efter fader, desto större kärlek till allmogen och sina undersåtar som de hafva tjent och lydiga varit hans fader och förfäder, och sammaledes har allmogen desto större kärlek och god vilja till sin konung, när de äro uppfödda under hans faders och förfäders värjo och lydnad.» I en något senare tid, när det sattes i fråga att efter konung Valdemars död välja till konung i Danmark hans dotterson Olaf, arftagare till den norska kronan, befarade många, att Norge såsom arfrike skulle få öfvervigten öfver valriket Danmark.

Junker Erik, om hvars karakter vi icke ega andra upplysningar än de vinkar som de följande tilldragelserna lemna, hade hösten 1356 förmält sig med konung Valdemars systerdotter furstinnan Beatrix af Brandenburg och synes derefter hafva funnit sin underordnade ställning olidlig. Han utfärdar den 18 oktober samma år från Kalmar en skrifvelse ställd till biskopar och klerker, riddare och svenner, köpmän och all Sveriges allmoge, i hvilken han gifver sig fullständig konungatitel och bitterligen klagar deröfver, att kronan mist de slott och land, som hans och kronans fiende Bengt Algotsson innehade. Upproret begyntes således just i den trakt, öfver hvars inbyggare herrar Nils Turesson och Erengisle jarl hade af gammalt ett väldigt inflytande, och der sonen, då han satte sig upp mot fadern, genast kunde få ett godt stöd. Junker Erik visar sig ock kunna förfoga öfver trupper och skrider hastigt till verksamhet. Under det fadern befinner sig i öfra Sverige, drager sonen till Halland, hertig Bengt flyr och hans fasta slott Varberg intages. Konung Magnus drog sig då vester ut och sammanträffade i januari 1357 med sin son i Lödöse, hvarest båda lemnade i uppdrag åt hertig Albrekt och grefve Adolf af Holstein att åstadkomma ett slut på den började fejden. I den för medlarne utfärdade fullmakten bär allenast Magnus konungatitel och ville han således ännu icke erkänna sonens konungadöme. Som konung Magni män uppträda här herr Nils Abjörnsson och den förut omtalade herr Lars Karlsson, som äfven förde sparrevapen, herr Trotte Petersson, som förde i vapnet en snedbjelke (det s. k. ekavapnet) och hvilken under den närmast föregående tiden hade varit konung Magni »justiciarius», d. v. s. ett slags drotsete, och som tidigare hade varit höfding på Varberg och ännu synes hafva innehaft Falkenbergs hus, skåningen herr Anders Nilsson samt norrmännen Jon Haftorsson och Orm Östensson. På Eriks sida se vi bland andra herr Nils och herr Karl till Ulfåsa.

Den som vann mest på denna oenighet var onekligen hertig Albrekt. I hemlighet förbunden att gå konung Valdemars ärenden, genom ett offentligt fördrag fäst vid konung Magnus och hans tjenst, träder han genast på Eriks sida och vet att beherska honom. Under belägringen af Varberg (1356) ger Erik i förläning åt hertig Albrekt de vigtiga fästena vid Skanör och Falsterbo

samt åt hans söner, Henrik och Albrekt, hvilken senare några år derefter blef Sveriges konung, i ärftligt län södra Halland jemte tvenne dertill gränsande härad i Skåne. Så säker om medhåll af de store kände sig junker Erik redan nu, att han lofvade, att det senare förläningsbrefvet skulle förses med alla svenska biskopars och de 22 verldsliga rådsherrarnes sigill — ett löfte som han dock icke kunde infria, alldenstund några af dem fortfarande höllo med konung Magnus. Sjelf hade han ännu icke något stort sigill, utan beseglade med sitt sekret (fig. 23). Det var tydligen hertig Albrekt som hade låtit uppsätta detta bref efter något i Tyskland brukligt formulär. — Konung Valdemar iakttog ännu en afbidande ställning, så mycket hellre som han kunde vänta inom eget land ett uppror, hvilket ock utbröt om våren 1357.

Då junker Eriks anhang som orsak till upproret mot sin laglige herre uppgifvit allenast det, att konung Magnus åt hertig Bengt gifvit så stora förläningar och derigenom skadat kronan, har det, genom de två utanför Varberg utfärdade förläningsbrefven, fält domen öfver sig sjelft och hela sitt tilltag: nu voro vigtiga län bortgifna åt utländingar, det ena med arfsrätt, hvarigenom otvifvelaktigt kronan skulle komma att lida vida större skada.

Den öfverenskomna förlikningen slöts i Jönköping den 28 april 1357. Då hertig Albrekt var skiljedomare, var det naturligt, att utgången skulle blifva till skada för konung Magnus. Han måste till sonen, som nu får bära konungatitel, afstå södra Halland, Skåne med Hven, Lister, Bleking, Kalmar fögderi, Värend och allt det öfriga Småland utom Finveden, samt Visingsö, Östergötland och Finland, äfvensom förklara, att hertig Bengt, hans broder herr Knut, herr Abjörn Munansson, som hade fört befälet på Varbergs hus, och andra hertigens anhängare skulle förvisas från Sverige, Norge, Halland och Skåne. Konung Magnus skulle vara sonen behjelplig, om så behöfdes, att upprätthålla hans makt inom det till honom afträdda området; tvistemål som Erik icke förmådde slita skulle få hänskjutas till konung Magnus och det gamla rådet. Alla handlingar rörande besittningsrätten till Skåne skulle för båda konungarnes räkning förvaras af fyra biskopar och fyra rådsherrar. Alla fångar skulle frigifvas och de förluster de lidit ersättas. Som lön för sin möda öfvertogo fredsmäklarne Borgholms slott med Öland, hvilket genom hertig Valdemars enkas, fru Ingeborgs död åter hemfallit till kronan, och måste konung Magnus, genom anvisning på tre års uppbörd inom Dalarna och tre upländska härad, betala till hertig Albrekt 12 000 mark penningar.

Den med så dryga uppoffringar köpta freden hade dock allt för liten trygghet; under medeltiden höll man det icke så noga med slutna fördrag. Under stilleståndet som föregick förlikningen i Jönköping hade strider rasat här och der i landet. Konung Magni män hade till och med haft lyckan att få i sina händer konung Eriks marsk herr Magnus Nilsson, en måg till väpnaren Johan Kristineson (sparre), hvilken från början hade trädt på Eriks sida.

Det gick ej bättre efter jönköpingsmötet. Konung Erik, som i maj varit tillsammans i Skåne med fadern och sin broder konung Håkan, besöker sedermera Finland och bryter, återkommen till Sverige, helt öppet fördraget. I

oktober månad 1357 uppbådar han folk från Upland och Sydheden (norra, här kanske snarast hela Helsingland) och vidtager i mälarlandskapen andra åtgärder som icke tillkommo någon annan än en regerande konung. I november slöts en ny förlikning; konung Magnus, som »faderligen behjertade sonens qval, bekymmer och gäld», öfverlät åt honom att förvalta hela Svealand och Norrland, utom Nerike samt Svartsjö kungsgård (hvarest konung Magnus synes hafva gerna vistats) och län, med vilkor dock att af de inflytande skatterna och böterna skulle Erik till fadern öfverlemna hälften, och skulle skatterna uteslutande användas till betalning af de båda konungarnes skulder; Erik fick ej kalla konungens män till härnad, derest det icke var allmänt uppbåd till landets försvar.

24. Karta utvisande fördelningen mellan konung Magnus och konung Erik.
//// Eriks område enligt fördraget af den 28 april 1357.
\\\\ Eriks nytillkomna område enligt fördraget af den 22 november 1357.
Bl.mg. Drottning Blanche's morgongåfveområde.

Med året 1358, under hvilket konung Magnus och hans borgensmän läggas i bann, inträda nya tvistigheter, i betydlig mån framkallade genom den yttre politiken. Konung Magnus, hvars bundsförvandter, hertigen af Mecklenburg och holsteinarne, hade svikit sina förpligtelser och gått öfver till Erik, och som bland landets mäktige räknade allenast få vänner, måste naturligtvis söka vinna ett stöd och hade näppeligen någon annan utväg än att vända sig till konung Valdemar. Lika naturligt vände sig Erik och hans förbundne mot den danske konungen, som vid denna tid var invecklad i stridigheter med en del af sina undersåtar; mycket kunde de dock icke uträtta. Erik förlorade för öfrigt vänner i Skåne, sedan han i februari månad låtit fängsla erkebiskop Jakob af Lund; och det var förmodligen i följd af detta steg och af den ovilja det väckte, som konung Magnus kunde sätta sig i besittning af Helsingborgs fäste, det vigtigaste i hela Skåne. Erik, som två år tidigare kunde påtvinga fadern sina vilkor, måste i december närma sig honom på ett nästan bönfallande sätt. På all »skilnad, misstycke och ominne» som hade rådt mellan Erik och hans hjelpare (bland hvilka nämnas biskop Nils i Linköping, jarl Erengisle och herr Nils Turesson) å ena sidan och å den andra konung Magnus, hans gemål och son konung Håkan samt hans käre broder konung Valdemar skulle göras en ände genom en dom, som konung Magnus skulle fälla den 17 mars nästa år, och om Erik uppfylde hvad då ålades honom, skulle han återfå Helsingborgs hus.

Men denna dom blef aldrig gifven. Konung Magnus hade närmat sig allt mera till Danmark och inbjöds att jemte sin gemål tillbringa juldagarna i Kjöbenhavn. Det svenska konungaparet jemte konung Håkan af Norge kom dock först i början af år 1359 öfver till Danmark, då konung Håkan, nu aderton år gammal, högtidligen trolofvades med konung Valdemars sexåriga dotter Margareta, och då konung Magnus tillförsäkrade sig kraftig hjelp genom att, såsom en dansk källa uppgifver, lofva att till Valdemar afträda Helsingborg. Valdemar gick ock öfver till Skåne, intog alla slott der och i Lister och förmådde landet att underkasta sig konung Magnus som vid denna tid var i Helsingborg. Man kan betvifla riktigheten af den nyssnämda berättelsen, att Helsingborg skulle uppgifvas åt konung Valdemar, på grund deraf att

25. Helsingborgs stad och slott (år 1658).

denne ingalunda fick detta fäste, ehuruväl han vid denna tid befann sig med en här i Skåne och konung Magnus näppeligen var stark nog för att hindra honom från att taga det, derest han verkligen hade grundade anspråk derpå. Det är dessutom tydligt, att Valdemars anspråk voro större än konung Magni håg att göra eftergifter, ty när den förre vände åter från Skåne, tog han med sig som fångar tvenne af konung Magni män. I början af april kom konung Erik med en i öfra Sverige samlad här ned till Skåne, der han dock ej längre fann fienden, och der han i stället slöt ett förbund med fadern. »Han blef nu så öfvermodig, heter det i en ungefär samtidig dansk krönika, att han reste sig mot Herren och kyrkan. Då en mängd flyktingar sökt räddning i en kyrka och han icke kunde draga ut dem ur denna, lät han uppbränna

den kristna kyrkan med hennes heliga ting och den i henne samlade skar
Men denna hans gudlöshet blef icke ostraffad. Kort derefter föllo han, hä
gemål och barn, genom Guds rättvisa dom, offer för en snar och ömklig dö
(den 21 juni 1359). Enligt en annan uppgift dog Beatrix efter att hafva fö
tvillingar. Sannolikt omkommo makarna i den farsot, som under åren 13
och 1360 rasade i landet, och som föranledde erkebiskop Peter i Upsala, på s

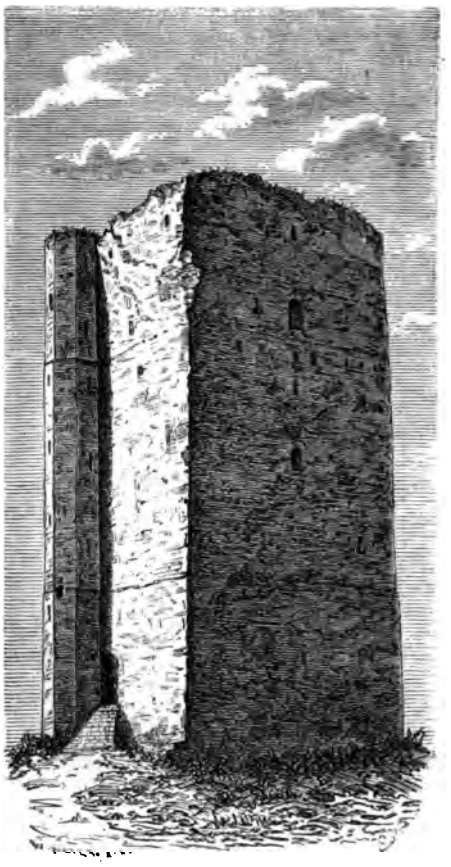

26. Helsingborgs kärna (år 1876).

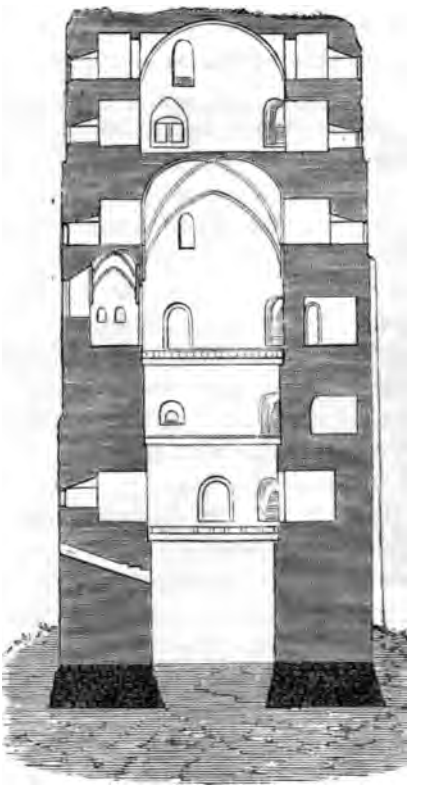

27. Genomskärning af Helsingborgs kärna

stifts enträgna böner, att den 22 juli 1359 låta i högtidlig procession bära sk
net med den helige konung Eriks ben till gamla Upsala och tillbaka till d
förvaringsrum vid domkyrkans högaltare. Det synes troligt, att Erik aflid
mellersta Sverige. Det har berättats, att Erik och hans maka hade blif
förgifna af drottning Blanche. Intet enda faktum är kändt som gifver stöd
denna misstanke.

Konung Magnus var nu åter ensam herre i Sverige, men hade den sv
uppgiften att styra i samverkan med män, hvilka helt nyss hade stått i vap
mot honom. Hertig Albrekt hade mist sin bundsförvandt och måste nu

till, huru han skulle kunna återknyta förbindelsen med svågern. Det under nödens tid uppkomna vänskapliga förhållandet med konung Valdemar var brutet, men huru det än framdeles skulle komma att gå dermed, huru än statsklokheten kunde bestämma eller ränkerna verka, vare sig man vid det svenska eller danska hofvet kände benägenhet eller ovilja för en förening mellan konung Håkan och fröken Margareta, den mellan dem ingångna förlofningen var, enligt den romerska kyrkans stadganden, bindande för lifvet, vare sig den fullbordades med vigsel eller ej. Detta förhållande kunde icke undgå att utöfva inflytande på den följande tidens händelser.

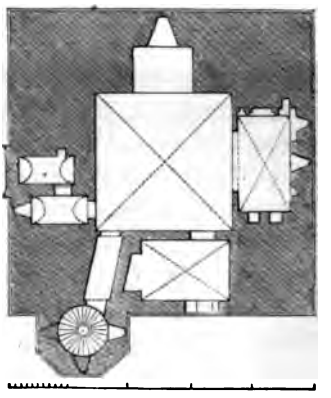

28. Planritning af hufvudvåningen i Helsingborgs kärna.

Konung Eriks regering har helt naturligt icke lemnat djupa spår efter sig i historien: hans styrelsetid var kort och uppfyld af strider. Många bref utfärdade af honom hafva visserligen blifvit bevarade, men de äro till en stor del skyddsbref för kyrkliga stiftelser. De säga oss blott hvad vi redan veta, att tiden var full af oro, hvadan man behöfde upprepade försäkringar om trygghet till person och egendom. I öfrigt utöfvade Erik under färder genom landet den konungen tillkommande domsrätten. Som tillägg till edsöresbalken i konung Magnus Erikssons stadslag förekommer ett stadgande, som år 1357 gafs af »den ärlige konung Erik» och rikets råd om straff för uppror mot städernas styrelser. Då det är helt visst, att flere vigtiga handlingar gått förlorade, får man aldrig förgäta vådan af att ur de bevarade draga säkra slutsatser, och man känner då djupt bristen af samtida fortgående skildringar af händelser och personer.

Konung Valdemars eröfringar 1360—1363.

Så fort konung Magnus erhållit underrättelse om sonens död, lät han hela riket, i synnerhet de den 25 juli 1359 i Telge samlade råden, veta, att han nu återtoge så väl de landskap, som han åt sonen öfverlåtit, som de hvilka denne hade tillegnat sig. Konung Eriks forna anhängare sände då till honom en beskickning bestående af biskop Nils i Linköping, jarl Erengisle och herr Trotte Petersson, hvilken sistnämde var en af konung Magni vänner, med begäran, att han ville till någon ort i mellersta Sverige sammankalla en herredag. Konungen utfärdade i stället kallelse till en riksdag i Kalmar, hvarest skulle infinna sig den 13 nästkommande oktober råden, fyra män af hvarje lagsaga, valda ombud för hvar köpstad, två kaniker (jemte biskopen) från hvar domkyrka, och i öfrigt en hvar, som för rikets eller eget bästa ville komma. Detta är den första riksdagskallelse som vår historia känner,

och det visar onekligen en icke ringa skarpblick, att konungen n
de lägre stånden hjelpare mot de oroliga stormännen, för hvilka
ännu icke vågade sig längre norr ut i landet. För öfrigt lofvade h
afseende på hertig Bengt skulle de gamla öfverenskommelserna g

Det synes, som om riksdagen i Kalmar aldrig kommit till
minstone uppgjordes tvisten mellan konungen och stormännen
sådan, utan
te som höl
köping den
ber. Hertig
fortfarande
förvist och
förläningsbr
vit honom gi
dras; om h
de dem, ku
gen, derest
sig böra »a
för sin hed
gifva honc
upprättelse,
nom förläni
nat land, h
visst mænas
som under
föregående
skulle förlåta
mas, alla ers
språk för
skulle inom
pröfvas af
soner jemte
Konungarne
Håkan lofv
tro- och hede
detta, och d
gifna skrifvelse är beseglad med deras och drottning Blanches sig

29. Helsingborgs kyrka. Midtskeppet och koret.

Från Söderköping begaf sig konung Magnus till Stockholm
och gemål drogo till Norge.

Konung Valdemar var ingalunda belåten med den utg
hade fått. Han ville med all makt återvinna Skåne, och

[1] Man kan icke gerna med detta uttryck förlika det följande århundradets beri
vanhederligt förhållande mellan konungen och hertig Bengt.

30. Helsingborgs kyrka.

var så uppenbar, att man å ömse sidor ansåg sig hafva krig, ehuru vapnen till en början hvilade. Redan kort efter Eriks död, långt innan Söderköpings möte, afslöt konung Magnus med hertigen af Mecklenburg ett förbund som skulle räcka »så länge det mot konung Valdemar började kriget varar». Likaledes talar Valdemar om det pågående kriget, när han i bref till hanseståderna klagar öfver konung Magni brist på rättskänsla — en underlig klagan i en sådan rättskränkares mun. Det var honom nu synnerligen angeläget att ingifva städerna onda tankar om den svenske konungen och i stället goda om honom sjelf och hans planer. Strax efter midsommar 1360 samlade sig i Kjöbenhavn några rådmän från fem af städerna att underhandla. Först den 7 juli kom konungen till dem, bjöd dem till middag och begärde deras råd i flere saker, äfven i sådana hvilka

31. Korset vid Mästerby på Gotland.

32. Den så kallade korsbetningen utanför Visby.

de erkände föga angå städerna. Den välvilja han föregaf väckte hos rådmännen hopp att kunna aflocka honom utvidgade privilegier, och de beslöto att för sådana bjuda honom 1 000, ja, till och med 1 200 lübska mark. Under tiden företog konungen än utflygter inåt Själland, än var han på jagt, än öfver i Skåne, der han vid denna tid synes hafva på allvar börjat ett fälttåg. Det vigtigaste af allt var för honom att få Helsingborg i sitt våld, men der befann sig sedan någon tid konung Magnus, hvilken der tagit i sin tjenst grefve Adolf af Holstein.

Genom sitt läge hade Helsingborg tidigt vunnit en viss betydenhet. Staden låg utbredd på strandbrädden; öfver borgarnes hus reste sig den vackra Vårfrukyrkan, ett verk af det föregående århundradet (fig. 29 och 30), och de åt aposteln Petrus samt påfve Clemens helgade kyrkorna. På branten bakom och ofvan staden låg den fasta borgen, med murar som omslöto en borggård och med ett

33, 34. De båda inskriftssidorna å korset utanför Visby[1].

högt fyrkantigt torn, den s. k. kärnan (fig. 26 och 27), hvilken var det förnämsta försvarsverket och der konung Magnus hade sin bostad. Genom en dörr, hvars tröskel låg högt öfver borggården, så att man behöfde en trappa för att komma dit upp, trädde man in i bottenvåningen och vidare genom ett utbygdt trapphus allt högre, till dess man från den nu förstörda sjunde våningen kom ända upp på gången kring det spetsiga taket, i hvilken gång bågskyttarne höllo vakt, af tinnarna skyddade mot fiendens skott[2]. Den nedersta våningen, som genom en lucka stod i förbindelse med källaren, var ett tillhåll för krigsmännen. Den andra våningen inrymde köket. Den tredje och fjerde våningen hade, genom det dem skiljande trägolfvets borttagande, förvandlats till ett stort hvälfdt praktrum, med en djup nisch åt öster slutande med en skott-

[1] Anno d[omi]ni MCCCLXI feria III post Jacobi ante portas Wisby i[n] ma-[n]ibus danorum ceciderunt gutenses, h[ic] sep[ul]ti. Or[ate] pro e[is] (Den 27 juli 1361 föllo gutarne utanför Visby portar i danskarnes händer, här äro de begrafna. Bedjen för dem).

[2] På den fig. 25 meddelade teckningen af stadens och slottets utseende år 1658 saknas tinnarna och det kägelformiga taket, men båda delarna förekomma å en något äldre teckning.

glugg. Detta var det kungliga gemaket (fig. 28). Rikt broderade tapeter prydde väggarna, här stod troligen den af sparlakan omgifna sängen, här voro kring väggarna träsoffor, på hvilka man kunde göra det beqvämt för sig med tillhjelp af de fyrkantiga dynorna. En trätrappa invid kaminen ledde upp till en kring tre sidor af rummet löpande gång, från hvilken man kunde träda in i stora nischer med skottgluggar. Mot söder öppnade sig till ett sidorum en ansenlig båge, genom hvilken utbredde sig i rummet ljuset från det stora, vackra fönstret, från hvilket man kunde se ut öfver sundet med dess segel och det bördiga landet mot söder. Detta sidorum, det täckaste af alla tornets rum, var ett kapell. Vid östra väggen var altaret uppfördt; i nischen deröfver stod korset och i murskåpet vid sidan insattes mellan mässtiderna de heliga kärlen. Vår tid skulle icke nöjt sig med möbleringen, men valet och vexlingen af färger gåfvo helt visst det hela ett rikt och varmt utseende, så att man väl kunde känna sig hemmastadd derinne.

På konung Valdemars begäran följde städernas ombud först till Helsingör och sedan, efter att der hafva mottagit den svenske konungens lejdebref, till Helsingborg, i hvars svartbrödrakloster de kallades till rådplägning. Konung Valdemar ville på dem skjuta delaktigheten i det företag han nu tillredde, de ursäktade sig med att städerna hade frid med konungen i Sverige, men Valdemar visste att häfva deras betänkligheter; det var icke fråga om annat än att stifta frid. Han lät dock äfven taga fram en pappersbok, ur hvilken han uppläste det senaste fördraget mellan honom och städerna, i hvilket dessa förbundo sig att aldrig understödja hans fiender.

Ehuru städernas ombud fogade sig efter konungens önskningar, fingo de dock icke vara närvarande, när konung Magnus begifvit sig ned från sitt fasta slott för att i ett af klosterrummen samtala med sin frände och sin sons blifvande svärfader. Men när konung Magnus åter hade aflägsnat sig, berättade Valdemar för sändebuden hvad under samtalet förekommit. Enligt den af deras sekreterare upptecknade berättelsen lydde den uppgift, som konungen meddelade, så: »Mina käraste vänner, jag tackar eder mycket, att I visat mig så mycken välvilja och alltid sökt mitt bästa, särskildt att I nu kommit hit. Veten, att jag mot hans härlighet herr Magnus, konung af Sverige, framstält några anklagelsepunkter, hvilka han bestridt. Men genom hertigen af Mecklenburg och några andra bragt till hågkomst och till erkännande af sanningen i mina anklagelser, kom han från slottet hit i klostret till mig, medgifvande att mina anklagelser voro grundade. Men som jag besinnade, att här är hans bröd varaktigare än mitt, hänsköt jag våra tvistemål till skiljedomare.» Vi få icke förgäta, att denna framställning kom från den ena parten, för hvilken det var angeläget att göra sin sak så god som möjligt i hansans ögon. Så mycket se vi med full visshet, att konung Magni ställning var i yttersta grad vådlig. Hans svåger från Mecklenburg, som året förut å nyo bundits vid honom genom hvarjehanda förmåner, gick emellan honom och Valdemar såsom underhandlare, men det är uppenbart och det blef snart ännu tydligare, att det var Valdemar och icke Magnus, som han nu understödde.

Den 19 juli seglade konung Valdemar åter till Helsingör. Fiendtligheterna inställdes och konung Magnus vände åter till Sverige. En svensk här, d hvilken befann sig jarl Erengisle Sunesson, låg vid den svenska gränsen, vid önneå — och Helsingborgs fäste innehades af den ene skiljedomaren. Men nne, åt hvilken så mycket var anförtrodt, var en man utan heder — hertig lbrekt, som ännu icke hade förgätit fördraget af år 1350, enligt hvilket han ulle få 10 000 mark silfver, om han skaffade Helsingborgs hus i konung aldemars händer.

En af de nesligaste tilldragelser, som tidhvarfvets historia har att uppisa, följde inom en månad. Hertig Albrekt, som nu var konung Magni man, ppgjorde med hertig Erik af Sachsen, att denne skulle afstå Plauen (i Altark) mot Gadebusch (i Mecklenburg), som sedermera skulle utbytas mot Boitzenurg (likaledes i Mecklenburg). Konung Valdemar, som var medlare, fick till

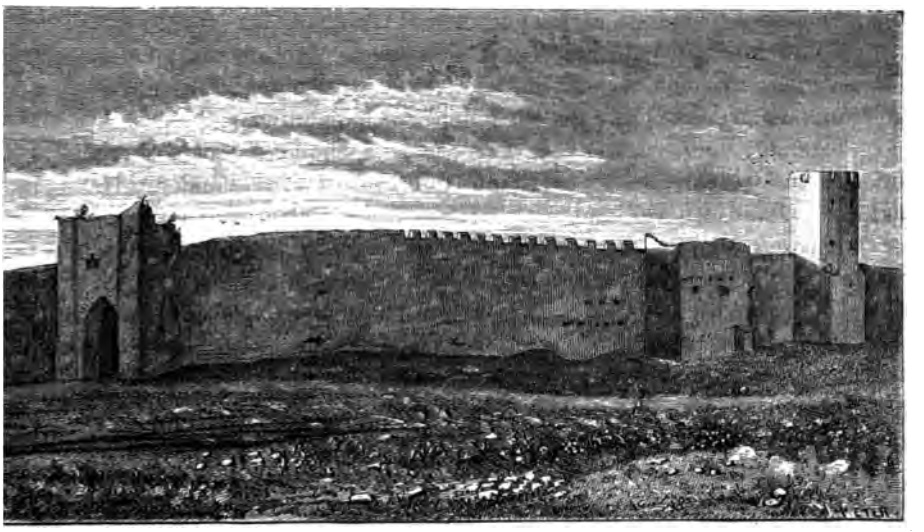

35. Visby söderport och angränsande stadsmur (det nuvarande utseendet).

n derför Helsingborg, hertig Albrekt fick Plauen, men lemnade aldrig den erför betingade ersättningen, »och blef så, säger den tyske kronisten Detar, den gode hertig Erik af Sachsen bedragen».

När denna öfverenskommelse ingicks, i början af augusti 1360, var konung Magnus, såsom sagdt är, i det öfra Sverige. De svenska stormännen med ären lågo stilla vid riksgränsen. Det omtalas allenast, att de kommo i tillälle att dräpa hertig Bengt Algotsson, som ovisst af hvilken anledning beann sig i eller just kom till Skåne.

Vi kunna icke undgå att fråga: hvems var felet. Så få och enstaka äro uppgifterna, att vi hafva svårt att göra den utredning som är nödig för att kunna fälla en dom. En väl underrättad samtida krönikeskrifvare i Danmark säger, att konung Magnus såg sig icke kunna värja sig mot Valdemars öfvermakt. Detta synes antyda, att han icke var så som sig borde

understödd af de sina. Men ett är dock fullkomligt säkert: att alla de und den följande tiden uppfunna historierna, att konung Magnus afhände sig Skå för att kunna räkna på Valdemars hjelp i striden mot stormännen, att h förstört eller låtit Valdemar förstöra de handlingar som tillförsäkrade Sveri besittningen af Skåne — enligt en berättelse skulle han hafva smält va sigillen, som den tiden gåfvo en handling laglig giltighet, enligt en ann skulle Valdemar hafva kastat dessa handlingar i elden — äro fullkomli grundlösa. Det är väl sant, att konung Valdemars bref af år 1343, geno hvilka Skåne m. m. afträddes, icke mera finnas i behåll, men de fördes Sverige icke under konung Magni, utan under hans sonhustrus drottni Margaretas tid[1]. Att konung Magnus icke visste sig hafva afsagt sig rätt till Skåne, synes bland annat deraf, att så länge han bar svensk konungatit kallade han sig äfven herre af Skåne, och denna benämning med alla derm följande anspråk upptogs af konung Albrekt.

Sedan konung Valdemar fått i sina händer Helsingborg, var hela Skå lätt eröfradt. Endast Lindholms slott, vid stranden af Börringesjön, gjor motstånd, men detta bröts genom hotelser och penningar.

Konung Valdemar höll sig tills vidare i Skåne, under förberedelser t fortsatta eröfringar. Södra Halland föll snart i hans händer. Hans näs mål voro Öland och Gotland.

Konung Magnus såg sig om efter bundsförvandter. Trotsande alla fa och besvärligheter af en sjöresa under vintern, begaf han sig strax efter nyå 1361 till Estland, i hopp att få den preussiska orden på sin sida. Derifrån sk han den 13 februari till borgerskapet i Visby att hålla sig redo med skepp o manskap, så att de kunde löpa ut till rikets försvar så fort herr Nils drots gaf dem bud. Den 1 maj skref konungen till Stockholm, att, efter säk underrättelser som kommit honom till handa, hade några gjort en sammansvä ning till hans och rikets skada och hade de nu i sinnet att med en i hemligh utrustad här anfalla Visby, hvadan han nu ålade stadens inbyggare att hå noggrann vård öfver staden, hans murar och hamn. Denna varning lär do icke hafva haft någon synnerlig verkan på Visby borgare, hvilka näppelig kunde tänka sig, att den danske konungen skulle våga angripa en af den mä tiga hansans städer. Sommarmånaderna använde konung Magnus till rustning

I juli månad 1361 kom den danska flottan, under ledning af konungen, h tig Erik af Sachsen m. fl., till Öland. Landet intogs, Borgholms slott eröfra och förstördes och en dansk fogde tillsattes. Den 21 juli landade Valden vid vestra stranden af Gotland. Han slog den här som mötte honom landstigningen, ryckte sedan fram till Mästerby socken, hvarest han i t dagar kämpade mot en annan bondehär, och kom den 27 fram mot Vis söderport. Förstäderna som omslöto staden i öster och norr hade vid bu om Valdemars annalkande blifvit förstörda för att icke bereda fienden sky Men man nöjde sig icke med att försvara sig med tillhjelp af det fasta po

[1] Beviset är anfördt af Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia I, inledningen, s. 30.

tornet och med bågskyttar vid murtinnarna. En här af 1800 man mötte danskarne utanför staden, den nedgjordes och dermed var stadens öde afgjordt. Borgmästare och råd kapitulerade och Valdemar ryckte in med sin här genom ett hål som han låtit rifva i muren, så bredt att hans krigare kunde gå elfva man i ledet. Staden brandskattades, men fick till ersättning ett privilegiebref. Fogdar tillsattes på landet, och när Valdemar sålunda försäkrat sig om denna nya vigtiga besittning, vände han den 28 augusti hem, medförande rika skatter samlade i staden och på landsbygden. Ett kors (fig. 32—34) utanför stadsmuren, i hvilken man ännu kan urskilja det stycke, hvarmed den af Valdemar gjorda luckan fyldes, vitnar än i dag om Visby fall. Ett annat kors (fig. 31) upprestes vid slagfältet i Mästerby socken.

36. Fartyg från 1300-talet (efter ett engelskt sigill).

Så snart budet om Visby olycka hunnit till hansestäderna, förbjödo de all handel på Danmark. Konung Magnus, som allt sedan årets början hade rustat, sände några af sina män till Tyskland för att afsluta ett förbund med städerna. Ett sådant kom ock till stånd, ehuru på vilkor som voro för Sverige orimligt hårda. Konung Magnus skulle ställa 2 000 man jemte nödiga skepp, städerna skulle sända 27 koggar (med 100 mans besättning å hvar), ett mindre skepp, 24 skutor och 2 740 man. Ehuru det för städerna var af allra största vigt att förekomma vidare våldsgerningar från Valdemars sida, lofvades från Sverige, att de skulle, för sina omkostnader, få i sina händer Bohus med Marstrand som dock kunde utbytas mot Varberg. Återvans Skåne, skulle städerna i stället för det tidigare lemnade fästet få Helsingborg med hvad dertill hörde, Skanör, Falsterbo och Ellenbogen (Malmö) med der varande marknader. När de af inkomsterna, som härifrån inflöto, hade gjort sig betäckta för sina utgifter, skulle de återlemna Helsingborg, men behålla återstoden ännu i två år. Skulle något af det, som sålunda åt dem lemnades, gå förloradt, hade städerna derför alls intet ansvar. Vid samma tillfälle (det var den 9 september, på en hansedag i Greifswald) gåfvos åt städerna de vidsträcktaste privilegier för deras handel på Sverige.

Fiendtligheterna skulle börja redan samma höst, men uppskötos sedan till slutet af mars 1236. Det synes dock, som om städernas flottor icke kommit till stånd förr än något senare, men i stället var manskapet ökadt med tusen man. Å hansans vägnar förde borgmästaren i Lübeck herr Johannes Wittenborg befälet. Det var meningen att vända sig mot Kjöbenhavn, men konungarne Magnus och Håkan, hvilken nu var faderns medregent i Sverige, sände bud med begäran, att man framför allt skulle söka taga Helsingborg.

Flottan vände sig dit, i hopp att der möta den svenska hären och flottan, till hvars stärkande fem skepp blifvit hyrda i Lübeck för att ställas under befäl af de holsteinska grefvarne. Konung Magnus hade sammandragit sitt läger vid Varberg, hvarest han afbidade sina budbärares återkomst för att rycka fram.

Så förflöto tolf veckor, under hvilka hansestädernas manskap belägrade

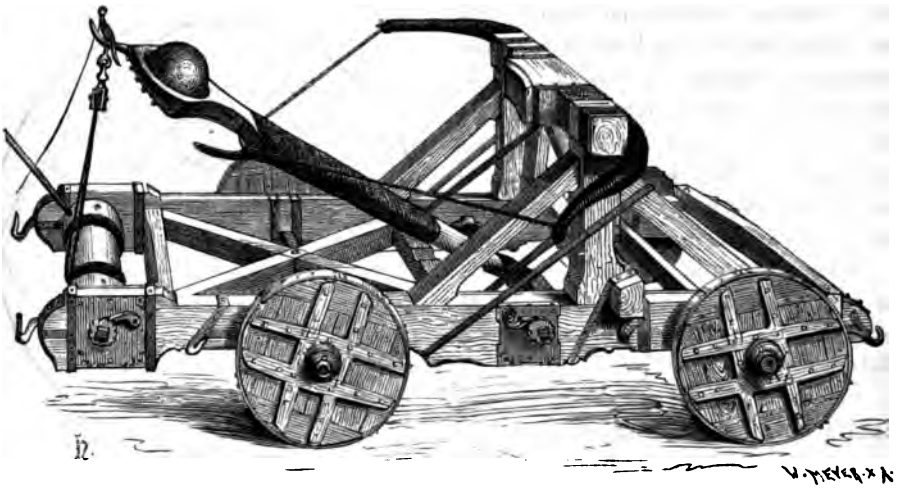

37. Blida (kastmaskin). Efter Viollet-le-Duc.

Helsingborgs fäste, flitigt beskjutande det med sina blidor, dock utan att uträtta mycket. De voro ej nog manstarka för att samtidigt företaga några rörelser till sjös, icke ens till att bevaka sin flotta. Så kom den 8 juli, hvilken af en underbar stjerna betecknades som en olycksdag. Konung Valdemar kom helt plötsligt och tog tolf koggar, lastade med lifsförnödenheter och vapen, utan att manskapet från Kiel, som för tillfället hade sig uppdraget att skydda skeppen, kunde hindra det. Förlusten var stor, hansehären befann sig i ett betänkligt läge och såg sig föranlåten att afsluta ett stillestånd, till dess närmare underhandlingar hunno företagas. När omsider den svenska hären hade börjat rycka söder ut mot Halmstad, kom underrättelse om detta stillestånd, hvadan man icke kunde framtränga vidare. Den svenska hären var dessutom så svag, att man icke kunde hindra hertig Kristofer, Valdemars son, som förde befälet vid Halmstad, att bryta in i Finveden, underlägga sig landet och der, för att trygga sitt välde, anlägga förskansningar.

38. Konung Håkans sigill[1].

De stora rustningarna hade således icke ledt till något resultat. I september 1362 kommo ombud från städerna för att underhandla med de svenska

[1] ...haquini dei g[racia]...reg[is] (Håkans af Guds nåd...konungs [sigill]).

konungarne i Söderköping, hvilka, för att få slut på deras klagomål öfver sina stora omkostnader och förluster, öfverlåto åt städerna tills vidare Borgholms slott med Öland. I december förklarade sig konung Magnus villig att biträda de påbörjade fredsunderhandlingarna. Dessa drogo ut på tiden, och innan de voro afslutade, förändrades hela ställningen, i det konung Håkan den 9 april 1363 firade sitt bröllop med fröken Margareta. Håkan och hans fader torde hafva hoppats att derigenom kunna återfå Skåne, hvilket de ännu icke hade uppgifvit, och denna deras plan blef så mycket sannolikare, som Margareta efter broderns död den 11 juni 1363[1] hade hopp om att få riket efter fadern.

Stormännens stämplingar 1360—1363.

Men under denna brydsamma tid hotades Sverige af en yida större fara. Stormännen, som år 1359 måst underkasta sig sin rättmätige konung, hade åter börjat, i större omfång, med större slughet, sitt arbete på undergräfvandet af konungamakten. Det är nu icke längre herrar Nils och Erengisle som stå ensamma i spetsen för dessa sträfvanden. Hufvudmannen är nu väpnaren Bo Jonsson, hvilken under Erik Magnussons tid synes hafva stått på konung Magni sida, och jemte honom uppträda nu såsom synnerligen verksamma männen af den yngre gruppen, om hvilka talats s. 33. Till dem sluter sig ock riddaren Herman van Vit-

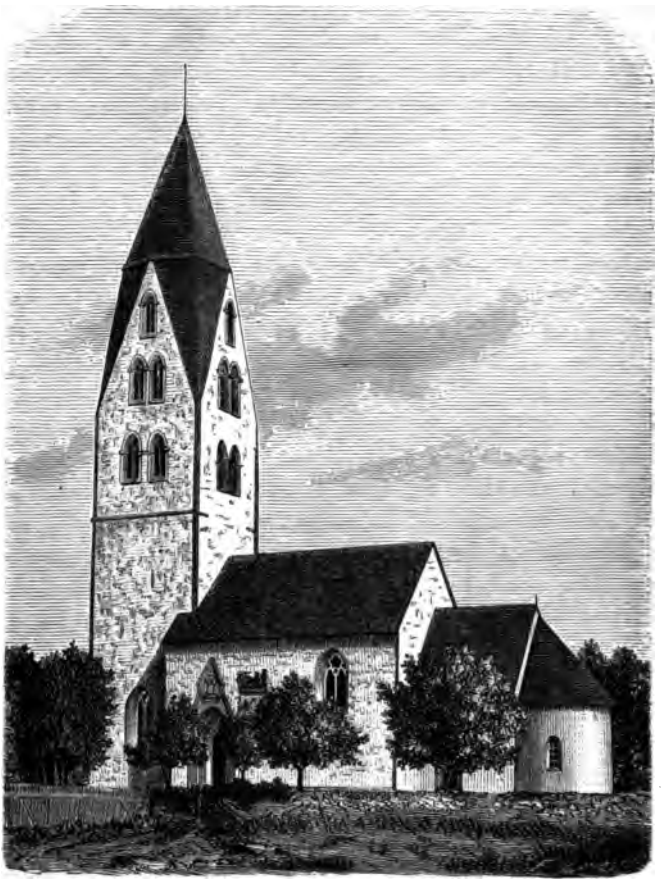

39. Stånga kyrka på Gotland.

[1] Scriptores rerum danicarum, utg. af Langebek, d. 3 (Kjöbenhavn, 1774), s. 272.

zen; hörande till en mecklenburgsk ätt, af hvilken vid denna tid flera medlemmar flyttade öfver till Sverige. Det är emellertid svårt att få en klar insigt i händelsernas gång, alldenstund stormännen icke drogo sig för att i smyg utföra oredliga planer, som, till all lycka, nästan alldeles sakna motstycke i vår historia.

Deras sträfvanden gingo ut på att åstadkomma söndring mellan konung Magnus och hans son Håkan, hvilken enligt tidigare fördrag skulle blifva faderns efterträdare i Sverige, att bryta förlofningen med fröken Margareta samt att få kriget i gång mot konung Valdemar. I detta sistnämda gingo de väl sin konungs ärende, dock med öfverskridande af de fullmakter som gifvits dem. Det synes ock, som om ej heller tanken på en brytning af Håkans förlofning varit främmande för honom och fadern, men att äfven i detta stormännen drefvo det längre än ämnadt var.

Det finnes ett bref af den 29 juni 1361, i hvilket, som pant för en skuldsumma, lemnas till grefvarne Henrik och Klas af Holstein Kalmar slott och län jemte Kalmar mynthus, hvarjemte deri heter, att Håkan skulle äkta grefve Henriks syster jungfru Elisabet »med hvilken han redan var förlofvad». Derest denna förlofning brötes och Elisabets bröder derigenom lede någon skada, skulle denna ersättas dem, och skulle alla män i Sverige och Norge vända sig till grefvarne med slott och land, till dess de fått full ersättning. Det heter, att denna förlofning var ingången på tillstyrkan af erkebiskop Peter i Upsala samt biskoparne i Skara och Strengnäs Nils och Tyrgils, hvilka två senare under Eriks tid hade stått på konung Magni sida. Löftesmän voro grefve Erengisle Sunesson, herrar Bengt Filipsson, Herman van Vitzen, Karl Ulfsson, Trotte Petersson, Lidinvard Haraldsson (af vinstorpaätten) samt väpnarne Anund Hemmingsson och Arvid Kettilsson. Herr Trotte var i alla tider en trofast vän till konung Magnus. Brefvet har ingen uppgift om hvar det är skrifvet, men då det är affattadt på plattyska, är det troligt, att det blifvit uppsatt i Tyskland. Den 29 juni var konung Magnus i mellersta Sverige och konung Håkan i vestra Norge. Sannolikt voro några personer utsända för att afsluta en traktat med grefvarne af Holstein och hade för sådant ändamål medfört en med sigill försedd pergamentblankett, på hvilken de sedan skrefvo traktaten. Huru vida denna motsvarade eller innebar ett öfverskridande af det dem lemnade uppdraget, kunna vi nu icke afgöra, ej heller se, huru vida samtliga löftesmännen deltagit i beskickningen.

I augusti månad 1361 finna vi åter en svensk beskickning i Lübeck, hvarest den slutliga freden slöts mellan hansan och Sverige (jfr s. 21), och till sändebudens ära hölls ett tornej i Hamburg, till hvilket flere furstar voro inbjudna. Härifrån begåfvo sig sändebuden öster ut för att öfvervara hansedagen i Greifswald den 9 september och afslöto der de redan omnämda traktaterna, som voro för hansestäderna så gynsamma och som bland annat tillförsäkrade dem Bohus eller Varberg samt, i fall kriget ginge lyckligt, det vigtiga Helsingborg, de för dem icke mindre vigtiga fästningarna och marknaderna vid Skanör och Falsterbo samt en dryg del af Skåne. Genom en

skrifvelse af konung Håkan från år 1370 veta vi, att de svenska ombuden, biskop Nils i Linköping, herr Erengisle Sunesson, grefve af Orknöarna, herr Nils Turesson, drotsete i Sverige, herr Bengt Filipsson, herr Karl Ulfsson, herr Jon Hjärne, herr Peter Bonde, riddare, samt väpnarne Bo Jonsson, Anund Hemmingsson, Arvid Göstafsson (sparre) och Torkel Erengislesson — som vitne nämnes dessutom herr Herman van Vitzen — hade medfört sina kreditivbref, en förteckning på de yttersta eftergifter som de finge göra, hvarvid det var dem uttryckligen förbjudet att afstå något slott och län, samt pergamentblanketter med konungarnes sigill, på hvilka de afslutna traktaterna skulle skrifvas. De öfverskredo således sin fullmakt och för att dölja detta togo de icke hem traktaterna till granskning, utan aflemnade dem genast till hansestäderna, och framlemnade icke ens vid återkomsten de förbindelser som städerna lemnat i utbyte. Detta deras beteende kan omöjligen få ett annat namn än landsförräderi.

På senhösten 1361 uppkom spänning mellan Håkan, som vid denna tid antager titel af »Sveriges furste», och fadern. Den 15 februari 1362 blef Håkan vid Mora stenar hyllad till konung i Sverige jemte fadern. Det bestämdes vid detta tillfälle, att Finlands lagman skulle, liksom innehafvarne af rikets sju gamla lagmansdömen, deltaga i konungavalet. Lagman i Finland var nu herr Nils Turesson. Hvaruti oenigheten mellan Magnus och Håkan bestod, känna vi icke, men vi måste, när vi se det ofvannämda förordnandet, som utfärdades vid konung Håkans val, beseglas just af de mot konung Magnus fiendtliga stormännen, sätta denna oenighet i förbindelse med deras stämplingar. Den 27 april voro båda konungarne i Lödöse och utfärdade der ett tillkännagifvande, att fred och vänskap nu voro mellan dem ingångna.

Vid den tiden voro några af de upproriska stormännen åter i Tyskland för att bedja hansan framför allt vända sig mot Helsingborg samt för att uppköpa hvarjehanda förnödenheter och hyra krigsskepp som skulle föras af de holsteinska grefvarne i det tillstundande kriget med Danmark (s. 47). Förgäfves väntade konungarne, att de skulle återkomma för att redogöra för utgången af sin beskickning. Herr Nils Turesson och biskop Nils af Linköping voro i juni månad i Kalmar, som tillhörde holsteinarne, men andra torde hafva stannat qvar i Tyskland, hvarest den 25 juli firades, på slottet Plön i Holstein, vigselakten mellan jungfru Elisabet och konung Håkan, hvilken dervid representerades af herr Herman van Vitzen. Den 17 december seglade herr Herman med furstinnan ut från Travemünde, men hon skulle aldrig nå sin bestämmelse. Skeppet blef vinddrifvet och kom till stranden af Bornholm, hvarest erkebiskop Nils af Lund, en ifrig anhängare af konung Valdemar, mottog henne och höll henne i förvar. Grefve Henrik vände sig till Lübeck med begäran om dess mellankomst; lübeckarne vände sig till det danska rådet, som svarade nej, att saken icke kunde hjelpas, ty Håkan var redan förmäld med Margareta, hvilken var så nära slägt till Elisabet [1], att äfven om

[1] Elisabet och Margareta voro syssslingar.

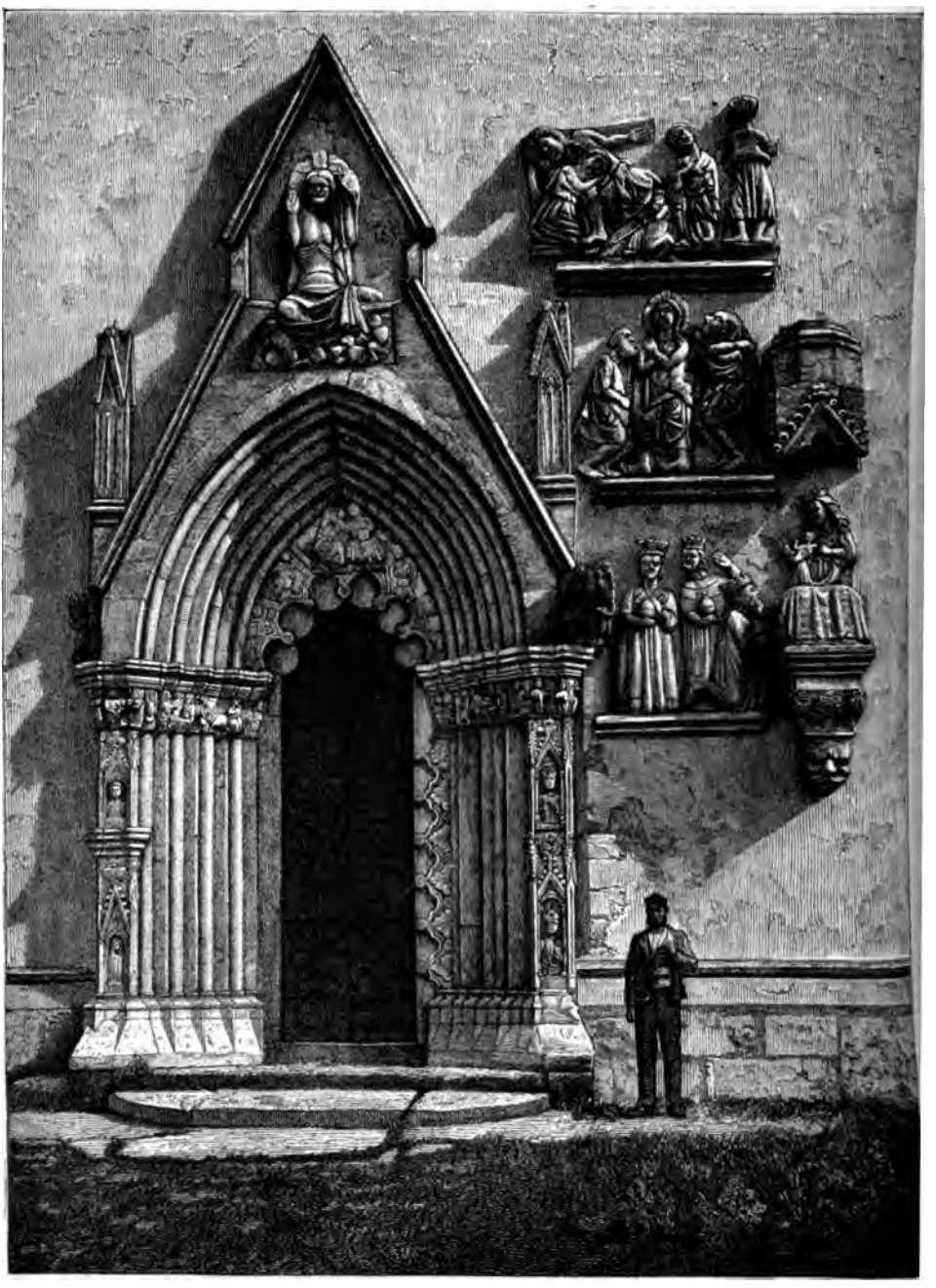

40. Stänga kyrkas portal[1]. Gotland.

[1] På portalomfattningens yttersta pilastrar ses bröstbilderna af fyra helgon. På portalkapitälen äro framstälda scener ur Kristi barndomshistoria, öfverst på dörrfältet Marias krōning, på dem

ıreta aflede, finge Håkan, enligt kyrkans lag, icke äkta den holsteinska nnan. Vi kunna tillägga, att enligt samma lag binder förlofningen lika m vigseln, och att derför äfven innan Håkan firade sitt bröllop med ıreta var ett äktenskap med Elisabet omöjligt. Efter några månaders g fången- fick gref- n vända igen. Hon kort deref- ett tyskt r.

t är redan ladt, att han- ombud vid t i Söderkö- i september hade fått pant mot- Borgholms och län. et derom färdadt i de konungar- namn; när- ade vid dess dande voro n alla de afslöto den diska trak- i Greifs- Det är gt, att just etta tillfälle och deras ıgares för-

41. Garde kyrka på Gotland.

i yppades. Under den följande vintern blefvo flere af dem landsför- I en senare tid uppgifver erkebiskop Jakob Ulfsson, som borde kunna a det, att biskop Nils landsförvistes af konung Magnus, hvilken han gengäld lyste i bann [1]. En visbykrönika uppgifver, att biskop Nils af

ringande murytan deröfver Kristus uppstigande ur grafkistan, framför hvilken knektarne hvila. dan ses nederst de tre konungarne tillbedja, der ofvan Kristi begabbelse och öfverst nedtag- från korset. Afbildningen visar, att dörrens storlek icke var afpassad efter de inträdandes utan efter kyrkans mera storartade mått.

[1] Den påfliga bannlysningen för den försummade inbetalningen af lånet suspenderades ge- en påflig skrifvelse af den 18 maj 1360 för icke fullt ett år. Konungen hade då återbetalat

Linköping, herrar Nils Turesson, Karl af Tofta, Karl af Ulfåsa, Erik Karlsson och Bengt Filipsson samt väpnaren Bo Jonsson tillbragt vintern i Visby. De kunna dock icke hafva kommit dit förr än i februari, ty herr Bengt var ännu den 1 februari i Strengnäs. Strax efter påsk, som år 1363 inföll den 2 april, foro de öfver till Tyskland för att på eget bevåg bjuda ut Sveriges krona åt en främmande furste.

De foro således öfver till Tyskland just vid den tid (den 9 april), då konung Håkans bröllop stod. Den tioåriga bruden torde hafva följt med drottning Blanche till Norge. Hon fick till hofmästarinna fru Märta, en dotter af herr Ulf Gudmarsson och fru Birgitta samt vid denna tid gift med herr Knut Algotsson, hvilken lefde i Norge eller åtminstone inom närliggande delar af Sverige, sedan han blifvit jemte brodern hertig Bengt landsförvist. Drottning Margareta uppfostrades af henne tillsammans med dottern Ingegerd Knutsdotter, som sedermera blef abbedissa i Vadstena.

Men. året bragte icke allenast bröllop, utan ock dödsfall. Hertig Kristofer dog, såsom redan är nämdt, den 11 juni, och drottning Blanche afled mot årets slut. Ryktet, som vid furstliga dödsfall gerna berättar om onaturliga dödsorsaker, visste förtälja, att båda blifvit förgiftade under bröllopshögtidligheterna. Det torde icke behöfvas något försök till bevisning, att detta rykte här, liksom snart sagdt i alla dylika fall, icke förtjenar någon tillit.

Visby och Gotland.

Valdemars härjande öfverfall af år 1361 var för staden och ön olycksdigert. Staden blef för den närmaste tiden, såsom tillhörande Danmark, utesluten ur hansan; först i juni 1363 deltaga Visbys ombud i en hansedag. Staden återvann aldrig sin tidigare blomstring, och äfven på landsbygden märker man efter midten af 1300-talet en allmän afmattning i de mångsidiga sträfvanden som dessförinnan hade frambragt så mycket stort och fagert. Det är icke mer än billigt, att vi här kasta en afskedets blick på öns svunna glans.

Redan under hednisk tid hade denna ö, tack vare sitt läge, varit af den största betydelse. Att öfver allt rådde en rik kultur, som under beröring

---

en del af lånet. Påfvens bref är vänligt, han tackar mycket för den stora välvilja som konungen hade visat de nyligen till Avignon återkomna legaterne, men samtidigt uppmanas biskoparne att med all ifver medverka till att skulden blefve betalad. År 1361 torde bannlysningen på nytt hafva trädt i verkställighet. Men i början af år 1362 hade konungen, drottningen och borgensmännen förklarat sig redo att inbetala lånet, och påfvens ombud lübeckskaniken Henrik Biskop, som tidigare fått tillåtelse att i nödfall belägga Sverige med interdikt, fick nu befallning att, så snart halfva skuldsumman var betalad, upphäfva bannlysningen, hvilken hvilade äfven öfver borgensmännen. Flere afbetalningar omtalas i den närmast följande tidens handlingar.

tlandet gick stadigt framåt, visa oss llest de otaliga fynd som hittats i ȝ jord.

ör den kristna tiden sakna vi vis- ın dessa otaliga vitnesbörd om folkets ına välstånd och id. Men i stället enstaka lemningar af privathus, omslutna af berästningar, och fram- t kyrkorna med sin utstyrsel, en läro- ıga att förtälja för efterverlden om ds makt och myndighet, om begär ȝra storverk och förmåga att utföra Tidigt började man på ön att upp- ʏyrkor, hvartill sand- och kalkstenen de goda ämnen, och när ett nytt bodde i kyrkobyggarnes gårdar, le träda i fädrens fotspår och bygga yrkorna efter större måttstock och törre prakt. Ända in på 1300-talet ı vi spåra detta vackra sträfvande, derefter är det slut. Kraften att tta började fattas, och återstoden till en tid bruten genom konung mars anfall och de oroliga tider som er inbröto öfver ön. Man kan icke ; ögonskenligare bevis på det tvära tet i öns välstånd och i hennes od- lifaktighet, än om man betraktar en många kyrkor, hvilkas kor blifvit ȝda efter en större plan, utan att kommit sig för eller kunnat om- långhuset och tornet (se fig. 41).

den konst, hvars alster vi ännu spåra otland, var visserligen till sitt ur- ȝ främmande, men hon hade gjort hemsk genom en sjelfständig utveck- hade för öfrigt från den egna för- a odlingen gjort ett och annat lån. ar icke allenast byggmästarne, som ı att utföra vackra verk skaffade sig ʏkte som gick vida — till Livland ades gutniska arkitekter — äfven ıggarne hafva aflagt, i synnerhet un- örjan af 1300-talet, berömliga prof å

42. Måladt fönster i Lye kyrka på Gotland.

smak och färdighet — se t. ex. skulpturerna vid portalen i Stå (fig. 40). Vida färre alster hafva lemnats oss af gutniska målare dighet, men vi torde om denna kunna göra oss ett begrepp med till

43. Gutnisk örtug[1].

44. Gutnisk penning (brakteat).

målade glasfönstren från hvilkas klara färger ic blekas af århundradens solsken, och hvilkas fa än i dag förmå tjusa öga (jfr fig. 42). Sk (utom en del altarskåp målningar från tiden äro sällsynta.

Huru allmän förskräckelsen var under den ofrid som vid den in öfver den bördiga ön, kunna vi sluta af de många skatter, som

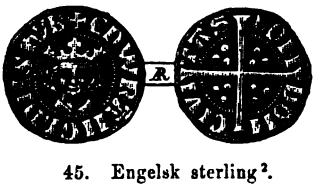

45. Engelsk sterling[2].

vid denna tid hafva blifvit anförtrodda i jorden och som i vår tid, sedan eg sedan slumrat in i den långa sömne nits för att tjena vetenskapen. Dessa hålla dels mynt präglade på Gotlan och 44), dels mynt från det svenska (se fig. 9—14), dels utländska penning ska sterlingar, franska tournoiser, brabantska groater, de tyska hä silfvermynt (fig. 45—47), dels smycken, kostbara husgeråd o. d. U

46. Brabantsk groate[3].

fynd i statens historiska mu Slängs i Lärbro socken, Amu socken och Kyrkbinge i O ken, äro här några prof hvilka kunna gifva oss a om tidens smak och vanor. bröstet hopgående mantel hölls af söljan (fig. 48), ett arf från heden tid, me nament som temligen mycket afvika från de gamles. Öfver brös kedjor bildade af långdragna, filigranprydda perlor (fig. 49 och hvilka nedhängde stora runda brakteatformiga skifvor, höljda med filigranarbete i lilje- och andra mönster (fig. 51), andra mindre höjda ornament (fig. 52 och 53), ibland nästan påminnande om s på de arabiska mynten, ännu andra, enklare, med inristade figure

[1] Moneta civitatis wisbycencis (Visby stads mynt).

[2] Edw[ardus] r[ex] Angl[ie] d[omi]n[u]s Hyb[ernie] — London civ [troligen III], konung af England, herre öfver Irland — Staden London).

[3] Moneta Braban[cie] — Jo[hannes] dux Lot[ringie] Brab[ancie]; b[e] sit nome[n] d[omi]ni n[ost]ri Ih[es]v Chr[ist]i (Brabants mynt — Johan, hertig och Brabant; välsignadt vare vår herres Jesu Kristi namn).

Kläderna sammanhöllos med broscher, bildade af silfvertrådar (fig. 55 och 57) eller af mynt, som blifvit utskurna till ringform (fig. 56), med hyskor och hakar, hvilka ingalunda som nutidens anspråkslöst doldes under klädernas kanter, utan voro sydda ofvanpå dessa och i allmänhet utmärka sig genom sin sirliga utstyrsel, med lejon- och örnfigurer vid sidorna, med vapenbilder eller mytiska framställningar på midtstycket (fig. 58—62). Bältet som gick kring midjan hade en fin sölja (fig. 63). Här och der på kläderna voro fästa silfverplåtar i form af sköldar med heraldiska ornament, t. ex. den firenziska liljan (fig. 64). De tätt åtsittande klädningsärmarna (jfr fig. 86) hade på undre sidan ett sprund, som hölls samman med silfverknappar (fig. 65). På fingrarna buros ringar, ibland graverade (fig. 66), ibland med fria ornament och med infattade stenar (fig. 67). På armen satt ett armband bildadt af konstrikt flätade silfvertrådar som blifvit förgylda (fig. 68). Allt var i öfrigt förfärdigadt af ädel metall. Det hela vitnar således om rikedom i utstyrsel parad i allmänhet med god smak, om en tid af lugn och välmåga, då man kunde tänka på allt det som gör lifvet behagligt. Bland smyckena i dessa fynd förekomma äfven silfverskålar och silfverskedar med alldeles rundt blad (fig. 69).

47. Preussiske högmästarens mynt [1].

48. Sölja af silfver.

På den ort, der man under heden tid hade haft sitt vi eller helgedom, uppkom tidigt staden Visby, en rik handelsort, som med sina affärsförbindelser omslöt och länge beherskade Östersjön. När Upsala erkebiskopar skulle försälja sin säd, gjorde de det gerna i Visby. Ville man komma i besittning af österlandets varor, som förekommo på Novgorods marknader, kunde man få dem i Visby. Staden var mäktig och rik nog för att väcka det hastigt i rikedom och anspråk tillväxande Lübecks afund. Staden låg på sluttningen af kalkberget mot stranden. Vid de trånga och smala gatorna reste sig de förmögna borgarnes spetsgaflade hus med ibland något oregelbundna fönsterrader, med utspringande loft och ini med hvälfda högtidssalar. Här och der lågo kyrkor och kloster. När man i den stora och rymliga hamnen, som nu är en gräsbevuxen plan, der fisknotar hängas ut till

[1] Moneta dominorvm Prvssie — Honor mag[ist]ri ivdicivm diligit (Preussiska herrarnes mynt — mästarens heder älskar rättvisan).

torkning, gick genom en af strandportarna inom ringmuren och till en bö
drog sig åt venster, kom man till den helige Jakobs kyrka, tillhörig de
ändska köpmännen, till den helige Olofs, nere mot muren, till den h
Klemens' med rundbågiga fönster och fram mot den norra stadsporten,
dominikanerklostret med dess åt den helige Nikolaus invigda helgedom.

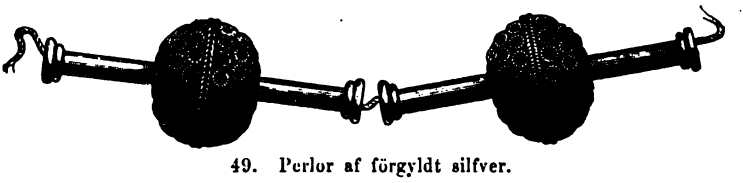

49. Perlor af förgyldt silfver.

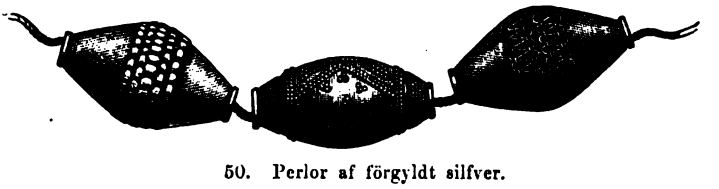

50. Perlor af förgyldt silfver.

derfortsatt
dring åt s
kom man
den heliga
truds kapell
till helgea
huset, h
sjuklingar
fattiga lik
stiftelsens
nare saml
till gudstje
de två vå
garna af den egendomligt bygda kyrkan, derifrån till tyskarnes åt jun
Maria helgade kyrka tätt under klippbranten, vidare till den ryska kyr
och till franciska
klostret, hvars k
bar namn efter
heliga Katarina
Alexandreia, och
der invid ligga
rådhuset. Strax b
om detta ligger
helige Laurentii
ka och 24 steg
ifrån Drottens (
ren Guds) ky
Den södra häl
af staden var f
gare på offent
bygnader. Der li
dock invid hva
dra den helige P
och den helige H
kyrkor samt
emot östra m
erkeengeln Mik
kapell. Kring det hela gick muren med sina höga torn omvexlande med sm
på muren ridande, båda slagen indelade i våningar och sins emellan före

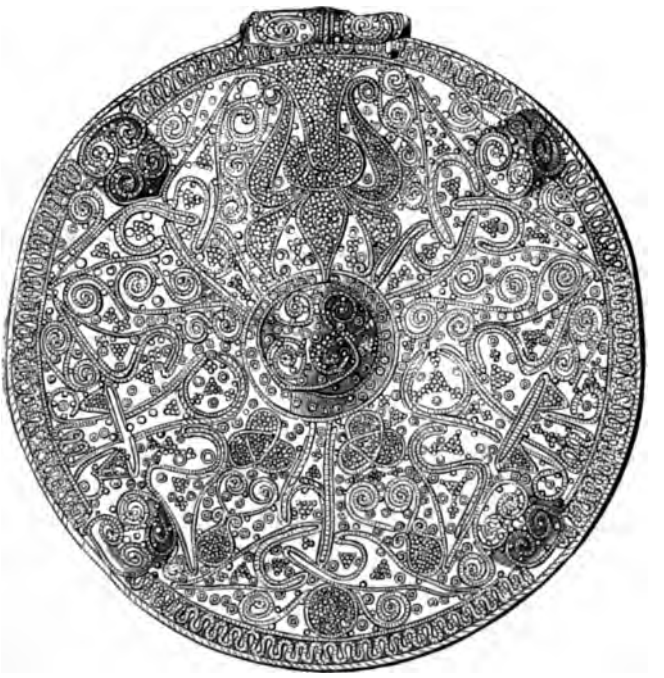

51. Hängsmycke af förgyldt silfver.

medelst skyttegången, hvars bjelkars och sträfvors fästehål ännu i dag kunna urskiljas. Midt under 1300-talet hade staden ett något ålderdomligt tycke, i synnerhet kyrkorna, men äfven borgares hus voro uppförda i romansk stil eller med öfvergångsstilens blandning af spetsbågs- och rundbågsmönster. De vådeldar, som öfvergingo staden åren 1300 och 1303, synas icke hafva i någon betydligare mån vållat en ändring af stadens utseende.

52. Hängsmycke af förgyldt silfver.

53. Kedjesmycke af silfver, delvis förgyldt.

54. Kedjesmycke af förgyldt silfver.

Genom de trånga och krokiga gatorna, förbi kyrkornas vigda murar och de rikas af yppighet prunkande hus gick konung Valdemars segertåg. Staden hade icke lidit något af en belägrings fasor, men hade likväl fallit: hålet i stadsmuren visade bättre än allt annat hvad en segervinnare kunde tillåta sig, och hvarje tänkande borgare i staden kunde vid anblicken deraf

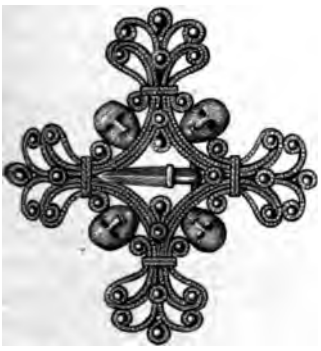

55. Spänne af silfver.

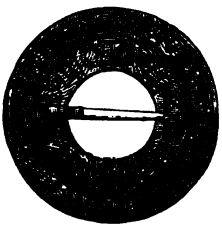

56. Spänne förfärdigadt af ett silfvermynt [1].

57. Spänne af silfver.

hemta bittra lärdomar. Det fans en tid, då ingen främmande eröfrare hade förmått bryta hål på muren, då han knappast hade vågat med härsmakt närma sig staden för att oroa honom. På det inre förfallet följde nu den yttre olyckan, eröfringen och de denna beledsagande utpressningarna.

Ingalunda var det dock nu alldeles ute med Visby, ehuruväl den följande tiden icke kunde uthärda en jemförelse med den föregående. Ännu mot slutet af 1300-talet uppförde man i staden monumentala bygnader, rika på ädel skönhet, men, för så vidt vi af ännu bevarade lemningar kunna

[1] Samma inskrift som på ena sidan af fig. 46.

döma, var det allenast munkordnarna som hade håg och råd dertill. Under åren 1372—1384 uppförde franciskanerne sin nya kyrka, hvars kor är afbildadt fig. 70. Till ungefär samma tid hör koret i predikarbrödernes helgedom (fig. 71).

Under det följande århundradet tillkom en annan ansenlig bygnad, hvilken likväl icke kan anses vitna om någon tillväxt i stadens välstånd och borgarnes drift — Visborgs slott, som bygdes först för den preussiska ordens, sedan för konung Eriks af Pommern räkning och derefter innehades af mången stolt och tyrannisk höfding.

En stad så rik som Visby och en landsbygd så välmående måste alltid vara beredda på vinningslystnadens anfall. Staden hade derför sina murar, en och annan enskild sitt befästa hus, bygderna sina, vanligen inom kyrkorna uppförda kastaler (fig. 72 och 73), tornlika bygnader, med svårtillgängliga ingångar och få fönsteröppningar, i hvilka man kunde förvara, när fienden

58—60. Hyskor och hakar af silfver.

kom, sina dyrbarheter och inom hvilka man kunde, när nöden blef riktigt stor, söka för egen räkning en fristad. Kastalerna kunde visserligen trotsa ett enstaka anfall, men de voro otillräckliga värn mot en stark fiende, som kunde hålla sig längre tid i landet.

Gotland med sin rika odling och stora företagsamhet är märkvärdigt fattigt på skrifna handlingar, genom hvilka man skulle kunna studera sig in i den inre historien med alla hennes enskildheter; papper och pergament förgingos under de många krigen, med deras förstörelselusta och deras vådor. Hvad man kände, när olyckans tid kom och när man såg tillbaka på denna, kunna vi nu inhemta allenast af folkets sägner, mera stämningsrika än i sina enskilda delar historiskt pålitliga. De låta oss ana den trygghet, ur hvilken den bittra nöden helt brådstörtadt väckte. Det ljuder nästan som en ironi, när ända in emot vår tid i jultidens och fastlagens lekar konung Valdemar är den svagare och föraktade,

det vore dig bättre hemma blifva,
än att du mot gutarne vill strida.

De inre orsakerna till 1361 års olycka ville man då helt visst icke erkänna och dem har man sedan förgätit, ej heller ville man göra det förödmjukande medgifvandet, att den danske konungen var starkare än Visby

borgare och alla gutar. Så uppkommo berättelserna om svek och bedrägeri, huru konung Valdemar förklädd smög sig in i ung Hanses hus och vann hans dotters kärlek, hvilket sedan kom honom till pass, när han återvände med härsmakt, en berättelse som bevisligen är oriktig. Det är möjligt att icke större trovärdighet tillkommer berättelsen om rike Nils guldsmed och hans spotska dotter, som drogo till Danmark och eggade konungen till härfärd genom sitt tal om öns stora rikedom. Visan förtäljer:

Nils guldsmed drager till kungen och ljuger,
den lede förräder och slemme tjufver:
De gutar hafva så mycket guld,
de kunna det icke ega,
svinen äta af silfvertråg,
hustrur spinna med guldtenar [1].

Då vi nästa gång komma att tala om Gotland, är ön ett hufvudtillhåll för de fruktade vitaliebröderne.

Stormännen göra hertig Albrekt till konung.

De landsförvista svenska stormännen begåfvo sig i början af april 1363 från Visby till Tyskland, hvarest de först erbjödo Sveriges krona åt grefve Henrik, kallad den jernhårde, af Holstein. Då han icke var hågad att mottaga henne, vände de sig till mecklenburgarne och fingo hvad de sökte i konung Magni systerson, den yngre hertig Albrekt.

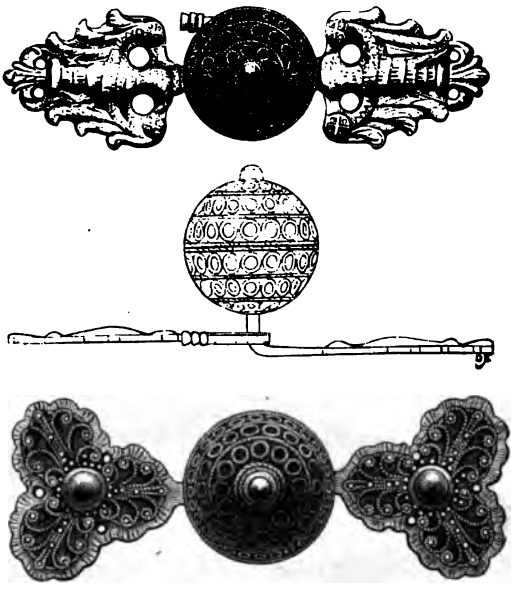

61, 62. Hyskor och hakar af silfver.

Midsommardagen detta år afslöts ett förbund mellan de mecklenburgska furstarne, grefvarne af Holstein och hansan. Herrarne skulle sända i striden 1200 riddare och svenner, städerna skulle lemna lika många mark silfver och så många skepp som behöfdes, med manskap och utrustning. Nästa nyår skulle förbundet träda i kraft och gälla för ett år. Det gälde närmast konung Valdemar, men äfven alla som kunde anses vara hans bundsförvandter, till hvilka man helt visst räknade hans måg och dennes fader. Emellertid försöktes nya underhandlingar, hansedag

[1] Sländtenar af guld.

följde på hansedag, flere af städerna visade sig ohågade. Till sist qva stodo allenast Lübeck och Stralsund samt de två mecklenburgska städer Wismar och Rostock. Som vanligt skulle icke endast handelsförbindels afbrytas med det fiendtliga landet, utan ville man äfven utsända kapare.

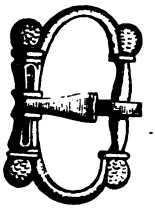

63. Bältespänne af silfver.

64. Beslag af silfver.

65. Knapp af silfver.

66. Fingerring af förgyldt silfver.

Innan allt detta hade hunnit ordnas, utfördes ett annat företag und hanseatiskt beskydd. Den 10 november (1363) lemnade hertigarne af Meckle burg, fader och son, Warnemünde och seglade till Kalma på hvars fäste allt sedan 1361 den holsteinska fanan m nässelbladet svajade. De seglade vidare, förbi Borgholi som något mer än ett år hade haft hanseatisk besättnin och kommo den 29 till Stockholm. Ingen hindrade d ras färd, ingen mötte dem med ovilja. Stockholms bo gare lofvade med uppräckta händer furst Albrekt t och huldhet, erkännande honom för sin rätte och kä herre, med hvilken de ville lefva och dö. Konungar Magnus och Håkan voro den tiden i Östergötland, d de, för att försvara norra ändan af vägen öfver Hø veden, anlade Svaneholms fäste på en ö i Kilarpssjö Deras män beredde sig på strid: man köpte sig häst och vapen.

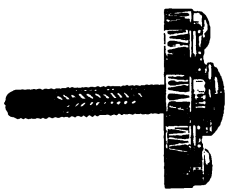

67. Fingerring af förgyldt silfver med infattade stenar.

Den 15 februari 1364, på dagen två år efter k nung Håkans val och hyllning, hölls ett möte på Mo äng. Erkebiskopen, biskopar, stormän och allmoge voro der och valde d yngre **Albrekt** till konung, han ställdes på konungsstenen och slogs dereft till riddare af gref Henrik, hvareft han sjelf utdela riddarslag åt m än hundra pe soner.

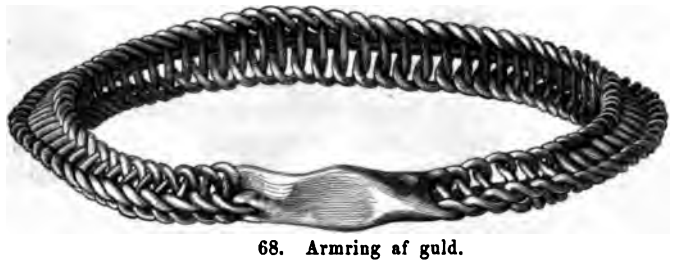

68. Armring af guld.

Hertig Albre uppgifver visser gen i ett bref t Lübeck, att sonens val försiggått med iakttagande af laga former; om ha uppgift är noggrann, är det för närvarande omöjligt att afgöra. Vi kun

icke med ledning af ännu bevarade urkunder se, huru vida alla lagmännen voro närvarande — hvilket dock knapt är troligt; vi veta icke ens, hvilka vid den tiden innehade lagmansvärdigheten i Vestmanland, Vestergötland och Småland. Men äfven om allt blifvit vid detta tillfälle iakttaget på det noggrannaste, var hertig Albrekt ingalunda valbar: ehuru genom sin moder härstammande från äldre konungar i Sverige, var han icke, hvad lagen fordrade, en inländsk man. I öfrigt hade stormännen inkallat en ny konung, utan att hafva uppsagt den gamle tro och lydnad, utan att hafva haft giltig anledning till en sådan uppsägelse; de mecklenburgska hertigarne hade trängt sig in i Sverige och der begynt fiendtligheter utan föregående krigsförklaring. De stormän, som vållat allt detta, voro lagbrytare, och det är ingalunda tvifvelaktigt, hvilka bevekelsegrunder dervid drefvo en och annan af dem. Herr Nils Turesson mottog redan den 9 september 1363 af Bo Jonsson och tvenne mecklenburgare skriftlig förbindelse, att alla de bref han mottagit af Magnus och Håkan angående Viborg och andra län skulle af de mecklenburgska hertigarne, »så snart de med Guds hjelp kommit till åstundad ställning i Sveriges rike», stadfästas, äfvensom att de skulle ersätta alla förluster, omkostnader och mödor som kunde följa med det af honom å nyo öfvertagna drotseteembetet.

69. Sked af silfver. $^2/_3$.

Konung Albrekt, som redan valdagen begynte, till förmån för Upsala domkyrka, utöfva sin konungsliga domaremakt, lemnade snart Upsala. Någon eriksgata kunde han icke företaga, ty allenast mälarlandskapen hade underkastat sig, icke ens de fullständigt. Ty när fejden började i mars månad samma år (1364), rönte tyskarne och deras anhängare äfven inom dem motstånd, hvilket de likväl, enligt hertig Albrekts uppgift, bröto. De ryckte fram mot vester, stormade det befästa Sundby vid Hjelmarsund och Örebro hus. »Konung Magnus, heter det vidare i hans bref, och hans son Håkan ströfva som flyktingar inom och utom riket, utan att veta hvar de skola kunna eller vilja luta sitt hufvud, utan att hafva några fästen i hvilka de kunna fatta fast fot med undantag af Varberg.» Äfven grefve Henrik sände till hansestäderna ett bref dateradt i Örebro den 14 mars, hvilket synes dela våra tiders segerbudskaps lyte, öfverdrift. »Vi helsa, heter det, uppriktigt och vänligt herrar rådmän i sjöstäderna. Ers älsklighet vete, att vi med Guds hjelp underkufvat nästan hela Sverige och intagit alla fästen, förstört några och försett andra med besättning, vi hafva tagit mer än 150 fångar af riddare (och svenner). Nu skola vi just rycka öfver skogen till Svaneholm och med Guds bistånd ämna vi äfven besöka Skåne, ty andra fästen åsterstå nu icke än Svaneholm och

Varberg.»[1] Sex dagar derefter belägrade de Svaneholm, hvarefter fö stillestånd afslöts och slutligen i juli ett fördrag, i Jönköping, genon ket Magnus och Håkan åt Albrekt, hvilken de nu kalla konung, afs landet utom Vestergötland, Vermland och Dal. Helt lätt fogade mar de nya förhållandena. Inom mindre än en vecka efter jönköpingsför hålles å konung Albrekts vägnar räfsteting i Hvetlanda. Allenast i de och nordöstra orterna synes man hafva gjort motstånd mot tyskarne. K Albrekt gick om hösten öfver till Finland och belägrade från oktober t

70. Koret i den heliga Katarinas kyrka i Visby.

tet af juni 1365 Åbo som tappert försvarad norrmannen Narve Ingé son, hvilken till och sökte få de livländska sti till bundsförvandter m nung Albrekt och hans vapendragare herr Nils ' son, som var höfding p borg. En gång när l ningen på Åbo gjord utfall, lyckades det de dräpa herr Nils, hvars d bana således fick ett l slut. Väpnaren Sune Hi son, gift med hans bro ter, fick då Viborgs fäs

Magnus och Håkan i början af år 1365 fåt lad en här bestående a götar och norrmän, med ken de ryckte upp mot lersta Sverige, hvarest Albrekts frånvaro regen och försvaret fördes a Karl till Tofta, lagman land, befälhafvare på S holms hus och riksmarsk

27 februari utfärdade båda konungarne en proklamation ställd till erkel Peter, ridderskapet och presterne i erkebiskopsdömet, i hvilken det hete utländska herrar hade af roflystnad och med våld trängt sig in i riket nu voro konungarne komna för att återvinna det, och borde derfö minnas, att de voro konungarnes arfborna män, att konungarne voro rätta herrar, med lag och rätt komna till riket. De ville icke vidare

[1] Hertig Albrekts och grefve Henriks bref äro aftryckta i Die recesse ... der hansetag (1870), s. 278.

på den behandling man låtit dem undergå, utan i stället, Gud till ära, fädernesländet till hjelp och för att bevara tungans endrägt, bjuda sin nåd åt alla som ville mottaga henne; de voro villiga, efter sina rådgifvares tillstyrkan, att för denna sin försäkran ställa gisslan. Men de, som icke ville underkasta sig, skulle hemsökas med eld och plundring. Från Arboga, hvarest denna proklamation utfärdades, ryckte konungarne fram till Vesterås och deras förtrupper hade hunnit fram emot Enköping, men möttes der, vid Gata, af herr Karls trupper, hvilka den 3 mars vunno en seger, som afgjorde kriget. Konung Magnus blef tagen till fånge och fördes till Stockholms hus, hvarest han fick under många och långa år utstå ett hårdt fängelse. Konung Håkan måste svårt sårad rädda sig från valplatsen. Deras hufvudstyrka stannade dock qvar långt fram på sommarn vid Vesterås och Arboga, hvarest den pommerske riddaren herr Raven von Barnekow, hertig Albrekts fogde på Nyköping, mer än en gång underhandlade med »vestgötarne».

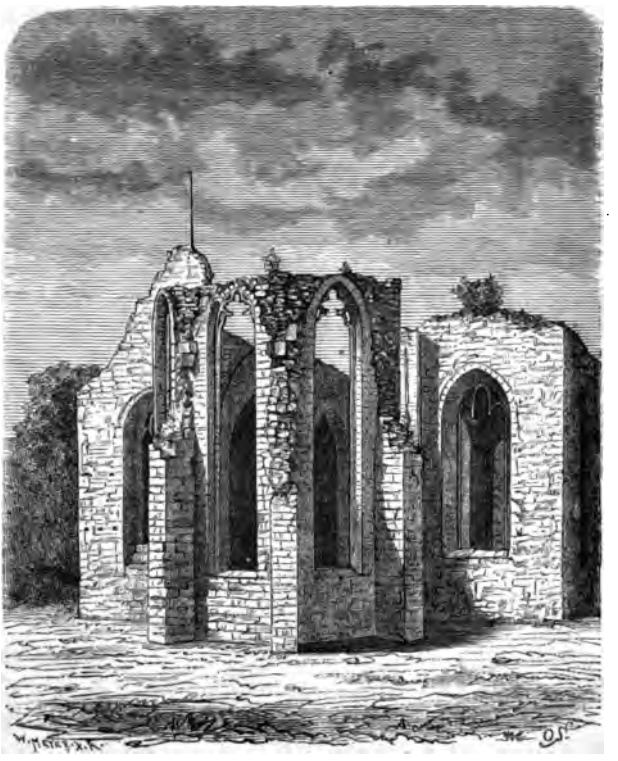

71. Koret i den helige Nikolai kyrka i Visby.

Det uppgifves att när Albrekt valdes till konung, framställdes de klagomål mot konung Magnus, som skulle tjena till ursäkt för de upproriska stormännens lagstridiga förfarande. Det är dessa anklagelsepunkter, som gått in i den närmast följande tidens krönikor och som sedermera, ända in till våra dagar, blifvit lagda till grund för omdömet om konung Magnus Eriksson, af sina ovänner kallad Magnus Smek. Det torde vara skäl, att vi egna ett ögonblicks uppmärksamhet åt dessa beskyllningar, för att pröfva deras halt. Man anförde

1. Hans slemma lefverne, vid hvilket alla stygdes. Vi sakna alla bevis för befogenheten af denna beskyllning, liksom vi icke hafva någon möjlighet att åstadkomma en motbevisning, så vida det icke förtjenar anföras, att konung Magnus aldrig från kyrkans sida erhöll för sitt slemma lefverne någon tillrättavisning. Han stod deremot i alla tider väl med den helige

fadern i Avignon och räknade för öfrigt ännu i den sista tiden blan anhängare först två och sedermera, efter det biskop Tyrgil i Strengnäs slutit sig till konung Albrekt, en biskop, herr Nils i Skara. Af det gående framgår nogsamt, huru grundlös den följande klagopunkten är:

2. Att han i lång tid varit bannlyst, men föraktat det. Den helt länge uppskjutna och tidtals återtagna påfliga bannlysningen berodde u tande på dröjsmål inbetala det af de liga skattkammare nade lånet, och att pingsbiskopen her när han till lön fö förrädiska stämp utvisades ur lande konungen slunga bannlysning, tord få anses vara ett för någon konung brottslighet — så ket mindre som p året derefter, på af konungens klag förflyttade biskop från Linköping t biskopsstol i Kroa

72. Kastalen vid Gothem på Gotland år 1863 (numera instörtad).

3. Han lät derfva Öland och land. Det är redo sadt, att han me ifver sökte varna gu för den fara som h dem från konung V mar, och det finne den ringaste anled hvarför han skul plundring prisgifv land. Både före och efter konung Valdemars härfärd i Östersjön år rustade han sig till motvärn.

4. Han betungade landet med många olaga skatter. Att utomorde skatter pålades, är obestridligt, Magnus erkänner det sjelf, men någon a utväg stod honom icke öppen, då han 1332 mottog regeringen utan en i kassan, då han omedelbart derpå måste utbetala dryga summor fö kunna inlösa Skåne m. m., och då så väl frälsemännen som kyrkan stä fordrade skattefrihet och således undandrogo sig att med folket bära börd

Från första stund måste hela penningförvaltningen grunda sig på lån, utan att möjlighet fans att af dem vinna annat än hjelp för ögonblicket. Försöket att upphäfva de privilegierades skattefrihet misslyckades, och det fans då, för så vidt regeringens förande skulle ligga inom möjlighetens område, ingen annan utväg än att pålägga skatter.

5. Konung Magnus lät Skåne och Halland bortgå. Vi hafva sett, att han icke kunde mot den både i klokhet och krigskrafter öfverlägsne konung Valdemar försvara dessa landskap. Han afträdde dem icke, uppgaf aldrig anspråken på dem eller hoppet att vinna dem åter.

73. Lärbro kyrka och kastal på Gotland.

6. Han lät hvarken lag eller rätt gå öfver riket. Det var dock konung Magnus, som utfärdade flere vigtiga stadgar och som åt sitt land skänkte enhet i lagstiftningen, genom sina lands- och stadslagar. Ständigt finna vi honom sjelf eller hans ombud utöfva den konungen tillkommande domsrätten. Att äfven under hans tid orättvisa domar kunde fällas, är helt visst, i synnerhet på grund af medeltidens rättegångs-, särskildt bevisningssätt, men vi se, att om en dom blifvit fäld som sedan befans oriktig, upphäfdes han af konungen; så t. ex. när en gång en frälseman blifvit lifdömd för det han icke lydt konungens bud att draga i härnad, fritogs han af konungen från straffet, så fort det hade blifvit upplyst, att han skickat man i sitt ställe. I alla de urkunder vi gått igenom har ej funnits mer än en bestämd

formulerad beskyllning för lagstridigt beteende å konung Magni sida. Magnus Nilsson på Refvelsta hade en gång befalt sin sven öfverfalla en r

74. Konung Albrekts sigill [1].

med hvilken han hade råkat i tvist; kon Magnus köpte, heter det i ett dombref, konungens fall utfärdadt af uplandslagn nen herr Karl af Tofta, för 100 mark ningar målsmansrätten och fick sig på gr deraf tilldömd en gård, hvilken han lemn åt herr Trotte Petersson i utbyte mot ett gårdar i Halland, hvilka lemnades åt en n man, som kom till konung Magni hjelp Valdemar år 1362. Denna gård blef år 1 af herr Karl till Tofta frändömd herr Tro arfvingar, men vi böra märka, att går hade tidigare blifvit tilldömd konung M nus genom dom af samme herr Karl, hvil i detta dombref uppgifver, att konungen hade förut genom bref tagit slagne i sitt särskilda hägn, hvadan gården lagligen var honom tillfallen

75. Konung Albrekts sigill [2].

öfrigt finna vi snart, att stormännen, som nu sade sig så måna om lag och rätt, allt emell gjorde sig skyldiga till kränkningar af andras r hvarom ännu bevarade dombref vitna.

7. Konung Magnus handlade ofta mot och löften. Då beskyllningen icke är beledsa med några exempel, är det omöjligt att uppt henne till pröfning. Vi hafva icke i det för ende funnit konung Magnus mer än någon an bryta sina löften. I allmänhet var under me tiden löftenas helgd icke synnerligen stor, hva man för att ett aftal skulle blifva bestånda ansåg sig behöfva oupphörliga stadfästelser. Förbindelser afgifna under t kande tvång gälde i den allmänna meningen icke, så snart tvånget upp och man kunde taga åter hvad man icke hade kunnat försvara. Det är be ligt, att Erik Magnusson och de honom understödjande stormännen, utan nå som ursäkt, bröto ingångna fördrag, hvadan man ej heller i detta afse kan tillerkänna de oroliga store någon rätt att framkasta beskyllningar.

8. Som en orsak till konungens afsättning angifves äfven hans obli liga hat till rikets rådgifvare, som han förföljde till döden för rättvisans sk emedan de ville återföra honom till ett rättfärdigt lefverne och ett bi regeringssätt, beröfvade han dem hustrur och barn, hus och egendom utdref dem ur riket. Af det föregående synes mer än väl, att de herrar

[1] Secretum Alberti dei grasia sueor[um] gotor[um] q[ue] regis (Alberts af nåd svears och götars konungs sigill).

[2] Sec[retum]... regi[s] sweorum.

män, för hvilka Ericus Olai (ur hvars krönika alla dessa beskyllningar äro hemtade)[1] har så mycket medlidande, voro landsförrädare och föga lämpliga att uppträda som dygdelärare och manare till ett godt regeringssätt.

9. Det heter slutligen, att konung Magnus ingått förbund med konung Valdemar till rikets skada. Den föregående framställningen torde tillräckligt visa, under hvilka omständigheter och af hvilka skäl konung Magnus tidtals närmade sig till sin farlige granne i Danmark, hvilken han ty värr icke var vuxen i slughet och i kraft att bryta allt motstånd, med rätta eller orätta medel.

Det är icke rätt att döma en man från ett förflutet tidhvarf annat än i den omgifning till hvilken han hör och efter de förutsättningar som då gälde för menniskors handlande och låtande. Om vi med denna af billigheten föreskrifna inskränkning sätta oss till dom öfver konung Magnus, ega vi alls icke rätt att låta hans namn gå smädadt till efterverlden. Vi måste i stället lofordande framhålla det goda som under hans regering och på hans initiativ gjordes. Han lefde på gränsen mellan tvenne tidhvarf, han förmådde icke hämma, icke styra utvecklingen af den nya tidsriktningen, men han var nog betydande att framkalla sina motståndares hat. Vi hafva sett, att i ett gick konung Magnus före de nya sträfvandenas målsmän: i insigten att man icke kunde få ett tryggadt samhälle utan att åt de oprivilegierade i staten återgifva den andel i den politiska makten, som de väl aldrig lagligen mist, men som man icke lät dem utöfva, och hvilken de måhända till en tid icke varit vuxna att utöfva under de förändrade förhållanden som hade blifvit en följd af Sveriges införlifvande med den kristna medeltidsverlden.

76. Hertig Albrekts sigill[2].

Då vi här anstält en sluträkning med konung Magnus, som i Norge erhöll tillnamnet den gode, är det i sin ordning, att vi äfven egna någon uppmärksamhet åt stormännen. Vi hafva förut hemburit vår hyllning åt det fosterländska, som ingick i deras sträfvanden. Från den stund då de inkalla mecklenburgaren Albrekt till att vara konung i Sverige, går fosterländskheten icke längre in som en förädlande drifkraft i deras verksamhet. Med bestämdt förkastande måste vi under den närmaste tiden bemöta deras oblandade hängifvenhet åt sjelfviska syften, med grämelse se de bittra följder som de dermed drogo öfver landet. Det ligger något tänkvärdt i de ord, som ofvan anförts ur konung Magni proklamation af år 1365 — han ville kämpa till Guds ära, till fosterlandets båtnad och till bevarande af ett tungomål i landet.

[1] En berättelse, som tydligen i denna sak utgjort Ericus Olai' källa, har nyligen blifvit utgifven i Scriptores rerum suecicarum medii ævi, d. 3, afd. 1 (Upsala 1876), s. 12 o. f.

[2] Sec[retum] Alb[er]ti dei gr[aci]a ducis magnopolens[is] (Alberts af Guds nåd Mecklenburgs hertigs sigill).

Striderna mellan Albrekt och Håkan. — Konung Albrekt blir fullkom ligt beroende af stormännen. 1365—1371.

De närmast följande åren fyllas af strider, underhandlingar, våldsam heter och ränker.

Konung Håkan rustade sig till att fortsätta striden, men befann s dessutom i ett spändt förhållande till hansestäderna, hvilket något sena öfvergick till ett öppet krig. Konung Valdemar visar sig fortfarande fö verksam för sin svärsons sak och gör i stället allt hvad han kan för a vinna fördelar för Danmark. I juli 1365 öfverenskommer han med holste narne, att derest de finge i sina händer Varbergs hus, skulle de lemna d åt Danmark. Följande vår bröt Valdemars trogne bundsförvandt hertig Er af Sachsen in i Sverige, hvarvid norra Halland samt, inom Vestergötland, Kin och Marks härad intogos. Vid underrättelsen härom begifver sig herti Albrekt till konung Valdemar, som då uppehöll sig vid Aleholm på Låland, o afsluter med honom, i sonens namn, en traktat (1366), enligt hvilken Danma skulle för evärdlig tid få Gotland med Visby, Värend, Finveden, Elfsbor slott med underlydande län (dock icke Lödöse), halfva Hisingen, Kinds o Marks härad, samt norra Halland, och lofvade Valdemar deremot att försva konung Albrekt i besittningen af det öfriga Sverige. Konung Magnus skul icke lösgifvas och med konung Håkan skulle icke fred slutas, så vida de ic godkände detta för Sverige nesliga och skadliga fördrag. Men icke nog de med: doge konung Albrekt utan manlig afkomma, skulle Valdemar vara behjel lig, att den svenska kronan tillfölle någon af hans bröder. Konung Valdem fritogs nu från skyldigheten att till hertig Albrekt utbetala de 10 000 ma silfver som skulle vara lönen för dennes förrädiska öfverlemnande af Helsingbor

Detta fördrag blef dock aldrig förverkligadt. Kriget fortfor; Kalma som nu var i mecklenburgarnes våld, belägrades af hertig Erik och konu Håkan, hvilken senare vid denna tid genom underhandlingar vann Bor holms slott; den rostockske höfvidsmannen som uppgaf detta blef derför sin stad kastad i fängelse och till sist aflifvad. Under vintern hvilade fiend ligheterna; men vid denna tid fick konung Albrekt i sitt våld det vigtig slottet Axevall. Konung Magni höfding derstädes, den tyske väpnaren Ge hard Snakenborg erhöll af konung Albrekt, till lön för de tjenster han skul komma att göra denne, ett jordagods, samt uppgaf sedan slottet. Konu Magnus förmåddes att godkänna detta, i hopp att mot fästets öfverlemnand återfå sin frihet. Biskop Nils i Linköping och herr Karl af Tofta bevitnad den fångne konungens bref härom.

Under åren 1367 och 1368 går det framåt för mecklenburgarne. Konu Magnus hade i all sin tid svårt att reda sig i penningsaker samt fick hör många och bittra klagomål öfver nya skatters påläggande. Med en anna ovanlig offervillighet afstodo de andliga och de verldsliga frälsemännen hälfte af sina inkomster för år 1367, på det Albrekt skulle få medel till krige

Samma år förbjödo hansestäderna all handel på Danmark och Norge och ingingo år 1368 mot dessa tvenne länder ett anfallsförbund, till hvilket slöto sig de mecklenburgska furstarne, grefvarne af Holstein m. fl. Herrarne hoppades kunna eröfra hela Danmark och öfverenskommo på förhand om delningen. Sverige skulle få Skåne, Halland, Bleking och Gotland, på Mecklenburgs lott skulle falla Själland, Möen, Falster, holsteinarne skulle hafva det som eröfrades i Jylland jemte Fyen, Langeland m. fl. öar. De tyska köpmännen i Bergen anmodades att hals öfver hufvud lemna Norge.

Ungefär vid den tid då konung Valdemar lemnar sitt rike (april 1368) för att företaga en fyraårig resa i utlandet, begynner kriget. De holländska städernas flotta kommer till den sydligaste delen af Norge, öfver allt härjande på kusterna; Tjörn och tre socknar på Hisingen sköflas, Marstrand och Kungahäll brännas, ja, den framtränger ända upp till Lödöse, hvarest elden förstörde ett par hundra gårdar och konungens slott. Östersjöstädernas flotta kom den till mötes. Kjöbenhavns slott intogs den 2 maj, Falsterbo, Skanör m. m. eröfrades. Konung Albrekt rycker söder ut, intager Finveden, som ända hittills hade varit i danskarnes händer, samt en del af Skåne, hvarefter man förenar sig om att belägra Helsingborg, som envist försvarar sig. Till sist förklarar sig besättningen färdig att den 8 september 1369 gifva sig.

Redan i juni 1368 hade konung Håkan börjat underhandla om fred. Stillestånd vexlade med nya fejder, till dess den 1 juli 1370 en femårig fred slöts mellan Norge och hansan. Hansan hade redan tidigare fått Helsingborg jemte en stor del af Skåne samt Varberg för femton års tid. Gotland och Visby, som under kriget hade af hansestäderna uppmanats att underkasta sig Sverige, lågo fortfarande under danskt välde, liksom danska besättningar innehade fästena i södra Halland samt i Kind och Mark.

Utan alla bundsförvandter stodo nu konungarne Håkan och Albrekt mot hvarandra. Förslag om förlikning förekommo visserligen i sammanhang med fredsunderhandlingarna med städerna, men de ledde icke till något afgörande. Midt under dessa försök att mäkla fred rustar konung Håkan, för att vara beredd på allt. Utsigterna voro ock vid denna tid ganska goda för honom och hans fångne fader. Tyskarne hade genom öfvervåld gjort sig allestädes förhatade, och allmogen i mellersta Sverige reste sig. Den utfärdade följande bref, hvilket är för uppfattningen af konung Magni regering och stormännens sträfvanden mycket betecknande: »Alla klerker och lekmän boende ofvan skogarna Tiveden och Kolmorden sända alla dem som bo och bygga nedan förenämda skogar helsa med Gud. Våld och orätt, träldom och omilde som I och vi och all Sveriges allmoge hafva tålt af tyska män, sedan hertigen af Mecklenburg och hans son herr Albrekt, som skulle vara vår konung, fingo våld öfver oss, klaga vi för vår Gud Jesus Kristus, hans kära moder Sancta Maria, Sancte Peder, Sancte Paule, Sancte Laurense, Sancte Erike, Sancte Sigfride, Sancte Henrike och Sancte Eskille, som äro rikets patroner, och för alla heliga män och alla goda kristna män, konungar, hertigar, höfdingar, herrar och städer, af rätt nöd, som vi känna och kunna bevisa hvar

som helst och som vi ofta hafva klagat för förenämde herr Albrekt, skulle vara vår konung, men som är en rätt menedare, samt för hans f rikets i Sverige rätte förrädare, utan att få någon hjelp eller lisa, hv uppenbart är för alla i detta land och uppenbart vara skall så vidt som stendomen är, och uppsäga vi förenämde herr Albrekt, hans fader och tyskar öfver hela riket i Sverige, hvilka hafva illa hannat (behandlat) os lif och lemmar, samt allaledes minskat vårt gods, frid och frälse, och vi hålla oss under Gud och hans kära moder Sancta Maria och under föreni heliga rikets patroner, under den ärlige och gode herren konung Ma ehuru han är fången, hvilken vi vilja med all vår makt hjelpa ur d vända, och hafva vi det hopp till Gud, att vi med honom skola förb under lag och rätt, och med alla dem, som med oss blifva vilja, vilja vi ligen lefva och dö, de som emot oss stå och ej vilja hjelpa oss, dem vil förnedra och förderfva och hålla lika med tyskarne, så länge en af oss le vare sig klerker eller lekmän, höga eller låga. Låten oss höra att I med härom, på oss skall icke brista. Vill rikets råd förestå oss, det mot vi gerna; vilja de icke, då skall skulden vara deras, fastän skadan är deras och vår.»

Det stannade nu icke vid ord och skrifvelser. Vid midten af april stod en här, bestående af riddare och svenner, köpmän, bönder och bokarla Edsviken på väg norr ifrån till Stockholm. Albrekt hade för tillfället le Sverige, men hans män, anförda af marsken herr Karl till Tofta och ko gens högste embetsman Bo Jonsson, samt Stockholms borgmästare mötte h och aftalade ett stillestånd. Icke fullt fyra månader derefter kom ko Håkan sjelf mot Stockholm och lägrade sig på stadens norra sida. Ko Albrekt, som nu var återkommen från Tyskland, såg ingen annan u öppen än att helt och hållet underkasta sig stormännen. Den 7 augusti ett möte i Stockholms gråbrödrakloster, om hvilket konungen utfärdad bref, som begynner med en afbön: »För den skull att några män, so hafva antvardat våra och rikets land och hus, hafva med hårda gerni gjort allt folket oss ovilligt, så vidt som riket är, tvärt emot vår vilja, e vi äro högligen misstänkta att dylikt ofog skulle vara gjordt med vår skap och befallning, hvilket icke är sant, fastän vi äro skyldiga deri, a icke hafva öfver dem skipat så sträng rätt som oss tillborde efter de klag som inför oss framstäldes o. s. v.» För att afvända dessa misstankar och i st framkalla kärlek och förtroende förband han sig nu att till rådet öfverlemn de hus och land som han innehade, till en början Stockholms och Åbo samt Axevall, äfvensom alla de län han kunde komma att återlösa frå dern samt dem han kunde eröfra i Skåne, Halland och Bleking; till Bo Jo och rådet lemnas Viborg, Tavastehus och Borgholm. På alla dessa hus s rådet sätta inländska fogdar. Rådet åt hvilket så mycket anförtroddes s bestå af erkebiskop Birger Gregersson och hans sex lydbiskopar, jarl Eren herrar Karl af Tofta, Bengt Filipsson, Erik Kettilsson Puke, Bengt Ni (oxenstjerna), Jöns Hjärne (båt), Anund Jonsson (lejonansigte) och Erik Kar

samt väpnarne Bo Jonsson, Finvid Finvidsson, Ulf Jonsson (blå) och Lars Björnsson. Man synes hafva velat härmed vinna konung Håkans anhängare, af hvilka några fått rum i denna rådsförsamling, liksom man tillförsäkrade, dock under vissa vilkor, dem som stannade i Norge rätt att behålla sina svenska egendomar. Man lyckades ock häri; alla de i rådet invalde af konung Håkans män synas hafva gått öfver, utom hans marsk herr Erik Kettilsson, hvilken allt framgent höll sig på Håkans sida och omsider uppträdde för att vinna Sveriges rike åt sin herres enka, fru Margareta.

Sedan stormännen sålunda gjort gemensam sak sins emellan och vunnit all makten i landet, afslöts fred den 14 augusti med konung Håkan. Den fångne konung Magnus frigafs, men mot dryg lösen; han bibehöll titeln af Sveriges konung, men skulle inom Sverige icke få njuta mer än inkomsterna af Vestergötland, Dal och Vermland, utan att i dessa landskap hafva rätt att utöfva någon regeringsmakt. Det oaktadt lydde uppenbarligen en del af detta område under Magnus och Håkan. Herr Erik Kettilsson behöll intill sin död (1396) det af honom anlagda fästet Agneholm (i Gullspångselfven) jemte Vermland. Dal innehades af herr Ulf Jonsson (ros), hvilken blef norsk undersåte. Inom Vestergötland hörde tills vidare slotten Forsholm vid Kinnekulle, Ekholm vid Trollhättan och Lödöse med tillhörande områden (d. v. s. norra och vestra delarna af landskapet) till konung Håkan. Den södra delen, Elfsborgs, Örestens och Openstens län, låg tills vidare under danska fogdar.

Konung Magnus öfverlefde icke länge sin förvisning från Sverige. Den 1 december 1374 kom han seglande i Bömlfjordens inlopp (något i norr från Haugesund); skeppet höll på att förlisa bland skären vid Lyngholmen, då konungen, för att rädda sig, sprang öfver bord. Hans tjenare fingo honom, ännu lefvande, i land, men han fick ett krampanfall och uppgaf andan, 58 år gammal. I en isländsk kronologi bär han tillnamnet den gode, i en annan uppgifves, att han efter sin död ansågs som ett helgon. I Norge hördes aldrig det minsta klagomål öfver honom och hans regering. Ingen vet hvar han eller hans drottning äro begrafna.

Vid tre års ålder konung af Sverige och Norge, vid sin död samregent med sin son inom en ringa del af dessa länder, en barndom och ungdom med de mest lysande utsigter, en mognad mannaålder rik allenast på den bittraste erfarenhet! Men det var icke nog med hvad han sjelf hade att utstå under striden med stormännen. Den partilidelse, som beherskade dem, fortplantades till följande ättled och bestämde för århundraden historiens skildring af konung Magnus och hans tidhvarf. Magnus Eriksson, så lydde det allmänna omdömet, var en dålig regent och en dålig menniska. Tid efter annan höjde sig dock röster mot denna uppfattning, och sedan man i våra dagar med ifver samlat och med omtänksamhet pröfvat urkunderna till 1300-talets historia, har omdömet ändrats: »icke dålig, men svag». Måhända kan äfven denna dom i någon mån kräfva mildring. Det finnes tillräckliga bevis, att konung Magnus verkligen ville väl, att han hade blick för tidens faror och insåg, huru de skulle kunna häfvas. Det är sant, att han förmådde icke

bryta dem, kunde icke försvara sitt land och sin krona, att han nödgs söka än här än der hjelpare och stöd i den mot slutet af hans regering st digt växande kampen, men den omständigheten, att han dukade under i s den, är icke ett bevis att han var svagare än de andre hade varit un enahanda förhållanden. Om i en tvekamp den ene förlorar, beror detta i nödvändigt derpå, att hans styrka är mindre än den allmänt menskliga, u bestämmes segern mången gång af motståndarens öfvermått af styrka. S den fördes icke allenast mellan konung Magnus och hans ovänner, utan mel en tidsriktning, som begynte öfverlefva sig sjelf, och en annan, som just l på att bilda sig med all ungdomlighetens kraft.

Genom börd, fäderneärfda åskådningssätt och genom sin plats i sa hället var konung Magnus kallad att föra den gamla tidens talan. Man derför icke berättigad att mot honom framställa anklagelsen att han i förstod sin tid och hennes kraf att få något nytt. De krafter som reste mot honom voro icke egentligen det nya goda, som skulle aflösa det för drade, utan dess förberedelse. De yttrade sig med svek och sjelfsvåld måste derför af regeringens man bekämpas, och när de det oaktadt vun segern, reser sig småningom mot dem den verkliga nya utvecklingen m all reaktionens kraft. Stormansväldet, som störtar konung Magni tr utgör ett afbrott i den regelbundna utvecklingen, det har hufvudsakligen negativ förtjenst — att hafva framkallat en ny reaktion. Det är dermed i sagdt, att icke äfven detta stormansvälde kunde i vissa afseenden vara nytt och bära för det svenska folkets uppfostran goda frukter.

Den heliga Birgitta († 1373).

Under hela detta tidhvarf är det allenast en personlighet, hvilken kunna lära grundligt känna, den enda, för hvilken häfdatecknaren icke l höfver nöja sig med att anteckna enstaka handlingar, hvilkas driffjäder c bakgrund man får gissa sig till. Denna enda, som vi åtminstone från stå punkten af vårt nuvarande vetande kunna nämna som Sveriges märkliga personlighet under konung Magni tidhvarf, är fru Birgitta[1], dotter af h Birger Persson till Finsta, uplandslagmannen, och maka till nerikesl mannen herr Ulf Gudmarsson — således genom börd och gifte hörande de yppersta stormansätterna i Sverige. Hon afled i Roma 1373, tvenne år ef det, då konung Magnus frigafs ur fängelset och lemnade Sverige, och det derför på sin plats att här kasta en blick tillbaka på hennes lif och verksamh som fick betydelse icke blott för fosterlandet, utan för hela det kristna E ropa. Under det konung Magnus genom nöd och svårighet drefs derhän, han ville återskänka de oprivilegierade deras politiska rättigheter, och sålun räcker handen åt Engelbrekt och alla följande den nya tidsriktningens f kämpar, är fru Birgitta genom sin innerliga fromhet, sitt tankedjup och

[1] Om fru Birgittas tidigare lif se första delen af detta verk.

oförsagdhet att uttala hvad hon tänkte en förelöpare till reformationen, hvars inbrytande utmärker, att den nya tidens krafter hunnit utveckla sig till mognad.

Redan tidigt hade fru Birgittas uppmärksamhet blifvit riktad på förhållanden utom Sverige. Det var för henne icke nog att besöka de helgedomar, i hvilka det svenska folkets skyddshelgon hvilade, utan hon drog ut på längre färder. En gång vallfärdade hon till den helige konung Olafs graf i Nidaros. Vägen från mellersta Sverige, genom Medelpads och Jemtlands fjällbygder, tog tretiofem dagar i anspråk, under hvilka fru Birgitta, äfven när stigen var som besvärligast, troget vandrade till fots, ehuru hästar nog funnos i hennes följe. I början af 1340-talet drog hon genom Tyskland till de heliga tre kungars ben i Köln och vidare genom Flandern och Frankrike till den heliga Maria Magdalenas graf i Marseille, till den heliga Martas i Tarragona och till aposteln Jakobs hvilostad i Compostella — det egentliga målet för färden. Det var en hel skara af svenskar, män och qvinnor, lekmän och prester, som följde herr Ulf och fru Birgitta, alla iklädda den drägt som bars af dem hvilka vandrade till den högheliga spanska vallfartsorten och som blifvit, förr än de anträdde resan, högtidligen invigd — den bredskyggiga hatten, den sida kappan, stafven och väskan samt som särskildt utmärkelsetecken Jakobs (San Jagos) symbol muslan. Det är denna utstyrsel som medeltidens konstnärer gemenligen gåfvo bilderna af aposteln sjelf (fig. 78). Ofrid rådde öfver allt i utlandet: i Tyskland rasade inbördes fejder, i Flandern hade Jacob van Artevelde, bryggaren från Gent, fått makten i sina händer och knyter förbindelser med Englands konung Edward III, som vid denna tid begynner göra gällande sina anspråk på Frankrikes krona. Midt genom dessa trakter som voro hemsökta af örlig och rykte om örlig gingo de nordiska pilgrimerna sin väg fram, besökande heliga orter, välvilligt mottagna i kloster och borgar, genom sitt fromma syftemål och genom sina reliker bringande lycka öfver en hvar som kom med dem i beröring och dessutom, i en tid då dagens tilldragelser och främmande länders seder i allmänhet blefvo bekanta allenast genom muntlig berättelse, med glädje välkomnade, när de vid flammande härd eller vid en måltid, som var måttlig allenast i följd af deras löfte om återhållsamhet, för den gästfrie värden förtäljde hvad de under sin vandring sett och för-

77. Den heliga Birgitta. Efter en tafla i Roma.

nummit. Det intryck de politiska tilldragelserna gjorde på fru Birgitta fått ett återljud i hennes uppenbarelser. Det talas der om Frankrikes Englands konungar »såsom två de grymmaste djur, det ena är girigast att svälja allting det kan få, och ju mera det äter, desto hungrigare är det andra djuret försöker att uppstiga öfver alla». Fru Birgitta håller tyd med Philippe af Valois, men anser ej heller honom förhålla sig så som han b Hon hör jungfru Maria säga: »Jag hör tre röster, den första är kc garnes som hafva tröttnat vid striden, den andra är allmogens som dag beder mig om fred, den tredje äro de Kristi utkorades, hvilka ropa säg Ej gråta vi de döda kroppar, ej skada eller fattigdom, men vi gråta själarnas fall, hvilka dagligen äro stadda i våda.» »När Frankrikes heter det i en annan uppenbarelse, antaga sann ödmjukhet, skall riket kc till laglig arfvinge och god frid.» Såson bästa sättet att vinna denna föreslås ett genom hvilket båda parternas anspråk skulle na öfvergå på en person. Biskop Hemmi Åbo reste ut för att delgifva konungarne af land och Frankrike uppenbarelserna, men de togo dem temligen onådigt.

78. Pilgrim till Compostella.

Den allvarliga sinnesriktning, som hade utmärkt de båda makarne, blef allt al ligare. Herr Ulf drog sig till sist tillbak Alvastra kloster, hvarest han afled den 1 bruari 1344. Dermed löstes ännu ett af de l som fäste hans maka vid det verldsliga l »Ditt hjerta var kallt och hårdt som stål, det sedermera i en uppenbarelse, det fans d blott en liten gnista, men hon föll på ett sva berg, när verlden gick dig emot och din man Ringen, som herr Ulf på dödsbädden hade på hennes finger, tog hon af några dagar efter hans död, och då he vänner sade, att detta visade likgiltighet för mannen, svarade hon: »Nä jordade min man, jordade jag honom med all köttslig kärlek, och fastä älskade honom som mitt eget hjerta, ville jag ej nu mot Guds vilja honom tillbaka till lifvet.» Hon hade vid denna tid till sin rådgifvare i liga ting magister Matthias, kanik i Linköping, en man som hade i tros frestats med mångahanda tvifvel, men öfvervunnit dem. Han nedlade fru af sin eftertanke och sina studier i utläggningar till bibeln[1].

Fru Birgitta fick tills vidare en fristad i Alvastra kloster, hvilket vi ett visst uppseende, alldenstund cistercienserbröderne i allmänhet icke med qvinnor inträde i klostren. En gammal munk vid namn Gerekin, som u

[1] Det är möjligt, att de i Svenska medeltidens bibelarbeten offentliggjorda kommento till de fem Moseböckerna äro en öfversättning af magister Matthias' ofvan nämda verk, hvars nalhandskrift, tillhörig Vadstena kloster, bestod af tre tjocka band.

fyrtio års tid aldrig hade satt sin fot utom klostermurarna, utan lefde dag och natt i bön och hade syner, sporde med häpnad: »Hvi sitter denna fru mot ordensregeln i munkaklostret, der införande nya vanor.» Han fick i en syn svaret: »Undra icke, hon är Guds vän och är kommen hit att vid foten af detta berget plocka blommor, af hvilka alla, bort om hafvet och mot verldens gränser, skola få läkedom.» Fru Birgitta fick bo uti ett hus, tillhörigt Alvastra klosterbygnader, och mottog nu den ena uppenbarelsen efter den andra, hvilka af andliga, som rådfrågades, förklarades ega gudomligt ursprung. Hon förde ett försakelsens lif och hängaf sig åt späkningar.

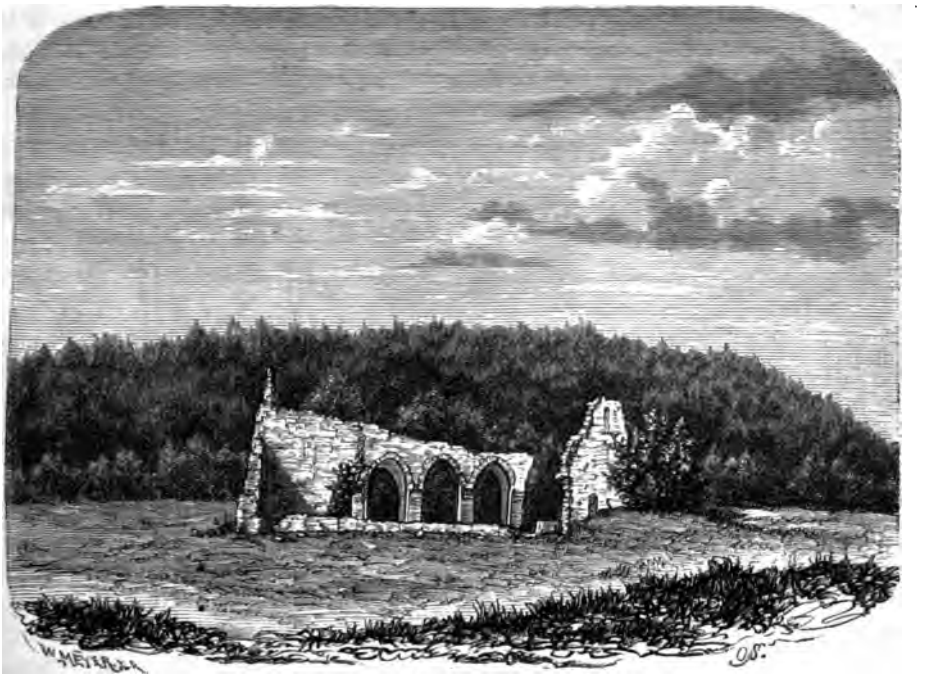

79. Alvastra kloster med Omberg i bakgrunden.

Hon sof i vinterkölden på golfvet, med en matta och ett hyende under, en tunn mantel öfver sig. Närmast kroppen bar hon en tagelklädnad och om lifvet ett rep med knutar; hon bad så träget knäböjande, att hennes knän svullnade. Hvar fredag dröp hon hett vax på armen och höll såren öppna under veckans lopp. Fredagar, och så ofta ett förhastadt ord undföll henne, tuggade hon på den bittra gentianaörten. Hon öfvade derjemte barmhertighet i stor skala, men under allt detta kände hon faran att lägga all vigt vid de yttre gerningarna, ingen vid det fromma sinnelaget. Under denna tid uppstod hos henne tanken att anlägga ett kloster, i hvilket både män och qvinnor skulle tjena Gud, och hon visste att för denna sin älsklingstanke vinna deltagande hos landets store. Konung Magnus och hans gemål bestämde åren 1346 och 1347 i sina testamenten stora gåfvor till det nya klostret, som

skulle anläggas vid Vadstena, ett öfverfartsställe för dem som under fär mellan Öster- och Vestergötland skulle färdas öfver Vettern. Hon umg

80. Heliga Birgittas hus i Roma.

med lärda och fromma män, lyssnande till deras undervisning, men på sam gang sökte hon efter tillfälle att sjelf göra sig förtrogen med den lä literaturen: hon började jemte dottern Katarina lära sig latin.

Om hon än till en tid hade dragit sig undan verlden, hon icke länge lefva obemärkt. Hennes välgörenhet omhetsöfningar väckte uppseende, ännu mera hennes arelser, hvilka å ena sidan väckte vördnad, å den i synnerhet hos dem, hvilka hon nådde med ett beingens ord, förargelse. Under det hennes vänner för hyste odelad beundran, uppträdde andra, äfven andför att göra det sannolikt, att hennes uppenbarelser oro annat än djefvulens

När hon en gång gick gata i Stockholm, kan hennes ovän ut vatten ennes hufvud. Icke ens n frändes hof var hon d; en af Sveriges storann för godt att visa sin ovilja genom att ng Magni och hennes närvaro stöta till henne, hon var nära att mista . Ja, en af de ännu uxna konungasönerne e henne en dag med »Fränka, spå mig, få kert väder i morgon egn? Skola dina söner konungar och vi jagas

Det tyckes, som om mungen farhågorna för nnens sträfvanden reå voro fullt utbildade, de icke ens för hans voro främmande. Men

81. Skulpterad bild af den heliga Birgitta, från år 1477.

lågsammare än allt annat var den inre striden: ena icket jublande lust öfver det nära umgänget med det andra fasa öfver frestelser, svaghet och orenhet; unden de mest öfverdrifna försakelser, den andra tansom dessa: gerningarna vinna icke himmelriket; det enast ett, som täckes Gud öfver all ting, tro, ödmjukkärlek. Tröttas du af bön och betraktelse, arbeta; du af fastandet matt, ät; gå ut i verlden och gör ad genom höfvisk lek med dina vänner.

Till sist blef det henne omöjligt att stanna i Sverige, t förhållandena voro små och jemförelsevis stilla. Hon

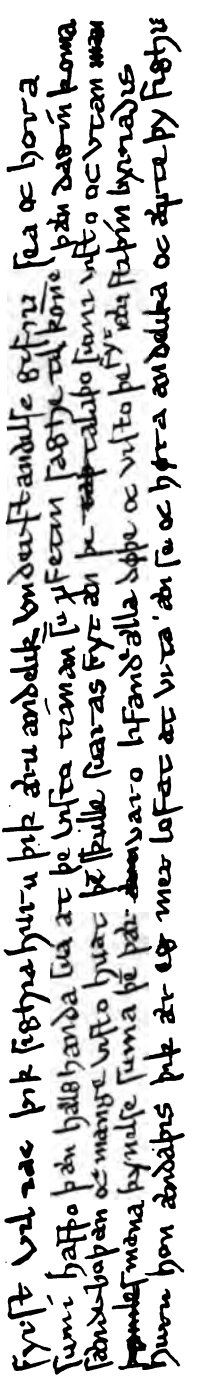

82. Heliga Birgittas handskrift.

drefs ut i den vida verlden, att finna nya verkningsfält för sin fromhet och för sitt allt starkare blifvande begär att reformera verlden, hon lockades af den fest som stundade i Roma, då der skulle firas jubelåret 1350 med ymnig aflat för den som å stadens heliga orter ödmjukt bekände sin synd. Hon skiftade sina egodelar mellan barnen och de fattige, tog åter pilgrimsstafven och vandrade, jemte sonen Birger, biktfäderne Peter från Vadstena, som nedskref hennes uppenbarelser, och magister Peter, hennes och dotterns lärare, m. fl., genom mellersta Europa, hvarest digerdöden spridde sina fasor, ned mot Roma, apostlarnes stad, »der gatorna voro lagda med guld och rödfärgade med martyrernes blod». Hon lemnade Sverige år 1349 och återsåg derefter aldrig sitt fosterland, med hvilket hon likväl underhöll förbindelser genom de många som kommo och gingo mellan hemmet och den heliga staden, som dock var uppfyld af så mycken styggelse. Kyrkor lågo i ruiner och vanhelgades, presterskapet skötte ej sitt kall, på stadens gator utkämpades dagligen blodiga fejder. Men ju större nöden och eländet voro, desto starkare var maningen att söka sin hugsvalan hos Gud och att helt hängifva sig åt hans tjenst.

83. Bild af den heliga Katarina af Vadstena.

Fru Birgitta fick i Roma sin bostad i ett hus icke långt från Tiber och helt nära Palazzo Farnese, midt emot Villa Farnesina, hvars sal halftannat århundrade derefter pryddes med Raffaelle Sanzios härliga målningar. Hennes hus är än i dag bevaradt, ehuru dess utseende blifvit något förändradt (fig. 80). Kyrkan innehåller hvarjehanda minnen efter henne, och de tre små rummen en trappa upp som utgjorde hennes bostad under hennes långa vistelse i Roma hållas af den franska orden, som för närvarande innehar kyrkan och huset, i mycken helgd. Ett af rummen har den nuvarande påfven låtit pryda med freskomålningar i hvalfvet.

Fru Birgitta förde i denna bostad ett indraget lif. Hennes natt varade från klockan 8 på aftonen till klockan 4 på morgonen, men på vissa tider stod hon upp för att bedja. Hennes bädd var golfvet. Klockan 4 steg hon upp, biktade och gick ut för att besöka heliga orter, att vid dem bedja. Klockan 8 intog hon sin första måltid, under tystnad och bön. Derefter var hon till klockan 10 innesluten i bönkammaren. Under dagens lopp besökte hon de sjuke i hospitalen samt kyrkor eller satt hon hemma och arbetade för de fattige. Derefter intogs den andra måltiden, fru Birgitta talade en timme till de sina och tillbragte återstoden af dagen i tystnad. Bostaden var ingalunda rikt utstyrd. Birgitta berättar sjelf, att hon hade de nödvändigaste kläderna för dag och

kärl för bordet; hennes prest hade de för gudstjensten nödiga böcker, ɔch hvad dertill hörde. Genom sin stora hjelpsamhet kom hon emeller-ɔcken nöd. När en hennes sonhustru hade aflidit i Sverige och sändt ɜvägerska Katarina, som den tiden vistades i Roma, sin guldkrona, sål-ıa och inbringade nog för att under-ı Birgitta och hennes familj under år. Men icke alltid funnos sådana or. Hon måste derför stundom låna ır till sitt uppehälle. En af hennes relser redogör för ett samtal med Maria, i hvilket fru Birgitta på sin ın det vore henne tillåtet att låna, svar, att hade hon visshet om att ɔetala åter på en viss tid, kunde ɔa det, annars icke: »Det är dig tt en dag sakna mat än att lofva ej är viss att hålla». »Får jag då, ıon, arbeta för att vinna kroppens e?» Nu syselsatte hon sig med stu-ɔammatikan, med bön och skrifning. Maria svarade, »att det icke höfdes tt lemna sådana syselsättningar för ɔa ett kroppsarbete, men hon skulle ɔke vara orolig för morgondagens ın med tillförsigt bedja Gud derom». ıde hon alla sina bekymmer i Guds r frus sköte och företog så godt som ın att i en uppenbarelse hafva fått sina frågor.

84. Den heliga Birgitta. Från slutet af 1400-talet.

u Birgittas hus blef en medelpunkt de svenskar — och de voro icke så ın besökte den heliga staden, och egnade hon moderlig omtanke och ɔke alla kände henne från början ɔsökte henne. Hon gick en dag till ga Praxedis' kyrka, i den motsatta f staden, en kyrka från det nionde ıdet med dyrbara mosaiker och med ın, vid hvilken, enligt legenden, Kristus var bunden under hudfläng-

Under vägen hör hon sig tilltalas på norska. En qvinna, som vandrat ga vägen från Norge, låg nu ensam och dödssjuk på en gata i Roma. ıjelp af herr Magnus Petersson, en svensk riddare, som till sist blef prest ɜterbroder i Vadstena, bar fru Birgitta den sjuka till ett hospital och ɜnne sedan hem till sig för att egna henne all möjlig omvårdnad.

Jubeläret 1350 lemnade fru Birgittas dotter Katarina, ungefär aderton å gammal och sedan några år gift med herr Eggard van Kyren, Sverige i säl skap med sin fasters man herr Gustaf Tunesson (tre sjöblad) m. fl. för a uppsöka modern i Roma. De kommo i augusti till den heliga staden. Fr Birgitta uppehöll sig för tillfället i trakten af Bologna, syselsatt med att refo mera ett kloster. Dottern och hennes följe, som icke hade någon aning o hennes frånvaro, strö fvade i åtta dagar omkring i staden, letande efter henn till dess de helt oförmodadt i Peterskyrkan mötte moderns biktfader magiste Peter. Efter några veckor ämnade fru Katarina återvända, men öfvertalade att stanna och fick kort derefter underrättelse om mannens död. Hon va för modern ett kärt sällskap, men vållade henne mycken oro, alldenstund ho genom sin ungdom och sin nordiska skönhet, hvilken i följd af sin ovanlighe särskildt tjusade italienarne, var utsatt för både artigheter och förföljelser En gång, när fru Karin med många romerska damer vandrade ut till kyrka San Sebastiano utanför Roma — en af de kyrkor, som stå i förbindelse me katakomberna och deras fornkristna grafvar — hade några af stadens ädlingar lagt sig i försåt för henne, men en hind, som lopp förbi, uppväckte dera jagtlystnad, så att fru Karin kom oskadd till staden. När hon sedermera tillbad som ett helgon och hennes bild snidades eller målades för att pryda Sverige kyrkor, framstälde man vanligen en hind liggande vid hennes fötter (fig. 83)[1].

Om man än betraktade fru Birgitta med vördnad, sökte hennes råd samt bad om hennes förböner och almosor, så var man dock icke i allo belåten med henne i Roma. Hon tillslöt icke ögonen för stadens uselhet, och hon drog sig icke för att offentligen uttala sina tankar. »O Roma, Roma, ut brister hon, nu måste jag säga om dig hvad profeten sade om Jerusalem. Rosorna och liljorna i din örtagård äro öfvervuxna af tistlar, dina murar äro nedbrutna, dina portar sakna väktare, dina altaren äro öde, dina gudstjenst kärl säljas och från helgedomarna uppstiga inga offerångor. Ve dig! Om ej Guds vänner ideligen ropade om miskund, vore Roma ej längre till.» Cola di Rienzi hade nyligen gjort sitt olyckliga försök att i medeltidens Roma åter ställa den gamla republiken. Han förjagades och den inre oenigheten rasade värre än någonsin. Men det var icke allenast mot de verldslige som sierskan från norden riktade sina straffdomar, utan vände hon sig äfven mot pre sterne, mot påfven. Den utsväfvande Clemens VI, hvilken hon kallar »Lucifer på den heliga stolen», dör, och hon använder all sin öfvertalningsförmåga på hans efterträdare, den fromme och lärde Innocentius VI. Äfven han dör; fru Birgitta, liksom skalden Petrarca, är då envis med sina böner, att Urbanus V ville en gång komma till den heliga staden. Och omsider verkade dera

[1] Denna teckning är utförd efter en skulpterad bild i statens historiska museum — den enda bild af den heliga Karin som för närvarande finnes der — men som denna bild är ytterst illa utförd, har det synts bättre att i fig. 83 teckna ansigte och kroppens proportioner utan af seende på förebilden, hvars drägt och andra tillbehör deremot äro troget återgifna. Vid helgonets fot ligger hinden, i venstra handen håller hon en lampa, hvarmed betecknades hennes innerliga fromhet, i den högra handen ses allenast en bit af ett föremål, kanske af en pilgrimsstaf.

ıingar. Den 16 oktober 1367 sjöng påfven mässan i den helige
ka och fru Birgitta fick med glädje hembära honom sin hyllning.
par år derefter begifva sig herr Karl Ulfsson och hans broder Bir-
till Roma för att besöka modern och systern. Fru Birgitta före-
ım för den helige fadern. Birger, den yngre, var af ett stadgadt
varlig och enkel; han bar den då mer gammalmodiga drägten med
er. Herr Karl deremot hade antagit de främmande seder som med
inkommit i Sverige, hans kläder voro af en annan snitt och
flere smycken. Ett bjellerprydt bälte var fäst öfver hans höfter
kjortel bestod af uppstoppade, hängande hermelinskinn, hvartannat
udet ned, hvartannat med hufvudet upp, alla med en förgyld klocka
n och med en guldring i munnen. Urbanus mottog dem vänligt, i
elsade han moderns son, men herr Karl förklarade han vara en son
n. Då föll modern på knä och utbad sig för sönerne syndaförlåtelse.
le lyfte Urbanus på herr Karls bälte och andra prydnader och sade:
yngd kan vara nog till syndabot», hvarpå fru Birgitta bad: »O he-
r, skilj honom från synderna, nog skall jag skilja honom från bältet.»
hösten 1369 besökte fru Birgitta de heliga orterna i Napoli och trakten
ing; bland dem som följde henne må nämnas vexiöbiskopen Tomas.
g Giovanna (Johanna), af huset Anjou, mottog med synnerlig välvilja
orna nordiska sierskan, ehuru hennes oroliga, lättsinniga lynne föga
öfverens med fru Birgittas allvarliga sinne. Efter återkomsten till
ckades det henne omsider att erhålla formlig stadfästelse å sin kloster-
n 5 augusti 1370. Redan dessförinnan hade hon erhållit tillstånd
ı att begynna anläggningen af klostret vid Vadstena.
en började nu trycka fru Birgitta. Hon hade icke sparat sina kraf-
kände mattighet och sjukdom. Det oaktadt rustade hon sig år 1371
y vallfärd, den förnämsta af alla, till den heliga grafven. En hvar
tog pilgrimsfärd dit hade rätt att på hatten eller annars på kläd-
sta ett kors (se fig. 85). De tre barnen, båda biktfäderne, magister
h alvastrapriorn af samma namn, hennes trogne vän den spanske
Alfonso, herr Magnus Petersson, prestmannen Gudmar Fredriksson
ne tjenare åtföljde henne. Romerska ädlingar ledsagade henne ett
ı vägen. I Napoli, der hon stannade ett par månader, ökades hen-

ottning Giovanna mottog henne med samma välvilja som förut. Sö-
ulle föreställas henne, och modern, f. d. hofmästarinna, bad dem
landets sed med bugning, knäböjande och fotkyssning. Men äfven
ı tillfälle gjorde herr Karl sin moder bekymmer: sedan han rättat
hennes föreskrifter, reste han sig upp och tryckte en kyss på den
ottningens läppar, hvilken, efter berättelsen i vadstenaabbedissan
a Klausdotters krönika, var så långt från att harmas öfver ridda-
fhet, att hon till och med ville äkta honom. Bekymrad påminde
tta, att han hade en hustru i det fjerran liggande Sverige — drott-

ning Giovanna var för öfrigt ej heller fri, hennes tredje gemål, Jacobo Mallorca, lefde ännu — men deruti såg drottningen intet oöfvervinneli hinder. Då sjuknade herr Karl och dog efter fjorton dagars sjukdom. F Birgitta kunde icke annat än glädjas öfver denna räddning ur faran, o under det drottningen, konungen och landets förnämste sörjande gingo ef den svenske ädlingens bår till nunneklostret Santa Croce i Napolis östra kant, vandrade modern stilla och sluten, med tacksamhet midt i saknaden.

Torsdagen den 11 mars, strax efter begrafningen, stego pilgrimerne bord, besökte Messina, stormdrefvos till Kefalonia och kommo, efter en ny stor till Cipro (Cypern) den 8 april. De stannade på ön i mer än fjorton dag Drottning Leonor anropade sierskans råd och förböner, på det hennes mi derårige son Pierre skulle kunna behålla sin mördade faders rike. I börj af maj kommo pilgrimerne till Joppe, den 21 maj trädde de in i den heli grafvens kyrka, vid midten af augusti voro de i Betlehem. Fru Birgitta djupt lycklig. På hvar ort genomlefde hon i anden de tilldragelser ur d heliga historien, som fordom hade timat der. Hon hade ock glädjen att sin ende qvarlefvande son Birger slås till riddare af den heliga grafven.

I september vände hon åter, sjuk. Detta hindrade henne likväl ic att, när hon åter kom till Cipro, inför hofvet förkunna sina uppenbarels om de straffdomar som hotade för all den ogudaktighet som herskade på ö Två dagar derefter begynte genovesarne fiendtligheter, och det följande år blef konungariket ett lydland under Genova. Birgittas sjukdom fortfor — h återfick aldrig helsan — men hon predikade bot i Napoli och sände biskop Alfonso till påfven med varnande uppenbarelser. Återkommen till Roma sök hon återtaga sina tidigare vanor af försakelse och arbeten, men kroppen b gynte blifva för svag. Hon måste hålla sig inne och afled den 23 juli 137 Hennes lik nedsattes tills vidare i en romersk kyrka.

Ett år derefter fördes hennes ben till Sverige af fru Karin. Hon t en östlig väg genom mellersta Europa, inskeppade sig i Danzig och anlän till Söderköping strax efter midsommar 1374. Hyllande skaror mötte d och följde genom Östergötland. När tåget närmade sig Linköping, kom till mötes den fromme biskop Nils Hermansson i spetsen för sitt presterska under klockornas klang och orgornas brus nedsattes benen i domkyrkan, dess de fördes fram till Vadstena. Under skedde, och man trodde sig fin att fru Birgitta var en kraftig hjelparinna i hvarjehanda nöd och farligh Hennes anhöriga och de mäktige i landet lade sig med ifver ut för att h skulle blifva inskrifven bland helgonens tal. En undersökning angåe hennes lefverne, lära och de undergerningar som hon verkat eller som verka vid hennes graf anställdes, och omsider, den 8 oktober 1391, blef hon skrifven bland dem som den romerska kyrkan räknar som helgon. F Karin fick icke upplefva denna handling, för hvilken hon hade verkat n så mycken ifver. Hon afled redan den 24 mars 1381.

Till den stora skara af Guds helgon, hvilken icke erhållit denna titel gen någon menniska, utan genom sin tro och sitt lefverne, hörde utan all frå

Birgitta Birgersdotter. Man kan icke förneka hennes innerliga fromhet. Att hon vinnlade sig om den romerska kyrkans förtjenande verk och goda gerningar, kan man icke mot henne framhålla som en förebråelse. Hon kunde icke undgå att vara ett barn af sin tid, äfven om hon i somt gick före sina samtida. De verk hon utförde, fastor, späkningar, almosegifvande och dylikt, voro ej heller för henne allenast yttre verk, de voro fast mer yttringar i tidhvarfvets stil af hennes inre själslif. Men om vi medgifva, att bland de fromma, som Gud förklarar heliga, några finnas hvilka inom kristenheten framträdt så mycket, att äfven menniskor äro befogade att uttala sig om dem och deras helighet, så kunna vi icke förneka fru Birgitta en plats bland dessa, på grund af hennes stora begåfning och hennes vidt omfattande verksamhet.

Ögonvitnen hafva berättat, huru det var med henne under det hon mottog hvad man kallade uppenbarelserna. Hon kom i ett ekstatiskt tillstånd: stående eller gående, sittande eller liggande förlorade hon bruket af de yttre sinnena, hennes anletsdrag stelnade, och hon berättade sedermera, efter det anfallet gått öfver, hvilka härliga ting hon hade skådat och förnummit, hufvudsakligen genom samtal med Kristus, hans moder eller andra helgon. Sjelf säger hon, att Gud söfde hennes lekamen, ej med lekamlig sömn, utan med andlig hvila. »Du, o herre Gud, säger hon, uppväcker min själ som af sömnen till att se eller höra och känna andligen. Huru söta äro mig din muns ord! Mig synes, huru ofta jag än hör dem, att min själ sväljer dem i sig med otalig sötma. Medan jag hör orden, varder jag både mätt och hungrig, mätt, ty mig lyster intet annat att höra, hungrig, ty alltid ökas hos mig lusten och åstundan att höra dem.» Fru Birgitta är icke den enda under medeltiden som har sådan erfarenhet. Detsamma berätta om sig mäster Suso och andra 1300-talets mystiker, detsamma erfor den heliga Katarina af Siena som föddes tvenne år innan fru Birgitta kom till Italien och som i mycket, så väl inre art som yttre öden, liknade sierskan från norden.

När det ekstatiska tillståndet var öfver, kände fru Birgitta en afmattning, men hon kom i håg allt hvad hon hört och sett, och hon nedskref sjelf eller förestafvade för biktfäderne en berättelse derom, hvilken de sedermera öfversatte på latin[1]. Denna latinska text, flere gånger utgifven, öfverflyttades i Vadstena kloster åter till svenska, och denna svenska redaktion har nyligen blifvit utgifven. Den innehåller de rikaste bidrag till teckningen af fru Birgittas eget själslif och af den tankeverld, inom hvilken 1300-talets menniskor rörde sig.

Några prof torde böra anföras.

»Jag är Gud, så säger Kristus i 30:e kapitlet af Uppenbarelsernas första

[1] Enstaka delar har dock fru Birgitta sjelf nedskrifvit. Från ett sådant stycke är profvet fig. 82 taget, hvilket visar hennes handstil samt huru hon under skrifningen ändrade uttrycken. Ofvanstående stycke innehåller följande: Fyrst vil iac thik sighia huru thik æru andelik vnderstandilse gifin sca oc hora. Sumi hafdho thæn hælghanda sua at the visto timan sum profetin soghe til konunge thæn dagin koma sændebodhan oc mange visto huat them skulle suaras fyr æn the taladho, sumi visto oc vtan mana kynilse suma thera thær varo lifande ælla dødhe oc visto the fyr æn stridhin byriadis huru hon ændadhis. Thik ær ey mer lofat at vita æn se oc hora andelika oc

bok, som skapat allt till menniskans nytta, att allt skulle tjena och uppbygg henne. Men menniskan missbrukar sig till skada allt, som jag skapat til hennes nytta; hon bryr sig dessutom mindre om Gud och älskar honom mindr än det skapade. Judarne redde mig tre slag af plågor i mitt lidande, förs trädet, vid hvilket jag fästes, gisslades och kröntes, för det andra jernet, me hvilket mina händer och fötter fästes, för det tredje gallan, som de gåfvo mi att dricka. De smädade mig för en dåre, för min döds skull, som jag frivillig underkastade mig, och kallade mig en lögnare för min läras skull. Sådan menniskor äro nu i verlden mångfaldiga och få gifva mig hugsvalan. Ty d fästa mig (vid trädet) genom sitt begär att synda, de hudflänga mig med sin otålighet, i det ingen kan för min skull fördraga ett ord, de kröna mig med sin stolthets törnen, i det de vilja vara högre än jag. De fastnagla mina hände och fötter med förhärdelsens jern, ty de yfvas öfver synden och förhärda sig för att de icke skola frukta mig. — Jag hade makt att dränka dem alla oc hela verlden för syndens skull, om jag ville. Men om jag fördränkte d onde, skulle de som lefde qvar tjena mig af fruktan, men det vore ej rått ty menniskan bör tjena mig af kärlek. Men om jag personligen komme iblan dem synlig, skulle deras ögon icke förmå se mig eller deras öron höra mig ty huru skulle en dödlig menniska kunna se den odödlige? Af kärlek skulle jag gerna åter vilja dö för menniskan, om det vore möjligt. Då visade sig jungfru Maria, till hvilken sonen sade: »Hvad vill min moder, min utkorade?» Och hon sade: »Förbarma dig öfver det skapade, sonen min, för din kärleks skull.» Och han svarade: »Ännu en gång skall jag öfva barmhertighet för din skull.» Derefter talade Herren till bruden (d. v. s. Birgitta) sägande: »Jag är Gud och englarnes herre, jag är herren öfver döden och lifvet. Jag densamme vill bo i ditt hjerta, se då, huru stor kärlek jag har till dig. Himlarna och jorden och allt i dem är kunna icke fatta mig, och likväl vill jag bo i ditt hjerta, som är allenast ett litet stycke kött. Hvem skulle du då kunna frukta, hvad behöfva, när du har inom dig den mäktigaste Gud, i hvilken är allt godt? I det hjerta, som är min bostad, måste vara tre ting, bädd att hvila på, bänk att sitta på, ljus att upplysa. Derför vare i ditt hjerta hvilans och stillhetens bädd, att du må hvila från onda tankar och verldens begär och att du alltid må besinna den eviga glädjen. Der bör vara den bänken, att du vill blifva när mig. Det strider mot naturen att alltid stå, men den är alltid stående, som alltid har viljan att vara med verlden och aldrig sitta när mig. Ljuset derinne bör vara tron, med hvilken du tror mig förmå allt och vara allsmäktig öfver allt.»

»En moder, heter det i kapitel 15 af Uppenbarelsernas fjerde bok, hade en

---

æpte thy sighia — d. ä. Först vill jag dig säga, huru dig är andligt förstånd gifvet att se eller höra Somliga hade Den helige ande, så att de visste timmen, som profeten säge (sade?) till konungen sände budet komma den dagen, och många visste hvad dem skulle svaras förr än de talade, somliga visst ock utan menniskors undervisning några af dem som voro lefvande eller döda. och visste de förr än stri den började huru hon ändades. Dig är ej mera lofvadt att veta än se och höra andligen och efte det säga. — De kursiverade bokstäfverna äro i handskriften återgifna allenast med förkortningstecken.

son som var född i en mörk stuga (fängelse) och visste eller hörde intet utom mörkret och moderns mjölk. — Modern sade honom: O son, om du vill gå ut ur mörkret, skall du få kräsligare kost, mjukare säng och tryggare stad. Sonen hörde detta och gick ut; men om modern hade lofvat honom högre ting såsom mycket tjenstfolk eller elfenbenshus eller palats eller höga och präktiga hästar eller andra dyra klenoder, hade han icke trott henne, ty han visste icke af annat än mörkret och moderns mjölk. Så lofvar ock Gud stundom små ting, med hvilka han lofvar och förstår höga ting, på det menniskan skall genom de verldsliga tingen lära sig tänka de himmelska.»

I tredje kapitlet af Uppenbarelsernas fjerde bok (i svenska öfversättningen boken 8, kapitlet 41) förekommer, med anledning af tvistefrågorna rörande Skåne, en »fager samtalan mellan Gud och hans brud om konungens arfsrätt i riket, och om han må eller icke må bortgifva eller släppa något som tillhör kronan, och huru han har att återkalla det». Det heter der till en början på följande sätt: »Guds brud talade till Kristus, bedjande för Sveriges rike och sägande bland annat: O, min herre, vredgas ej, att jag spör; jag hörde af skriften, att intet får aflas eller afhändas med orätt och att intet illa afladt eller fånget får behållas mot rätten. Nu hafver denne konung ett land, hvilket somliga säga honom hafva med rätt och somliga säga tvärt emot, och det undrar mig, att du tål det hos honom, som du straffar och vill ej tillstädja hos andra. Gud svarade: Efter Noa flod återstodo inga menniskor utom de som voro i Noa ark, och af dem föddes en slägt, hvilken kom öster i verlden, af hvilken somliga kommo till Sverige, och en annan slägt kom vester i verlden och somliga födde af denna slägt kommo till Danmark. Men de som först började odla den jord, som ej var omgifven af vatten, de tillegnade sig icke af deras land som bodde på öarna, utan en hvar lät sig nöja med det som han hade, såsom skrifvet är om Lot och Abraham, att Abraham sade till Lot: Om du går till höger hand, skall jag gå till venster, liksom han ville säga: Hvad du tillegnar dig, det skall vara ditt och dina arfvingars. Derefter sedan någon tid framlidit, kommo domare och konungar, hvilka läto sig nöja med sina land och hindrade ej deras land, som bodde på öarna och öfver vattnen» o. s. v.

En reformatorisk ande talar ur fru Birgittas uppenbarelser, icke blott deruti, att hon fordrar en innerligare kristendom än kyrkan på hennes tid kräfde och att hon icke delar dennas tro på de yttre gerningarnas förträfflighet, utan ock deri, att hon, under djupt intryck af det rådande andliga eländet, dristade sig att fördöma påfvevåldet. I en af hennes uppenbarelser säger Kristus till den inför hans domstol stälde påfven: »Du är en själamördare värre än Lucifer, orättvisare än Pilatus, omildare än Judas, omenskligare än judarne. Din tron skall nedsjunka som en tung sten, hvilken ej stannar förr än i afgrundens djup.» Också räknade 1500-talets reformatorer fru Birgitta bland reformationens förelöpare. Under medeltiden voro deremot meningarna delade angående hennes uppenbarelsers halt. Vid kyrkomötet i Kostnitz år 1415 uttalade den lärde teologen Jean Gerson från Sorbonne sina

tvifvel angående tillförlitligheten af hennes uppenbarelser och om det befogade i hennes helgonförklaring. Likväl stadfästes af påfvarne Johannes XXIII och Martinus V så väl de förra som den senare. Det oaktadt kommo samma ämnen på tal vid kyrkomötet i Basel år 1433.

I Sverige blef den heliga Birgitta naturligtvis föremål för mycken vördnad, och hon räknades bland den svenska kyrkans särskilda patroner eller skyddshelgon. Altaren invigdes till hennes ära, hennes bild återfinna vi snidad eller målad på kyrkornas väggar och hvalf eller i altarskåpen. Som prof meddelas här tvenne bilder, en (fig. 81) snidad, från det år 1477 utförda altarskåpet i Kumla kyrka i Nerike, en målad (fig. 84) från det ungefär samtida altarskåpet i Salems kyrka i Södermanland, hvilka båda skåp nu förvaras i statens historiska museum. I vår medeltids ikonografi (bildbeskrifning) utmärkes den heliga Birgitta med följande tecken: enkedok och bok, hvilken hon håller i handen eller i hvilken hon skrifver, samt mången gång med det vid bältet hängande bläckhornet och pennfodralet (fig. 84). Af särskildt intresse är en bild målad i hvalfvet i Tolfta kyrka, Upland, som visar (fig. 85) den heliga Birgitta skrifvande, under det Den helige andes dufva sväfvar öfver henne; vid sidan se vi pilgrimens staf och väska samt den korstecknade hatten, som visar, att hon besökt det heliga landet. På ett altarskåp i Lye kyrka på Gotland finnas bilder ur den heliga Birgittas uppenbarelser. Hennes ben som förvarades i Vadstena klosterkyrka

85. Den heliga Birgitta mottagande en uppenbarelse[1]. Målning från slutet af medeltiden.

[1] Gaude, Birgitta filia, cauticum tibi detur glorie (Gläds, dotter Birgitta, äresång skall egnas dig).

ka mycken aktning som andra helgonqvarlefvor. Bitar af dem utdelades
ara gåfvor, och de, som mottagit
le hur högt de skattade dem genom
eras förvarande anskaffa dyrbara
sådant i form af en arm, hvil-
en tillhört Linköpings domkyrka,
bildadt (fig. 86).

måste ligga helt naturligt till
fru Birgitta att tänka på stif-
en orden. Sjelf hade hon efter
död hängifvit sig uteslutande åt
st, hon fann verlden ond, men
itt nuvarande försakande lif fullt
het. Hon ville derför åt andra
öjlighet att skyddade från verl-
ströelser och faror vinna samma
h sällhet. Hon hör i en uppen-
uds tjenare säga henne: »Herre,
eskådat dina vingårdar och funno
t få vinqvistar bärande vin», och
rren svara: »Jag skall planta mig
ngård, som skall uppfyllas med
a vin.» Vi hafva redan sett, att
ill den nya orden var uppgjord,
Birgitta lemnade Sverige, samt
stadfästelse erhölls år 1370.
nya klosterstiftelsen omfattades
ken ifver af alla dem, som i fru
ågo den af Gud ingifna sierskan,
alla som genom skyldskap eller
politisk åsigt stodo henne nära.
ne på grund af de två senare
efvo höfdingarne för resningen
ng Magnus, hvilka sedermera voro
n för motståndet mot Albrekt,
skyddare af fru Birgittas kloster.
sbandet visade sig småningom
in den politiska partiställningen.
ittas äldsta dotter Märta var i
gifte maka till hertig Bengts
ddaren Knut Algotsson, och hade
raf hållit sig skild från fränderne,
gat äfven herr Knut ur riket. När

86. Heliga Birgittas relikgömma.

ga uppgörelsen var afslutad mellan konungarne Magnus och Håkan

samt Albrekt, vände äfven herr Knut åter till Sverige, hvarefter han
hans hustru, liksom de öfriga fränderne, omhuldade det nya klostret, i hvil
deras dotter Ingegerd ingick som nunna år 1375. Icke allenast religiöst
utan redan politisk klokhet fordrade, att konung Albrekt understödde
nya ur den svenska aristokratiens sköte utgångna stiftelsen. Också påb
konung Albrekt år 1367, att hvarje person i Sveriges rike skulle årligen
gifva en penning som hjelp till klosterbygnaden. Det synes dock, som
beredvilligheten att erlägga denna penning icke varit synnerligen stor
folket, hvilket i öfrigt vid denna tid var mycket nedtyngdt af skatter.
1381 funno sig den svenska kyrkans prelater nödsakade att förnya fö
skriften om denna s. k. jungfru Marias penning och tillförsäkrade hvar
vare fyrtio dagars aflat.

Fru Birgittas orden eller som den fullständigt kallades »den hel
frälsarens orden efter den helige Augustini regel» skulle, enligt de af påfv
fastställda reglerna, bestå af 60 systrar, samt dessutom af tretton prest
hvilka skulle påminna om de tretton apostlarne (Paulus inräknad), fyra mä
djeknar, som skulle påminna om de fyra latinska kyrkofäderne Ambrosi
Augustinus, Gregorius och Hieronymus, samt åtta lekmän, som skulle sys
sätta sig med hvarjehanda arbeten till klosterfolkets behof. Systrarna, mä
djeknarne och de åtta lekmannabröderne skulle genom sitt antal påmin
om Kristi 72 lärjungar. Bland systrarna valdes en abbedissa och bland kle
bröderne en prior, sedermera kallad generalkonfessor, hvilken dock var d
förra underordnad.

En qvinna, som ville intagas i orden, skulle vara fylda 18 år[1] och mås
efter sin anmälan vänta ett år, på det hon skulle få tillfälle att pröfva fa
heten af sin kallelse. Invigningen försiggick med mycken högtidlighet o
utfördes af linköpingsbiskopen. Denne mötte den blifvande systern vid kyrk
dörren och sporde henne, först om hon icke genom några kyrkans band v
hindrad att ingå i klostret, d. v. s. genom äktenskapslöfte eller bannlysnin
och sedan om hon drefs att söka inträde genom verldens motgång, bly
eller stor skuld, hvarpå hon genmälde, att det var brinnande kärlek till G
som dref henne och att hon så mycket i hennes makt stod hade betalat
sin gäld. Hon släptes derefter in, och bars framför henne en röd fana,
hvars ena sida var målad Kristi pinade lekamen, på den andra jungfru Mari
Hon vigdes derefter till klostersyster med böner, med påsättande af en finge
ring af guld, med iklädande af den i stadgarna föreskrifna drägten samt m
begående af den heliga nattvarden. Derefter öppnades dörren till syste
klostret och den nyvigda öfverlemnades åt abbedissan.

Drägten bestod, såsom ordensregeln föreskref och fig. 87 antyder, af fö
jande plagg: en hvit kjortel, som helt och hållet skyldes af en grå, hvilk
fasthölls kring lifvet af ett svart läderbälte; ett scapulare, ett grått, sma
tygstycke, som hängde ned framför den gråa kjorteln och bältet; en g

[1] Härifrån medgäfvos dock undantag, liksom man i annat afvek från klosterreglerna.

kappa, som sammanhölls öfver bröstet med en träknapp; en »hvif» af hvitt lärft, som lindades om pannan samt kind och haka och fästes i nacken; en hvit krage, som skylde axlarna och omslöt baksidan af hufvudet; ett »vil» (slöja) af svart lärft, som fästes med nålar på hjessan och vid öronen; samt slutligen en krona, bildad af ett hvitt band, som omslöt hufvudet, och två derifrån uppgående band som korsade hvarandra öfver hjessan, och voro alla fem korsningspunkterna utmärkta med små bitar af rödt kläde som skulle beteckna Kristi fem sår. På venstra sidan af manteln var fäst ett rödt kors. Skorna voro om sommarn låga, om vintern höga. Kläderna skulle vara af vadmal, undantagsvis af medelmåttigt kläde; vintertiden fick fårskinnsfoder användas. Rynkor och veck skulle undvikas så mycket som möjligt.

Bröderne buro hvit underkjortel, grå öfverkjortel som räckte ned midt på skenbenet, bälte, grå mantel, som gick ned till knäna, samt en grå hätta med kort strut. Presterne buro på venstra sidan af manteln ett rödt kors med en hvit lapp i midten, mässdjeknarne en hvit cirkel, prydd med fyra röda tungor, lekbröderne ett hvitt kors med fem röda tygbitar.

Systrar och bröder bodde i skilda hus på ömse sidor om kyrkan. Klosterregelns fordringar voro stränga. Den som ingått hade icke mera rätt att gå utom klostermurarna, besök voro sällsynta, en syster fick ej samtala med besökande annat än i vitnens närvaro, genom ett fönster, som visserligen kunde få öppnas, men om hon underlät det, blef lönen i himmeln så mycket större; man hade dock tillfälle att vandra i trädgården och matsalen. Refektoriet var ett rymligt, hvälfdt rum, men cellerna voro små, ungefär sex fot breda, tolf fot långa med en smal springa i muren som ersatte fönster. Bädden bestod af halm, som skyldes af ett vadmalsstycke, täcket bestod af vadmal eller skinn, under hufvudet funnos ett hyende och ett örngott med hvitt lärftsöfverdrag. Lakan och bolster fingo i allmänhet icke begagnas, utan man låg i den hvita underklädnaden. I muren var en värmeledning anbragt.

Tiden upptogs naturligtvis i betydlig mån af andaktsöfningar i kyrkan, i hvilken man påmindes om all tings förgänglighet genom en likbår vid dörren och en öppen graf i midten, kring hvilken systrarna dagligen uppstämde sången »De profundis». Dessutom kräfdes flitigt arbete för de nödlidande samt derjemte mycket arbete med afskrifning af böcker. För detta senare kunna vi icke vara nog tacksamma, alldenstund en dryg del af vår medeltidsliteratur bevarats i afskrifter tagna i Vadstena kloster. Tystnad rådde nästan hela dagen i klostret och dess område; allenast en del af eftermiddagen var det systrarna förunnadt att samtala inbördes.

Sedan år 1368 påflig tillåtelse erhållits till anläggande af ett kloster vid Vadstena, uppfördes småningom nödiga bygnader inom det redan af konung Magnus anvisade området, helt nära Vetterns strand, bostäder af sten för systrar och bröder samt mellan dem ett träkapell. Den 23 oktober 1384 invigdes systrakonventet, den följande dagen brödrakonventet; antalet af medlemmar var likväl då ännu icke så stort som ordensregeln äskade. Antalet ökades dock ständigt. Den ene efter den andre af klostrets gynnare önskar

att få en sista hviloplats inom klosterkapellets murar; för att få en sådan måste man till klostret lemna gåfvor, vanligen af jordagods. Det nyssnämnda året jordas här fru Birgittas brorson Peter Israelsson, två år senare öppnas en graf midt i kapellet för den myndige Bo Jonsson. Ännu två år senare på den helige konung Eriks dag 1388, vigdes klostrets första abbedissa, fru Ingegerd Knutsdotter, hertig Bengts brorsdotter. Icke fullt en månad derefter utbryter en vådeld, som ödelägger klostret och förstör trikapellet. En af bröderne, som icke skyende faran störtar in i den brinnande helgedomen för att rädda en bild af Vår fru, finner döden i lågorna. Efter denna olycka lägger man grunden till den stora kalkstenskyrkan, hvars fullbordande falls inom närmast följande tidskifte.

Konung Albrekts regering åren 1371—1386.

I de kronologiska anteckningar som gjordes i Vadstena kloster beteckna tiden efter år 1365 med orden: »Då intogo roffåglarna bergshöjderna, ty tyskarne tyranniserade landet i många år.» Teckningen står i fullkomlig öfverensstämmelse med de uppgifter som förekomma i tidens handlingar, om än dessa visa, att det var icke allenast tyskarne som den tiden öfvade våld.

87. Vadstenasyster.

Den 3 februari 1374 möttes vid Linderås kyrka upp emot Holaveden linköpingsbiskopen herr Gotskalk och riddaren herr Matts Gustafsson (sparre), hvardera åtföljd af sina tjenare. Biskopen lär inom sitt stift hafva utvecklat mycken verksamhet för att återkräfva en del kyrkogods, som lekmän hade slagit under sig, och derför, möjligen äfven af andra orsaker, anföll herr Matts biskopen och bragte honom om lifvet. Bud afgick genast till domkapitlet, som påbjöd, att i alla stiftets kyrkor skulle presten hvarje sön- och festdag, hållande ett tändt ljus i handen, under klämtning med kyrkoklockorna, upplåsa följande dom: »För det Matts Gustafsson och alla de, som i gerning, hjelp, råd och handling voro med honom den gång han drap vår herre biskop Gotskalk, äro i bann genom sjelfva gerningen och utelyckta från allt det goda i himmelriket göres, så, på våra förmäns bud och efter som vi ej kunna annat för kyrkans rätt, sätta vi honom och alla dem med honom voro uppenbarligen i bann och förbjuda alla kristna män, höga och låga, att hafva umgänge med dem, så framt de ej vilja sjelfva vara i samma bann. Och såsom det ljuset slocknar, som vi här utkasta, så slockna för

m glädje och hugnad och allt det goda de kunna hafva af Gud, till dess
ödmjuka sig, göra Gud bättring, fara till påfven och få aflösning af ban-
t och synderna. Gud, som allsvåldig är, gifve, att de måge komma till
tt skräck och bättra sig, och all himmelrikets moge (folk) och I kristna men-
skor mån bedja, att Gud ej skall tappa sina själar som han så väl skapat
h med sitt eget blod dyrt återlöst.» Hjelparne i det blodiga dådet eller
minstone de som sökte deraf draga fördel voro både många och mäktiga.
nneke Molteke på Stäkeholm, som nyss hade gift sig med herr Karl Ulfs-
s till Ulfåsa enka, tog för sig all biskopstionden inom Tjust, Henning
nigsmark på Borgholm tillegnade sig tionden från Öland, herr Erik Karls-
n, hvilken vi känna af det föregående, tillegnade sig tionden i Östergöt-
nd och plundrade två biskopsgårdar, Gerhard Snakenborg tog tionden inom
t län, Arnold van Vitzen plundrade en tredje gård. Saken uppgjordes
sider medelst gåfvor till andliga stiftelser, men sägnen visste förtälja, att
rr Matts aldrig sedermera hade ro eller trefnad: i det hus, i hvilket han
ick, kokade aldrig en gryta, der jäste aldrig ett ölkar, och slutligen dog
n af tvinsot.

I Smålands skogar synes det hafva rådt mycken osäkerhet. Tvenne
nska qvinnor, som återvände från en vallfärd till Vadstena, öfverraskades
närheten af Vrigstads kyrka (i Vestra härad) af en röfvare, som med sitt
ut dref dem före sig genom buskar och snår hela dagen och omsider ville
nka dem för att kunna strafflöst tillegna sig deras hafvor. Han skräm-
s emellertid af några qvinnor, som kommo genom skogen, och blef, sedan
klagelse blifvit afgifven hos häradsfogden, lyckligen gripen och hängd.
n hade da i sex år oroat trakten och trotsat alla förföljelser.

Vi kunna öka listan af våldsgerningar. Väpnaren Håkan Fadersson,
n en tid var häradshöfding i Memmings härad i Östergötland, greps i maj
74 och släpades till kusten för att i hemlighet föras öfver till Tyskland,
n räddades i sista stund. En stockholmsborgare som samma år besökte
rrby kyrka, helt nära den nu varande staden Sala, blef der gripen af den
ke väpnaren Klaus Nyendank, som påstod att hans tjenare hade misshand-
en bonde. Väpnaren fordrade, för att nedlägga målet, till hvilket bor-
ren förklarade sig alldeles oskyldig, först en summa af 600 mark penningar,
lan tre läster jern. För att komma undan bjöd borgaren honom ett mindre
opp, men blef då underkastad tortyr. Han klagade sedan för konungen,
n fann sig föranlåten att visa Klaus ut ur landet. En man från Östergöt-
nd och en från Själland kommo tre år derefter till Vesterås, hvarest de
pos af tysken Klaus Dume (svåger till Bo Jonsson) som kastade dem i sta-
ns fängelse på grund af en uppdiktad förbrytelse. De sutto der i två mä-
der, innan det lyckades dem att undkomma genom att gräfva sig ut ge-
m golfvet och under fängelsemuren. Likväl hade redan år 1374 påfven
t bann öfver alla våldsverkare och interdikt öfver de orter, i hvilka de hade
dhåll. Tillståndet var sådant, att prester lemnade sina kyrkor, munkar
a kloster, de fattige och sjuke i hospitalen gingo miste om sitt underhåll.

Det finnes en visa om konung Albrekt, icke illa skrifven, som i e allegori med ty åtföljande förklaring framhåller missförhållandena unde denna tid. Författaren skildrar en vän lund, »den vänaste man hafver me ögon sett», rik på allsköns frukter och kryddor, och deri finnes en hage, hvilken ädelstenar äro ymniga, men höfdingen, som egde lunden, aktade i hans kostbarheter, utan släpte dit in allahanda otama djur, pantrar, lejon ulfvar och björnar; till sist kom den snöde räfven,

som visste både hål och graf;
der var i aldrig så ärlig qvist,
han har honom förderfvat med sin list,
der var uti aldrig så djup en rot,
han hafver henne upprifvit med sin fot.

Den ädla lunden är Sverige,

som nu hafver varit i hårda band,
de svenske herrar och välborne män
de komma sina ord nu ingenstäds fram
före den starka tyska tunga,
de vilja förtrycka både gamla och unga.

Höfdingen är konung Albrekt.

Honom tyktes detta allt vara väl,
att svenske riddare skulle honom tjena
och skulle intet fånga till löna,
fastän de miste både sadlar och hästar —
fastän de förtärde både hus och jord.

Annorledes omhuldades tysken i Sverige

Han kom aldrig så arm af Tyskeland,
hade han ett svärd uti sin hand,
kunde han dansa, springa och hoppa,
han skulle hafva skälla och gylda klocka[1]
och dertill hundrade lödig mark;' —
den slägt var vorden omsider så stark,
den fylde i Sverige både skog och mark.

Med pantrar och lejon menades konungens rådgifvare och andra, som had förrådt sin rätte herre, med ulfvar och björnar menades hertigar och grefvar som ville i Sverige samla rikedomar.

Hvar de kommo i bondens hus,
de lemnade hvarken mat eller ljus,
de förderfvade både hö och korn,
röfvade bort sölf, kläder och djurshorn[2],
de läto till Stockholm med slädar köra,
sedan till Tyskland med skeppen föra.
Gud och sankte Erik dem sände en näpst,
att de tarfva icke läkare, utan prest!

Mer än öfver alla andra harmas dock författaren öfver räfven, med hvilken han menar legodrängen

som hafver förderfvat både åker och äng.
De vilja alla till hofvet rida
mot bondens kornlada att strida.
Fick han en kogerbössa och pilar uti,
då skulle ju bonden till skogen fly,
spängadt (beslaget) bälte och krusadt hår,
rostadt svärd och stålhandske vid hans lår,
rider i gård och går i stuga,
sedan vill han fattige bonden truga.
»Hustru, hvar är din unga höna?
Den skall du ej längre för mig löna,
ligger hon sig i bänk eller pall,
bär henne fram och äggen all,
hon sitter ej så högt å rång,
jag slår henne neder med min spjutstång.
Hafver du ej mer än ena gås,
den skola vi i afton hafva till kräs.»
Han beder upptända femton ljus,
han dricker och skriker i fullan dus.
Det mände de ädla bönder sörja,
att legodrängar skola dylik lek uppbörja.

[1] Man bar denna tid ofta bjellror fästa på kläderna.
[2] I välmående hus funnos vanligen många dryckeshorn större och smärre.

den man, som skref det rimmade stycke, med hvilket Eriks- och ɔrna skulle förbindas till ett helt, har icke något godt att berätta.

Äfven han omtalar, huru tyskarne gynnades, huru de fingo i slotten, huru allt hvad de sade var sant och huru konungen n:

> Svenska jungfrur och enkor både
> gaf han tyskar utan fränders råde,
> hvilken svensk der fick mot tala,
> han led der före nöd och qvala.

· sannolikt, att med dessa ord hänsyftas på den tilldragelse som ning till biskop Nils Hermanssons visa om Elisif, nunna i Rise-r[1], en dotter af herr Erik i Östergötland, förmodligen icke herr son marsk, såsom man gemenligen antagit, hvilken icke bodde i , utan snarare herr Erik Karlsson, höfvidsman i detta landskap, vi redan haft tillfälle att tala. Jungfru Elisif sattes redan vid klostret. En gång när konung Albrekt med följe besökte klostret, olts Elisif hos en af hans män, länge Bernhard, en häftig lidelse, yppar för konungen, hvarefter de båda begifva sig på friarefärd.

Erik, I sitten i ro,
ekt till honom sade,
errar i rikena bo
ingen hade.»
råde för oss allom.

ga kloster vi voro i går,
if er dotter vi sågo,
ds begär till eder nu står,
nne kunde få ega.»
råde för oss allom.

kung Albrekt förstått,
sig för honom det mesta;
nmer mig före så brådt,
att konung Albrekt vill östgötar gästa?
Herre Krist råde för oss allom.

Aldrig kan herr Bernhard stolts Elisif få
på denna här verldenes ö,
det löfte hon gjort går hon aldrig ifrå,
i klostret mände hon dö.
Herre Krist råde för oss allom.

Hon är ock födder i verlden fram
af ädlaste stämma och rot,
om hon herr Bernhard skulle taga till man,
det vore vår ordning emot.»
Herre Krist råde för oss allom.

de vände konungen och hans riddare åter till klostret, hvarest Elisif ch hon hålles sedan i förvar i Stockholm, till dess den af påfven elsen från klosterlöftet skulle komma. Under tiden blef konung en vid Falköping, herr Bernhard sluter sig till hättebröderne och lisif till Gotland. På hennes böner uppväxer en storm, skeppet roröfvaren omkommer, men Elisif drifver i land på Gotland.

n med fog sätta i fråga, huru vida den från början af 1500-talet härstammande uppgif-Nils är visans författare, kan vara riktig. Man kan icke gerna antaga annat, än att väl känt de tilldragelser som han skildrar, men i visan förekomma så väl i afseende som på ortuppgifter flere egendomligheter, hvilka antyda en författare, som icke andena så noga bekanta.

En fiskare som stod och laga' sin not
han bar henne i sin öka
och förde henne till Visby kloster fort
att henne torka och sköta.
Herre Krist råde för oss allom.

Biskop Nils i Linköping var derhos,
han blef så svåra förskräckt;
bedröfvad han såg den fagra ros
i den heliga klosterdrägt.
Herre Krist råde för oss allom.

För honom hon talar all sin nöd
och all sin olycka klagar,
hon hade hellre velat vara död
än haft så oroliga dagar.
Herre Krist råde för oss allom.

Biskop Nils hon så kärliga bad,
han ville henne till Riseberga föra,
ty der vill jag med Guds heliga nåd
mitt löfte till fullo göra».
Herre Krist råde för oss allom.

Till klostret som hon hade begärt
han då henne varliga förde,
om sitt bröst och hufvud svårt
man henne klaga hörde.
Herre Krist råde för oss allom.

Hon bars så in i klostret der,
så litet hon vända' sin möda;
»när jag här skall lemna min själ,
så far hon i himmelriks öde.»
Herre Krist råde för oss allom.

Det var då morgonrodnan röd
sig viste så arla och tida,
till den fagra Elisifs död
det mände så makliga skrida.
Herre Krist råde för oss allom.

88. Ruin af Riseberga klosterkyrka.

Missnöjet i land växte, konungen oc hans fader kunde ick utestänga all oro vi tanken på framtide Hertigen utverkade kejsar Karl IV m. tyska furstar bref so tillförsäkrade konun Albrekt och hans ät lingar Sveriges kro — en försäkran, om hvi ken svenskarne bekyn rade sig föga. Hertige for derefter öfver ti Sverige (hösten 137 och hans första åtgär blef att göra slut på de misshällighet som ha uppstått mellan son och dennes allt för myn dige undersåte Bo Jon son, hvilken för tillfäll befann sig i Finlan som hotades af ryssarne. Splitet och farhågorna voro så stora, att Bo fordra säker lejd, innan han begaf sig till konungen.

Konung Albrekt måste helt hastigt uppgifva alla förhoppningar a

vinna åter den makt han hade lemnat i de svenska stormännens händer. I maj 1375 antogs en allmän landsfred som skulle gälla i tre år och beseglades af konungen, hans fader och deras tyskar samt af de svenska stormännen. Samma år måste konungen stadfästa alla frälseprivilegier och Bo Jonsson nämdes till drotsete; litet senare blef herr Sten Bengtsson (af bjelkeätt), en brorson till herr Nils Turesson, nämd till marsk. När de tre åren voro gångna, måste konungen på nytt (1378) förbinda sig att upprätthålla gammal rätt, frälse och sedvänja i landet samt aldrig betunga kyrkan och frälsemännen samt båda delarnas underhafvande med någon tunga eller skatt, hvartill han hade allt för stor benägenhet. Allt detta halp dock allenast till en tid. År 1383 måste konungen på nytt förklara, att han ur hjerta och tankar bortkastat allt misstycke, missämja, misstroende och tvedrägt, som uppstått mellan honom samt Bo Jonsson, andra rådgifvare och rikets inbyggare, samt förbinda sig att hädanefter afgöra alla ärenden efter sina och rikets rådgifvares råd, vilja och sägen, detta med all kärlek fullkomna och i ingen måtto derifrån afvika. Förbindelse härom utfärdar han på Gripsholm, som tillhörde den mäktige Bo. Det var icke längre undersåten som begaf sig till konungen, när man skulle ingå en förlikning, utan det var konungen som uppsökte undersåten.

I grunden var det drotsete Bo Jonsson som vid denna tid regerade i Sverige. Han hade icke fört den meckleuburgske hertigen in i landet och lyft honom på konungsstenen vid Mora för att blifva hans lydige tjenare. Var han månne till och med för stolt att af honom mottaga riddarslaget? Man kan nämligen med skäl undra hur det kom sig, att Sveriges mäktigaste man, som derjemte var af så hög börd, aldrig erhöll riddarvärdighet, som eljest tilldelades många som betydde vida mindre än han.

Bo egde hvad i dessa oroliga tider var af den största vigt, en stor förmögenhet, om hvars förökande han var mycket angelägen. När hans första maka under barnsnöd uppgifvit anden, lät han öppna hennes döda kropp och tog intyg af de närvarande, att barnet då ännu lefde, hvilket således skulle ärfva modern för att lemna arfvet åt fadern. Detta skedde år 1360. Sedan dess finna vi honom köpa, sälja och byta egendomar inom alla delar af landet, och priset var mången gång föga betungande för hans kassa. Sveriges drotsete, näst konungen lagens högste vårdare, tvang personer att åt honom afstå sina gods, utan att han för dem betalade den minsta skärf. Mer än en gång, när han ville komma i besittning af jord, vägrade innehafvaren att gå hans önskningar till mötes; en hotelse med fångtornet förmådde då den tredskande till eftergift. En af dem, som sålunda varit ett föremål för den mäktige mannens våld, sökte i Kalmar upp konungen och klagade för honom sin nöd. Den gode biskop Nils i Linköping bad för honom, men konungen svarade, att »han kunde icke skipa honom rätt den gången». Det heter i den ofvan nämda visan om konung Albrekt:

Det tycktes den herren till löje vara,
att bonden kom fram med sin kära (klagan):

»käre herre konung, I skipen oss rätt!» —
»Ik kan trowen nicht beter, leue knecht[1]».
Detta fingo de då alla till bot.

I sitt testamente föreskref visserligen Bo, att dess verkställare sk »för Guds heders och hans själs helsas skull, med all makt och rätt tros hjelpa, att de gods igengifvas som med orätt hade kommit till honom som intet var gifvet för», men om äfven derigenom kanske i de flesta fall ekonomiska skadan afhjelptes, kunde likväl den mest frikostiga skadeersättn icke utplåna ur folkets medvetande den bittra erfarenheten, att våld går ö rätt. Den som i en handskrift af konung Magnus Erikssons landslag t nade originalen till de sex afbildningarna på sid. 5—7 och andra bilder fogade stundom små tänkespråk, af hvilka ett lyder

Wor geualdt geit bauen recht
der wold ich leuer sin herre altz knecht[2].

Det är onekligt, att de store i landet tills vidare hade det bättre, men d lycka var af kort varaktighet.

Äfven från konung Albrekts tid har man en och annan förordn såsom den om skogarnas skötsel i en del af Trögds härad i Upland, men l väsendet låg i allmänhet nere. Lagskipningen var ytterst bristfällig; äf här ingrepo på ett förderfligt sätt stormännens maktlystnad och penningbeg det var nämligen ganska vinstgifvande att vara domare, i följd af alla böter som skulle tillfalla honom. Bo Jonsson var under åren 1375—1 drotsete, 1367—1386 lagman i Östergötland, 1381—1386 häradshöfding i Tj som räknades till Östgöta lagsaga. Ett mål som var afdömdt af häradsh dingen Bo Jonssons ombud skulle, derest man inlade vad till högre rätt, u tagas af lagmannen Bo Jonssons ställföreträdare, och hvad vikarierne h dömt kunde, om man fortsatte med vadet, komma att upptagas af de hufvudman drotseten Bo Jonsson. Sådana förhållanden kunde icke gi annat än en dålig säkerhet för en rättvis tillämpning af lagen, i all synner när den, i hvars hand det slutliga afgörandet låg, alls icke skydde för låta våld gå för rätt. Bo Jonsson var icke den ende som tillät sig vara så att säga sin egen förman. Herr Karl till Tofta var samtidigt hära höfding i Trögd och lagman i Upland. Under konung Magnus Eriks tid, hvilken skildrades så mörkt af den tidens män, märker man ingalu sådana oformligheter.

Bo Jonsson tillät sig äfven uppenbara våldsamheter. Inför sjelfva h altaret i franciskanernes kyrka (nu Riddarholmskyrkan) drap han (1381) r daren herr Karl Nilsson (färlaätten) och tillegnade sig alla hans egendom rättfärdigande detta genom att hänvisa till hans stora och margfaldiga br hvari dessa skulle hafva bestått, är nu obekant. Att herr Karl ingalunda alla ansågs så brottslig, synes deraf, att han i franciskanernes anteckni

[1] Jag kan i sanning ej hjelpa, käre dräng.
[2] Der våld går öfver rätt, der vill jag hellre vara herre än dräng.

omtalas med biordet den gode. Till den dödades fränder gaf drotseten en gård, en penningsumma, tyg och skinnvaror, men de fingo högtidligen förklara, att de fått detta icke med någon rätt eller som arf, utan af Bo Jonssons godvilja och nåd, för hans egen heders, kärleks och godviljas skull, till afskaffande af all ovilja och misstycke som varit mellan dem, deras föräldrar och fränder, och på samma gång gåfvo de honom efter tidens sed ett urfejdsbref, d. v. s. afsade sig rätt till alla efterräkningar för det Karl Nilsson blifvit slagen, hvilken sak skulle vara för all tid död och nedlagd.

89. /// Konung Håkans besittningar i Sverige.
\\\ Danska besittningar i Sverige inemot 1384.
||| Bo Jonssons län år 1384.
/// Bo Jonssons 1384, förut norskt.
\\\ Bo Jonssons 1384, förut danskt.

Men Bo Jonsson hade icke allenast sina många egendomar och sina inbringande och inflytelserika befattningar, utan han egde äfven en mängd af rikets slott med derunder lydande län. Tack vare sin förmögenhet och tack vare ett lån, som biskoparne lemnade honom, kunde han inlösa nästan alla de län som hertig Albrekt innehade, så att t. ex. år 1384, då han uppsatte sitt testamente, innehade han Nyköpings hus med sydöstra Södermanland, Stockholms hus med sydöstra Upland, en del af Vestmanland jemte Bergslagen och Dalarna, Kalmar hus med större delen af nuvarande Kalmar län, Åbo, Viborgs, Raseborgs, Tavastehus och Korsholms hus med hela Finland, Örestens och Openstens hus med Marks och Kinds härad i Vestergötland, Forsholms hus med en del af Venerns södra strand. Han innehade vidare hela Norrland (till hvilket den tiden icke räknades Gestrikland), Ringstadaholms hus med en stor del af Östergötland, Stäkeholms hus med Tjust, Ydre och Kind, samt Rumlaborgs hus med norra Småland och staden Jönköping (se kartan fig. 89). Det var icke stor del af landet som återstod, och af denna voro för öfrigt stora stycken i händerna på andra länsinnehafvare. Afven utom Sverige sträckte sig Bo Jonssons anseende. Han förklarade en gång den mäktiga hansestaden Danzig krig, och lübeckarne rådde dennas borgare till eftergift.

Förvaltning och penningväsen.

Det var icke endast Bo Jonsson som gjorde intrång på konungens ma
De stora ätterna hade blifvit rådande i landet, derigenom att ur deras kı
togos icke allenast lagmän och häradshöfdingar, för att icke tala om drots
och marsk, utan äfven höfvidsmän (capitanei) i landets olika delar. De
egendom var frälse för att de skulle göra konungen krigstjenst, och de fi
af konungen betydande län, hvilket alltid måste lända dem till fördel, kro
deremot till mycket förfång.

Frälsemännen voro icke allenast fritagna från att erlägga de ordin
utskylder som annars hvilade på jorden, de hade icke blott rätt att af alla s
landtbönder af sådan jord, som var gammalt frälse, i kronans ställe uppbära
skylder — i båda fallen derest frälset icke särskildt medgaf en utomordent
gärd — utan de hade äfven rätt att, när deras »landbor och undersåtar» h
blifvit fälda för något brott, uppbära
konungen tillkommande delen af böter
Kronans förlust ökades, i det konunga
af gunst och nåd medgåfvo någon frä
man att köpa skattegods till ett visst
lopp — konung Håkan gaf år 1371
sådan rätt åt en af sina anhängare, n
tillägg att om en reduktion företog
skulle den icke utsträckas till dessa gods
och frälsemännen visste dessutom att
nom hvarjehanda åtgärder sätta sig i
sittning af skattegods, hvilkas utskyl
de sökte och till en tid lyckades dr
undan kronan. Konung Albrekt fann
visserligen föranlåten att uppträda r
de öfver hand tagande missbruken, yrkade, synes det, på en reduktion
försökte den ena gången efter den andra att lägga skatt på frälsemän
och deras underhafvande, men han egde icke den omtänksamhet och den kr
som erfordrades för att genomföra en så ingripande omhvälfning, hvac
hans åtgärder allenast framkallade ovilja, så mycket hellre som han ingalu
var sina försök i denna väg trogen, utan tvärt om gaf frälsemännen stö
rättigheter än någon konung före honom. Han fritog dem från deras gar
åliggande att för sina gods deltaga i ledungsskyldigheten. Icke nog med
han tid efter annan måste högtidligen lofva att akta frälsets privilegier, han
äfven mycket frikostig med att meddela allahanda nya förmåner, genom hvi
kronans inkomster år efter år minskades. Det blef allt mera sed, att d
som ville åtnjuta frälse mot fullgörande af rusttjenst, skulle derpå erhålla
konungen ett frälsebref, men detta gjorde icke mycken inskränkning.
frälsebrefven som konungen utfärdade voro många, och det visade sig

90. Openstens fäste (i Vestergötland) och kringliggande trakt.

öfrigt sedermera, att det oaktadt mången åtnjöt allenast sjelftagen frälserätt. Det kan vara nog att här anföra några exempel på de förmåner som gåfvos. År 1370 förunnades en kanik i Upsala skattefrihet för hans gods och underlydande, med bestämdt fritagande för de senare från skyldighet att göra krigstjenst. Samma år fritogs en man från krigstjenst så länge han var i riddaren herr Magnus Gislessons (sparre) tjenst. År 1372 fritogs en man från krigstjenst för lifstiden, år 1375 fick en borgmästare i Stockholm skattefrihet för ett landtgods på behaglig tid, år 1376 lånade konungen af Skärkinds härad i Östergötland den snäcka häradet skulle utsända, i händelse bud om ledung kom, och till dess skeppet återställdes, behöfde häradet ej utrusta någon snäcka, ej heller erlägga de snäckepenningar, hvartill man annars gjorde sig i sådant fall skyldig — vi se, huru den gamla försvarsförfattningen rubbades i sina grundvalar —, år 1378 erhöll erkebiskop Birger Gregersson rätt att uppbära alla konungen tillkommande böter som skulle gäldas af åborne å domkyrkans många gårdar, år 1387 erhöll Norrbo härad i Vestmanland frihet från skyldigheten att hålla mera än ett ledungsskepp, så länge frälset var frikalladt från utgörande af skeppsvisten, o. s. v. Stormännen gjorde sitt till för att minska de skattbetalandes antal. På förbön af en storman gaf konungen år 1378 frälse åt en person, dock med förbindelse till russtjenst, men året dessförinnan fritogs, å Bo Jonssons förbön, en af dennes syslomän från all krigstjenstskyldighet. Ja, Bo Jonsson gaf år 1381 frälse åt en sin sven för alla hans gods i Åbo biskopsdöme, dock med skyldighet att derför göra tjenst åt konungen, kronan samt Bo sjelf, å konungens vägnar.

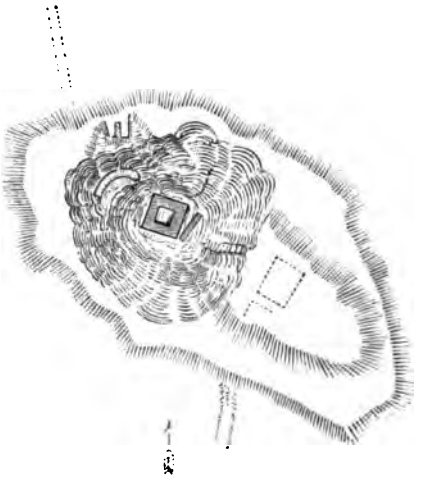

91. Openstens fäste.

De gamla samfundsförhållandena löstes äfven genom seden att bortgifva stora förläningar, åt inhemska eller utländingar. När konungen ville belöna någon för redan gjord eller vinna kommande tjenst, gaf han honom ett län, med rätt att af detsamma uppbära de inkomster som annars skulle hafva tillkommit kronan. Mången gång gaf han i sådana fall löfte om en penningsumma, och länet gafs som en underpant på dennas utbekommande eller skulle de inkomster, länet gaf, anses som afbetalning. Alla större skulder, som konungen hade, betalades efter tidens sed lättast med en förläning; räntebetalning var af kyrkan förbjuden och någon afbetalning annat än genom förläning kunde icke förekomma. Det är emellertid klart, att genom hvarje ny förläning minskades rikets inkomster, och man kunde icke alltid veta, i hvilkas händer länet omsider skulle stanna, i det en läntagare kunde för att betala eller gifva säkerhet för någon sin skuld öfverlåta länet åt en annan.

Det var genom att inlösa en mängd pantlän, som Bo Jonsson fick ett s stort herravälde i landet och ett mycket större rike att styra öfver än hva konungen sjelf hade.

Till all lycka gick mecklenburgarnes försök, under konung Erik Mag nussons dagar, att till Sverige öfverflytta den utländska seden af ärftliga lä om intet. Dock kunde tydligen äfven pantlänen blifva af lång varaktighe ju större konungens oförmåga blef att återvinna dem genom den verklig eller föregifna skuldsummans erläggande.

Vanligen utgjordes länets medelpunkt af ett fäste eller, som det denn tid hette, ett hus, hvilket hade en efter omständigheterna stark eller sva

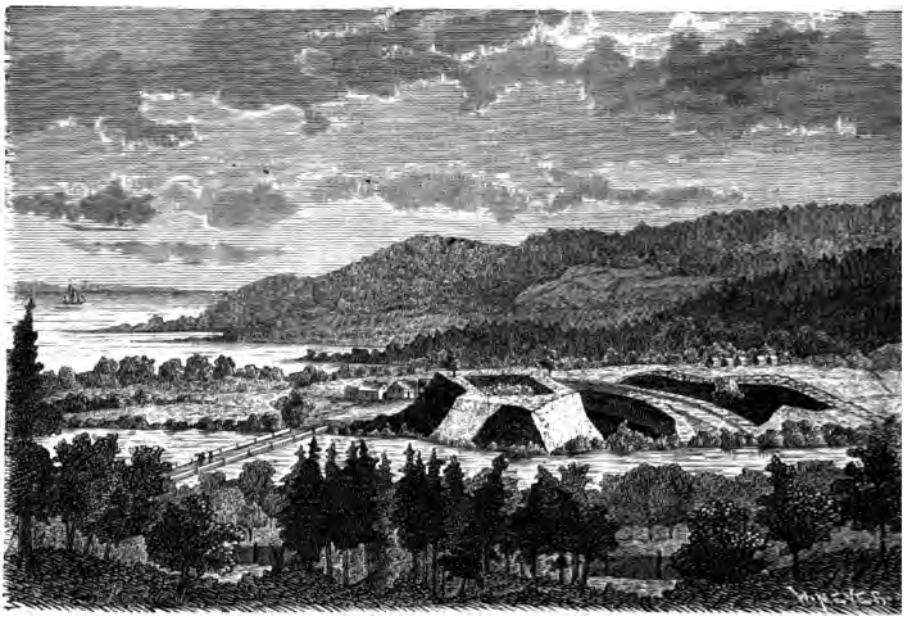

92. Rumlaborgs fäste i närheten af Jönköping (vid slutet af 1600-talet).

besättning, bestående af väpnare med deras män och skyttar. Under de orc liga tiderna hade fästenas antal betydligt ökats; huru många de voro, kunn vi se af kartan fig. 106. De anlades vanligen invid vigtiga städer eller ut med de stora stråkvägarna, i det senare fallet gemenligen på någon höj omgifven af vatten eller åtminstone sank mark (fig. 90), ibland ett stycke från vägen, dock ej längre bort än att man kunde med lätthet oroa en fiend som tågade vägen fram, eller falla honom i ryggen. Fästena voro i allmänhe icke stora. Hufvudbygnaden plägade vara ett fyrkantigt torn med tjock murar och flere våningar, med små fönster och öfverst en krans af tinnar – ungefär som Helsingborgs kärna (fig. 26 och 27) och kärnan i Stockholm hvilken äfven bar namnet Tre kronor. För tjenare, husdjur o. s. v. hac man nödiga uthus, hvilka om fästet var mera betydande utgjorde en så kalla

förborg, annars åtminstone befunno sig på klippholmen, hvarest de skyddades af vallgrafven eller kärret. Så var händelsen t. ex. med Openstens fäste (fig. 91). För öfrigt tillkommo fästena mången gång af tillfälliga orsaker, emedan de kanske sedermera bibehöllos, och uppfördes då vanligen af trä. Mången slottshöfding fann sig nödsakad, om länet var stort och han hade att befara motstånd, att inom aflägsnare delar af området uppföra smärre befästningar (så kallade barfrider), i hvilka utposter kunde förläggas.

På alla fästen, vare sig de voro i konungens händer eller i läntagares, behöfdes en höfding, som förde befäl öfver besättningen och inom det under fästet lagda området samt för sin herres räkning uppbar skatterna, användande hvad han behöfde för fästets och folkets underhåll, för återstoden gifvande redovisning. Höfdingskapet på ett fäste var således också ett län, men ett län på räkenskap, förutsatt nämligen, att icke pantlänsinnehafvaren sjelf var slottshöfding, hvilket naturligtvis ofta kunde inträffa. Fördelningen i län eller fögderier — slottshöfdingen plägade kallas fogde — blef allt mer den förnämligaste inom det borgerliga området, och den urgamla indelningen i härad o. s. v. med de kungliga ombudsmännen i dem, de af gammalt så kallade länsmännen, trängdes tillbaka. I stället började i hög grad godtycklighet att inrota sig; slottshöfdingarne visade sig allt för benägna att på egen hand och för egen räkning pålägga utskylder. Det gick härmed så långt, att konungen till sist måste ingripa. Sålunda förbjöd han år 1387 fogden på Åbo hus (en svensk man) att godtyckligt pålägga gärder, men medgaf honom dock på samma gång att af länets inbyggare uppbära en årlig hjelp, hvilken skulle för hvart hushåll utgå med en spann malt, en spann råg, en spann hafre, ett höns, ett lass hö, ett lass ved, en half mark penningar; dessutom skulle grupper af tjugu hushåll lemna ett nöt, två får, ett pund smör och två pund fläsk, och skulle alla inom fögderiet liggande städer bidraga med någon afgift. Dessutom aktade mången fogde sig icke för god att rent af med våld utplundra sina underhafvande. Man kan visserligen icke fritaga de svenska slottshöfdingarne för dylika våldsamheter, men det synes, som om tyskarne hade varit mycket värre. Också var mot dem förbittringen hos folket allmän och djup. År 1385 fann sig dominikanernes ordensmästare föranlåten att förbjuda de tyska ordensbröderne att besöka de nordiska länderna, alldenstund det ena folket icke tålde det andra.

Skatterna i och för sig voro så mycket mera betungande som, efter hvad redan blifvit sagdt, de skattbetalandes antal ständigt minskades. I det schwerinska arkivet finnas ännu de utförliga räkenskaper som under loppet af flere år (vid midten af 1360-talet) afgåfvos af den mecklenburgske riddaren Raven von Barnekow, hvilken å hertig Albrekts vägnar innehade Nyköpings hus. Af dem finner man bland annat, att Vester-Rekarne härad den tiden hade allenast 100, Öster-Rekarne med Villåttingen 78, Rönö härad 46, Jönåkers härad 34 och Daga härad blott 28 skattebönder. Dessa fingo årligen utgifva fyra eller fem hjelper utöfver de stående skatterna, spannmålen (två eller tre spann säd för hvar), laga nöt (fyra af hvart härad), laga får (fem till

16 af häradet), skeppsvist (sex spann eller en tunna korn, två pund fyra pund fläsk af hvar hamna[1]), förutom ättargäld, en gärd hvars storl kan beräknas, hvartill för ett par härad kommer en afgift af en span för hvar bonde såsom aflösen för ålagd timmerkörsel. Till och med garne å häradsallmänningarnas skogar, de så kallade stubbekarlarne erlägga skatt dels i penningar, dels i fläsk.

Det var dock icke allenast dryga inkomster som eu slottshöfdin att göra reda för; äfven utgifterna voro ansenliga. När herr Raven slottet för sin herres, hertigens räkning, måste han allra först bygga om I hans räkenskaper finna vi ock upptagna aflöningarna för murare, körare, kalkbräckare, timmermän, smed flere, äfvensom utgifter för hvarjehand nadsämnen och redskap. Besättningen hafva sold och de förluster, den under krig lede, skulle ersättas. Till slottets försv skaffades kastmaskiner (balistæ eller och en särskild mästare anställdes för at vård om dem. Tjenarskaran var stor; i skaperna omtalas munskänk och skaffar och källarsven, bryggare och bagare. At efter den stora myckenhet mat och dryc gick åt, torde antalet af menniskor inom hafva varit betydligt; medgifvas må dock, der medeltiden var förmågan att förtära så väl af tort som vått ganska stor. En kom herr Raven med följe till Dunkers och tillbragte der natten; till deras underl gingo bröd af tre sköppor råg, två fat öl, tr fläsk, ett pund smör, ett nöt, två får, ett pu samt för hästarna $4\frac{1}{2}$ tunnor korn. En gång seglade han ut från Torshälla, och qvarvarande hästsvennerna behöfde under loppet af två veckor 1 00 af råg och korn, 11 fat öl, 7 pund smör, 18 pund fläsk, 4 nöt, mycket fisk, $1\frac{1}{2}$ pund salt, och hästarna fingo $25\frac{1}{6}$ tunnor korn. När l gen gästade Nyköping var kosthållet bättre; i stället för hembrygdt öl man då ofta tyskt; derjemte förekommo vid sådana tillfällen mjöd, vin, ål, bröd, rökt oxkött, hare o. s. v. Räkenskaperna omtala äfven inköp af m fikon och ris.

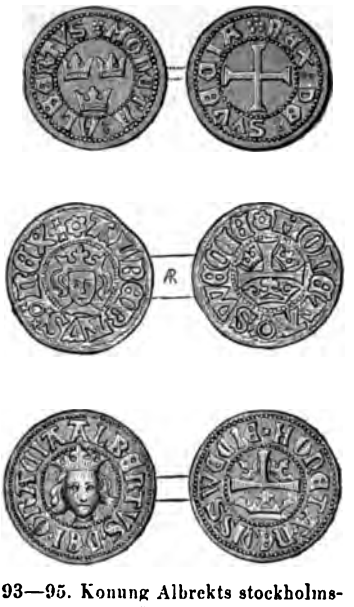

93—95. Konung Albrekts stockholmsörtugar.

Under konung Albrekts tid präglades i Sverige dels små och tunna teater, dels tvåsidiga mynt, större och tjockare än den föregående tiden i allmänhet af en ganska skarp prägel. Dessa senare, så kallade hvita p gar, gälde som örtugar, af hvilka 24 gingo på penningmarken. Unde

[1] Rönö härad omfattade 17, Daga härad likaledes 17, Jönåkers härad 20 hamnar.

konung Albrekts tid höll man samma finhet i örtugsmynten, så att förhållandet mellan mark silfver och mark penningar hela tiden var, såsom mot slutet af konung Magnus Erikssons tid, som 1 : 6, d. v. s. af en mark silfver slogos 144 örtugsmynt. Dessa (fig. 93—95, 97) bära alltid konungens namn och äro således lätta att igenkänna. Det är deremot mycket svårt att med bestämdhet säga, hvilka af småpenningarna eller brakteaterna tillhöra denna tid, alldenstund de i allmänhet sakna fullt tydbara tecken. Som man ofta funnit brakteater af det utseende som fig. 96 visar tillsammans med konung Albrekts örtugar, torde man kunna med trygghet hänföra dem till hans tid. En mark silfver innehöll lika mycket silfver som nu 30 kronor, men silfvervärdet var då så mycket högre än nu, att man kan anse silfvermarken motsvara 350 kronor i vår tids mynt. Enligt ett rådsbref af år 1389 räknades då en tysk hvit penning (fig. 98) lika med 6 (små) penningar svenska (brakteater), en gutnisk penning (fig. 43) lika med 5 (små) penningar svenska, ett skeppund smör lika med 6 mark penningar o. s. v. Den stadighet, med hvilken myntets silfvervärde bibehölls under konung Albrekts tid, är att framhålla såsom något aktningsvärdt, ehuru väl icke dermed landets nöd hjelptes. Som förtjenstfullt få vi ock framhålla försöket att gifva Sverige enhet i mått och mål, ehuru väl det icke lyckades regeringen att fullständigt genomdrifva sin afsigt. Bönderne i Östergötland läto nämligen genom landets höfvidsman herr Erik Karlsson anmäla, att det nya spannmåttet, som hade blifvit för dem påbjudet, var dem »till stor tunga och till mycken villa», hvadan konungen i januari 1383 medgifver dem att »hafva deras gamla spann i Guds frid. Veten det, heter det vidare i brefvet, mina kära bönder, att vi vilja mycket hellre lisa eder och förtaga eder gamla tunga, än vi vilja lägga på er någon ny; Gud vare med eder alle samman.»

96. Brakteat (penning).

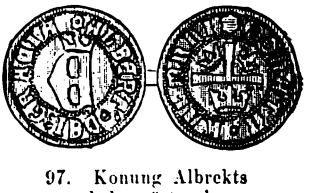

97. Konung Albrekts kalmarörtug [1].

År 1386 hade vi i Sverige en konung utan makt och myndighet, en allmoge som intet hade att säga och suckade under tunga bördor, ett borgarstånd, som var starkt uppblandadt med främmande element och som i öfrigt aldrig hade haft någon stor politisk betydelse, en kyrka, som de maktegande än öfveröste med gåfvor, än vanhelgade med blodsutgjutelser och öfvervåld och hvars målsmän dels icke hade något stort inflytande, dels slöto sig till de maktegande, d. v. s. till de verldsliga stormännen med Bo Jonsson i spetsen.

Det kunde icke länge förblifva så. En brytning inträffade år 1386; konungen ville återtaga den makt han lemnat ifrån sig. Han misslyckades; sjelf miste han kronan, och landets nöd blef till en början svårare.

[1] Myntet fig. 93 är en stockholmsörtug med inskriften Albertvs moneta — rex de Swecia; stockholmsörtugen fig. 94 har inskriften Albertvs rex — moneta Swecie; stockholmsörtugen fig. 95 har inskriften Albertvs dei gracia — moneta regis Swecie; myntet fig. 97 är prägladt i Kalmar och har inskriften Albert[us] dei gracia — moneta Kalm[a]rni.

Konung Albrekts fall. — Drottning Margareta. 1386—1389.

Det behöfves icke mycken skarpsinnighet för att finna, att det är ett nytt skede i vår historia som begynner kort efter 1300-talets midt. Inom statslifvet inträffa en brytning och en öfverflyttning af makten från ett håll till ett annat. Inom kulturlifvet är omkastningen icke mindre bjert; verkligheten, realismen, gör sig gällande på bekostnad af den tidigare idealismen. Redan de yttre tilldragelserna röja, att en tid går och en ny tid inbryter.

Den kungliga folkungaätten, som på mödernet härstammade från Sveriges tidigare konungaslägter och som genom gifte hade blifvit arfvinge till den urgamla norska konungaätten, förjagades från Sverige år 1371 och följdes sedan af ett olycksöde. Konung Magnus dog år 1374, hans son Håkan år 1380, dennes ende son Olaf år 1387. I Danmark afled Sven Estridssons siste manlige ättling konung Valdemar år 1375. Så försvinna just vid denna tid de gamla ätterna. Deras enda representant är fru Margareta, som går bort år 1412 barnlös. Icke i följd af några partistrider, redan i följd af händelsernas gång måste i afseende på tronföljden något nytt inträda. Men detta gick ingalunda utan strid.

Konung Valdemar hade tvenne döttrar, Ingeborg, gift med hertig Albrekts son Henrik af Mecklenburg, och Margareta, gift med konung Håkan. Såsom pretendenter till den danska kronan uppställdes nu Ingeborgs son Albrekt och Margaretas son Olaf, född år 1370. För båda arbetade deras föräldrar. Drottning Margareta uppehöll sig i Danmark och hennes sträfvan att värfva anhängare för sonen kröntes med framgång, så mycket mera som hertig Albrekt gick till väga på ett synnerligen oklokt sätt. Af kejsar Karl IV, som just vid denna tid befann sig i Mecklenburg, sökte han stadfästelse på sonsonens anspråk, och i januari 1376 afslöt han med holsteinarne ett anfallsförbund mot Danmark, i kraft af hvilket dessa skulle få som ärftligt län Sönder-Jylland med Als och Langeland m. m. Konung Albrekt slöt sig till förbundet och upptog de danska lejonen i sitt vapen. Detta väckte naturligtvis förbittring i Danmark. Jutarne förklarade sig benägna att taga junker Olaf till konung, derest skåningarne ville gå med dem, hvartill desse genast befunnos beredvilliga. Hansestäderna anmodades yttra sig om de olika kronpretendenterne, men innan de hade hunnit uttala sig, hyllades Olaf på ett danehof (riksmöte) i Slagelse den 3 maj 1376. Tre månader derefter biträdde visbyborne detta val; de skulle ständigt vara honom, såsom deras rätte arfherre, och Danmarks krona trogna, de skulle aldrig i sitt råd invälja någon som icke svurit danske konungen trohetsed, de skulle årligen betala en gärd af 60 mark silfver samt aldrig taga hämd på de hertigar, herrar, grefvar, riddare, svenner eller skeppsfolk som hade hulpit konung Valdemar att intaga staden. Gotland räknade sig således vid denna tid som ett danskt land. Hertig Albrekt gjorde visserligen ett infall i Skåne och satte sig i besittning af en del deraf, men på det hela vunno Margareta och Olaf. De

o på sin sida mecklenburgarnes grannar i öster, de pommerska hertigarne, löste till sig från den yngre Erik af Sachsen de områden i Sverige och Dan-, som han hade ärft efter fadern, Openstens, Falkenbergs och Laholms med tillhörande län. Kort derefter inlöstes för danska kronans räkning orgs län. Med hansan hade Danmark och Norge fred; gemensamt ut-de de skepp för att hämma sjöröfveriet, som gjorde hafven osäkra. Om-afled hertig Albrekt d. ä. i början af år 1379.

Konung Albrekt stod under denna tid i en fiendtlig ställning till Norge; n var väl icke af någon större omfattning, men synes hafva varat länge, n med afbrott. År 1380 blefvo fiendtligheterna våldsammare. Konung kt hade gjort ett infall i Skåne och Halland, danskar och norrmän de med ett infall i Sverige, under hvilket Jönköping, Skara, Örebro och rås ödelades med eld. Vid denna tid (1380) afled konung Håkan; hans öfvertog tills vidare styrelsen för sonen Olaf, hvilken genom arfsrätt konung och hyllades som sådan den he-Olafs dag 1381. Under hans omyndig-id (1381—1385) styrde modern i landet; ast under hennes frånvaro fördes rege-n af drotseten och kansleren. Någon gång synes emellertid konung Albrekt haft. Skåningarne afslöto ett stille-med honom i april 1381 och något se-synes Bo Jonsson hafva fått i sina händer, förmodligen genom inlösning, ens och Openstens län, som dittills räknats till Danmark, och Forsholms om allt sedan år 1371 hade legat under Norge.

98. Tysk hvit penning [1].

Måhända var det just denna tillväxt i Bo Jonssons makt som vållade misshällighet mellan honom och konungen, hvilken, såsom redan blifvit adt, bilades vid konungens besök på Gripsholm i september 1383. I ttre var derefter förhållandet godt; när konungen i april följande år upp för att anfalla Danmark, var Bo Jonsson med, men att det goda llandet icke sträckte sig längre än till ytan, synes af det testamente drotseten, vid tanken på krigets faror, uppsatte under ett besök i Vad-. Han öfverlemnar i händelse af sin död alla sina förläningar och en f sina gods åt tio personer, hvilka skulle sköta dem, till dess de betalat en skuld, i hvilken Bo hade kommit för rikets räkning. Med dessa län e hans arfvingar icke få taga minsta befattning. Så angelägen var han, lenna hans bestämmelse skulle ega bestånd, att han utsåg vikarier att la, i händelse någon af de tio ursprungliga »testamentarierne» aflede.

Krigståget blef icke af lång varaktighet. Konung Albrekt intog La-s hus, men när den danska hären nalkades, drog han sig tillbaka. Den t danskarne ledo genom denna framgång å den svenska sidan ersattes en deraf, att följande året återföllo till Danmark de fyra slotten vid

[1] Inskriften Moneta lvbicens[is] — civitas imperial[is] (Lübecks mynt — riksstad).

Falsterbo, Skanör, Malmö och Helsingborg, hvilka med underliggande l

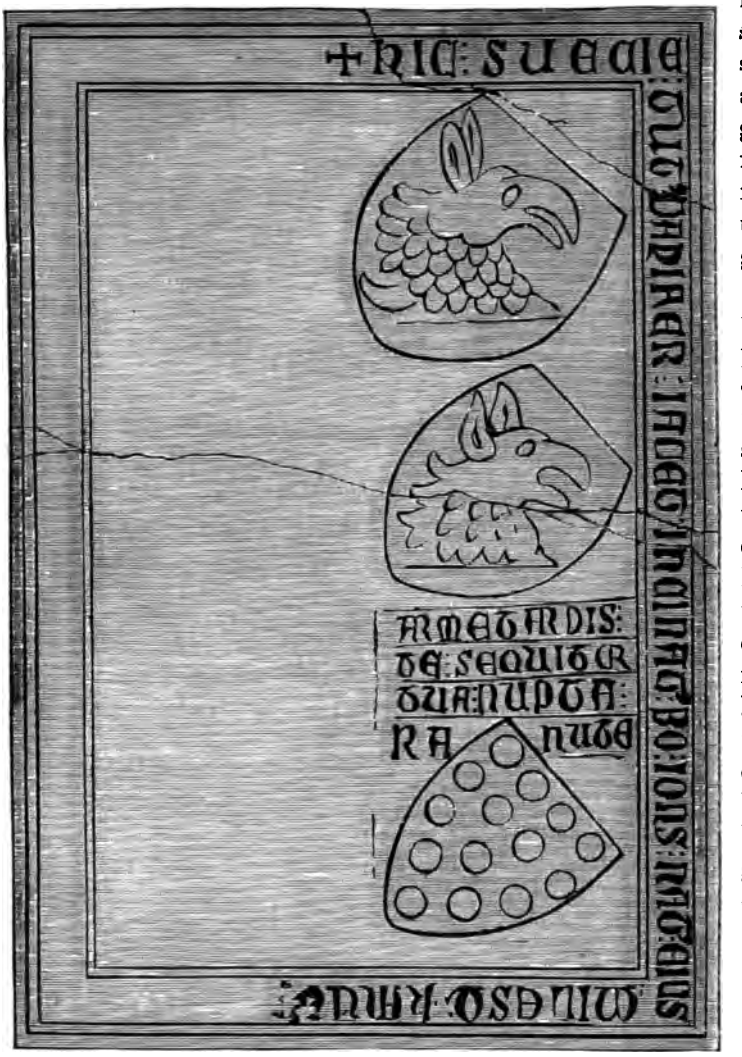

99. Bo Jonssons, hans son herr Knut Bossons och dennes hustru fru Ermegard Bülows grafsten i Vadstena klosterkyrka [1].

hade varit i ha
sans händer a
sedan fredsslu
af år 1370, t
gäldande af
förluster städe
na hade lic
under det för
gående kriget

Den närmas
tiden är fatti
på märkliga til
dragelser, om
undantaga Va
stena kloste
högtidliga in
vigning den 2
oktober 138
Konung Albrek
uppehöll sig de
efter någon ti
i Mecklenbur
hvarest han
närvaro fordr
des, sedan ha
båda bröder a
lidit. Han l
gagnade sig
detta tillfälle f
att söka städe
nas underst
för sina plan
mot Danmar
utan att derme
uträtta nago
Han och fr

[1] Hic sweeie tutus
dapifer iacet inciu[er]at[us]
Bo Ions[on], nat[us]
eius milesq[ue] Kanut[us].
Armegardis te sequitur, tua nupta. Kanute.

Här ligger
Sveriges drotsete Bo Jonsson
i trygghet begrafven
och hans son riddar Knut. —
Armegard, din maka, följer dig, Knut.

Herr Knut dog år 1406, hans enka, som var omgift med grefve Hans af Eberstein, a
år 1421.

reta möttes på hansedagen i Lübeck den 13 juli 1386, hvarest förhål-
mellan Sverige och Danmark var på tal, utan att det, så vidt vi veta,
ill något resultat.

Där konung Albrekt derefter återkom till Sverige, hade Bo Jonsson
ågra dagars sjukdom aflidit. Han hade med stor högtidlighet jordats
n af Vadstena klosterkyrka den 25 augusti 1386. De tio, åt hvilka
ade lemnat sina län, voro linköpingsbiskopen herr Nils Hermansson
engnäsbiskopen herr Tord, herrar Karl Ulfsson (sparre), Birger Ulfs-
jon), Erik Kettilsson (konung Magni och konung Håkans marsk i de-
nska område) (fig. 100), Sten Bengtsson (bjelke) och Erengisle Nilsson
ch dag på längden) (fig. 101) samt väpnarne Ulf Jonsson (blåätten)
2), Sten Bosson (natt och dag) och Karl Magnusson (örnefot). Supple-
oro: herr Knut Karlsson (herr Karls till Tofta son), herr Ture Bengts-
elke), Algot Magnusson (tre sjöblad), herr Kettil Jonsson (läma), Tord
Magnus Porse, herr Knut Bosson (natt och dag) och Arvid Bengtsson
jerna).

Herr Erik Kettilssons sigill.

101. Herr Erengisle Nilssons sigill.

102. Väpnaren Ulf Jonssons sigill.

Konungen ville icke släppa ur händerna det tillfälle som nu erbjöd sig
hålla makten i sitt rike. I september 1386 kallar han till sig Bo Jons-
estamentarier, med undantag af herr Erik Kettilsson, på det de skulle
gga bevisen för sin rätt till de län de å Bos vägnar innehade; för-
let var så fiendtligt, att konungen i sitt kallelsebref behöfde tillför-
dem frihet till person under besöket samt under vägen till och från
. I juni månad 1387 utfärdades i samma syfte ett nytt lejdebref.
gen hade då åtagit sig förmynderskapet för Bos enka och barn samt
lde å deras vägnar mot testamentarierne och deras anspråk att för-
den aflidne drotsetens många län. Vid samma tid bemyndigar han
gde på Åbo hus, Jäppe djeken, en i Finland mycket omtyckt man, att
lla sin post, med skyldighet att hålla slott och län enkan (och konun-
ller testamentarierne till handa, allt efter som utslag fälldes af de skilje-
som skulle afgöra tvistefrågan. Men antingen ändrade konungen helt
tanke eller var detta bref utfärdadt allenast för skens skull, ty redan
gar senare gaf han Jäppe djeken, utan att dervid talas med ett ord
iljedomarne eller deras utslag, fullmakt att öfvertaga länet för enkans

räkning, hvarmed följde befrielse från all räkenskaps afgifvande tidigare förvaltning. Dermed voro de fredliga underhandlingarna I augusti 1387 voro förhållandena sådana, enligt bref af biskop Ni köping, att man knappast vågade sig utom hus.

Stormännen misströstade om att kunna på egen hand utför och sökte derför yttre hjelp. Förhållandena i grannländerna hade å drats. Konung Olaf, nyss vorden myndig, afled på Falsterbo hus 1387 så plötsligt, att de vanliga ryktena om onaturlig död kommo i omlopp än någonsin. Somliga påstodo, att Olaf förgiftats af mode att han icke aflidit, utan hölle sig dold i utlandet. Flere år sed trädde ock en man, som föregaf sig vara Olaf; han öfverbevisades or med osanning och brändes. Fru Margareta valdes (1387) att ti vara regentinna i Danmark och hyllades kort derefter (1388) som »No mäktiga fru och rätta husbonde». år utsågo norrmännen hennes sys son, den sexårige hertig Erik af till efterträdare.

103. Konung Olafs grafsten i Sorö, från år 1580 [1].

Testamentarierne vände sig n Margareta, hvilken synes redan tidig haft planer på den svenska kronan; lade sig åtminstone äfven efter sin död Norges och Sveriges drottnin Erik Kettilsson i Vermland synes tid erkänt henne som sin herskarinna. sta dagarna af januari månad 1388 Jonssons och sedan testamentariernes Öresten och Opensten väpnaren Algot son (stureslägt, tre sjöblad) en förkl han hölle dessa två fästen fru Margareta till handa för att gifv hjelp och understöd. I mars komm mentariernes vägnar herrar Birger Ulfsson (fru Birgittas son) och Ste son (bjelke) till Dal för att underhandla med drottning Margare 22 mars förklarade de, »på alla sina vänners, fränders och hjelpares niga rikets mäns och sjelfva rikets vägnar, att de togo drottning M till Sveriges fullmäktiga fru och rätta husbonde», hvarjemte de f sig villiga att erkänna den hon ville att de och Sveriges rike sku till konung, vare sig i hennes lifstid eller efter hennes död.

De svenska herrarne fingo i stället hennes försäkran om bistå ras kamp med Albrekt, men det kostade dem mycket. Fru Margar fäste visserligen äldre friheter och privilegier, dock allenast dem so

[1] Hic iacet Olaus filivs Margarete regine que[m] ex Haqvino rege genvit (Här ligger Olaf, son af drottning Margareta, hvilken hon födde af Håkan, Norg

Albrekts
enne må-
ıentarier-
ımna alla
ch län de
utom Ny-
Vestman-
va Dalar-
hälften i
ɔch jern-
amt Vi-
stället
rige åter-
ula grän-
s. erhålla
le områ-
under de
e oroliga
ade till-
rge och
Men
ɪrkastade
t. Herr
sk för-
en sär-
velse, att
ände öf-
ımelsen,
20 maj
vo samt-
amenta-
ı då voro
Nykö-
godkän-
sina om-
görande.
deras
är helt
le tacka
n öd-
och vilja
ra sig
af hen-
kärlek

och dygd, de bedja henne icke tro de onda rykten som kunde utspridas om dem, de ville med troskap och all kärlek, såsom dandemän höfves, hålla sig till henne. Redan innan denna stadfästelse gafs, hade fru Margareta

104. Falsterbo kyrka.

till de svenska landskapens inbyggare utfärdat tillkännagifvanden, att herr Erik Kettilsson och testamentarierne hos henne klagat öfver den nöd och skada de länge hade lidit af konung Albrekt och hans hjelpare, våldgästning,

brand, olagliga skatter o. s. v., och att hon ville hjelpa alla, som med et och kärlek trädde i hennes tjenst, till frid, lag och rätt, derest hon e makt i Sverige, hvadan alla skulle rätta sig efter hvad testamentarierne nnes vägnar bestämde.

105. Skanörs kyrka.

Under den närmaste tiden ökades nöden i landet svårligen. Rimkrö-ian berättar:

Sedan hvar konungen hade ett fäste,
de svenske bygde två eller tre der näste[1]:
det var stor jämmer i Sverige då,
ehvart man ville rida eller gå,
då var ju fiender å båda händer,
ehvart man såg eller vände.
Illa stod då riket utan skäl,
en broder slog den andre ihjäl,
och sonen mot sin fader gjorde,
efter lag eller rätt ingen sporde,
ty somme med konungen höllo,
och somme drottningen tillföllo.

[1] Der näste, der invid. — Härmed torde särskildt afses det fäste som drottningen lät upp-a invid Axevall för att betvinga detta slott.

Efter att hafva af Stockholms stad tagit ny trohetsförsäkran jemte löfte, att hans ätt skulle följa honom på den svenska tronen, begaf sig konung Albrekt (1388) öfver till Tyskland, hvarifrån han återvände under vintern med en väl utrustad här. Från Kalmar, der han landsteg, begaf han sig till krigsskådeplatsen i Vestergötland, hvarest den svenska hären och fru Margaretas män ansträngde sig för att få i sina händer det vigtiga Axevalls hus. Från Rumlaborg, som intogs, tågade han uppåt Vestergötland, men vände tillbaka vid underrättelsen, att en dansk-norsk här ifrån Halland hunnit fram till Jönköping. Herr Erik Kettilsson och de svenska herrarne förenade sig med den dansk-norska hären, och den slutliga striden utkämpades, under marsk Eriks befäl, på den öppna, delvis vattensjuka slätten i Åsleds socken, nära Falköping, den 24 februari 1389. Herr Erik hade förmånen att välja stridsplats och uppställde sin här så, att han å ena sidan skyddades af Mösseberg, på den andra af kärret. Konung Albrekt var nog oklok att låta en del af sitt folk försöka tränga fram öfver det frusna kärret, men hans oförvägna skaror fastnade, och återstoden blef slagen. Rimkrönikan berättar:

Som en sol de tyske skina,
så voro deras tyg och harnesk fina — —
förr än det kom, att de skulle strida,
de svuro, att svensken tordes ej bida,
tysken svor vilja binda tre —
honom vändes allt hågen, när han fick dem se.
De svenske kommo först på den bana
med så mången härlig fana
af de tre rikens banere,
än hade de tyske många flere
af hertigar, grefvar och banere herrar,
ehvad dess mer, dem vardt dess värre.
Drottningens folk de vunno der seger,
konungens skada var mycket dryger,
han vardt der sjelfver fången då,
hans son hertig Erik ock så
och än andra hertigar (grefvar) tre,
af Holstein, Reppin (Ruppin), Stargard voro de.
Nitton hans riddare blefvo der död'
för utom svenner som ock ledo den nöd.
Sjelfve vållade de sig den vånda,
hade de blifvit i deras lande
och låtit svenske med deras konung råda,
då hade de ej lidit dylik onåda.
Drottningens riddare slogos der åtta,
och mången hennes sven i samma måtta.

Gerhard Snakenborg, som före slaget blifvit af konung Albrekt slagen till riddare, flydde genast i stridens början med 60 män. Han och brodern Heine drogo sig till Kalmar, hvars höfding, herr Vicke van Vitzen, hade fallit på konungens sida i slaget.

Härmed var det slut på konung Albrekts välde i Sverige. Den fångne konungen fördes från slagfältet till riksgränsen för att der möta sin segerrika fränka. Hans vidare öden få vi lära känna i nästa afdelning.

:N UNDER MARGARETA OCH ERIK.

1389—1434.

Geografisk öfversigt.

Lagsagor. — Stift. — Städer, fästen, kloster och märkligare orter.

llt sedan början af medeltiden behöll Sverige hufvudsakligen samma område, med undantag deraf att, såsom redan blifvit antydt, odlingen hade gått framåt i landets nordligaste del samt att i Finland det svenska väldet hade blifvit vidgadt genom eröfringar och odlingsarbete. Bleking, Skåne och Halland, som en tid hade varit förenade med Sverige, voro vid unionstidens början åter danska, Bohuslän och Särna socken i Dalarna voro norska, liksom Herjedalen och Jemtland, hvilket sistnämda landskap likväl i kyrkligt hänseende lydde under erkebiskopsstolen i Upsala. En enda förlust hafva vi att anteckna för den :en vi befinna oss: Gotland tillhörde Danmark. I öfrigt var gränsen mot Norge, liksom öster ut gränsen mellan Finland temligen obestämd. Odlingen var i dessa trakter så föga framle enskilda intressena icke hade framtvingat ett noggrant utolika ländernas områden, och de delvis gjorda gränsbestämmelser ınnan förekomma sakna vanligen nöjaktig skärpa i sina uppgifter. ıs i gränsfördraget med Ryssland, som år 1323 afslöts i Nöteborg, ;ifter för norra hälften af gränsen mellan detta land och Finland. e funnos vid unionstidens början tio lagsagor och sju stift. voro:

ınds, som allt sedan år 1296 omfattade de tre folklanden nda- och Fjedrundaland (till det första räknades äfven Gestriksmåningom hade i sig upptagit äfven den gamla Helsinglands s. det nuvarande Norrland;

ɪmanlands, som bestod af Vestmanland, hvars gräns i sydvest ån, och Dalarna;

lkes, som omfattade utom landskapet med detta namn den i ggande skogs- och bergsbygden;

ermanlands;

;öta, d. v. s. Östergötland, hela fastlandsdelen af nuvarande :h de nordligaste delarna af Småland;

6. **Ölands;**

7. **Tiohärads,** som bestod af Värends fem, Njudungs två och Fi vedens tre härad;

8. **Vestgöta,** som jemte Vestergötland, till hvilket hörde Mo här på gränsen mot Östgöta och Tiohärads lagsagor, omfattade Dal, hvartill den tid räknades äfven Nordmarks härad;

9. **Vermlands;** och

10. **Österlands** eller **Finlands,** som år 1435 delades i en nordlig o en sydlig lagsaga.

Stiften voro:

1. **Upsala** eller erkestiftet, innefattande Upland med Stockholm o Gestrikland, Norrland och Jemtland;

2. **Linköpings,** innefattande Östergötland, Kalmar län och hela Sm land utom Värend, samt Öland och Gotland;

3. **Skara,** innefattande Vestergötland, Dal och Vermland;

4. **Vesterås,** innefattande Vestmanland och Dalarna;

5. **Strengnäs,** innefattande Södermanland och Nerike;

6. **Vexiö,** innefattande Värend; och

7. **Åbo,** innefattande Finland.

Stiftsindelningen bibehöll naturligtvis fortfarande sin fulla giltigh men lagsagorna förlorade småningom sin betydelse. Den urgamla folkli indelningen vek småningom för den från konungamakten utgående indelning i fögderier. Dessas gränser voro dock icke varaktigt utstakade, utan vidtog ganska ofta förändringar med afseende på de områden, som lades under olika fogdarne. Det har derför varit omöjligt att på kartan fig. 106 och 1 införa fögderiernas eller länens gränser.

Öland var visserligen ett eget lagmansdöme, men synes likväl haf stått i ett visst sammanhang med Östgöta lagsaga. Landet var bördigt län stränderna, det hade mera skog än nu, och bergslätten i det inre gaf be åt stora fårhjordar. Också tillverkades å ön en myckenhet ylletyg; vadm utgjorde der ett lagligt betalningsmedel jemte silfver och penningar. Fle af öns större gods hade i äldre tid tillhört stormansätterna, men regenter i synnerhet drottning Margareta, sökte inköpa för kronan så många som mi ligt. Landet lydde under fogden på Borgholms hus.

Den närmaste betydande handelsstaden var Kalmar (Kalmarne), hvilk under unionstiden ofta användes som ort för de stora rådsförsamlingarna. St dens borgare voro till största delen tyskar. Der funnos kyrkor, två kloster, » »eländahus» (hospital), helgeandshus, skola o. s. v. Den med en mur omslut staden låg i sydvest från den nuvarande, helt nära det fasta Kalmar h Under detta slott låg ett vidsträckt län, lika stort som det nuvarande lan höfdingdömet, om vi frånräkna Öland och Tjust. De inre delarna bestodo fr nämligast af obanade skogar — i den nu folkrika Madesjö socken, som i närvarande eger en köping och genomstrykes af jernväg, upp emot värem gränsen, fans ännu mot slutet af förra århundradet ingen körväg — m

kusttrakten, i synnerhet i Möre, var bördig och der funnos flere storgårdar tillhörande landets förnämligare ätter. Äfven här köpte fru Margareta många gods; andra voro allt sedan konung Albrekts tid i händerna på tyskar. I norr från Kalmar ligga Kråkerum (Krakorum), som tillhörde bjelkeätten, och Tuna, som tidtals var hufvudort för ett särskildt län. Vid Ämmån låg sannolikt Ämnesholms fäste. Längre in i fögderiets norra del fans vid Vimmerby (Vimarby) en handelsplats, som redan i början af 1400-talet hade stadsprivilegier.

Tjust hade tidigare lydt under Kalmar hus, men låg numera under fogden på Stäkeholms hus, hvilket under konung Albrekts tid uppfördes vid mynningen af den smala vik, vid hvars innersta ända var anlagd staden Vestervik[1]; konung Erik af Pommern lät 1433 flytta staden till dess nuvarande plats invid fästet. I denna trakt ligga Vinäs, som tillhörde Bo Jonsson och hans ättlingar, och Fogelvik (Fogilvik), som egdes af herr Sten Turesson (bjelke) och sedan af hans styfson konung Karl Knutsson.

Från Vestervik gick en väg inåt landet, genom det skogiga Vedbo (Vidbo) och förbi Ekesjö, som fick stadsprivilegier af den nyssnämde konung Erik, fram till Jönköping (Junaköpung), en mycket vigtig ort, som i följd af sitt läge blef en betydande handelsplats, men å andra sidan, då den låg vid en af de stora stråkvägarna som de danska härarna följde vid sina inbrott i Sverige, var utsatt för täta olyckor. Staden afbrändes år 1380. Många möte i statsangelägenheter hölls i staden, vanligen inom gråbrödraklostret. Här funnos i öfrigt en kyrka, tre kapell, deribland ett åt den helige Göran invigdt utom staden med en tillflyktsort för spetälska, ett helgeandshus och en skola.

Helt nära staden, vid Husqvarnaån, anlade konung Albrekt Rumlaborg (Humblaborg, Rumblaborg), ett värn mot fiender, som ville tränga upp åt Östergötland. Till fögderiet hörde ett par socknar i Vartofta (Vartopta) härad och Mo härad i Vestergötland, samt Tveta, Vista (Vist) med Visingsö och hälften af Vedbo i Östgöta lagsaga.

Från Jönköping gick en väg uppåt **Östergötland,** först utmed Vettern, sedan öfver Holaveden, till Skeninge (Skäninge), en betydande handelsstad med tvenne kyrkor, ett systrakloster, ett svartbrödrakloster, ett helgeandshus, ett hus för spetälska och en skola, och vidare till stiftsstaden Linköping (Linköpung), af hvars storartade domkyrka den vestra delen vid denna tid (slutet af 1300-talet) fullbordades; dessutom funnos i staden en mindre kyrka, två kapell, ett gråbrödrakloster, ett helgeandshus och en skola. Från Skeninge gick väg vester ut, till Alvastras ansenliga cisterciienserkloster och till Hästholmen, en öfverfartsort till Vestergötland, vid Ombergs södra ända, samt till den andra öfverfartsorten vid Vadstena, hvarest invid klostret hastigt uppkom en under detta skattskyldig stad, som erhöll sina privilegier år 1400. Der fans ett helgeandshus. Från Linköping gick en väg öster ut, till Söderköping (Söderköpung), näst Stockholm och Kalmar Sveriges mest betydande handelsstad, med tre kyrkor, ett gråbrödrakloster, en skola, ett

[1] Stadens plats intages nu af köpingen Gamleby.

stort sjukhus och ett helgeandshus; hela staden lemnades år 1419 af konun Erik som pant åt en svensk ädling för ett lån af 3 000 mark silfver. På e holme vid inloppet till Slätbaken och således till skydd för Söderköping lå Stegeborg (Stäkeborg), som af drottning Margareta inlöstes från en tys fogde. Längre ut, på landet mellan vikarna, låg det befästa Rönö, so genom drottning Margaretas testamente åter tillföll linköpingsbiskoparne.

Många af Sveriges förnämligaste ätter hade i Östergötland sin foste bygd och egde der ännu sina hufvudgods. Vid Borens södra strand ligg Ulfåsa (Ulfasa), som tillhörde den heliga Birgitta och hennes ättlingar och sede mera öfvergick till herr Erengisle Nilsson af den så kallade hammarstadsätte (natt och dag på längden). Vid vestra stranden af Roxen låg Vreta klost för nunnor af cistercienserorden; vid sjöns östligaste spets hade linköping biskoparne en befäst gård, Munkeboda. Sydvest från Linköping låg fäst Svaneholm. På Näsby, nära Stångåns mynning i Roxen, bodde åtminsto tidtals herr Knut Uddsson (af vinstorpaätten), häradshöfding i det kringli gande Åkerbo (Akerbo) härad. På andra sidan Linköping, åt sydost, lå Askaby nunnekloster, hvilket år 1378 hade blifvit ödelagdt af en vådel längre bort, vid sjön Teden ungefär vid gränsen mellan slättbygden och den hö ländare trakten, Ekhult, hvarest herr Sten Bosson (natt och dag) bodde. Ä längre bort, vid vägen till Tjust, låg Åtvidabergs (Atvedabergs) koppargrufv som åtnjöt samma privilegier som Kopparberget i Dalarna. Mindre gynna af regeringen voro jernhyttorna på Hellestadaberg, i nordvest från Glan.

Norrköping (Norrköpung) var under medeltiden icke af någon sy nerlig betydenhet. Till dess stadskyrka hade Askaby kloster patronatsrät Helt nära staden, i Motala elf, låg Ringstadaholm. Godset tillhörde I Jonssons arfvingar, och hans testamentarie, den heliga Birgittas son herr Birg Ulfsson, riddare af den heliga grafven, afled der år 1391. Godset med de fasta hus indrogs kort derefter till kronan. Från Norrköping gick väg ti Södermanland öfver den illa beryktade Kolmorden. De vägfarande kun vid sjelfva landskapsgränsen få hvila och, om så behöfdes, skydd i Krokel kloster, tillhörigt bröder af johanniterorden.

Det af skogiga bergshöjder omslutna **Värend** intog i allmänhet en gansl afsöndrad ställning. Någon stad fans der icke, innan Vexiö (Växiö) år 13 erhöll privilegier; jemte den ej synnerligen stora domkyrkan funnos der e gråbrödrakloster och ett helgeandshus. Biskoparne hade i närheten ett god Kronoberg, hvilket under loppet af 1400-talet befästes. Gods funnos hi tillhörande ätterna Hjärne (en gren af båtslägten), Natt och dag, Bjelk Trolle m. fl. Trollarne bodde på Bergqvara (Biergqvara, i vexiötrakten hvarest mot slutet af 1400-talet uppfördes ett högt och fast stenhus, af hvilk ruiner ännu qvarstå. I södra delen låg troligen Danaborg, ett af danskarn uppbygdt täste, sedan kalladt Danasorg.

Norr om Värend låg **Njudung** (Niudung), omfattande den högsta dele af Småland, kring Lagans källor och öfre loppet af Ämmån. I den östra delen i det fasta stenhuset på Hultaboda ö, bodde Erengisle Sunesson jarl. I midte

af landskapet låg Ekesjö (ej att förvexla med den liknämda staden), tillhörigt riddaren och fribytaren Sven Sture samt sedermera den gren af ätten Natt och dag som bar sturenamn (Nils Sture m. fl.); likaledes i midten torde hafva legat Sundholms fäste, hvars läge nu icke kunnat återfinnas. Helt nära den vestra gränsen låg Nydala (Nydals) cistercienserkloster.

Afven Njudung låg såsom Värend något afsides. Deremot gingo vigtiga samfärdsleder genom den vestligaste delen af **Tiohärads** lagsaga, den så kallade Finveden (Finnvid). En väg kom från Skåne öfver Örkelljunga och förenade sig inom landskapets sydvestra hörn med en annan väg från Laholm. Vägen följde sedan Lagans dal; till skydd mot här framträngande fiender hade man uppfört vester ut, på en holme i Bolmens sydligaste ända, Piksborgs fäste, och längre upp öster ut, på ett ed mellan sjöarna Furen och Flåren, fästet Trollaborg. En väg, som kom från Vexiö och från Nydala, förenade sig längre upp med Lagastigen, som ledde fram till Jönköping. Dit ledde ock Nissastigen, som följde Nissans dal, mindre ofta använd, synes det, och väl derför mindre skyddad med fästen.

Den delen af **Vestergötland,** som räckte fram till Vesterhafvet, skyddades tidigt med fästen. Pa en holme i Göta elf, på södra sidan om Hisingen (Hising), låg Lindholms slott, hvilket dock upphör att nämnas ungefär med konung Magnus Erikssons tid. Under konung Håkans strider mot Albrekt anlades ett nytt fäste längre ut vid elfven, det sedan ryktbara Elfsborg (Elvesborg). Af konung Albrekt afträddes det till Danmark, men återgick under drottning Margaretas tid till Sverige. Till Elfsborgs län hörde Vestergötlands vestligaste härad. Öster om Elfsborg låg Gullbergs fäste.

Från Halland gick en väg genom Ätrans dal öfver Bogesund (Bagasund) och förbi Vinstorps (Vinsatorps) sätesgård, efter hvilken man uppkallat en slägt, som i klufven sköld förde åt höger en half lilja, åt venster två snedbjelkar, till Falköping (Faluköpung), hvarifrån sedan väg gick åt nordvest förbi Gudhems nunnekloster af cistercienserorden till landskapets hufvudort Skara. I en sidodal, men icke långt från vägen anlades på 1360-talet Opensteus fäste (se fig. 90 och 91), hvars innehafvare var höfding öfver den kringliggande trakten. En annan väg genom Viskans dal ledde helt nära förbi Örestens fäste, anlagdt vid samma tid och derefter hufvudort för Marks härad. Mellan de två hufvuddalgångarna, nära Viskans källor, låg Vätersholms slott, ett af de många gods som drottning Margareta inköpte för att sedan skänka dem åt kyrkliga stiftelser. Vida vigtigare än dessa tvenne vägar var den tredje, som från Elfsborg gick i elfdalen förbi den norra elfgrenens utgång, hvarest låg den norska staden Kunghäll (Kungälla), skyddad af Bohus (Bahus) starka fäste, och vidare till Lödöse, trots sitt afstånd från hafvet en stad med betydande sjöfart i vesterväg, med två kyrkor, ett svartbrödrakloster och ett hospital[1]. I närheten, man vet icke med säkerhet hvar, låg Styffneborg. Vägen gick vidare norr ut, förbi Torpa, tillhörigt rid-

[1] En stad Ny Lödöse, anlagd närmare mynningen af elfven, nära det nuvarande Göteborg, erhöll privilegier år 1473.

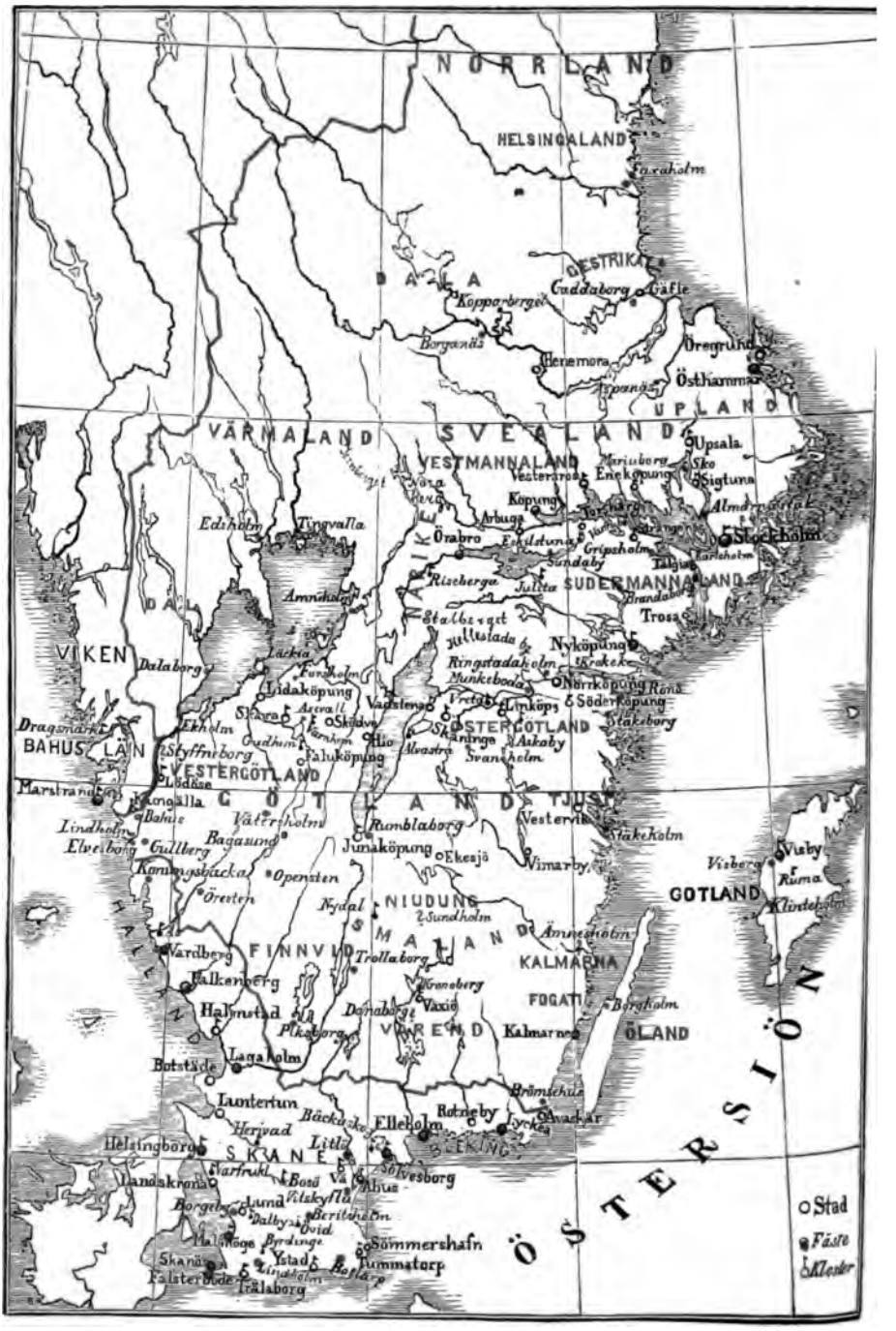

106. Karta öfver städer, fästen och kloster i Sverige (utom nordligaste delen) under unionstiden.

daren Algot Magnusson af den så kallade äldre stureätten (med tre sjöblad), hvilken mer än en gång nämnes i det följande tidskiftets historia, samt ännu nordligare, på en holme i elfven ofvanför Trollhättan, Ekholms fäste, hvars län omfattade nordvestra delen af Vestergötland och en del af södra Dal. Återstoden af detta landskap låg under Dalaborg, hvarest fru Margareta mottog hyllning af de svenska stormännens ombud. Öfver Ekholm kom en väg

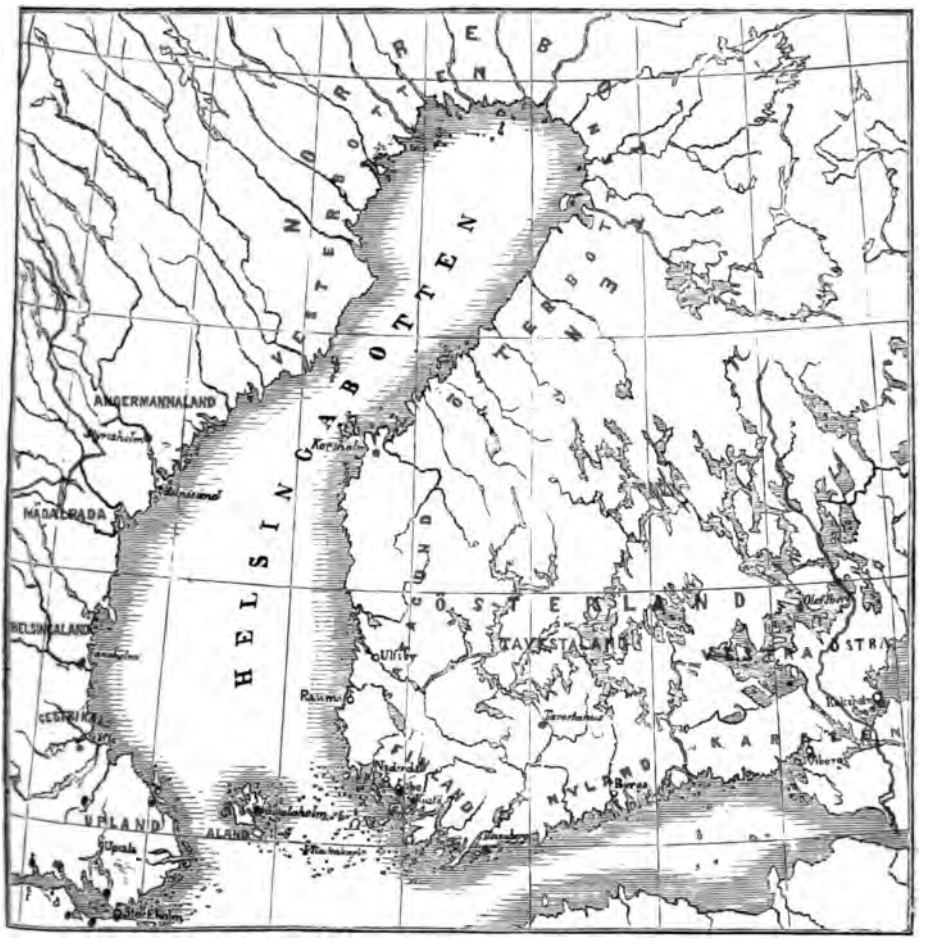

107. Karta öfver städer, fästen och kloster i nordligaste Sverige och Finland under unionstiden.

från Norge, hvilken liksom en annan väg från Lödöse gick fram till Skara, en stad af gamla anor, som hade fyra kyrkor, ett svart- och ett gråbrödrakloster, hospital, herberge för åldriga prestmän och skola. Derifrån gick en väg öster ut förbi Axevalls starka fäste, hvars län omfattade en dryg del af landskapets midt, och det å ett sankt ställe vid foten af Billingen (Billing) anlagda cisterciensklostret Varnhem, samt vidare öfver berget till Sköfde (Sködve), hvarest i början af 1400-talet en stad bildade sig kring kyrkan, i

hvilken talrika pilgrimer samlades för att bedja vid den heliga Helenas graf, och slutligen öfver Hökensås till Hjo (Hio), hvarest man kunde få båt för att fara öfver till Hästholmen eller Vadstena. Från Skara gick äfven en väg öfver Tiveden till öfre Sverige och en annan uppåt Vermland öfver Amnebro, hvarest marsken herr Erik Kettilsson Puke på 1360-talet anlade fästet Amneholm (eller Agneholm), der han bodde som höfding öfver Vermland. Vid Venerns strand fans ingen stad förr än Lidköping (Lidaköpung) år 1446 erhöll privilegier; vid sjön lågo i öfrigt Forsholms fäste, vid norra ändan af Kinnekulle (Kindaberg), samt ute på Kållands (Qualdins) ö skarabiskoparnes slott Leckö (Läckia), som mot slutet af 1400-talet blef starkt befäst.

Vermland (Värmaland) hade en god bygd vid stranden af Venern och i några floddalar. Längre in lifnärde man sig af jagt och boskapsskötsel. I trakten af det nuvarande Filipstad låg Vermlands berg, hvarest man idkade osmundssmide. Vid gränsen mot Vestergötland låg, som redan är sagdt, i Gullspångselfven (Amnelfven) Amneholm, vid Klarelfvens (Tingvallaelfvens) mynning landets hufvudort Tingvalla, der Karlstad nu ligger; i vester låg Edsholms slott. En väg gick ifrån Amnebro till Edaskog och mot Norge. Längs Klarelfven gick en annan väg till Norge, hvilken plägade följas af pilgrimerne som vandrade till den helige Olafs graf i Nidaros.

I det mellersta Sverige var vid denna tid obestridligen **Stockholm** den vigtigaste orten. Också var läget ypperligt, just på den punkt der tvenne landskap, Upland och Södermanland, och der tvenne vatten, Mälaren och Östersjön, möttes. Helt naturligt kom Stockholm derför att blifva förmedlaren mellan mälarstädernas handel och utlandet; i följd icke af omständigheternas naturliga fogande, utan af medeltidens handelspolitik utsträcktes Stockholms förmynderskap till samtliga städer vid Bottnen.

Den ursprungliga staden, hvad vi nu kalla staden inom broarna, började blifva för liten. Stadsmurarna gingo af gammalt längs insidorna af Öster- och Vesterlånggatorna, men man hade redan bygt intill deras inre sida och utanför dem, på sluttningarna ned mot vattnet. I det inre voro tomterna små. Invid Söderport fans ett torn, ämnadt att försvara staden mot en öfver Söderbro framträngande fiende. Icke långt derifrån låg det kloster, som konung Magnus Eriksson bygt åt dominikanerne eller svartbröderne, hvilka gåfvo namn åt Svartbrödragatan, den nuvarande Svartmangatan, hvilken ledde förbi den heliga Gertruds gilles hus, i hvilket ofta stadens råd och äfven herredagar samlades, till Stortorget med dess kåk till brottslingars afstraffande, framför början af Kåkbrinken, och med dess lifliga handel. I bakgrunden låg rådhuset, inklämdt mellan andra bygnader, der nu börsen står. Inom staden fans allenast en kyrka, den åt handelns beskyddare den helige Nikolaus invigda stadskyrkan. Stadens norra hufvudport låg vid nuvarande Myntorget; dessutom funnos flere sidoportar, såsom Skomakarporten och Köpmansporten. Förhållandet mellan land och vatten var den tiden icke detsamma som nu. Nygatorna funnos icke, och om man gick utför Gråmunkegränden, kom man till en lång bro, som förde till gråmunkarnes eller fran-

kanernes klosterholme. En annan bro ledde till holmen, på hvilken låg lgeandshuset, i hvilket sjuklingar, svaga och fattiga fingo hemvist och ro. malmarna funnos äfven hus, men det mesta af det inhägnade rummet anndes till trädgårdar. På söder fans den heliga Maria Magdalenas kapell, gande på fattigkyrkogården; åt motsatta sidan synes hafva funnits ett så kallt kalvarieberg, bilder ur Kristi lidandes historia ställda längs en brant väg, pför hvilken man gick eller knäböjande makade sig fram för att framför ar bild bedja. Norrmalm var utan tvifvel mera betydande. Brunkebergs ndås gick ända fram till Norrström. I öster derom låg den helige Jakobs rka ned mot vattnet, som då intog den nuvarande Kungsträdgårdens plats; t längre bort anlades under unionstiden den helige Görans kapell och hotal, en tillflyktsort för spetälska och vägfarande. Åt vester låg den heliga aras kloster. Många qvarnar funnos i Söderström och Norrström. Hela staden gafs af en pålad bro ett stycke från stranden, vid hvilken skeppen lade och inom hvilken borgarne kunde i orostider införa sina egna fartyg. Vid dskyrkan fans en skola, i hvilken det tillkom magistraten att tillsätta lärare. ttet, om hvilket några närmare uppgifter förekomma i nästa kapitel, var nska betydande eller kunde åtminstone vara det, derest man underhöll dess svarsverk.

Inom **Södermanland** (Sudermannaland) lågo vid Östersjön städerna köping, Trosa och Telge. Nyköping (Nyköpung) hade tvenne kyrkor, gråbrödrakloster och ett helgeandshus; inloppet till staden försvarades af rköpings hus, som på konung Albrekts tid undergick en grundlig reparan. Trosa var obetydligt, lika så Telge (Tälgia), hvilket dock, i följd af t läge på näset som skiljer Östersjön och Mälaren, ofta användes som tesort och skyddades så väl mot norr som mot söder af befästningar vid rlsholm och Brandaborg, det senare troligen detsamma som Tälgia hus. Södermanlands fruktbara och på sjöar rika dalar fans af gammalt en betynde bygd, och det är derför helt naturligt, att flere af de förnämligare erna här hade sina hufvudgods. Bland dem kunna vi nämna Nynäs (Nyas) i Rönö (Röna) härad, nära hafvet, tillhörande Bo Jonsson och hans arfngar, bland dem södermanlandslagmannen herr Nils Erengislesson; Tärnö ärna) vid Långhalsen, hvilket blef stamgods för den svenska braheätten; Åkerö kirö) i Yngaren, som tillhörde ätterna Natt och dag och Svarte Skåning; gmansö vid vestra ändan af Långhalsen, tillhörigt Sparrar och Sturar (tre blad); Ådö (Adö), vid Båfven, tillhörigt ätten med den tillbakaseende ulfven. rt i hjelmartrakten låg Julita cisterciënserkloster. I östersjötrakten lågo iddaholm (nu Tureholm), tillhörigt en ätt hvilken förde namnet och vapenlden Gädda, Nynäs i Ytra Törs (nu Sotholms) härad, tillhörigt ätten med i tillbakaseende ulf i vapnet, Hammarstad, tillhörigt ätten, som plägar beknas, på grund af den klufna tvefärgade skölden, med namnet Natt och dag i längden, Årsta (Arsta) i samma härad, tillhörigt tyska orden i Livland ch säte för en ordenskomtur (kommendör), Tyresö (Tyrisede), som vid unionsidens början hade samma egare som Hammarstad, vidare Erstavik, m. fl. Det

Årsta (Arsta), som ligger invid Stockholm, tillhörde höfvidsmannen på Stoc holms hus, den aktade Hans Kröpelin. Från Nyköping gick en väg norr i till mälardalen, ett stycke i vester om Bo Jonssons fasta slott Gripsholn som af drottning Margareta inlöstes för kronan, och upp till Strengnä (Strängenäs), biskopsstad med domkyrka, svartbrödrakloster, två kapell oc ett hospital. Längre öster ut, i Selebo (Sylbo) härad, låg Räfsnäs, tillhörig Sturarne med de tre sjöbladen; norr ut, men inom samma härad, lågo Tyn nelsö, hvarest strengnäsbiskoparne under konung Albrekts tid hade uppför ett fast hus, och Lagnö, som tillhörde ätten som kallats tillbakaseende ul samt ätterna Lilje och Tott. Vester ut från stiftsstaden lågo Vårfruberg (Varfruberga) kloster för nunnor af cistercienserorden, Fiholm, som från ko nung Valdemar Birgerssons ättlingar inköptes af drottning Margareta, de obetydliga staden Torsharg (nu Torshälla), Eskilstuna, kloster för munka af johanniternes orden, och det befästa Sundby (Sundaby) vid östra spetse af Hjelmaren, hvilket en tid tillhörde blåätten.

Nerike (Närike) var omslutet af skogar och berg, hvilka voro rika p malm. I norr låg Nora (Noraskoga) bergslag, i söder Nerikes stålberg; mella de två låg slätten som omsluter Hjelmaren, i hvilken sjö låg på en landtung Göksholms gods, tillhörigt ätten Natt och dag. Helt nära Svartåns utlopp i Hjel marens vestra ända, vid den stora vägen, som kom öfver Tiveden från Vestergöt land och gick till mälarlandskapen, låg af gammalt staden Örebro (Örabro) med en kyrka och en skola samt ett antagligen under unionstiden anlagdt klo ster, tillhörigt karmeliternes orden; invid staden fans en vigtig fästning. Längr bort i sydvest låg Riseberga kloster för nunnor af cistercienserne orden

Vestmanland (Vestmannaland) kallades under medeltiden landet mella Arbogaån och Sagan (Sävuström). Väg gick genom landskapets bördiga kust trakt, från trakten af Arboga till Vesterås och vidare till uplandsgränsen Arboga (Arbuga) var en icke obetydande köpstad, i hvilken bergslagens in byggare kunde inköpa de varor, som från Stockholm fördes ut till mälar städerna; här funnos tvenne kyrkor, ruiner af en tredje samt ett gråbrödra kloster och ett helgeandshus. Köping (Köpung), som ännu stundom nämde med sitt gamla namn Laglösa köpung, i sig sjelft föga betydande, hade vi denna tid en viss vigt genom det invid staden liggande Köpings hus, upp fördt på 1370-talet. Dess fogde hade tidtals vestra delen af Vestmanlan (Åkerbo, Akirbo, härad) i förläning. Ibland låg hela landskapet under fogde på Vesterås hus, anlagdt på 1390-talet. Staden Vesterås (Aros elle Vesteraros) hade en biskopskyrka och tvenne sockenkyrkor, ett svartbrödra kloster, skola och helgeandshus. Bland sätesgårdar kunna nämnas: Ervall (Ärvalla), längst bort i sydvest, som blef stamgods för en norsk ätt, som i vapne förde tre rosor; Ridö, i Mälaren, i söder från Vesteråsfjärden och som innehade af riksmarskarne herr Karl Ulfsson till Tofta och herr Sten Bengtsson (bjelke och sedan af den senares måg herr Sten Pedersson (stjerna), en tid marsk ho konung Karl Knutsson; Ängsö, som innehades af Bjelkar, Oxenstjernor, Stura och Sparrar. Flere stora gods i kusttrakten tillhörde biskoparne i Vesterås

Genom Vestmanlands östra del, mellan Norbergs (Norabergs) betydande jernbergslag i vester och Salberget i öster, hvars silfverrikedom uppdagades mot medeltidens slut, gick en väg upp till Brunbäcks färja vid Dalelfven och derifrån in i detta afsides liggande landskap, hvars inbyggare allt sedan 1430-talet mer än en gång på ett afgörande sätt grepo in i utvecklingen af Sveriges öden. Vid vägen söder ifrån låg köpstaden Hedemora (Henemora), som år 1459 erhöll stadsprivilegier. En annan köpstad (nutidens Falun) uppkom småningom på falan eller slätten invid det vigtiga Kopparberget, landskapets hufvudort, i norr om sjön Runn. I sydvest om denna sjö anlades under början af unionstiden Borganäs fäste.

Namnet **Upland** betydde i sydsvenskarnes mun mången gång detsamma som alla mälarlandskapen, men utmärkte i särskild mening landet mellan Sagån i vester, hafvet i öster och Ödmorden i norr. Den gamla indelningen i folklanden Tiunda-, Attunda- och Fjedrundaland hade vid denna tid förlorat all betydelse, utom på sin höjd för den kyrkliga indelningen. Indelningen i fögderier var nu för förvaltningen den vigtigaste, ehuru denna, här som annorstädes, vexlar.

Trögd utgjorde ett fögderi för sig. Bygden var här gammal och sätesgårdarna många. Längst ned i sydost låg Björkön (Biärkö), hvars stad länge sedan hade försvunnit; ön var nu bebodd af bönder. På Alsnö (nu Adelsö) låg den liknämda kungsgården (nu Hofgården), hvilken nu ej mer hade samma betydelse som på konung Magnus Ladulås' tid, och Tofta, efter hvilket herr Karl Ulfsson (sparre) kallade sig; gården tillhörde sedan drotseten herr Kristiern Nilsson (vase) och konung Karl Knutsson. Grönsö, helt nära häradets fastland, tillhörde herr Magnus Gren och sedan en Oxenstjerna. Eka, som en tid var lagdt under Upsala domkyrka, gaf sitt namn åt den så kallade ekaslägten med en snedbjelke i vapnet, till hvilken hörde konung Gustaf I:s moder. Ekholmen (Ekholm), en af den nyssnämde herr Karl Ulfssons många gårdar, gick genom arf från sparreslägten först till Bjelkarne, sedan till en ätt med ett gumsehufvud i vapnet och till sist till Trollarne. Ekolsund tillhörde Oxenstjernorna.

Återstoden af Fjedrundaland var åtminstone tidtals lagd under fogden på Vesterås hus. Här fans den gamla köpstaden Enköping (Eneköpung), med tre kyrkor, ett gråbrödrakloster, en skola och ett hospital, hvilket dock gick under i följd af den ynnest som visades det under 1400-talet anlagda helige Görans hospital utanför Stockholm. Invid staden låg Mariuborg, der den här ofta omtalade marsken herr Sten Bengtsson (bjelke) bodde. På Refvelsta (Rävelsta), vid Örsundsån, bodde drotseten herr Kristiern Nilsson (vase).

På Svartsjö (Svartasjö) kungsgård bodde en fogde, hvilken vid denna tid förvaltade allenast Svartsjölandet och Munsön (Muntsö), som en tid tillhörde ätten med en tillbakaseende ulf i vapnet. Länet hade tidigare varit större, men återstoden hade blifvit lagd under fogden på Almarstäk (Almarnastäk). Konung Albrekt hade der uppfört ett slott, hvilket konung Erik af Pommern lät uppbränna år 1434; det uppbygdes åter af erkebiskoparne i Up-

sala och blef i deras händer farligt för den borgerliga ordningen i landet. Inom Stäkes län (Bro, Håbo och Erlinghundra härad) lågo Arnö, erkebiskoparnes gamla bostad, Sko kloster, för nunnor af cistercienserne orden, och Vängar (Vinagarna), som hade olika egare, bland andra herr Knut Uddsson (af vinstorpaslägten) och herr Eskil Isaksson (baner). Staden Sigtuna, med fyra kyrkor och ett svartbrödrakloster, hade allt sedan Stockholm anlades ständigt sjunkit i betydenhet.

Under fogden på Upsala kungsgård (på Islandet) låg en stor del af norra Upland. Staden Upsala var väl icke af synnerlig vigt som handelsstad, den var så mycket mer betydande i kyrkligt hänseende. Till domkyrkan strömmade skaror af pilgrimer, som ville bedja vid den helige konung Eriks graf. I närheten låg den starka erkebiskopsgården (der nu Gustavianum och exercitiehuset ligga). Ett torn på domkyrkohöjdens östra sida beherskade staden; der nedanför, på det nuvarande Riddartorget, låg den helige Eriks kapell, vid Dombron låg helgeandshuset. På östra sidan om ån lågo de två åt Vår fru och den helige Peter helgade sockenkyrkorna och ett gråbrödrakloster. I närheten af domkyrkan, i utkanten af staden, låg Treenighets- eller Bondkyrkan. I vester, utanför staden, anlades på 1400-talet ett hospital, som vanligt invigdt åt den helige Georg eller Göran. Skolan i Upsala var större än i de andra stiftsstäderna och här anlades mot medeltidens slut ett universitet. Af sätesgårdarna i norra Upland förtjena att nämnas Vik, som egdes af Bjelkar och genom arf tillföll herr Nils Klausson på Vik, af en skånsk slägt, den äldre herr Sten Stures kusin, Salsta (Salista), tillhörigt Oxenstjernorna, Örby, som tillhörde bjelke- och vasaätterna, Aspnäs (Aspanäs) vid Tämnaren (Tempner), som gick genom arf från Sparrar till slägten med en tillbakaseende ulf i vapnet.

Under fogden på Stockholms hus låg den sydöstra delen af landskapet. Här lågo Lindholm, konung Gustaf I:s födelseort, Vasa, den s. k. vasaättens stamgods, Djursholm vid Värtan, hvilket egdes liksom det närliggande Frydsvik (nu Frösvik) af herr Nils Jönsson (oxenstjerna), farbroder till erkebiskopen Jöns Bengtsson, och Östanå (Östana), som tillhörde banerslägten. På gränsen mellan Stockholms och Upsala fögderier, liksom mellan de två folklanden Attunda- och Tiundaland, låg Mora äng, på hvars kungssten den på stället valde konungen uppsteg för att af de närvarande mottaga hyllning. Under detta tidhvarf skedde konungavalet ej längre i öfverensstämmelse med landslagens bud, men man höll till en början noga på hyllningen vid Mora; man fäste härvid så mycken vigt, att man invid den stora stenen lade hällar med inskrifter som omtalade den ene eller andre konungens hyllning. Kungsstenen försvann redan under medeltiden; till värn för de andra, under tidernas lopp skadade stenarna är för närvarande en liten stenbygnad uppförd (fig. 108).

Längre åt norr, i östra Rodens och Östhammars fögderier, lågo sätesgårdarna Penningby (Penningaby), som tillhörde bondeätten, men sedan öfvergick till Sturarne med natt-och-dag-vapen, Björnö (Biörnö), vid Norrtelgeviken, som tillhörde Vasar; Norrtelge (Tälgia eller Norra Täliä) var denna

den en gård tillhörig erkebiskoparne. Östhammars stad, invid hvilken g ett litet fäste, der fogden bodde, var anlagd vid en vik, som oupphörligt enfyldes, så att staden till sist flyttades (1491) till Öregrund. En del af rra Roden var förenad med Gestriklands (Gestrikalands) fögderi. Här ns en stad, Gefle (Gäfle), ännu föga betydande, och litet längre in i lan- t Gaddaborgs fäste, anlagdt af vitaliebröderne, men tidigt förstördt. llgången på myrmalm gaf anledning till bergsbruk, som af konung Kri- fer hugnades med privilegier.

Återstoden af Sverige, vår tids **Norrland,** företedde ett väsentligen ka skaplynne mot de södra hufvuddelarna af Sverige; här fans en mera

108. Mora äng i Upland.
Huset uppfördt år 1770.

littrad bygd och folket var i hög grad hänvisadt till att lifnära sig med bo- apsskötsel och jagt. Kolonisationen, som följde kusten och elfvarna, var i vissa lar ganska gammal. Detta gäller särskildt Helsingland (Helsingaland) h Medelpad (Mädalpada), i viss mån äfven Jemtland (Jämtaland), genom ilket landskap den stora vägen till norra Norge gick. Jemtland räknades ck allenast i kyrkligt hänseende till Sverige. Ingen stad fans denna tid d hela vestra kusten af Bottnen, allenast en handelsplats, Hernösand, ej eller annat fäste än Faxaholm, helt nära den nuvarande staden Söderhamn. tt enda fäste fans inne i landet, Styresholm vid Ångermanelfven.

Landet kring den norra delen af Bottnen hade af denna fått benäm- ingen Norrbotten. I det inre af landet bodde lappar och finnar, till hvilka irkarlarne färdades i handelsresor. Allt ifrån första delen af 1300-talet ifrade

man i Sverige för att utbreda odlingen inom dessa trakter, som nästan h och hållet lågo bortom gränsen för den hedna tidens Sverige. Det dröj naturligtvis länge, innan det för odlingen nyvunna landet kunde indraga de häfdvunna administrativa förhållandena, så mycket mer som till en börj fullständig skattefrihet förunnades nyodlarne. Från svensk sida ansågs la det intill Uleelf utgöra dess koloniseringsområde, men ehuru således den sve ska andelen af Norrbotten var den större, lades till en tid allt landet unc fogden på Korsholm i Finland. År 1441 afsöndrades från dennes län d del af landet, som räknades till erkestiftet, och ungefär längs Torneelf gi gränsen mellan hvad man derefter kallade Vesterbotten och Österbotte

Birkarlarne eller lappfararne hade sina hufvudorter i Pite, Lule o Torne och hade de olika lappområdena fördelade sinsemellan. För d säkerligen mycket vinstgifvande handeln erlade de en ringa skatt af gr skinn. En lappfogde var tillsatt för att mot birkarlarne häfda lapparnes rä

Större delen af **Österland** eller **Finland** hade enahanda natur som d nordligaste Sverige och egde således helt ringa betydelse för landet i d hela. I kusttrakterna hade svenska nybyggare nedsatt sig. I det inre bod de olika finska stammarna. I medeltidshandlingar omtalas derför helsingerä som motsats till finsk eller karelsk rätt.

Åland (Aland) jemte kringliggande öar hade svensk befolkning oc lydde vanligen under fogden eller höfvidsmannen på Kastelholms (Kastal holms) hus. På Tiockakarl (nu Kökar), en ö långt bort i sydost, fans e gråbrödrakloster. — Det **egentliga Finland,** med svensk befolkning på öarn och delvis på kusten, lydde under höfvidsmannen på Åbo (Abo) hus; i stade funnos den stora domkyrkan, ett svartbrödrakloster, ett helgeandshus, ett h spital och en skola. Sydost om Åbo låg, i skärgården, biskoparnes vistelseor Kustö. I nordvest från staden anlades år 1443 ett birgittinskt kloster, so fick namnet Nådendal (Nadendal), och der invid uppväxte ganska hastigt e stad. — **Satakunda** (Satagund) hade få svenska nybyggen; fogden bodde p Kumo kungsgård. Nära Kumoåns mynning låg Ulfsby köping. Raumo, me ett kloster samt en kyrka, erhöll stadsrätt år 1444. — **Österbotten** med svens bygd vid kusten låg, såsom redan är nämdt, under höfvidsmannen på Korsholm äfven kalladt Krytzeburg. — **Tavastland** (Tavestaland) låg under höfvids mannen på Tavastehus (Tavestahus). — **Nyland** med öfvervägande svens befolkning var fördeladt i tvenne områden; det vestra låg under höfvids mannen på Raseborg (Rasaborg), som hade blifvit anlagdt af Bo Jonsson det östra låg till en början under en fogde som bodde på Borgå (Borga kungsgård vid staden af samma namn, men lades sedan under höfvids mannen på Viborg och förenades sålunda med **Karelen,** landet mella Kymmeneelf och Vuoksen. I vestra delen, det nuvarande Savolaks, anlade af Erik Axelsson (Tott) 1475 Olofsborgs fästning, som sedan fick namne Nyslott. Det sydost derifrån liggande Keksholm blef först under följand tidhvarf vunnet åt Sverige. Vid Viborgs hus uppväxte redan under 1300-talet en stad, som hade kyrka, skola, hospital samt så väl gråbrödra- som

artbrödrakloster. Fästet var, näst Stockholms slott, det förnämsta Sverige ide. Också behöfdes här ett fast värn mot de oroliga och barbariska gran- rne i öster.

Margaretas strider med tyskarne 1389—1398.

Albrekts fångenskap. — Hättebröderne. — Käpplingemorden. — Vitalliebröderne. — Fredsfördraget i lholm 1395. — Albrekt frigifves. — Sjöröfveriet i Östersjön. — Gotland i preussiska ordens våld. — Al- kts sista öden och död (1412).

Från slagfältet fördes konung Albrekt jemte sonen till Lödöse och Bohus, drottning Margareta väntade honom. De andra förnämliga fångarne fingo pa sig fria, konungen och hans son sändes till Lindholms slott i Skåne, arest de höllos fängslade i sex år. Drottning Margareta hade icke förgätit n olycklige konungens öfvermodiga yttrande att icke förr anlägga fredlig igt, än han hade blifvit herre öfver Danmark. Hon hade åt sin fånge, n ej mer hade behof af en krigares rustning, gjort i ordning en hätta eller gel med snibb af nitton alnars längd[1].

Allt var icke afgjordt genom slaget, ehuru väl flere fästen, t. ex. Kalmar Örebro, derefter kommo i drottningens våld, äfvensom personer, som dess- innan stått på Albrekts sida, nu slöto sig till det segrande partiet, t. ex. akenborgarne. Man var betänkt på fortfarande fejd. Vid en herredag, n hölls i Söderköping den 24 oktober 1389, beslöts att, »af erkänsla för n nåd, tröst och hjelp, som fru **Margareta,** Sveriges och Norges drottning nt Danmarks rätta arfvinge, bevisat Sverige under den ännu fortfarande iden, på hvilken man med hennes bistånd hoppades ett snart slut, bevilja nne en gärd, öfver hela riket, af biskopar, klerker, kyrkor och kloster, riddare h svenner, landtbor och vårdnad (underhafvande) samt af alla rikets skatte- nder, att utgöras af hvar man om sig, bonde och landtbo, hvem han helst lhöre, med en mark svenska pengar (inemot 60 kronor)», antingen i klingande ynt eller i en del uppräknade varor. I spetsen för krigsrörelserna stod den re marsken herr Sten Bengtsson, af hjelkeslägten, en brorson till herr Nils resson. Han synes icke alltid hafva framgått med tillbörlig omtänksamhet; minstone befalde påfven år 1392, att han (jemte flere andra) skulle ställas l ansvar för det man förgripit sig på Strengnäs domkyrkas egendom.

Tyskarne i Stockholm gjorde envist motstånd och nöjde sig icke med att svara sig. De brände Vesterås och Enköping samt slogo, i närheten af den nare staden, vestmanlands- och uplandsbönderne; slagfältet fick namn af nde- eller Skadeberget och de fångna bönderne kastades i svårt fängelse.

Inom staden var spänningen stor mellan tyskar och svenskar. En mängd skar rotade sig samman, under namn af hättebröder, stälde till oljud om ittorna och hånade svenskarne, som då klagade så eftertryckligt, att rådet nn sig föranlåtet att utlysa ett sammanträde i den heliga Gertruds gillestuga[2],

[1] Om hättans vanliga utseende se sidan 136 och fig. 117.

[2] På dess rum står nu Tyska kyrkan.

vid hvilket öfverenskoms om förlikning som dock icke länge hölls. Det sv riksrådet sände bud från Telge med förslag om underhandling och från s sändes fyra ombud, af hvilka ett, rådmannen Peter Åländing, var svensk tre tyskarne vände genast om; rådman Peter, som snart följde dem under återvägen öfverfallen och fängslad samt insatt på Stockholms hvarest under hans frånvaro den svenske borgmästaren herr Bertil Bru en annan svensk hade blifvit satta i fängsligt förvar. Vid underrättelsen l bröt missnöjet löst, de svenska borgarne väpnade sig och skyndade till torget, der tyskarne mötte dem. Man skildes emellertid den gången åt blodsutgjutelse. Svenskarne höllo sig öfver natten på den helige Olofs stuga och gingo följande dag upp på rådhuset för att fordra ransakning de fångne eller ock deras utsläppande. Borgmästaren frigafs och ett utsattes till en följande dag, då ny förlikning uppgjordes och besvo Gud, jungfru Maria och alla helgon. Den dagen (det var andra lörda juni) var allt stilla och likaledes söndagen, intill dess nattsången hållits

109. Herbrekt Königsmarks sigill.

brödrakyrkan och stadsportarna blifvit lästa. I natten samlades hättebröderne i den heliga Ge gillestuga, och de tyska medlemmarne af råd rådhuset, hvarest de underhandlade med höfding slottet, herr Herbrekt Königsmark. Rådstjenare sändes derefter att kalla de svenska rådmänne rådhuset, innan folket kom i rörelse på gatorna fann sextio väpnade män uppställda på Storto hvilka dock drogos tillbaka för att icke väcka tankar. Sedan svenskarne kommit dit, de fleste tro, ett par med våld, förklarades de för förrädar fördes fängsliga ut från baksidan af rådhuset och öfver fällbryggan till sl der de lades på pinbänk och marterades med träsågar. Tisdagen blefvo dem brända. En af hättebröderne lofvade slottshöfvidsmannen hälften af fångnes egendom, och de fördes nu, natten till torsdagen, den 17 juni detta år (1389) var den stora festdagen till minne af Kristi heliga lek öfver till Käpplingeholmen, hvarest de inkastades i ett skjul som ant och nedbrann öfver dem. En andlig man, som tillkallats för att hö olyckliges sista bikt, bedyrade deras oskuld, och i den skräckuppfylda s fruktade man, att Guds straff skulle följa omedelbart på brottet, då fre morgonen kom med ett väldigt åskväder och regnet nedstörtade i strön så att man trodde att staden skulle förgås.

Det synes, som skulle sådana våldsgerningar hafva varit tillräcklig att förmå herr Sten Bengtsson till utomordentliga åtgärder för att hjelp svenska partiet i staden, men deraf märker man intet. Tyskarne fann emellertid senare föranlåtna att erkänna sig skyldiga och blidkade ky med att på ett berg på Södermalm uppresa tre skulpterade minnestaflo hvilka en, af väder och vind skadad, i vår tid blifvit återupprest på den Pelarbacken (fig. 110).

Mord, plundring och nöd herskade dock icke allenast i Stockholm. Sjöröfvare svärmade omkring på hafven och hindrade nästan all tillförsel; prisen

110. Minnessten öfver käpplingemorden, på den så kallade Pelarbacken i Stockholm[1].

å en del förnödenhetsvaror, som man hemtade utifrån, stego till det otroliga.

[1] De nu nästan utnötta skulpturerna visa Kristus på korset mellan jungfru Maria och evangelisten Johannes. Under bilderna finnes en lång, nu oläslig inskrift.

Sjöröfveriet i hafven som inneslöto Sverige hade ingalunda upphört n vikingatiden. Regeringarna hade visserligen uppträdt deremot, ju mer lärt sig inse fördelarna af en regelbunden handel, men i ofridstider sky icke ens hansestäderna att utfärda kaparbref: en hvar fick sådant, sed han stält borgen för sig, att han skulle, om han af misstag plundrat nå af hansans skepp, ersätta skadan.

Det medel som sålunda tidigare tillgripits under tider af fara blef nu fortfarande ondt. Skaror af sjöröfvare bildade sig och korsade hafven i a riktningar. Krigförande makter sökte väl ibland vinna deras understöd, Danmark i början af 1380-talet, men i allmänhet fruktade och skydde m dem allestädes. Hansestäderna lade tull på alla varor, och för de medel, s derigenom inflöto, utrustades s. k. fredsskepp; öfverbefälet lemnades åt d kraftfulle borgaren Wulf Wulflam från Stralsund, och han utförde sitt vä med sådan framgång, att man efter år 1386 mycket sällan hör talas om sj röfvare, intill dess konung Albrekt blifvit kastad i fängelse och hans a

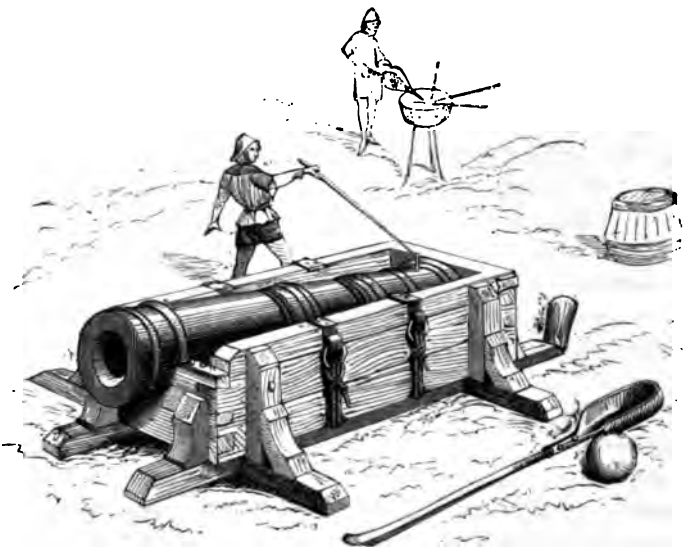

111. Stenbössa. Efter Viollet-le-Duc.

hängare sökte a vända alla up tänkliga medel f att främja ha sak. Hertigarne Mecklenburg vil hjelpa sin fränd de inom deras la liggande hans städerna, Rostoc och Wismar, u sände flottor för a undsätta Stoc holm, och de tv städerna läto fö kunna allestäde »att alla de, so ville på egen b kostnad, fara o vinst gå ut m Danmark och Norge, för att röfva, plundra och bränna, samt derjemte förs Stockholm med lifsmedel och andra tarf, skulle infinna sig för att mottag kaparbref af de två städerna, hvilkas hamnar alltid skulle stå öppna för de till att der införa och försälja sitt rof». De förra kaparne, som nödtvung hade slagit sig till ro, strömmade samman, och till dem slöt sig hvarjehand löst folk från alla håll, och sjöröfveriet antog nu större mått än någonsin till förne. Som Stockholms förseende med lifstörnödenheter var en af hufvuduppgif terna för sjöröfvarne, kallade de sig victualiebröder (vitalianer, vitalie- elle fetaliebröder). Icke blott de tre nordiska länderna, hvilka man sålunda had

söka, blefvo lidande; äfven hansestäderna knotade, och då de icke må de två mecklenburgska städerna att återkalla kaparne, måste de ill motvärn. Med omensklig grymhet foro vitaliebröderne fram, och så öllo i sina fienders händer, kunde de vara vissa behandlas på ett mildare sätt: för sjöröfveri an intet annat straff än döden, och man sökte a förmåga att skärpa straffet. År 1391 anföll vitaliebröder ett större skepp från Stralsund, ef hård, men stralsundarne segrade, och då ade fängelser om bord tillräckliga att rymma togo de en mängd tomma tunnor, som hörde , slogo på hvar tunna ut ena bottnen, stoppade an en fånge och satte åter in bottnen, sedan na gjort ett hål, så att hufvudet kunde sticka orna staplades på hvarandra och aflastades i hvarest de fördes raka vägen ut till afrätts-

följande året satte sig sjöröfvarne i besittning l, och deras makt ökades, så att de nu kunde små flottor åt olika håll. Bergen plundrades, togs och brändes, Nyköping undergick samma stland fann man sig föranlåten att skydda kuväpnadt manskap; vitaliebröderne höllo till der De skydde för intet. Biskop Tord i Strengnäs under en sjöfärd år 1392 anfallen af en skara ler under befäl af Arnold Styke (hvilken sedan bosatte sig i Sverige) och tillfångatagen. Han gslad till händer och fötter till Stockholm. fället då fördes af hertig Johan af Mecklenburg, ler qvarhållen som fånge i nära två år. Stockl belades med interdikt, och de brottslige ålarsona sitt odåd med gafvor. Stockholms läge ingom ganska betänkligt. Hansestäderna beför utomordentliga åtgärder för att en gång den ständiga ofriden, som hindrade all han- rottning Margareta erbjöd dem sin hjelp. Henelägrade mot slutet af år 1393 staden, inom ar nöden började blifva svår. En af vitalie- e, riddaren mäster Hugo, fick då befallning tta skepp lastade med födoämnen undsätta sta- rind höll honom i skärgården och en stark köld att skeppen fröso fast i närheten af Dalarö. Han väntade ett anlät derför fälla en mängd träd, bildade af dem höga vallar kring ch öfversköljde dem med vatten, så a de förvandlades till is. En

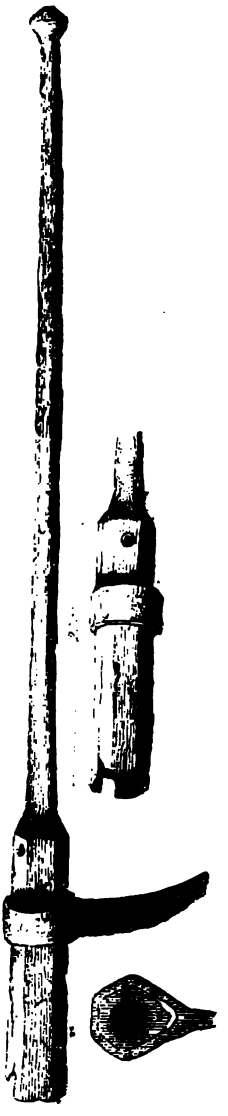

112. Lodbössa. Efter danskt original.

del af belägringshären ryckte ut mot honom. Då en stormning visade sig om lig, hoptimrade svenskarne ett belägringstorn som de sköto fram mot val men mäster Hugo hade låtit såga upp isen närmast till denna, och det tu snöhöljda istäcket, som sedan dess hade bildat sig, brast under tornets tyn Det lyckades den djerfve äfventyraren icke allenast att försvara sig, u ock, när blidväder kom, att föra sina varor in till staden. Sådana äfver väckte uppseende, styrkte sjöröfvarnes mod och berättades med beundran äf

113. Väpnare. Efter Viollet-le-Duc.

af dem, som hade att befara deras gryml Det bildade sig småningom en grupp af säg om vitaliebrödernes irrfärder, så vidunderli att man för mången icke förmår leta sig den verklighet som kan gömma sig under rättelsens öfverdrift. Till tack för det G nåd hade beskärmat och bevarat undsättnin skeppen i isen, stiftade tio vitaliehöfdingar m sommardagen 1394 i Stockholms stadskyrka evig mässa att sjungas Gud till lof och till der åt det heliga korset, det heliga blodet, d helige Georg, den heliga Gertrud och alla h gon. Under denna mässa skulle bedjas för nung Albrekt, hans fränder och de tio stiftar

Hade det varit mera god vilja mellan Margareta och hansan, hade tvifvelsutan v tidigare några afgörande åtgärder kunnat gas. Ett fredsmöte mellan dem skulle hållas 1394, men afbröts af en blodig kamp mell danskar och tyskar. Den gemensamma nöd tålde emellertid icke längre uppskof. I m månad 1395 öfverlades i Skanör och Falste mellan drottningen, riksråd från hennes tre ken och hansans sändebud, och det slutliga f draget afslöts den 17 juni på Lindholm. nung Albrekt och hans son frigåfvos, och f mellan dem och drottningen slöts för tre intill den 29 september 1398. Då skulle nung Albrekt antingen betala en lösesumma 60 000 mark silfver (omkring 20 millioner kronor) eller ock åter infinna i fängelset eller, derest intetdera skedde, åt drottning Margareta öfverlen Stockholm och dermed Sverige. Sju hansestäder gingo i borgen härför skulle till sin säkerhet få besätta Stockholm. Af Gotland skulle Albrekt Margareta behålla hvad de den 23 april 1395 innehade.

Städerna skyndade att uppfylla vilkoren för att kunna med all m vända sig mot sjöröfvarne.

Mot slutet af augusti 1395 ankom den hanseatiska besättningen

Stockholm, väpnare med sina tjenare och skyttar jemte sten- och lodbössor (fig. 111, 112), krut och bly till kulor. Väpnarens utrustning bestod af stålhufva på hufvudet, stålplåtsbeklädnad på bröstet (plate), armbeklädnad af kokt läder och på armens utsida en stålhylsa, benskydd likaledes af stål (fig. 113) och en fyrkantig, i öfre högra hörnet utskuren sköld (tarse, fig. 114). Skyttarne hade ringbrynja med stålplåt för bröstet, jernhatt, handskar klädda med jernbleck och tarse (fig. 115). Väpnarne buro, när de icke hade på sig stridsrustning, en kort rock och en kugel (fig. 117) med lång spets samt åtsittande benkläder, på högra sidan svarta, på den venstra bruna (fig. 116). Skyttarne hade jackor af parkum samt kugel. Hvarje skytt var skyldig att medföra tre armborst (fig. 118) af olika storlek; många af dem bragtes måhända nu åter till tillverkningsorten, ty Stockholms armborst voro vida kända.

114. Tarse (sköld).

De mecklenburgska riddare, som å konung Albrekts vägnar innehade Stockholms slott, gjorde ingen svårighet att upplåta det åt hansans två höfdingar, hvilka icke utan oro tillträdde sitt ansvarsfulla värf. Den fastaste delen af fästet var ett stort torn; utom detta fans en så kallad förborg, som icke var synnerligen väl underhållen och inom hvilken dessutom sedan någon tid flere privathus stodo. En stor bössa (kanon), som mecklenburgarne hade, inlöstes af den nya besättningen, som befarade, att den annars kunde komma att riktas mot slottet. Inom staden kunde de krigsmän som hörde till besättningen icke räkna på mycket tillmötesgående. Äfven det till uppehället nödvändigaste hade de svårt att få; de fingo icke ens tillträde till stadens eller de enskildes många qvarnar i Norrström och Söderström, utan måste, då det icke kunde komma i fråga att uppbygga en ny till slottets behof, nöja sig med handqvarnar. Tid efter annan måste de från hemmet förskrifva hvarjehanda varor, såsom säd, malt, humle, trattar och öskar till ölbrygden, vin, som denna tid ännu odlades i det preussiska landet, salt fisk, ättika, bomolja och mandelolja, rödlök och hvitlök, persiljrötter, äpplen, päron och rofvor. De bådo att man skulle

115. Bågskytt. Efter fransk original.

sända dem fiskare, så att de skulle kunna göra sig till godo den stora fiskrikedomen i de Stockholm omgifvande vattnen, skepp för att kunna på sjön möta vitaliebröderne, samt tio stora hundar, som skulle hjelpa till med bevakningen.

Faror hotade från olika håll. Sjöröfvarne vågade sig ända fram till Stockholm och voro föga vänligt sinnade mot en besättning, som ville lägga hinder i vägen för deras yrke. De fingo äfven något medhåll, åtminstone tidtals, af svenskarne, som icke kunde fullt beqväma sig uti att se Stockholm fortfarande i främlingars våld. Herr Sten Bengtsson (bjelke), höfdingen på Nyköpings hus, och hans broder Ture anhöllo hos hansehärens anförare, att tre hundra stockholmsborgare, som under Albrekts tid blifvit förvisade såsom misstänkta för att icke vara hans vänner, skulle få återvända till sina hem och sin verksamhet. Vintern mellan 1395 och 1396 uppehöll sig en skara vitaliebröder i Stockholm. När en annan gång vitaliebrödernes begäran om lejd af slottshöfdingarne afslogs, fingo de hvad de begärde af Uplands höfvidsman Algot Magnusson (Sture), och man befarade på slottet att blifva helt och hållet instängd. Varningar fattades icke. En dag kommer en man och begär att få tala med den danzigske höfvidsmannen på slottet, Albrekt Russe, och beder honom taga väl vara på slottet, som hotades af stor fara. »Käre vän, bad Russe, vet du något ondt vara på färde, så säg mig det.» Mannen ville intet säga, men föll till sist på knä och lade två fingrar på en tegelsten, sägande: »Tegelsten, jag säger dig, så sant mig Gud hjelpe och helgonen, Stockholm är förrådt», hvarefter han reste sig upp och med lyfta händer förklarade: »Så sant mig Gud hjelpe, är det sant hvad jag svurit».

116. Man med jacka. Efter tyskt original.

117. Man med hätta. Efter engelskt original.

Hansestäderna funno sig föranlåtna att genast efter lindholmsfördragets

edsskepp och bådo drottning Margareta bistå dem. Hon sökte förmå siske högmästaren Konrad von Jungingen att sluta sig till dem, risade icke någon synnerlig håg derför. Måhända hade han redan rt planen att sätta sig i besittning af Gotland, hvarest sedan 1396 lbrekts son hertig Erik uppehöll sig för att försvara sin faders len här, som drottning Margareta föregående år hade skickat dit il af Sven Nilsson Sture, och han samlade der kring sig sjöröfvar- ilka ofta ostraffade företogo färder inåt Finska viken och uppåt Norr- mycket hellre som höfdingen på Viborg, herr Knut Bosson, son af n, helt plötsligt hade öfver- onung Albrekts vänner och ıinstone en dryg del af Fin- våld. För öfrigt tillåto sig ıe på de hanseatiska freds- ıvarjehanda våldsamheter. fäl af höfvidsmännen på och Kalmar hus hade år vensk eskader utgått, för- ett par fredsskepp som Kal- tsände. De två slottshöfdin- gåfvo sig till Gotland, der anbud att understödja han- fböjdes. På återvägen skil- nska fartygen, och kalmar- pp blefvo i närheten af Ho- verfallna af hansans flotta; ıändes, och den 80 man ittningen jemte tvenne väp- springa öfver bord. Drott- ärom underrättad klagade ästaren och hos städerna, röjde att gifva upprättelse. gafs först år 1400, då en ıa utbetalades till de dö- ıder, och då man förband l brottets försonande, i Kal-

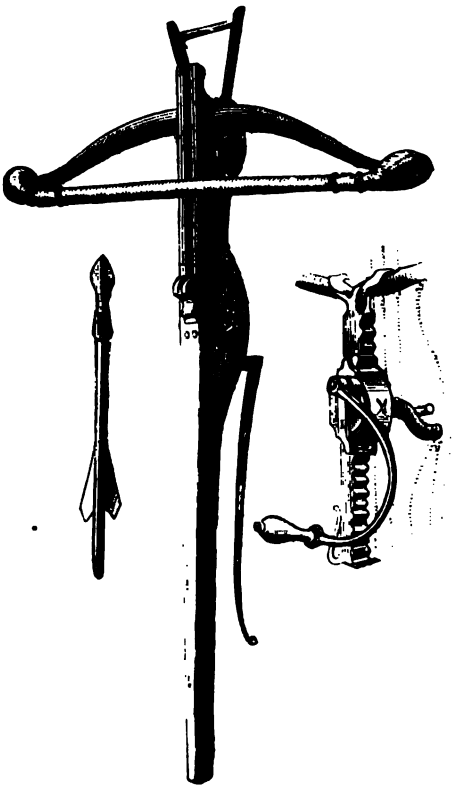

118. Armborst med bågspännare och pil.

n högtidlig likbegängelse, att i Kalmar dominikanerklosters kyrka .e omkomna ädlingarnes vapensköldar och der stifta en evig mässa själaro, att för de öfriga offren stifta en själamässa i stadens kyrka mässor i preussiska kloster, att gifva kläder åt två hundra fattiga la två hundra pilgrimer till heliga orter.

denna förlikning ingicks, hade förhållandena i norden blifvit be- ändrade. Sven Sture hade svikit sin pligt och öfvergått till hertig ken dock helt snart, den 27 juli 1397, afled; hans enka och Sven

fortsatte kriget och understödde sjöröfveriet. Följande år hade högmästa Konrad, åtföljd af en stor härsmakt, gått öfver till Gotland, der Visby, och dermed hela ön, gaf sig i hans våld (den 7 april 1398). Sven Sture slöt sig då till vitaliebröderne, som vid denna tid satte sig i besittning af fästena Gaddaborg i Gestrikland, Faxaholm i Helsingland, Styresholm i Ångermanland och Korsholm i Österbotten. De måste emellertid hösten samma år förbinda sig till att återlemna sina eröfringar, och vid samma tid underkastade sig herr Knut Bosson. Sven Sture fick återvända till Sverige, i hvilket land äfven sjöröfvarhöfdingen Arnold Styke och hans medbroder, den mecklenburgske riddaren Otte van Peccatel bosatte sig. Sjöröfveriet utrotades nu småningom i Östersjön, men det fortfor sedan länge i Nordsjön.

Under tiden utlopp äfven det å Lindholm öfverenskomna stilleståndet, och det skulle således en gång för alla bestämmas, om konung Albrekt skulle vidare hafva något att säga i Sverige. Albrekt ville icke begifva sig till att afstå något och på hansestädernas upprepade frågor, om han ämnade på utsatt tid betala den öfverenskomna lösesumman, gaf han allenast undvikande svar. Städerna drogo då, enligt sin förbindelse, besättningen från Stockholm den 29 september 1398, och drottningen höll der sitt högtidliga intåg.

Konung Albrekt tillbragte sin öfriga tid i Mecklenburg, hvarest han afled år 1412. Hans graf finnes i Doberans klosterkyrka. Under sitt konungadömes tid var han förmäld med Rikardis af Schwerin. Efter hennes död gifte han sig med Agnes af Braunschweig, som öfverlefde honom.

Drottning Margaretas välde i Sverige var nu obestridt.

Drottning Margareta och konung Erik af Pommern. — De inre förhållandena (1397—1412).

Den sexårige Erik hyllas till tronföljare och medregent i Norge. — Lapparnes omvändelse. — Margaretas förhållande till de andlige och stormännen. — Bo Jonssons testamentarier. — Erik medregent i Danmark och Sverige. — Herredagen i Nyköping 1396. — Unionsförslaget i Kalmar 1397. — Eriks förmälning. — Drottning Filippa. — Reduktion af skattegods. — Skatter. — Missnöje mot Margareta.

Så snart fru Margareta hade blifvit erkänd drottning af Norge, vidtog hon åtgärder för att få tronföljden bestämd, hvilket var af större vigt i detta land, såsom varande ett arfrike, än i Danmark. Norrmannen Håkon Jonsson, en dotterson af hertig Knut Porse och hertiginnan Ingeborg och således kusin till konung Håkan Magnusson, förklarade sig icke sträfva efter den norska kronan; hertig Albrekt d. y. af Mecklenburg, en son af fru Margaretas syster Ingeborg, förklarades af det norska riksrådet icke kunna komma i fråga, alldenstund han och hans föräldrar hade stridt mot Norge. I stället utkorade man den späde Erik af Pommern, en son af fru Margaretas systerdotter Maria och

ertig Vratislav af Pommern[1]. Under hans minderårighetstid skulle fru Margareta förestå regeringen. Detta bestämdes i början af år 1388, strax innan de svenska stormännens ombud inledde underhandlingar med henne om att hon skulle öfvertaga regeringen i Sverige, vid hvilket tillfälle de förbundo sig till att erkänna som efterträdare eller medregent hvilken drottningen dertill utsäge, hvarmed tydligen ingen annan kunde menas än den sexårige Erik, hvilken i september månad år 1389 mottog den öfliga hyllningen på Öreting vid Nidaros.

Drottningen var icke närvarande vid denna akt. I början af augusti var hon i Malmö och utfärdade, tillsammans med den svenska kyrkans primas, den kraftfulle lundaerkebiskopen Magnus Nilsson, ett bref till lapparne, i synnerhet till dem som vistades i Sverige, om hvilkas obenägenhet för kristendomen en lappsk qvinna hade för dem afgifvit en berättelse. I det på latin affattade brefvet uppräknas i korthet den kristna trons hufvudläror: om Guds väsen, om verldens och menniskans skapelse, om menniskans fria vilja och syndafallet, om omöjligheten för den syndiga menniskan att öppna himmelrikets port, till dess, drifven af sin stora kärlek, Kristus Jesus, fullkommen Gud och fullkommen menniska, lät sig födas af jungfru Maria, lefde och lärde bland menniskorna samt omsider, för att försona menniskoslägtet med Gud, dog på korset och uppstod, om hans utsändande af lärjungarne, hans himmelsfärd och återkommande till domen. »Besinnen derför, heter det, hvilketdera är förnuftigare, att tro på Gud sin skapare och dyrka honom som den ende Guden och genom goda verk förtjena evinnerligt lif samt regera evinnerligen med honom och alla hans helgon i himmelns härlighet — eller dyrka afgudar som Gud och tillbedja menniskohänders verk och med onda gerningar förtjena den eviga döden och i följd deraf evinnerligen plågas i afgrunden med djefvulen och hans englar. Derför bedja vi eder innerligen och besvärja er vid Guds barmhertighet, att I afkläden er den gamla menniskan med hennes verk och ikläden eder den nya menniskan, som är skapad efter Gud, i det I ödmjukt anammen döpelsens sakrament och med uppriktig kärlek och skyldig vördnad nalkens den heliga modern kyrkan, utanför hvilken ingen frälsas.» Till sist uppmanas erkebiskop Henrik i Upsala och en upländsk lekman att »icke söka sitt eget, utan med ifver arbeta, att detta ärende får en god utgång.»

119. Drottning Margaretas sigill[2].

120. Drottning Margaretas sigill.

[1] Jfr slägttaflan s. 111.

[2] Inskriften består af det fem gånger upprepade ordet secretum (sigill).

Det latinska brefvet och den korta, om än klara framställningen kristendomens hufvudläror torde i och för sig icke hafva verkat mycket f lapparnes omvändelse. Men den omnämda qvinnan, hvilken liksom drot ningen hette Margareta, var så mycket verksammare i många år, bekän pande otaliga svårigheter, men hugnad med uppenbarelser, hvadan en hennes gynnare, gråbrodern Filip Petersson i Stockholm, i en rekommend tionsskrifvelse påminner om, huru Gud stundom verkar underbara ting geno qvinnan, t. ex. genom den heliga Birgitta och andra heliga qvinnor. I tresset för den lappska missionen fortlefde äfven efter denna tid. Sålun utfärdade konung Erik år 1419 en rekommendationsskrifvelse för en he Toste, som ville egna sitt lif åt lapparnes omvändelse.

Från Malmö begaf sig fru Margareta norr ut, såsom det synes, sjöväge Väl den tid då Öretinget hölls, tyckes hon hafva varit i Kalmar, hvare Snakenborgarne trädde på hennes sida, och i slutet af oktober (1389) deltog ho i herredagen som hölls i Söderköping. Der åtog man sig, såsom redan blifv omtaladt (s. 129), en dryg skatt, som skulle utgå i början af följande år och drabbade så väl frälset som de ofrälse. I en särskild kungörelse upp manar Margareta, Sveriges och Norges drottning samt Danmarks rätta ar vinge och furstinna, fogdar och andra embetsmän samt allmogen i det norsk landskapet Jemtland att respektera upsalaerkebiskopens rätt och hans kyr kas gamla privilegier. Bo Jonssons fogde på Tavastehus uppmanades at öfverlemna sitt fögderi till drottningens fogdar på Åb hus och Raseborg. Slutligen medgåfvo herrarne, at drottningen finge pantsätta kronogods, till och med up sala-öds-gods, dock inga slott eller murade fästningar, fö att åstadkomma en summa af 10 000 mark silfver (unge får 3½ millioner kronor), som hon skulle af tacksamhet för det Gud låtit henne blifva herskarinna i nordens tr länder, och till lisa för den nöd de andliga stiftelserna lidi under kriget, lemna till de svenska kyrkorna och klostren Hon hade redan tidigare, så väl i Danmark som i Norge visat sig storartadt frikostig mot de andlige.

121. Herr Abraham Brodersons sigill (tjurhufvud).

Senare på året besökte drottningen sin fostersyster Ingegerd Knutsdotter (hertig Bengts brorsdotter), hvilken föregående år hade blifvit abbedis i Vadstena. Adventssöndagen invigdes två norska qvinnor, en prest och en lekman, och öfvervars den högtidliga akten af drottningen, biskoparne i Linköping, Strengnäs, Vesterås och Vexiö samt en mängd stormän. Två dagar derefter utfärdade drottningen ett skyddsbref för klostret med all dess egendom.

Mellan stormännen och drottningen fortfar förhållandet att vara det bästa. Herr Erik Kettilsson Puke, hennes mans och svärfaders trofaste tjenare, är hennes marsk, herr Sten Bengtsson är hennes höfvidsman för krigsrörelserna, som nu voro i främsta rummet riktade mot Stockholm. Han synes hafva tagit till högqvarter Almarstäk. Under honom fördes befälet af väpnaren Algot Magnusson (tre sjöblad), som år 1392 var höfvidsman på Öre-

ro hus, och riddaren Abraham Brodersson (tjurhufvud, se fig. 121), som år 389 hade blifvit höfding på Varberg och småningom fick i sina händer den ıa förläningen efter den andra. Drottningen sjelf besöker Örebro, hvars ott helt nyss blifvit hennes. Strax efter midsommar (1390) öfverlägger hon ed rådet på Stegeborg, vid hvilket tillfälle beslutes, att de af Bo Jonsson llsatta testamentarierne skulle nedlägga sitt uppdrag, och i stället öfvertog os morbroder herr Sten Bosson (natt och dag) förmynderskapet för barnen, ırden om de besittningar som drottningen låtit dem behålla (se s. 111) ımt ansvaret för alla Bos skulder och för fullgörandet af stadgandena hans testamente. Så upplöstes, till båtnad för drottningens makt, den äktiga förening af stormän, ım hade haft till uppgift att ekriga konung Albrekt, men stället nu fick böja sig under ı qvinnas mäktiga vilja.

De följande åren upptaas af striderna mot den fångne onung Albrekts anhängare och, dan han år 1395 blifvit frifven, mot vitaliebröderne samt f underhandlingarna med hanstäderna, om hvilket allt re- ın blifvit taladt.

Vid slutet af år 1395 har u Margareta vunnit friare inder att fullfölja sina pla- er. Hennes frände Erik, re- ın konung af Norge, väljes till onung äfven i Danmark och ottager hyllning i landets ika delar, till sist på Jylland, januari månad 1396. Det erstod nu allenast att åt hoom förvärfva samma värdighet Sverige. Den i allmänhet

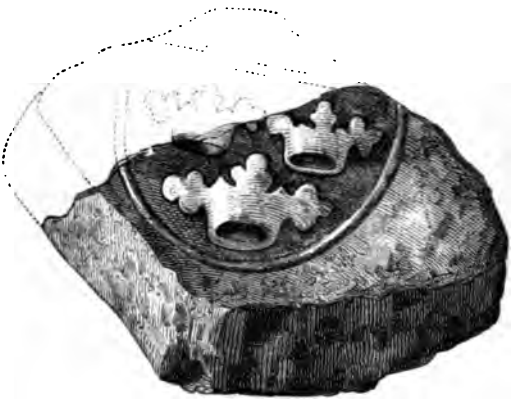

122. 123. Två af Mora stenar[1].

[1] På konung Eriks sten (fig. 123) hafva funnits följande nu till största delen utplånade skrifter: på stenens öfre yta kring en inhuggen bild af en konung med krona, äple och spira (nu plånad): In nomine patris et filii et spiritus sancti et in honorem sancti Erici gis Svecie (d. v. s. I Faderns, Sonens och Den helige andes namn och till heder för den he- te Erik konung af Sverige); — kring kanten: Anno domini MCCCXCVI° electus est in re- m in hoc loco illustris — — rex dominus Ericus — — — calend. augusti (utval- s på detta rum till konung den lysande konungen herr Erik den ... juli 1396).

En annan sten vid Mora visar en sköld med tre kronor (fig. 122). Som kronorna hafva stor ghet med dem, som förekomma i konung Albrekts sigill, är det möjligt, att denna sten blifvit ditgd till minne af konung Albrekts hyllning år 1364.

mycket trovärdiga Karlskrönikan har den uppenbarligen felaktiga uppgift att drottningen på ett möte af de tre rikenas råd framstälde förslaget i Eriks utväljande; det är möjligt, att den i sammanhang dermed förekommande berättelsen om motståndet mot detta hennes förslag är diktad i samband med den sedermera i Sverige rådande förbittringen mot unionen och mot Margaretas planer. Det är dock å andra sidan möjligt, att man i Sverige icke var mycket hågad för det brådstörtade konungavalet, och att man således svarat drottningen:

»Nådig fru, så länge Gud vill,
att vi njuta edra lefnadsdagar,
annan herre vilja vi ej hafva»,

hvarpå hon skall hafva genmält:

»Jag hafver eder rådt edert bästa.
Viljen I nu ej göra så,
då få rikena i våda stå,
och efter min död fån I kifva,
ty visserligen rikena ej samman blifva.
Jag tänker I försmån den herren för det,
att han är född af våra ätt» —

en antydan, som väl icke kan hafva haft någon giltighet med afseende på Norge, som var ett arfrike, ej heller med afseende på Danmark, der man icke gerna kunde haft något emot att välja en ättling af konung Valdemar, men som deremot kan hafva varit berättigad i fråga om Sverige. Huru än härmed förhöll sig, få vi, på grund af en uppgift i vadstenadiariet, anse det vara säkert, att **Erik** korades till Sveriges konung i början af juni 1396, på ett rådsmöte i Skara. Derefter hyllades han, enligt gammal sed, vid Mora stenar, hvarest i sammanhang dermed en mängd personer mottog riddarvärdighet. En underrättelse om hyllningen inhöggs i en sten, som lades vid sidan af den sten, på hvilken konungen stod, när han mottog de församlades hyllning (fig. 123).

Under det fru Margareta var syselsatt med genomdrifvandet af sin frändes val till konung — och man kan icke undra på denna ifver, allden stund det var mycket af en regents åligganden, som en qvinna icke kunde utföra, utom det att man i norden var föga van vid att på längden hafva en regerande drottning — släpte hon aldrig ur sigte sin plan att höja konungamakten och betrygga dennas bestånd genom att förbättra den ekonomiska ställningen. Till reformer hade de store fått förbinda sig redan före konung Eriks val, de voro på tal vid den stora församling som hölls i Upsala i anledning af hyllningen och de denna åtföljande festerna, de fastställdes slutligen på en herredag i Nyköping, hvilken hölls i september 1396.

Det beslut som der fattades var af genomgripande betydelse och på kostande för de store, hvilkas makt under den föregående orostiden hade vuxit. Öfver alla de åtgärder till minskande af kronans rätt och inkomster, som de

ide vidtagit under de senaste 33 åren, ströks ett streck, och skulle man ergå till de förhållanden, som rådde i landet vid den tid, då örliget begyn- s mellan konung Magnus och rikets män i Sverige, med andra ord det år, konung Albrekt först inkom i Sverige. All den skattejord som fogdar h andra embetsmän under denna tid dragit undan kronan skulle utan all en återgå till henne. Alla köp af skattejord, genom hvilka kronan blifvit lande, skulle likaledes återgå, i de fall då svek förekommit eller jorden mmit i händerna på utländska fogdar till och med utan återgifvande af peskillingen. Alla som sedan år 1363 blifvit frälsemän skulle bevisa sin tt dertill och, om denna befans underhaltig och icke nåd mellankom, åter under skatt; ingen fick i öfrigt genom russtjenst frälsa mer än sin egen rd, i enlighet med lagens stadganden. Ingen fogde fick pålägga skatter an konungens och drottningens skriftliga befallning. Alla under ofrids- ler uppbygda fästen skulle nedrifvas, derest icke konungen och drottnin- n önskade deras bibehållande. Kopparberget skulle, med undantag af en ndre del som tillhörde biskopen af Vesterås, tillfalla kronan. Fru Marga- a skulle för egen del innehafva, med all kunglig rätt, Östergötland, Rumla- rgs län med Jönköping, Vestergötland, Dal och Vermland med alla fästen, tt och städer, Vesterås slott och stad samt Norrbo härad, Dalarna samt ssutom koppar- och jernbergen. Några herrar och väpnare, bland dem herr braham Brodersson och herr Nils Svarte Skåning, skulle få behålla sina n (Värend, Finveden, Mark m. m.). De 10 000 mark silfver, som förut försäkrats drottningen, skulle få afräknas på inkomsterna af det ofvan- nda området och fingo af drottningen användas efter godtfinnande, till fvor åt kloster och kyrkor, åt vänner och tjenare.

Vid samma tillfälle framträdde fru Margareta inför konungen och alla församlade och förklarade, att om hon vore någon af de närvarande eller gon annan i Sveriges rike något skyldig eller pligtig, ville hon gerna ut- va och betala hvad rådet funne skäligt och rätt. Som ingen hade något kräfva och de närvarande tvärt om visste, att hon gjort alla till nöjes, klarade de henne qvitt och utan sak, ja, tackade henne för allt hvad hon rt. Fru Margareta afgaf dessutom den förklaringen, icke för första gån- n, att hvarken hon eller konung Erik ansåg sig skyldig att fullgöra hvad ung Albrekt tillförne utlofvat, af hvad slag det vara må, derest de icke le göra det af synnerlig nåd och god vilja mot dem som gjorde sig för- nta deraf.

Alltså en fullständig frikallelse från ansvar åt drottning Margareta och fullständigt öfverkorsande af allt det som hade skett under konung Al- kts regeringstid. Stormännen, som hade satt honom på tronen och se- n dess gjort honom makten stridig, stormännen, som under den föregående en hade låtit tygellösheten råda och sjelfviskt sökt sin egen vinning, voro helt fridfärdiga och läto sig nöjas med, att deras makt gjordes till intet. nom Nyköpings mötes beslut jordfäste de sjelfve sina sträfvanden att upp- ta ett stormansvälde. Man kan med skäl undra på detta omslag i deras

hållning. Sedan de år igenom hållit sig uppe mot konung Albrekt, kasta de sig för fru Margaretas fötter, gifvande sig åt henne på nåd och onåd. Stormanshöfdingarne från konung Magni tid voro nu gamla vordne och saknade måhända den nödiga kraften och hågen att verka, sedan Bo Jonsson, som i åratal varit själen i deras företag, helt plötsligt ryckte bort. Det förtroende, som han gifvit sina testamentarier, sveko de — till rikets sannskyldiga nytta. Den ende, som icke var hågad att foga sig efter den nya ordningen, den ende, som ville träda i Bo Jonssons fotspar, var hans son herr Knut, hvilken till en tid upprättade ett eget välde i Finland. Han uppmanades genom Nyköpings beslut att underkasta sig, hvilket han dock icke gjorde förr än två år derefter.

Drottning Margareta hade sålunda tillfredsställelsen att se två af sina planer förverkligade — Erik var konung och stormännens makt var bruten. Men hon hade en tredje plan, hvilken hon förberedde med samma klokhet, hofsamhet och kraft som de två andra. Äfven denna var före på Nyköpings möte, men liksom hon tidigare hade förberedt de beslut som af detta fattades, så förekom här allenast en förberedelse till den tredje planens förverkligande. Ett stadgande i mötets beslut lyder så: »Likaledes skola vi så många af riket i Sverige med full makt, när vår herre konung Erik eller drottning Margareta oss tillsäger och på hvad ställe han eller hon vill, möta rikets män af Danmark och Norge och komma öfverens med dem, å konung Eriks och allt Sveriges rikes vägnar, efter vår herres och frus råd och vilja, efter det vi alla af dessa tre riken hafva en herre och konung, förenämde vår herre konung Erik, och vilja och skola vi då komma öfverens, göra dem en sådan förvaring och mottaga en sådan af dem, att både förenämde vår herre och fru och vi alla af dessa tre riken äro förvarade om alla stycken, efter förenämde vår herres och frus råd och vilja, och skola vi det då så bevara af alla dessa tre riken, att intet af dem skall någon tid örliga eller pränga på det andra.»

Det är planen att åstadkomma en union, drottning Margaretas plan, som uttalar sig i denna paragraf, med dess tunga språk och invecklade satser.

Det tillämnade mötet af de tre rikenas råd hölls i juni månad 1397. Söndagen den 17 juni kröntes Erik till de tre rikenas konung i Kalmar stads kyrka, d. v. s. i den kyrka som fordom fans i den nu s. k. gamla staden. Sannolikt voro festligheterna stora, men vi känna om dem intet mera, än att icke mindre än 133 personer mottogo riddarslaget. De till kröningen församlade stannade länge qvar. Den 13 juli utfärdade 67 riksråd ett intyg, att Erik var krönt till konung öfver Danmark, Sverige och Norge, hvadan de lofvade honom all undersåtlig lydnad, hvarjemte de bådo Gud löna deras kära fru drottning Margareta allt godt för det hon varit dem så nära och umgåtts med dem i de tre rikena och så förestått dessa, att alla, som i dem bygga och bo, henne intet skylla; »Gud gifve henne himmelrike».

Antalet kröningsgäster minskades än mera, men de som stannade qvar voro sysselsatta med vigtiga angelägenheter. Det gälde intet mindre än att

psätta en handling, som skulle närmare bestämma arten af den union, som danefter skulle råda. Det på papper skrifna, ofta rättade utkastet finnes nu i behåll. Det innehåller följande punkter:

1. De tre rikena skola hädanefter hafva en konung och aldrig skiljas.

2. Efter hvar konungs död skall efterträdare väljas endrägtigt af alla rikena. Efterlemnar död konung söner, väljes den äldste till efterträdare, andra erhålla förläningar. Dör konungen barnlös, väljes efterträdare efter sta skön och samvete.

3. Alla tre rikena skola vara i samdrägt och kärlek, det som händer , örlig eller utländingars anfall, det gäller alla tre, och hvart rike hjelpe andra med all trohet och all makt. Det rike som är anfallet underhålle andra rikenas härar, men konungen, ej riket, svarar för lön samt ersättng för skada och fängelse. Ingen undandrage sig med det, att han icke skyldig att göra tjenst utom sitt rikes gräns, ty alla rikena skola nu, unr en konung och herre, vara som ett rike.

4. Hvart rike hafve sin lag och rätt, och konungen styre dem derefter. n före icke ur ett rike till ett annat hvad der ej förut varit lag och rätt.

5. Den som blifvit biltog i ett rike är fridlös i de andra.

6. Om underhandlingar påkomma med främmande herrar eller stater, göre konungen det med rådet i det rike, i hvilket han befinner sig, eller d några från hvart rike.

7. Allt detta skall hållas som föreskrifvet står samt så uttydas och förs, att det länder Gud till heder, vår herre konungen och riket till gagn, dt och fred. Om någon gör häremot, skola alla i de tre rikena hjelpa nungen och hans embetsmän att det afstyra.

8. Drottning Margareta skall med all kunglig rätt innehafva allt hvad lern och sonen hade gifvit henne i Danmark, morgongåfvan i Sverige och ad svenskarne hade gifvit henne samt hvad mannen och sonen hade gifvit nne i Norge. Vid hennes död skulle slotten återgå till kronan, men i öft kunde hon äfven i sitt testamente förfoga öfver hvad hon hade.

9. Dessa artiklar skola intagas i en skrifvelse, som utfärdas på perment i sex exemplar, två för hvart rike, samt beseglas med konungens, ttningens, rikenas råds och mäns samt köpstädernas sigill.

I utkastet uppgifves, att denna förberedande urkund skulle beseglas af tton personer, bland dem erkebiskop Henrik i Upsala, biskop Knut i Linping samt herrar Karl af Tofta (sparre), Sten Bengtsson (bjelke), Ture ngtsson (bjelke), Erengisle Nilsson (natt och dag på längden) och Algot gnusson (tre sjöblad). Några sigill hänga icke under brefvet, men spår tio stycken finnas på dess baksida. Det stannade tills vidare vid detta utkast, gon rättslig union kom icke till stånd, om än de tre rikena voro fortfarande enade under en konung och personer helt visst funnos som önskade att få skriftlig bestämmelse af föreningens art. Åtminstone torde väl aldrig fru rgareta hafva uppgifvit en sådan önskan. Vi veta icke hvad som hindrade ne från att låta den gå i fullbordan.

Af den kommande tiden, i synnerhet af dem i Sverige som kommo att erfara unionens vådor och som kände sig manade att af all makt motarbeta denna, framhålles drottning Margareta såsom unionstankens främsta representant och får i följd deraf uppbära rikligt med förebråelser. Så säger den under konung Karl Knutssons inseende tillkomna Karlskrönikan om fru Margareta:

Vida skall man en dylik leta
som så kan med klokskap umgå
och de riken sammanfå
Sverige, Danmark och Norrig,
sent födes annan qvinna slik.
Mig tyckes de svenske ej vara kloka,
då de henne till höfdinge togo,
de voro ganska flaka då,
att ingen af dem måtte riket förestå,
utan gingo tvärt från deras lag.
Det ångrat dem sedan mången dag;
deras lag visar så,
det utländske i riket ej råda må.

Drottningen fortfor att utöfva ett öfvermäktigt inflytande på regeringen äfven sedan konung Erik år 1400 förklarats myndig och 1401 ridit sin eriksgata. Småningom vann Erik mera del i styrelsen, men helt och hållet lemnades denna icke af fru Margareta, förr än döden ryckte bort henne.

För att betrygga den nya konungamaktens bestånd var hon angelägen, att Erik skulle förmäla sig. Hon vände sig till England, för att i konung Henry IV:s dotter Filippa finna en brud åt sin skyddling. Hennes förslag upptogs med försigtighet af det engelska hofvet. Långvariga underhandlingar fördes. Konung Henry sände år 1400 en person till norden för att taga reda på förhållandena derstädes. Omsider (1406) kom prinsessan till Danmark, förd af herr Ture Bengtsson (bjelke), en broder till f. d. marskea. Rimkrönikan berättar:

Då de kommo till den danska strand,
med ära fördes den jungfru på land,
konung Erik undfick henne väl då,
drottning Margareta gjorde ock så.
Drottningen lät strax reda till
och konungs bröllop göra vill,
hon lät reda mångahanda,
i Lund månde det hofvet stånda.
Hon lät dit samman kalla
prelater, riddare och svenner alla.
De herrar gjorde som hon bad
och kommo till Lund den samma dag
hon hade dem förelagt,
de kommo der med pris och makt,
de redde sig ut som de bäst gåto (kunde),
de voro der glada i allo måtto.
Många ädla qvinnor dit ock fara
med många höfveliga jungfrurs skara,
pipare, basunare och allsköns lek
man der ymnigt höra fick.
Månget skönt hors (häst) man der framledde,
med gyllene stycke och silke bredde,
de herrar derå rida dust
och gjorde sig glädje och mycken lust.
Medan det hofvet månd stånda,
de hade förgätit sorg och vånda.

Till hofmästarinna för drottning Filippa sattes fru Katarina Knutsdotter, enka efter den norske drotseten Agmund Finnsson och brorsdotter till hertig

Bengt. Hon afled dock redan följande år och jordades hos sina fränder i Vadstena.

Enligt Nyköpings mötes beslut skulle undersökningen om och återkräfvandet af de från kronan undandragna skattegodsen utföras på ett halft år. De första räfstetingen höllos i Vestergötland mot slutet af år 1396, de sista höllos först efter fru Margaretas död. Konungen utnämde för dessa ting en särskild domhafvande, vanligen ett riksråd, som dömde jemte lagmannen. För hvar lagsaga tillsattes en nämd af frälsemän, hvilken pröfvade målen tillsammans med en nämd af bönder från det härad, i hvilket ett omtvistadt gods låg. I de flesta fallen utlystes räfsteting för en lagsaga eller del af en lagsaga på någon bestämd ort, t. ex. i Lödöse för södra Vestergötland och Dal, i Skara för återstoden af Vestergötland, i Vadstena för Östergötland vestan Stång, i Söderköping för samma landskap östan Stång, i Jönköping för Rumlaborgs län, i Strengnäs för Södermanland. I Småland och Österlanden höllos räfsteting i hvarje härad. Åklagare var i de flesta fall fogden inom området.

Reduktionen bedrefs med mycket allvar. Fogdarne voro ifriga att framställa yrkanden, i synnerhet fogden på Rumlaborg, Esbjörn djeken. Nämden yttrade sig, synes det, i de flesta fall med samvetsgranhet och domen fäldes med oveld. Den 2 augusti 1409, då riddaren herr Tord Bonde, konungsdom hafvande, och lagmannen herr Ture Bengtsson höllo räfsteting i Upsala angående skattegodsen i Ulleråkers härad, dömde de jord från herr Tord sjelf åter till kronan. Vid räfstetinget, som i oktober 1399 hölls i Vesterås, var biskopens fogde kronoåklagare, och gods frändömdes kyrkor och biskopsstolen. Ty värr kan man icke utröna, huru mycket på detta sätt återvans för kronan, men att det måtte hafva varit ansenligt, kan man sluta af de få sifferuppgifter som blifvit bevarade. Allenast i Vesterås län (mellan Sagån och Köpingsån) återfick kronan mer än 500 fastigheter och tio jordegare miste helt och hållet sin frälserätt. Inom Uplands lagsaga synas ungefär 1 200 gårdar hafva återfallit till kronan.

Saken hade sin gång, frälsemännen ville eller vågade icke göra invändningar. Missnöje mot räfsten uttalades deremot från ett håll, hvarest kärleken till ordning borde hafva varit större än snikenheten efter gods, från kyrkans sida. I början deltogo biskopar och kaniker i räfstetingen, men de drogo sig småningom tillbaka. Snart nöjde de sig icke med att hålla sig passiva. Redan år 1403 klagade Linköpings domkapitel öfver de oförrätter kyrkan under de senaste fyrtio åren hade lidit och ännu led, och sex år derefter, då samma domkapitel af rådet uppmanades att sända ombud till kyrkomötet i Pisa, undandrog det sig detta, emedan de voro allenast »pysar och fånar» mot de utländska män som besökte mötet och som dervid utvecklade mycken stål — biskopen af Würzburg hade begifvit sig till Pisa med 300 hästar — under det de icke vågade öppna munnen mot fogdarne och deras tjenare, hvilka genom onda verldsliga domar beröfvade kyrkan hennes gods. Vid biskopsmötet i Arboga år 1412 beslöts att icke vidare låta lek-

männen kränka kyrkans rätt, att domar som fråntogo kyrkan jordagods skul anses ogiltiga, derest de voro fälda allenast af lekmän. Tvenne kronans fogd som hade tagit i besittning tvenne Upsala domkyrkas gods kallades att de för stå till ansvar inför biskoparne och hotades med bannlysning, om de icl återlemnade godsen. Så högljudda blefvo till sist kyrkans klagomål, a konung Erik efter fru Margaretas död gaf efter till förmån för de andlig och år 1413 bestämde, att hädanefter skulle biskopen inom sitt stift vai konungens domhafvande på räfstetingen och skulle tvenne kaniker och se frälsemän för hvar lagsaga sitta i nämden. Tidigare domar upphäfdes oc de förut nitiska fogdarne förföljdes. Nämden, som förut vitnat till förmå för kronan, vitnade nu mot henne; ibland äro vitnesmålen föga öfveren stämmande med de historiska förhållandena, såsom när en östgötsk näm år 1413 förklarade, att en ö i Bråviken hade varit frälst ända sedan hedn tiden. Med år 1414 upphörde reduktionen fullkomligt.

Vid räfstetingen fingo stormännen göra tjenst, men på statens ärende var deras inverkan mindre betydande. Någon genom karakter och sträfvande sjelfskrifven ledare mot konungamakten hade de icke, icke ens någon soi kunde genom sin ställning i samhället anses vara ledare. Fru Margaret nämde aldrig någon drotsete och konung Erik bortgaf icke denna värdighe förr än i slutet af sin regering, dertill nödd och tvungen. Herr Erik Ket tilsson, som blifvit Sveriges marsk vid drottningens inkallande i Sverige, bi behöll denna värdighet intill sin död, år 1396, men fick icke någon efter trädare. Under sådana förhållanden måste regenten gripa in öfver allt, och så länge drottningen lefde, gjorde hon det äfven. Under perioden 1397—141 besökte drottningen eller konungen (ofta voro de tillsammans) nästan hvart enda år Sverige. Drottningen var närvarande vid räfstetingen, och då hon såsom qvinna icke kunde utöfva regentens domsrätt, använde hon så mycket mera sin öfvertalande förmåga, och hennes råd vägde dervid mycket, vare sig man gaf efter af öfvertygelse eller emedan man fruktade för hennes makt. Hon hade en natur, som medveten af sin egen kraft litar på sig sjelf, men icke är allt för benägen att lita på andra. När den 23-årige Erik år 1405 begaf sig till Norge, hvarest han då hoppades få möta sin brud, som likväl icke kom förr än följande år, sände hans »kära moder» fru Margareta med honom en instruktion, som angaf hvad han skulle göra och hvad han skulle låta. De vigtigaste angelägenheterna voro upptagna under den senare rubriken.

Ett var det, som mot fru Margareta framkallade missnöje och i betydlig grad bidragit till den mörka färgläggning som den följande medeltidens och ännu senare svenska häfdatecknare användt vid skildringen af hennes tid — de dryga skatterna. Olaus Petri berättar, att hon pålade en rumpeskatt, att bonden skulle göra skatt för all sin boskap, för hvar rumpa. Hon lade ock på, att hvar bonde, som hade egen eldstad, skulle utgifva en mark, jemte andra skatter. Allt det guld, silfver och penningar, som hon kunde öfverkomma i Sverige, skickade hon ut till Danmark, så att af hennes anslag

kunde väl märkas, att hon ville så utarma Sverige, att det aldrig skulle komma sig till makt, utan alltid sedan blifva under Danmark.

Denna mäster Olofs beskyllning, hvilken för öfrigt af många blifvit uttalad, var för visso ogrundad. I finansernas usla tillstånd vid hennes regeringsanträde och i nödvändigheten att bestrida en mängd dryga utgifter ligger anledning nog till de betungande och med skäl öfverklagade skatterna. Drottningen medgifver sjelf, att de voro svåra. »Vi hafva väl förstått, säger hon i en skrifvelse till Upsala stift af år 1403, att allmogen har haft stor tunga och vedermöda, synnerligen sedan vi kommo till detta riket; endels hafver det vållat stort örlig och tunga, som har legat på riket, endels sjelfsvåld, girighet och egenvilja hos oss samt våra fogdar och embetsmän; somt hafver man icke kunnat bättra, somt måtte vi och de väl hafva bättrat, ehuru det icke skedt är, dess värre.» Det har redan (s. 129) talats om den markgäld, som enligt 1389 års herredags beslut skulle utgå af hvar man för sig. Det torde hafva varit denna som af Olaus Petri kallas rökskatten, emedan den erlades af en hvar som hade egen stuga, från hvars härd röken uppsteg. Dertill kom skatten som lades på boskapen, för hvilken gärd vi känna hvarken den närmaste anledningen eller tiden, då den pålades. Rimkrönikan omtalar en skatt af 12 öre (halfannan mark) att utgifvas för hvar stuga till återlösande af Gotland. Drygast af allt och mest öfverklagad var dock femtonmarksgälden, hvilken flere år utgick, dock näppeligen så, som en och annan antagit, med 15 mark för hvart markland jord, utan var sannolikt för denna, liksom för andra utomordentliga hjelper, folket fördeladt i grupper af visst antal personer, och erlade hvar grupp 15 mark. När konung Erik år 1401 red sin eriksgata, medgaf han en nedprutning af denna gärd med en tredjedel. Återstoden aflystes, på allmogens begäran, år 1403 af drottning Margareta, som lofvar, att hädanefter skulle allmogen icke utgöra mera skatt än i sankt Erik konungs och i andra drottningens föräldrars och herrars dagar. Dock skulle årligen utgöras fyra dagsverken om hösten, fyra om våren och för öfrigt åtta till konungens fästen och gårdar.

Emellertid tog drottningen för att öka kronans inkomster icke alltid sin tillflykt till beskattning. Hon sökte, äfven om det för tillfället vållade en utgift, öka kronans jordegendom genom köp och byte, hvartill kom allt det som under årens lopp vans genom reduktionen. Ty värr var förhållandet till främmande makter i allmänhet icke så godt, att det medgaf en nedsättning af utgifterna.

Pantförläningar förekommo under fru Margaretas tid, ehuru icke så ofta som under den närmast föregående, och vi finna henne mycket benägen att snart återlösa panterna. Kronans slott måste naturligtvis anförtros åt höfdingar, men hon aktade sig för att förena så många på en hand, att hon derigenom skulle gifva någon makt att upphäfva sig till konungadömets motståndare. Ett undantag i afseende på förläningarnas storlek utgör allenast herr Abraham Brodersson, hvilken till sist innehade åtta slott med underliggande län. Missnöje framkallades i Sverige genom drottningens sed att

bortgifva rikets slott och län åt danskar. Herr Abraham var danskt riksrå lika så Nils Jönsson kallad Svarte Skåning, hvilken under fejden mot konun Albrekt belägrade Axevall och sedan erhöll befälet på detta slott, hvilket sede mera utbyttes mot Nyköpings hus; ett par danska riksråd (åtminstone d ene var skåning) innehade tidtals Kalmar och Borgholms slott. Det är myck möjligt, att fru Margareta härmed icke ville på ringaste sätt kränka Sverig lag, som föreskref, att rikets slott icke skulle anförtros åt utländingar. A hon ville genomföra unionen mellan rikena, är omisskänligt, och liksom, e ligt unionsförslaget, icke hvart rikes utan alla tre rikenas gränser skulle b stämma området för ledungsskyldigheten, så kan hon hafva velat räkna so inländska i hvart rike äfven de andra rikenas män. Men äfven om det var hennes afsigt, låg det en kränkning af Sveriges rätt deri, att den e dansken efter den andre gjordes till svensk slottshöfding, under det att san tidigt aldrig danska slott anförtroddes åt svenskar. Det visar sig under uni nen ett fortgående nedsättande af Sverige till förmån för Danmark, hvilk framkallade det bekanta yttrandet af Olaus Petri (hvilket senare författa stundom utan orsak lagt i drottning Margaretas mun): »Så att man begyn med tiden säga till konungen: Sverige skall föda eder, Norge skall klä eder, med Danmark skolen I strida. Det kom ju dertill, att i Sverige oc Norge skulle vara trälar och i Danmark skulle vara herrarne, och det va icke lika fördel.»

Den under 1400-talet hos de unionsfiendtliga svenskarne uppkommand bitterheten mot fru Margareta framkallade en del afsigtliga lögner, såsom den att hon skulle hafva låtit prägla ett mynt med en oanständig bild, hvarigenom hon ville visa sitt förakt för Sverige. Historien har uppkommit genom miss tydning af en bokstaf. Det är för öfrigt icke visst, att detta mynt blifvit prägladt för fru Margareta. Man kan ännu icke med någon säkerhet till erkänna henne någon af de hittills bekanta svenska mynttyperna. För öfrigt torde hon icke hafva slagit egna mynt i Sverige, annat än under perioden 1389—1396, hvarefter myntningen torde hafva skett i konung Eriks namn. Våra kända medeltidsmynt hafva i allmänhet kommit ur de skatter, som i ofridstider nedgräfdes och sedermera blifvit genom en lycklig tillfällighet återfunna, men under Margaretas tid var det i Sverige, utom till en tid i kusttrakterna, så fritt från ofrid, att man näppeligen hade behof af att nedgräfva sina dyrbarheter. När till sist ett inrikes krig utbröt och skatter gömdes, är det icke underligt, om mynten från fru Margaretas sju myntningsår försvunnit ur rörelsen, sedan konung Erik i tretioåtta år slagit mynt, eller, då de sakna bestämdt kännetecken, icke kunna med säkerhet urskiljas.

Missnöjet mot Margareta grep till sist så vidt omkring sig, att i de kronologiska anteckningar, som fördes i det af drottningen så mycket omhuldade Vadstena kloster, en senare hand tillagt, i sammanhang med uppgiften för år 1389 om hennes regeringsanträde: Nu innehade danskarne lande i många år, och tyskarne lofprisades af landets inbyggare.

Så mycket är fullkomligt visst, att icke hade man under drottning argaretas tid anledning att med saknad se tillbaka till den tyska tiden un- r konung Albrekt med dess öfvervåld och godtycke.

Förhållandet till utländska makter 1389—1412.

Preussiska orden och Gotland. — Den falske Olaf. — Fejden på Gotland. Gotland öfverlemnas 1408 konung Erik. — Kriget med holsteinska grefvarne. — Abraham Broderssons afrättning. — Underhandlingar holsteinarne. — Drottning Margaretas död 1412.

Den rol, som hansestäderna spelade, när konungadömet öfvergick från brekt till Margareta, är redan omnämd och behöfver således icke här framllas. Hur vigtiga man fortfarande ansåg hansans städer vara, synes bäst af, att man i fråga om tronföljden i Danmark efter konung Valdemars l infordrade städernas yttrande. De beherskade fortfarande sjöhandeln och le icke uppgifvit sina anspråk på privilegier, hvilka dock numera, då Skåne r tillfallit Danmark, min- ofta utkräfdes af Sve- es konung.

124. Engelsk (rose)nobel [1].

Af en mera betänklig var förhållandet till den ussiska orden.

Vi hafva redan sett, att ens högmästare Konrad i Jungingen i april 1398 te sig i besittning af Got- d, hvarigenom en ända rdes på det derifrån utgående sjöröfveriet. Denna högmästarens oparäkle mellankomst var helt oangenäm så väl för Albrekt som för Margareta. n förre uppsökte hösten samma år högmästaren i Danzig och fordrade öns emnande, men erhöll till svar ett nej, alldenstund utlemnandet skulle bela detsamma som ett återställande af sjöröfveriet. Återkommen hem framlde konung Albrekt förslaget att lemna ön tills vidare i ordens händer, han finge ett lån på 10 000 nobler (fig. 124). Högmästaren svarade, att tio tusen noblerna skulle han få, men måste han också förbinda sig, för en gång återfå ön, att dessutom betala såsom ersättning för de utgifter, n sjöröfvarnes bekämpande vållat orden, en summa af 20 000 nobler, och drade orden, som icke synes hafva haft full tillit till konung Albrekt, att ns öfverlåtelsebref skulle beseglas af hans fränder och af de inom hans nd liggande städerna. Å andra sidan synes konung Albrekt icke hafva it hågad att binda sig med allt för många och derjemte mera fjerran

[1] Edward[us] dei gr[aci]a rex Angl[ie] d[omi]n[u]s Hib[ernie] et Aq[ui]t[anie] — [Je]sus autem transiens per medivm illorv[m] ibat (Edward [III] af Guds nåd konung af land, herre öfver Irland och Aquitania; — men Jesus gående midt ibland dem gick). En nobel var i värde lika god som $^{6}/_{16}$ mark silfver (jfr s. 105).

stående borgensmän. Derest städernas sigill fordrades, ville han icke hafv något med underhandlingarna att göra. Behofvet af penningar blef doc allt för trängande. I maj 1399 qvitterade konung Albrekt de tio tusen nol lerna och åtog sig de redan nämda förpligtelserna, hvarjemte han skul ersätta allt hvad orden utgifvit för fästningsarbeten och dylikt på ön, och skul konungen jemte hans brorson hertig Johan, hvilka gemensamt utfärdade förbi delser, med härsmakt hjelpa orden mot alla dem, som ville från denna taga ö

Det sista stadgandet kan icke gerna vara riktadt mot någon annan ä drottning Margareta, som hade allt skäl att vara missnöjd och ej heller dröj med att visa det. Redan föregående året var fred öfverenskommen mella orden och de tre nordiska rikena, men när fördragshandlingarna i juni 13 voro färdiga till utvexling, blef denna icke verkställd; urkunden, som utfä dades å de nordiska rikenas sida, ligger ännu i dag i danska geheimearkive ordens exemplar ligger i arkivet i Königsberg. Om hösten fordrade drot ning Margareta, att ön skulle till henne utlemnas. Högmästaren svarad undvikande. Han erkände väl drottningens rätt till ön, men ville före denn öfverlemnande hafva fått af konung Albrekt de summor, som denne had åtagit sig att betala; Albrekt deremot gjorde allt hvad han kunde för a draga ut på tiden och klagade öfver, att man ville beröfva honom hans ar Äfven hansestädernas hjelp påkallades vid underhandlingarna, utan att dett likväl ledde till frågans lösning.

Det var midt under dessa förhandlingar som helt plötsligt den falske konung Olaf uppträdde i Preussen, sägande berättelsen om sin död vara upp diktad och styrkande sin uppgift genom att anföra en mängd detaljer af drottning Margaretas enskilda lif, hvilka ingen, som icke tillhört hennes när maste omgifning, gerna kunde känna. Norska sjöfarande förklarade sig igen känna sin konung, och bedragaren begaf sig till Danzig, hvarest han höll hof och sände till fru Margareta en härold med uppmaning att hon skulle till honom öfverlemna rikena. Drottningen, som just då skulle skicka ett ombud till Preussen, sände danske riddaren Folmar Jakobssen, i hvars armar konung Olaf hade aflidit, och afsände dessutom till orden en utförlig redo görelse för omständigheterna vid konungens död, huru hans lik balsamerades och huru det med obetäckt ansigte var utställdt till allmänt beskådande, samt anhöll, att pretendenten skulle till henne utlemnas. Detta skedde äfven. Han bevisades vara en bedragare, hvilken genom modern, som varit i drottningens tjenst, hade fått så god reda på hennes förhållanden, och blef i slutet af september 1402 lefvande bränd utanför Falsterbo.

Underhandlingar beramades, uppskof begärdes af orden och beviljades, en hansedag hölls i Kalmar i augusti 1403 utan att kunna bringa saken till slut. Drottningen förklarade då, att om saken icke hade blifvit afgjord på fredlig väg före den 11 november, skulle hon begynna fiendtligheter.

Några dagar efter den 11 kom den svensk-danska hären till Gotland, anförd af höfvidsmannen på Kalmar hus herr Abraham Brodersson, hvilken dock temligen snart vände åter, och herr Algot Magnusson (af stureätten med

tre sjöblad i vapnet); i deras följe befunno sig Otte von Peccatel och Sven Sture, sedan vitaliebrödernes tid väl bekanta med Gotland. Några fästen uppfördes på landsbygden, som sannolikt gaf sig utan synnerligt motstånd, och den 25 januari 1404 började belägringen af Visby, hvars preussiska besättning icke var synnerligen stor. Efter en månad kunde en stormning företagas, hvilken dock slogs tillbaka, hvarefter belägringen upphäfdes. Man kan häraf inse, huru vanmäktiga medeltidens belägringar voro mot nutidens. Visby stadsmurar äro bygda på bara marken, vare sig denna består af klippa eller jord, utan några grundvalar, så att en stark artillerisalva skulle nästan blott genom lufttrycket kunna fälla sträckor af murarna.

I mars 1404 kom den preussiska hären öfver till ön, anförd af högmästarens broder Ulrik von Jungingen. Den landsteg vid Slite och började genast belägringen af fästet, som drottning Margaretas folk hade uppfört derstädes. Besättningen var allenast 150 man stark, men den tillbakaslog tre stormningar, som kostade fienderne 700 man. Preussarne afbidade nu förstärkning, efter hvars ankomst deras styrka uppgick till femton eller sexton tusen man — en stor styrka för denna tid, dertill försedd med blidor och kanoner. En vecka varade beskjutningen. Den svensk-danska besättningen insåg omsider, att fästet ej kunde på längden försvaras, och afslöt ett stillestånd på några veckor, för att få tid att meddela sig med drottningen och höra hennes vilja, men måste derjemte förbinda sig att genast uppgifva fästet, som inom några dagar skulle nedbrännas med alla bössor och blidor och alla armborst utan strängar.

125. Herr Knut Uddssons sigill (vinstorpaättens sköldemärke).

Den boskap, som man under förväntan af en belägring hade samlat, skulle återställas till egarne. Vilkoren voro hårda, men skilnaden i styrka var så stor, att man icke kan för kapitulationen yttra ett tadlande ord mot besättningen, till hvilken hörde, bland andra, svenska riddarne Algot Magnusson (tre sjöblad), som hade befälet, Magnus Sture, som i vapnet förde ett gumshufvud, och Knut Uddsson (af vinstorpaslägten, fig. 125) samt de svenska väpnarne Sven Sture, Sven Pik och Konrad Nipertz. Från drottningen kom intet svar, och hennes afsigt att sända förstärkningar gjordes om intet genom den preussiska flottan. Likväl fortsattes kriget, till dess ett stillestånd den 1 juli afslöts för längre tid, hvilket inom kort stadfästes af drottningen och konung Erik. Frågan om Gotland skulle afgöras på underhandlingarnas väg. I november 1405 förmåddes konung Albrekt att mot en penningsumma afstå Gotland till konung Erik och hans afkomlingar samt de tre nordiska rikena. När ryktet derom kom till Visby, vände sig stadens inbyggare till högmästaren med förklaring, att de gerna ville stanna under ordens herravälde, men då detta icke kunde låta sig göra, öfverlemnades ön i juni 1407 af Ulrik von Jungingen, hvilken under tiden hade efterträdt sin broder som högmästare. Den fästning, som orden hade börjat uppföra i utkanten af staden, inlöstes af konung Erik med 9 000 nobler och åt gutarne lofvades fullkomlig frihet för alla efter-

räkningar med anledning af deras trohet mot orden. Mot slutet af år 14(försiggick öfverlemnandet, trots Visbys förnyade bön att få stanna under orde

Så länge underhandlingarna pågingo, hette det, att ön skulle lemnas ti de tre nordiska rikena. Den kom nu tills vidare att lyda under Danmar En dansk man sattes år 1410 till fogde öfver ön, och en skåning, herr Tru

126. Trued Has' sked.

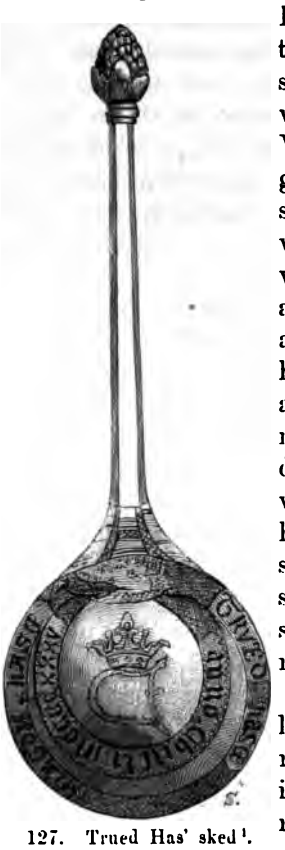

127. Trued Has' sked[1].

Has till Örtofta, som hade de tagit i striderna mot preu sarne och i försvaret af fäst vid Slite, blef höfvidsman Visborgs slott, hvars uppby gande han fullbordade. Al sedan konung Valdemars ö verfall år 1361 hade Gotlan visserligen åtminstone tidta ansetts höra till Danmark, s att staden Visby år 1376 had hyllat konung Olaf, men andra sidan hade ön af gan malt räknats till Sverige, oc drottning Margareta hade lo vat de svenska herrarne, d hon af dem tilltvang sig s stora eftergifter, att Sverig skulle återfå sina gamla grän ser. Utan fråga blef såled nu Sveriges rätt kränkt.

Kort efter det Gotlan hade upphört att gifva anle ning till fejd och rustninga invecklades de tre nordisk rikena i en annan stridighe vida längre och svårare. För hållandet till de holsteinska grefvarne och deras anspråk på hertigdöme Slesvig framkallade ett krig, hvilket väl uteslutande gälde Danmark, men i hvilket äfven Sverige måste taga del.

Under konung Kristofer II:s för Danmark olycksdigra regering hade den kraftfulle grefve Gerhard IV af Holstein för en tid uppsatt konungens frände Valdemar, hertig af Sönder-Jylland, på den danska tronen, och af tacksamhet gaf denne åt grefve Gerhard Sönder-Jylland som ärftligt län. Men detta Val-

[1] På skedens insida: i midten Gotlands vapen (lammet med korsfanan), der omkring inskriften In Gothlandia et mari spes mea (Till Gotland och hafvet mitt hopp); ytterst en rad af segel och skeppsbakstammar. På hvart segel ett E. — På skedens utsida: ett krönt E inom en ringlad orm; der omkring: Trved Hase Magda Hase, och på ormen anno christi MCCCCXXXV. Som skedar plägade föräras ett brudpar å bröllopsdagen, torde årtalet 1435 antyda det år, då herr Trued gifte sig.

demars konungadöme varade icke längre än till år 1330, då han återgick till sitt förra hertigdöme, och som ersättning fick då grefve Gerhard Fyen som arflän, med rätt att, derest hertig Valdemar aflede utan arfvingar, få utbyta Fyen mot Sönder-Jylland. Som pantlän fingo holsteinarne kort derefter mottaga Nörre-Jylland. Konung Valdemar Atterdag vinnlade sig under hela sin regering att häfva de missförhållanden, som under konung Kristofers tid hade uppstått, och måste för sådant ändamål tidtals göra eftergifter åt några, för att af dem vinna frid och hjelp, tidtals åter af dem söka återvinna hvad de innehade af danskt land. Så äfven med holsteinarne, hvilka till en början fingo i stället för Nörre-Jylland det för dem, genom sitt läge invid Holstein, vida behagligare Sönder-Jylland, men som sedermera fingo nöja sig med att åse, huru konungen, genom panters igenlösande, återvann det ena sönderjylländska området efter det andra. När konung Valdemar dog, skyndade sig holsteinarne att åter taga det af dem så ifrigt eftersträfvade landet i besittning, och drottning Margareta, som den tiden icke förmådde tillbakavisa deras anspråk, öfverlemnade år 1386 Sönder-Jylland som ärftligt län åt en af dem, grefve Gerhard VI; fördraget stadfästes ytterligare år 1392.

Denne grefve Gerhard, som antog titeln hertig af Slesvig[1], kallades, så snart Erik hade blifvit dansk konung, att hylla honom, men vid detta tillfälle yppades olika meningar angående hertigens skyldigheter. Drottningen fordrade af honom vasalltjenst, under det han, åberopande sig på tidigare löften, icke ville medgifva någon krigstjenst annat än till rikets försvar, ehuru väl han äfven annars ville göra krigstjenst, dock mot sold. Emellertid aflade hertigen sin hyllningsed, men fick icke, enligt tysk sed, hertigdömet sig öfverlåtet som län medelst fanas öfverlemnande. För större säkerhet lät konung Erik uppsätta ett af vitnen styrkt bref, att han hade tillbjudit hertigen länet på öfliga vilkor, men att denne hade vägrat att mottaga det. Hertigen stupade under en strid mot ditmarskerne år 1404, efterlemnande sin maka Elisabet, en syster till konung Albrekts senare gemål, och tre omyndiga söner samt en hersklysten broder, grefve Henrik, biskop af Osnabrück. Hertiginnan, som fruktade svågerns planer och dessutom hade att göra med motspänstiga undersåtar, vände sig till fru Margareta med bön om hjelp, hvilken denna icke var sen att lemna. Hon åtog sig fru Elisabets och hennes söners sak, men begagnade sig af tillfället för att genom inlösning af pantlän vinna för Danmark den ena delen af hertigdömet efter den andra. Farhågan att förlora hela landet förmådde år 1408 fru Elisabet att ingå ett förbund med svågern, och holsteinarne begynte år 1410 ett krig mot Danmark, ett krig som, till konung Eriks skam och hans rikens stora skada, varade i årtionden.

Kriget fördes med vanlig våldsamhet. Holsteinarne nedbröto den slesvigske biskopens slott, hvilka voro pantsatta till konung Erik, och öfverföllo biskopen i hans boning, dödade och misshandlade hans folk och sårade honom sjelf, hvarefter de satte honom på en halt, långhårig häst och förde honom i sådant skick genom landet, till dess de kastade honom i ett fängelse.

[1] Förut kallades landet alltid Sönder-Jylland.

Konung Erik begynte kort derefter fiendtligheterna, med förklaring att l vore förbrutet och dessutom på grund af hvarjehanda våldsgerningar som steinarne hade utöfvat. Han sände en dansk här till vestkusten af Sle hvilken der vann byte, men derefter led ett svårt nederlag. Sjelf upp han sig på östra sidan, hvarest ön Als intogs, liksom fästet Nordborg; Sö

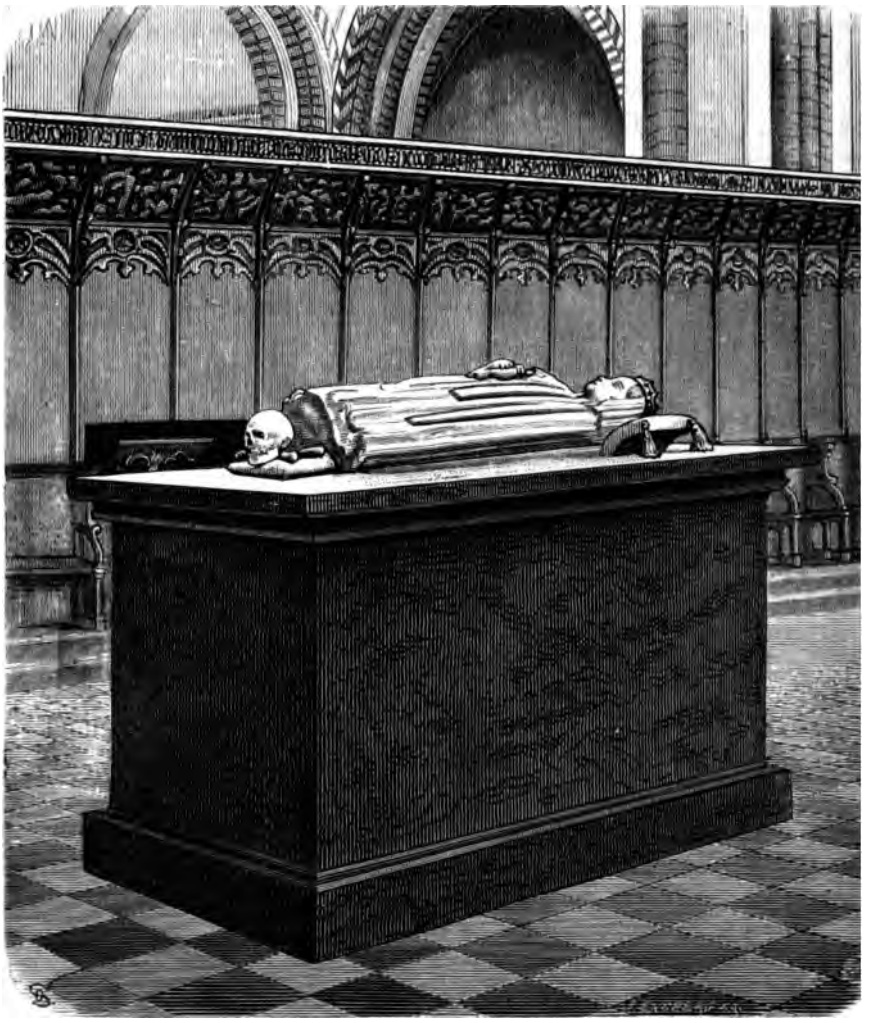

128. Drottning Margaretas graf i Roskildes domkyrka.

borg deremot försvarade sig envist. Under belägringen afslöts ett stillest hvilket dock icke aktades af den hersklystne och för sin sedeslöshet illa ryktade herr Abraham Brodersson, som under stilleståndet våldförde en j fru. Det berättas, att man sökt bjuda henne en summa penningar som sk ersättning, men att hon fordrat, att lagen skulle hafva sin gång. Visst

att herr Abraham blef för brottet i och för sig samt för kränkningen af fördraget, i öfverensstämmelse med lagens bud, afrättad (augusti 1410). Mot slutet af året uppehöll sig konung Erik i Flensborg, och med honom voro der flere svenskar, herr Knut Uddsson, som hade deltagit i försvaret af Slite skans, Erik Stensson (bjelke, son af f. d. riksmarsken), som afled i Flensborg, med flere.

Ett stillestånd, som i november 1410 afslöts mellan konung Erik och fru Elisabet, bröts omedelbart derefter af några holsteinska adelsmän, som visste att sätta sig i besittning af staden Flensborg. I denna trakt rasade striden några månader, till dess fru Margareta, vida mera statsklok än Erik och i sin statsklokhet ej alltid fri från bakslughet, i mars 1411 i Kolding afslöt ett femårigt stillestånd. Äfven detta bröts af holsteinarne, som å nyo intogo Flensborg. Man grep nu till den vanliga utvägen med underhandlingar och utseende af

129. Drottning Margaretas bild från grafven i Roskildes domkyrka.

skiljedomare. Flensborg återlemnades till danskarne, stilleståndet förnyades, men i öfrigt skulle närmare underhandlingar föras. Fru Margareta kom till Flensborg, för att med hertiginnan Elisabet träffa aftal i hvarjehanda ärenden. Men hertiginnan kom icke och trött vid att vänta steg fru Margareta om bord på sitt skepp för att återvända till Danmark. Väl kommen om bord dog hon den 28 oktober 1412.

Fru Margareta begrofs i Sorö kyrka, men hennes qvarlefvor flyttades efter någon tid till högkoret i Roskildes kyrka, hvarest konung Erik lät år 1423 uppföra ett dyrbart grafmonument af svart marmor och alabaster, med drottningens bild i hvit marmor liggande på sarkofagens öfversida (fig. 128 och 129).

Hennes bortgång var utan tvifvel en stor förlust. Hon hade visat en sällspord kraft och klokhet i alla sina åtgärder. Det höfves oss, som lefva fjerran från verkningarna af hennes regering, att fälla en opartisk dom och

dermed godtgöra den hänsynslösa partiskhet mot henne, som det femtonde århundradets häfdatecknare lagt i dagen, en partiskhet som icke ens skytt smädelser af gröfsta art. Med skäl kan man framkasta frågan, huru det hade gått med unionen mellan de nordiska rikena, derest hennes starka ande en längre tid hade fått trycka sin prägel på händelsernas gång; men om i följd af hennes inflytande unionen hade vunnit bestånd, kan man icke underlåta, äfven med tacksamt erkännande af den helsosamma reaktion hon bragte till stånd mot adelns herradöme och sjelfsvåld, att ytterligare fråga, om en sådan union skulle på längden hafva blifvit för Sverige gagnelig.

Frågorna framställa sig sjelfmant, men vi behöfva icke upptaga dem till besvarande. Margareta dog, och unionen, representerad af konung Erik, gjorde sig snart omöjlig.

Vadstena kloster[1].

De äldsta vadstenabröderne. — Fru Birgitta förklaras för helgon af påfven i Roma 1391. — Heliga Birgittas skrinläggning. — Högtidsåret 1394. — Abbedissan Ingegerd. — Vallfärder från utlandet till Vadstena. — Birgittinerkloster utom Sverige. — Literär verksamhet. — Bröder och systrar. — Kyrka och klosterbyggnader. — Venezianen Pietro Quirinis resa.

Äfven under det tidskifte som senast varit föremål för vår uppmärksamhet utöfvar fru Birgittas ande en kraftig verkan. Vi se det af den ifver med hvilken hennes klosterstiftelser omfattades. Den ena gåfvan efter de andra lemnades dit och Vadstena blef ofta en mötesplats för dem som nit älskade för fru Birgittas verk, men som just dessa voro de framstående männen inom det politiska området, kunde klostret och samqvämen der mellan dess gynnare icke undgå att få en viss betydelse äfven för det verldsliga lifvet.

Men det var icke alltid glädjande nyheter, som klostret fick införa sin minnesbok; det led äfven stora förluster. Priorn i Alvastra herr Peter, den heliga Birgittas biktfader och följeslagare, afled i Vadstena biskopsgård år 1390, biskop Nils i Linköping, klostrets gynnare och en af de mest nitiske vännerne af den heliga Birgittas minne, dog år 1391. Samma år bortgingo, för att nämna allenast ett par, fru Birgittas son herr Birger Ulfsson och Johannes prest, en af de äldsta vadstenabröderne, en andlig talare, som inom klostret kallades den andre Krysostomos, som kunde i det närmaste hela Bibeln utan till och samlade flere band af predikningar för söndagar och helgondagar.

Detta år 1391 blef i ordens historia fröjdefullt, i det påfven Bonifacius IX i en bulla af den 7 oktober omsider gaf sitt bifall till de enträgna bönerna, att fru Birgitta skulle inskrifvas bland kyrkans helgon. Redan föregående aftonen förkunnades den stundande festen för Romas befolkning genom ringning med stadens alla kyrkklockor. Den 7 på morgonen gick påfven, beledsagad af kardinaler, patriarker och prelater, alla klädda i hvita mässkläder, till Vatikanens kapell, hvarest väggarna voro prydda med dyrbara tyg och golfvet beströdt med löf och doftande örter. Den helige fadern sjelf läste

[1] Jfr s. 89 o. f.

ssan och predikade, hvarefter han redogjorde för de undersökningar som
lits i anledning af den från norden komna begäran, att fru Birgitta skulle
claras vara ett helgon; så utmärkt var hennes lefverne, så många de un-
som genom hennes förtjenst verkats, så allmänt talet om hennes helig-
, att man icke kunde gifva ett afslag på denna begäran. Derefter gick
högtidliga processionen genom Vatikanen, redan nu anropande Birgittas
öner. Riklig aflat förkunnades för dem som i dessa dagar besökte kyr-
na för att i dem bedja och dermed hedra det nya helgonet. När sedan
kret bredt sig öfver staden, vid midnattstid, tändes i den helige Peters
ca tretio tusen lampor samt otaliga ljus och facklor. Dagen derefter, en

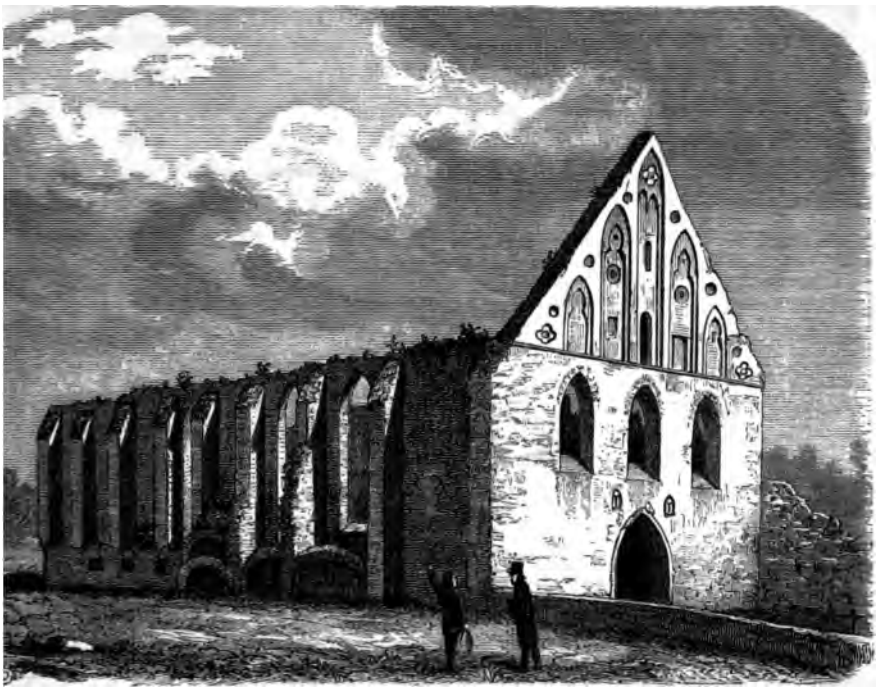

130. Ruin af birgittinska klosterkyrkan vid Reval.

lag, gick påfven i högtidlig procession till denna kyrka, der mässan lästes
högaltaret och der de som hade haft bestyr med de förberedande under-
ningarna hemburo påfven ett offer, gyllene vaxljus, bröd och vin och kor-
med drufvor, alltsammans smyckadt med fru Birgittas adliga sköldemärke[1].
: mässan var läst och predikan hållen, bars den helige fadern ut i det
na förrummet utanför kyrkan, och för honom uppslogs den gyllene boken,
vilken englars och helgons namn äro skrifna, och här inskrefs nu äfven
heliga Birgittas. Å hennes vägnar hölls en fest för påfven, hennes reliker
visades, aflat förkunnades, och bland mängden kringlupo berättelser om

[1] Detta var detsamma som ses i brodern herr Israel Birgerssons sigill (fig. 7).

nya underverk. Sedan dess firades den 7 och 8 oktober i den romerska kyrk minnet af fru Birgittas kanonisering; derjemte äfven hennes andliga födelseda d. v. s. hennes dödsdag, den 23 juli och hennes skrinläggningsdag den 28 m

Den högtidliga skrinläggningen försiggick dock icke på denna dag, ut trefaldighetssöndagen den 1 juni 1393. Erkebiskop Henrik, biträdd af bisk parne i Vesterås och Vexiö, vigde då i Vadstena kyrka herr Knut Bosso af slägten med natt-och-dag-vapen, till biskop öfver Linköpings stift. De efter togo de tre biskoparne och jemte dem biskopen af Skara skrinet, i hv

131. Maribos klosterkyrka på Låland.

ket helgonets ben hvilade, och buro det in i kyrkan, hvarest de satte n det på högaltaret. En otrolig mängd menniskor från nordens alla länder ha sammanströmmat för att taga del i festen.

Det följande året (1394) blef ett högtidsår för klostret, rikt på aflat och ri på fromma gåfvor. Bonifacius IX hade nämligen medgifvit, att alla de, so sjelfva eller genom andra vallfärdade till Vadstena och der biktade, skul erhålla samma förlåtelse som de, hvilka besökte Roma ett jubelår. Till ge gäld skulle de aflemna, hvad en romresa skulle hafva kostat och allt det skulle hafva förärat till helgedomarna i Roma; hälften af de summor som s

lunda inflöto, skulle öfverlemnas till påfven, andra hälften skulle användas för klosterbygnaden. Tilloppet blef stort. Tretio biktfäder voro, i enlighet med påfvens bud, tillsatta, men de befunnos otillräckliga, och folket tillströmmade så länge, att man sjelfrådigt sträckte ut aflatstiden utöfver de tretio dagarna, hvilket allt af påfven, på drottning Margaretas förbön, godkändes.

Af de gåfvomedel, som skulle stanna i klostret, hade detta likväl icke mycket godt. Abbedissan Ingegerd visade sig ytterst egenrådig och liknöjd för dess bästa. Penningkistan, som var förseglad med tre prelaters sigill, bröt hon upp och använde efter eget behag de deri förvarade penningarna. Med tillhjelp af en munk, som hon höll gömd i systraklostret och som hon sedan nämde till sitt ombud hos påfven, företog hon hvarjehanda ofog med klostrets

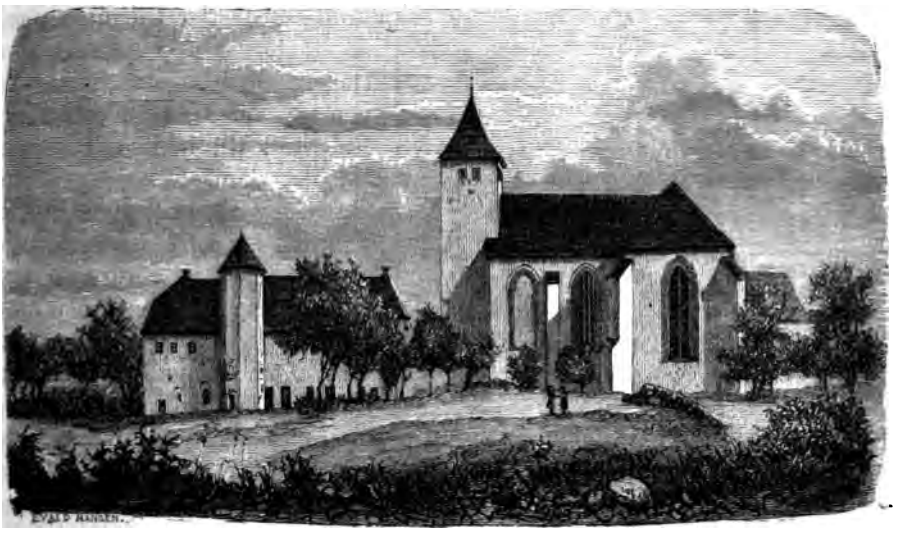

132. Mariagers klosterkyrka i Jylland.

handlingar — att förtiga andra godtyckligheter. Detta upptäcktes småningom och ett missnöje uppkom, som slutligen öfvergick till uppror, och man vände sig till den närmaste domaren, biskop Knut i Linköping, hvilken likväl öppet tog abbedissans parti. När detta icke hjelpte, utan klosterfolket afsatte fru Ingegerd, glömde biskopen till den grad sina skyldigheter, att han uppmanade »tyranniska personer» att göra intrång på klostrets egendom och underhafvande, liksom han sjelf beröfvade klostret förmåner. Man vädjade till påfven, fru Ingegerd förklarades afsatt, men vi finna icke, att biskop Knut fick någon tillrättavisning, och han fortfor allt framgent att i kraft af sitt embete hafva tillsyn öfver klostret.

Vadstena kloster stod i lifliga förbindelser med Italien; huset, i hvilket fru Birgitta hade bott, hade genom gåfva tillfallit klostret och begagnades som bostad af klosterfolket som kom till den heliga staden. Resorna voro

helt visst nyttiga, de beredde tillfälle att studera olika länder och fo
om, till all lycka, icke alla fingo samma vexlande erfarenhet som b:
ders Olsson, hvilken under en romafärd råkade i händerna på sarac
höllo honom i två års fångenskap, till dess han utlöstes för 400 d

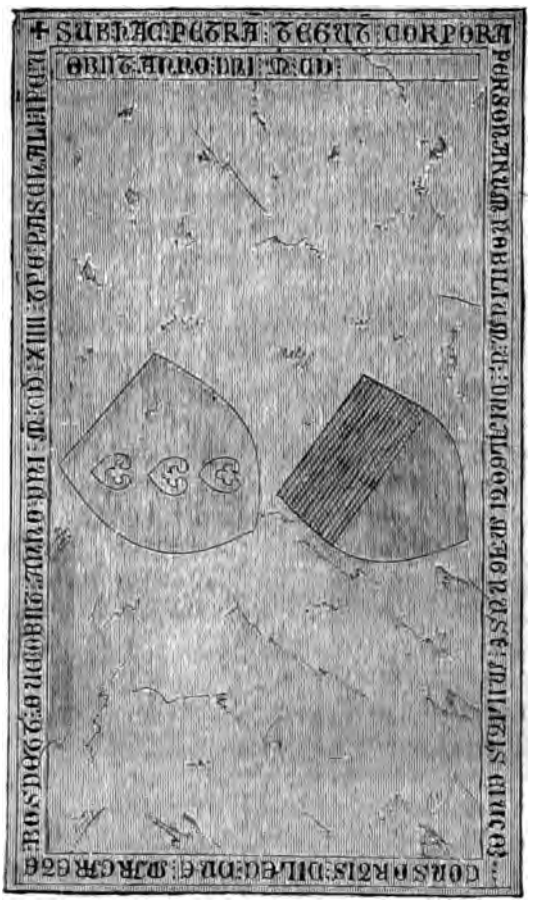

133. Herr Algot Magnussons och hans frus grafsten i Vadstena klosterkyrka [1].

den spanske biskopen Al
en tid hade varit fru
biktfader.

Men beröringen m
det berodde icke uteslut
på, att vadstenabröderne
resor, de uppsöktes äfv
Firenze kom en begäran
skulle medverka till up
af ett birgittinskt klos
staden, hvilket sedern
namnet Paradiset. En
Robertus, till börden i
till sitt stånd biskop,
påfven år 1405 till Sko
han tog, för att få bevis
liga Birgitta sin vördn
öfver Sverige. Strax för
han till Linköping, hv
väckte ett synnerligt
genom sina föredrag öf
mandomsanammelse ocl
ket »ordet vardt kött».
af januari 1406 begaf ha
Vadstena. Från Skeni
han till klostret, med b
vadande genom snön, s
honom till knäna, och
kyla, som just den d
större än någonsin ann
den vintern. En linköpi
som var honom följaktig, förfärades öfver hans tilltag och bad ho
fallande, att han icke skulle taga lifvet af sig sjelf, men fåfängt.

[1] Inskriften: Sub hac petra tegu[n]t[ur] corpora personarum nobilium d[omi]ni Algoti Magnuss[on] militis einsq[ue] consortis dilec[te] d[om garete Bosdott[er] que obiit anno d[omi]ni M°cd°xiiii t[em]p[or]e pasch v[ero] obiit anno d[omi]ni M°CD°... (Under denna sten gömmas kropparna af de ädl herr Algot Magnusson och hans kära maka fru Margareta Bosdotter, som dog år 141 tiden; men sjelf dog han 14...). Stenen är tydligen huggen och lagd i kyrkgolfvet före död. Det högra vapnet med de tre sjöbladen är det så kallade äldre sturevapnet, det ve tillhör natt-och-dagätten, till hvilken hörde de så kallade yngre Sturarne.

lång vandring, förlängd i följd af okunnighet om vägen, kom han fram till klostret, hvarest han bad vid den heliga Birgittas reliker, hvilken hade bistått honom i farligheter och uppenbarat sig för honom. Han stannade i klostret en månad, utan att yppa den värdighet han hade i kyrkan, talade med mycket allvar och förmanade att försaka den egna viljan och öfva kärleksverk. Vi kunna anföra ännu ett fall. En ädling, som hade följt drottning Filippa på hennes färd till norden år 1406, Henry Ravenswather, kom, jemte en annan riddare och en prest, i november månad nämda år till klostret för att bedja, att man måtte sända ut några bröder att anlägga ett kloster på ett gods, som han för sådant ändamål ville lemna dem i närheten af Canterbury — det sedan ryktbara birgittinerklostret Sion. I början af det följande året kom bud från Ulrich von Jungingen med begäran, att ett kloster skulle upprättas i närheten af Reval. Det fick sedan namnet Marienthal och af dess kyrka återstå ännu murarna, såsom fig. 130 visar. Tre år derefter blefvo korsriddarne slagna och högmästaren föll i en strid mot den polske konungen Vladislav II Jagello vid Tannenberg i Ost-Preussen. Till tack för segern och till ro för de fallnes själar beslöt konungen att upprätta ett birgittinerkloster. I Danmark stiftades Maribo kloster på Låland år 1416 (fig. 131), Marieåker (Mariager, fig. 132) i Jylland, i Norge förvandlades benediktinerklostret Munkalif vid Bergen till ett birgittinerkloster år 1421. Från Marienthal anlades Marienwold vid Lübeck 1415, vid Stralsund anlades ett kloster Marienkrone o. s. v.

134. Vadstena kyrkas nuvarande yttre, södra sidan.

Sålunda utgick från moderklostret den ena stiftelsen efter den andra, och dotterklostren följde exemplet. Den hastiga spridningen torde väl i icke ringa mån hafva berott derpå, att fru Birgittas stiftelse var en nyhet för dagen, hvadan man, begärlig att låta sitt religiösa behof på något sätt tillfredsställas och ifrig efter omvexlingar, egnade sin uppmärksamhet och sin frikostighet åt denna, men det är å andra sidan fullkomligt visst, att ehuru klosterlifvet icke längre passade för tidhvarfvet och föreningen af brödra- och systrakloster i en stiftelse visade sig mindre lämplig, gjorde orden verkligen god nytta.

Af bröderne i Vadstena kloster hade de fleste före inträdet haft presterlig

verksamhet; en del hade genom akademiska studier förvärfvat sig lärda titlar. För dem hade fru Birgitta satt uppgiften att predika på svenska för folket. Sedan de inträdt i klostret, sökte de vanligen att fortfarande underhålla sina kunskaper. Bröder, som besökte utlandet, voro angelägna att för klostrets boksamling inköpa handskrifter, och många voro de som i klostret syselsatte sig med afskrifning, öfversättningar och författarskap. Smaken för literära syselsättningar fortplantades till dotterklostren; i de nordiska uppkom under ständig beröring med moderstiftelsen en rik birgittinsk literatur, hvars språk visar en blandning af de nordiska tungomålen, med en betydlig öfvervigt för det svenska. Under det Danmark eftersträfvade och tidtals utöfvade ett tryckande herravälde öfver Sverige, rönte man i Danmark ett så starkt inflytande af det literära lifvet i Vadstena, att man till och med i danska offentliga handlingar finner spår af birgittinersvenskan, intill det för unionen olycksdigra slaget på Brunkeberg. Så mycket allmännare betydelse fingo birgittinernes literära syselsättningar, som de egnade sin uppmärksamhet icke allenast åt teologiska arbeten, utan äfven åt naturkunnighet och historia; icke ens diktkonsten försummades.

135. Vadstena kyrkas östra gafvel.

Det synes, som i allmänhet det svenska presterskapet bestod af söner ur de ofrälse eller åtminstone icke ur de högsta klasserna, ehuru viserligen icke få undantagsfall förekomma. Vi finna ej heller många högadlige bland bröderne i Vadstena; herr Sten Stensson (bjelke), som efter att hafva varit lagman i Vestmanland ingick som lekbroder i klostret, hvarest han sedan tillbragte 36 år, utgör ett märkligt undantagsfall. Så mycket flere voro de handtverkskunnige bland lekbröderne, och klosterdiariet omtalar al-

tid i välvilliga ordalag deras skicklighet och den nytta de gjorde. Bland systrarna märka vi deremot flere fruar och jungfrur af hög börd, såsom Ingegerd Knutsdotter och Margareta Bosdotter (oxenstjerna), som vid inträdet i klostret hade varit enka i tre år, och fröken Ingeborg, dotter af hertig Gerhard VI af Slesvig. Det synes dock, som om äfven bland systrarna flertalet varit af borgerlig eller simpel frälsemannabörd, och man var inom klostersamhället så litet aristokratisk, att redan den andra abbedissan, Gerdika Hartlefsdotter (1403—1422), som valdes i stället för den högborna Ingegerd Knutsdotter, var en borgardotter från Skeninge. Fröken Ingeborg var icke den enda systern från främmande land. Flere personer från Norge och Danmark vunno inträde i klostret. Der fans till och med en syster af sara-

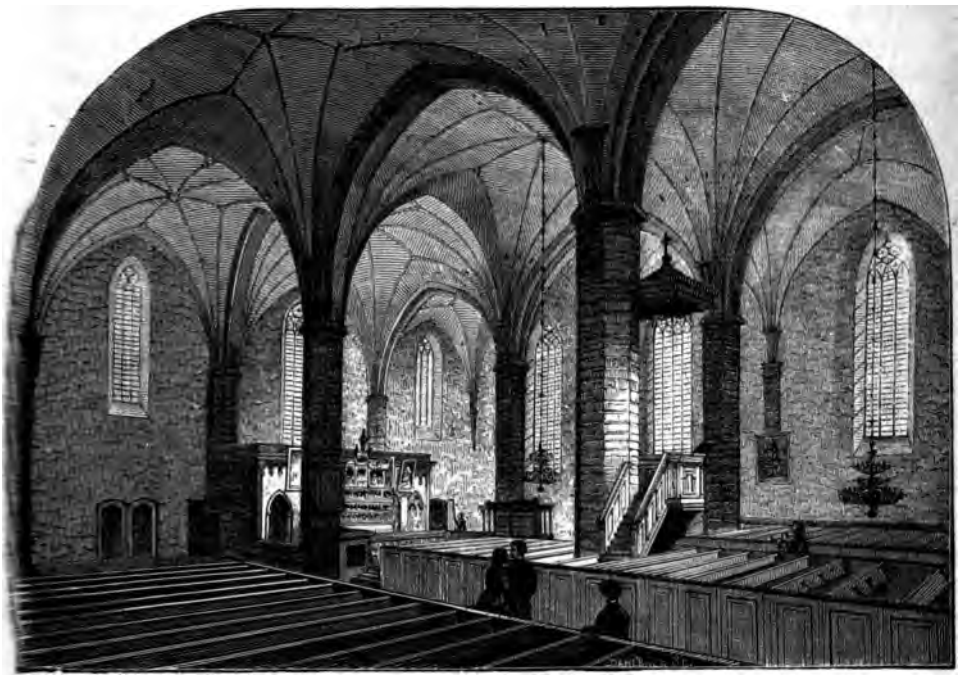

136. Vadstena kyrkas inre, sedt från nordvest.

censk börd, som i dopet hade fått namnet Katarina; hon hade blifvit röfvad af kristna och sändes af drottning Giovanna i Napoli till fru Birgitta, men kom icke till Roma förr än något efter dennas död. Till och med år 1434, hvilket utgör gränsen för det tidskifte som nu syselsätter oss, inträdde i klostret 69 bröder och 129 systrar. De stora ätterna visade sitt deltagande för den ur deras krets utgångna stiftelsen förnämligast med frikostiga gåfvor, genom hvilka många förvärfvade sig rätt till en grafplats inom klosterkyrkans murar. An i dag, i trots af omändringar och våldsam behandling, är en stor del af kyrkans golf bildadt af grafhällar med adliga vapen och inskrifter. Stenarnas figurer och bokstäfver höggos förmodligen i klostret. De

förråda ingen stor konstfärdighet, stundom rent af motsatsen. Det hörde synbarligen till klostrets sed, att man i allt som rörde grafven skulle iaktta ga den största enkelhet (fig. 133).

Sådan skulle i öfrigt råda uti klostret i allmänhet och uti kyrkan. Enkla voro systra- och brödradrägterna, i hvilka grått var hufvudfärgen. Kyrkan skulle uppföras af naturlig sten, icke af tegel, »af slät gerning, ödmjukt och starkt». Dörrar och fönster, pelare och väggar fingo icke smyckas med några kostbart utförda figurer, glasfönstren fingo icke hafva någon annan färg än hvit eller gul. På murarna fingo icke målas andra bilder än af Kristi pina och af heliga män. Någon gång synes man icke hafva stannat vid enkelheten, utan nedsjunkit ända till torftighet. Såsom de sigill som gravverades för klostrets behof, systra- och brödrakonventens, abbedissans och generalkonfessorns, af ett ytterst dåligt arbete.

137. Vadstena kyrkas inre, sedt från vester (den moderna inredningen borttagen).

Efter 1388 års brand började man uppföra kyrka och klosterbyggnader i en större skala än förut. Diariet låter oss följa bygnadsarbetena steg för steg; år 1398 slogos hvalf i koret, den del af kyrkan som gjordes först färdig, år 1414 voro kyrkans omgifningsmurar fullbordade, två år senare började man uppföra de åttkantiga pelarna, år 1420 slogos hvalfven i sjelfva kyrkan, hvilken omsider invigdes år 1430.

Under det klosterbygnaderna sedermera under tidernas lopp blifvit förändrade och fått öppna sina dörrar först för afskedade krigsmän och till sist för olyckliga, hvilkas själar höljas af vansinnets natt, har kyrkan fått behålla sin uppgift att användas till gudstjenst. Fig. 134 och 135 visa hennes anspråkslösa yttre med enkla fönster och massiva sträfpelare. Taket var fordom klädt med koppar och hade en liten takryttare. Lummiga träd och buskar funnos redan under 1400-talet i kyrkans närhet, ty bröderne egnade mycken omsorg åt klosterträdgården. Ej långt från klostret låg stranden, som sköljes af Vetterns klara vatten.

Det inre (fig. 136, 137) var liksom det yttre enkelt, man kan nästan säga kalt och torftigt. De tre jemnhöga skeppen och ombergsstenens mörka färg

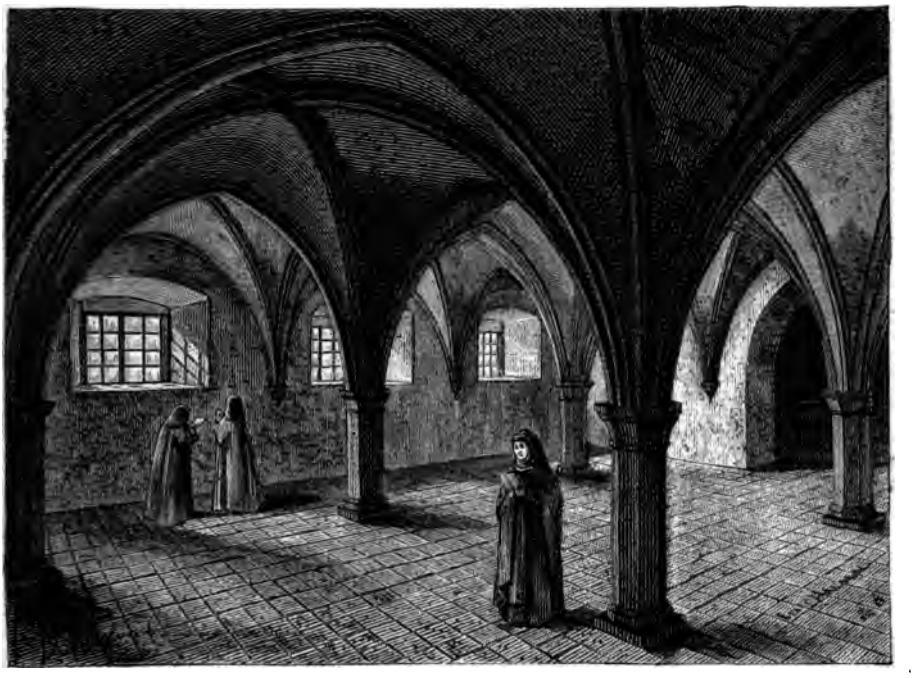

138. Pelarsal i Vadstena kloster.

bidraga att låta det hela se något tungt ut. Det var dock annorledes förr, när i kyrkans ena ända funnos öfver hvarandra brödernes och systrarnas kor, vidare de tretton altarna med deras trappsteg samt det ett stycke från muren löpande gallret, som afstängde gången, i hvilken bröderne hade att gå, när de skulle begifva sig till sina platser vid gudstjensten o. s. v. Altarnas utstyrsel skulle vara enkel. Det var icke meningen, att klostret skulle blifva rikt på silfver och guld. Det oaktadt försköt man icke gåfvor som bjödos. Drottning Filippa skänkte till klostret tvenne guldkronor, utsirade med perlor och ädla stenar, tillsammans värderade till 1 771 mark penningar (öfver 100 000 kronor), ett halssmycke af guld, en gyllene gördel och en guldtafla, värd 1 080

mark, hvilken innehöll kostbara reliker. Dessförinnan (år 1412) hade klostr af bröderne herrar Sten och Ture Bengtssöner (bjelke) erhållit, till förvaran af den heliga Birgittas ben, ett i Stockholm förfärdigadt skrin, som var gjor af 428 $^{7}/_{8}$ mark rent silfver (något öfver 150 000 kronor).

I klostrets förnämsta bygnad finnes ännu en sal med smärta pelare (fi 138) samt ett litet rum, helt mörkt, med målningar (från 1500-talet) på vä garna. Det har utan fog kallats den heliga Birgittas bönrum; det ser sn rare ut som ett förvaringsrum för klostrets lösegendom. Af inredningen åte står icke mera än tvenne rikt skulpterade ekkistor, af hvilka den ena är h afbildad (fig. 139).

Samtiden syntes Vadstena klosterkyrka stor och härlig. Det hän under konung Eriks dagar, att en venezian vid namn Pietro Quirino und

139. Kista af ek, fordom tillhörig Vadstena kloster.
Nu i statens historiska museum.

en sjöresa till Flandern blef väderdrifven långt upp mot den norska kusten hvarest hans skepp, jagadt af höst- och vinterstormarna, förliste. Främlin garne räddade sig på en ö, hvarifrån de hemtades af några norska fiskare som efter bästa förmåga bisprungo dem. En prestman, af svartbrödraorden kunde genom sin kännedom af latinet tjenstgöra som tolk, och han drog sedan med dem söder ut till Nidaros. Under vägen mötte de den norske erke biskopen, som med tvenne roddarskepp, rymmande mer än två hundra perso ner, var på väg norr ut. Kristi himmelsfärdsdag kommo de fram till staden hvarest de med största välvilja upptogos af fogden och andra, som med häpnad lyssnade till berättelsen öfver de faror de hade genomgått.

Quirino ville naturligtvis vända hem, men man var oviss om det bästa sättet. Som kriget åter hade utbrutit mellan konung Erik och holsteinarne,

var hafvet mycket osäkert att befara för fredliga resande, och man tillstyrkte derför den långväga främlingen att företaga en färd på ungefär femtio dygn till Stegeborg i Östergötland, hvarest en italienare Giovanni Franco, i svenska urkunder kallad Johan Valen (italienaren), den tiden var konungens slottshöfding. Quirino gaf åt fogden i Nidaros flere skänker och erhöll i utbyte stöflar med sporrar, en hatt och en yxa, en ridsadel, 4 rheinska gyllen (fig. 140) och en matsäck bestående af sill och bröd. Erkebiskopen hade låtit tillställa honom en häst. Efter en veckas hvila bröto de tolf qvarlefvande italienarne upp och gingo med vägvisare öster ut. Den nordiska sommarns ljusa nätter gjorde dem möjligt att färdas, derest de ville, dygnet igenom, men de föredrogo att hvar afton söka sig bostad för natten. Kosten var ofta dålig. Mångenstädes saknades bröd och man tillagade i stället kakor af malen bark, uppblandad med mjölk och smör, och förtärde dem med mjölk, ibland sur, ost och smör. Ibland var dock välfägnaden bättre, men allra mest fröjdades främlingarne åt den stora vänlighet, med hvilken de öfver allt mottogos. De kunde komma sent om aftonen till en gård, sedan folket hade lagt sig till hvila, men de gingo det oaktadt in i stugan, framtogo ur olästa förvaringarum mat och dryck, hvarefter de lade sig. Husfolket kunde då komma fram och vägvisarne förtäljde till deras undran om främlingarnes fjerran liggande hem och deras utståndna mödor. Välfägnaden lemnades å de flesta ställena för intet, så att de fyra gyllen som Quirino hade fått i Nidaros räckte för hela resan. »Omsider hunno de, såsom det heter i berättelsen om deras äfventyr, Vadstena, hvarest den heliga Birgitta är född, hvilken stiftat en mycket andäktig orden af qvinnor jemte deras prester, och hafva de nordiska ländernas kristliga konungar och furstar uppfört en synnerligen härlig kyrka, den heliga Birgitta till ära, i hvilken kyrka jag räknat 62(?) altaren och är hela bygnaden betäckt med koppar. Vi mottogos som fattiga främlingar, och som klostret har stora inkomster och gifver mycket åt de behöfvande, fingo vi der ett godt och rikligt underhåll.» Efter tvenne dagars hvila i klostret begåfvo sig de resande till Stegeborg, dit de kommo efter fyra dagars färd och genast uppsökte herr Giovanni. »När vi träffade honom, hade vi å ömse sidor en så stor glädje, att den icke kan i ord uttryckas. Han visade sig som en fader mot sina barn, när han fick höra om vårt olyckliga skeppsbrott, och vinnlade sig om att trösta oss och lofvade oss allt möjligt bistånd och råd. Vi stannade hos honom fjorton dagar och mådde då så väl, att vi icke kunde må bättre i hemmet. Så kom den tid då man årligen får aflat i den heliga Birgittas kyrka, vid hvilket tillfälle mycket folk från främmande land plägar komma dit, hvadan ock herr Giovanni Franco beslöt att vallfärda dit och hemta aflat,

140. Rheinsk gyllen, präglad för erkebiskop Dietrich II af Köln (1414—1468)[1].

[1] Theod[or]ic[us] arc[hie]pi[scopus] col[onensis] — moneta nova avrea Bvn[nc] (Dietrich erkebiskop af Köln — nytt guldmynt för Bonn).

och som vi hade ett stort begär att se en så stor samling af menniskor oc behöfde förse oss med aflat efter den genomgångna faran, så beslöto vi o för att följa med, i synnerhet som vi hoppades att der få någon underrättel om reselägenhet till vårt fädernesland. Vi reste således dit med vår land man, som hade med sig hundra väl rustade män. Vi kommo alla dagar goda qvarter, ty alla de ställen, vid hvilka vi stannade, tillhörde herr Franc Till Vadstena kommo vi om aftonen före den stora festen och funno der e stor mängd främlingar från skilda håll, ja, några voro der, som bodde 60 (italienska?) mil derifrån. I Vadstena fingo vi veta, att åtta dagars resa de ifrån, i en sjöhamn som hette Lödöse, lågo tvenne skepp, af hvilka det en skulle fara till Rostock, det andra till England. Följande dag, den 1 august fingo vi aflat och på tredje dagen togo vi afsked af vår landsman herr Gio vanni Franco från Venezia, som talade till oss så vänligt och uppmuntrande att vi alla måste fälla tårar. Derefter tillsade han en af sina söner, vi namn Matteus, en belefvad yngling, att följa oss till Lödöse, och när han såg, att jag hade fått feber, gaf han mig en synnerligen god passgångare, som bar mig så mjukt, att jag icke kände det, och har jag aldrig i mitt li ridit en bättre häst. Då vi kommo till Lödöse, fingo vi bo der i ett palats som icke var mindre präktigt än hans fäste, och detta hus hade han låtit bygga sig i Lödöse, för att hafva en bostad, så ofta han kom dit. Der bodde vi några dagar och blefvo härligt undfägnade, till dess sjömännen voro redo att fara.»

Efter åtta dagar kom Quirino till England. Skeppskaptenen hade fattat sådant tycke för honom, att han efter ankomsten behöll italienarne hos sig några dagar som gäster, gaf dem vid afresan fyra rosenobler och hjelpte dem på väg. Utan faror kommo de omsider till hemmet igen.

Quirinos korta anteckningar om sin resa genom Sverige lemna oss några bidrag till teckningen af sederna och de inre förhållandena i vårt land, som de inhemska urkunderna icke gifva oss. Om hans och hans följeslagares vidare öden är intet kändt. Giovanni Franco finna vi ännu som höfding på Stegeborg, när Engelbrekts bondehär under befrielsekriget kom ned till Östergötland.

Kriget mot holsteinarne och hansan 1412—1435.

Mötet i Nyborg 1413. — Holsteinska grefvarnes fortsatta anspråk på Slesvig föranleder krig. — Erik intager Slesvig 1417. — Tåget till Femern. — Hansestäderna gripa till vapen. — Kejsar Sigismund dömer, att Slesvig var ett danskt land, 1424. — Eriks pilgrimsfärd till Jerusalem. — Kriget börjar på nytt. — Drottning Filippa försvarar Kjöbenhavn 1428. — Hennes död i Vadstena 1430. — Fortsatta strider och underhandlingar. — Freden i Vordingborg 1435.

Genom fördraget i Kolding (mars 1411, jfr s. 157) hade drottning Margareta bragt tvistefrågan mellan danska kronan och holsteinarne i ett nytt skede: man skulle icke längre afhandla betydelsen af de äldre fördragen och af förläning-

nonierna, utan hela frågan skulle öfverlåtas till afgörande åt en domstol
ansatt af danskar och slesvigare i samma antal. Domen skulle afkunnas
t möte i Nyborg, hvilket kom till stånd i juli månad år 1413. Frågan
s i viss mån gälla hela norden, åtminstone voro norrmän och svenskar,
. biskop Knut Bosson i Linköping, närvarande vid mötet.

Hertig Henrik af Braunschweig, de holsteinska grefvarnes förmyndare,
kte före mötet att genom eftergifter vinna konung Erik, men när mötet
ar öppnadt på torget i Nyborg, fordrade han för sina fränder formlig
ing med hertigdömet Slesvig. Konungen vägrade, under förklaring att
nga grefvarne icke hade det minsta lagliga anspråk på detta län, och
töt, i enlighet med koldingsfördraget, saken till en skiljedomstol. Sjelf
le han sex danska riddare, hvilka togo plats på torget i Nyborg, för att
a holsteinarnes sex domare. Men dessa kommo icke. Hertig Henrik
ide att välja några domare, vägrade att erkänna koldingsfördraget, ehuru
hade blifvit högtidligen stadfäst år 1412, men erbjöd sig att sända sex
einska riddare för att vidare underhandla. När konungen förnummit
svar, reste han sig från sitt säte och sporde de närvarande, om han
at göra mera för att fullborda hvad detta möte skulle uträtta. De för-
ide ropade nej, och konungens kansler biskop Peter i Roskilde instämde
g Henrik att för sitt beteende svara inför rikets domare och parlament.

nordtyska furstar, från Pommern, Mecklenburg och Lauenburg, som
go i dessa förhandlingar, stodo på konungens sida. När dagen kom för
sökning och domens fällande, hade hertig Henrik lemnat staden och
uppträdde å hans myndlingars vägnar. Emellertid framställdes konun-
anklagelsepunkter, och genom domen, som derefter afkunnades, förkla-
Sönder-Jylland återfallet till den danska kronan och skulle holsteinarne
a all den skada de hade vållat. Konungen sökte och vann sedermera
usin kejsar Sigismunds stadfästelse af domen. Den braunschweigske her-
drog sig nu ur spelet. Den äldste af hans systersöner, grefve Henrik
olstein, som hade blifvit myndig, infann sig hos konungen, bad att få
ig som län och erbjöd sig att i sådant fall fullgöra alla en läntagares
nden — det var detta hans fader tidigare hade vägrat — men konun-
varade nej. Domen skulle gå i fullbordan, först derefter ville han tillse,
an kunde göra något af nåd.

Nu var kriget oundvikligt. I början af år 1415 utkräfdes en krigsgärd
tre nordiska rikena, och manskap utkallades äfven från Sverige för att
ga i belägringen af staden Slesvig. Konungens ställning styrktes dess-
derigenom, att herr Erik Krummedike och några andra holsteinska adels-
hvilka hittills hade hört till hans envisaste motståndare, öfvergingo på
sida. År 1417 föll staden i konungens händer, men han visste icke att
lja segern. De svenska krigarne förklarade, när de i hemmet berättade
ältåget, att hade konungen genast stormat Gottorps slott, holsteinarnes
bålverk, hade han vunnit det. Det säges, att en dansk riddare hade
get uppmanat konungen att storma slottet, i hvilket fall han helt lätt

skulle bringa grefve Henrik i hans händer. Konungen skall då hafva svara »Och finge du honom i dina händer, skulle du då steka eller koka honom? I allmänhet var missnöjet i Sverige stort. Rimkrönikan berättar om sve skarne, som togo del i fejden:

Arf och egor fingo de ej spara,
med storan kost och många svenner
mente de konungens hyllest förtjena;
det kunde dem dock litet förslå,
de något af honom fingo voro väl få.

Man gick till och med så långt i hätskhet, att man beskylde konungen fö att hysa afsigten att »förderfva svenskarne med långt örlig och många herre dagar».

Underhandlingar, stilleståndsfördrag, fredsbrott, såsom när den svensk härskaran trots slutet stillestånd brandskattade Eckernförde, och nya, öppn fiendtligheter omvexlade med hvarandra. Först år 1420 företogos från konung Eriks sida några kraftigare åtgärder. I juni månad detta år tillskref han bisko pen i Strengnäs — förmodligen afgingo bref i samma syfte till alla de svensk stiften — att man skulle, då konungen nu ämnade sig på en »reysa» (krigs tåg) mot fienden, i domkyrkan, i klosterkyrkorna och i alla stiftets städer hvarje vecka anställa en högtidlig procession; han förordnade till och me om responsorierna som skulle sjungas under kringvandringen, om antifonie till jungfru Marias ära, som skulle uppstämmas, när processionen trädde in kyrkan o. s. v. Derjemte skulle för krigets skull läsas en särskild mäss hvar dag, om den heliga treenigheten, om Kristi lekamen, om jungfru Maria himmelsfärd, om de tre konungarnes besök, om den helige konung Erik (hva torsdag), om den heliga Birgitta (hvar fredag) och om alla helgon. I lands kyrkorna skulle hållas en högtidlig procession en gång i månaden.

Mot den angelägenhet, som dessa föreskrifter förråda att ställa sin sak under Guds och alla heliga makters skydd, svarar föga det sätt, på hvilke omedelbart derefter kriget fördes. Följande månad anfölls Femern, hvar inbyggare under de föregående åren hade blifvit lockade att gifva sig under holsteinarne; konung Erik försökte en landstigning, men misslyckades och hade omkommit, derest icke svenskarne hade räddat honom. Femernborne fyldes af jublande öfvermod; när konungen litet senare låg med sin flotta utanför deras strand, samlade de sig nere vid sjön, der de dansade under de oanständigaste åtbörder och sjöngo bespottande visor.

»När kon kan silke spinna,
skall konung Erik vårt land vinna»,

heter det i en smädevisa, som ännu fans qvar i folkets minne vid midten af 1600-talet. Till sist företog konungen det afgörande anfallet, och nu följde en rad af gräsligheter, hvilkas hågkomst länge lefde i norden. Rimkrönikan säger:

De femerlingar sedan illa fara,
konungen bad dem intet spara,
de flydde in i en kyrka heter Borg,
dem gjordes der pina och mycken sorg;
konungen lät dem af kyrkan taga,
hvar en tråd af dem draga
och sedan af kyrkogården drifva;
de utanför voro läto dem ej lefva,
de stungo dem genom med deras spjut
och kastade dem så öfver kyrkogården ut.
De utanför stodo höggo och stungo,
att dem föll ut både lefver och lungo.
Än lät han der mera göra,
qvinnor och barn allt dädan föra,
qvinnor och mör vordo der skämd'.
Gud förbarme sig öfver den omilda hämd!

et är visserligen möjligt, att förbittringen, som i Sverige rådde mot konung rik, gifvit åt krönikans skildring en väl stark färgläggning, men att på emern stora grymheter utöfvades, erkänner konungen sjelf. »Vi hafva ödegt ön, säger han i sin försvarsskrift mot holsteinarne, men vi se hellre förlelsen, än vi fördraga sådant förräderi som femernborne visat oss.»

Någon vinst synas icke dessa grymheter hafva bragt konungen. Utgterna till framgång i striden blefvo tvärt om allt mörkare. Hamburgarne de tidigt slutit sig till holsteinarne, lübeckarne åter hade i det längsta, af ksamhet för den hjelp konungen hade lemnat dem i deras inre angelägenter, hållit med danskarne, men år 1422 tvungos hansestäderna, af omtanke r sin handel, att gemensamt gripa till vapen mot de nordiska rikenas kong. Hans herravälde i Slesvig och seger öfver holsteinarne skulle göra nom till en allt för mäktig granne, hvars planer tydligen icke bådade nsan något godt; han hade velat inskränka deras rättigheter vid de skånska lfiskerierna och lemnade åt de holländska städerna rätt att handla på Österin. En hanseatisk flotta hemsökte nu Danmarks kuster, holländska skepp, m konungen hade försett med dansk besättning, togos och släptes först lan man hade tagit ifrån dem ankaren, segel och styren. Till sist förbjöds hansedagar i Lübeck och Rostock det nyss nämda året all handel på de rdiska rikena. Mot slutet af året fick man visserligen åter hopp om fred, det ett kejserligt ombud kom för att å sin herres vägnar undersöka ställngen och anspråken samt, om så kunde ske, fälla dom mellan de stridande, en ombudet, hvars verksamhet syntes lofva framgång, afled helt plötsligt. redsunderhandlingarna fortsattes väl äfven derefter, men anspråken blefvo ömse sidor stegrade — holsteinarne fordrade nu icke allenast det slesvigska net, utan äfven en betydlig afgift af kopparbergslagen i Sverige, i enlighet ed ett förläningsbref af konung Albrekt till deras förfäder, samt ön Gotld — intill dess att man omsider kom så långt, att handlingarna i målet nde insändas till kejsar Sigismund, hvilken i juni månad 1424 fälde den men, att hertigdömet Slesvig var ett danskt land, till hvilket de holinska grefvarne icke hade den minsta rätt.

Grefve Henrik af Holstein var personligen närvarande i Budapest, när isaren afkunnade denna dom; som han icke gerna kunde finna sig belåten, nsköt han saken till påfve Martinus V, som dock intet väsentligt uträttade. nung Erik hade äfven varit hos kejsaren i Budapest. Han hade redan i usti 1423 lemnat Danmark med ett stort och lysande följe och öfver nmern, hvarest han afslöt ett fördrag med den tyska orden om ömsesidig

hjelp i försvarskrig, och genom Polen, med hvars konung han tidigare ha slutit förbund, kommit till Ungarn, hvilket land han dock synes hafva lemn redan innan domen fälldes. Målet för hans färd, företagen under så kritis omständigheter i hemmet, var Jerusalem. I Venezia inskeppade han sig förklädnad, men hans vistelse i det heliga landet blef icke långvarig, ty m lär från Konstantinopel hafva sändt underrättelser till Jerusalem, att en p grim vore ditkommen, hvilken var herre öfver trenne konungariken och s derför kunde lemna, i fall man lyckades få honom i sitt våld, en ansen lösepenning. Konungen underrättades om den fara som hotade honom o måste dyrt betala för underrättelsen. I början af år 1425 kom konung Er åter till norden och fann då sin motståndare, trots kejsarens dom och för att få denna verkställd, i obestridd besittning af Slesvig. Åter utskrefs här från de nordiska länderna. Konungen belägrade Slesvig och hans ho om framgång var ganska stort, men en flotta, som skulle bringa honom li förnödenheter och de krigsmaskiner, som borde göra honom viss om seger uppbragtes af vitaliebröderne, som holsteinarne hade dragit på sin sida, o knapt hade den nya flotta, som ofördröjligen blifvit utrustad, brutit sig v fram till Slesvig, hvilket nu började belägras äfven från sjösidan, förr än hans städerna förklarade krig. Konung Erik upphäfde genast belägringen o drog sig tillbaka, men behöll dock trupperna hos sig. I december drog drot ning Filippa, åtföljd af erkebiskopen af Upsala, öfver till Sverige, och d danska rådet, församladt i Kjöbenhavn, sände med henne en skrifvelse ti det svenska, med tack för vänskap och kärlek och mycket godt och enkann ligen för den troskap, godvilje och vänskap som det bevisat konungen o danskarne nu senast genom undsättning, vidare med underrättelse om hans städernas krigsförklaring och om danskarnes beslut att försvara sig och slu ligen med bön, att svenskarne ville vara af samma sinne, »på det vi må undg och slippa sådant högmod och träldom som städerna ämna oss alla».

Det följande årets (1427) strider blefvo mindre ogynsamma för konun Erik än man kunde hafva väntat. Grefve Henrik belägrade Flensborg o en stark hanseatisk flotta, som härjande hade farit fram genom Öresun hade från sjösidan instängt staden, hvars danska besättning försvarade s tappert. Vid en nattlig, oförvägen stormning stupade den tappre gref Henrik och konung Erik miste härigenom en af sina farligaste motståndar Hanseflottan vände genast åter och Flensborg var räddadt. På högsommar samma år lopp hansestädernas stora flotta åter ut. Den dansk-svenska flotta låg vid Kjöbenhavn, afbidande de två stora handelsflottor, som vid denna t skulle passera Öresund, den s. k. preussiska flottan, som förde östersjölän dernas handelsvaror till Vesterhafvet, och den s. k. biscayaflottan, som frå Spanien, Frankrike, England och Nederländerna förde kostbara varor till stä derna vid Östersjön. Det var af yttersta vigt för hansestäderna, att dess två handelsflottor kommo utan skada genom Öresund. Hanseflottan, anför af den lübske borgmästaren Tidemann Steen, var ganska ansenlig, besätt ningen säges hafva uppgått till 8 000 man, de tyska skeppen voro så mycke

örre än de danska som kyrkor äro större än hus. Under det herr Steen
g med sin flotta stilla i fåfäng förbidan, att stralsundarnes skepp skulle
mma för att sluta sig till honom, låter konungen sin flotta rycka fram i
enne afdelningar, af hvilka den starkare i grund förstörde hanseflottans
a eskader. Lika bra gick det icke för unionsflottans andra afdelning, hvil-
n anfördes af den svenske riddaren herr Greger Magnusson (af ekaslägten).
mkrönikan berättar:

städer fingo så stor skada då,
sådan månde de aldrig få.
svenske voro med i den skara,
eger Magnusson månde der höfvidsman vara.
Sverige följde honom mången god man,
t må man väl säga med sann.
sökte de lübske med stor mandom,
t gjorde de ädla hjeltar from';
tyske kommo för dem i nöd.

De tyske samla sig då samman,
det gick de svenske då af gamman,
de tyske dem då gripa och slå,
ingen undsättning kunde de få.
De svenske ledo der stor nöd,
mången god man blef der död,
de der lefvande måtte blifva
skulle sig till fångar gifva.

lbeckarne förde sina fångar till sin hemstad,

stor pina de dem der gjorde,
de satte dem i torn och stockar.

ingarne sände bud till konung Erik, med begäran att han, såsom sed den
len var, ville utlösa dem ur deras fängelse. Men

stundom ville han dem ej höra
och aldrig från fängelset qvitt' dem göra,
de skulle sjelfva lösa sig
eller blifva der fångar evinnelig,
sjelfve skulle de ock betala deras kost,
det var dem jämmer och ingen lust.
Stundom fingo de lof att hem fara,
y de der mycket skyldiga voro,

fäderne och möderne satte de till pant.
När de med deras beskattning utforo,
konungs vitalier före dem voro,
de togo allt det de då hade.
Ofta de det för konungen klagde,
det kunde dem icke förslå,
de kunde ej dess mera rätt få.

Under den närmaste tiden fördes nu kriget hufvudsakligen till sjös.
pare utrustade af de tyska städerna svärmade omkring för att plundra, men
ade sig ibland föga manhaftiga, när man ville draga dem in i allvarlig
id. Ibland företogo de dock med samlad styrka allvarliga anfall, såsom när
år 1428 angrepo Kjöbenhavn i akt och mening att der förstöra den danska
tan. Deras anslag gjordes likväl om intet af besättningen på Kjöbenhavns
, hvars mannamod uppeldades af drottning Filippa. Konung Erik sökte
la Öresund, den stora stråkvägen för handelsfartygen, besatt och kallade
sådant ändamål dit ned den svenska flottan (1428). Hon kom i augusti,
l två tusen mans besättning, af hvilka dock allenast 400 voro fullt be-
nade, och med brist på så väl mat- som dryckesvaror. Rådet i Stralsund,
i fått närmare uppgifter om flottans beskaffenhet, vet att berätta, att
naskarne voro i så stor nöd, att de måste dricka vatten, och att de, när
ungen icke lemnade dem proviant, hotade med att vända åter till hemmet.
en det följande året (1429) låg den svenska sjömakten i Öresund, fort-
nde saknande det nödvändigaste och knotande öfver konungens ovillighet

eller oförmåga att afhjelpa nöden. Sent omsider, de sista dagarna i sep
fingo svenskarne lof att lemna sin besvärliga och temligen gagnlösa
göring och återvända till hemmen. Men deras glädje deröfver blef ick

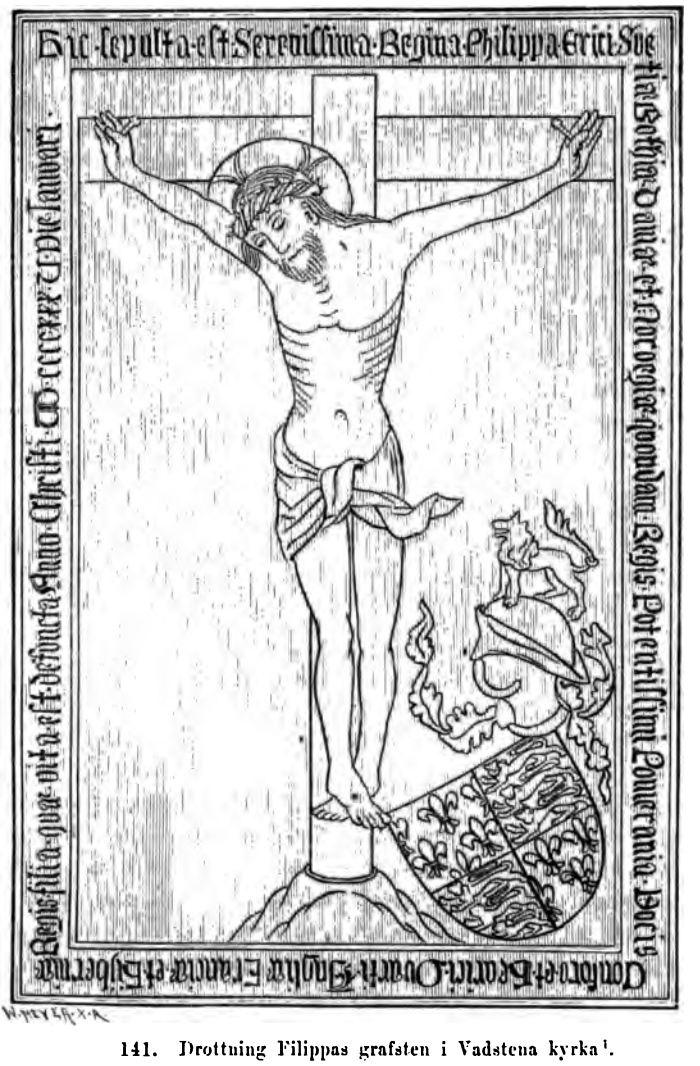

141. Drottning Filippas grafsten i Vadstena kyrka[1].

varig. En vi
storm sk
flottan oc
störde näst
skeppen. S
ga af be
garna, sor
dade sig, ha
allt och le
nöd, ur hvi
dock frälsa
nom den m
vänsälla d
gens omsor
är den sist
leksgerning
rien har
henne förtä
emot jul re
öfver till
och afled
stena klost
ten till tre
dag jul ä
Hon begrof
klosterkyrk
heliga An
pell, som h
hade grundl
låtit uppför
var, heter
klostrets
bok, »för de
ster och h
orden en moder och den mest trofasta skyddarinna». På hennes g

[1] Inskriften: Hic sepulta est serenissima regina Philippa Erici Svetiæ Daniæ et Norvegiæ quondam regis potentissimi Pomeraniæ ducis consors rici qvarti Angliæ Franciæ et Hyberniæ regis filia quae vita est defunc Christi Mccccxxx v die ianvari (Här hvilar hennes majestät drottning Filippa, maka fordom Sveriges, Götalands, Danmarks och Norges konung och hertig af Pommern, dotter af I konung af England, Frankrike och Irland, hvilken afled den 5 januari 1430).

som ännu finnes i behåll, se vi bilden af den korsfäste och nedanför honom, vid sidan, Englands kungliga vapen (fig. 141).

De följande årens krigshistoria är icke värd att här omtalas; det var hufvudsakligen småstrider utförda af begär att vinna rof. Några mera framstående drag af tapperhet å den ena eller andra sidan finnas icke antecknade, en och annan gång deremot hvad bytet kunde vara värdt. Lyckligast voro i detta afseende holsteinarne, som år 1429 efter häftig strid togo de svenska skepp, som till Danmark skulle föra konungens i Sverige uppburna inkomster. Fångarne och rofvet infördes till Wismar.

Ej heller om de tröttande underhandlingarna är här mycket att säga, ehuru väl äfven svenskar deltogo i dem å konungens vägnar. Ställningen mellan de krigförande makterna hade småningom blifvit något förändrad. Holsteinarne förde visserligen fortfarande krig, men deras åtgöranden träda i bakgrunden för det vida vigtigare förhållandet till hansestäderna. Mellan dem förstod konung Erik att stifta split; Rostock, hvarest han understödde det demokratiska rådet, och Stralsund, mot hvilket drottning Filippa hade år 1429 utrustat en flotta, som dock blef slagen, men hvilket aldrig var en synnerligen ifrig fiende, alldenstund borgerskapet icke var otillgängligt för bearbetning af Eriks fränder, de pommerska hertigarne, slöto år 1430 särskild fred, lemnande de fyra andra städerna, Hamburg, Lübeck, Wismar och Lüneburg, att efter behag fortsätta den betungande striden. I stället rådde i de preussiska och livländska handelsstäderna, som skulle vara neutrala, mycken ovilja mot konung Erik och hans undersåtar, så att svenskarne klagade bitterligen öfver de oförrätter och förluster de lidit i de östra städernas hamnar, de enda som stodo dem öppna. Hansestäderna hade dessutom försökt att egga ryssarne till fejd. Den tyska ordens högmästare, för svag att uppträda fiendtligt, sökte värna de sina genom att ifra för fredsslut eller åtminstone stillestånd, och han gick deri äfven kejsar Sigismunds ärenden. Men än voro konungens vilkor för dryga, än ville hansestäderna icke lemna holsteinarne i sticket. År 1431 fordrade hansestäderna att återfå sina gamla förmåner, holsteinska grefvarne erbjödo sig att med fotfall anhålla om hertigdömet som län och förklarade sig villiga att derför göra konungen som sin rätte länsherre tjenst; båda parterne ville gerna hafva fred, men i nödfall nöjde de sig med ett flerårigt stillestånd. Holsteinarne fingo sin vilja fram, men städernas for-

142. Konung Eriks sigill[1].

[1] Secretu[m] Erici dei gr[aci]a regnor[um] Dacie Svecie Norwegie slauor[um] Gothor[um]q[ue] regis et ducis Pomarn[ie] (Eriks af Guds nåd rikenas Danmarks, Sveriges och Norges samt slavernes och götarnes konungs och Pommerns hertigs sigill).

dringar fann konungen allt för stora; han ville icke gifva dem rätt att handla i mer än två städer i hvart af de tre länderna, inom Sverige i Stockholm och Söderköping, hvarjemte de under sillfångsttiden finge besöka Skanör Falsterbo och Dragör. Härpå ville de icke gå in, och kriget bröt åter ut. Med konungens hjelp utrustade holsteinaren herr Erik Krummedike, som under kriget hade öfvergått på den danska sidan, och svenske riddaren herr Broder Svensson några kaparfartyg, men det gick dem icke lyckligt. Den svenske riddaren och 260 man fördes till Lübeck som fångar. Efter detta följde nya

143. Konung Eriks sigill[1].

underhandlingar, till dess hansestädernas hotelse att understödja det i Sverige utbrutna upproret tvang konung Erik att afsluta en definitiv fred i Vordingborg 1435, genom hvilken åt hansestäderna tillförsäkrades alla de förmåner, som de hade åtnjutit under de senaste hundra åren, och åt grefve Adolf af Holstein lemnades Slesvig som län för lifstiden med rätt för hans arfvingar att behålla det i två år efter hans död. Om skyldigheten till länstjenst nämner

[1] S[igillum] Erici dei gr[aci]a regnoru[m] D[acie] Sue[cie] [et Norvegie] regis ac ducis Pomeran[ie] (Eriks af Guds nåd rikena Danmarks, Sveriges och Norges konungs och Pommerns hertigs sigill).

fredsfördraget intet; han och Erik skulle icke hjelpa hvarandras fiender, deremot bistå hvarandras undersåtar. Konung Erik skulle för Danmark få behålla en del af nordvestra Slesvig.

Sverige, som i striden hade intet särskildt intresse, hade gång efter annan fått underkasta sig dryga krigsgärder och utsände år efter år krigarskaror, af hvilka många omkommo och de återvändande allt för ofta voro utarmade. För att lindra smärtan af förlusten hade man icke den upplyftande känslan att åtminstone hafva kämpat för ett godt ändamål. Framgången, om en sådan hade vunnits, hade för Sverige varit utan nytta.

Konung Erik hade genom sitt krig mot de holsteinska grefvarne visat sig vara en mycket dålig regent. För en fråga, som gälde allenast ett af hans länder, hade han kräft af de andra dryga uppoffringar. Man märker visserligen emellanåt, i småsaker, drag af klokhet, såsom när han ville gynna de holländska städerna på bekostnad af de öfvermodiga vendiska hansestäderna, hvilka, just emedan de voro nordens grannar, voro så mycket farligare, och när han begagnade sig af de inre missförhållandena inom dem för att bryta deras enhet och vinna bundsförvandter. Men han var allt för svag, för att dessa bemödanden skulle kunna gå in i en väl ordnad fälttågsplan, och när de förekommo isolerade, kunde dessa hans åtgärder icke annat än hos motståndarne väcka förbittring och egga deras motståndskraft. I Sverige måste hela kriget framkalla och öka ett stort missnöje med hans regering, så mycket mer som den inre styrelsen, till hvilken vi nu öfvergå, hade ensamt varit tillräcklig att väcka hos större delen af befolkningen en stark förbittring.

De inre förhållandena i Sverige 1412—1434.

Mynt. — Skatter. — Konung Eriks besök i Sverige. — Rättskipning. — Eriks försök att göra Bogislav af Pommern till tronföljare. — Konungens ingrepp i de andliges makt. — Erkebiskopsstolens besättande med ovärdiga män. — Jöns Jerekinsson erkebiskop. — Missnöje i landet. — Farsoter och hård tid. — Förläningar åt utländingar. — Utländska fogdars förtryck. — Jösse Eriksson. — Engelbrekt Engelbrektsson. — Dalabönderne resa sig 1434.

I ett afseende måste kriget mot holsteinarne utöfva en omedelbar inverkan på Sverige. Så snart de sex hansestäderna uppträdt som konung Eriks motståndare, måste de söka skada alla hans länder genom förbud att med dem idka handel. Det är väl sant, att de sydöstra östersjöstäderna ansågos vara neutrala, men inom dem var likväl, åtminstone under krigets senare del, förbittringen mot konungen och dermed afvogheten mot hans undersåtar ganska stor, och om dessa väl från det färre antal af hamnar som stodo dem öppna lyckades erhålla de nödvändighetsvaror, som man måste hemta från utlandet, så var alltid faran stor att å hafvet, som under de oroliga tiderna åter uppfyldes af sjöröfvare, mista allt det man nyss med dryga penningar hade förvärfvat. Allt detta måste inom Sverige framkalla höga pris och nöd, och

man hade ännu icke i vårt land förlorat den benägenhet, som Snorre Stu lasson tillerkänner forntidens svenskar, att för olyckorna i landet skjı skulden på konungen. Sällan hade man för öfrigt varit dertill så berättig som nu.

Med den ekonomiska ställningen är frågan om landets mynt på det ni maste förenad. Konung Erik slog såsom Albrekt örtugar eller hvita pe ningar (fig. 144—148) och derjemte helt visst brakteater, ehuru det är sv att med säkerhet bestämma hvilka af de senare tillhöra hans tid. Men h försökte en tid att införa ett sämre mynt, bestående nästan uteslutande koppar, och befalde, att man skulle till myntmästarne aflemna det silfverm man hade i utbyte mot det nya kopparmynt hvilket skulle gälla lika mycket som silfver tugarna. Följderna af det dåliga myntet o dess tvångskurs visade sig snart. Om det red tidigare, under krigstiderna, hade varit svå att få köpa från utlandet det nödvändiga, blef det nu nästan omöjligt. De utländsk köpmännen ville icke veta af annat än e direkt varubyte. Till sist, när drottning F lippa under konungens jerusalemsfärd förd riksstyrelsen, vidtog hon nya anordningar me afseende på myntet och afslöt med Lübeck oc andra hansestäder en öfverenskommelse, enlig hvilken i Danmark skulle präglas mynt, so vore godt och derjemte stode i ett bestämd värdeförhållande till det hanseatiska myntet Liknande anordningar vidtog drottningen efte konungens återkomst och å hans vägnar Sverige, hvarest rådet synes hafva gjort fram ställning derom. Granskar man en större sam ling af konung Eriks örtugsmynt, märker ma visserligen icke af deras utseende den stark kopparhalten, ty ytan visar sig nästan allti silfverglänsande, men de äro mindre än konun Albrekts örtugar, och att deras halt är ringa, finner man lätt af prisuppgifter i tidens handlingar. Under konung Albrekts tid räknades (jfr s. 105) 6 mar penningar svara mot en mark lödigt silfver. År 1414 var det 8 1/2 mar penningar, åren 1430 och 1431 var det tjugu mark penningar som motsvarad den lödiga marken. Någon verklig förbättring synes således icke hafva in trädt i följd af drottning Filippas reformförsök.

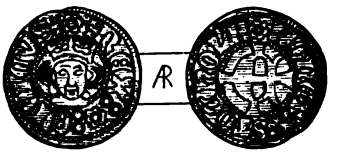

144.

145.

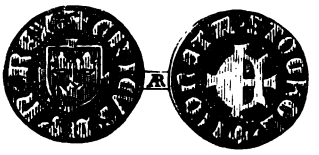

146.

Konung Eriks stockholmsörtugar[1].

Myntförhållandena blefvo under konung Eriks tid vigtigare, än de hade

[1] Fig. 144. Ericvs rex — Moneta Stocholm[ensis]; fig. 145. Ericvs rex D[anie] S[uecie] N[orvegie] — Moneta Stocholm[ensis]; fig. 146. Ericvs D S N rex — Moneta Stochol[mensis].

varit någonsin tillförne, i följd af de förändringar som vidtogos med afseende på skatternas erläggande. Såsom redogörelsen sidan 103 om förhållandena under konung Albrekts tid gifver vid handen, erlades den drygaste delen af det svenska folkets skatt i naturprodukter. Redan under drottning Margaretas tid och ännu mera under konung Eriks sökte man genom aftal med de olika landskapens inbyggare förmå dem till att erlägga skatten i penningar, hvilket tvifvelsutan för regenten var beqvämast, när han under sin mesta tid vistades i ett annat land, särskildt när, som under konung Erik, snart sagdt allt hvad af Sverige inflöt måste användas i främmande land för kriget mot holsteinarne och hansan. Man var så angelägen att för sådant ändamål utföra allt, att åtminstone efter rimkrönikans framställning det knappast qvarlemnades åt slottsfogdarne nödiga medel till besättningens bespisande och till och med allmogens arbetsskyldighet till fästenas underhåll aflöstes med penningar,

ty ruttnade slotten neder i grund,
ty är riket förarmadt så,
reda penningar är der ondt att få,
och kan ej finnas i riksens gömma
hvarken bref eller ingedöma (lösören),
hvarken penningar eller smida (dyrbarheter),
der riket måtte till tida,
om det nöden trängde uppå,
att heden här ville mot dem gå.

147. Konung Eriks vesteråsörtug[1].

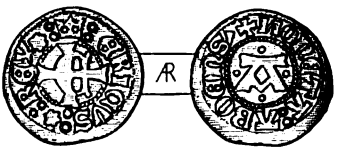

148. Konung Eriks åboörtug[2].

Hvilken svårighet särskildt för de skattdragande den stora bristen på reda penningar gjorde, se vi bäst af en underdånig skrifvelse som ölandsallmogen ställde till konung Erik under den senare delen af krigstiden. Äfven på Öland hade man med konungens ombud öfverenskommit att tills vidare erlägga skatten i reda penningar, med rätt å ömse sidor till uppsägelse ett halfår på förhand. Nu hade biskop Knut i Linköping och konungens embetsman på Öland Peder Ryning pålyst, att den gutniska örtugen (hvilken på konung Albrekts tid gälde 5 små penningar svenska, jfr sidan 105) hädanefter ej skulle gälla för mera än 3 svenska små penningar, men på Öland fans hvarken svenska, tyska eller danska penningar, allenast gutniska, och äfven sådana i ringa myckenhet. »Ty tränger oss storligen, heter det i öländingarnes bref, att fly till eder kungliga nåd, bedjandes med all ödmjukhet och underdånighet, att I för Guds skull och eder herradömes nåd viljen betrakta vår fattigdom och tunga i detta hänseende och unna oss att här efter göra vår årliga skatt i boskap och spanmål, såsom vi gjorde honom tillförne och andra skattebönder i riket när och fjerran göra det.»

Brist på reda penningar fans den tiden icke allenast på Öland. Ericus Olai berättar i sin historia, att man under konung Eriks tid i Sverige erlade

[1] Ericvs rex D' S' N' (se föregående not) — Moneta aros[iensis].
[2] Ericvs rex [Suecie] — Moneta aboens[is].

skatt efter sin yttersta förmåga, ja många utöfver förmågan. Ty bönder, som odlade ett markland jord, erlade i den större skatten tolf till och med tjug mark penningar[1], och större kallades denna skatt till skilnad från mång andra skatter och pålagor, som årligen utkräfdes. Derför var det ett stor elände att se böndernes och andras nöd, då man icke kunde inom riket upp drifva en så stor penningsumma, som hvart år skulle utgå i skatt, ty all penningar i riket voro i händerna på konungens utländska fogdar, som upp buro allt och ensamma hade all vinsten, under det annars frälse och ofräls måste sälja sin egendom, till och med klenoder som de ärft af sina fäder.

Landets ekonomiska nöd ökades än ytterligare genom det sätt, på hvilk de öfverdrifna skatterna utkräfdes. Förmodligen sedan många af de skattdra gande hade blifvit utarmade och derigenom uppbörden minskades, vidtogs förslag af herr Henning Königsmark den åtgärden, att hvart landskap eller härad skulle förbinda sig till erläggande af en viss summa i ett för allt, hvilket naturligtvis hade till följd, att de, som ännu egde något qvar, fingo betala äfven för dem hvilka icke längre mäktade erlägga några utskylder, hvilket måste i sin ordning öka det allmänna armodet och äfven förbittringen mot konungen.

Konung Erik besökte sällan Sverige. Året efter drottning Margaretas död vistades han (1413) der från slutet af februari till midten af maj, då han på återvägen kom till Vadstena, i sitt skick iakttagande den ödmjukaste fromhet, ty han gick till fots från Skeninge till klostret, ungefär half annan mil, och visade der synnerlig vänlighet mot systrar och bröder samt lofvade sig skola fullborda uppbyggandet af klosterkyrkan och anlägga ett birgittinskt kloster på Låland (det redan omtalade Maribo). Glädjen öfver konungens frikostiga löften blef snart störd, ty sedan han hade lemnat trakten, hemsöktes den af en elakartad sjukdom; allenast i den på klostrets mark nybildade och helt säkert ännu icke folkrika staden afledo på mindre än ett halfår fyra hundra menniskor. Under de följande åren intill 1434 var konungen allenast fem gånger i Sverige och kom då icke längre än till Kalmar, Borgholm, Vadstena (tre gånger) och (en gång) till Rönö.

Under det konungen således den drygaste delen af sin regering höll sig undan från Sverige, derigenom afvikande från drottning Margaretas exempel och från de planer hon hade uppgjort angående unionen mellan rikena, sörjde han ingalunda för någon ordnad styrelse i landet. I föregående tider, då landet hade inhemsk konung, som sällan lemnade det, funnos närmast honom, till hans hjelp i skipande af rättvisa och i ordnandet af allt som rörde krigsväsendet, drotseten och marsken. Nu när mer än någonsin det behöfdes ledande personer, som å embetets vägnar togo vård om rikets angelägenheter, tillsattes aldrig dessa två vigtiga poster. Allt skulle gå genom rådet som

[1] Ursprungligen kallades markland det jordstycke som ansågs vara värdt 24 mark och som i skatt erlade en mark. Men denna bestämning hade tillkommit på en tid, då en mark penningar gälde lika mycket som en mark silfver. För att jemföra de skattebelopp som Ericus Olai omtalar med det ursprungliga, måste man derför veta, hvilken del af konung Erika regering hans uppgift gäller och förhållandet mellan penningmark och silfvermark vid samma tid (jfr s. 180).

någon gång nedkallades till Danmark, såsom då det år 1424, med anledning af ett bref från konung Erik, som den tiden vistades i utlandet, uppmanades att i Kjöbenhavn eller Helsingborg möta det danska rådet och drottning Filippa. Det var dock vanligare, så väl när ärenden som gälde hela norden som när särskildt svenska angelägenheter förehades, att till Danmark nedkalla enstaka medlemmar af det svenska rådet till öfverläggning med det danska, som således fick ett oskäligt inflytande på Sverige och dess öden.

Ehuru konungen sålunda höll sig från Sverige och der icke ville insätta en ordnad regering, som skulle föreställa honom — han behandlade Norge på samma sätt — gjorde han mycket för att undergräfva den gamla ordning, som hittills hade gifvit en borgen för upprätthållande af lag och ordning i landet. Vid sitt besök i Stockholm år 1413 upphäfde han de i Sveriges landslag föreskrifna landskapstingen. De skulle i hvarje lagsaga ersättas med räfsteting, som höllos två gånger om året i någon betydande, en gång för alla bestämd ort. Till medlemmar af räfstetinget nämdes biskopen med två kaniker, lagmannen och dessutom sex riddare och väpnare att »höra, ransaka, döma, rätta och ändra» med samma makt och myndighet som konungen sjelf. Det svenska rådet säger sig hafva bedt och rådt konungen till denna åtgärd, hvilken väl hade kunnat vara nyttig, derest den hade hållits vid makt, men redan efter 1414 kommo räfstetingen, som skulle ersätta lagmanstingen, ur bruk; sjelf utöfvade konungen ingen domsrätt; rådet, som hade närmaste rätten att ersätta honom i Sverige, egde icke någon fortfarande rätt att döma, utan konungens domsrätt utöfvades så, att hvart särskildt mål öfverlemnades åt vissa för tillfället utsedda riksråd att upptaga och afgöra — hvarigenom visserligen icke rättvisan i landet var betryggad. I Finland hade tidigare, redan under drottning Margaretas tid, en landsrätt blifvit tillsatt, emedan konungen så sällan kunde komma till denna aflägsna del af sitt rike och det skulle varit för finnarne betungande att, när de hade något att andraga, färdas den långa vägen till konungen. Den finska landsrätten, som sammanträdde i Åbo en gång om året, föll i glömska, liksom de svenska räfstetingen, men upplifvades å nyo år 1435.

Inom alla områden var konungen betänkt på att rubba de äldre häfdvunna förhållandena för att öka sin makt. Redan tidigt begynte han ifra för, att tronföljden skulle bevaras inom hans ätt, och föreslog till efterträdare sin kusin, hertig Bogislav af Pommern. Det danska rådet skall, om vi få tro konung Eriks egen uppgift, hafva godkänt hans förslag. Det svenska rådet synes icke hafva fått tillfälle att yttra sig, men allt sedan 1416 fingo äfven i Sverige de män, som af konungen hugnades med frälsebref, förbinda sig att tjena icke allenast honom utan ock, för den händelse han afginge utan manlig afkomma, hertig Bogislav, och af de män, åt hvilka konungen anförtrodde rikets slott, kräfdes en förbindelse, att de skulle hålla slotten äfven hertigen till handa. När drottning Margareta ville, att nordens tre riken skulle hafva en konung, iakttog hon åtminstone de öfliga formerna, men derom bekymrade sig konung Erik så mycket mindre, som han ville låta påskina, att kronan vore ärftlig icke allenast i Norge, utan äfven i Danmark och Sverige.

På ett sätt som hittills varit i Sverige oerhördt ingrep konungen i tillsättandet af biskopar. När erkebiskop Henrik hade aflidit år 1408, utsåg kapitlet på öfligt sätt till hans efterträdare sin domprost Andreas, hvilken nyligen hade blifvit utsedd till biskop i Vesterås, och affärdade till påfven en skrifvelse, i hvilken redogjordes för valet och mycket godt sades om den nyvalde. Men påflig stadfästelse erhölls icke. Konung Erik och, som det uppgifves, äfven drottning Margareta lade sig ut för den förres kansler Jöns Jerekinsson, och för att göra det lättare för honom att ernå den högsta platsen i den svenska kyrkan, öfvertalade fru Margareta domprosten Andreas att nöja sig med biskopsstolen i Strengnäs, hvilken eftergifvenhet förskaffade honom öknamnet Smek. Om denne erkebiskop finner man till en början i urkunderna ingenting ovanligt, vi varsna samma intresse, som kyrkans store i allmänhet hade, för ökandet af kyrkliga stiftelser, samma flit i köpande och säljande af jordagods, i detta fall måhända större än vanligt, emedan herr Jöns vid sitt embetstillträde var en förmögen man, och så fortgår det intill år 1419, då allt det som hittills hade legat och jäst i sinnena bröt ut i öppet knot. Som vanligt i dylika fall gafs uppslaget till förbittringens utbrott genom en missgerning, som föröfvades händelsevis mot en man hvilken egde tillräckligt mod att resa sig äfven mot en sådan man som erkebiskopen i Upsala. Saken är upplysande för tidens seder och framställer i en bjert dager det maktmissbruk, som medeltidens andliga stormän kunde tillåta sig.

149. Erkebiskop Jöns Jerekinssons sigill.

En af Stockholms förmögnare borgare Hans Horn hade aflidit, efterlemnande sin hustru Heleka och en dotter Dorotea, som blef gift med köpmannen Konrad Rogge, af samma slägt som den sedermera ryktbare strengnäsbiskopen af samma namn (död 1501). Till hustru Heleka anmälde sig som friare en annan borgare, Lubbert Kortenhorst. De kommo öfverens om en äkta förening, de vexlade ringar och kyssar, såsom sed var, derefter följde ett gille, och alla höllo äktenskapet för en afgjord sak. Men några dagar senare sade hustru Heleka, att hon hade gifvit sitt bifall allenast vilkorligen. Då Lubbert icke ville gifva efter och som alla mål rörande äktenskap lydde under andlig domstol, hänsköts saken till erkebiskop Jöns, som kallade parterna till ransakning å sina gårdar Arnö, Almarstäk och Tuna (i södra Roslagen). De inkallade vitnena uttalade sig för Lubbert, men erkebiskopen förklarade sig icke vara beredd att fälla domen genast. Han reste i stället tillsammans med hustru Heleka till Stockholm och förmådde der en person vid namn Gotskalk, mot löfte om erkebiskopens beskydd, att förlofva sig med den rika enkan, hvarefter hon följde erkebiskopen ut till Arnö och vistades der. När tre år sålunda hade förflutit, utan att den utlofvade domen hade blifvit

vände sig Lubbert till erkebiskopen af Lund såsom den svenska kyrkans
as och, för den händelse denne icke skulle vara hågad att upptaga målet,
påfven, och för att i allt iakttaga de vanliga formerna, tillställde han
iskop Jöns en afskrift af sin besvärsskrifvelse. Erkebiskopen, som mot-
lenna, under det han satt i sin embetsstol i domkyrkans högkor, slet i
ttring skrifvelsen i stycken, men Lubbert, deraf icke afskräckt, lät upp-
ett annat exemplar på Upsala domkyrkas port. Hustru Heleka som
ls hade uppehållit sig i erkebiskopens sällskap fördes nu af honom till
holm, och han tillsade hennes fästman Gotskalk att äkta henne. Bröl-
tillrustades och borgmästaren Johan Westfal gick till tjenstförrättande
herden och begärde vigsel, men presten svarade nej, ty dels var allenast
sning (i stället för tre) afkunnad och mot den hade Lubbert protesterat,
hade denne inlagt ett fullkomligen lagligt vad till påfven, dels förbjöds
en af sin ed att begå en sådan styggelse. Hustru Heleka fick vända
med oförrättadt ärende, men flyttade det oaktadt tillsammans med sin
an, och den nämde borgmästaren visade sig nog förgäten af sin pligt att
itthålla ordning och skick i samhället, att han sände en skara be-
ade att bevaka huset, till skydd för de två lagbrytarne. Gotskalk
till erkebiskopen för hans bemedling — det var dock erkebiskopen
hade sökt hans hjelp och icke tvärt om — skänka en summa af ungefär
0 kronor och fick derutöfver gå i borgen för och till sist betala en ännu
are penningsumma.

Påfven hade under tiden förordnat biskopen i Strengnäs, den ofvan
le herr Andreas, att fälla dom i saken, men han vågade icke uttala sig
erkebiskopen och för Lubbert, hvilken, utan att fråga efter de ytterst
omkostnader som ett vad till påfven medförde, åter vände sig till ho-
och omsider dref det derhän, att från predikstolen i den helige Nicolai
a, den tiden Stockholms hufvudkyrka, upplästes ett påbud, att hustru
ka och Gotskalk skulle skiljas. Erkebiskopen sände då en sin kapellan
tockholm att från samma predikstol upphäfva befallningen om skilsmässan,
fter paret reste ut till Arnö, der erkebiskopen, i öppen strid mot den
niska lagen, lät fira deras bröllop. Först derefter kom den påfliga
n, som gaf Lubbert rätt, men erkebiskopen, ännu icke hågad att gifva
sände Heleka under beskydd af hundra beväpnade män till Stockholm,
på all hemställan om hennes utlemnande svarade han ett bestämdt nej.
ände sig Lubbert till konung Erik, som tilldömde honom som hans äkta
hustru Heleka, med hvilken han äfven derefter lefde i flere års äkten-
och med hvilken han fick ett större stenhus »vestan mur», d. v. s. mellan
rlånggatan och Mälaren, som den tiden gick högre upp än till vår tids
Nygata. Sjelf egde Lubbert ett hus i hörnet af Svartbrödragatan och
orget.

Det var den 9 juli 1419 som detta ärende förehades i konungens när-
på ett rådsmöte i Kjöbenhavn. Erkebiskop Jöns hade redan dessförinnan
sitt kapitels vetskap rest ned till Danmark och öfvervarit den mot honom

anställda rättegången, hvarvid han en gång utbrast: »Om icke min dom st fast, så är jag villig att mista lif, själ och ära, jemväl all Upsala dor kyrkas egendom och mina vänner med deras egodelar», ett yttrande som mycket mera förtröt domkapitlet i Upsala, som erkebiskopen verkligen ha för sina personliga behof användt en del af erkebiskopsstolens gods. Klag målen mot herr Jöns vid rådsmötet i Kjöbenhavn voro så stora, att konunge om hvilken för öfrigt upsalakapitlet i sin besvärsskrifvelse uttalar sig på de vördnadsfullaste sätt, befalde honom att uppehålla sig hos erkebiskopen i Lund till dess påfvens utslag i den ofvan omtalade äktenskapsfrågan hade kommit Men herr Jöns, som förmodligen icke stod på den vänligaste fot till sin med broder å Lunds erkebiskopsstol, mot hvars anspråk på primatet öfver de svenska kyrkan han år 1415 hade protesterat, anhöll att få stanna hos ko nungen, från hvilken han likväl efter någon tid, trots alla gifna försäkringar afvek, hvarpå konungen, förbittrad öfver hans trolöshet, anmodade domkapitle i Upsala att öfvertaga vården af domkyrkans gods och från dem skilja d dåliga förvaltarne som erkebiskopen hade tillsatt. Öfver allt detta klagade erkebiskop Jöns hos påfven, föregifvande sig i flere år hafva skött stiftet på ett berömligt sätt, undervisande folket genom sitt lefverne och sina goda seder, under utöfning af en kyrkofaders pligter och under afhållande, så vidt den menskliga naturens bräcklighet sådant medgaf, från alla laster. Domkapitlet, i sitt yttrande, hade helt annat att säga: kyrkans underlydande hade han på det hårdaste förtryckt och utsugit, af stiftets presterskap hade han utkräft alldeles oskäliga summor, sin kyrka hade han utarmat och sitt embete förned rat; han hade för öfrigt genom sjelfva sina handlingar dragit öfver sig bann lysning utan att genom botgöring söka frigörelse derifrån, såsom när han hade låtit i Stockholms dominikanerkloster, tvärt emot ordens privilegier, gripa och till blods piska en prestman, som hade anklagat honom inför påfven, hvarefter han lät under fortsatta misshandlingar släpa honom genom Stock holms gator, eller när han under besök i upländska prestgårdar hade tillåtit sig hvarjehanda öfvervåld. Flere klagomål yppades under tiden, och då om sider tvistefrågan afgjordes under konung Eriks besök på Rönö i september månad 1421, afstod herr Jöns från sitt embete, men fick på förord af erke biskopen i Riga, som påfven hade utnämt till domare, taga med sig alla de kostbarheter han vid tillträdet af sitt embete hade egt och sedan dess för egna medel hade anskaffat, och skulle domkapitlet lemna honom en summa af 300 engelska nobler, med vilkor att han skulle betala sina skulder sjelf, samt sedermera ett årligt underhåll af 400 rheinska floriner (1 600 mark svenska penningar), till dess han aflede eller finge ett annat stift.

Herr Jöns fick verkligen några år senare ett annat stift, men huru vida denna ersättning var i hans smak, torde man få lemna derhän, ty stiftet var Island och isländingarne voro ingalunda så tålsamma som inbyggarne i Sveriges erkestift och derjemte vida mindre angelägna att, när de skulle skaffa sig rätt, iakttaga lagens formaliteter. Han blef af de förbittrade isländingarne gripen, insydd i en säck och dränkt år 1433.

Upsala domkapitel hade icke af allt detta lärt sig att frukta för konungens ingripande i biskopsvalen, i strid mot den kanoniska lagens föreskrifter. När efterträdare skulle utses efter herr Jöns, utsågo domkapitlets medlemmar tre personer, biskop Magnus i Åbo, herr Nils Ragvaldsson, kanik i Linköping och Strengnäs, och konungens biktfader broder Johannes Håkansson i Vadstena kloster, och bådo de konungen att af de tre taga den honom syntes bäst. Han bestämde sig då för broder Johannes, som i tio år förestod erkestiftet. Han teknas af en något senare författare som »from, blygsam, klok, sedig i sina gerningar, men äfven rådgod i allt som förekom, han hade lätt att finna ägliga svar och råd, hade ock ett stort inflytande öfver konungen». När broder Johannes hade aflidit år 1432, ville konung Erik å nyo tillsätta erkebiskop. Han skref till domkapitlet: »Käre vänner, nu göres det stor nytta och behof, att I och Vi fullt grannliga tänka på, hur vi må få en god, hederlig dandeman till erkebiskop, derpå ligger för oss alla väl makt uppå.» Han ber dem derefter utse till erkebiskop biskop Tomas i Strengnäs, som konungen visste vara en fullt hederlig man och som kunde vara riket och kyrkan till heder och mycken nytta. Ville kapitelsmännen göra detta, skulle konungen vara dem och kyrkan mycket nådig, men ville de icke, skulle han veta att råda för rikets och kyrkans bästa.

När detta bref anlände till Upsala, hade kapitlets ledamöter redan gjort sitt val i full öfverensstämmelse med den kanoniska lagens föreskrifter; de hade valt domprosten magister Olof, född inom stiftet samt känd för lärdom, allvar, lagkunskap, klokhet och vältalighet. De underrättade konungen om denna sin åtgärd och de sade sig hafva så mycket hellre vidtagit denna, som den framlidne erkebiskop Johannes hade sagt dem, att konungen icke ville göra något intrång på kyrkans frihet. Detta afvände icke konungens vrede; han ville till erkebiskop insätta en af sina hofprester Arend (Arnold), hvilken han ungefär samtidigt hade försökt göra till biskop i Bergen, ehuru han som sådan aldrig erkändes af de kyrkliga myndigheterna. I en skarp skrifvelse förehöll han kapitlet dess tilltag, det hade brutit mot rikets ärliga stadga och sköliga sedvana, dess pligt hade varit att uppföra tre personer på förslag och sedan låta konungen af dem utse den som syntes honom mest passande; nu hade de visat konungen stor sidvördnad, så mycket mera som magister Olof hade omedelbart efter valet rest ut till påfvehofvet för att vinna stadfästelse, utan att bry sig om att dessförinnan göra konungen sin uppvaktning.

Tvisten om erkebiskopsvalet fördes med mycken ifver å båda sidor. Konung Erik fick af erkebiskopen i Lund och de danska biskoparne ett intyg, att domkapitlen af gammalt hade uppsatt förslag och konungen derefter nämt en af de tre föreslagne; han påstod, att man icke kunde på erkebiskopsstolen uppsätta någon som icke var riksråd, och han anförde som skäl för sitt fasthållande af hvad han ansåg i detta fall vara lag och sed, att under konungens frånvaro förde erkebiskopen af Upsala regeringen i Sverige. Konungen kunde derför icke låta hvem som helst erhålla detta maktpåliggande

embete, allra minst magister Olof som hade sökt åstadkomma split i landet. Å andra sidan infordrades, i herr Olofs namn, utlåtanden af prester, fler ädlingar, borgare i Upsala m. fl., hvilka alla förklarade, att hittills had alltid valen gått för sig utan någon inblandning från konungens sida med undantag af den gång då Jöns Jerekinsson hade blifvit vald, at lagen alls icke kräfde, att den som valdes till erkebiskop skulle redan var riksråd, men väl att en nyvald konung skulle till riksråd kalla den erke biskop som fans, att aldrig, så långt man kunde minnas tillbaka, hade erke biskopen af Upsala varit sjelfskrifven riksföreståndare, men väl hade för funnits en tjensteman, kallad drotsete, som hade varit konungens närmast man och, om så behöfdes, hans ställföreträdare, men någon drotsete hade man i Sverige icke haft på 44 år, allt sedan Bo Jonsson aflidit, samt slutligen at magister Olof aldrig hade gjort sig känd som orostiftare.

Dessa svar äro ganska märkliga. Man kan visserligen i Sveriges äldre historia uppleta fall, då erkebiskopen, med tillsidosättande af drotseten, före stått en förmyndarregering, men detta hade kunnat förgätas af 1400-talets män. Att det hade fallit ur minnet, visar huru litet det år 1432 öfverens stämde med den allmänna meningen, att rikets styrelse skulle läggas i händerna på landets främste andlige, hvilket likväl sedan skedde före århundradets slut. Än mer märkligt är det, att när konungen å sin sida yrkar på erkebiskopens myndighet i detta afseende, men genom att till erkebiskopar insätta en Jöns Jerekinsson m. fl. tydligen visar sig vilja försvaga landets styrelse och sjelfständighet, då påminna så väl andlige som lekmän om drotsetevärdigheten, dess häfd och nytta. Märkligare likväl än allt detta är en af de frågor som af magister Olofs vänner framställdes till besvarande: »Har konung Erik svurit att bevara rikets sed och lag, när skedde detta och i hvilkens händer aflade han eden?» Svaret lydde[1], att konungen den heliga Maria Magdalenas dag år 1396 hade, så vidt man visste, i öfverensstämmelse med rikets lag, aflagt eden på evangeliet och i händerna på erkebiskop Henrik, inför hans lydbiskopar, nästan hela rikets »baroni» och en stor mängd af allmogen. Sjelfva frågan antyder en tanke på att beskylla konungen för edsbrott, en tanke som just vid denna tid är ytterst märklig — icke fullt halft annat år innan det svenska folket reste sig mot konung Erik.

Konungen och kapitlet hänsköto saken till påfven, vid hvars hof magister Olof sjelf med sådant eftertryck verkade, att Eugenius IV stadfäste hans val (augusti 1432). Detta hindrade dock icke konungen att i augusti 1433, då tre svenska biskopar voro hos honom i Kjöbenhavn, för att inför de tre rikenas råd föra erkebiskop Olofs talan, tvinga dem »med våldsamheter och hotelser» till att underskrifva ett vitnesmål, som talade mot domkapitlens fria valrätt, ett vitnesmål, som biskoparne, så snart de till Sverige återkommit, högtidligen återkallade, och i oktober samma år bröt herr Arend sig

[1] Man hade låtit en notarie undersöka den här ofvan (fig. 123) afbildade stenen vid Mora och afgifva ett utlåtande om dess inskrift.

in i Upsala erkebiskopsgård och öfvertog stiftets styrelse, under
ittmätige erkebiskopen Olof vistades i utlandet.
denne herr Arend hafva 1400-talets krönikeskrifvare intet godt
a. Karlskrönikan, som väl måhända i patriotisk ifver öfverdrifver
er

Argare bof var ej då en prest,
som hans lefverne beviste mest:
skörlefnad han öfde,
dobbel och dryck han pröfde,
många vitalier höll han på sjö,
köpmän gjorde de mycken oro,
de togo dem från hvad de åtte (egde)
och kastade öfver bord hvem de förmådde,
hvad gods de förvärfde dermed
lika halft med dem behöll han det,
alltid svor han vid vår Herres död och blod;
det vålde den stymparen var ej god.

: ett halft år afled herr Arend, ungefär vid samma tid som ett utslag
n, fäldt af en domare, hvilken kyrkomötet i Basel tillsatt att ran-
sten mellan konung Erik och erkebiskop Olof, hade blifvit upp-
. dörrarna till Lübecks domkyrka. Konungen, ingalunda afskräckt
tstånd han hade rönt, sände genast en annan af sina »dagliga
prosten Torlef i Bergen, att öfvertaga det svenska erkebiskops-
an att ens för skens skull ett val anordnades. De båda parterne
'arande sin talan inför kyrkomötet i Basel, hvilket konungen sökte
ned bevisligen osannfärdiga uppgifter. Innan derstädes ett afgörande
nnit fattas, hade befrielsekriget begynt. Sverige och de svenska
sände i början af år 1435 en skrifvelse till kyrkomötet, i hvilken
'riks regering icke allenast i kyrkliga saker utan ock i verldsliga
ed de mörkaste färger.
konungens uppträdande i denna fråga kunna icke olika meningar
. det gröfsta kränkte han kyrkans rätt för att derigenom vinna
ravälde i det land, om hvars välfärd han i allmänhet bekymrade
a litet. Han hade dock väl näppeligen kunnat göra detta, derest
de haft medhåll, åtminstone i någon mån, af de verldsliga stor-
ıvilket de svenska biskoparne en gång rent ut säga, och deras an-
tyrkes deraf, att när domprosten Torlef kom till Upsala för att på
bud sätta sig i besittning af erkebiskopsdömet, åtföljdes han af
ɣt Stensson (natt och dag) och Östergötlands lagman Olof Rag-

missnöje, som rådde hos det svenska presterskapet, torde hafva
ittringen hos allmogen, redan förut stor öfver den dyra tiden och
skatterna. Mycket annat ondt hemsökte landet, hvilket väl han icke
xyllat, landsplågor, hvilka ökade det allmänna knotet — en svår
1413, en hård vinter år 1418, en ytterlig torka år 1420, år 1421

en nederbörd så ihållande, att den växande säden ruttnade, och i samma dermed hungersnöd och i två hela år en farsot som ryckte bort hela fl och lemnade hus alldeles öde, år 1423 åter en vinter så hård, att ma på isen från Danzig till Lübeck, från Pommern till Danmark. Unde mycket senare än konung Eriks har man i svåra naturtilldragelser, so nöden, sett förebud till ännu svårare olyckor, och väntan på dem har missnöjet till det yttersta.

Men en sak återstår oss ännu att berätta; det var den som måttet af den svenska allmogens lidanden och harm, och här kunna litet som i de kyrkliga stridigheterna fritaga konung Erik från skuld. allt i Sverige funnos utländska fogdar, hvilka voro illa sedda af folket främlingar och blefvo ännu mindre lidna, efter som det just var d skulle sätta i verkställighet de påbud och anordningar, som gjorde kor och hans styrelse så illa omtyckta. Men om redan deras börd och st framkallade allmogens afvoghet, så förvandlades denna snart genom upprörande grymheter till hat.

Redan under medeltidens äldre skeden hade väl utländingar ink till Sverige och småningom upptagits i landets högättade kretsar, men var ett intet mot den mängd af tyskar som följ mecklenburgske konung Albrekt till hans nya la den tyska invandringen fortfor ännu under k Erik, förstärkt allt sedan unionens begynnelse inflyttande danskar. I tidens urkunder möta os städes främmande namn, i synnerhet tyska: Umm van Vitzen, Nipertz, Brandis, Pogwisch, Königsma 109), Styke (fig. 150), Stralendorp, van dem Berge denkerke, Kröpelin m. fl. Det kan synas, som om tillströmning af främlingar, som hade stora anspr af konungarne rönte mycken ynnest, borde i hö hafva väckt de inhemska svenska stormännens afund och agg. Det ock säkert, att dessa med harm sågo, huru konung Erik anförtrodde hvart enda svenskt fäste med alla de förmåner som tillföllo fogden åt lingarne, men det synes å andra sidan, som om de högättade sven mycket snart hade förlikt sig med dessa och sökt få med dem gemen intressen. En vandring genom Vadstena klosterkyrka och en gransku de ännu qvarvarande grafstenar, som under tiden närmast före och n efter år 1400 lades öfver klostrets gynnare, låter oss snart ana, huru gånger svenska och tyska ätter blefvo befryndade, och tidens urkunder ytterligare bevis derför. Af Snakenborgarne, som hade fått stora gods i V götland, var en, Heine, gift med Bengta Göstafsdotter af den gamla s stureätten med tre sjöblad i skölden. Bo Jonssons son herr Knut v med Ermegard Bülow (jfr fig. 99, s. 108), hvilken efter hans död grefve Hans af Eberstein och Nougarten (i Pommern), hvilken en t höfding på Openstens hus och hade Gripsholm i förläning. En fru Erm

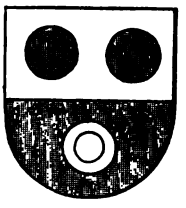

150. Arend Stykes vapen.

dotter var gift med herr Nils Erengislesson af den i Södermanland betydande hammarstadsätten (jfr fig. 101), och fru Ermegards broder Fikke Bülow hade flere döttrar, af hvilka en blef abbedissa i Vadstena, en annan var nunna der, en tredje var gift med Engelbrekts mördare, Måns Bengtsson (natt och dag). En syster till fru Ermegard ärfde den urgamla blåättens gods Aspnäs i Östergötland. En tysk herr Johan Molteke blef gift med den heliga Birgittas sonhustru fru Karin Glysingsdotter och blef svärfader till herr Kristiern Nilsson (vase), som sedermera gifte sig med Margareta, dotter af holsteinaren herr Erik Krummedike, hvars andra dotter Agneta var gift med herr Sten Turesson (bjelke). Sjöröfvaren herr Arend Styke, som af konung Erik gjordes till höfding på Nyköpings hus, gifte sig in i den svenska slägt, som förde en lilja i vapnet, och blef genom en dotter beslägtad med den gamla, ansenliga ätt, hvars sköldemärke var en tillbakaseende ulf (jfr fig. 18); herr Otte Peccatel gifte sig med en Natt och dag; herr Kort Nipertz hade en svensk maka af ätten med ett lejonansigte i skölden o. s. v. Redan den omständigheten, att de tyska ädlingarne med sådan ifver omhuldade Vadstena kloster, visar, huru de hade gemensamma intressen med de svenska stormännen.

För konung Erik var det af vigt att gifva rikets slott åt sina landsmän, alldenstund han fann dem villigare att lofva lydnad äfven åt hans frände Bogislav. Han behöfde ej heller hos främlingarne befara något klemigt undseende för folkets nöd. Fogdarne, öfver hvilka icke hölls någon närmare uppsigt, uttogo hvad konungen tillkom och förstodo äfven att göra vinst för egen räkning, genom utpressningar, genom inköp af jordagods, som utarmade egare måste afyttra, genom att, tack vare sina goda penningtillgångar, göra stora uppköp om vintern och tidigt om våren utföra sina varor, köpmännen till förfång.

Klagomål började spörjas, i synnerhet i Norge och i Sverige, ty dessa venne riken voro under konung Eriks tid tillbakasatta för Danmark. En herman Molteke fick under konung Eriks tid det norska området Borgesyssel (Smålenene) i förläning. Han red hem till bönderne med följe, gästade os dem med öfvervåld, tog med sig hvem han ville och drog ej bort, förr än et lyste honom. Han fångade folk utan lag och dom, förde dem ut ur inet och tog deras gods. En qvinna satt i hans jern från sommarn, till ess hon i november födde ett barn. En karl vardt så slagen, att han aldrig lef återställd, till och med en prest hemsökte han med vapen och tog hans ods. År 1424 reste sig bönderne i länet. »Vi fattiga män, sade de sedan, ådde, att han skulle göra på samma sätt med flere, hvadan vi samlade oss ch körde honom ur länet.» De bådo konungen om en ny fogde, men Hernan kom åter. Följande år klagade bönderne än en gång för konungen, en det halp lika litet.

Herman Molteke hade en like i Jösse Eriksson, som sedan år 1413 var gde på Vesterås hus med större delen af Vestmanland, bergslagen och Darna som län. Han var dansk väpnare och hade ingått ett förmånligt gifte ed Birgitta, dotter till den högbördige norrmannen Ulf Jonsson (ros), som

151. Korstolsgafvel från Vesterås, med Jösse Eriksons vapen.

under drottning Margaretas tid hade flyttat ö Sverige och bosatt sig på Ervalla gård i ve Vestmanland. Jösse Eriksson var, liksom hans h konung, mån om gudstjensten och vinnlade sig pryda domkyrkan i Vesterås. På gafvelstycke korbänk, som ännu efter förloppet af ungefär 4 bevaradt, ser man å ena sidan (fig. 151) han sköld med en rankprydd bjelke och med en k hjelmen, hvilket senare synes vitna om mer än öfvermod, ty den tiden tillkom det allenast me af den kungliga familjen att med en krona pry mar och vapenbilder. På den andra sidan s fogden sjelf knäböja för jungfru Maria. Han bär (den korta jackan, som mot slutet af det för århundradet hade kommit på modet, och har on ett bälte, från hvilket nedhänga kedjor med Ärmarna äro på undersidan förlängda, så att d släpa mot marken, och utskurna i uddar. E kedja, hvilken bildhuggaren förgätit att gifv börlig finhet, när han afbildade fogden i minska hänger om halsen och uppbär likaledes några Således se vi här för oss en man, som har tille det skick som utmärkte tidens mest belefvade och som derjemte är angelägen om utöfvande hetsverk. För det senare talar äfven hans frik mot Vadstena kloster, hvilken förskaffat honom omdöme i dess minnesbok.

Men tidhvarfvets krönikor innehålla om omdömen, som ingalunda äro så blida; de v han hade helt andra karaktersdrag jemte begäret höfviskt skick och praktfullt uppträdande samt n för kyrkan, de tala om honom som en man, utmärkte sig genom snikenhet och ytterlig g Hvad andra krönikor och urkunder förtälja om i allmänhet, det berättar rimkrönikan särskildt Eriksson, den värste af dem alla:

De fattiga bönder i Dalarna bo,
deras fogde gjorde dem mycken oro,
han lät dem så svåra plåga
och skattade dem af mest hvad de ega.
Han lät de bönder i rök upphänga,
så svåra lät han dem tränga;
deras qvinnor lät han dermed plåga,
de spändes för hölass, dem skulle de draga,
dem gjordes dermed så stor nöd,

de födde strax barn, som voro död'.
Mycken mer orätt han dem gjorde,
ho der granneliga efter sporde.

d krönikan uppgifver vitnar om en sådan hårdhet, att man skulle nna sig benägen att misstänka en öfverdrift i skildringen. Man näppeligen rätt att utan vidare betvifla uppgiftens riktighet. Medelen tid af skarpa motsatser, och man gick lätt till ytterlighet än åt ett annat håll. Det finnes så många andra drag af vild grymhet ens tidböcker, med afseende på hvilka man icke kan göra nedprutgrund af någon rimlig misstanke om partiskhet hos sagesmannen. försvinna ingalunda de täta utbrotten af en sådan tygellös grymtorien på samma gång som medeltiden upphör, de fortfara äfven ganska länge.

om folket i Borgesyssel icke kände sig t på längden fördraga Herman Moltekes och hårdhet, hvadan det vände sig till med begäran om hjelp, så ock dala-Deras talan fördes af en väpnare Engelgelbrektsson, bosatt vid Kopparberget, ledes af landskapet, hvarest folket mer än s, efter som Kopparberget hade vissa köpheter, samlades och afhandlade sina klagoke långt derifrån låg för öfrigt Borganäs Jösse Erikssons underfogde helt visst icke le att följa sin herres exempel. Engelbrekt konungen i Danmark och sade honom: ga bönderne i Dalarna bedja, att I för ll villen skilja ifrån dem Jösse Eriksson. såsom I ofta sport, gjort dem mycken lre än de längre lida en sådan vånda, å från arf och eget, de lida hellre döden gre utstå sådan nöd. Och, herre, deras sannfärdig, jag sätter min hals till pant t Jösse Eriksson fara hit, jag vill, tills han

152. Jösse Erikssons bild från korstolen i Vesterås. I statens historiska museum.

sitta i edert fångatorn. Lät oss komma samman inför rätten och låt n af oss som har orätt.» Konungen svarade, att han icke ville taga ättning med saken, utan hänvisade Engelbrekt och hans skyddlingar a rådet, hvilket fick befallning att ransaka i ärendet och anvisning att na så, att de hjelpte Jösse Eriksson till rätta; befunnes han hafva förskulle de derom underrätta konungen. Rådet begaf sig till Dalarna, en hafva felat och afgaf ett skriftligt utlåtande, med hvilket Engelndade till Danmark, der han åter enträget förde allmogens talan. ngen, vredgad öfver hans envishet och besvärad af hans vältaliga ing af den nöd, som tryckte det så gränslöst försummade Sverige,

anmodade honom att gå och aldrig mera visa sig för hans ögon. Engelbrekt gick, men sade halfhögt: »Än en gång skall jag komma.»

När således ingen hjelp stod att få hos konungen, samlades dalabönderne hösten 1433, utsågo Engelbrekt till sin höfvidsman och tågade ned mot Vesterås. Det kom dock icke den gången till någon strid, några af rådet talade med allmogen och på deras hemställan vände bönderne hem igen, likväl med den fasta föresatsen att aldrig mer till Jösse Eriksson utbetala någon skatt. Då detta icke afskräckte honom från att allt framgent indrifva utskylderna, reste sig allmogen åter, vid midfastotid 1434, och belägrade Vesterås hus. För att rädda detta måste rådet gifva efter för allmogens fordringar. Jösse Eriksson anmodades att lemna länet, hvilket i stället tills vidare öfverlemnades åt grefve Hans af Eberstein, som satte en af sina tjenare, Melchior Giörze, till befälhafvare på fästet. Bönderne vände åter hem, i fast tillförsigt att Jösse Eriksson skulle få den dom han förtjenat. Men något sådant hördes icke af, i stället började ett rykte sprida sig, att konungen ämnade gifva dem en annan fogde, som skulle vara mycket värre än Jösse. Då brast tålamodet och de gingo man ur huset för att börja en allvarlig fejd mot alla främmande fogdar. Midsommardagen 1434 förstörde de Borgarås fäste och i augusti uppsade det svenska rådet konung Erik tro och lydnad. Dermed hade Sverige förklarat sig vilja träda ut ur den union som fru Margareta hade stiftat och som hennes oduglige efterträdare icke hade förstått att göra för sina riken gagnelig.

Rörelser inom kyrkans, konstens och literaturens områden 1389—1434.

Blick på kyrkan och påfvedömet. — Reformatoriska rörelser. — Svenska ombud vid de utländska kyrkomötena. — Möte i Arboga 1417. — Förbättrad undervisning. — Första förslag till högskola i Sverige. — Kyrkligt lif. — Fromma stiftelser. — Byggnadskonst. — Domkyrkorna i Upsala och Linköping. — Bildhuggar- och målarkonst. — Kyrklig literatur. — Erkebiskop Birger Gregersson. — Biskop Nils Hermansson i Linköping. — Kyrkliga minnen i Finland. — Biskop Magnus Olsson Tavast. — Tre nya svenska helgon. — Den verldsliga literaturen.

De stridigheter, som upprörde Europas folk vid midten af 1300-talet, fortlefde efter århundradets slut och blefvo allt våldsammare. Annorledes kunde det ej heller gå. Vi hafva redan antydt, att det var en ny verldsordning som började utveckla sig inom den gamla, och det nya fann sig tidigt så starkt, att det kunde vända sig mot det gamla. För hvart årtionde växte det nyas krafter, och striden mellan nytt och gammalt blef i samma mån hårdare. Det började blifva en kamp på lif och död.

Man märker kampen inom alla områden, men naturligt är, att den skulle antaga större mått, ju vigtigare ett lifsområde var. Inom kyrkan får striden den märkligaste utvecklingen, och det är här på sin plats, att vi egna någon uppmärksamhet särskildt deråt.

Ropet på en reformation af kyrkan hade blifvit allt allmännare, och an kräfde dervid en förändring till det bättre icke allenast hos menigheten, an ock hos kyrkans tjenare ända upp till den högste af dem, som gerna lle anses vara kyrkans herre, hvilken hade att bestämma öfver alla länder h själar och hvilken all verlden var skyldig att hjelpa med sina penningdrag. Det gick i det hänseendet så långt, att när den helige fadern ville llförsäkra sig besittningen af rikena Napoli och Sicilien och till den ändan höfde penningar, lade han på alla andliges inkomster en skatt, som utäfdes äfven i Sverige åren 1411—1413.

Om alla voro ense, att en reformation skulle företagas, voro meningarna ytterlighet skiljaktiga med afseende på sättet, graden och syftet. De verldsga furstarne voro i allmänhet angelägna att till sig draga en del af den akt och myndighet, som hittills hade utöfvats af påfven och de andliga ormännen; konung Eriks bemödanden att blifva enrådande i besättandet de högre andliga embetena stå i den fullaste samklang med de sträfvanden varsna inom det öfriga Europas större stater. Men det var icke allenast rstarne som gerna ville se påfvedömet försvagadt. Under 1400-talet växer itet för studier i en betydande grad, och den teologiska vetenskapens ålsmän, i främsta rummet de lärda professorerne vid högskolan i Paris, ro alls icke benägna att böja sig under det ok, som påfven ville lägga på ela kyrkan. Det var professorerne som jemte furstarne bragte till lif de llmänna koncilierna, hvilka åtogo sig att ordna de kyrkliga angelägenheterna h voro verksamma just under början af 1400-talet. Vi behöfva här icke uppkna dem alla. De förnämsta voro de i Pisa 1409, i Kostnitz 1414—1418 h Basel 1431—1443. Men om i detta afseende enighet rådde mellan de å mot påfven fiendtliga makterna, så voro de lärde derför icke villiga att ifva furstarne allt för stor makt. Konciliet i Basel fordrade, att de kyrkliga alen skulle vara alldeles fritagna för inblandning så väl från påfvens som e verldsliga herrarnes sida. Det var derför fullkomligt tidsenligt, när preterne i Sverige just till detta koncilium framförde sina besvär öfver konung riks egenmäktiga åtgärder. De lärda herrarne, som ville på teoriens väg ngestalta kyrkan, voro ej heller vänner af mera genomgripande praktiska nhvälfningar. Konciliet i Kostnitz lät bränna Johannes Hus; så väl det som ncilet i Basel kände sig oangenämt berördt af de mycket frimodiga reformatoriska yttranden som förekomma än här, än der i den heliga Birgittas penbarelser, och de fordrade derför en granskning så väl af det beslut, som änkte den nordiska sierskan helgonets ära, som af hennes klosterstiftelse, rilken man misstänkte icke gifva nog trygghet för upprätthållande af ordning och tukt. Dessa angrepp mot fru Birgittas minne och mot hennes stifelse väckte mycken oro icke allenast i Sverige, utan äfven annorstädes i orden, och detta var det väl som mer än annat förmådde den svenska kyrkan tt sända ombud till de stora kyrkomötena. Vid konciliet i Kostnitz funnos till xempel en kanik från Linköping och tvenne bröder från Vadstena, Johannes läkansson, som sedan blef erkebiskop (jfr s. 187), och Johannes Hille-

brandsson, en lärd man, som hade blifvit baccalaureus vid universitetet i Prag och som, när tyskarne år 1409 lemnade detta i vredesmod öfver Johannes Hus' och hans vänners nationelt böhmiska sträfvanden, medföljde den tyska utvandringen och hörde sedan till den första uppsättningen af studenter vid det universitet, som just i följd af denna utvandring upprättades i Leipzig, ett universitet som sedermera besöktes af många svenskar, så väl andliga som lekmän. Sveriges främste målsman vid mötet i Basel var vexiöbiskopen Nils Ragvaldsson, som sedermera blef erkebiskop, en lärd och aktad man, som af de i Basel församlade fäderne användes i mycket maktpåliggande uppdrag. Det var dock icke allenast intresset för det svenska helgonet och vadstenastiftelsen, som förmådde den svenska kyrkan att sända ombud till mötena och sporrade dessa ombud till verksamhet. Äfven i Sverige kände man behof af något bättre inom den andliga verlden än det rådande tillståndet. Gång efter annan samlade sig de svenska biskoparne för att rådgöra och besluta i kyrkans angelägenheter, och ett af deras möten, som hölls i Arboga år 1417, hade till uppgift att »reformera både presterskap och folk». Det hade ock varit mer än underligt, om Sverige hade varit utan delaktighet i tidens reformatoriska sträfvanden: den heliga Birgitta, som inom den svenska kyrkan hölls i så stort anseende, hade ju haft just kyrkans omdanande till sitt främsta syfte. Men det var icke allenast i ifrandet för en reformation, som den svenska kyrkan visade sig följa med sin tid, utan ock i aktningen för en förbättrad undervisning och för den högre lärdomen. Biskop Nils Hermansson i Linköping föreskref, att presterskapet skulle undervisa menigheterna öfver Herrans bön, den apostoliska trosbekännelsen och englahelsningen (Ave Maria), de tio budorden och de sju hufvuddygderna »äfvensom annat som Guds mildhet gaf vid handen». Dominikanerne, som hittills hade varit de främste i att för folket förkunna kristendomens och den romerska kyrkans hufvudläror, torde vid denna tid hafva öfverträffats af birgittinerne, som i detta afseende utvecklade en storartad verksamhet. Samma birgittiner, icke blott bröderne utan äfven systrarna, voro mycket angelägna om de lärda studierna; mycken skriftställar- och ännu mera afskrifvar- och öfversättarverksamhet utvecklades i Vadstena kloster. Åt skolorna egnades mycken uppmärksamhet. När Stockholms skola återuppbygdes efter den svåra brand, som år 1419 hade förstört henne och större delen af staden, deribland rådhuset med alla dess handlingar, stadfäste påfven magistratens rätt att tillsätta lärare och berömmer läroverket för den goda undervisning som der gafs åt ynglingar och barn både från Stockholm och från andra orter. Vid tanken derpå att så många nordbor, både ynglingar och äldre, gingo till utlandet för att idka studier vid främmande universitet, i Paris, som dock icke längre hade för norden samma betydelse som förr, Bologna, Leipzig, Rostock, Erfurt,

153. Stockholms skolas sigill från början af 1500-talet[1].

[1] Sigil[l]v[m] scole stocholmensi[s].

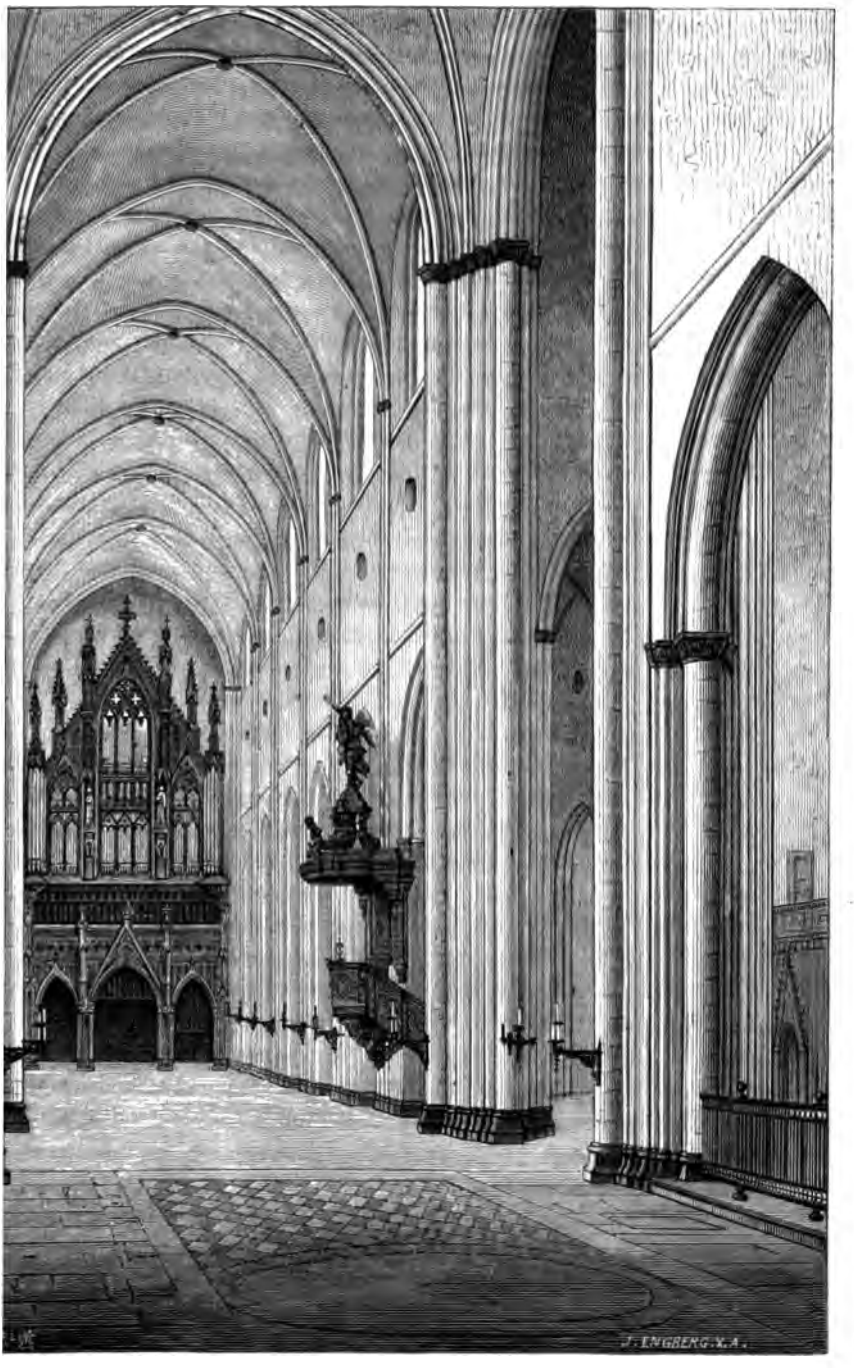

154. Upsala domkyrkas inre. Midtskeppets vestra del.

Köln o. s. v., låg det nära till hands att fråga: skola vi icke äfven i nord kunna få en egen högskola? Konung Erik gick år 1419 in till påfven m en anhållan att få vid någon katedralkyrka i sina riken anlägga en hög undervisningsanstalt. Påfven gaf sitt bifall, men, förmodligen i följd af d obehag som teologie professorerne på kyrkomötena vållade hans maktanspr med det vilkor att vid det nya läroverket icke finge undervisas i teologi. konung Eriks högskola vardt ingenting, men tanken på en sådan utdog ic i norden. År 1438 gaf det svenska riksrådet anslag åt en magister Ande Bondesson, på det han skulle »årligen hålla läsning i Upsala, som en mästa i de med privilegier försedda högskolorna plägar göra», och när han ic ville dermed fortsätta, skulle en annan sättas i hans ställe, så att denna lä ningen kunde uppehållas till evig tid. Rådets åtgörande i denna sak go kändes af konung Kristofer år 1444, och tre år tidigare (1441) hade på e svenskt kyrkomöte fattats det hedrande beslutet, att erkebiskopen och al hans biskopar skulle arbeta för upprättandet af en högskola eller, som d den tiden hette, ett »studium generale». Ändock dröjde det till den äld herr Sten Stures och erkebiskop Jakob Ulfssons dagar, innan Sverige fick e universitet.

Vår tid godkänner ingalunda allt det, som 1400-talet ansåg vara betyd liga framsteg till ett bättre kyrkligt lif; vi få dock icke för villfarelserna skull förbise den varma och innerliga fromhet som åtminstone ofta låg bako de yttre gerningarna. Man gjorde synnerligen mycket för gudstjensten. Ny kor bygdes, nya altaren uppsattes, vid hvilka gudstjenst hölls och mässo skulle sjungas »i tidhvarfvens tidhvarf», penningar gåfvos till ljus so alltid skulle brinna i kyrkan att beteckna fromheten som icke slumrar en då, när kyrkan är sluten för menigheten, och gifmildheten sporrades genor löften om aflat. Nya fester infördes. Den heliga Anna, jungfru Maria moder, var denna tid ett älsklingshelgon. På det svenska biskopsmöte af å 1417 som skulle reformera kyrkan påbjöds, att hennes fest skulle firas den december. Stiftelser till hennes ära började göras; drottning Filippa lät Vadstena klosterkyrka bygga ett åt henne helgadt kor, i hvilket den ädla drott ningen sedermera fick sin grafplats. Från påfven utgick år 1433 ett förnyad påbud, att man allestädes skulle med stor högtidlighet fira Kristi heliga leka mens dag (andra torsdagen efter pingst), och inom detta tidhvarf (1389—143 begynner i Stockholm blomstra helga lekamens gille[1], som blef stadens allra fö nämsta. Sina fränders död firade man, dem och sig sjelf till andlig båtna medelst årsbegängelser (anniversarier), för hvilkas hållande man till kyrka skänkte ofta ganska betydande penningsummor eller jordagods. Ingen gic i detta afseende så långt som konung Erik. När hans gemål hade aflid (1430), stiftade han till minne af henne, »som alltid intill hennes död ha bevisat sig troget och ärligt mot honom», en gudstjenst i Vadstena stadskyrk och gaf för sådant ändamål en summa af 1100 svåra engelska nobler, f hvilken man skulle inköpa frälsegods. Utom kyrkoherden, som hädaneft

[1] Gillet omtalas första gången år 1393, men var sannolikt stiftadt något tidigare.

skulle kallas dekanus, borde vid kyrkan anställas tio prester, hvilka fingo titel af konungens kapellaner och skulle uppehålla gudstjensten, medelst läsande af mässor, genom afsjungande fem gånger om dagen af tre bestämda hymner till jungfru Marias ära och en gång, efter aftonsången, af den henne likaledes helgade hymnen »Ave maris stella» (hell hafvets stjerna), — hvilken denna tid var så omtyckt, att 1423 års biskopsmöte påbjöd dess allmänna användande[1], — medelst vigilieläsning i den heliga Annas kor och medelst själamässors hållande, men framför allt genom att skiftevis, två och två, under all den tid, som icke upptogs af vanlig gudstjenst, läsa psaltaren. Alla dessa andlige skulle bo i ett hus och äta vid samma bord och skulle de, under gudstjensten, på röklinet (en yttre mässkjorta) »bära rikets baner, som är ett rödt kors på guldfält». När konung Erik under återresan till Danmark kom till Kalmar, instiftade han der vid stadens kyrka tretton nya kanikdömen, hvilkas innehafvare skulle likaledes underhålla »en evig psaltarläsning». Till vårfrukyrkan i Kjöbenhavn gaf han år 1432 en summa af 500 gyllen för samma ändamål. I januari 1434 tvang han, obändig som vanligt när det gälde att drifva igenom ett hugskott, erkebiskopen och kapitlet i Lund att åtaga sig samma psaltarläsning, men knapt hade han lemnat staden, förr än de i förbittring protesterade och förebrådde honom »den gudsförgätna dristighet, med hvilken han af- och tillsatte erkebiskopar, biskopar, abboter och prelater i sina riken, och det tyranni, med hvilket han tvang dem att fullborda hans önskningar». Det hindrade honom likväl icke att i augusti samma år, kort efter det svenskarne hade uppsagt

155. Upsala domkyrkas vestra portal.

[1] Huru omtyckt denna hymn var, kan bland annat ses deraf, att i ett af hvalfven i Odensala kyrka i Upland äro afbildade åtta flygande englar, som i händerna hålla språkband, på hvilka äro skrifna hymnens åtta första rader.

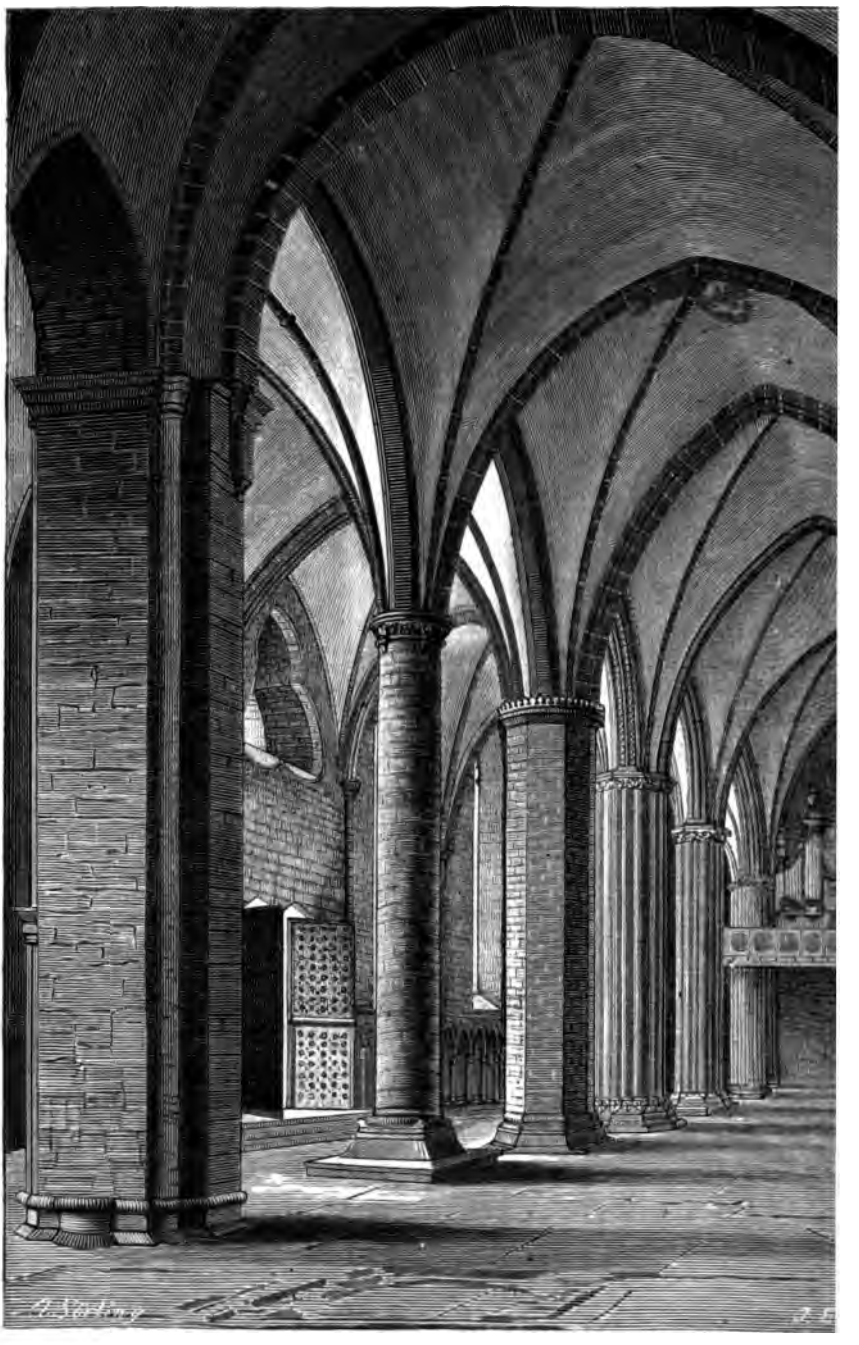

156. Linköpings domkyrkas inre. Skeppens vestra del.

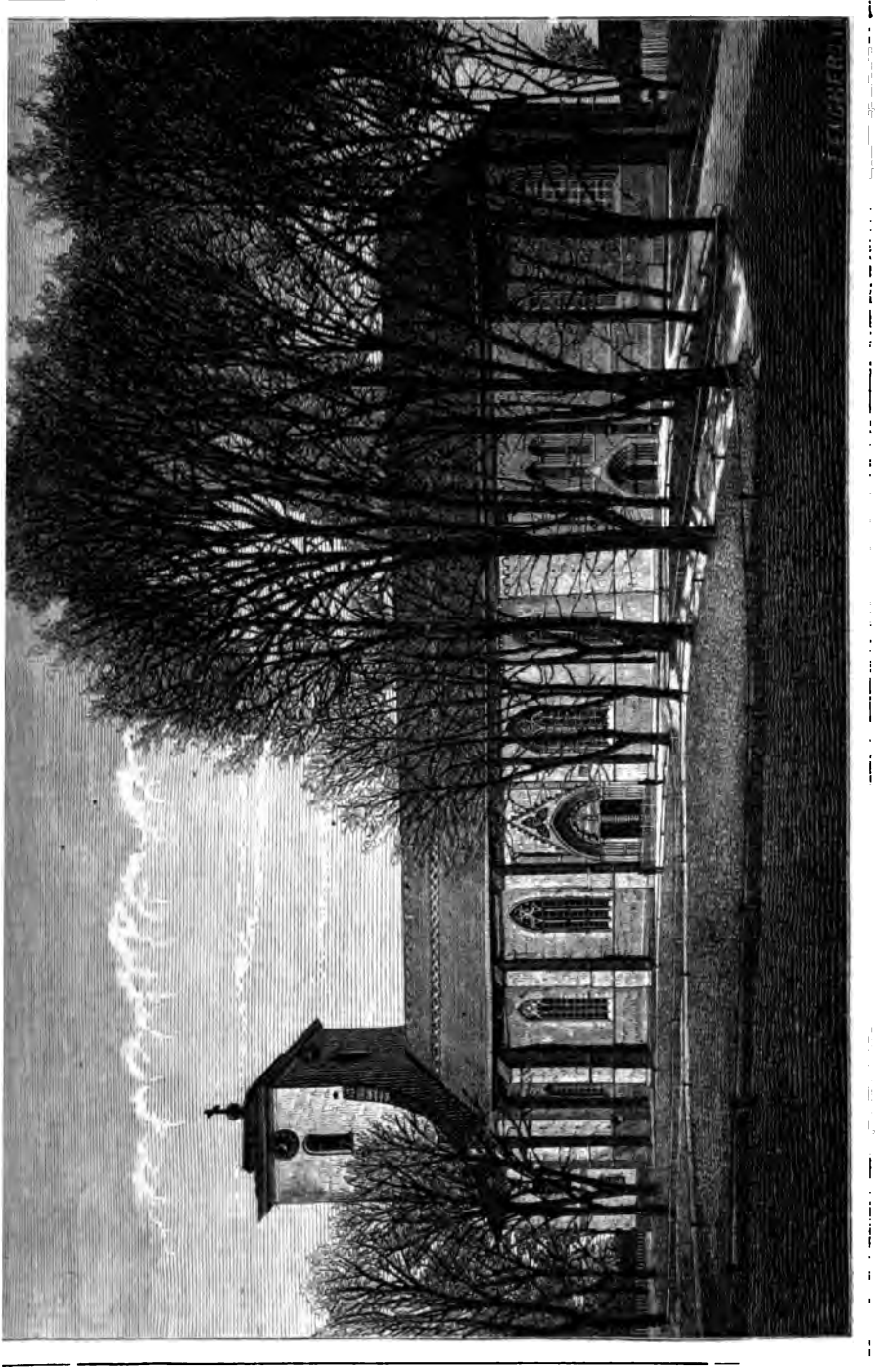

157. Linköpings domkyrkas yttre, södra sidan (år 1876).
Tornet från midten af 1700-talet.

honom tro och lydnad, genom en gåfva förmå den norske erkebiskopen a sjunga psaltaren i Trondhjems domkyrka, och Roskildes domkapitel hade få åtaga sig detsamma till tack för det konungen till dess kyrka hade förär den heliga Maria Magdalenas hand, hvilken han hade köpt för en myck dryg summa penningar. Man har svårt att förstå, att denne Erik, som s lunda ifrar för gudstjensten och i hvars skrifvelser derom förekomma de vac raste, ädlaste uttryck, är samme man, som skrifver till påfven ett bref ohöfligt, att påfven låtsar antaga, att en annan skrifvit det utan konungens ve skap, samme man, som omhuldar en Jöns Jerekinsson och lemnar hela rike utan regering och vård. Men i det ena som i det andra finna vi hos hono en okuflig lidelsefullhet och oförmåga att beherska sig, som till sist vållac hans fall.

Hos fru Margareta finna vi samma margfaldiga fromhetsgerningar, me vi varsna icke hos henne äfven i dem hersklystnaden. Mot de andlige va hon mycket ödmjuk. När hon, såsom sedermera äfven drottning Filipp hade blifvit upptagen till s. k. yttre syster i Vadstena kloster, kysste hon af tack samhet hvar nunna och munk på handen. En af bröderne var allt för blyg sam och ville skyla handen med en flik af sin kappa, men drottningen tillä det icke; var hon hans syster, skulle hon ock få kyssa hans bara hand. Henne stora gåfvor till kyrkor och kloster äro redan omtalade. Före sin död afsatte hon ett tusen nobler, som skulle användas till pilgrimsfärder i hennes ställe och till hennes själs fromma: sex män skulle gå till Jerusalem, Betlehem och den heliga alexandrinska Katarinas graf på Sinai, sju män skulle besöka alla Romas kyrkor, tre gå till den helige Jakob i Compostella, tre till de helige tre konungar i Köln, fem till det heliga blodet i Wilsnack (en kyrka i Brandenburg, hvarest man förevisade bloddrypande hostior), en till den heliga Birgitta, en till den helige konung Olaf, en till den helige Erik, en till den helige Knud, en till hvar af sju städer i de tre nordiska länderna, hvarest finnas vårfrukyrkor, en till hvart af de fem ställen i de tre rikena, hvarest finnas heliga kors, deribland ett i Solna vid Stockholm och ett i Hattila i Finland — tillsammans skulle 83 personer besöka 48 olika vallfartsorter. Icke blott helgonen gjorde under, utan det fans äfven undergörande bilder. En sådan af mycket stort anseende, en bild af Kristi nedtagande från korset, fans i Stockholms dominikanerkyrka; man gjorde löften till denna bild icke blott öfver allt i Sverige, utan äfven i Tyskland, ja, i Spanien. Dåliga kyrkans män funnos som sökte vinning af hopens fromma lättrogenhet. Några munkar i Skåne hade skaffat sig en bild af den korsfäste, hvars ansigte de satte i rörelse medelst dolda snören. När folket hade strömmat samman, vreds bildens anlete bort och munkarne sade: »Tagen hit rikliga gåfvor till oss fattiga bröder och den korsfäste vill åter se på eder.» Ingen var sparsam, när det gälde att få andel i ett sådant under.

Men gåfvorna denna tiden bestodo icke allenast i jordagods och penningar, de afsågo icke allenast att åvägabringa vällefnad. Under konung Albrekts oroliga regering synes hågen att åstadkomma några monumentala

'va nästan alldeles legat nere. Tidens nöd var så stor, att man icke
n sinnets frihet och spänstighet, som visar sig uti en lifligare verk-
inom konstens ädla områden. Efter ofridens dagar och efter vitalie-
s härjningar kom under Margareta ett tidskifte af lugn, under hvil-
fick andas ut och under hvilket hågen åter vaknade att åstadkomma
, äfven inom sådana områden der arbetet icke kan anses höra till
nödtorft. Denna
verksamhet inom
, i synnerhet byg-
nstens område
nder konung Eriks
kunna deraf lära,
et egde i sinnet
ıstighet, som icke
af ögonblickets
ırda, utan allenast
raft att, när tiden
kasta den af sig.
folk och samma
fullbordar Sveri-
edraler, reser sig
man för att häfda
sjelfständighet
, utländingar, de
heta tyskar eller

ala domkyrka
ıdes; grundlagd
en redan 1273,
icke färdig förr
och behöfde äfven
:ta år hvarjehan-
g och ändringar.
:iden år 1402 ra-
icke obetydlig del
n, nya pelare må-
ättas, nya hvalf

158. Linköpings domkyrkas yttre, från sydvest.
Vid slutet af 1600-talet.

:h, som sagdt är, år 1435 invigdes helgedomen af erkebiskop Olof
:op Tomas i Strengnäs, de helige Laurentius, Erik och Olaf till
Gång efter annan hade de troende med löften om aflat lockats
sina offergåfvor möjliggöra hennes fullbordande. Hvad det inre af
vestra del beträffar, den som senast varit underkastad ombygnad,
i der (fig. 154) samma stil som i koret, endast något kalare. En
torftighet finna vi deremot i den vestra portalen med dess bilder

159. Det inre af den heliga Katarinas gråbrödrakyrka i Visby.

af bebådelsen och hudflängningen (fig. 155), om vi jemföra denna med den rika södra portalen, som kom till ett århundrade tidigare. Trots den rika verksamheten inom konstens område vid denna tid, måste vi erkänna, att konsten icke befann sig på sin höjdpunkt.

Linköpingsbiskoparne ville icke stå efter erkebiskoparne. Vid slutet af 1300- och början af 1400-talet arbetades i den östgötska stiftsstaden på den åt apostlarne Petrus och Paulus helgade domkyrkan. Men hon blef icke nu fullbordad. Det ursprungliga koret blef först mot 1400-talets slut utbytt mot en stor, hög och ädel bygnad i gotisk stil. Bygnadsverksamheten under nu ifrågavarande tidskifte torde hafva gält fullbordandet af kyrkans vestra ända, der spetsbågarna aflösa den äldre delens rundbågar, men der man ändock sökt att i någon mån lämpa den nya tidens former efter den äldres förebilder (fig. 156). Man märker äfven utvändigt, särskildt genom att gifva akt på, hur stafverket i fönstren skiftar gestalt och utvecklar sig, att man bygt ganska länge, innan kyrkan fullbordades (fig. 157). Det som på denna bild vanpryder henne, tornet, är af en långt senare tid tillagdt. Den gamla kyrkan, sådan hon var år 1434, hade i vester inga torn — såsom en biskopskyrka skulle hon haft två — men i stället en rikt utstyrd fasad med ett stort rosettfönster öfver portalen (fig. 158).

160. Den helige Görans strid med draken. Väggmålning i Osmo kyrka i Södermanland från år 1434.

Vi hafva redan egnat vår uppmärksamhet åt koret i visbyfranciskanernes åt den heliga Katarina af Alexandreia helgade kyrka. Koret (fig. 70) byggdes, enligt anteckningar i klostrets minnesbok, under åren 1376—1388. Kyrkans skepp fullbordades icke förr än år 1412. Efter att i århundraden hafva varit, utan skydd, utsatt för elementens anfall, tidtals äfven för menniskors våldsamhet, qvarstår hon nu som en ruin, hvars enkla pelare och smärta, djerfva bågar med skäl aflocka en sen efterverld en gärd af aktning åt 1400-talets gråbröders förmåga och smak i bygnadsväg (fig. 159). Af de egentliga klosterbygnaderna återstår nu allenast ett hus.

Det är mindre lätt att gifva prof på bildhuggarnes och målarnes verksamhet under detta tidskifte. Om de förres arbeten lemnas oss dock några antydningar af Jösse Erikssons bild och af hela korstolsgafveln som bar hans vapen (fig. 151 och 152) samt den snidade ekkistan från Vadstena (fig 139); fogdens bild förråder icke något mästerskap hos träsnidaren, men anordningen

af rankan med sköldarna å gafvelstyckets baksida förtjenar erkännande, liksom äfven de enklare ornamenten på kistan. Fig. 160 visar en af de målningar å väggarna af Ösmo kyrka i Södertörn, hvilka förmodligen gåfvo anledning till ett år 1434 af flere biskopar utfärdadt aflatsbref för dem som med bot färdigt sinne besökte den nämda kyrkan. Aflatsbrefvet gafs på begäran af herr Nils Erengislesson, hvars gods Hammarstad (nu Hammersta) ligger i Ösmo socken, och af en annan godsegare i samma trakt.

Den rörelse som vid denna tid visar sig inom de bildande konsternas område är allenast början af en rik utveckling, som sträcker sig genom hela återstoden af vår medeltid och först efter det denna upphört fullt afsluta[s]. Inom literaturens område varsna vi under tidhvarfvet 1389—1434 icke blott begynnelsen till en ny period, utan vi befinna oss midt inne i en tid af mycken literär lifaktighet — Birgittas och hennes närmaste vänners verksamhet faller redan före detta tidhvarf.

161. Erkebiskop Birger Gregerssons sigill[1].

Till hennes efterföljare icke allenast i religiöst, utan äfven i literärt hänseende få vi räkna så väl Sveriges erkebiskop, den högbördige herr Birger Gregersson, hvilken, om vi räkna det noga, hör till det föregående skedet, alldenstund han afled redan år 1383, men hvilken vi likväl torde kunna hafva rätt att räkna snarare bland fru Birgittas efterföljare än bland hennes samtida, alldenstund hans mannaårs verksamhet icke begynner förr än vid den tid, då hon lemnar Sverige. Enligt en anteckning i registrum upsalense var han en fint bildad och mycket kunnig man; tidens handlingar visa, att han tidigt erhöll konung Albrekts eller snarare de honom ledande stormännens förtroende: han var år 1365 domprost i Upsala, konungens kansler och riksråd. Han skref, till uppbyggelseläsning i Vadstena kloster, en teckning af heliga Birgittas lif, hvilken blifvit utgifven i den stora samling af helgonlegender som fått namnet Acta sanctorum. Teckningen är skrifven med ett ädelt och varmt språk, författaren visar sig, som man kunde vänta, förtrogen med kyrkans symbolik och hans arbete öfverflödar af rika, poetiska bilder, utan att man mer än en och annan gång kan

[1] Sigillu[m] Birg[er]i dei gracia archiep[iscop]i vpsalen[sis]. Erkebiskop Birger har icke brytt sig om att åt sig låta gravera ett nytt sigill, utan har användt företrädarens, sedan han i stampen uttagit ordet Petri och i stället insatt Birg[er]i.

ıa bildprakten öfverdrifven eller sökt. Han skildrade äfven på vers den iga Birgittas och den helige Botvids lefnad och verksamhet; denna hans storia sancti Botvidi[1] gifver oss rätt att räkna författaren som en skald ganska framstående förtjenst.

Nils Hermansson, född i Skeninge, graduerad i Orleans, kanik i Up-, sedan erkedjekne i Linköping och sist biskop derstädes 1374—1391 . 162), var en af den svenska kyrkans mest framstående män. Nitisk som stifts herde och intagande en så framstående plats bland stormännen, att Jonsson nämde honom till en af sina testamentarier, var han likväl icke man, som lät sig blindt ledas af sitt verksamhetsbegär. Han såg med ; den nöd som tryckte och de faror som hotade fosterlandet och mätte l bäfvan sin kraft för att se, huru vida han kunde »ställa sig som en ldsmur för Herrans hus». Den sjelfpröf- ; han underkastade sig gjorde honom för- l och han stängde sig till en tid inne, gifvande sig åt fasta, vakor och böner t åstundande att kallas hädan. Ur denna ensamhet ryckte han sig, när fru Kata- . Ulfsdotter kom till hemmet med sin mo- jordiska qvarlefvor; det är redan berät- . (s. 84), med hvilken högtidlighet biskop ı mötte henne och helgonets likfärd. När ligheterna i domkyrkan voro lyktade, före- fru Katarina biskopen vådorna af hans mod och öfvermåttet af hans sjelfplågeri, styrkt af hennes ord vände han åter till sstyrelsen och till kampen för sitt lands a. Äfven han uppträdde som författare. igt inskriften på hans grafsten i Linkö- gs domkyrka (fig. 163) tecknade han den ga Annas och den heliga Birgittas historier t högtidligt språk (förmodligen i hymner) skref med frejdad penna Ansgars lefnads- ning. Vi hafva redan sett, att man vid denna tid med mycken ifver ättade den heliga Annas dyrkan. Märkligast af allt detta är dock, att skref (eller öfversatte) den helige Ansgars lefverne, ty detta visar med lken förkärlek han — liksom många den tiden — sökte i ljuset framdraga bästa af den svenska kyrkans minnen. På tanken att i det svenska folkets lvetande återkalla hågkomsten af Ansgar måste han hafva kommit under tgången af sina vidsträckta studier, ty minnet af Sveriges förste apostel kes den tiden hafva varit i landet utplånadt.

162. Biskop Nils Hermanssons sigill[2].

För denna förkärlek för den fosterländska forntidens minnen kunna ännu

[1] Tryckt i Scriptores rerum suecicarum medii ævi. T. II (1828).

[2] Sigillum Nicholai dei gr[aci]a epi[scopi] lincopen[sis].

flere bevis anföras. Den finska kyrkan sökte upplifva minnet af sin läggare. Biskop Johannes Petri i Åbo (död 1370) lät i Nousis kyr föra ett grafmonument

163. Biskop Nils Hermanssons grafsten[1] i Linköpings domkyrka.

skop Henrik, hvilket sederr skop Magnus Olsson (biskop 1412—1450) lät pr på öfversidan med en stor häll, i hvilken biskop Henr var ciselerad (fig. 164), del dorna med plåtar, i hvilka gelser ur helgonets lif vorc verade (fig. 165). Denne Tavast var en af Åbo stif framstående biskopar. Ha studerat i utlandet och blif gister i Prag. Efter återk anställdes han i Åbo och nung Eriks kansler, hvadan na anse honom vara förfat åtminstone en och annan vidlyftigare skrifvelser son från konungen och i hv goda och väl uttalade t föga svara mot konungens lande i verkligheten. Bisk den, visade han det varm för Finlands andliga och välfärd. Åbo domkyrka, sc brunnit 1429, återställdes af (fig. 166), och han använ ligt tidens anteckningar, kostnad och omsorg till ök gudstjenstens högtidlighet oc

[1] Omkring stenen läses:

Hic osgotor[um] presul Nicholaus humatus,
Mens pia, vas mor[um], celesti doemate grat[us],
Anna[m] Birghita[m] solle[m]pnit[er] hystoriauit
Ansgarii vita[m] celebriq[ue] stilo decorauit.

Det är: Här är jordad östgötarnes biskop Nils; ett fromt sinne, ett goda seders kärl, ge melsk lärdom angenäm. Anna, Birgitta har han högtidligt skildrat och prydligt behandlat lif med frejdad penna.

I bågen öfver biskopen läses: Hunc annus tulit M CCC ter XC monos crucis [cionis die], d. ä. honom bortryckte år 1391 på korsfinnandets dag; orden *ccc ter* är en ning för C ter (3:ne gånger 100). På englarnes bandremsor läses: Euge serve bone (l tjenare) — intra in gaudium d[omini] (gack in i din herres glädje).

Under en resa till det heliga landet hade han för sin kyrka anskaffat en mängd kostbarheter. Åbo gamla latinska biskopskrönika afslutar sålunda teckningen af hans öden: Magnus hette han och stor (magnus) var han, i råd var han skarpsinnig; han förde ett kyskt lefverne och lefde mycket i enslighet; hela Finland begråter hans död.

Man var i Sverige så lycklig öfver att i Birgitta hafva fått ett inhemskt helgon, hvars rykte spridde en rik glans äfven öfver fosterlandet, att man gerna ville få mera af detta goda. Fyra svenska biskopar ingingo år 1414 till påfven med en ödmjuk anhållan, att biskop Nils Hermansson (död 1391), biskop Brynjulf Algotsson i Skara (död 1317) och Ingrid, en enka på konung Magnus Ladulås' tid, som utmärkte sig genom sin fromhet, vallfärdade till Compostella, Roma och Jerusalem och efter återkomsten grundade ett systrakloster vid den helige Martins kyrka i Skeninge, skulle förklaras för helgon. Ärkebiskoparne i Lund och Trondhjem äfvensom konung Erik understödde ansökningen, en undersökning om de tre per-

164. Biskop Henriks grafhäll i Nousis kyrka i Finland.

sonernas anspråk på en helgonförklaring anställdes, och mot slutet af årht dradet följde inskrifvandet i helgonens bok.

Afven inom det literära området rådde vid denna tid ganska myck lifaktighet. Vi hafva redan talat om den uppmärksamhet man egnade und visningsväsendet och den ifver, med hvilken man hängaf sig åt studier utlandets högskolor. De handskrifter, som från denna tid äro åt oss bevara visa hvilka ämnen voro omtyckta af dem som kunde läsa eller hade tillfä att få böcker sig förelästa. Vi vilja lemna ett par exempel. I kungliga bibl teket förvaras nu en pappershandskrift af nära 300 blad, med ett synn ligen vexlande innehåll, nedskrifven på 1430-talet eller kanske något sena Den innehåller — eller rättare innehöll, ty en del blad har gått förlorad de s. k. Eufemiavisorna om Ivan och Gavian, om Fredrik af Nc mandie, om Flores och Blanzeflor, som voro så omtyckta under fö hälften af 1300-talet, men derjemte äfven Alexandersvisan, i hvars inl

165. Från biskop Henriks grafvård i Nousis kyrka i Finland[1].

ning författaren klandrar dessa visors opraktiska hjeltar (jfr s. 32), vida berättelser om Karl den store, om Johan prest från Indien, om de sj visa mästare, en visa om den helige Göran, medeltidsfolkskriften Luci darius, visan om huru kroppen och själen trätte, hvarjehanda religiös skrifter, mässor att sjunga till den helige Nicolai ära då man är stad i fara, en förteckning på de femton tecken som bebåda den yttersta domen en afhandling om de sju sakramenten o. s. v. Här förekommer vidare en del historiska anteckningar, som afslutas med år 1430, en svensk konunga-

Inskriften till fig. 164 å föregående sida: O vita commendabilis, o mors desiderabilis propter que[m] venerabilis hic pontifex fit similis in gloria sanctorum; commenda [står öfver den knäböjande biskop Magnus Tavasts hufvud] nos amabilis pater et honorabilis martyr regi celorum (O berömliga lif, o önskansvärda död, för hvilken denne vördnadsvärde prest blir i härlighet helgonen lik; anbefall oss, älsklige fader, ärorike martyr, hos himlarnas konung.

[1] Biskop Henriks afhuggna finger hittas. — Två döda uppväckas genom biskop Henrik.

längd, berättelsen om Danaholms möte och dess gränsbestämmelser mellan Sverige och Danmark, en förteckning öfver Vestergötlands gränser och dess allmänningar, den i det föregående omtalade »lustiga visan om konung Albrekt», början till en krönika om Danmarks konungar, hvilken går tillbaka till den tid då Danmark icke hette Danmark, »förty det hade icke någon konung, utan konungen af Sverige styrde det», en liten uppsats i geografi (om de förnämsta länderna i Asien, Afrika och Europa) m. m. Slutligen finnas der hvarjehanda saker som kunna vara nyttiga för det praktiska lifvet, uppsatser om matsmältningen, om hvarjehanda örter och deras dygder, om läkemedel för boskap och hästar, äfvensom anteckningar, som gå in på det mystiska området, besvärjelseformler (bland dem en, genom hvilken man kan komma i besittning af en sten, som gör sin egare osynlig), bibliska gåtor, anvisningar, huru man skall kunna förutsäga väderleken och barns blifvande öden, huru man skall tyda drömmar och spå i hand o. s. v. Det mesta är skrifvet på svenska, något på latin, litet på plattyska. En handskrift som denna torde den tiden hafva varit en kostbar klenod för personer med literär bildning: man läste icke mycket, hade icke många böcker, men hvad man läste, läste man grundligt och såg gerna att man dervid kunde få litet af hvarje.

Smaken under tidhvarfvet i literära ämnen var icke allestädes densamma. Vi hafva redan talat om kritiken i Alexanderssagan af de äldre riddarromanerna. Vi återfinna samma klander i ett annat arbete från samma tid. I kungliga biblioteket förvaras en handskrift, bestående af 166 pergamentsblad, skrifna, troligen i Vadstena kloster omkring år 1430, med en prydlig och säker handstil. Den innehåller en svensk bearbetning af en tysk samling berättelser, ordnade som exempel på innehållet och betydelsen af tio Guds bud, under den gemensamma titeln Själinna (själens) tröst. Den svenske bearbetaren har med temligen stor frihet behandlat sitt original; så snart ämnet syntes honom lockande, ersatte han korta utkast med utförliga berättelser. Uti inledningen omtalas, huruledes många »läsa och höra kämpaböcker, om Perceval, om Tristan, om herr Didrik af Bern och om flere äldriga kämpar, som verlden tjente och ej Gud; i sådan bokläsning är intet annat än tidens försummelse och ingen själahelsa, och för all tidens förtappelse skola vi göra räkenskap för Guds rättvisa dom». Andra, undersamma och förvetna, hafva farit omkring verlden både till lands och vatten att skåda och höra sällsynta ting och hafva fått dålig lön för sin möda, ty de funno icke, sökte icke sin själs helsa. Den store konungen Alexander — här underkastas äfven Alexanderssagans hjelte kritik — lät sig uppföras högt i vädret af tvenne gripar[1] för att släcka sin förvetenhet och se något sällsynt, men han tappade sin möda, ty icke fann han dermed sin själs helsa. »För den skull

[1] Enligt medeltidslegenden ville Alexander, sedan han hade eröfrat jordens riken, äfven besöka himmeln och lät sig för den skull föras uppåt genom luften af tvenne gripar, till dess han omsider svindlade och vände åter till jorden. I Grötlingbo kyrka på Gotland finnes en i sten huggen reliefbild som visar denna Alexanders tilltänkta himmelsfärd.

vill jag sammanskrifva en bok utaf den heliga skrift och öfversätta henn på svenska, Gud till lof, mina medkristna till hugnad och fromma, och denn boken vill jag sammanhemta ur mångahanda böcker, liksom biet drager hö

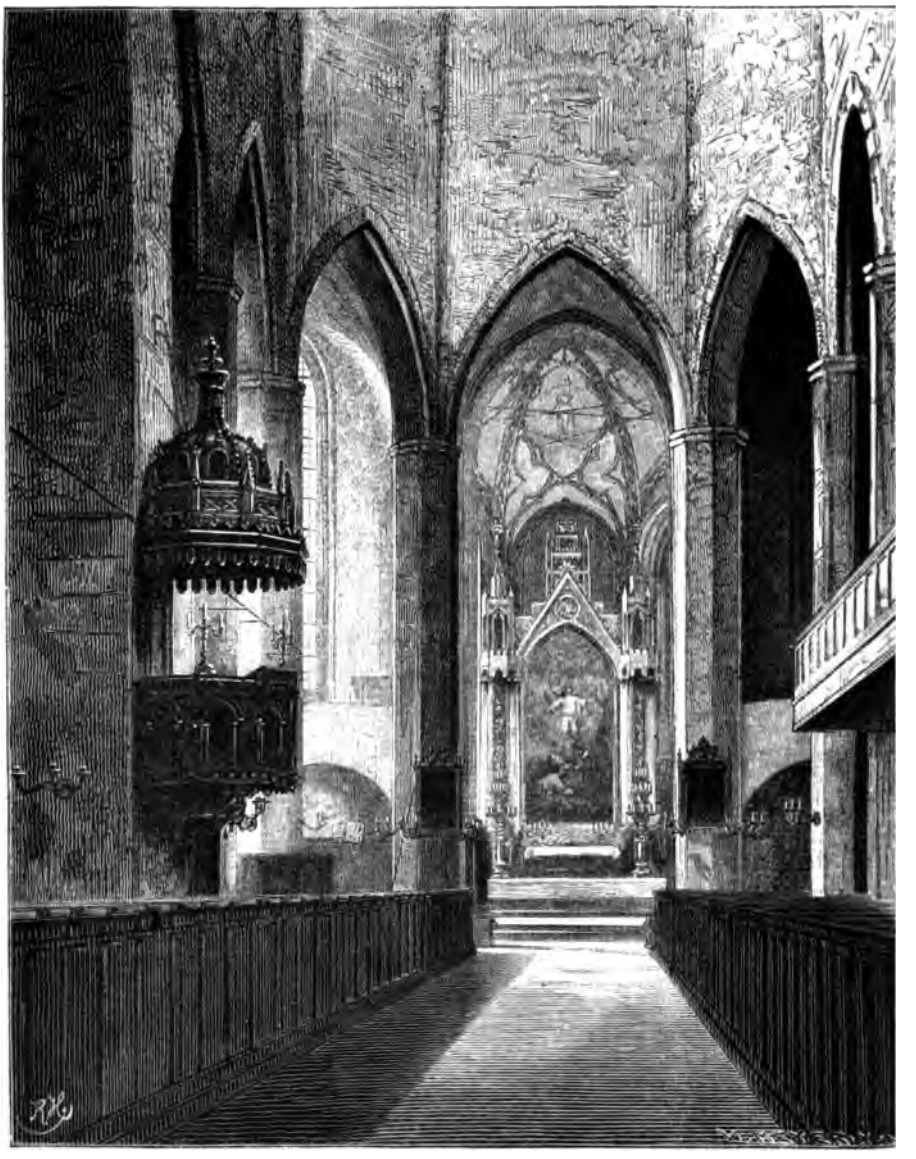

166. Åbo domkyrkas kor, högkoter.
Med inredning från senare tid.

ningen ur mångahanda blommor, och denna boken skall heta själens trös I henne vill jag skrifva om tio Guds budord, om kyrkans sju sakrament, o

de åtta saligheterna, om de sju miskundsamma gerningarna, om Vår frus sju fröjder, om dagens sju tider och om den Helige andes sju gåfvor, likaledes om de sju hufvudsynderna och om de sju hufvuddygderna och hvad Gud gifver mig mera dertill. Och derför beder jag alla dem, som denna bok läsa eller höra, om de finna något annorledes skrifvet i andra böcker, att de ej för den skull straffa denna boken, ty jag vill taga det så för mig, att när någon berättelse är för lång och ledsam, den vill jag göra kortare, och när något är kort och ej väl begripligt, då vill jag sätta till något, och hvar det är något onyttigt och icke sannolikt, det vill jag låta fara och utvälja det som är sant och fagert och för själen tröstligt, lika som läkaren utväljer de nyttigaste örterna till sin läkedom och dufvan det skönaste kornet till sin föda och jungfrun den fagraste blomman till sin krans.»

Afven om man skänker sin aktning åt detta bemödande att på berättelserna, som upptogos, öfva en sund kritik och att åt framställningssättet gifva en viss konstnärlig afrundning och smakfullhet, äfven om vi erkänna att detta bemödande blifvit i icke ringa mån förverkligadt och att i följd deraf boken om själens helsa, om ock allenast en bearbetning af ett utländskt original, intager en ganska framstående plats inom vår medeltidsliteratur, emedan den vitnar om en berömvärd sträfvan efter frihet öfver ämne och form, är det dock i denna, liksom i så godt som alla literära alster af detta tidhvarf, mycket som förefaller oss främmande. Med så mycket större hänförelse lyssna vi derför till den högstämda sång, i hvilken biskop Tomas i Strengnäs gifvit ett uttryck åt den sträfvan efter frigörelse som är ett grunddrag i tidhvarfvets skaplynne, en sträfvan som man begynner känna förverkligas och som derför kunde framkalla ord som dessa:

Frihet är det bästa ting
som sökas kan all verlden omkring
den frihet kan väl bära;
vill du vara dig sjelfver huld,
du älske frihet mer än guld,
ty frihet följer ära.

Frihet må väl liknas vid ett torn,
der en väktare blåser af sitt horn;
du tag dig väl till vara;
när du af det tornet går
och en annan det i händer får,
der fäller du om tara (tårar).

Den gamla skrift och så den ny[1]
de bjuda frihet i hvarje by,
dock kan ej friden blifva,
förutan frihet är der när,
som frid och frälse uppe bär
och ofrid må fördrifva.

Jag råder dig nu haf frihet kär,
om du kan märka hvad frihet är:
hon är ej god att mista.
Frid och frälse drager hon hem,
hugnad och glädje allom dem
som skylas under hennes qvistar.

Frihet är en säker hamn,
det visar frihet med sitt namn
dem som henne kunna lyda.
En hamn värjer från vind och våg,
frihet beskärmar både hög och låg,
ty bör man frihet pryda.

[1] Gamla och Nya testamentet.

MOTSTÅND MOT UNIONEN.

1434—1470.

Engelbrekt Engelbrektsson. — Det första befrielsekriget.

Dalarnas folk i spetsen för utvecklingen af Sveriges öden. — Engelbrekt Engelbrektsson. fäste uppbrändt af dalkarlarne midsommarsdagen 1434. — Stormning af Köpings hus. — Vestma lands och Rekarnes allmoge förenar sig efter hand med dalkarlarne. — Gripsholm brännes. — Ei Resningen i Finland. — Mötet i Vadstena, i augusti. — Herrarne tvingas att uppsäga konung I lydnad. — Östgötar och sedan vermländingar deltaga i befrielsekriget. — Mötet i Stockholm, sept — Anklagelsepunkterna mot konung Erik.

ångt efter det Sverige var vordet ett rike, man spåren af den gamla styckningen i s hvilken åter i väsentlig mån berodde på natur, på dess utsträckta läge och på de gränsmurar, som mellan de olika bygd dades af berg och täta skogar. Än har än det andra landskapet gått i spetsen vecklingen af Sveriges öden; för de me liggande kan man i allmänhet angifva tid då deras inbyggare började taga en lifli i de allmänna ärendena.

På 1430-talet var ordningen kommen till Dalarna. Från bör bygden i detta landskap icke varit betydlig; fynden och de fasta ningarna från den förhistoriska tiden äro här få. Ända in i den ny kan man se, huru odlingen småningom utbredt sig längs vattendr från de öppnare dalarna inåt skogs- och bergstrakterna. Det var d allenast jordbruket, som här manade till utflyttningar och framka ökad befolkning; i söder funnos trakter rika på myrmalm, hvarifi ganska tidigt till andra nejder hemtade jernet, som var en så vigti sättning för lifvet, så väl för fredliga idrotter som för blodiga fejder. upp hade Kopparberget gifvit anledning till en rikare kolonisation, tidigt, synes det, främmande beståndsdelar blandade sig med de in Åtminstone finner man ofta i den trakten tyska namn, hvilka, när af obestridligt svenska män, synas visa oss tillbaka till en tidigare in af tyska familjer. Der liksom i de egentliga städerna synas tyska hafva vunnit insteg.

Engelbrekt Engelbrektsson torde hafva varit ättling af en sådan tysk familj, af hvilken dock åtminstone tre ättled före honom[1] hade varit bosatta i Sverige. Vi kunna derför med all rätt kalla honom för en svensk man genom sin börd; att han till sinnelaget var svensk, visa mer än tillräckligt hans gerningar. Han var, berätta nästan samtida krönikor, helt liten till växten, men stor till sinnet, tapper och talför. Redan fadern hade adligt vapenmärke, ehuru ett annat än det sonen förde (fig. 167). Engelbrekt hade fått sin uppfostran i de stores gårdar, d. v. s. han hade genomgått den skola i ridderliga idrotter som var öflig för dem som ville utmärka sig i det borgerliga lifvet. Han var också, när befrielsekriget under hans ledning utbröt, väpnare.

Vi hafva sett, huru han åtog sig att hos konungen föra de djupt tryckta dalkarlarnes talan och med hvilken framgång detta skedde. När dalamännen omsider uppgifvit hoppet att på fredlig väg drifva igenom sina anspråk på en landsfaderlig styrelse, beslöto de att skaffa sig rätt med vapen i hand och tågade med Engelbrekt som höfding, icke genast ned mot Vesterås, der de hittills hade blifvit tillbakavisade med fagra löften, utan mot det ställe, der på närmaste håll förtryck hotade dem, till Borganäs fäste vid Dalelfven, i sydvest från Falun. Midsommarsdagen brändes fästet, som sedan dess legat i grus. Derifrån drogo de söder ut, längs någon af de vägar, som ledde genom bergslagen, och ryckte fram mot Köpings hus, hvilket den tiden tillhörde höfdingen på Stegeborg, italienaren Giovanni Franco eller som han af svenskarne kallades Johan Valen, om hvilken vi redan (s. 169) talat. Han afbidade icke anfallet, utan begaf sig till sitt andra fäste. Köpings hus stormades och nedbrändes. Nu var tärningen kastad och befrielsekriget i full gång. Med den rätt, som ett hugstort sinne och dalamännens förtroende gåfvo honom, uppträdde Engelbrekt som en makthafvande höfding. Han sände bud till vestmanländingarne, att de skulle möta honom vid Vesterås, men det var icke allenast bönderne han ville hafva på sin och fosterlandets sida utan äfven de store: han lät, enligt rimkrönikan, de friborne veta, att derest de icke ville möta honom, skulle de frukta för lif och gods. Grefve Hans af Ebersteins fogde på Vesterås hus gick Engelbrekt till mötes med ödmjuka later och lofvade att följande dag åt honom öfverlemna fästet. Sedan fogden dragit sig tillbaka, fick Engelbrekt i sitt läger helsa flere högättade män, hvilka förklarade sig villiga att med honom

167. Engelbrekts vapen.

— — — hjelpa riket af nöd
eller alla blifva slagna död'.

Åt en af dem, riksrådet och uplandslagmannen herr Nils Gustafsson[2],

[1] Hans fader Engelbrekt, hans farfader Engleka och hans farfarsfar Engelbrekt voro bosatta i Sverige. Det är mycket möjligt, att ätten räknade flere tidigare led inom Sverige, men de nämnas icke i urkunderna.

[2] Han förde i vapnet en båt mellan två stjernor.

anförtrodde Engelbrekt följande dag Vesterås fäste. Då uplandslagmannen hade slutit sig till honom, var det honom icke svårt att få den till Upsala sammankallade uplandsallmogen på sin sida. Han nöjde sig nu icke längre med att leda befrielsekriget, utan grep äfven in i regeringsåtgärder, i det han vid Upsala, efter att hafva öfverlagt med de store, som hade slutit sig till honom, befriade allmogen från en tredjedel af de dem pålagda skatterna.

Från denna tid antog befrielsekriget större mått. Bönderne i Rekarne (vestra Södermanland) hade lidit mycket förtryck af den öfvermodige Hartvig Flögh, som å grefve Hans' vägnar förde befälet på Gripsholm; rimkrönikan berättar:

Så svåra lät han dem af skatte
oxe, ko och hvad de åtte,
kläder, kittlar och gryta,
ingen rätt måtte de njuta.
Han red med så många svenner och hästar,
omildeligen lät han dem gästa;
han slog deras vänner och fränder i hjäl,
de njöto hvarken rätt eller skäl.
Så svåra han deras skatt ökte
allt det de egde han utsökte,
de öfvergåfvo deras gårdar och lupo derifrå,
för de olagar han lade uppå.
Han lät mäta för en mark det värdt var två,
det mände de bönder hårda gå.
Ofta lät han de bönder taga,
han stockade och klofvade[1] dem mot lagar,
han hade det i fulla akt,
medan han var i sin välmakt;
det ingen var hans like,
de voro få för hvilka han ville vika.

Nu spordes öfver Mälaren, huru Engelbrekt och dalkarlarne hade gått fram i Vestmanland, och rekarneborne reste sig i akt och mening att göra en påhelsning hos sin fogde. De funno honom dock ej, ty han, »rädd som en hare», förde sin dyrbaraste egendom på några skepp och seglade till Stockholm efter att hafva antändt fästet.

Längre norr ut började, på Engelbrekts uppmaning, resningen af Erik Puke, son af herr Nils Gustafsson och å hans vägnar höfding på Korsholm i Finland. En af honom bildad skara gick öfver till Åland, der fru Ida, enka efter herr Bengt Pogwisch, innehade Kastelholm. Hennes son Otto, som tidigare hade fört spotskt tal och sagt sig icke skola vika för tre, förlorade alldeles modet och uppgaf fästet mot löfte, att han skulle få behålla lifvet. En annan skara intog och brände Faxaholms hus (invid den nuvarande staden Söderhamn), om hvilken bedrift sedan sjöngs i folkvisan:

Det hände sig om marjemässdag
och rätt om middags tid.
De sköto elden på Faxahus,
att lågan stod änd' i sky.
Faxahus ligger i svartom brandom.

Der bor så mången man i Helsingland
i så storan vånda,
fyra för årder och sex för harf
och åtta för plogen stånda.
Faxahus ligger i svartom brandom.

[1] Satte i stock och handklofvar.

l af dessa framgångar var Engelbrekt ej sen att fortsätta befrielse-
n ryckte fram mot Stockholm, der han lägrade sig strax invid
h bad om ett samtal med konung Eriks fogde på slottet, tysken
›elin (fig. 168), hvilken rimkrönikan gifver följande vackra vitsord:

De bönder månde honom tacka,
med orätt lät han dem ej beskatta,
han gjorde dem nåde hvar han må,
de andra fogdar gjorde ej så,
ehvar han hörde någon träta,
gerna skilde han dem med rätta.
Det löne honom Gud, som väl förmår!

ekts uppmaning att öfverlemna fästet svarade Hans, att af konung
han fått det och åt ingen annan kunde han lemna det. Som
icke såg sig vuxen att nu företaga en belägring som lofvade en
afslöt han med Hans Kröpelin ett stillestånd intill den 11 näst-
november, under hvilket hvardera skulle lemna den andre i fred.
fter (den 1 augusti) skrifver en person från Stockholm till rådet
Här är en man som heter Engelbrekt Engel-
en svensk född i Dalarna, hvarest man får
osmundsjern. Han har samlat till sig fyrtio
tusen menniskor och får väl mera när han
ıar här i Sveriges rike uppbränt och vunnit
; och byar och kom till sist till Stockholm.
s begäran och mening är att hafva en ko-
ıige, de vilja drifva konungen af Danmark
ikena och sjelfva vara herrar, och detta på
skall åter varda i Sverige, som det fordom
ıg Eriks dagar, som nu kallas helig och som man här mycket
ı tid funnos inga tullar, inga skatter eller pålagor.»

168. Hans Kröpelins sigill.

var dock icke den första underrättelsen om dalkarlarnes resning
Sverige gick till utlandet. Till konung Erik i Danmark gingo
tidigt bud om den fara som hotade hans välde i Sverige, men
ı icke hafva väckt synnerligen stora farhågor. Biskoparne Tomas
och Sigge i Skara, som deltogo i fredsunderhandlingarna med
och hansestäderna, skrefvo den 20 juli 1434 till de hemmavarande
att de skulle den 1 augusti sammanträda i Vadstena för öfver-
der dock de två brefskrifvarne icke kunde infinna sig, emedan
så snart de ofvannämda förhandlingarna voro afslutade, ämnade
lmänt rådsmöte i Kjöbenhavn. I brefvet omtalas vidare temligen
usiternes angelägenheter, men om resningen i Sverige säges alle-
nu redan annorstädes i verlden det onda begynner qväfvas, har
menigheten i vårt rike upptändt en ondskans och sjelfförstörelsens
ı Gud, som sändt till jorden kärlekens eld, ingjute i eder och i
ns vänner sin heliga nåd till att utsläcka denna farliga eld, att

den ej växer till det omätliga.» Underrättelserna från Sverige måtte do hafva blifvit allt mera hotande, hvadan de två biskoparne vände hem ig och deltogo i ett rådsmöte som vid midten af augusti månad hölls i Vadsten Detta fick dock en annan utgång än hvad herrarne hade beräknat. Engelbrekt hade nämligen, sedan han lemnat Stockholm, skyndat till Örebro o sedan till Nyköping, der Albrekt Styke var höfding, och skulle båda slott uppgifvas, så framt icke konung Erik inom sex veckor hade skickat undsätning. Från Nyköping hade Engelbrekt gått till Ringstadaholm, hvars höfvidsman Henrik Styke, förlitande sig på fästets skyddade läge på en holme Motala ström, hade vägrat att gifva sig. Engelbrekt svor att inom en vecl hafva fästet i sitt våld och vid håret draga ut Henrik och lät genast bygg en flottbro och på denna uppföra en s. k. barfrid, ett torn fem våningar högt, men i stället för att fullfölja belägringen, afslöt han ett fem dagar stillestånd och skyndade ned till Vadstena för att inverka på riksrådens beslut. Dit kommen sammankallade han riksråden, och när de infunnit sig uppmanade han dem att hålla med riket, hvars frihet han nu ville återvinna När de härpå svarat nej och äfven vägrat att sända konungen ett uppsägelsebref, fattade han biskop Knut i Linköping i kragen för att draga honom ut till den väntande allmogen och hotade på samma sätt biskoparne af Skara och Strengnäs. Skrämda lofvade herrarne att göra allt hvad Engelbrekt ville, och de uppsatte den 16 augusti en skrifvelse, i hvilken de uppsade konungen tro och lydnad, men ordalagen visa allt för väl, att de gjorde det af tvång och icke af öfvertygelse. »Engelbrekt, heter det i brefvet till konung Erik, kom oförvarandes öfver oss alla med stor makt och grep och tvingade oss med värjande hand, att vi skulle hålla med honom och allmogen och värja vårt rikes land och rätt för alla oskäliga skatter, tunga och margfaldig orätt, som I och flere på edra vägnar hafva långligen gjort, så framt vi ej ville mista lif, gods och ära. Derför samtycka vi nu med all Sveriges allmoge och äro storligen med eder orätt nödda att uppsäga eder tjenst, råd och troskap, som vi hafva lofvat, svurit och tillsagt eder, så att I ej kunnen hädanefter hoppas af oss i någon måtta tjenst, råd eller manskap, efter det I ej hafven hållit oss de eder och den tro, som I med uppräckt hand hafven fullkomligen lofvat och svurit vid helgedomarna (relikerna) och den kristna tron.» De tillägga, att de med stor nöd och mycken bön hade af Engelbrekt utverkat, att denna deras uppsägelse icke skulle gälla förr än efter fjorton dagars förlopp, d. v. s. från och med den 30 augusti. Brefvet är underskrifvet af de tre biskoparne och sexton verldsliga rådsherrar, bland hvilka vi må särskildt nämna riddarne Magnus Birgersson (båt), Nils Erengislesson (natt och dag på längden), lagman i Södermanland, Gustaf Algotsson (Sture, tre sjöblad) och Bo Stensson, väpnarne Karl Ormsson till Bjurum (gumshufvud), Birger Trolle, Jöns Bengtsson (oxenstjerna) och Filip Bonde.

Engelbrekt fortsatte omedelbart derefter sitt härtåg. Ringstadaholm gaf sig och anförtroddes åt herr Nils Erengislesson, Stegeborg, som uppgafs utan strid af herr Giovanni Franco, lemnades åt biskop Knut. De i Söder-

köping församlade östgötarne anslöto sig till Engelbrekt och genom den tillökning i krafter, han nu vunnit, blef det honom möjligt att dela hären i tre afdelningar, som verkade hvar på sitt håll. Riksrådet Guse Nilsson förde en afdelning ned till Tjust och hotade Stäkeholm, hvarest med honom förenade sig riksrådet herr Bo Stensson samt Bo Knutsson (grip) och Karl Knutsson (Bonde) på Fogelvik. Stormningen misslyckades, och ett stillestånd afslöts intill den 11 november. Den andra skaran under Herman Berman intog Rumlaborg, hvars danske höfding med möda räddades undan den förbittrade allmogen, Trollaborg och Piksborg, inom hvars ringmur plogbillen i våra dagar bragt i dagen hvarjehanda föremål (jfr fig. 169—172). Engelbrekt sjelf drog sig uppåt landet, köpte för tusen mark Örebro hus af dess

169. Sporre.

170. S. k. dalpil.

171, 172. Två hänglås.

169—172. Fynd från ruinerna af Piksborg[1].

tyske höfvidsman och anförtrodde det derefter åt sin broder Nils samt mötte derefter vestgötarne utanför Axevall, hvars danske höfding försvarade sig manligen. Engelbrekt, som härifrån skref till biskop Tomas i Strengnäs, förtäljande för honom de svenska härskarornas framgångar, sina planer för den närmaste framtiden och namnen på de fogdar han tillsatt i de intagna fästena, lemnade i uppdrag åt Erik Puke att fortsätta belägringen och ryckte, under det på hans bud vermländingarne intaga Edsholm, Agneholm och Dalaborg och å andra sidan Berman eröfrar Falkenbergs hus, ned åt sydvest, bränner Opensten och Öresten, vinner nordhalländingarne på sin sida och uppgör med herr Axel Pedersson (Tott) på Varbergs hus, att han skall få

[1] Om hänglåsen fig. 171, 172, se Vitterhets- . . . akademiens månadsblad 1875, s. 165 o. f.

behålla fästet och af den fogde, som Engelbrekt tillsatte öfver landsbygden, mottaga hälften af de från länet inflytande skatterna. Utanför Falkenberg förenade sig Engelbrekts och Bermans härar, och för dem öppnade Halmstad sina portar. De ryckte vidare, men stannade, när de vid Lagaån mötte en skånsk här, med hvilken Engelbrekt afslöt ett stillestånd för obestämd tid. Efter fullbordadt befrielseverk återvände han nu till Stockholm.

Man må med skäl häpna öfver den raskhet, med hvilken allt blifvit utfördt. Inom loppet af ungefär tre månader hade nästan hela landet blifvit befriadt från utländska fogdar och de flesta af borgarna voro nedbrända — så hade allmogen och dennas hjelpare inlagt sin gensaga mot de senaste regenternes försök att, med förbigående eller upphäfvande af den urgamla författningen, lägga all förvaltningen i händerna på fogdar. Vi hafva sett, att, oaktadt riksrådets tvetydiga hållning i Vadstena den 16 augusti, flere riksråd hade slutit sig till Engelbrekt. Ett betydligt omslag hade ock inträffat i de stores åsigter.

Konung Erik hade för de danska och norska riksråden framlagt det svenska rådets uppsägelsebref, och å hans vägnar skrefvo de norska råden till de svenska (den 27 augusti 1434), varnande dem för deras farliga tilltag. Hade konungen icke gjort allt som vederborde, så skulle man tänka på de mångfaldiga ärenden som kräfde hans uppmärksamhet, och det härledde sig ingalunda af någon ovilja å hans sida. Vidare syntes det dem underligt, att det svenska rådet helt hastigt hade sändt en uppsägelse utan att tillförne, så vidt man visste, hafva till honom framstält sina klagomål. »Vi mena, heter det, att påminnelse bör gå före hämden, och att konungen är den som alltid gör väl mot eder och hvem han det bör göra.»

Man dröjde på den svenska sidan, innan man svarade på dessa föreställningar, men svaret, afgifvet den 12 september 1434, visar bättre än allt annat, huru Engelbrekts ande hade förmått göra sig gällande i landet. Rådets följande hållning visar väl, att icke alla dess medlemmar voro af själ och hjerta vänner af befrielseverket, men några hade dock afgjordt trädt på det fosterländska partiets sida, främst af dem biskop Tomas. Den nämda dagen hölls ett möte i Stockholm; svaret till det norska rådet är utfärdadt af »riksens råd af Sverige, biskopar, prelater, riddare och svenner och alla rikets menige inbyggare». De tillbakavisa beskyllningen, att de skulle hafva försummat att göra föreställningar; de hade tvärt om ofta förmanat, bedt och rådt konungen att hålla Sveriges rike vid dess skrifna rätt och privilegier, men det hade intet hulpit, utan hade konungen sjelf och genom sina fogdar utöfvat ytterligare förtryck, och de fattige som klagade inför honom hade han med egna händer slagit och illa handterat. Vidare upptages nu den vink som var gifven i anledning af tvisten rörande erkebiskop Olofs val (jfr s. 188): skrifvelsen innehåller en redogörelse för de eder som konungen hade svurit, när han hyllades vid Mora stenar (jfr s. 7), och för det sätt, på hvilket han hade hållit dem. Anklagelsepunkterna voro följande:

1. Han hade svurit att älska Gud och kyrkan, henne styrka o. s. v. —

I stället hade han förderfvat kyrkan och kristendomen genom att insätta »drafvelsmän» till biskopar, och hade han åt dem lemnat andlig biskopsmakt som en påfve, hvilket stöter på kätteri; han hade fördrifvit rätt valda och af påfven stadfästa biskopar, icke aktat Gud eller kyrkans bann, ej påfve eller kyrkomöte; deras sändebud hade han kastat i fångtornet o. s. v.

2. Han hade svurit att älska och vårda rättvisan, att nedtrycka all orätt i sitt rike o. s. v. — I stället hade han älskat, framdragit och upphöjt dem som kunde mest göra orätt och han ville icke ställa dem till rätta, när man öfverklagade deras åtgärder. Särskildt hade hans fogdar och embetsmän bränt, dräpt, upphängt i rök och utplundrat de menlöse.

3. Han hade svurit att vara sitt rike trofast och huld o. s. v. — I stället hade han velat bringa träldom öfver riket, i det han, ehuru vald konung, velat svikligt öfverlåta det åt hertig Bogislav af Pommern eller någon annan af dem som föra gripen[1] i skölden, hvarigenom han betagit riket dess rätt att välja konung. Ridderskapet hade han, mot rikets rätt, utarmat genom onyttigt utländskt örlig; han hade icke ersatt den skada det lidit, icke betalat lösen för dem som blifvit krigsfångar. Städerna hade han utarmat med oskäliga tullar, obeskedliga förbud o. s. v., hvarjemte han tillstadt danskarne att plundra dem. Allmogen hade han utarmat med skatter och behandlat bönderne, som vore de köpta trälar. All rikets ingäld, privilegier och statshandlingar hade han fört ur landet.

4. Han hade svurit att styra sitt rike med inländska män och ej med utländska o. s. v. — I stället hade han lemnat det mesta och bästa af landet och slotten åt utländingar, ehuru han icke kan bevisa, att de svenske varit honom otrogna eller olydiga.

För alla dessa oförrätter och andra flere, för hans ovillighet att rätta sig efter de föreställningar, som blifvit honom gjorda, återstod nu intet annat in att uppsäga honom tro och huldhet, »och mena vi, heter det, visserligen och för sant, att vi ej längre äro pligtiga att hålla honom tro och lydnad, efter det han har brutit med oss och icke vi med honom, efter det han icke hållit den tro och huldhet som han tillsvurit oss». Han betraktas nu som rikets fiende och ville svenskarne derför alla dem som med honom örliga idel vänskap, ära och dygd. Alla som ville handla på Sverige skulle fritagas från all oskälig tunga. Skrifvelsen är undertecknad af biskoparne Knut och Tomas, af riddarne Nils Gustafsson, Gotskalk Bengtsson (ulf), Nils Erengislesson och Bengt Stensson (natt och dag), af väpnarne Karl Ormsson (gumshufvud), Nils Jönsson, Karl Gädda, Mattis Ödgislesson (lilja) och Johan Karlsson (färla). Enahanda skrifvelser utfärdades till den preussiska ordens högmästare, till hansestäderna m. fl.

[1] Pommerns vapen.

Underhandlingar med konung Erik.

Erik inskeppar sig till Sverige med en här. — Riksmöte i Arboga, januari 1435. — Engelbrekt rikshöfvidsman. — Möte i Halmstad, maj 1435. — Fredsfördrag i Stockholm med konung Erik, oktober samma år. — Konungen utnämner drotsete och marsk.

Konung Erik fann numera ställningen i Sverige så betänklig, att han måste begifva sig dit. Han utskref en här i Danmark och inskeppade sig och sitt folk för att segla till Stockholm. Vid Bornholm förolyckades en del af hans skepp, andra förliste i Kalmar sund, och svenskarne sågo deri ett straff för det han hade i kalmartrakten plundrat och bränt gods som tillhörde Vadstena kloster. När han omsider kom till Stockholm, der Hans Kröpelin ännu innehade borgen, fick han icke den vänligaste välkomsthelsning. Engelbrekt, som den tiden befann sig i Vesterås, uppbådade åter den af honom redan hemförlofvade allmogen och ryckte i största hast mot Stockholm. Sjelf lägrade han sig med nerkingarne och vestmanländingarne på Långholmen, södermanländingarne intogo Södermalm och uppländingarne Norrmalm. Under tiden öfverrumplade rodskarlarne Östhammars hus, och konungen, som ej ville allt för mycket splittra sina krafter, lät uppbränna Almarstäk. I stället fingo gråmunkarne på den nuvarande Riddarholmen mottaga en besättning af fem hundra man, och en annan truppstyrka förlades på Helgeandsholmen. Allt såg sålunda helt krigiskt ut, men fick ett fredligt slut. Ännu den 3 oktober, sedan konungen med sin krigsmakt var kommen till Sverige, hade biskop Knut i Linköping, hans brorson riddaren Bo Stensson och herr Nils Erengislesson tillskrifvit den preussiska ordenshögmästaren Paul von Rusdorf för att bedja honom hjelpa Sverige i striden mot konung Erik, men rådet fann sig dock föranlåtet att öfvergifva den ställning det under den senaste tiden hade intagit och begynte underhandla med konungen. Oaktadt det tidigare afgifna och på goda grunder stödda rättfärdigandet af trohetsuppsägelsen bestämdes nu i november 1434, att tvistefrågorna skulle pröfvas af fyra rådsherrar från hvart rike, hvilka dock icke skulle fälla sitt utslag förr än i september månad 1435, och detta beslut fattades, utan att några åtgärder vidtogos för att under dessa tio månader tillförsäkra Sverige en ordnad styrelse, hvadan den osäkerhet, som hade utmärkt konung Eriks föregående regering, skulle fortfara. Konungen återvände nu till Danmark efter väl förrättadt ärende, qvarlemnande på Stockholms hus sex hundra danskar.

Helt naturligt fann man i Sverige ganska snart ställningen vara ohållbar. Konung Magni tanke att låta hela folket, icke blott de stora herrarne, andliga och verldsliga, utan äfven köpstadsmän och bönder, taga del i handläggningen af de allmänna angelägenheterna blef nu förverkligad, i det att ett allmänt riksmöte hölls i Arboga den 13 januari 1435. **Engelbrekt** valdes här till rikets höfvidsman, en värdighet som visserligen icke var känd i det äldre svenska statsskicket, men likvisst till fyllest finner sin förklaring i de för handen varande osäkra förhållandena, osäkra, emedan konungen, ehuru

n såg sitt välde så allvarligt hotadt, icke hade funnit för godt att vidtaga gra åtgärder för att gifva Sverige en ordnad styrelse. Arboga riksdag vi-le sin angelägenhet att vinna en sådan icke allenast genom att utkora en fvidsman för hela riket, utan ock genom att, efter gammal sed, tillsätta fvidsmän i hvart landskap. Engelbrekt öfvertog ledningen af landets öden h sörjde äfven för andra ärenden än försvaret mot Erik; han försökte vid nna tid att vid Telge gräfva en graf så djup, att skepp skulle kunna på nna väg färdas mellan Mälaren och Östersjön, hvilket vackra företag det ck icke lyckades honom att fullborda. Hans tanke blef icke förverkligad r än i vårt århundrade.

Engelbrekts välde blef dock icke länge betryggadt. Hans Kröpelin och preussisk ordenskomtur, Henrik von Althaus, ville på allt sätt förebygga afgörande brytning, och de underhandlade i början af februari i Sigtuna d Engelbrekt och svenskarne, som förklarade, att de ville nöja sig med Erik, enast han ville låta Sverige få hafva sin godå rätt okränkt. Med detta ked redo Kröpelin och komturen till Danmark, hvarest de underhandlade d konungen, med den påföljd, att denne, efter nråd med det danska riksrådet, bestämde, att ett likningsmöte skulle snart hållas i Halmstad. Un- tiden utfärdade å svenska rådets vägnar erke-kop Olof, som nu hade återkommit till Sverige, kop Knut, herr Nils Erengislesson och hans son, maren Erengisle, herr Bengt Stensson, Engel-kt, Olof Ragvaldsson och den sedermera i Sveriges toria olyckligt ryktbare Magnus Gren (fig. 173) i rundskrifvelser till grannstaterna, i hvilka de nytt redogöra för orsaken till resningen, hvars tiga utveckling de tillskrifva ett Guds under, n i hvilka de ock förklara, att de hela tiden it sinnade att behålla konung Erik, allenast han ville hålla sina eder och era i enlighet med Sveriges lag. Vid samma tid affärdades till kyrko-let i Basel den sidan 189 omtalade klagoskrifvelsen öfver konung Eriks nniska och ogudaktiga förfarande.

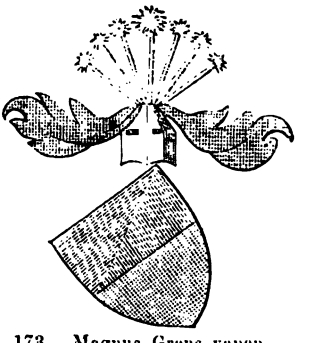

173. Magnus Grens vapen (spets från venster).

Tolf män sammanträdde i Halmstad, sex utsedda af konungen och sex svenskarne[1], och hade den 3 maj kommit öfverens om följande bestäm-ser. Konung Erik skulle nästkommande 29 juli infinna sig i Stockholm att der göra upp saken med svenskarne, konungen skulle ersätta dem som öslagét i Öresund (jfr s. 175) hade blifvit tagna till fångar den skada hade lidit, och till konungen skulle aflemnas den skatt som hans fogdar lle hafva uppburit intill midsommarn 1434, då kriget utbröt; alla slott, i icke hade blifvit brända, med derunder liggande län skulle öfverlemnas konungen, som skulle behållas i sitt konungadöme mot det, att han hölle

[1] Erkebiskop Olof, biskoparne Knut och Sigge, Södermanlands lagman herr Nils Erengislesson, ergötlands lagman Knut Jönsson (tre rosor) och Magnus Gren.

sina eder; sammanbindelsebrefvet, genom hvilket de tre rikena hade blifvit förenade, skulle stå vid makt och förevisas i original eller i fullgod afskrift vid julimötet i Stockholm; rikets råd skulle sända i hvart län två män att bestämma hvilka utskylder borde utgå till slotten; Halland skulle genast återställas till Danmark; alla skatter skulle bestämmas af konungen och rådet, så att de voro för allmogen drägliga, utan att derför konungens och kronans rätt kränktes; Engelbrekt skulle få Örebro slott och län, med förbindelse att derför göra konungen trogen tjenst, efter hans död skulle förläningen utan vidare återgå till kronan; Erik Puke fick som pantlän Rasbo härad i Upland, med rättighet för hans arfvingar att vid hans frånfälle erhålla i utbyte mot länet den penningsumma som pantbrefvet bestämde; i Sverige skulle tillsättas drotsete och marsk. — Alltså skulle Sverige åter erkänna konung Erik, Engelbrekts rikshöfvidsmanskap skulle upphöra och i stället skulle, till upprätthållande af regeringsärendenas gilla gång, de två nyssnämda gamla embetena återupprättas, d. v. s. i stället för det dåvarande tillfälliga skicket skulle ett fortfarande ordnadt skick upprättas. Det svenska rådet, för hvilket detta beslut framlades, i Upsala pingsttiden 1435, förklarade med till ed upplyfta händer, att om konung Erik ville lemna alla slott och län i Sverige åt infödda svenska män, i enlighet med rikets råds tillstyrkande, och om de utländska herrarne miste sina län och om han gåfve dem full säkerhet, att han ville styra i öfverensstämmelse med rikets lag, då ville de erkänna honom som sin konung; alla ärenden skulle afgöras med rikets råds råde och efter lagboken, men ville konungen icke göra så, då förbundo de sig allesamman med tro, ed och ära att med lif och gods värja rikets frihet och lag, och skulle de aldrig derefter vara konung Erik lydiga eller hjelpande, hvarken lönligen eller uppenbart. Samtidigt uppmanade det svenska rådet alla dem som tjenade utländska slottshöfdingar att inom fjorton dagar lemna sin tjenst och inställa sig hos rikets män.

Den 29 juli kom, utan att konungen, som tolf dagar förut hade slutit freden med holsteinarne, gjort ett försök att infinna sig i Stockholm; han icke ens sände, hvilket var i händelse af förfall för honom aftaladt, något befullmäktigadt ombud. De i Stockholm talrikt församlade svenskarne läto sig öfvertalas af Kröpelin att gifva konungen anstånd till den 8 september. Han infann sig då, efter att som vanligt hafva haft en olycklig sjöresa, och underhandlingarna öppnades i helgeandshuset. Efter sex veckors tvistande kom man den 14 oktober till afslutande af ett fredsfördrag. Erik erkändes som konung, unionen upplifvades, och skulle af sammanbindelsebrefvet en bestyrkt afskrift finnas i hvart rike; konungen skulle i samråd med riksrådet utnämna drotsete och marsk. Alla rikets slott och län skulle åt honom upplåtas, men han skulle i alla insätta svenska höfvidsmän med undantag för de tre vigtiga slotten vid Stockholm, Nyköping och Kalmar, hvilka han fick efter eget skön lemna åt danskar eller norrmän, men alla slotten skulle, när konungen afginge med döden, upplåtas åt den nyvalde konungen (hvarigenom rikets rätt att välja konung erkändes); alla andra tvistiga punkter öfverlemnades åt tolf

kiljedomare att afgöras och efter deras utslag stadfäste konungen det mesta
f halmstadsfördraget. Frågan till hvilket land Gotland skulle höra bragtes
fven på tal, men lemnades oafgjord; det norska riksrådet skulle i denna
ak framdeles fälla utslag.

De fattade besluten skulle genast sättas i verket. Rikets slott upp-
ätos åt konungen. De två höga riksembetena skulle tillsättas. Rådet ansåg
Karl Knutsson, Bo Knutsson (grip) och Nils Stensson (natt och dag) vara de
ämpligaste att öfvertaga drotsetevärdigheten och bad konungen dertill utse
n af dem. Men konungen svarade, att dessa tre voro mycket för unga,
ch bad han rådet i stället välja en af de tre som han satte på förslag, herr
Kristiern Nilsson (vase), herr Bengt Stensson (natt och dag) och herr Nils
Erengislesson. De korade den förstnämde, och utsåg konungen derefter Karl
Knutsson till Fogelvik att öfvertaga marskembetet. Båda undanbådo sig de
naktpåliggande uppdragen, men läto sig af konungen öfvertalas, hvarefter Karl
Knutsson bad honom gifva sig hvad han behöfde för att uppehålla embetet.
Konungen svarade honom vredgad:

Jag vill lära dig ett råd,
akta, att du dina fötter ej längre utsträcker
än som skinnfällen räcker.

Den misstämning som denna oefterrättlighet framkallade var ej den
ista. Svenskarne klagade öfver, att konungen ej ville hjelpa drotseten och
narsken att upprätthålla sina embeten, i det han icke gaf dem några före-
krifter; de knotade, när konungen, utan att fråga efter det nyss slutna för-
raget, begynte utdela förläningar utan att spörja det svenska rådet om dess
ening. På dettas begäran gjorde de danska rådsherrarne, som vistades i
ockholm, konungen föreställningar, men det hjelpte icke. Det svenska rå-
t vände sig då till honom, men fick till svar:

Eder jaherre vill jag ej vara.
Engelbrekt hafver mig den skada ej gjort,
det gjorden I mig och edra fränder.

nesstämningen förbättrades icke, när konungen vid sin afresa i början af
ember fråntog den af svenskarne med skäl aktade Hans Kröpelin befälet
r Stockholms hus, för att lemna det åt en dansk riddare herr Erik Nils-
En annan dansk satte han till herre på Nyköpings hus, och tvärt emot
aget lemnade han äfven Stegeborg åt en utländing, Johan Fleming,

den argaste skalk honom tjente då,
en sjöröfvare mände han vara,
röfva och stjäla han aldrig spara',
han var ärelös och slagen uppå sin mun,
han hade tro ej mer än en hund.

gde på Stäkeholm satte han sin kammarsven Olof Finne, och hvar han
n genom skärgården, plundrade han bönderne på deras håfvor.

Det andra befrielsekriget. 1436.

Riksdag i Arboga, januari 1436. — Engelbrekt och marsk Karl Knutsson tåga mot Stockholm. — Slottet belägras. — Karl Knutsson rikshöfvidsman. — Engelbrekt erhåller makt, jemsgod med marskens. — Engelbrekts nya segertåg genom landet. — Engelbrekt kallas af rådet till Stockholm. — Han mördas af Måns Bengtsson (natt och dag), april 1436. — Engelbrekts personlighet. — Visan om Engelbrekt.

Engelbrekt, biskop Tomas och uplandslagmannen Nils Gustafsson hade icke beseglat fördraget med konungen, under det den sistnämdes son Erik Puke hade underkastat sig. Den afvaktande ställning de tre sålunda intogo hade i fullaste mått blifvit rättfärdigad genom konungens nyss omtalade beteende. Förbittringen öfver detta var allmän. Som konungen hade svikit, trädde den ofvan omtalade öfverenskommelsen från pingsttiden 1435 i kraft, att man skulle offra lif och gods för Sveriges frihet. Det blef nödvändigt att fatta ett beslut och till den ändan sammankallades en **riksdag i Arboga** till den 5 januari 1436, hvarest man beslöt att i en skrifvelse till konungen framföra sina klagomål öfver det sätt, på hvilket han hade bortgifvit länen, samt deröfver att han icke lemnat drotseten och marsken några bestämmelser angående deras embetsutöfning, hvarigenom, trots deras utnämning, allt vore bragt tillbaka till det gamla obestämda orediga tillståndet. Brefvet slutade med följande bevekliga uppmaning: »Käre, nådige herre, vi förmana eder än, bedja er ödmjukligen och råda högligen, att I afhjelpen detta och sörjen derför, att alla i Stockholm öfverenskomna artiklar hållas och förbättras före nästkommande 5 februari, och förmana vi eder ännu, för Guds hårda, heliga döds skull och för allt godt som I hafven haft och ännu mågen hafva af Sverige, att I hållen oss de eder, som I hafven svurit, och låten oss njuta vår lag, skrifna rätt, frihet och privilegier. Bevisen eder härutinnan som eder bör. Sker det, då mån I veta för sant, att vi vilja hafva och hålla er för vår rätte och hulde herre och konung, så länge I lefven, men sker det ej, hvilket Gud förbjude, då mån I aldrig af oss vänta manskap eller tjenst efter förenämda 5 februari. Gören nu häri som er och oss allesamman ligger makt uppå och vi eder väl tilltro. Gud allsmäktig ingifve eder det, hvarigenom I och vi och alla edra riken och deras inbyggare kunna blifva evigt beståndande.» I en samtidigt utfärdad skrifvelse till danska rådet visas, att hädanefter vore all dagtingan omöjlig, men äfven om svenskarne nu komme att söka sitt bästa på egen hand, skulle danskarne vara försäkrade om deras fortfarande vänskap.

Man må med fullt fog beundra den tålsamhet och omtänksamhet, med hvilken svenskarne gingo till väga i denna sak; efter de tidigare öfverenskommelserna hade konung Erik genom sitt senaste beteende ohjelpligen förverkat Sveriges krona. Den långmodighet man visade i handling är så mycket mera värd vår aktning, som sinnesstämningen var — och det med skäl — mycket upphetsad. Mångahanda rykten lupo landet omkring, grundade och ogrundade, och alla funno villiga öron och tungor. Så berättades under Arboga riksdag, att konungen ärnade strax efter islossningen infinna sig i Stockholm tillsammans med hertig Bogislav för att öfverlåta åt honom den vigtiga

staden, som kunde vara en underpant på hans blifvande herravälde öfver hela Sverige. Engelbrekt uppträdde då i församlingen och sade: »Vi vilja ej bida längre, utan vilja alla rida till Stockholm för att spörja danskarne, huru det står med vår dagtingan, för hvilken de hafva gått i borgen. Det är bäst att vi följas allesamman, på det danskarne ej må sätta försåt för oss.» Han uppmanade marsken att följa med och de bröto upp. När de hunno fram till Stockholm, läto tyskarne i staden stänga portarna och uppdraga vindbryggorna. Marsken, herr Gotskalk Bengtsson (ulf), Engelbrekt och ännu en redo då fram med en hatt fäst på ett spjut. Två tyska borgmästare gingo dem till möte, men ville icke svara på deras fordran att få komma in i staden, förr än de hade rådgjort med den danske höfdingen på Stockholms slott. Tvenne gånger kommo de åter ut till de i yrväder och frost bidande svenskarne och vägrade till sist att släppa dem in, »konungen hade icke befalt dem så». Då brast tålamodet för Karl Knutsson, han grep den ene borgmästaren i nacken och lemnade honom som fånge åt en af sina svenner, Engelbrekt grep den andre och svenskarne stormade fram mot porten, utan att fråga efter det regn af stenar och pilar som besättningen i porttornet sände öfver dem. Borgerskapet, som icke vågade allvarsamt stöta sig med den svenska hären af farhåga, att då all tillförsel af landtmannavaror skulle afskäras, skyndade till porten och slog sönder låset. Svenskarne ryckte då in och uppsatte sitt baner på Korntorget (Kornhamn), der Karl Knutsson med högljudd röst ropade: »Alla som vilja hålla med riket må samla sig under det svenska baneret och de skola icke lida någon skada.» Borgarne strömmade dit, marsken och Engelbrekt satte sig i besittning af de öfriga porttornen, och Karl Knutsson tillsporde sedan från rådhusets burspråk[1] den på Stortorget församlade menigheten, om den ville hålla med riket och ställa sig på de svenskes sida. Borgarne ropade ja och svuro riksrådet trohet, hvaremot de fingo ett förmånsbref, hvilket än i dag förvaras, med riksrådens vidhängande sigill, i Stockholms stads rådstuga. De svenska höfdingarne läto säga Hans Kröpelin, som för tillfället vistades i gråbrödraklostret på den nuvarande Riddarholmen, att de ej ville honom något ondt, men att han icke finge vara i staden, utan gjorde bäst i att begifva sig till sin landtgård. Till slottshöfdingen sände de för att fråga hvad han menade med sina fiendtliga åtgärder; de kommo icke i någon ovänlig afsigt, utan ville allenast påminna danskarne att förmå konungen hålla sina förbindelser. Då herr Erik det oaktadt fortfor att anfalla staden, samlades de förnämsta svenskarne i Vår frus gillestuga vid Skomakargatan och beslöto sig för att på allvar belägra slottet — och dermed var kriget åter börjadt. Marsken besatte staden mellan den helige Nikolai kyrka och Norrström, borgerskapet bevakade kyrkogården och de der invid liggande slagtarbodarna, Erik Puke förde befälet i öster derom ned till stranden, bröderne Nils Jönsson och Bengt Jönsson (oxenstjerna) besatte Helgeandsholmen. Erkebiskop Olof, som trots all tidigare förföljelse från konung Eriks sida hade

[1] Ett utsprång på rådhuset, från hvilket man plägade tala till folket. Rådhuset låg den tiden ungefär der börsen ligger nu.

efter sin hemkomst sökt arbeta för fredens upprätthållande, sände nu sitt folk beväpnadt att ställa sig till marskens förfogande. Fåfängt sökte danskarne under utfall antända staden, i hvars underbara bevarande svenskarne sågo ett bevis för den ynnest, med hvilken jungfru Maria omfattade deras sak.

Hade nu således uppsägelsen åter trädt i kraft och var man således utan konung, var det icke längre bevändt med att hafva en marsk och en drotsete; det var nödigt att å nyo välja en rikshöfvidsman. Engelbrekt, som hade börjat belägra Nyköpings hus, vände åter till Stockholm för att deltaga i valförsamlingen, som hölls i svartbrödraklostret (i närheten af det nuvarande Jerntorget). Man utsåg tretio valmän, af hvilka tjugufem gåfvo sina röster åt marsken Karl Knutsson, allenast tre röstade på Engelbrekt och två på Erik Puke. Enheten i befrielseverket var redan bruten, de stora ätterna ville icke längre lemna makten i händerna på Engelbrekt, som i jemförelse med dem var en uppkomling och som hade sitt förnämsta stöd i allmogen. Denna stod ock nu på Engelbrekts och Pukes sida, när de, förbittrade öfver valets utgång, fordrade, att en af dem skulle utses till höfvidsman, och hade allmogen så mycket att säga mot ridderskapet och de andlige som höllo med marsken, att man som en förmedling lade i Engelbrekts händer en makt som var jemlik marskens; under det denne fortsatte belägringen af Stockholms slott, skulle Engelbrekt på nytt tåga genom landet för att utdrifva alla »oskäliga» fogdar. Än en gång erbjöd sig Hans Kröpelin att medla med konungen. Man antog hans tillbud: ville konungen låta dem njuta lag och rätt, voro de ännu benägna att erkänna honom som sin herre.

Engelbrekts tåg genom landet var hastigt och segerrikt. Han sammankallade södermanländingarne att belägra Nyköpings fäste, hvars besättning försvarade sig med mannamod. Östgötarne, som han hade stämt sig till möte i Söderköping, sände han att under befäl af väpnaren Erengisle Nilsson belägra Stegeborg; Bo Knutsson bröt, på hans befallning, upp med tjustborne för att taga Stäkeholm. Borgarne i Kalmar förklarade sig vilja hålla med konung Erik, så länge herr Jöns Grim innehade slottet. Engelbrekt lät då besätta skansen vid Kläckeberga och gjorde derifrån staden och huset mycken skada; till anförare för de belägrande satte han Nils Stensson (natt och dag), hvars svenner genast vid krigets utbrott hade med öfverdådig djerfhet satt sig i besittning af Brömsehus; de hade legat på lur med spända armborst utanför fästet, och när de hörde vakten afblåsas och borgporten öppnas, trängde de in genom denna, grepo fogden och jagade ut besättningen. Engelbrekt, som vid denna tid stod i underhandlingar med de missnöjde i Norge och sökte förmå hansestäderna till ett förbund mot Erik, ryckte vidare ned i Bleking, der Ronneby stad, efter ett fåfängt försök att försvara sig, underkastade sig den segrande fältherren. Skåningarne slöto efter ett par sammandrabbningar stillestånd; för tusen gyllen köpte Engelbrekt Laholms fäste, der han till höfding satte småländingen Arvid Svan, som sedermera blef lagman i Tiohärad. Halmstad, som snart öfvergaf tanken att hålla sina portar slutna för den svenska hären, fick en stark besättning. Kring Varbergs fäste förlade han

ı manstark trupp, fogden på Elfsborg tvang han till stillestånd och fråntog ɔnom all befattning med det under slottet liggande länet.

Från Elfsborg begaf han sig till Axevall, under hvars belägring han uknade. Efter att under mindre än fyra månader hafva uträttat allt detta, ınde han hafva rätt att unna sig någon ro och red till Örebro, hvars hus :h län han sjelf innehade för lifstiden. Han hade knapt hunnit dit, förr än t bud anlände från det i Stockholm församlade riksrådet som önskade, att ngelbrekt skulle komma för att deltaga i förhandlingarna. Utan att rygga llbaka för sin ohelsa, gjorde han sig i ordning till affärd. Innan han kom t resa, infann sig herr Bengt Stensson (natt och dag) från Göksholm för t med honom afhandla en dem emellan varande tvist [1]. De kommo öfver- ıs att hänskjuta den till riksrådets afgörande och lofvade hvarandra frid :h säkerhet under tiden, Engelbrekt för sig, herr Bengt för sig och sonen åns. Engelbrekt bjöd honom sedan att gästa hos sig på Örebro hus.

Sjuk, så att han icke längre kunde stiga sjelf på och af hästen, red En- ɛlbrekt från Örebro ned till Hjelmaren och steg i en båt för att fortsätta rden. Hans väg gick förbi Göksholm och han lät lägga till vid en holme g. 174) i närheten, der han sökte värma sig vid en i hast upptänd eld. Om ı liten stund kom en båt roende från Göksholm. När Engelbrekt såg den, de han: »Nu mån I alla se, att herr Bengt vill visa mig den vänskapen t bjuda mig hem till sig, men jag gitter det ej för min sjukdoms skull.» an sände dock ned till stranden för att visa Måns Bengtsson, som satt i ıten, hvar han beqvämast kunde lägga till. Denne sprang i land och rusar ɔp mot Engelbrekt, som, stödd på sina kryckor, stod färdig att mottaga honom, h tillropar honom: »Får jag ännu frid i Sverige?» Engelbrekt svarade, matt sjukdomen: »Din fader har tillsagt mig lejd, jag hoppas, att han för dig ıtalat den frid han lofvat mig.» Måns Bengtsson lyfte då en yxa som .n hade i sina händer, Engelbrekt sökte med kryckan afvärja hugget, som ar af tre fingrar, och när han vände sig för att fly, gaf Måns honom tvenne ıgg bakifrån. För det andra segnade han ned mot en sten och dog. Den lösa kroppen genomsköts med pilar af mördarens följe. Rimkrönikans för- ttare utbrister:

Engelbrekt hade ofta för riket lifvet vågat,
för hans bästa och andra flera,
han fick det dock ej njuta dess mera.
Herre Gud, som i himmelrike bor,
låte honom njuta, att han var Sverige tro (trogen),
jungfru Maria, med din helga bön,
nu hjelp hans själ till himmelrikets lön,
alla Guds helgon i himmelrik
bedjen för honom evinnelig.

ı den sena våraftonen — det var den 27 april — fördes Engelbrekts maka h svenner till Göksholm, utan att herr Bengt Stensson gjorde någon in- ndning. Måns skyndade med en af den mördades svenner till Örebro, för t med hans hjelp få borgen i sitt våld, hvilket dock ej lyckades, tack vare

[1] Herr Bengt Stensson hade som höfding på Telge hus låtit uppbringa ett lübskt handelstyg, ehuru det svenska rådet hade tillförsäkrat hansestäderna fred och trygghet. Erik Puke berade då, å Engelbrekts vägnar, Telge hus, som uppbrändes. Häraf vållades oenigheten mellan rr Bengt och Engelbrekt.

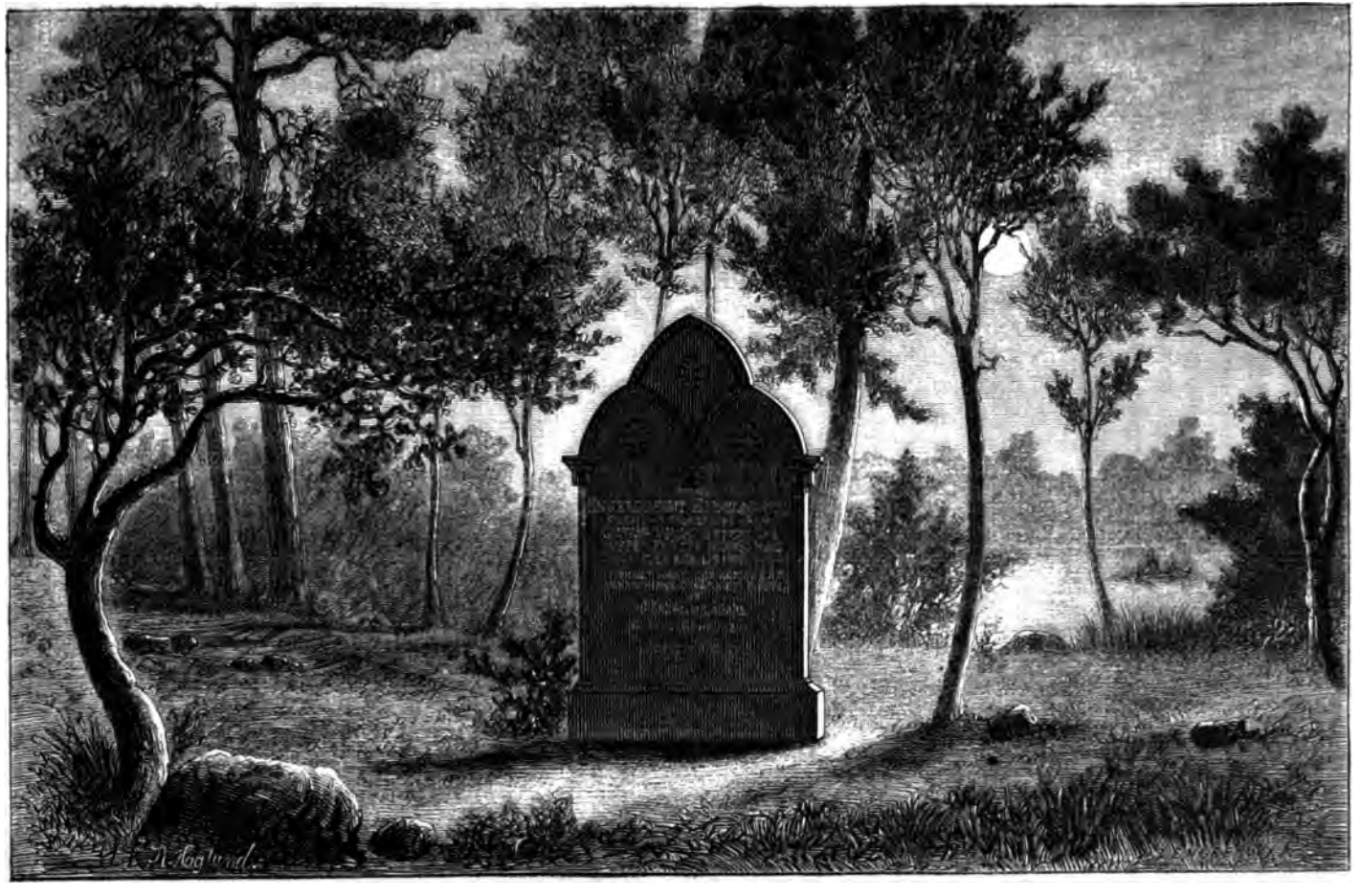

174. Engelbrektsholmen i sjön Hjelmaren.

Inskriften lyder: Här föll Engelbrecht Engelbrektsson, svenska frihetens värn. Gustaf Vasas föredöme. Offer för ett nidingsverk d. 27 april 1436. Minnet hade lefvat 382 år innan minnesmärket restes af Göksholms ägare G. M. von Rehausen.

fogdens försigtighet. Han plundrade då i staden allt som tillhörde Engelbrekts folk och vände sedan åter till hemmet, der han frigaf Engelbrekts maka.

Bönderne i Mellösa rodde öfver till holmen och förde liket till jordfästning i sin kyrka. Ryktet om det blodiga odådet spridde sig med blixtens hastighet öfver riket och framkallade allmän sorg. De maktegande i landet underlåto att ställa mördaren till ansvar, men bönderne och Engelbrekts svenner sökte taga sjelfhämd. Förgäfves stormade de det fasta tornet på Göksholm, de fingo nöja sig med att bränna ned gårdens träbygningar. Det var för öfrigt ett blindt raseri i sorgens bitterhet, som dref dem till anfallet på Göksholm; mördaren och hans fader hade vid ryktet om resningen flyktat till Ringstadaholm i Östergötland.

Onekligen är Engelbrekt en af de märkligaste personligheterna i vår medeltids historia. Från att icke hafva spelat någon framstående rol, träder han plötsligt fram, hans ord och föredöme mana genast och i vida kretsar till efterföljd — det är tydligen den rätte mannen på den rätta platsen och i det rätta ögonblicket. Fältherreskicklighet, för så vidt man får tala om en sådan i sammanhang med medeltidens krigssätt, eller åtminstone förmåga att ordna och utföra ett anfall på en befäst plats egde han uppenbarligen i hög grad. Man har i senare tid mot honom framkastat beskyllningar för sjelfviskhet och oklokhet; de kunna tillbakavisas som obefogade. Det är sant, att han satte sin broder till fogde på Örebro hus, men han hade dessförinnan emnat andra slott åt män, till hvilka han icke stod i slägtskapsförhållande. Det kan ju för öfrigt mer än väl hända, att han gaf brodern Örebro icke så mycket för att tillskynda honom en vinst, som emedan han behöfde en fogde, på hvilken han kunde obetingadt lita; det vissa är, att brodern snart lemnade Örebro och vi finna ej någon antydan, att han, som öfverlefde den 27 april 1436, hemtade någon fördel af Engelbrekts storverk. Härtill kommer en annan omständighet som kanske innebär förklaringen, hvarför just Örebro hus lemnades åt Nils Engelbrektsson: Engelbrekt hade köpt det från konung Eriks fogde för en betydande penningsumma och kunde således hafva särskild rätt att förfoga öfver detta hus. Att Engelbrekt sjelf vunnit timliga fördelar genom sin fosterländska verksamhet utom besittningsrätten till Örebro län, har ingen kunnat påstå. Att han blef missnöjd med 1436 års val af rikshöfvidsman, torde man icke kunna förtänka honom, och hans vrede innebär icke nödvändigt ett bevis för sjelfviskhet. Man kan sträfva efter makten, man kan gräma sig öfver att sakna den, emedan man vet med sig, att man kan använda den. Mot lågt sjelfviska bevekelsegrunder för missnöjet öfver Karl Knutssons val talar den omständigheten, att enligt rimkrönikan hade Engelbrekt varit nöjd, om Erik Puke och icke han hade blifvit vald. Engelbrekts underhandlingar med Norge och med hansestäderna år 1436 hafva förekastats honom såsom vitnesbörd om bristande statsmannaklokhet och ett mindre lofvärdt försök att bakom Karl Knutssons rygg inleda förbindelser med främmande makter. Men denna beskyllning torde vara förhastad, så länge vi icke veta, huru stort inflytande på regeringsärendena lemnades Engelbrekt, när

makten delades mellan honom och hans högadlige medtäflare. Det är möjligt att Engelbrekt föll ett offer för ett politiskt hat, men den närmaste anled-

175. Örebro kyrka.
Tornet från slutet af 1700-talet. — Engelbrekts stod. af K. G. Qvarnström, afstäckt 1865.

ningen till hans död var dock hans rättrådighet, som icke ville tillåta, att ett fördrag afslutet med en främmande makt kränktes. Det är icke vår mening

att Engelbrekt var en man utan vank och lyte, han var en menniska och hade en menniskas brister, men det vilja vi påstå, att i hans uppträdande i historien finnes intet som berättigar att mot honom framkasta en förebråelse. Af dem, som verksamt gripit in i sin tids utveckling, är det icke mången hvilken man har rätt att gifva ett sådant vitsord.

176. Svenska rikssigillet från 1436 [1].

I folkets hågkomst var Engelbrekts minne heligt. Från Mellösa flyttades hans jordiska qvarlefvor till kyrkan i Örebro stad (fig. 175), och sägner uppkommo om under, verkade vid hans graf, hvilken ingen nu kan utvisa. Till ersättning har vårt tidhvarf rest åt hans minne en stod utanför de murar, inom hvilka hans kropp fick hvila.

Engelbrekts korta och bragdrika saga blef tidigt föremål för literär behandling. En samtida, hvilkens namn vi ej känna, skildrade hans öden i ett historiskt qväde, hvars versform utmärker sig framför tidens öfriga rimmade historier genom om-

177. Öfre sidan och handtaget till svenska rikssigillet.

[1] Inskriften lyder: Sigillum regni Svecie. Sanctus Ericus sucvorum gothorum rex [rex ej fullt klart på originalet] (Svenska rikets sigill. Erik den helige, svears och götars konung).

vexling och behag i bygnaden. Det mesta deraf har dock försvunnit, allden stund en man, som sedan skref på vers Karl Knutssons historia, helt och hålle omarbetade den ursprungliga versformen i engelbrektskrönikan[1]. Men de var icke allenast formen som förändrades, utan äfven i någon mån innehålle; i det den konung Karl mycket bevågne omarbetaren ur den nya texten uteslöt en del saker, som kunde anses vara antingen för konung Karl icke angenäma att minnas eller allt för smickrande för Engelbrekt.

Biskop Tomas i Strengnäs egnade minnet af den store frihetsvännen en dikt, ur hvilken vi låna några verser:

Det var en man het Engelbrekt,
om honom nu börjas denna dikt,
i Sverige var han födder.
Han förde om landet klubba och svärd,
han fäktade fast förutan flärd
och dertill var han nödder.

Utländske rådde Sverige då,
det kunde ej värre i riket stå,
de styrde land och fäste.
Svenska män hade sådan nöd,
de ville då hellre vara död'
än lida längre slika gäster.

Israels folk under Farao
kunde ej mera lida oro
än svenskarne då försökte.
Ingen man kan vara så klok
att skrifva det i bref eller bok
hvad armod dem då tryckte.

Guld och sölf fördes allt bort,
lag och rätt älskades ej stort,
rof och våldsverk öfdes.

Erik lät det vara sitt testament,
att den fick värst som bäst hade tjent,
det kunde då med sanning pröfvas.

Mången man var då så arm,
att han förgicks af sorg och harm,
som honom kom då tillhanda.
Unger och gammal, eho det såg,
och än det barnet i vaggan låg
måtte väl gråta den vånda.

Gud väckte upp Engelbrekt den lille man
som till det ärendet litet kan,
han gaf honom makt och snille.
Slott, städer, folk, län och land,
de gingo honom fullt snart i hand,
Gud fogde't som han ville.

Då han hade så manliga stridt
och ryktet gick öfver verlden vidt,
då fick han det till löna.
En tid han for från Örebro,
då vardt han slagen i goda tro.
Så plägar man troskap röna.

Uti brefvet, som i augusti 1434 skrefs från Stockholm till rådet i Danzig, förekom det märkliga yttrandet, att bönderne ville återföra tillståndet i landet till att blifva sådant det var på den helige konung Eriks tid. Ett allvarligt försök i den riktningen hade naturligtvis varit en orimlighet, ett folk kan icke stryka tre hundra år ur sin historia. Men så vida hade brefskrifvaren rätt, att man i dessa dagar hade den helige konung Eriks minne mycket i tankarna och förde hans namn ofta på läpparna. Den gamle konung Erik hade blifvit urbilden för allt hvad svenskt hette, och den stora vördnaden för hans minne hade i dessa nödens dagar blifvit rent af en politisk dyrkan, hvilken måhända då kändes så mycket lifligare, som helgonkonungen, som fordom fallit i strid mot en dansk furste, burit samma namn som den konung, mot hvilken man nu reste sig. Man lät göra för riket ett nytt insegel, prydligt graveradt i silfver (fig. 176 och 177)[2], i hvilket ses den helige konung Erik

[1] Jemför utredningen häraf i G. von der Ropps bok Zur deutsch-skandinavischen geschichte des XV jahrhunderts (Leipzig 1876), s. 134 o. f.

[2] Det förvaras i statens historiska museum.

1400-talets ridderliga drägt och hållande med den ena handen ett baner, ed den andra skölden med tre kronor. Den helige Eriks bild och hans iga dyrkan äro utan fråga ett talande uttryck för den engelbrektska res- ngens starkt fosterländska rakter.

Äfven dalkarlarne ville, lan de genom resningen mit i betydenhet och sjelf- nsla, hafva ett sigill och ffade sig ett sådant (fig. 3). Det är helt enkelt, ande de vapen med hvilka lamännen hade utfört sina rverk, yxan och bågen.

178. Dalarnas sigill från år 1435[1].

Nu, sedan Engelbrekt fvit bragt om lifvet, stod nogen utan höfding. Den kliga delen af rörelsen må- derigenom träda tillbaka, h förhållandet till Danmark stämdes nu genom täflan ellan tvenne stormannapar- er, af hvilka det ena, med herr Kristiern Nilsson i spetsen, ville en fast ening mellan de tre rikena, det andra, anfördt af Karl Knutsson, ville fva Sverige sin sjelfständighet åter, under en svensk konung.

De stora ätterna.

Uplandslagmannen Birger Perssons afkomlingar och slägtskap till andra ätter. — Ätten med lejon i set. — Ätten med griphufvud i vapnet. — Sparreätten — Båtätten. — Blå- och vinstorpaätterna. — Ätten l en tillbakaseende ulf i vapnet. — Ekaslägten. — Bjelkeätten. — Ätten med natt och dag i vapnet. — re Sturar. — Ätten Natt och dag på längden (hammarstadsätten). — Bondeätten. — Ätten Sture med tre lad. — Oxenstjernaätten. — Vasaätten.

Det är af ofvanstående skäl här på sin plats att kasta en blick på de ra ätter, som genom sin höga börd och sina slägtförbindelser komma att fva något större inflytande på Sveriges öden under det nya tidhvarfvet.

Vi hafva redan (s. 106) anmärkt, huru de gamla konungaätterna i nor- n dogo ut omkring början af det femtonde århundradet. Vid samma tid una vi iakttaga, med afseende på många stormansätter, ett likartadt ut- cknande eller åtminstone ett tillbakaträdande från en mera utpräglad of- tlig verksamhet, under det i stället andra ätter, om hvilka man hittills t intet eller föga, träda fram i främsta ledet. Omskiftet är så stort, att med skäl må fästa vår uppmärksamhet.

[1] Äfven af detta förvaras stampen i statens historiska museum.

Såsom den märkligaste enskilda person under konung Magnus Erikssons dagar hafva vi framhållit fru Birgitta Birgersdotter. Hennes fader hörde till en af uppsvearnes äldsta och förnämligaste ätter, men dennes siste manlige ättling var fru Birgittas brorson väpnaren Peter som afled år 1384 (jfr s. 14 och 238). Hon gifte sig med herr Ulf Gudmarsson, hvilken liksom marsken Tyrgils Knutsson, hertig Bengt och dennes broder herr Knut Algotsson förde i vapnet ett stående lejon. Hertig Bengt och herr Knut lemnade icke efter sig någon manlig afkomma, och ehuru fru Birgitta födde flere söner, blef dock denna gren af ätten med lejonvapen (fig. 20) af temligen kort varaktighet, såsom slägttaflan s. 238 visar[1], hvilken i öfrigt låter oss se, huruledes flere af 1400-talets mest framstående personligheter på mödernet härstammade från den gamle herr Birger Persson och sins emellan voro på det närmaste beslägtade.

Den ansenlige Bo Jonssons ätt, med ett griphufvud i vapnet (fig. 19), en gren af de frejdade Algotssönernes ätt, öfverlefde icke länge Bo. Vapnet och efter vapnet gripnamnet öfvertogos sedan af en gren af hammarstadsslägten, till hvilken vi genast skola återkomma.

Sparreätten, som under 1300-talet var så betydande, som då uppträdde delad i flere grenar och med många ansenliga män, trädde under unionstiden mera i bakgrunden. Vi känna redan herr Karl Ulfssons till Tofta politiska bana (vapen fig. 21). Han hade äfven en annan sida, som vi hittills icke haft tillfälle att beröra, hans omfattande lärdom. När hans död år 1407 inskrefs i Vadstena klosters minnesbok, tillades följande: »Han var en utmärkt riddare, en af de ädlaste i folket, lysande genom ära och duglighet och i besittning af stort vetande». Han var vid sin död ungefär 90 år gammal. Inom sparreätten funnos dock andra grenar, af hvilka tvenne under den närmast följande tiden vunno anseende och utöfvade inflytande på allmänna ärenden.

Äfven båtslägten (vapen fig. 17), med undantag af den gren, som åtminstone ofta bar tillnamnet Bonde, betyder vid denna tid jemförelsevis litet. Dess siste betydande man var herr Erengisle Sunesson jarl, som slutade sitt ganska oroliga lif år 1392, efterlemnande, ehuru han hade varit gift tre gånger, inga barn.

Af de gamla ätterna, som fortfarande höllo sig uppe, kunna vi nämna blåätten i Östergötland (dess vapen fig. 102), vinstorpaätten i Vestergötland (dess vapen, fig. 125) o. s. v., den af gammalt i mälarlandskapen, i synnerhet i Södermanland betydande ätten med en tillbakaseende ulf i vapnet (fig. 18) och den s. k. ekaslägten, som i sitt vapen förde en snedbjelke (fig. 191). Men dessa ätter och andra med dem, af hvilka medlemmar sutto i rådet och deltogo i öfverläggningarna om rikets angelägenheter, stodo i betydelse och inflytande långt efter t. ex. ätterna Bjelke, Natt och dag, Natt och dag på Längden, Bonde, Sture (med tre sjöblad) och den yngre stureätten, som var en utgrening af Natt och dag. Till dessa sluta sig Oxenstjernor och Vasar, hvilka under den föregående tiden hade spelat en ytterst underordnad roll,

[1] I denna och följande, liksom i de föregående slägttaflorna, äro icke alla led upptagna, utan allenast de som kunna anses vara af särskild vigt. Jfr i öfrigt slägttaflorna i första delen af detta verk.

så att bland de många sigill som blifvit intill våra dagar bevarade under handlingar, utfärdade före år 1350, finnes icke ett enda, som för ett oxenstjerna- eller ett vasavapen, och jemte dessa Trollarne. Något senare uppträda vid deras sida de från Danmark inkomna ätterna Gyllenstjerna och Tott.

Om bjelkeätten vid midten af 1300-talet är taladt i det föregående (såsom s. 31 och följande) och ättens vapen är afbildadt fig. 16. Genom giften hade ätten förvärfvat stora egendomar i öfre Sverige och kom i följd deraf att bekläda den ena gången efter den andra lagmansembetena i Upland och Vestmanland. Den hade visserligen fortfarande gods i Kalmar län, men dessa voro till en del nyförvärfvade, genom förmånliga giften. Slägttaflan s. 239 utvisar ättens förnämsta medlemmar.

Ätten, som i sin sköld förde det s. k. natt-och-dagvapnet (se den venstra skölden å herr Algot Magnussons grafsten, fig. 133) var redan tidigt utbredd inom östra Sverige. Dess äldsta medlemmar förekomma som betydande män i Södermanland, Värend och Östergötland. Det sistnämda landskapet synes småningom hafva blifvit slägtens hufvudsakliga hemort, hvarifrån den dock utbredde sig till Nerike och norra Småland. Genom giften förband sig ätten med den i det föregående (s. 119, 137) omtalade sjöröfvaren och godsegaren herr Sven Sture, som i vapnet förde en nedifrån uppskjutande spets (fig. 179) och hvars tillnamn den från honom härstammande grenen af ätten Natt och dag upptog. Man har kallat medlemmarne af denna gren de yngre Sturarne, för att skilja dem från slägten med tre sjöblad, inom hvilken sturenamnet långt tidigare var öfligt. För öfrigt förekomma under 1400-talet andra Sturar, hvilkas vapen icke öfverensstämmer med något af de tre nyss nämda sturevapnen. En slägttafla för ätten Natt och dag är meddelad s. 240.

179. Herr Sven Sture vapen (spets nedifrån).

Under det denna ätt hade delad (på tvären afskuren) sköld med ett mörkt och ett ljust fält, fördes en klufven (på längden afskuren) sköld med ett mörkt och ett ljust fält af en södermanlandsätt, som efter vapnet kallats Natt och dag på längden, efter ett hufvudgods hammarstadsätten. Slägten, som tidigt hade gods i Östergötland och sedermera öfvertager arfvet efter den i Tjust mycket framstående ätten med griphufvudet (Bo Jonssons ättlingar), egde icke samma betydenhet som den nyss omtalade ätten Natt och dag. Slägtleden äro icke många och sönerne i hvart led få. Jemför slägttaflan s. 241.

Till rikets förnämligare ätter hörde den gren af båtslägten, som redan under medeltiden ofta bar tillnamnet Bonde, under det den bibehöll det ursprungliga vapnet (en båt); i senare tid har man sökt öka ättens glans genom att, mot all rimlighet, leda den upp till konung Erik den helige. Dess slägttafla är meddelad s. 242.

Liksom ätten med griphufvud, tyckes slägten med tre sjöblad, ställda i sned linie, härstamma från den under medeltidens första skede mycket ansenliga lagmansätten i Vestergötland, hvilken man ofta hör kallas Algotssönernes

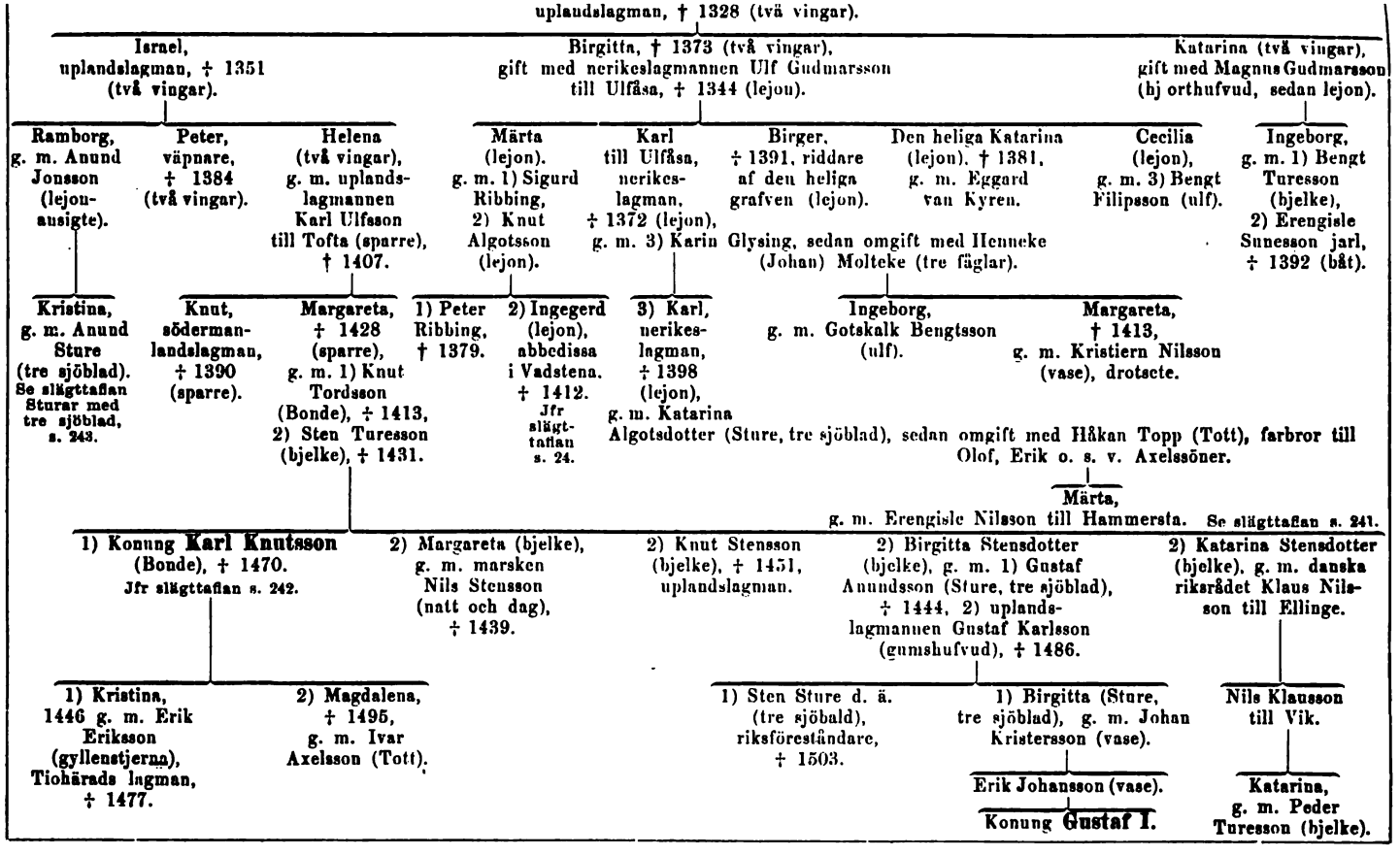
uplandslagman, † 1328 (två vingar).
Israel, uplandslagman, † 1351 (två vingar).
Birgitta, † 1373 (två vingar), gift med nerikeslagmannen Ulf Gudmarsson till Ulfåsa, † 1344 (lejon).
Katarina (två vingar), gift med Magnus Gudmarsson (hj orthufvud, sedan lejon).
Ramborg, g. m. Anund Jonsson (lejon-ansigte).
Peter, väpnare, † 1384 (två vingar).
Helena (två vingar), g. m. uplandslagmannen Karl Ulfsson till Tofta (sparre), † 1407.
Märta (lejon). g. m. 1) Sigurd Ribbing, 2) Knut Algotsson (lejon).
Karl till Ulfåsa, nerikeslagman, † 1372 (lejon), g. m. 3) Karin Glysing, sedan omgift med Henneke (Johan) Molteke (tre fäglar).
Birger, † 1391, riddare af den heliga grafven (lejon).
Den heliga Katarina (lejon). † 1381, g. m. Eggard van Kyren.
Cecilia (lejon), g. m. 3) Bengt Filipsson (ulf).
Ingeborg, g. m. 1) Bengt Turesson (bjelke), 2) Erengisle Sunesson jarl, † 1392 (båt).
Kristina, g. m. Anund Sture (tre sjöblad). Se slägttafian Sturar med tre sjöblad, s. 243.
Knut, söderman-landslagman, † 1390 (sparre).
Margareta, † 1428 (sparre), g. m. 1) Knut Tordsson (Bonde), † 1413, 2) Sten Turesson (bjelke), † 1431.
1) Peter Ribbing, † 1379.
2) Ingegerd (lejon), abbedissa i Vadstena. † 1412. Jfr slägttafian s. 24.
3) Karl, nerikeslagman, † 1398 (lejon), g. m. Katarina Algotsdotter (Sture, tre sjöblad), sedan omgift med Håkan Topp (Tott), farbror till Olof, Erik o. s. v. Axelssöner.
Ingeborg, g. m. Gotskalk Bengtsson (ulf).
Margareta, † 1413, g. m. Kristiern Nilsson (vase), drotsete.
Märta, g. m. Erengisle Nilsson till Hammersta. Se slägttafian s. 241.
1) Konung Karl Knutsson (Bonde), † 1470. Jfr slägttafian s. 242.
2) Margareta (bjelke), g. m. marsken Nils Stensson (natt och dag), † 1439.
2) Knut Stensson (bjelke), † 1451, uplandslagman.
2) Birgitta Stensdotter (bjelke), g. m. 1) Gustaf Anundsson (Sture, tre sjöblad), † 1444, 2) uplandslagmannen Gustaf Karlsson (gumshufvud), † 1486.
2) Katarina Stensdotter (bjelke), g. m. danska riksrådet Klaus Nilsson till Ellinge.
1) Kristina, 1446 g. m. Erik Eriksson (gyllenstjerna), Tiohärads lagman, † 1477.
2) Magdalena, † 1495, g. m. Ivar Axelsson (Tott).
1) Sten Sture d. ä. (tre sjöbald), riksföreståndare, † 1503.
1) Birgitta (Sture, tre sjöblad), g. m. Johan Kristersson (vase).
Nils Klausson till Vik.
Erik Johansson (vase).
Konung Gustaf I.
Katarina, g. m. Peder Turesson (bjelke).

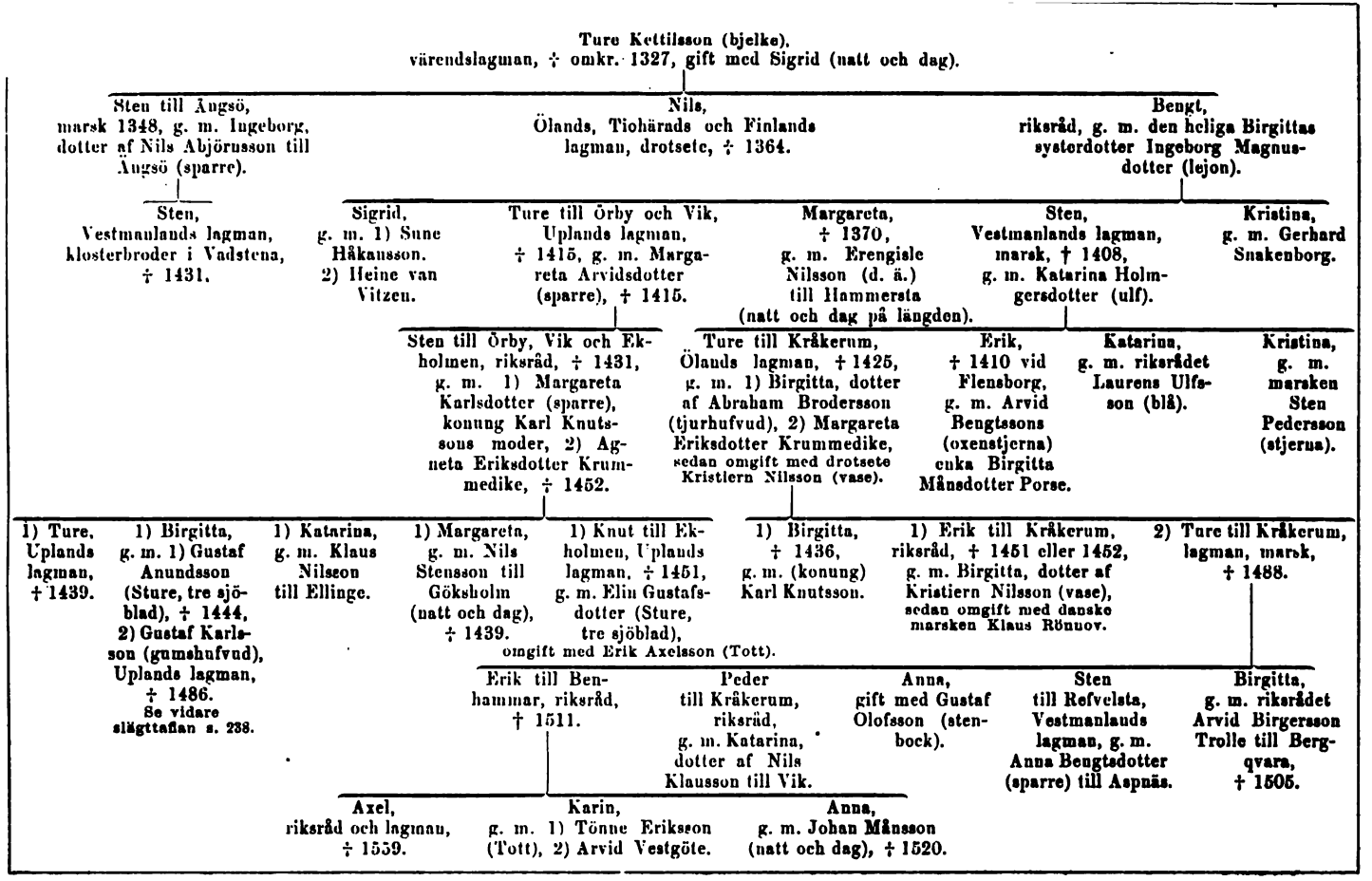
Ture Kettilsson (bjelke),
värendslagman, † omkr. 1327, gift med Sigrid (natt och dag).
Sten till Ängsö, marsk 1348, g. m. Ingeborg, dotter af Nils Abjörnsson till Ängsö (sparre).
Nils, Ölands, Tiohärads och Finlands lagman, drotsete, † 1364.
Bengt, riksråd, g. m. den heliga Birgittas systerdotter Ingeborg Magnusdotter (lejon).
Sten, Vestmanlands lagman, klosterbroder i Vadstena, † 1431.
Sigrid, g. m. 1) Sune Håkansson. 2) Heine van Vitzen.
Ture till Örby och Vik, Uplands lagman, † 1415, g. m. Margareta Arvidsdotter (sparre), † 1415.
Margareta, † 1370, g. m. Erengisle Nilsson (d. ä.) till Hammersta (natt och dag på längden).
Sten, Vestmanlands lagman, marsk, † 1408, g. m. Katarina Holmgersdotter (ulf).
Kristina, g. m. Gerhard Snakenborg.
Sten till Örby, Vik och Ekholmen, riksråd, † 1431, g. m. 1) Margareta Karlsdotter (sparre), konung Karl Knutssons moder, 2) Agneta Eriksdotter Krummedike, † 1452.
Ture till Kråkerum, Ölands lagman, † 1425, g. m. 1) Birgitta, dotter af Abraham Brodersson (tjurhufvud), 2) Margareta Eriksdotter Krummedike, sedan omgift med drotsete Kristiern Nilsson (vase).
Erik, † 1410 vid Flensborg, g. m. Arvid Bengtssons (oxenstjerna) enka Birgitta Månsdotter Porse.
Katarina, g. m. riksrådet Laurens Ulfsson (blå).
Kristina, g. m. marsken Sten Pedersson (stjerna).
1) Ture, Uplands lagman, † 1439.
1) Birgitta, g. m. 1) Gustaf Anundsson (Sture, tre sjöblad), † 1444, 2) Gustaf Karlsson (gumshufvud), Uplands lagman, † 1486.
Se vidare slägttafian s. 238.
1) Katarina, g. m. Klaus Nilsson till Ellinge.
1) Margareta, g. m. Nils Stensson till Göksholm (natt och dag), † 1439.
1) Knut till Ekholmen, Uplands lagman, † 1451, g. m. Elin Gustafsdotter (Sture, tre sjöblad), omgift med Erik Axelsson (Tott).
1) Birgitta, † 1436, g. m. (konung) Karl Knutsson.
1) Erik till Kråkerum, riksråd, † 1451 eller 1452, g. m. Birgitta, dotter af Kristiern Nilsson (vase), sedan omgift med danske marsken Klaus Rönnov.
2) Ture till Kråkerum, lagman, marsk, † 1488.
Erik till Benhammar, riksråd, † 1511.
Peder till Kråkerum, riksråd, g. m. Katarina, dotter af Nils Klausson till Vik.
Anna, gift med Gustaf Olofsson (stenbock).
Sten till Refvelsta, Vestmanlands lagman, g. m. Anna Bengtsdotter (sparre) till Aspnäs.
Birgitta, g. m. riksrådet Arvid Birgersson Trolle till Bergqvara, † 1505.
Axel, riksråd och lagman, † 1559.
Karin, g. m. 1) Tönne Eriksson (Tott), 2) Arvid Vestgöte.
Anna, g. m. Johan Månsson (natt och dag), † 1520.

Åtten Natt och dag och de yngre Sturarne.

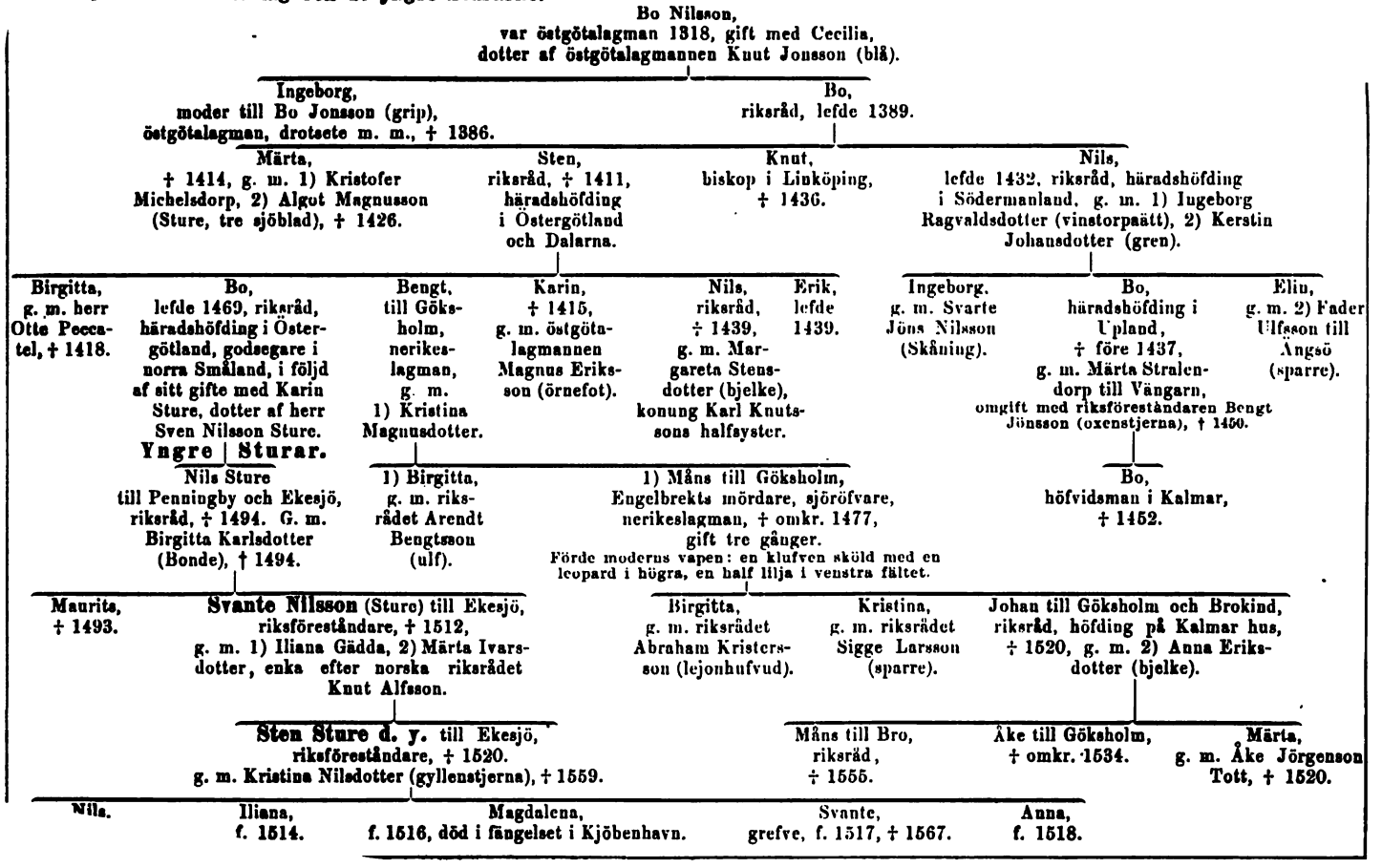

ätt. Under hela 1300-talet äro männen med de tre sjöbladen i skölden ganska framstående. En och annan af dem begagnade tillnamnet Sture, hvilket man i följd deraf plägar tillägga hela slägten. Under 1400-talet äro medlemmarne af denna familj ganska få och ätten dör ut med sin märkligaste man, »gamle herr Sten», riksföreståndaren, hvars öden vi hafva att skildra i nästa afdelning af vår medeltids historia. Slägttaflan sidan 238 visar, huru Sturarne voro nära befryndade med de andra stora ätterna. Närmare upplysningar om slägtförhållandena lemnas af slägttaflan sidan 243.

Under den senare hälften af 1300-talet uppträder såsom en af de främsta i landet ätten, hvilken i vapnet förde en oxpanna (ochsenstirn) och deraf sedermera fick namnet Oxenstjerna. Slägten bibehöll sedan länge en framstående plats och i följd deraf sökte man i senare tid förena den med en mängd led, om hvilka de till vår tid bevarade urkunderna äro tysta. Ätten, när den en gång hade blifvit verkligen historisk, samlade på sina händer flere stora egendomar i mälarlandskapen, såsom Salsta, Djursholm m. fl. i Upland, Ängsö i Vestmanland, Fållnäs i Södertörn, o. s. v. Slägttaflan sidan 243 upptager de mest framstående medlemmarne af denna ätt under unionstiden.

180. Herr Kristiern Nilssons sigill.

Ungefär samtidigt med Oxenstjernorna uppträder den ätt, som sedermera kallats Vasa efter ett stamgods af samma namn i Upland. Den första medlem af ätten, som intager en framstående plats i historien, är drotseten Kri-

Ätten Natt och dag på längden.

Nils Ingevaldsson,
fogde på Stockholms hus, † 1351,
gift med Katarina Gregersdotter (lämaslägt, två snedbjelkar).

Erengisle Nilsson d. ä. till Hammersta,
södermanlandslagman, † 1406,
g. m. 1) Margareta Bengtsdotter (bjelke),
2) Kristina Röriksdotter (Bonde).

Katarina till Tyresö, † 1420.
m. 1) Greger Bengtsson (blå).

Nils till Hammersta,
södermanlandslagman, † 1440,
g. m. 2) Katarina Knutsdotter (grip),
Bo Jonssons sondotter.

Erengisle Nilsson d. y.
till Hammersta, ölandslagman, † 1469,
m. 1) Märta, dotter af Håkan Topp (Tott), 2) Birgitta Olofsdotter (Tott),
lefde 1498.

3 döttrar.

Bo till Vinäs,
riksråd, † 1464 eller 1465,
upptog gripvapnet efter modern,
g. m. Beata Karlsdotter (vase).

Yngre | Gripslägt.

Algot,
riksråd, † före fadern,
g. m. Katarina,
dotter af Hans Kröpelin.

Birgitta,
g. m. Erengisle
Gädda.

Nils till Vinäs,
östgötalagman, † 1522,
g. m. Anna Arvidsdotter (Trolle),
† 1532.

Birger Nilsson,
friherre till Vinäs, † 1565.

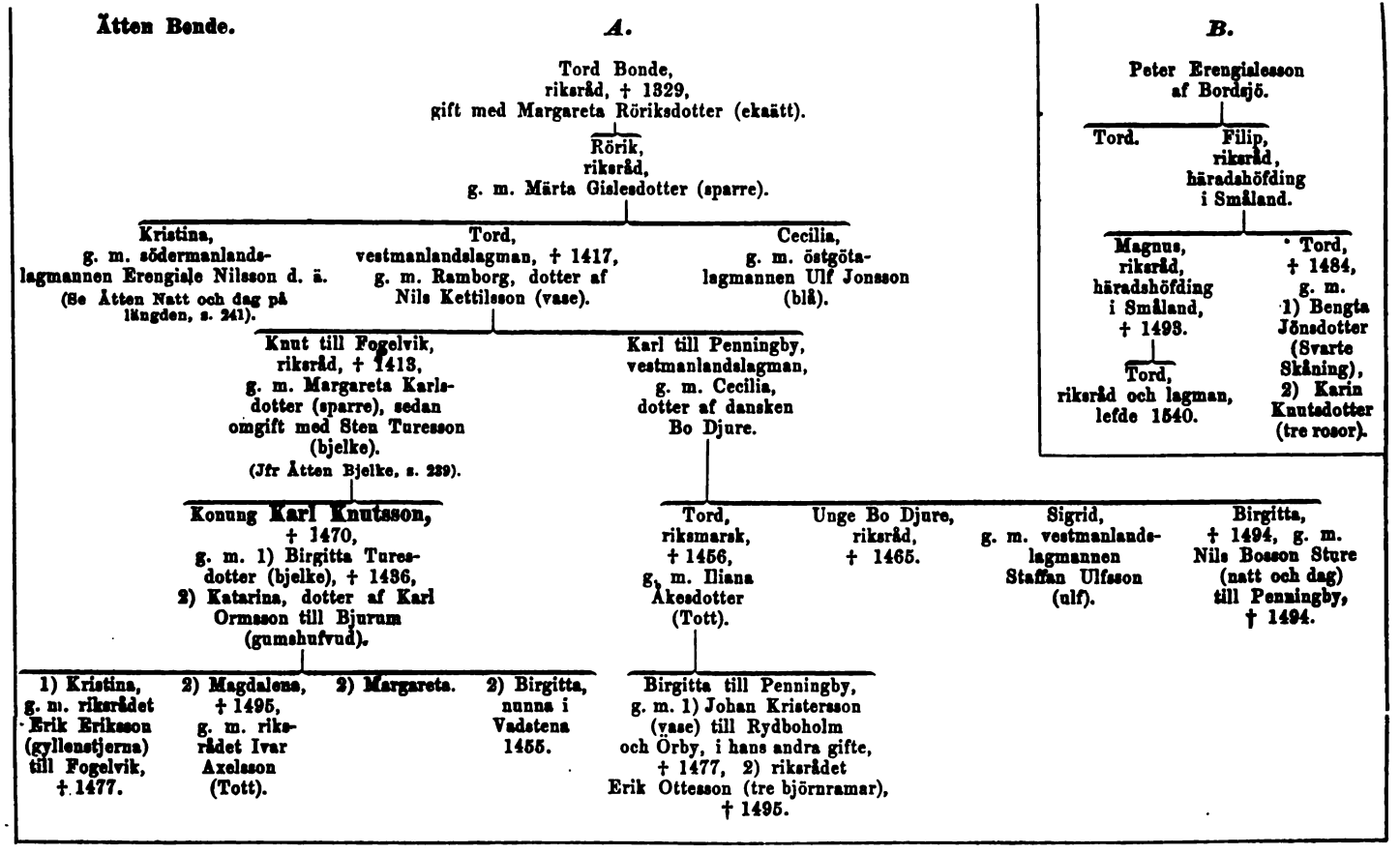
Ätten Bonde.
A.
Tord Bonde, riksråd, † 1329, gift med Margareta Röriksdotter (ekaätt).
Rörik, riksråd, g. m. Märta Gislesdotter (sparre).
Kristina, g. m. södermanlandslagmannen Erengisle Nilsson d. ä. (Se Ätten Natt och dag på längden, s. 241).
Tord, vestmanlandslagman, † 1417, g. m. Ramborg, dotter af Nils Kettilsson (vase).
Cecilia, g. m. östgötalagmannen Ulf Jonsson (blå).
Knut till Fogelvik, riksråd, † 1413, g. m. Margareta Karlsdotter (sparre), sedan omgift med Sten Turesson (bjelke). (Jfr Ätten Bjelke, s. 239).
Karl till Penningby, vestmanlandslagman, g. m. Cecilia, dotter af dansken Bo Djure.
Konung Karl Knutsson, † 1470, g. m. 1) Birgitta Turesdotter (bjelke), † 1436, 2) Katarina, dotter af Karl Ormsson till Bjurum (gumshufvud).
Tord, riksmarsk, † 1456, g. m. Iliana Åkesdotter (Tott).
Unge Bo Djure, riksråd, † 1465.
Sigrid, g. m. vestmanlandslagmannen Staffan Ulfsson (ulf).
Birgitta, † 1494, g. m. Nils Bosson Sture (natt och dag) till Penningby, † 1494.
1) Kristina, g. m. riksrådet Erik Eriksson (gyllenstjerna) till Fogelvik, † 1477.
2) Magdalena, † 1495, g. m. riksrådet Ivar Axelsson (Tott).
2) Margareta.
2) Birgitta, nunna i Vadstena 1455.
Birgitta till Penningby, g. m. 1) Johan Kristersson (vase) till Rydboholm och Örby, i hans andra gifte, † 1477, 2) riksrådet Erik Ottesson (tre björnramar), † 1495.
B.
Peter Erengislesson af Bordsjö.
Tord.
Filip, riksråd, häradshöfding i Småland.
Magnus, riksråd, häradshöfding i Småland, † 1493.
Tord, † 1484, g. m. 1) Bengta Jönsdotter (Svarte Skåning), 2) Karin Knutsdotter (tre rosor).
Tord, riksråd och lagman, lefde 1540.

ıtten Sture med tre sjöblad.

Anund, † 1361.
Magnus Sture,
gift med Katarina Algotsdotter (grip).
Algot till Räfsnäs,
riksråd, † 1426,
gift med Märta Bosdotter (natt och dag).

Gustaf, riksråd, † 1448, ıed 1) Märta Arvidsdotter stjerna), 2) Märta, dotter Ulf Bengtsson (sparre).

Anund, gift med Kristina Anundsdotter, (lejonansigte).

Katarina, † 1413, gift med 1) nerikeslagmannen Karl Karlsson till Ulfåsa (lejon), 2) Håkan Pedersson Topp (Tott).

Birgitta, l) David Bengts- (oxenstjerna), ÷ 1472, Knut Posse, ÷ 1500.

Elin, g. m. Knut Stensson (bjelke), ÷ 1451, omgift med Erik Axelsson Tott.

Gustaf, ÷ 1444, g. m. Birgitta Stensdotter (bjelke), konung Karl Knutssons halfsyster (omgift, se s. 239).

Sten Sture till Räfsnäs, riksföreståndare, ÷ 1503, gift med Ingeborg Åkesdotter (Tott).

Birgitta, † 1472, gift med Johan Kristersson (vase), † 1477, konung Gustaf I:s farfar.

ıtten Oxenstjerna.

Bengt Nilsson till Salsta, riksråd, lefde 1371, gift med Ingeborg, dotter af Nils Abjörnsson (sparre) och kusin till herr Karl till Tofta (sparre).

Arvid, riksråd, ift med Birgitta Porse (sedan omgift med Erik Stensson (bjelke), † 1410.

Jöns, riksråd, gift med Margareta Finvidsdotter.

David, riddare, gift med Birgitta Gustafsdotter (Sture, tre sjöblad).

Märta, ;ift med herr Gustaf Algotsson (Sture, tre sjöblad), ÷ 1448.

Katarina, abbedissa i Sko kloster.

Nils till Frösvik och Djursholm, riksråd, riksföreståndare 1448.

Bengt till Salsta, riksråd, uplandslagman, riksföreståndare 1448, † omkr. 1450, g. m. 1) Kristina Kristersdotter (vase), 2) Märta Stralendorp, enka efter Bo Nilsson (natt och dag).

: af ıholm, l, g. m. arina ıdotter ıertz.

Iliana, gift med riksrådet Erik Karlsson (vase), ÷ 1491.

Kristina, gift med riksrådet Nils Fadersson (sparre), † 1495.

Birgitta, gift med riksrådet Nils Kristersson (vase), † 1464.

Jöns, erkebiskop, ÷ 1467.

David, riksråd, † 1472, gift med Birgitta Gustafsdotter (Sture, tre sjöblad).

Kristiern till Salsta, riksråd, gift med 1) Anna, dotter af Hans Kröpelin, 2) Märta, dotter af Magnus Gren.

Hans Kröpelin, ;an i Upsala.

Sten, riksråd, † 1516, gift med 1) Kristina, dotter af Erik Axelsson (Tott) och Elin Gustafsdotter (Sture, tre sjöblad), 2) Pernilla, dotter af Nils Klausson till Vik.

Bengt till Salsta, riksråd, † 1495.

Jöns.

Kristiern till Steninge, riksråd, † 1520, gift med 1) Margareta Laurensdotter (Tott), 2) Anna Sehested.

Gabriel, friherre, † 1585.

stiern Nilsson. Herr Kristierns båda hustrur hade tyskt blod i sina ådror och den osvenska, unionsvänliga politik, till hvilken han bekände sig, hyllades af hans ättlingar, till dess en gren af dem, som knöt förbindelser med Sturar och Bondar, anslöt sig till det fosterländska partiet. Till den grenen hörde Gustaf Eriksson, som omsider uppsteg på Sveriges tron.

Åt de öfriga ofvan uppräknade nya ätterna skola vi egna uppmärksamhet vid de tidpunkter, då de begynte spela en rol i Sveriges historia.

Det är redan (s. 30 o. f.) påpekadt, huru stormännens slägtförbindelser utöfvade inflytande på partigrupperingarna och dermed på Sveriges öden. Mer än någonsin tillförne eger detta rum under den tid, vi nu gå att betrakta, en tid, då det uppstår mellan stormansslägterna en täflan om herraväldet i Sverige. Det var derför nödigt att före framställningen af den följande tidens tilldragelser lemna några utkast till slägttaflor, som angifva de vigtigaste familjförhållandena och slägtförbindelserna.

Ställningen i landet efter Engelbrekts död. 1436.

En tysk krönikeskrifvares omdöme om Engelbrekt. — Drotsete Kristiern Nilsson (vase). — Marsken Karl Knutsson (Bonde). — Marsken och Erik Puke. — Möte i Kalmar, juli 1436. — Fördrag mellan konung Erik och svenskarne den 1 september samma år.

Det omdöme om Engelbrekt, som uttalas i biskop Tomas' ofvan (s. 234) anförda qväde, står icke ensamt. En samtida tysk krönikeskrifvare, lübeckaren Herman Corner, säger, att Engelbrekt, en man med stor klokhet och ihärdighet, reste sig med de sina, »dertill törhända korad af Gud såsom en ny Saul och styrkt till att skydda sitt folk och att nedslå dem som hatade rättfärdigheten». Rättrådig och lyckosam, anordnande rikets ärenden visligt och väl, vann han genom redlighet och nit allas välvilja. »Man anser, att han begynt fejden ingalunda af öfvermod eller hersklystnad; utan af innerligt medlidande med det nödställda folket, sättande det allmänna bästa framför sin egen fördel, sökte han, genom vapenmakt och genom att kalla kring sig till detta heliga krig de tappra svenskarne, åvägabringa till rikets båtnad en ordnad rättskipning och en förbättring af den oordnade styrelsen, hvilket han tidigare hade förgäfves sökt utverka medelst många böner och mångfaldiga föreställningar.»

Corners uppgift, att Engelbrekt tillvunnit sig allas, äfven prelaters och stormäns välvilja, är, såsom vi af det föregående sett, icke fullt riktig. Stormännen visade honom tvärt om mycken afvoghet.

Men stormännen sjelfva voro söndrade. Konung Erik hade, såsom vi redan sett (s. 225), funnit sig nödsakad att för Sverige utnämna en drotsete och en marsk. Det var måhända af statsklok beräkning som han till de två värdigheterna nämde tvenne män, hvilka han visste icke skulle kunna draga jemt med hvarandra; det är tydligt, att han af statsklokhet till drotsete nämde den af de två, som hade en utpräglad förkärlek för unionen, ty drotseten

ulle, enligt gammal häfd, hafva vida mera att säga rörande rikets styrelse
ı marsken.

Herr Kristiern Nilsson till Björnö (i Roslagen) deltog i Nyköpings möte
· 1396, vid hvilket förhållandet mellan drottning Margareta och de svenska
ormännen närmare bestämdes och vid hvilket unionstanken uttalades, under
ınvisning till ett kommande möte (jfr ofvan s. 142 o. f.). Hans namn före-
ommer bland de yngsta riddarnes; det är troligt, att han hade mottagit riddar-
ıget vid konung Eriks hyllning under den föregående sommarn. Genom sitt
rsta gifte bragtes han tillsammans med en af de ätter som hade gått i spetsen
r motståndet mot konung Magnus; han äktade nämligen Margareta, dotter
tysken herr Henneke Molteke och fru Karin Glysing, som var enka efter den
eliga Birgittas son Karl till Ulfåsa, nerikeslagmannen. Herr Kristiern blef
rigenom svåger med herr Gotskalk Bengtsson af ulfslägten, och hans hustrus
ılfbror, Karl Karlsson (död 1398), var lagman i Nerike. Dennes enka Kata-
ına Algotsdotter (Sture, tre sjöblad) blef genom ett senare gifte svärmoder till
n yngre Erengisle Nilsson till Hammersta (natt och dag på längden). Herr
ristierns senare hustru, fru Margareta, var dotter till herr Erik Krummedike,
ılsteinaren, som hade blifvit en af konung Eriks ifrigaste anhängare, och
nnes syster var gift med herr Sten Turesson (bjelke), hvilken efter hennes
d gifte sig med Karl Knutssons moder fru Margareta, dotter af herr Karl
lfsson till Tofta (sparre). Man kan vara förvissad, att inom de grupper af stor-
än, till hvilka herr Kristiern sålunda hade anslutit sig, herskade fortfarande
ıgen att höja stormännens makt på bekostnad af konungens, en sträfvan
m i herrar Karl till Tofta och Karl till Ulfåsa hade räknat två af sina
ämsta målsmän. Det är icke otroligt, att slägtförbindelsen med herr Erik
rummedike gjorde den svenske ädlingen benägen att antaga hans politiska
igter, och att konung Erik räknade herr Kristiern till sina vänner, synes
väl deraf, att han var angelägen att nämna honom till drotsete, som att han
november 1434 insatte honom i den skiljedomstol af tolf riksråd från Sverige,
orge och Danmark, som skulle döma mellan konungen och svenskarne.

Vid den tid då Engelbrekt bragtes om lifvet var herr Kristiern i Finnd, der han hade att göra som höfding på Viborgs hus.

Karl Knutsson var en vida yngre man; han var, när han år 1435 näms till marsk, icke mer än 27 år gammal. Fadern hade tidigt aflidit och torde arl hafva uppvuxit hos styffadern, herr Sten Turesson (bjelke), herr Kristiern ilssons svåger. Vid arfskiftet efter modern fick Karl på sin lott det stora ıdset Fogelvik i Tjust och hans rikedom ökades genom ett gifte med Birtta, dotter af styffaderns kusin herr Ture Stensson samt dotterdotter och fvinge till herr Abraham Brodersson, drottning Margaretas gunstling. Under sor i främmande länder hade Karl Knutsson förvärfvat hvarjehanda kunaper och lärt känna utlandets ridderliga seder; häri torde ingen samtida ensk hafva öfverträffat honom, och tack vare den stora förmögenheten, nde han tillfredsställa sin smak för prakt och sin stora frikostighet. Han stades i början af år 1436 i Sverige, der han upptogs af krigiska ange-

lägenheter, framför allt af Stockholms belägring. Men ögonblickets verksamhet fängslade icke all hans uppmärksamhet, utan han vinnlade sig derjemte med all ifver om att, till stöd för sina framtidsplaner, bilda omkring sig ett mäktigt parti, hvilket var så mycket nödigare, som i allmänhet de högre ätterna mera hyllade den gamle drotsetens unionsvänliga politik. Den framgång Karl Knutsson hade i sina bemödanden att vinna anhängare måste dock å andra sidan skaffa honom ovänner i dem, som leddes af samma ärelystnad som han. Det var en sådan, som icke kunde dölja sin harm, Engelbrekts maktlystne anhängare Erik Puke, hvilken vid ett rådsmöte ställde till Karl uppmaningen att kalla hem sina stöfvare, som från Erik lockade alla hans svenner, i annat fall skulle han veta att slå dem öfver nosen. Marsken svarade fogligt, bad Erik, om han hade något att beklaga sig öfver, skaffa sig på laglig väg rätt, och då Erik derpå utmanade honom till strid, svarade han, att han, så länge Stockholms slott icke vore taget, icke hade tid att tänka på enskilda stridigheter, men så snart fästet hade fallit, skulle han stå honom till svars. Det var icke allenast Karls vänsällhet som väckte Erik Pukes förbittring, utan äfven de förtroendeuppdrag som gåfvos Karl. Så fick han, och icke Erik, uppdrag att underhandla med den danska besättningen på Nyköpings hus. Derifrån kom Karl åter till Stockholm i tid för att säga farväl åt sin döende maka, som lemnade efter sig allenast ett barn, den treåriga dottern Kristina, som sedermera blef gift med herr Erik Eriksson (gyllenstjerna).

Sådana voro förhållandena, när vid valborgsmässotiden 1436 bud kom till Stockholm, att Engelbrekt var mördad. Rådet utfärdade kallelse till ett riksmöte i Upsala, i hvilket sex skattebönder från hvart härad skulle deltaga. Det tyckes dock som detta möte aldrig kom till stånd, det har åtminstone icke lemnat minsta spår efter sig i tidens urkunder. Någon tvingande nödvändighet fans knappast att sammankalla en riksförsamling, ty regeringsmakten var en gång för alla lagd i händerna på drotseten och marsken. Det hade dock måhända varit klokt att låta allmogen, som nu hade mist sin älskade höfding, få ett tillfälle att uttala sina önskningar, men äfven om en sådan tanke i början gjorde sig gällande, torde man allt för lätt, vid närmare eftersinnande, hafva uppgifvit den. Så litet aktade man folkets tycken och tankar, att Karl Knutsson lät i alla rikets landskap utfärda skyddsbref för Engelbrekts mördare, hvilken icke fick af någon ofredas. Man kan icke gerna förklara detta på annat sätt, än att Karl ville, genom denna mildhet, söka vinna för sig den mäktiga ätten Natt och dag, hvilket likvisst icke lyckades honom. Måns Bengtsson vågade för öfrigt icke lita på kraften af marskens försvarsbref, utan ströfvade under den närmaste tiden omkring på Östersjön, som röfvare hemsökande ströndernas inbyggare och plundrande fredliga köpmansskepp.

Vid pingsttiden skulle Nyköpings hus, hvilket konung Erik icke hade kunnat sända någon undsättning, gifva sig i svenskarnes händer. Rådet afsände marsken att mottaga borgen utan att fästa afseende vid Erik Pukes

bemödande att för sig erhålla detta uppdrag. Marsken skyndade sig sjöledes ned, och det lyckades honom att draga sina båtar öfver den smala landtungan vid Telge (hvars genomgräfvande Engelbrekt hade påtänkt, men icke fått tid att utföra), innan Erik Puke, som var höfding på Telge hus, hann att, som han ville, sätta försåt för honom. Från Nyköping red Karl Knutsson till Vadstena, der han jemte flere af rikets råd skulle möta Hans Kröpelin, en dansk rådsherre och tvenne ombud för hansestäderna, för att underhandla om konung Eriks anspråk att återfå herraväldet öfver Sverige. Efter tidens sed fattades icke genast något beslut, utan skulle frågan afgöras senare på ett möte i Kalmar, der konungen sjelf skulle infinna sig, och under tiden skulle all strid upphöra. När marsken lemnade staden, hade han för sig vunnit alla ombuden. Han icke allenast hedrade dem med kost för dem sjelfva och foder för deras hästar, utan skänkte hvar och en af dem en stolt hingst.

De första dagarna i juni 1436 upplöstes mötet och marsken återvände till Stockholm. Erik Puke, som ville tvinga honom att fara förbi Telge hus, lät igenfylla Harstäkssundet[1], genom hvilket den vanliga segelleden gick, men marsken, varnad för det försåt som var lagdt för honom, lät i hast upprensa sundet och seglade vidare. Erik Puke skyndade då efter till Stockholm och betedde sig som Karl Knutssons vän. Han bjöd honom en gång till sig. Marsken kom dock sent, först när maten och brödet buros ut och alla, gäster liksom värden, hade börjat röna verkningarna af ölet och vinet. Marsken satte sig ned och deltog i samtalet, under hvars lopp han till värden ställde frågan, hvad han hade haft för mening med igenfyllandet af Harstäket. Erik Puke, hvilken det flitiga drickandet hade gjort frispråkig, genmälde: »Häremellan och Kalmar går ingen gädda, för hvilken flere krokar blifvit satta än jag lagt försåt för dig, och likväl har det aldrig lyckats.» Harmsen utbrast då marskens halfsyster, fru Margareta, gift med herr Nils Stensson (natt och dag, en farbror till Engelbrekts mördare): »Gud förlåte eder sådant tal! Ofta har jag sett er äta och dricka vid min broders bord, han plägade er väl och kunde icke tänka, att I skullen ämna honom sådant svek.» Marsken ledde derefter samtalet på andra ämnen och lemnade snart laget. Erik Puke var för honom farlig mer genom sin personliga hätskhet än genom många och mäktiga anhängare. Han hade sökt få Engelbrekts svenner, som ännu innehade Örebro hus, på sin sida, men vid denna tid svuro de i stället marsken eller, som han ock stundom kallades, rikets höfvidsman trohet. Ja, när drotseten, biskop Magnus i Åbo m. fl. på väg till mötet i Kalmar besökte Stockholm, lofvade de Karl »tro och huldhet».

Den 15 juli öppnades mötet i Kalmar och räckte till den 1 september. Konung Erik hade infunnit sig med flere tyska furstar, sändebud från hansan och danska rådsherrar; norrmännen hade alldeles uteblifvit. De svenska ombuden hade till hufvudman herr Kristiern Nilsson; de bodde i nunneklostret utanför staden. Båda parterne framställde sina klagomål: Erik vände sig dels mot svenskarne i allmänhet, dels mot enskilda personer, och hans skrift kan

[1] Harstäket, det nuvarande Södra Stäket eller Baggensstäket.

ingalunda sägas vara med sanningen öfverensstämmande; svenskarne svarade fogligt och ärligt, hänvisande konungen i allt hvad som icke rörde hela folket till de enskilde, öfver hvilka han klagade. Men det var icke nog med den olika uppfattningen af de förgångna tilldragelserna, utan fordrade konungen, att dom skulle fällas i striden mellan honom och Sverige af det danska riksrådet och hansans ombud, under det svenskarne icke ville veta af någon rättegång, hvarpå de icke voro beredda, och hansans ombud erkände, att i Vadstena, hvarest man hade kommit öfverens om kalmarmötet, hade alls icke varit tal om någon rättegång. Danskarne och tyskarne gingo då till konungen och bådo honom gifva efter i denna punkt. Han vägrade och sade, att svenskarne fordrade att alla danskar, tyskar och norrmän skulle drifvas ut ur landet, men den eviga förbannelse, som skulle drabba honom, derest han uppfylde denna deras begäran, ville han icke bära; så var icke öfverenskommet när han mottog riket af fru Margareta. Då gjorde herr Erik Krummedike och herr Heinrich Rapesulver, borgmästare i Lübeck, invändningar, och den senare sade till sist: »Nådige herre, om I icke lyssnen till rådet, utan följen ert eget hufvud och godtycke, och derpå af edert folk och af svenskarne ett eller annat tusen omkommer, utan att I likväl kunnen drifva er vilja igenom, då skall en evig förbannelse drabba er. Lyden I rådets råd och det är ondt, då har rådet skuld och icke I. Vi gifva eder rådet, att I upptagen svenskarne i vänskap och nåd.» Konungen måste till sist gifva efter.

Danskarne, hansans ombud och svenskarne samlades då i den helige Kristofers gillestuga. Svenskarne tackade det danska rådet för den hjelp, det hade gifvit dem, och sade, att de skulle förblifva bröder till evig tid och hjelpa hvarandra till deras rätt, privilegier och gamla goda plägseder. De tackade ock hansans män för deras bistånd, och då dessa, som alltid hade ögonen öppna för sina fördelar, begagnade tillfället att tala ett godt ord för sina gamla förmåner i norden, svarade herr Erik Krummedike, att alla löften som voro hansan gifna skulle på det trognaste uppfyllas. Derpå underhandlades mellan svenskar och danskar, hvarvid de förre förklarade, att de ingalunda ville, såsom konungen hade sagt, att alla utländingar, som i Sverige hade jordegendom, skulle utvisas ur landet, utan allenast att rikets fästen skulle, såsom lagen föreskref, anförtros uteslutande åt svenskar, hvarpå danskarne förklarade, att denna deras begäran vore billig och att de tillstyrkte konungen att villfara den. Konungen fick ock nu foga sig efter omständigheterna. Samma dag, som danskarne och svenskarne hade kommit öfverens, den 23 augusti på eftermiddagen, trädde konungen ut på rådhusets burspråk och lät medelst stormringning kalla allt folket samman på torget. Han gick derefter ned med sina furstliga följeslagare och allt sitt manskap som bildade en ring kring konungen och de svenska ombuden; dessa knäböjde och bådo, att konungen ville taga dem till nåd och aflägga all den ovilja han hyste mot dem. Han tog dem i händerna och ville lyfta dem upp, men då de vägrade uppstå, föll konungen sjelf på knä och förmådde dem dermed att resa sig. »Mången fälde tårar, då han såg så mycken ödmjukhet», heter det

i hanseaternes berättelse om förhandlingarna i Kalmar, ur hvilken de föregående uppgifterna äro hemtade. Den 1 september 1436 uppsattes fördraget, genom hvilket det tillförsäkrades svenskarne, att fästena skulle lemnas åt allenast inländska män, och skulle dessa, i fall konungen aflede, öfverantvarda dem åt rådet. Således icke som konungen förr hade velat (jfr s. 183) åt hertig Bogislav, hvarigenom denne hade fått riket i sin hand och dermed kunnat försäkra sig om kronan. Danskar och hanseater förbundo sig att, om fördraget brötes, uppträda mot löftesbrytaren och, om så behöfdes, tvinga honom till eftergift. Den danske höfdingen på Kalmar hus fick genast afsked, och fästet lemnades åt herr Bengt Stensson, fader till Engelbrekts mördare, och hans broder herr Bo Stensson, måg till den förut omtalade herr Sven Sture (jfr s. 237) och farfar till riksföreståndaren herr Svante Nilsson.

Allt var dock icke ännu färdigt. Konungen skulle mottaga ny hyllning af svenskarne och för sådant ändamål infinna sig vid ett nytt möte i Söderköping den 29 september. Han seglade från Kalmar öfver till Gotland, men när han derifrån skulle segla till fastlandet, råkade han ut för en vild storm som skingrade hans flotta och dref hans eget skepp tillbaka till Gotland, vid hvars strand han med möda undgick döden i vågorna. Under de närmaste månaderna visste man icke i Sverige, om han ännu lefde eller om han, som ryktet förtäljde, verkligen var död.

Nytt unionsförslag 1436. — Karl Knutsson rikshöfvidsman (1436—1438).

Mötet i Söderköping 1436. — Nytt förslag till unionsakt. — Erik Puke afrättas i början af 1437. — Biskop Tomas' bref till Karl Knutsson. — Jösse Eriksson halshugges af bönderne 1436. — Underhandlingar och råuker. — Jäsning inom landet. — Karl Knutsson nedlägger rikshöfvidsmannaskapet, på herredagen i Arboga, mars 1438. — Erik beger sig till Gotland. — Möte i Kalmar, juni 1438.

Redan vid mötet i Kalmar (1436) visade det sig mycket tydligt, att det svenska och danska rådet närmade sig till hvarandra och sökte, med förbigående af konungen, draga regeringsmakten i sina händer, hvilket var så mycket naturligare, som man hvarken i Danmark eller Norge var belåten med konungen. I ett betänkande, som i Kalmar framlemnades till konungen, uppmanas han, bland annat, till att så regera i Danmark, att det vore godt för rådet och öfriga inbyggare, och att riket ej skulle stå i sådan fara och förderf som det nu stode, hvarom konungen vore väl underrättad, och han ombedes derjemte att icke förgäta Norge, utan sända det sådana fogdar och embetsmän som tillbörligt var, på det der måtte blifva en bättre regering, än man hörde der vara — och denna begäran för Norge framställdes, ehuru ingen norrman var närvarande. I Söderköping underhandlade råden närmare med hvarandra. Nordens tre erkebiskopar och trenne verldsliga ombud (för Sverige herr Kristiern Nilsson) uppsatte der en ny unionshandling, som på det bästa visar hvad unionens vänner den tiden ville.

Hufvudinnehållet af det nya programmet — mera blef det icke — är följande. Hvart af de tre förenade rikena skulle behålla egen lag och rätt,

privilegier, friheter, god gammal sedvana och lag, och kunde konungen ick mot rikets vilja i något af rikena införa ny lag. I hvart rike skulle konunge hafva drotsete och marsk, som nämdes med råds råde; drotseten skulle hafv samma makt som konungen sjelf att döma och hafva tillsyn öfver alla d domare, och skulle alla vara honom behjelpliga och hörsamma; marsken skull med sin hird, hjelpa drotseten i hans domarevärf samt hafva ledningen i alla krigsärenden. Vidare skulle konungen i hvart rike hafva en hofmästare som »regerar konungens gård», d. v. s. handhafver de finansiela angelägen heterna, en öfverste kansler, som har rikets insegel om hand, och, ti dennes hjelpare, en gårdskansler. Konungen skulle tillbringa fyra månade om året i hvart rike och då alltid hafva med sig två rådsherrar från hvart dera af de andra rikena. Hofmästaren skulle i hvart land vara inländsk men i öfrigt uppmanades konungen att taga tjenstemän från alla rikena, s att intet blef tillbakasatt. I örlig skulle de tre rikena alltid hålla samman, an fallskrig få icke begynnas utan alla rikenas bifall; hvart rike skulle underhålla det manskap det sände till ett annat rike under sjelfva färden dit, men icke efte framkomsten; alla fångar skulle konungen utlösa. När konung behöfde väljas skulle i Halmstad samlas fyrtio män från hvart rike — från Sverige erkebiskopen, biskoparne af Linköping och Skara, drotseten och marsken, lagmännen i Upland, Södermanland, Östergötland och Finland, hvar lagman åtföljd af en riddare, lagmannen af Gotland, en borgmästare från städerna Stockholm, Visby, Åbo, Kalmar, Söderköping och Lödöse, samt två odalbönder från hvar lagsaga — och skulle de välja den de funno lämpligast. Efterlemnade död konung äkta söner, skulle de först tillse om någon af dessa vore lämplig. Ville de välja någon inrikes man, skulle de taga tre lika stora remsor och på hvar skrifva ett rikes namn och lägga dem för ett sju års barn; man skulle sedan välja till konung en man från det land, hvars sedel barnet hade dragit. Kunde icke de hundra tjugu förena sig, skulle de bland sig utkora tolf valmän, fyra från hvart rike, hvilka icke finge åtskiljas, förr än de hade valt konung. En mängd frågor, om myntet, tullen o. s. v., hänsköts till afgörande af konungen och rådet.

181. Torshälla (Torshargs) stads sigill (den helige Olaf i en båt).

Man kan med skäl säga, att detta program, som i vissa fall är mycket utförligt, går allt för lätt förbi en del vigtiga frågor, som under den föregående tiden hört till de brinnande, såsom frågan huru vida konungen finge ur ett land bortföra för att i ett af de andra använda dess utskylder, en fråga, som svenskarne besvarade nekande, de andra jakande. Föreskrifterna

om konungavalet stå icke i öfverensstämmelse med den svenska landslagens stadganden. Det var obestridligen godt, att regeringen anordnades för de fall, då konungen icke var närvarande i landet; antalet af högre embetsmän var ökadt, till hugnad för de store, för hvilka äfven utsigten var öppnad att möjligen utses till konung. Mer än allt annat förtjenar det kanske vår uppmärksamhet, att Gotland räknades till Sverige; svenskarnes anspråk i detta afseende hade således blifvit godkända af de andra rikenas ombud.

Karl Knutsson fick i Nyköping veta, att konung Erik hade blifvit förhindrad att komma till mötet i Söderköping, och red han då dit ned jemte Erik Puke. Med stort följe red han in i staden, basunare och lekare gingo i spetsen af tåget; men han kallades genast ut till Djursnäs (Jursnäs), en mil från staden, der drotseten underhandlade med de andra rikenas råd. Han svor här konungen huldhet och mottog derefter jemte drotseten de församlade svenskarnes trohetsförsäkringar, hvarefter man, på hans enträgna uppmaning, genast tvang de utländska fogdarne, som öfvervoro mötet, att afstå sina fästen. Dessa öfverlemnades nu åt svenskar. Karls svåger herr Nils Stensson (natt och dag) hugnades med mycket stora förläningar, Hans Kröpelin fick till lön för sin vid många tillfällen visade redlighet Åbo hus, Erik Puke fick behålla Kastelholm. Stockholms fäste öfvertogs af drotseten och marsken, den förre fick förborgen, den senare det fasta tornet eller adelhuset (jfr s. 135).

Alla voro dock icke belåtna med sakernas nya skick i Sverige. Herr Broder Svensson, hvars deltagande i konung Eriks krig vi förut (s. 178) omtalat, kom omedelbart efter mötet i Söderköping och förebrådde marsken hans mannamån vid utdelningen af förläningarna. Dagen derpå blef han aflifvad. Erik Puke uppviglade folket i vestra Södermanland och vestra Vestmanland, Nerike och Dalarna och måste marsken gå ut mot honom med väpnad styrka. I Vesterås lät han, för att injaga skräck hos allmogen, bränna fyra bönder, i Torshälla (Torsharg) bröt han sig in i kyrkan och tillegnade sig stadsbornes der förvarade egendom, Erik Puke sjelf blef af Karl Knutsson gripen och sänd till Stockholm, der herr Kristiern Nilsson (i början af 1437) lät halshugga honom. Enligt rimkrönikan hade Erik genom upprepad trolöshet gjort sig förtjent af sitt öde. Deremot, enligt skildringen hos Ericus Olai, hade han infunnit sig hos marsken på lejd och trots denna aflifvats, till sorg för erkebiskop Olof, som i början tillstyrkt hans död, och biskop Tomas, som hade varit löftesman för lejden. Erkebiskopen skulle ej ansett sig efter detta värdig att läsa mässan, förr än han hade fått påfvens absolution, hvilken dock icke hann honom, innan han under resa till rådsmötet i Kalmar afled, efter hvad samtida visste berätta, förgifven i en dryck mandelmjölk, som någon af rikets store hade sändt honom, den 25 juni 1438. Man har som bevis för biskop Tomas' sorg anfört hans visa »Det märke med sig», i hvilken bitterligt klagas öfver trohetens försvinnande och i hvilken bland annat heter:

Det skedde i fjor
tro gjorde ett mord,
hon rymde så bort.

Hon sitter och gråter,
hon kommer sent åter,
det hafver jag sport.

Man har i dessa ord velat se en hänsyftning på Erik Pukes aflifvande, men de kunna lika väl gälla Engelbrekts af biskopen i ett annat qväde besjungna död. Äfven har man velat läsa hans samvetsförebråelser i ett bref som han skref till Karl Knutsson, hvilket bref (det saknar för öfrigt tidsuppgift) icke innehåller något som kan hänföras till marskens förhållande mot Puke. Brefvet är i och för sig särdeles märkligt; deri läses bland annat följande: »När vänner skrifva eller tala sinsemellan, bör allvar framgå och smicke till rygga gå. Käre Karl, jag tackar dig för vänskap som du har bevisa mig till denna dag. Jag skref dig till, att man ej skulle försmå en fattig väi och ej en liten häst, ty de kunde ännu göra en liten hjelp, när så behöfdes så frälsade råttan lejonet med liten makt och god vilja. Du håller dig an tingen för mera än en menniska eller för en dödlig menniska. Ej duger de första, ty alla som det hafva företagit, de äro alla förtappade; läsom de Gamla testamentet och det Nya. Är du en dödlig menniska, tänk då hva dag, att verlden är omskiftelig, hon häfver upp och kastar ned hvem hon vill, säll är den som väl gör. Jag hafver nu ofta skrifvit dig till och sök efter goda svar och jag finner alls intet utan tvärhet, men jag tager mig intet deraf, förty jag har dig intet gjort eller någon som dig tillhör, utom att jag icke vill låta orätt eller öfvervåld gå öfver den heliga kyrkan. I sådan akt hafva många före mig lidit döden, så vill jag ock gerna lida, om så behöfves. Mig är sagdt, att du låter läsa krönikor för dig, huru biskopar och prelater och kyrkor äro många slagna till döds; Gud gifve, att du gör det i god mening, så att du vill akta dig derför att du icke gör sammaledes. Allt presterskapet mente, att det skulle hafva kommit i stor frihet och frälse sedan svenska män fingo råda för riket med klerkers hjelp, men mig tyckes att vi ledo aldrig mera undertryckelse och träldom, och det skulle du mest afstyra, som har tagit rikets styrelse i dina händer. Så gjorde sankte Erik konung och andra goda konungar efter honom, som kristendomen hyllade, så gjorde dina föräldrar före dig, Gud gifve dem evinnerlig lön i himmelriket. Du har nu väckt mot dig konung Erik, alla hans vänner, en stor del af ridderskapet i Sverige och Danmark, som hafva mist vänner och gods. Nu går du mot kyrkans prelater och klerkeriet, du vill ej höra oss till rätta, du tager af oss vårt med makt, du sätter ned klerker och officia (embeten), hvilket allt är bannsmål (straffas med bannlysning), du låter gästa både klerker och deras hjon med öfvervåld och orätt. Haf dina vänner för ögonen och stöt dig ej med alla. Jag beder dig, menar du med mig något annat än godt, som jag ej tror, ehvad än andra säga, skrif mig det till med fulla ord, ty halfva ord draga ej väl dertill. Låt kyrkan få sitt gods och sina egodelar, aldrig kan du göra mig fattig, ty här äro så många goda män i riket som gifva mig bröd för Guds skull; det skulle du sjelf göra, om så behöfdes, så mycket godt hoppas jag ännu af dig. Var med Gud både hel och säll. Gud gifve dig aldrig större ovänner i verlden än jag är. Skrif mig ett svar efter ditt bästa samvete, ondt, om jag har ondt förskyllat, godt, om jag det förskyllat hafver.»

Oroligheter förekommo äfven i andra delar af Sverige. Inom Östergötnd samlade sig bönderne i Aska härad, upplifvade af underrättelserna om den Erik Puke framkallade resngen, och tågade ned till Vadena, hvarest de med våld afmtade ur klostret den berykde Jösse Eriksson som der ade sökt en fristad. De förde nom sedan till tinget vid otala, der han lifdömdes och alshöggs (den 9 december 1436). an begrofs i Vadstena klosteryrka (fig. 182) och omtalas som n af klostrets välgörare.

Konung Erik var föga anelägen att komma till Sverige ch återtaga riket. Sedan han fvervintrat på Gotland, for han fver till Preussen, der han tannade nära tre månader och ökte samla en härsmakt för tt tillkämpa hertig Bogislav ronföljden. Det danska rådets asta hållning afvände å nyo en plan han i sin envishet hade ppgjort. Sedan vistades han n tid på Gotland och for slutigen öfver till Danmark, der an tillbragte vintern 1437—438. Väl må man undra öfver lenna sorglöshet, då hans krona tod på spel.

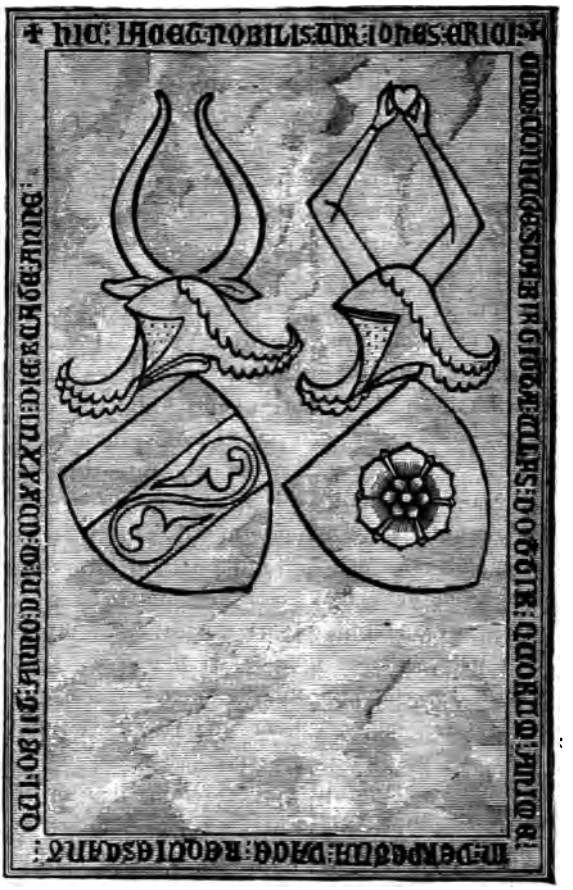

182. Jösse Erikssons och hans hustrus grafsten i Vadstena[1].

I Sverige tänkte man fortfarande på den slutliga uppgörelsen. Det venska rådet sammanträdde i Strengnäs den 24 mars 1437 och uppmanade konungen att infinna sig i Kalmar vid midsommarstiden. I öfrigt syselsatte ig rådsherrarne med inre angelägenheter. Herr Kristiern Nilsson fick i föräning Nyköpings hus mot det att han åt marsken öfverlemnade sin andel i efälet öfver Stockholms slott, och en stadga utfärdades, som gifver vitnesörd om den svåra ställning som rådde i landet. Bönder och landtbor, som

[1] Inskriften: Hic iacet nobilis vir Joh[ann]es Erici cum coniuge sua Birgitta Ulfs dottir, quorum anime in perpetua pace requiescant; qui obiit anno d[omi]ni MCDXXXVI die beate Anne (Här hvilar välborne mannen Jösse Eriksson med sin maka Birgitta Ulfsdotter, hvilkas själar hvile i beständig frid; han dog herrans år 1436, den heliga Annes dag [den 9 december]).

under fejden hade öfvergifvit sin egendom och sökt en tillflykt i städerna, der de tigde och annars latades, skulle genast åter begifva sig ut på landsbygden. Ingen fick från bönderne taga deras barn utan föräldrarnes vetskap och vilja. Bönderne fingo icke bära armborst, pansar eller andra vapen, när de voro på väg till kyrka eller ting, till stad eller gästabud. Det vitnar om betydlig partiskhet, att förbudet att bära vapen gäller allenast bönderne, liksom att det i samma stadga förbjudes bönderne (och icke frälset) att köpa mera jordagods än så att de voro fullsuttna. I Upsala skulle i början af sommarn hållas ett räfsteting för erkestiftet, och skulle dylika ting sedan hållas i de andra stiften. För öfrigt förbjöds att från Upland och Södermanland utföra hästar och matvaror.

I sista stund kom återbud från konungen: han kunde icke infinna sig i Kalmar förr än i början af september. Marsken, som redan hade hunnit ned till norra delen af Kalmar län, fick der från drotseten och erkebiskopen, som redan hade kommit till Kalmar, återbud och ombads att begifva sig till Skeninge, der de gerna ville träffa honom. Han red dit, men fick vänta förgäfves, ty drotseten, erkebiskopen, biskop Magnus i Åbo och Hans Kröpelin begåfvo sig i stället till Danmark, för att förmå konungen att omsider infinna sig i Sverige. Men i Lund fingo de höra tidender, som voro allt annat än angenäma; konungen tog det ena danska länet efter det andra från deras inländska innehafvare och lemnade dem i stället åt sina pommerska fränder. Erkebiskopen och drotseten styrde, efter lång väntan, kosan åter norr ut, men biskop Magnus, hvilken i egenskap af kansler hade varit mycket tillsammans med konungen, och Hans Kröpelin brydde sig icke om hvad dem sades, att konungen icke hade godt i sinnet mot svenskarne, utan uppsökte honom och fingo af honom ett löfte, att han skulle i slutet af juli nästa år komma till Kalmar. De bragte bud i november 1437 om frukten af sina underhandlingar till de i Arboga församlade riksråden, hvilka i öfrigt afhandlade frågan om böndernes förnyade resning i Dalarna och Vermland. Marsken ville mot dem använda de strängaste åtgärder, men drotseten åtog sig att först söka med godo förmå de upproriske att återgå till hörsamhet. Förhållandet mellan de två mäktiga männen var den tiden ganska spändt. Drotseten sade till Karl: »Min son, biskopar, prelater, riddare, svenner, köpstadsmän och bönder vredgas på dig och klaga svårligen öfver dig», hvarpå marsken genmälde: »Jag vet mig ej hafva gjort dem något ondt. Gud förlåte dem som vållat mig detta, ty det sker mig med orätt.» Spänningen visade sig ännu större vid ett rådsmöte i Enköping trettondedag jul 1438. Drotseten, som hade varit uppe i Dalarna för att underhandla med allmogen, sade inför rådet, att han hoppades att allt skulle få en god utgång, men att bönderne sade att aldrig ville de gifva Karl Knutsson någon skatt mer. Han anförde deras klagomål, öfvervåld, som de trots dagtingan hade lidit under Erik Pukes fejd, öfvervåld som Karls fogde hade tillfogat dem, hvadan de hade dräpt honom, och rädsla för Karls och hans svenners hotelser att hemsöka Dalarna. För hvar särskild punkt afslutade drotseten sin framställning med orden: »De vilja aldrig mer

vara marsken lydiga.» Marsken tog då till ordet och sade: »Jag beklagar, att dalkarlarne ledo förluster i Vesterås, men jag gjorde allt för att få reda på fästarna de hade mist; om mina svenner hafva förgått sig genom att utprida osannfärdiga rykten, så må de sjelfva stå till svars, ty de äro här; om min fogde har förtryckt dalkarlarne, var det likvisst olagligt att de dråpo honom; hafva de klagomål mot honom, vill jag stå till svars; till dess bönderne hafva öfverbevisat mig om att hafva begått något brott, skola de yda mig eller ock blifva olyckliga, som en falsk penning skola de icke få kasta bort mig.» Drotseten suckade och befarade att detta icke skulle leda till något godt. Dagen derefter föreslog drotseten ett enskildt sammanträde med Karl Knutsson, men denne bad, att så många som möjligt skulle kallas att vara närvarande, han såge helst att mötet hölles på torget och att alla i staden vore närvarande, han hade intet att förhemliga. När mötet hade kommit till stånd i en stuga, sporde marsken dalkarlarne hvad de beskylde honom för; de svarade: »Vi skylla eder icke annat än godt.» Drotseten, missbelåten med detta svar, bad dalkarlarne gå ut och rådgöra. Ännu två gånger förnyade marsken sin fråga, hvilken framkallade samma svar af bönderne och samma uppmaning af herr Kristiern. Slutet af allt blef, att dalkarlarne på nytt lofvade marsken trohet och lydnad. Han och hans vänner misstänkte, att drotseten ville utränga Karl från höfdingskapet öfver Dalarna och få sin son Karl till höfding på Vesterås hus. Derefter kufvades för Karl Knutssons räkning upproret i Vermland af lagmannen i Tiohärad, riksrådet Arvid Svan.

Under tiden hade det svenska rådet å nyo förehaft underhandlingar med konung Erik, och man ansåg det nu vara »kommet till en vänlig dagtingan mellan honom och rikets inbyggare», hvadan Karl Knutsson på herredagen i Arboga den 6 mars 1438 nedlade sitt rikshöfvidsmannaskap. Man tackade honom för det han som en trogen dandeman hade förestått embetet och lofvade att han skulle vara skadeslös för alla angrepp och tilltal med anledning af hans förvaltning.

Konung Erik hade emellertid blifvit oefterrättligare än någonsin tillförne. Under hela vintern 1437—1438 upptogs hans tid nästan oafbrutet af bemödanden att försäkra hertig Bogislav om tronföljden i Danmark. På ett danskt riksmöte i april 1438 fordrade han, att denne skulle väljas till konung. Det danska rådet vägrade, emedan detta skulle strida mot rikets fria valrätt, och det fordrade dessutom, att alla tyska furstar och herrar skulle visas ut ur landet. Konungen nedprutade då sina fordringar derhän, att hertig Bogislav skulle koras till rikets höfvidsman, men äfven detta rönte motstånd, rådet ville icke gifva honom mer än tvenne slott samt fritt tillträde till alla borgar och städer i landet, men inom två månader skulle alla andra pomrare hafva återgifvit sina län, hvilka i stället skulle anförtros åt danskar. Så snart mötet var förbi, trampade konungen de der fattade besluten under fötterna. Till de två slotten, som hertigen skulle få, lade han ytterligare tre, genom hvilka han gjordes till herre öfver Fyen, på hvars landsting han ock framställde honom som landets herre för bönderne, hvilka konungen vann

genom beviljande af hvarjehanda förmåner. Till sist gjorde Erik sig färdig att afresa, som man trodde till unionsmötet i Kalmar. Utan danska rådets vetskap medtog han rikets skatt och kronans gamla klenoder, och när han hade farit ett stycke väg, ändrade han kurs, brydde sig icke om att styra till Kalmar, ehuru vinden var gynnande, utan seglade i stället till Visby, som från den stunden blef ett röfvarnäste.

Mot slutet af juni (1438) reste drotseten, marsken m. fl. svenskar till Kalmar, der äfven danska riksråd infunno sig. När man fick veta, att konungen icke ärnade komma, inledde man likväl underhandlingar. Danskarne framstälde i konungens namn hvarjehanda fordringar, att man skulle åt honom upplåta alla landets slott och län och att han skulle få öfverlemna dem åt hvem han ville, att man skulle »lida danska män inne i riket», att man skulle gifva ersättning åt de goda män, som för hans skull lidit skada eller utdrifvits, att man skulle återlemna länen åt alla dem, hvilka han hade nämt till deras innehafvare, o. s. v. Det svenska rådet afgaf den 9 juli ett bestämdt svar, i hvilket det förnekade danskarnes rätt att uppträda å konungens vägnar, alldenstund de, enligt konungens eget bref, voro ombud icke för honom, utan för det danska rådet, men det ville likväl svara på fordringarna, hvilket det gjorde genom att hänvisa till de beslut som fattades vid mötet i Kalmar 1436, hvilka svenskarne ville obrottsligen hålla, men icke ville de medgifva, att konungen lemnade svenska slott åt främlingar och att slottslofven gafs åt hertig Bogislav, såsom det hade skett i Danmark och Norge; gerna sågo de danskar och andra främlingar i riket och ville gifva dem all hjelp och frihet i enlighet med förbindelsen mellan rikena och Kalmar dagtingan, de visste sig icke hafva fördrifvit någon på ett olagligt sätt o. s. v. Danskarne bådo, att de ville utsträcka tiden, inom hvilken konungen skulle få återtaga regeringen; derom, svarade svenskarne, ville man meddela sig med konungen sjelf.

Tonen i detta svenskarnes svar visar, att en viss kylighet hade inträdt i förhållandet till danskarne och till unionstanken, hvilket senare än tydligare framgår af det fördrag som samma dag ingicks mellan svenskar och danskar. Man erkänner väl Erik som de tre rikenas konung och skulle mellan rikena råda den största endrägt, men något fullständigt unionsfördrag ville man icke afsluta, alldenstund de i mötet deltagande svenskarne icke hade fått fullmakt dertill och några norrmän icke funnos närvarande. När man behöfde välja en konung, skulle ombud från de tre länderna sammanträda och då skulle bestämmas, om man skulle välja en gemensam konung eller om hvart rike skulle hafva sin egen konung. Dermed var unionen löst, förbindelsen mellan rikena hade fått en mera tillfällig natur, och således hade herr Kristiern Nilssons politik lidit ett nederlag, hvilket nödvändigt innebar en vinst för Karl Knutsson, hos hvilken beslutet hade mognat att aldrig låta konung Erik åter komma till styrelsen, ett beslut hvars fullbordan ingen underlättade mera än konungen sjelf.

Karl Knutsson riksföreståndare (1438—1440). — Kristofer konung 1441.

Herredag i Telge, augusti 1438. — Karl Knutsson riksföreståndare, oktober samma år. — Danska rådet inkallar samtidigt Kristofer af Baiern. — Svenskarne uppsäga konung Erik tro och lydnad, september 1439. — Karl Knutsson nedlägger riksföreståndarskapet, september 1440. — Kristofer väljes till konung, september 1440, och krönes i Upsala, september 1441. — Erik på Visborg.

Från denna tid märker man å marskens sida en bestämd sträfvan att med undanskjutande af alla medtäflare vinna makten i Sverige. Han sökte gifva fasthet åt sin ställning genom att söka nya slägtförbindelser. Han gifte sig (1438) med Katarina, dotter af herr Karl Ormsson (gumshufvud) på Stora Bjurum i Vestergötland, som hade i förläning Vesterås med underliggande län, och på samma gång gifte sig Karl Knutssons halfsyster Katarina Stensdotter (bjelke) med danska riksrådet Klaus Nilsson till Ellinge i Skåne. Förhållandet till konung Erik inträdde ock, tvifvelsutan genom Karl Knutssons inflytande, i ett nytt skede. Vid en herredag i Telge (augusti 1438) förbundo sig hundra en af rikets förnämligare män, »vid den ed som de hade svurit deras rike Sverige, utan allt bedrägeri, arg list eller undanflykt», att förblifva vid rikets rätt, lag, privilegier, frihet och goda gamla sedvänjor så väl i tillkommande tid som nu och att, när så behöfdes, beskärma dem med lif och gods; om någon bröte denna öfverenskommelse, skulle de andra straffa honom. Vid samma tillfälle uppmanades konungen att inom tolf veckor infinna sig vid Mora stenar och der stå till svars; kom han icke eller ville han icke erkänna rikets lag och friheter, skulle han utan vidare vara afsatt. Innan de församlade skildes, klagade drotseten, att han icke hade så stora förläningar, att de motsvarade hans värdighet; han innehade dock Nyköpings län och ett stort område i vestra Upland jemte en del af Roslagen. Han fick nu ytterligare Gestrikland och förskaffade sig med svek Helsingland. Detta och mycket annat gjorde en uppgörelse mellan marsken och drotseten nödvändig, och allting antydde, att denna icke kunde blifva af mycket vänskaplig natur.

Drotseten var den förste att begynna fiendtligheterna. Under marskens bröllopshögtidligheter inledde han underhandlingar, i akt och mening att Karl Knutsson skulle skiljas från styrelsen, hvilken i stället skulle anförtros åt herr Kristiern. Anslaget misslyckades, ehuru biskoparne och några andra stodo på drotsetens sida. På ett riksmöte i Stockholm (oktober 1438) förklarade Karl Knutsson, att han ingalunda ville dela makten med någon, utan finge de välja mellan honom och drotseten. Karl Knutsson hyllades då till riksföreståndare, med rättighet att efter rådets hörande utdela län, och måste alla, som redan erhållit förläningar, förnya sin slottslofven till marskens hand, d. v. s. förbinda sig att vid påfordran till honom upplåta länen. Drotseten miste flere län, som lemnades till Matts Ödgislesson (lilja), herr Nils Erengislesson och Ture Stensson (bjelke), Karl Knutssons halfbroder. Karls halfsysters man herr Nils Stensson (natt och dag) fordrade större förläningar, men Karl rådde honom att minska antalet af sina svenner, ett råd som väckte

en viss kylighet mellan de två fränderne. Marsken red derefter upp till Dalarna, der man lofvade honom lydnad och erlade böter för mordet på hans fogde.

Förbittringen mot konung Erik var icke längre inskränkt till Sverige. Under det man i Norge hade åter försonat sig med konungen, bröt missnöjet löst i Danmark. De store voro, såsom redan är berättadt, missnöjda med hans försök att betaga riket dess rätt att välja en efterträdare, böndern reste sig icke så mycket mot konungen som mot de privilegierade ståndem, hvilka i följd deraf sågo sig föranlåtna att sig till stöd skaffa landet en ny konung. Med åsidosättande af all billighet och kränkande de tidigare träffade öfverenskommelserna inkallade det danska rådet i oktober 1438 konung Eriks systerson hertig Kristofer af Baiern och lofvade honom de tre rikenas kronor. Han hörsammade kallelsen och utfärdade den 15 november en skrifvelse till det svenska rådet, i hvilken han klagar öfver morbroderns tyranniska styrelse och erbjuder sig att blifva konung. Han beder att få snart svar på sin framställning, men man synes icke i Sverige hafva fäst mycken vigt vid hans anbud, under det man der var förbittrad öfver den myndighet, som det danska rådet hade tillvällat sig.

Man var i Sverige tillräckligt upptagen af stridigheterna mellan Karl Knutsson och herr Kristiern Nilsson, till hvilken numera Nils Stensson (natt och dag) hade öppet slutit sig. Den nyvalde erkebiskopen Nils Ragvaldsson, hvilken vi förut lärt känna som biskop i Vexiö och Sveriges ombud vid kyrkomötet i Basel (s. 196), en lärd, erfaren man med ett mildt och fredligt sinnelag, samt biskop Tomas och Bengt Jönsson (oxenstjerna) varnade Karl Knutsson för de tvenne missnöjdes stämplingar; Bengt reste, på Karls begäran, till Nyköping för att göra herr Kristiern, som var hans svärfader, föreställningar.

Den 7 januari 1439 skulle ett möte hållas i Söderköping, förnämligast för att man skulle komma öfverens om förfaringssättet mot sådana fästen, hvilkas höfvidsmän icke ansågos vara fullt pålitliga; utan tvifvel tänkte man i synnerhet på herrarne af vase- samt natt-och-dagätterna, hvilka innehade, jemte andra, de vigtiga slotten vid Nyköping och Kalmar. Nedkommen till Östergötland fick Karl Knutsson höra, huru Karl Kristersson (vase) och hans egen svåger Nils Stensson utöfvade hvarjehanda öfvervåld för att kunna förse Ringstadaholms fäste med nödiga munförråd i händelse af ett anfall. Genom ställande af gislan förmådde riksföreståndaren sin svåger att komma ned till Söderköping; han uppgaf som orsak till sitt affall, att herr Kristiern Nilsson sagt Karl ämna förderfva honom och hans fränder. Nu åvägabragtes en skenbar försoning, efter hvars ingående Karl mottog, som svar på Bengt Jönssons bemedling, ett bref från herr Kristiern, i hvilket denne förklarar att han samt herr Nils Stensson och dennes bröder voro fast beslutna att återinkalla i riket konung Erik. Dessa stämplingar, som stodo i uppenbar strid mot rikets mäns föregående beslut, måste naturligtvis Karl Knutsson söka qväfva medelst kraftiga åtgärder. Han sände vid midten af januari en af sina svenner med fyrtio män till Refvelsta gård, der herr Kristiern till-

agte julen. Under natten bröt man sig in, fälde några af gårdsfolket, stade herr Kristiern på en släde och förde honom till Örebro hus. Icke s hans maka hade oskadd undkommit striden.

Riksföreståndaren hade under tiden vidtagit åtgärder för att få pålitliga ttshöfdingar. Erik Turesson (bjelke) och Arvid Svan sände han till Kalmar r att taga fästet ifrån herrarne Bengt Stensson och Bo Stensson (natt och g). Sjelf begaf han sig ned till Elfsborg, hvilket han tog ifrån Henrik Snanborg och i stället lemnade till sin halfbroder Ture Stensson (bjelke). Under ervägen fick han bud, att herr Kristiern var fången, och skyndade då att psöka honom. Herr Kristiern var mycket foglig, upplät åt Karl alla sina tt och förhjelpte honom att få i sina händer Nyköpings hus, hvilket besättngen ville försvara; af alla sina förläningar fick han icke behålla mera än borgs visserligen vigtiga, men mycket afsides liggande fäste.

Nils Stensson (natt och dag) på Stegeborg begynte, så fort riksföreståndaren de lemnat Östergötland, att bruka öfvervåld. Karl Knutsson skyndade, så art han hade fått Nyköping i sitt våld, ned till Stegeborg och sände erkebiskop ls, biskop Tomas och herr Kristiern att inleda underhandlingar med den proriske slottshöfdingen. Då detta icke ledde till något, begyntes en begring. Karl Kristersson, hvilken hade fått befallning att deltaga i denna, grade och uppgaf frivilligt sitt fäste Ringstadaholm, hvarefter han drog tillbaka med fadern till Viborg. Der stannade de, till dess Sverige hade tt en ny konung. Nils Stensson begagnade sig af underhandlingar, som n hade inledt, för att komma ut från sitt fäste och flydde öfver till konung ik på Visborg, hos hvilken äfven brodern herr Bo Stensson, brorsonen Måns ngtsson samt Magnus Gren befunno sig.

Konung Erik, icke låtsande om sin afsättning och för ett ögonblick åsidotande sin dådlöshet, utfärdade den 19 mars 1439 en skrifvelse, i hvilken Karl nutsson förklarades afsatt från marskembetet, hvilket i stället lemnades åt ls Stensson. Konungens bref upplästes från predikstolarna, men man kan te säga, att den nye marsken, som hade återvändt till Östergötland med pnad styrka, var mycket mån om ordning. Under det hans fullmakt upptes från predikstolen i Vadstena klosterkyrka, öppnade hans män en kista jelfva kyrkan och öfvade hvarjehanda annat öfvervåld, för hvilket de lystes ann. Det mot slutet af april i Stockholm församlade rådet förklarade Karl nutssons afsättning från marskembetet ogiltig och uppmanade östgötarne att sta sig mot Nils Stensson, som hade fört in i riket dannebrogen till att dtrycka Sveriges tre kronor, och skulle de icke få hysa eller föda några Nils' folk. Nils flydde snart åter till Gotland, der han försökte öfvertala nung Erik till ett anfall på Sverige.

Ehuru det svenska rådet i dessa ärenden hade stått på Karl Knutssons la, hade en stor del likväl icke uppgifvit tanken på att återställa unionen. ider det Karl var syselsatt med belägringen af Stegeborg och med befridet af Elfsborg, som på konung Eriks bud hade anfallits af norrmännen, mlades rådet i Stockholm (den 5—11 juni) och beslöt, att Erik skulle fort-

farande anses som konung med anspråk på underhåll, men utan rätt att föra regeringen, hvilken i stället skulle förestås af systersonen hertig Kristofer; om Erik ville för dennes räkning afstå kronan, skulle han erhålla en afträdessumma. Detta allt skulle dock gälla allenast under förutsättning, att Erik ville godkänna kalmarfördraget af år 1436; vägrade han detta, skulle man utan vidare skrida till nytt val. Hans Kröpelin sändes med till Stegeborg för att bringa Karl Knutsson underrättelse om de fattade besluten, och han seglade derefter öfver till Gotland för att meddela dem åt konung Erik, hvilken kort derefter erhöll det danska rådets uppsägelsebref, utfärdadt den 23 juni (1439), och i förbittringen deröfver beslöt att anfalla Sverige. Han seglade öfver till Östergötland och kom den 25 juli till Stegeborg, hvarifrån Karl Knutsson några dagar tidigare hade aflägsnat sig efter att hafva med besättningen afslutit ett stillestånd. Konungen förklarade, i en utfärdad kungörelse, att han ville rätta sig efter kalmarbeslutet af år 1436, och uppmanade Karl och rådet att infinna sig hos honom, men ingen kom, och allt hvad han vann var ett stillestånd för några veckor. Han afvaktade dock icke dess utgång eller de underhandlingar, som under dess lopp skulle föras, utan seglade åter till Gotland. Det svenska rådet sammanträdde då i Telge, der det högtidligen uppsade konung Erik tro och huldhet vid den heliga Mikaels tid (den 29 september). Man bragte äfven på tal att välja ny konung, och erkebiskop Nils föreslog hertig Kristofer, men detta väckte motstånd och man beslöt att tills vidare låta Karl Knutsson behålla makten, till dess alla fästen i Sverige voro i händerna på pålitliga svenska män. Herrar Bo och Bengt Stenssöner och deras broder Nils, som voro inneslutna i det med konung Erik ingångna stillståndsfördraget, infunno sig i Telge för att ingå förlikning med Sveriges män. De miste sina vigtigaste län, Stegeborg, som lemnades åt Erengisle Nilsson, och Kalmar, som anförtroddes åt Gustaf Anundsson (Sture, tre sjöblad) och Birger Trolle, men fingo dock några förläningar, hvilket icke hindrade Nils och hans broder herr Bo att snart återvända till konung Erik, under det den förres svenner utöfvade allsköns öfvervåld i Östergötland. Nils återkom dit för att upptaga striden, men blef kort efter landstigningen gripen af Karls folk och införd till Norrköping, der han afled (1439), ett offer för pesten, som denna tid rasade inom och utom Sverige. Ombud för Sveriges och Danmarks råd jemte hertig Kristofers hofmästare hade emellertid (november 1439) öfverenskommit om frid mellan rikena och om upprätthållande af 1438 års kalmarfördrag med undantag af hvad detta innehöll om konung Erik; ett nytt möte skulle hållas nästkommande midsommar i Kalmar.

Man kan icke påstå, att de svenska stormännen vid denna tid drefvo någon synnerligen stadig politik; man vacklade mellan tankarna på svensk självständighet och ett återupptagande af unionen, ehuru denna blifvit i grunden kränkt genom det danska rådets egenmäktiga inkallande af hertig Kristofer. Ehuru man i november 1439 öfverenskom om ett unionsmöte i Kalmar i juni 1440, då konung skulle väljas, hvarvid man tänkte på val af en unionskonung,

ıdes enhälligt på en herredag i Arboga, som hölls i januari 1440, att ıgalunda skulle välja en främling till konung, utan en inhemsk man, ulle valet försiggå på en riksdag som skulle hållas i Arboga i sep- månad. Under tiden sökte Karl Knutsson att komma i besittning af da svenska slott som ännu hölls konung Erik tillhanda, nämligen lms, hvilket innehades af herr Magnus Gren. Det föll i slutet af juli. innan hade Karl öfvertagit Åbo och Kastelholms hus med underliggande vilka hade blifvit lediga genom den alltid ärlige Hans Kröpe- d.

:almarmötet hade aldrig kommit till stånd, men när Karl Knutsson orgholms intagande begaf sig till Kalmar, möttes han der af erkebiskop axman från Lund och danska riksrådet Klaus Nilsson till Ellinge, som

183. Visborgs slott, enligt teckning från början af 1600-talet.

t med Karls halfsyster Katarina Stensdotter (bjelke), hvilka å hertig ers vägnar erbjödo Karl hvarjehanda förmåner, derest han ville främja ns sak. De skildrade honom med de fagraste färger,

> huru han var manlig, mild och vis
> och att skönare person kunde ej vara
> bland alla herrar i verldene äro,
> förutan svek är han fulltro (trofast),
> han är ock alltid glad och fro (lustig).

n, som vid denna tid kallade sig Danmarks, slavers och götars konung, efve på Rhein och hertig i Baiern, stadfäste den 17 augusti allt hvad nbud hade lofvat.

id riksdagen i Arboga, den 29 september 1440, aflade Karl Knutsson ap för sin förvaltning af rikets medel, hvilken godkändes, framhöll

derefter i hvilken nöd riket befann sig, när han valdes till höfvidsman, och huruledes nu allt landet vore fritt och enigt. Han ville underkasta sig hvad riksdagen ville besluta, men bad de församlade besinna, att han för rikets bästa hade satt sig i öfver måttan stor skuld, så att om honom ingen ersättning gåfves, skulle hans barn bringas till tiggarstafven. Han gick ut, medan man öfverlade, och sedan man hade tillsport honom om hans önskningar, tillförsäkrade man honom Finland som län och Öland som en pant, hvilken skulle sedermera inlösas från hans arfvingar för 20 000 mark penningar[1], hvarjemte samtliga närvarande gingo i borgen för att han och hans arfvingar skulle hållas fullkomligt skadeslösa för allt hvad han såsom rikets höfvidsman hade gjort. Derefter valdes **Kristofer** till konung, så vida han ville gifva en högtidlig försäkran att hålla vissa punkter som man äskade af honom. I januari 1441 kallade Kristofer den mäktige marsken till Halmstad och

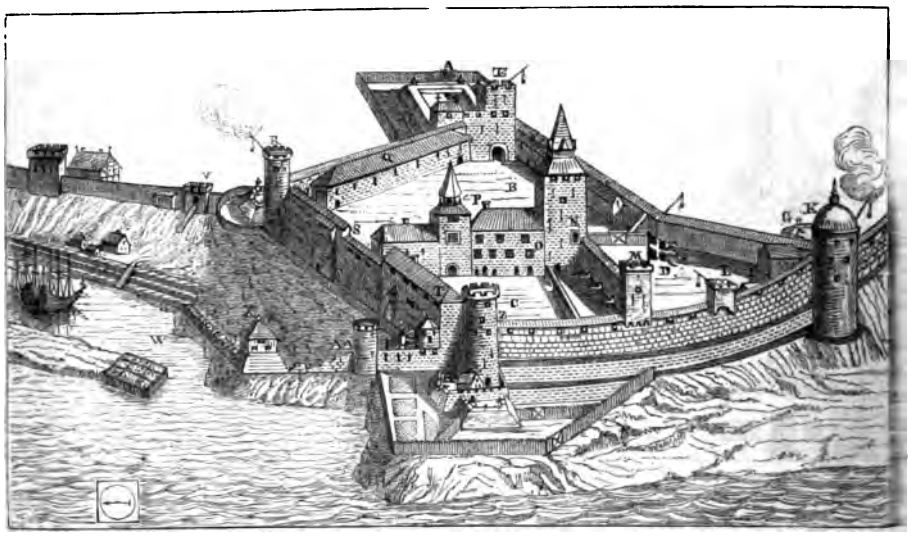

184. Visborgs slott, enligt teckning från slutet af 1600-talet.

A. Inloppet. — B. Yttre borggården. — C. Inre borggården. — D. Materialgård. — E. Kungstornet. — F. Kungsskansen. — G. Drottningskansen. — H. Sjöfästet. — I. Qvarnen. — K. Myntтornet. — L. Tornet Kik[illegible] — M. Tornet Smale Henrik. — N. Tornet Blacken. — O. Kyrkan. — P. Klocktornet. — Q. Förrådshus. — R. Tornet Slukupp. — S. Tyghus. — T. Frustuga. — U. Sjöporten. — W. Hamnen. — X. Kastmaskin. — Z. Segtornet. — AA. Tornet Stora Kikut.

öfverröste honom med vänskapsbetygelser, lät bedja honom vara för sig en fader och skulle han vara honom en trogen son, hvarpå marsken genmälde, att vill[illegible] Kristofer bete sig mot honom som en fader, skulle han i Karl finna en trogen man. Den 25 april afgaf Kristofer sin konungaförsäkran af följande innehåll: Sveriges lag och friheter skulle upprätthållas, och ville man förbättra lagen, skulle han stadfästa det. Till riksråd skulle allenast infödda svenskar tagas och dessa i enlighet med rikets råds råde. Alla slott skulle vid Kristofers

[1] Karl hade begärt att pantsumman skulle sättas till 40 000 mark penningar (ungefär 1½ million kronor), hvartill den äfven höjdes följande år.

ɔd upplåtas åt erkebiskopen, drotseten, lagmannen i Upland och tre goda
än, som rådet dertill valde. Alla svenska slott, län och Upsala öds gods
ulle lemnas åt infödda svenskar, efter råds råde. Så ofta Kristofer befann
ɡ i Sverige, skulle han hafva omkring sig svenska embetsmän, hofmästare,
ınsler, kammarmästare, köksmästare, skänk och fodermarsk, hvilka alla
ulle nämnas efter råds råde. Kristofer skulle efter omständigheterna uppe-
ılla sig i hvart rike och skulle aldrig rättskipningen ligga nere under hans
ånvaro, rikets skatt skulle stanna inom riket och erläggas i varor; rikets
ätsel skulle förvaras i Sverige och förvaltas af dem som rådet ansåg lämp-
ɡast dertill; hvad som ej åtginge för konungens behof, skulle förvaras i drät-
ln, och skulle aldrig något utföras derifrån, derest konungen ej behöfde fara
anför de tre rikena och för sådan orsaks skull mottog bidrag från dem alla tre.
lla bref och handlingar rörande Sverige, som blifvit förda till Danmark och

185. Parti af Visby stadsmur, norra sidan.
Det nuvarande utseendet.

orge, skulle återställas vid midsommarstiden. Kristofer skulle »med all makt
:h troskap hjelpa, derom arbeta och arbeta låta», att Gotland åter komme under
verige, såsom tillbörligt var. Svenskar skulle icke behöfva erlägga tull vid
:t norska fästet Bohus. Derest något vunnes från Ryssland genom dagtingan
ler örlig, skulle det läggas under Sverige. De, som under ofriden uppburit
ågot från deras gods, som hade lemnat landet, skulle få behålla det. Om
ynt och tull skulle bestämmelser gifvas efter råds råde. De, som lidit skada
ıder konung Eriks holsteinska krig och annars, skulle efter bästa förmåga
ɔras skadeslösa.

Vid midsommarn infann sig det svenska rådet i Kalmar för att möta

konungen, hvilken dock, hindrad af ett uppror af de jutska bönderne, som icke ville erlägga den nya skatten, icke kunde komma förr än den 8 september. Man mottog honom med en högtidlig procession och bröt sedan upp för att följa honom till Stockholm. Vid Södra Stäket mötte dem marsken med en stor skara. Följet var nu så ansenligt, att konungens embetsmän klagade öfver brist på mat och öl, men Karl Knutsson gaf dem allt hvad de behöfde. Konungen stannade ett par dagar på Valmundsön (nu Djurgården) och gick sedan öfver till Södermalm, der svenskarne, anförda af biskoparne, mötte honom. Nu skedde det högtidliga intåget i staden. Konungen och marsken gingo arm i arm, och folket mumlade hörbart, att det hade varit vida bättre, om man till konung hade fått marsken som såg mycket ansenligare ut. På Stockholms slott var marsken värd. Den 13 september 1441 hyllades konungen vid Mora stenar och den 14 kröntes han i Upsala, vid hvilket tillfälle 70 svenskar, danskar och bairare slogos till riddare, främst af alla Karl Knutsson.

Under tiden vistades den afsatte konung Erik på Gotland, hvarest han hade åt sig uppbygt ett säkert fäste, Visborg. Af fästet återstå nu allenast oansenliga lemningar; om dess ursprungliga utseende kunna vi icke göra oss en föreställning annat än efter gamla teckningar (fig. 183 och 184), hvilka dock icke äro af så hög ålder som det vore att önska. Det var svårt att förjaga Erik, hvilken ännu icke hade förlorat något af den envishet som hade beredt hans rikens och hans egen olycka, och hvilken der borta hade en sysselsättning som passade hans oroliga och våldsamma lynne, i utplundrande af fredliga sjöfarande. Han hade i sitt våld icke allenast fästet, utan äfven staden, som var, efter tidens förhållanden, väl befäst (fig. 185, jfr fig. 35).

Kristofers regering (1441—1448). — Förhållandet till främmande makter.

Kristofers personlighet. — Hansestäderna. — Kristofers eriksgata samt kröning i Danmark 1442. — Erkebiskopen i Upsala får titeln primas Sueciæ. — Kristofers förmälning med Dorotea af Brandenburg. — Den afsatte konung Erik och sjöröfveriet i Östersjön. — Tyska orden och Gotland. — Kristofers anfallsplaner mot Ryssland och Lübeck. — Konung Kristofer, död i januari 1448.

Under det konung Kristofers val förbereddes, hade hvarjehanda rykten om hans personlighet varit i omlopp: enligt somliga var han mycket barsk och hård, under det andra sade honom vara ytterst godmodig och gladlynt. Karlskrönikan, som likväl är något partisk, säger sig icke hafva en enda dygd att berätta om honom; han var hetsig och vinnlade sig om att stifta oenighet, han var dålig i tal och lefverne, svor och dobblade o. s. v. När vi gå att granska de inre förhållandena under konung Kristofers tid, skola vi se till, i hvilken mån de verkliga förhållandena gifva stöd åt detta klander. Hans yttre politik är egnad att ådraga honom beskyllningen för ombytlighet och brist på ordhållighet.

Förhållandet mellan de tre rikena var icke detsamma under Kristofers
d som under Eriks. Danskarne voro icke längre så mycket gynnade som förr,
:h konungen egnade mera jemn omvårdnad åt de tre rikena. Han uppehöll sig
'ta, ibland långa tider, i Sverige, och under det han var frånvarande sköttes
'geringsärendena af dertill utnämda personer.

Man kan icke säga, att Kristofers regering utgör en fortsättning af den
nion som Margareta stiftade och som sedermera rikets råd gång efter annan
'kte förnya. I de många föreningshandlingarna föreskrefs gemensamt ko-
ungaval, men ett sådant hade denna gång icke skett: danskarne valde den
aierske hertigen till sin konung år 1440, svenskarne följde deras exempel
.mma år, men norrmännen dröjde ända till år 1442. Det danska rådet hade
enom sitt egen-
äktiga förfa-
.nde brutit den
estående unio-
en; derigenom
:t de tre rikena
ll sist valde
.mme konung
ldades en ny
nion, hvilken
ock icke blef
stor varaktig-
et.

För hansan var
en i norden ti-
ade regements-
rändringen af
örsta vigt; hon
ade ock på det
rigaste befräm-
t den. I Lü-
eck fördes un-
erhandlingarna
ellan det dan-
a rådet och den
aierske herti-
en, och hansestäderna fordrade för den hjelp, de gåfvo, ett förnyande af alla
na gamla förmåner. Man tillförsäkrade dem detta, och de fingo således, efter
anligheten, en riklig lön för det de omhuldade sin egen fördel. Konung Erik
ade, för att göra hanseaterne skada, gynnat engelsmännens och de holländska

186. Konung Kristofers sigill[1].

[1] Sigillum maiestatis Cristofori d[ei] g[racia] Dacie sclauoru[m] gotorumq[ue]
gis comitis palatini Reni et ducis Bauarie (Majestätssigill för Kristofer, af Guds nåd
anmarks, slavernes och götarnes konung, pfalzgrefve på Rhein och hertig af Baiern).

städernas handel på Norge och spänningen hade blifvit så stor, att gång efter annan krig fördes mellan nordsjö- och östersjöstäderna; fejden, som naturligtvis i väsentlig mån gick ut på rof och kaparväsen, var i allmänhet till förmån för östersjöstäderna, men deras handel led emellertid så mycket, att freden var högligen efterlängtad. Konung Erik hade, för att vinna vänner äfven inom hansan, skänkt understöd åt det nya, demokratiska rådet i Rostock, och de maktegande i de andra städerna, som derigenom funno sin ställning hotad, behöfde yttre hjelp mot den mecklenburgska staden. Ville Kristofer förbjuda holländarne all handel på Östersjön och förbinda sig att undandraga rostockarne allt stöd, vore hansan benägen att gifva honom hjelp, och för honom måste denna vara så mycket välkomnare, som han alldeles saknade en flotta, så att han, när han skulle fara öfver till Sverige för att erkännas som dess konung, måste underhandla med danzigarne för att komma i besittning af nödiga farkoster. Förhållandet mellan hansestäderna och konung Kristofer blef dock af temligen vexlande art. Ju mer hans utsigter att få nordens tre kronor blefvo vissa, desto mer svalnade hans vänskap för de nordens välfärd hotande och dock så oumbärliga köpmansstäderna, och den fred, han år 1441 bemedlade mellan dem och holländarne, fylde de förra med icke oberättigade misstankar, att den stund väl kunde komma, då äfven konung Kristofer kunde vända sig mot deras intressen. Hans benägenhet att gynna de vestra handelsstäderna hindrade honom dock ej ifrån att rikta sig på deras bekostnad.

187. Konung Kristofers sekret[1].

En annan som vann på ombytet af konung var grefve Adolf af Holstein, som, motarbetad af konung Erik, naturligtvis sökte vinna den nye tronpretendentens bevågenhet. Han fick ock af Kristofer Slesvig som ett ärftligt län.

Under vintermånaderna i början af år 1442 — man valde denna tid helst vintern, när det gälde att företaga längre resor inom landet — red konung Kristofer sin eriksgata genom Sverige och mottog sedan under högsommarn den norska konungakronan. Först nyårsdagen år 1443 kröntes han i Danmark. Nu vorden trygg i besittningen af de nordiska rikena och glömsk af tidigare förbindelser upptog han åtminstone i någon mån konung Eriks handelspolitik och gaf den 1 juni åt Amsterdams borgare samma friheter i Norge som Östersjöns hansestäder åtnjöto.

[1] Secretum o. s. v. (jfr föregående not). — Som eget bör anmärkas, att hvarken i sigillet eller sekretet (hvilket senare användes ensamt eller trycktes på baksidan af sigillets vax) finnes Sveriges namn eller Sveriges vapen. Båda sigillen användes dock under svenska urkunder.

Det följande året, något före midsommar, hölls ett stort unionsmöte i Kalmar. Af hvad orsak det hölls och hvad der uträttades, är numera icke kändt. Allenast af en liten tilldragelse från mötet har minnet bevarats i en urkund. I Kalmar hade infunnit sig erkebiskop Tuve från Lund, hvilken, när han gick genom stadens gator, lät bära framför sig det på en lång stång fästa erkebiskopskorset. De svenska andlige, som deltogo i mötet, sågo häri ett försök å lundaerkebiskopens sida att upplifva företrädarnes anspråk på primatet öfver Sverige, och biskoparne Nils König från Linköping, Erik Birgersson från Strengnäs och Lars Mikaelsson från Vexiö uppsatte en högtidlig protest mot de för svenska kyrkans sjelfständighet menliga slutsatser, som kunde dragas af den danske erkebiskopens beteende, hvilket denne påstod icke vara gjordt i ond afsigt, utan af fromhet och för att ära konungen; han skulle gerna unna upsalaerkebiskopen, om han komme ned till Danmark, att der bära korset framför sig. Striden om primatet fortsattes och löstes på det sätt, att de danska erkebiskoparne väl fingo behålla titeln, men icke något mera, och påfven tillade herr Nils Ragvaldssons efterträdare på Upsala erkebiskopsstol herr Jöns Bengtsson (oxenstjerna) titeln primas Sveciæ, hvilket denne på svenska återgaf med Sveriges förste, hvaruti man sedan, med orätt, velat se ett begär hos den öfvermodige mannen att tillegna sig en verldslig furstetitel.

Hansestäderna blefvo allt mindre belåtna med konung Kristofer. För morbrodern, som från Gotland gjorde handelsfärderna det svåraste afbräck, lade han inga allvarliga hinder i vägen — det berättas till och med, att han, då det klagades öfver konung Eriks röfverier, svarat, att morbrodern bodde på ett sådant skär, att han väl behöfde se sig om efter inkomster för att kunna berga sig — och han inledde förbindelser med de nordtyska furstarne, hvilka hansestäderna i allmänhet sågo med misstänksamma blickar. Lüneburgarne sökte han draga i sin tjenst och han blef genom gifte befryndad med brandenburgarne. I september 1445 firades hans bröllop med den fjortonåriga Dorotea, dotter af markgrefve Johann alkemisten. Man klagade öfver den snålhet med hvilken festen firades; sedan tre dagar voro gångna, fingo gästerne lefva på egen bekostnad, och i allmänhet undfägnades de tyska gästerne rikligare än de nordiska, hvilket till sist föranledde dessa att göra konungen föreställningar angående hans mannamån. Han blef förnärmad, ville, heter det, på åtta dagar ej tala med någon, men skilde likväl sina bairare ifrån sig. Det finnes inga urkundliga bevis, att konung Kristofer, i likhet med morbrodern, gifvit svenska förläningar åt tyskar eller andra utländingar. Äfven hansestäderna hade vid förmälningshögtidligheterna ombud, som här omsider utverkade en stadfästelse å de friheter som hansan haft i Sverige, med vilkor att svenskar åtnjöto inom deras område enahanda förmåner.

Sedan år 1441 ett tioårigt stillestånd blifvit, såsom redan är nämdt, under konung Kristofers bemedling, afslutet mellan de nederländska och vendiska sjöstäderna, var det allenast konung Erik, som gjorde sjöfarten

osäker. Hans folk uppbrände Trosa, som denna tid låg vida närmare hafvet än nu, plundrade handelsskepp och uppfångade förnäma män, för att kunna utpressa betydande lösesummor. Af herr Bo Knutsson (grip), som det lyckades honom att fånga år 1442, kräfde han mer än 5 000 gyllen (inemot 90 000 kronor) för att åter försätta honom i frihet.

Då alla föreställningar ingenting hulpo, då de gång efter annan brutna stillestånds fördragen kränktes af sjöröfvarne, återstod ingen annan utväg än att möta våld med våld. Sjöstäderna förforo med stränghet mot Eriks folk, danskar och svenskar utrustade kaparfartyg, och man sökte afstänga Gotland från all förbindelse med utlandet. Erik, som tyckes ansett sig hafva uteslutande rätt till sjöröfveriet i Östersjön, klagade bittert öfver de förluster man tillfogade honom och hans folk. Han kände sig i behof af något stöd och höll flitiga underhandlingar med den tyska orden, hvars högmästare å andra sidan konung Kristofer med ifver sökte vinna för sina planer. Med Erik underhandlade konungen också, men deras uppfattning af de lämpliga vilkoren för en uppgörelse var mycket olika. Konung Kristofer erbjöd år 1444 sin morbroder Gotland för lifstiden samt en årlig lifränta af 3 000 lübska mark, derest han ville afstå från sina anspråk på rikena, men Erik svarade, att Gotland redan var hans, af honom inköpt från den tyska orden — han glömde, att köpet skett icke för hans, utan för rikenas, i synnerhet Sveriges penningar — och att den uppgifna summan ingalunda motsvarade förlusten af tre riken. Ordenshögmästaren erbjöd då (1445) sin bemedling, men skeppet, på hvilket hans ombud seglade, uppbringades af herr Karl Knutssons folk; sändebudet blef visserligen snart frigifvet, men måste förbinda sig till en dryg lösesumma och till att erlägga densamma, äfven om konung Kristofer skulle fritaga honom derifrån.

År 1446 besökte konungen åter Sverige, åtföljd af sin gemål. De vallfärdade till Vadstena och uppehöllo sig en längre tid i Stockholm, hvarest en herredag hölls i början af sommarn. Om de förhandlingar som der fördes få vi någon upplysning genom den expedition, som mot slutet af sommarn företogs till Gotland. Konungen for dit, beledsagad af biskopar och andra stormän, med fyrtio skepp och två tusen man. Det var dock icke fråga om en härfärd, de två konungarne samtalade, trots svenskarnes föreställningar, enskildt, och förhållandet blef vid det gamla. Erik fordrade, för att han skulle afstå från rikena, hela Linköpings stift för lifstiden eller en summa af 200 000 lödiga mark silfver (ungefär sextio millioner kronor).

Det följande året blefvo förhållandena än mer invecklade. Hertig Bogislav, hvilken Erik hade velat göra till arfvinge af sina kronor, afled i början af året och kom Erik derigenom i besittning af hans andel af Pommern, hvilket måhända gjorde honom mindre angelägen att hålla på Gotland. Den tyska orden sökte begagna sig häraf för att få ön i sitt våld. Eriks vilkor voro dryga. Sina årliga inkomster af Gotland uppgaf han vara 15 000 gyllen, hvarjemte han fordrade ersättning för Gotlands lösen och för uppbyggandet af Visborg, tillsammans 35 000 nobler; hans fordringar gent emot systersonen

ıade äfven stigit: han var icke längre nöjd med två, utan skulle hafva tre ıundra tusen mark silfver. Men orden hade ock ersättningsanspråk, i följd ıf de sjöröfverier som Eriks folk utöfvade och hvilka denne fann helt naturliga, ılldenstund han icke gaf sina män något att lefva af, och man klagade öfver Eriks påbud, att köpmän som kommo till Gotland skulle för hvar fjerde mark silfver, som deras varor voro värda, på Eriks mynthus i Visby inlemna ın half mark silfver. Erik svarade, »att Lübeck och orden sjelf uppburo nycket drygare tullar; han vore en fattig, fördrifven konung med ett helt litet område, han kunde väl behöfva något att lefva af, den som komme till Gotland med varor finge underkasta sig att betala, den som ej ville kunde låta bli att komma». På denna punkt stod frågan i början af år 1448, då förhållandena i norden undergingo en stor förändring.

Ehuru konung Kristofer icke hade kunnat göra slut på den oro som morbrodern stiftat, hängaf han sig åt andra, ganska vidt omfattande planer. Tillsammans med den tyska orden ville han anfalla Ryssland och i förbund med tyska furstar ämnade han anfalla Lübeck. Sjelf kom han, pilgrimsklädd, med stort följe på väg, sade han, till det heliga blodet i Wilsnack (jfr s. 202), men Lübeck, Wismar och Stralsund stängde för honom sina portar. Några af hans förbundne lyckades det dock att komma in i Lübeck och dit insmuggla vapen gömda i vinfat, men de sammansvurne upptäcktes och utvisades. Detta skedde hösten 1447. Till den följande sommarn tillärnade konung Kristofer en ny rustning och skrapade för sådant ändamål i hop penningar, men af den tilltänkta härfärden vardt intet: konungen afled i Helsingborg den 6 januari 1448, utan att efterlemna någon son.

Man kan näppeligen säga, att Sverige under konung Kristofers tid vunnit något i förhållande till grannarne. Hans sju regeringsår voro dock fria från förödande krig, men hans rustningar kräfde penningar, och man knotade i Sverige deröfver att landets skatt utfördes.

Inre förhållanden under konung Kristofers regering (1441—1448). — Den nya landslagen.

Karl Knutsson. — Förlikning mellan marsken och drotseten, 1441. — Marsken och konungen. — Konungens och marskens besök på Gotland, 1446. — Viborgs hus. — 1442 års interimsregering. — Konung Kristofers sjukenhet. — Missväxt och hungersnöd. — Lagstiftningsåtgärder. — Kristofers landslag, 1442.

Utan tvifvel var det för konung Kristofer vid hans regeringsanträde mindre angenämt att hafva en så uppåtsträfvande och så mäktig undersåte som herr Karl Knutsson. Vi hafva sett, huru konungen allra först öfveröste honom med vänskapsbetygelser, men småningom synes han, i följd af den tillgifvenhet man hyste, särskildt i Stockholm, för den förre riksföreståndaren, hafva fattat misstankar. Att herr Karl gerna hade utbytt riksföreståndarens vanskliga lott mot konungens ansenligare ställning, torde vara otvifvelaktigt.

Det berättades, att han hade besökt en åldrig, from qvinna, som ansågs vara framsynt, och sport henne, om han skulle gifva efter för herrarnes önskan och nedlägga sin höfvidsmansbefattning. Hon skulle derpå hafva svarat, att han vore bestämd att blifva Sveriges konung, och detta gälde, äfven om under den närmaste tiden någon annan valdes till konung, i hvilken händelse landet skulle hemsökas af örlig, hungersnöd och farsot. Tron på herr Karls tillkommande konungadöme var så fast, att den sökte sig ett uttryck i hvarjehanda berättelser. En liten flicka och hennes moder skulle en gång under

188. Herr Bengt Stenssons sigill (natt och dag).

189. Herr Bengt Jönssons sigill (oxenstjerna).

190. Herr Nils Jönssons sigill (oxenstjerna).

en gudstjenst i Vadstena klosterkyrka hafva sett en fager guldkrona på marskens hufvud, och år 1446 skulle en gråbroder hafva sagt honom, att innan tre år voro förlidna, skulle konung Kristofer vara skild från riket.

Vi kunna väl icke säga, att herr Karl, när han hyste och ansågs hysa sådana planer, missbrukade sin makt och sin vänsällhet till att bereda konung Kristofer svårigheter och stifta oro i riket. Tvärt om, hans egen rätt blef mer än en gång kränkt, och han fogade sig efter de för honom ogynsamma om-

191. Herr Karl Månssons af Eka vapen (en snedbjelke).

192. Herr Anders Isakssons sigill (spets från höger).

193. Herr Bo Knutssons sigill (griphufvud).

ständigheternas kraf. En månad hade ännu icke förflutit efter konungens kröning, innan herr Kristiern Nilsson kom fram med klagomål öfver det sätt, på hvilket marsken hade behandlat honom, och med fordran på skadeersättning. Herr Karl hänvisade till den försäkran som var honom gifven (jfr s. 262) om ansvarsfrihet för hans tidigare åtgärder, men han måste nöja sig med att icke genast få tillträda hela Finland, som var honom lofvadt som län, utan

ulle herr Kristiern behålla några delar deraf för vissa bestämda år. Som iftesmän vid förlikningen (oktober 1441) uppträdde, för herr Kristiern, herrar engt Stensson (hans och de öfriges sigill, se fig. 188—197) och Bo Stensson natt och dag), Bengt Jönsson och Nils Jönsson (oxenstjerna) och Karl Måns- n af Eka samt väpnaren Anders Isaksson (baner); för herr Karl herrar Bo nutsson (grip), Erengisle Nilsson (natt och dag på längden), Gustaf Sture (tre

194. Herr Gustaf Stures sigill (tre sjöblad).

195. Herr Gustaf Karlssons sigill (gumshufvud).

196. Herr Jon Karlssons sigill (två fästen).

öblad), Gustaf Karlsson (gumshufvud), Jon Karlsson (färla) samt väpnaren atts Ödgislesson (lilja). Ehuru konungen sålunda svek sina tidigare löften ll skada för herr Karl, visade han honom dock å andra sidan prof på väl- ilja. När herr Karls dotter (i andra giftet) döptes å Svartsjö slott, senhösten 441, bar konungen henne till dopet. I början af november begaf sig herr Karl ll Åbo, på hvars slott han tills vidare bosatte sig.

Under det konungen i början af år 1442 red in eriksgata, sände han bud öfver till Åbo, att herr Karl skulle med första öppna vatten infinna sig i Stockholm för att svara till de nya klagomål som blifvit framställda mot honom. Herr Karl lydde, men ville på samma gång visa hvad han förmådde. Med tre märsskepp och sju andra fartyg for han jemte em hundra riddare och svenner öfver till Stockholm, ler konungen gaf honom enskildt företräde en mor- on mellan kl. 3 och 4 och tillförsäkrade honom in vänskap, men i ett sammanträde, som hölls l. 7 i närvaro af riksråd från de tre länderna och f konungens baierska följeslagare, affordrade han honom nästan alla hans örläningar. Herr Karl vägrade att alldeles utblotta sig, men måste dock fva att afstå Åbo hus, så snart herr Kristiern hade åt honom öfverlemnat iborgs fäste. Dertill var väl denne föga villig, men hans motstånd gjordes

197. Herr Matts Ödgislessons sigill (lilja).

om intet af en högre makt: herr Kristiern Nilsson afled två dagar, innan han enligt konungens och rådets dom skulle till herr Karl upplåta Viborg. Anklagelser mot denne för dråp och andra förbrytelser, som framställdes under hans vistande i Stockholm, ledde icke till någon påföljd[1].

Förhållandena voro ändrade år 1446, då konungen måste företaga någon åtgärd mot sin morbroder på Gotland och han dervid svårligen kunde undvara den hjelp som den mäktige länsherren på Viborg var i tillfälle lemna. Herr Karl inbjöds till Stockholm och mottogs på det bästa af konungen och drottningen, i synnerhet af den senare, hvilken ofta såg herr Karl vid sitt bord och förde med honom muntert tal. Till gengäld gaf denne åt henne och hennes jungfrur kostbara gåfvor och tillställde han dessutom ett hof (stort gästabud), vid hvilket han räknade som gäster konungen och drottningen jemte många utländingar, bland dem äfven sändebud från Novgorod. Herr Karl följde med till Gotland, men vände derifrån hem igen missnöjd med den tvetydiga rol som konungen hade spelat. Sedan denne hade rest till Danmark, stannade herr Karl en tid i Upland och firade i september (1446) bröllop på

198. Herr Erik Axelssons sigill (tottvapnet, fyrdelad sköld).

199. Herr Jon Gäddas sigill (gädda).

200. Herr Erik Erikssons sigill (gyllenstjerna).

Svartsjö slott för sin dotter i första giftet Kristina och den jutske riddaren herr Erik Eriksson (gyllenstjerna, fig. 200), hvilken sedan dess var alltid bosatt i Sverige. Den följande tiden, intill dess budet om konungens död gaf honom annat att göra, vistades herr Karl på Viborgs hus, hvarest han på det yppersta sörjde utvändigt för fästningsverken och invändigt för en dyrbar inredning.

Han gjorde der de skönaste mak,
andra förtryta dem hålla med tak,

säger rimkrönikan.

Under dessa förhållanden kunde herr Karl Knutsson icke komma att utöfva något synnerligt inflytande på Sveriges öden, under det Kristofer var landets konung. Denne skulle naturligtvis hafva större förkärlek för unionspartiets gamle höfding herr Kristiern Nilsson, men denne lefde nu nästan ständigt i Finland och afled, såsom redan är nämdt, redan år 1442. Det var

[1] Bland dem, som i dråpfrågan uppträdde till herr Karls försvar, må nämnas herrar Erengisle Nilsson och Erik Axelsson (Tott, fig. 198) samt väpnarne Matts Ödgislesson och Jon Gädda (fig. 199).

nnen af hans parti som hade konungens förtroende och utöfvade det största ytandet. Enligt konungens handfästning skulle en drotsete nämnas i landet, åtminstone ett bref finnes, i hvilket herr Karl Knutsson bär denna titel, u äfven om den var honom gifven, har han icke utöfvat en drotsetes em- e och har icke haft det inflytande på regeringen, som konungens hand- ning tillförsäkrade denne höge embetsman. All makten skulle nämligen ler konungens frånvaro ur riket ligga i händerna på de sex, som hade vid konungens död mottaga de svenska slotten af deras dåvarande inne- vare, nämligen erkebiskopen, drotseten, lagmannen i Upland och dessutom af rådet utsedda personer. Redan år 1442 tillsatte konungen, i fullkomlig id mot sin det föregående året afgifna försäkran, en interimsregering, be- ende af erkebiskopen, uplandslagmannen herr Bengt Jönsson (oxenstjerna) nt herr Erengisle Nilsson (natt och dåg på längden), som var lagman på nd och slottshöfding på Stegeborg, och herr Magnus Gren, som hade Stock- lms slott i förläning. Flere nya hofvärdigheter, som i viss mån voro af bety- lse för regeringen, infördes af den tyske konungen och med begifvande af stor- innen, hvilkas makt derigenom ökades. Till hof- istare, hvars embete i viss mån trädde i stället för otsetens, nämdes herr Bengt Jönsson, till kammar- istare herr Bo Knutsson och till fodermarsk (öfver- fstallmästare) herr Magnus Gren. Af dessa tre synas u förste och den siste hafva i hög grad åtnjutit sin nungs förtroende. En varm vän af konungen var tid erkebiskop Nils Ragvaldsson i Upsala, hvilken c hugnades med hvarjehanda förmåner, t. ex. med comsterna af Östhammars län. Derjemte stadfäste nungen en tidigare af rådet gifven tillåtelse att · erkebiskopsstolen förvärfva Almarstäks gård invid gelleden mellan Upsala och Stockholm och der uppföra en borg, hvilken er några årtionden kom att spela en icke ovigtig rol i Sveriges historia. kebiskopens närmaste man i stiftet var domprosten magister Jöns (fig. 201), ı af uplandslagmannen Bengt Jönsson, hvars politiska åsigter han delade.

201. Domprosten magister Jöns Bengtssons sigill (oxenstjerna).

Man beskylde konung Kristofer för snikenhet, hvilken visade sig icke enast i obenägenhet att gifva ut — karlskrönikan låter mer än en gång stå, att hans fester voro något torftiga — utan ock i begär att förvärfva mycket som möjligt. Det var under medeltiden sed att gifva arvode åt n skrifvare som uppsatte ett bref, hvarigenom man vann en fördel, men t hade hittills näppeligen varit öfligt att för ynnestbevis, som konungen f, till honom erlägga betalning. Sådant skedde emellertid nu, i det en ar som fick ett län skulle erlägga en lösen af tjugu nobler, af hvilka lften tillföll tjenstemännen i konungens kansli, hälften konungen sjelf. mycket rikligare flödade denna inkomstkälla, som, enligt hvad karlskrönikan ı Ericus Olai berätta, man icke fick behålla sitt län längre, än till dess gon annan kom och ville tillhandla sig det: enligt den senare kunde ett

län under ett enda års lopp tilldelas åtta eller tio personer, enligt rim hände det, att samma län på en dag gafs bort åt tre. Detta kan d gälla de stora länen, hvilkas innehafvare under konung Kristofer kända och ingalunda så ofta byttes om.

Emellertid måste detta konungens beteende väcka ovilja, och sä äfven hos dem, som icke kunde göra anspråk på några län. Under rådde missväxt och hungersnöd i landet, och sköts som vanligt skuld på regenten, som fick öknamnet barkekonung efter barken son måste baka i brödet. Penningväsendet under konung Kristofers hafva varit ganska jemnt. Han prä tugar (fig. 202—204) och räknades 9 penningmarker vara lika goda som lödigt silfver.

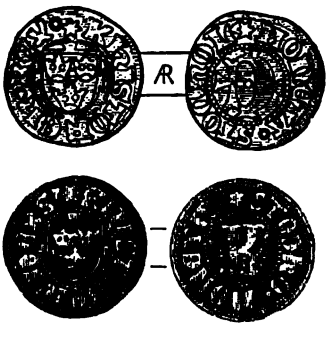

202, 203. Konung Kristofers stockholmsörtugar[1].

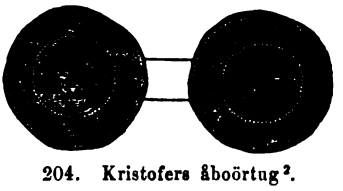

204. Kristofers åboörtug[2].

205. Kristofers malmömynt, s. k. hvid[3].

Märkligare än allt annat som under konung Kristofers regering ä gärder man vidtog för lagväsendets ring, åtgärder, hvilka så mycket mind helt och hållet eller ens i främsta run räknas konungen, som åtminstone gaste af dem voro förberedda före och regeringstillträde. Man hade ä förlorat smaken för att skrifva lag dermed ingalunda följde, att man va ligen ifrig att efterfölja dem. År färdades en förordning, i hvilken k säger sig vilja hafva slut på den my dröfvelse, ofrid och tvedrägt, som h skat i Sverige, hvadan en hvar, som behålla lif och gods, skulle rätta sig och rätt; våldgästning förbjudes; in infinna sig i kyrka eller köpstad för vapen, med undantag för konungens män och råd, hvilka voro berätti bära svärd. Särskildt förbjöds det landtbor och deras hjon att, när de begåfvo sig till kyrka, t andra samqväm, bära armborst, svärd, bredyxa eller spjut. Å efter utfärdades en ny förordning, genom hvilken allmogen a att ordentligen lemna till fogdar och embetsmän liksom till s herrar och husbönder den skatt de voro skyldiga att utgifva, h fogdar och embetsmän hotas med afsked, derest de pålägga olag

[1] Kristofer[us] rex — Moneta Stochol[mensis]. — Kristofer[us] rex — Stocho[l]mensis] moneta.

[2] Kristofer[us] rex S[uecie] — Moneta aboensi[s].

[3] Cristof[erus] rex D[acie], S[uecie], N[orvegie] — Mon[eta] malmoi

o. s. v. Redan år 1423 hade de i Arboga församlade biskoparne uttalat sig

206. Början af köpmålabalken i uplandslagmannen herr Bengt Jönssons exemplar af konung Kristofers landslag[1].

[1] Køper ma[n] fæ hoffuat ell[e]r kløfuat aff andro[m], skæpt wapn, ell[e]r skuria clæde, giort gull ell[e]r sylffu[e]r, læst hws oc dorath, th[et] skal alt m[eth] win, oc witne køpas. — Køper ma[n] gull ell[e]r sylfu[er] aff andro[m], æn aff gulsmidi sielfuo[m], find[e]r then so[m] køpte, ath th[e]r ær flerd inna[n], tha o. s. v. — Köper någon af en annan kreatur med hofvar eller klöfvar, skaftade vapen eller skuret kläde, arbetadt guld eller silfver, läst och med dörr försedt hus, det allt skall köpas med vän och vitne. Köper någon guld eller silfver af någon annan än guldsmeden sjelf och finner den som köpte, att det är flärd deri, då o. s. v.

Handskriften, på pergament och i rödt pergamentsband (den tillhör nu det kungliga biblioteket Kjöbenhavn), har på andra bladet ett måladt oxenstjernavapen med omskriften arma d[omi]ni enedicti ienasson militis legiferi Vplandie (uplandslagmannen och riddaren herr Bengt Önssons vapen). Den stora fig. 206 återgifna begynnelsebokstafven är målad i rödt, liksom ordet ɔpmala, hvars latinska öfversättning empc[i]o är målad i blått, liksom det nedre K.

för en omarbetning af kyrkobalken, hvilken, såsom redan är omtaladt, icke gick in i konung Magnus Erikssons landslag, på grund af presterskapets år 1347 afgifna protest, hvadan man ännu lefde efter den kyrkobalk som i sinsemellan afvikande former fans upptagen i de vid olika tider tillkomna landskapslagarna. Vid ett biskopsmöte i Söderköping år 1441 beslöts, att man skulle samla alla de stadgar, som på detta och föregående biskopsmöten (synoder) hade blifvit antagna, och erkebiskop Nils Ragvaldsson lät göra en sammanfattning af de i »Upsala kyrkoprovins» gällande statut.

Det vigtigaste i denna mångsidiga sträfvan att förse landet med lagar, välmenande och ofta goda, fastän de vid denna tid fingo en allt starkare aristokratisk prägel, var utarbetandet af den **nya landslagen**, som erhöll konungens stadfästelse den 2 maj 1442.

Konung Magnus Erikssons landslag (jfr s. 4 o. f.) hade väl blifvit antagen i Sverige, men vid dess sida användes åtminstone stundom de äldre lagarna för de särskilda landskapen. Man kände likväl allt mer behof af enhet i lagen, men efter som under de nitio år som hade förflutit sedan den förra lagens utfärdande hvarjehanda ändringar hade befunnits nödiga, hvilka hade föranledt flere nya förordningar, kunde man icke nöja sig med den gamla lagen, utan beslöt att utgifva den i en något omarbetad form. De förändringar, som vidtogos, voro icke synnerligen stora. Dock inflickas i konungsbalkens andra kapitel, när deri heter, att konungen eger att styra och råda för borgar och land o. s. v., de icke ovigtiga orden: »dock så, att andligt och verldsligt frälse njute sina privilegier och gamla frihet», hvilket ock tillförsäkrades dessa stånd i konung Kristofers stadfästelsebref. Nytt är äfven stadgandet (samma balks nionde kapitel), att den som öfverbevisas om att mot konungen eller hans råd, en eller flere, tala sådant som går på heder eller ära, utan att kunna leda det i bevis, skall halshuggas, samt att den som mot de nämda personerne talar smädliga ord, ehuru icke af ärekränkande art, skall böta den dryga summan af 40 mark eller sitta en månad i konungens häkte och äta vatten och bröd. Under det tidigare konungarne förbjödo frälsemännen att genom köp förvärfva skattejord, så finnes i den nya lagen ett förbud för bönder att köpa mera skattejord än de äro fullsuttna på, o. s. v. Någon kyrkobalk fans, oaktadt presterskapets önskan att få en omarbetad kyrkolag, ej heller i konung Kristofers lag, utan måste man fortfarande hålla sig till landskapslagarnas kyrkobalkar, af hvilka den i uplandslagen af år 1296 intagna synes hafva åtnjutit mera anseende än de andra.

Af de stadganden, som ur den äldre landslagen blifvit upptagna i den nya, är det ett, som särskildt förtjenar uppmärksamhet. Ehuru under den närmast föregående tiden riksrådet hade, mot lagens bud, tillvällat sig rätten att välja konung, hvarigenom den gamla valakten på Mora äng förvandlades till en tom formalitet, återfinna vi i konung Kristofers landslag den tidigare föreskriften, att konung skulle väljas på Mora ting af lagmännen, hvilka borde hvar från sin lagsaga medföra tolf ombud, äfvensom den att till konung skulle väljas någon »inrikes född», företrädesvis en son af den framlidne

konungen. Den förra landslagens bud, att konungen skall styra landet »med inländska män och ej utländska», med tillägget »ej må utländsk man i hans råd tagas eller råda för hus (fästen) eller land» o. s. v. har fått en plats äfven i den nya lagen, men på grund af det spörsmål som under konung Eriks tid hade uppkommit angående den betydelse svenskarne tillade ordet »inländska» har föreskriften nu fått följande form: »Konungen skall — — styra — — med infödda svenska män och ej utländska, han må ej någon utfödd (utrikes född) man taga i sitt råd i Sverige och ej låta en sådan råda för hus eller land» o. s. v. I Sveriges lag fingo således icke de många unionsmötenas föreskrifter om gemensamt konungaval någon plats.

Emellertid var, trots alla tillägg, likheten mellan den nya och den gamla landslagen så stor, att ehuru konung Kristofer i sitt nyss anförda bref uttryckligen påbjuder till allmän och uteslutande efterlefnad den lagbok, som begynnes med orden: »Sveriges rike är af heden verld sammankommet af svears och götars land[1], användes af misstag konung Magnus' lag ganska länge vid sidan af den nya. Det hände, att en afskrifvare hunnit ett stycke in i konungsbalken, innan han kom under fund med, att det var den äldre lagen som han afskref. En man, som mot slutet af 1400-talet ville på latin öfversätta landslagen, öfversatte af misstag konung Magnus' lag i stället för konung Kristofers. Det goda syftemålet, att få enhet i rättskipningen, blef således näppeligen fullständigt vunnet.

Konung Magnus Erikssons stadslag och konung Kristofers landslag förblefvo gällande, intill dess vår nuvarande lag utarbetades och antogs under konung Fredrik I:s tid (1736).

Karl Knutsson blir Sveriges och Norges konung. 1448, 1449.

Bröderne Bengt Jönsson och Nils Jönsson (oxenstjerna) riksföreståndare 1448. — Karl Knutsson vald till Sveriges konung, juni samma år. — Kristiern (I) af Oldenburg konung i Danmark. — Karl Knutsson korad till Norges konung, juni 1449. — Striderna om Gotland. — Eriks af Pommern flykt från Gotland 1449. — Hans död 1459. — Konung Kristierns anfall mot Visby 1449. — Magnus Grens förräderi. — Karl Knutssons kröning i Trondhjem, november 1449.

Budet om konung Kristofers plötsliga frånfälle bragtes från Helsingborg till Jönköping, dit den aflidne hade sammankallat de store i landet till en herredag. Unionen, återknuten för konung Kristofers tid, var än en gång löst och landet befann sig utan konung. Den första åtgärden måste naturligtvis blifva att sörja för en provisorisk regering. De församlade herrarne valde till riksföreståndare de två bröderne, herr Bengt Jönsson till Salsta, Uplands lagman och f. d. hofmästare hos konung Kristofer, och herr Nils Jönsson till Djursholm och Frösvik, höfding på Nyköpings och Örebro hus. Erkebiskop Nils Ragvaldsson afled kort derefter, och till hans efterträdare ut-

[1] Konung Magnus' lag begynner med orden: Ett konungsrike som heter Sverige haf-ver i sig sju biskopsdömen o. s. v.

sågs herr Bengts son domprosten magister Jöns Bengtsson. Oxenstjernorna voro då utan fråga Sveriges mäktigaste ätt.

Men nu begynte herr Karl Knutsson röra på sig. Han kom till Stockholm beledsagad af åtta hundra riddare och svenner heliga lekamens dag (den 2 maj 1448), en dag då staden hade en festlig hållning, i det heliga lekamens gille och andra föreningar gingo i högtidlig procession genom stadens gator. Nu förhöjdes dock den glada feststämningen af ett blidt vårregn, som veder qvickte efter en ihållande torka och bådade ett bättre år, än hvad de föregående hade varit. Herr Karls vänner underläto icke att fästa sig vid att regnet kom samma dag som han och sågo i båda tilldragelserna löften om en bättre framtid i alla afseenden. Mot midsommarn hölls på herr Karls bud ett möte i Stockholm. De två riksföreståndarne jemte deras vänner bodde på slottet, herr Karl i staden. Man talade genast om konungaval; unionsvännerne ville hafva någon af riksföreståndarne eller någon af deras söner men de, som ville sätta Sveriges krona på herr Karl Knutssons hufvud, voro så många, att den nye erkebiskopen, förtviflande om de sinas sak, lemnade allt och reste till Stäket. Den 20 juni hölls valmötet på den heliga Gertruds gillestuga, då af sjutioen afgifna röster icke mindre än sextiotre tillföllo herr Karl, hvilken genast fördes in i Storkyrkan, hvarest ett högtidligt te Deum afsjöngs. Den 28 hyllades han vid Mora, der en sten med inskrift om hyllningen (fig. 207) lades vid sidan af de äldre. Dagen derpå kröntes han i Uppsala domkyrka; den 30 vigdes herr Jöns Bengtsson, som redan hade underkastat sig och blifvit hugnad med en förläning till erkebiskop och satte den 2 juli drottningkronan på fru Katarinas hufvud. Högtidligheten beledsagades efter tidens sed med riddarslag och riklig undfägnad, på bekostnad af konungen, som icke ville begagna sig af landslagens medgifvande att för kröningens skull upptaga en skatt.

207. Minnessten på Mora äng öfver Karl Knutssons hyllning[1].

Den nye konungen sände genast några af rikets råd till Norge, för att spörja, om man ej äfven der ville välja honom till konung, samt till Danmark, der man redan hade inledt underhandlingar med tyska furstar; konung Karl lofvar hålla friden mellan de tre rikena vid makt, men fordrar, att den skatt som under konung Kristofers tid hade blifvit utförd från Sverige skulle

[1] Jfr s. 126. Den nu nästan utplånade inskriften hade ursprungligen följande lydelse: Anno domini MCDXLVIII XXVIII die mensis junii v[el] vigilia apostolorum Petri et Pauli electus est nobilis vir Carolus Knutsson miles natione suecus in regem Svecie (Den 28 juni eller dagen före apostlarne Petrus' och Paulus' dag valdes den välborne Karl Knutsson, riddare, till börden svensk, till Sveriges konung).

återställas. I öfrigt riktade han först och förnämligast sin uppmärksamhet på eröfringen af Gotland, hvilket visserligen konung Kristofer i sin handfästning hade tillförsäkrat Sverige (jfr s. 263), dock utan att göra några allvarliga bemödanden för löftets förverkligande. I spetsen för den svenska hären, som var två tusen man stark, satte konung Karl sin frände herr Magnus Gren[1] och herr Birger Trolle, höfding på Kalmar hus. Konungen sjelf begaf sig till Borgholms slott för att vara krigsskådeplatsen närmare och kunde derifrån skrifva vid midten af augusti månad till rådet i Danzig, att Gotlands landsbygd hade underkastat sig och att staden Visby var kringränd. Staden stormades sedermera en mörk decembernatt af herr Birger Trolle, och svenskarne riktade nu sina anfall uteslutande mot det fasta Visborg, som omslöts med förskansningar. Inemot jul beqvämade konung Erik sig till underhandlingar, och ett fördrag afslöts (den 22 december 1448), enligt hvilket konung Erik skulle den 20 nästkommande april till konung Karl öfverlemna Visborg och Gotland, men i stället få för lifstiden Borgholms slott med Öland, hvarjemte han skulle återfå hvad han under kriget förlorat, och alla, som hade deltagit i fejden, skulle få åtnjuta frid. Vilkoren voro oskäligt hårda för Sverige, men konung Karl, som fick underrättelse om dem under det han red sin eriksgata, fann för godt att godkänna dem och befalde, sedan han återkommit till Stockholm, sin måg herr Erik Eriksson (gyllenstjerna) att vid påfordran öfverlemna Borgholms slott till herr Birger Trolle. Herr Magnus Gren, som för en tid hade lemnat Gotland, sändes åter dit med en ny här och med uppdraget att om möjligt påskynda konung Eriks afresa.

208. Konung Karls svenska sigill[2].

Danska rådsherrarne erbjödo kronan först åt hertig Adolf af Slesvig, men han afböjde deras anbud och hänvisade dem i stället till sin systerson grefve Kristiern af Oldenburg, som befans villig. Utvecklingen af förhållandena i Sverige gjorde det för danskarne nödigt att snart skaffa sig en konung, och man skyndade så, att man nöjde sig med att af grefve Kristiern affordra allenast några allmänna löften

[1] Konung Karl och herr Magnus Gren voro beslägtade, ehuru icke, såsom ofta uppgifves, tvågrar. Herr Magnus hade vid denna tid Åbo hus i förläning.

[2] Omskriften lyder: Secretum Karuli dei gracia svevorum guthorumque regis. — Den stora sköldens hjertsköld och är delad i fyra fält. I hjertsköldens ses bondeättens vapen, en båt. I den stora sköldens öfre högra och nedre venstra fält ses det gamla svenska vapenmärket tre kronor. I de två andra fälten ses lejonet öfver tre snedbjelkar, de kungliga folkungarnes vapen, hvilket i senare tid blifvit med orätt tolkadt som Göta rikes vapen.

angående regeringssättet. Först ett år efter kröningen skulle han afgifva sin egentliga handfästning, hvilken, så sent gifven, icke gerna hade kunnat blifva synnerligen bindande för konungen, som redan hade makten i sina händer. Så vidt man vet, afgafs heller aldrig denna tillämnade handfästning.

Den 28 september 1448 hyllades Kristiern till Danmarks konung. Redan förut hade det danska rådet föreslagit konung Karl, att man skulle afgöra alla stridigheter mellan Sverige och Danmark på ett möte, som skulle hållas i Halmstad den 1 maj 1449. Konung Karl hade gått in derpå, och konung Kristiern gaf äfven sitt bifall, men betog detta allt fredligt utseende genom sin fordran, att svenskarne ögonblickligen skulle lemna Gotland, hvilket enligt hans förmenande var ett danskt land. I december 1448 begynte konung Karl sin eriksgata. I Vadstena mottogs han med stor högtidlighet af klosterfolket, men han kunde icke stanna der så länge som han hade ämnat, emedan han der mottog ett nytt bref med hotelser från Danmark. Julen tillbragte han i Skara, hvarest han vidtog åtgärder för att hindra danskarne att, i händelse ett öppet krig inträdde, bryta in i landet. Flere fästen vid gränsen mot Halland och Bohuslän samt Rumlaborgs fäste vid Jönköping, som hindrade inträngandet i Östergötland, skulle dels uppbyggas, dels åter försättas i försvarstillstånd.

209. Slägten Krummedikes vapen (träd).

Norge hade ännu icke fått en konung. Det var icke gerna möjligt att der utse en egen herskare, utan var man så godt som nödsakad att erbjuda kronan åt konungen i något af de två grannrikena, äfven om man dermed nödgades bryta mot det gamla lagbudet, att Norge icke skulle vara ett val- utan arfrike. Det är redan omtaladt att konung Karl genast sökte vinna den norska kronan, och med Norge förenadt med Sverige under sig hade han blifvit danskarne öfvermäktig. Hans val hade en varm vän i Norges ansedde erkebiskop, den numera ålderstigne herr Aslak Bolt, som redan sommarn 1448, innan han reste ned till ett rådsmöte i Oslo, tillsporde tronderne om deras mening. De bådo herr Aslak för all del laga, att ingen tysk eller dansk valdes till konung; helst ville de hafva till konung drotseten herr Sigurd Jonsson på Sörum (i sydöstra Norge), en måg till grefve Hans af Eberstein, men om det icke ginge, önskade de få gamle konung Erik, så framt han genast ville komma till landet och förbinda sig att icke föra krig med Sverige; vore åter detta icke möjligt, önskade de att konung Karl skulle väljas. Den 26 februari 1449 utfärdade sju norska riksråd en skrifvelse, hvari de förklara sig vilja, liksom erkebiskopen, flere biskopar, prelater, riddersmän och allmoge, hålla sig till konung Karl och skaffa honom Norges krona. Men meningarna i Norge voro delade. I mars

månad 1449 kommo biskop Jon i Oslo, född dansk, och höfdingen på Akershus, herr Hartvig Krummedike (fig. 209), halft dansk, halft holsteinare, till Danmark, för att underhandla om fred med detta rike, men i strid mot sitt uppdrag och sina eder att icke befatta sig med frågan om konungavalet erbjödo de konung Kristiern Norges krona. Mot slutet af maj vände de åter jemte tvenne danska sändebud och en styrka af två tusen man, mot hvilka de norska stormän, som voro konung Karls vänner, intet kunde uträtta. Vid ett rådsmöte som i början af juli månad hölls i Marstrand utfärdade konung Kristiern, som var personligen närvarande, (den 2 juli 1449) en handfästning, i hvilken han säger sig vara vald till Norges konung af erkebiskop, biskopar, riddare och svenner, rikets råd i Norge och handgångna män, köpstadsmän och allmoge, och i hvilken han lofvar att hålla Norge vid lag och rätt, att icke betaga Norges rike fri valrätt, när tronen åter blef ledig, att så sällan som möjligt besvära det norska rådet med resor till Danmark samt att besöka Norge hvart tredje år. Dagen derefter utfärdade valmännen en redogörelse för valet, hvilket de sökte betrygga genom oriktiga uppgifter om konung Kristierns arfsanspråk på den norska kronan. I brefvet nämnas såsom deltagare i förhandlingarna i Marstrand erkebiskop Aslak och andra afgjorda vänner af konung Karl, men att de icke frivilligt gifvit den danske konungen sina röster, synes deraf, att de undandragit sig att bekräfta brefvet om konungavalet genom att under detsamma hänga sina sigill — medeltidens sätt att gifva en skrifven handling giltighet[1].

210. Konung Karls svensk-norska sigill[2].

Innan detta skedde hade tvenne sändebud från konung Karl infunnit sig på Frostatinget vid Trondhjem (Nidaros) och der korades han, den 17 juni, till Norges konung. På Frostatinget skulle enligt norsk lag och sed konungavalet försiggå; riksrådet, som i Marstrand hade valt konung Kristiern, hade dertill ingen laglig rätt, äfven om man under den senaste tiden i Norge nöjt sig med de konungar som rådet utsett.

Förhållandena på Gotland, hvilka antogo ett för Sverige allt olyckligare

[1] I en medeltidsurkund, vid denna tid vanligen skrifven på pergament, sattes brefskrifvarnes namn först; i slutet anföras namn på vitnen och datum. Som utskrifvandet, äfven skrifvandet af namnen, anförtroddes åt en skrifvare, och således förfalskningar lätt kunde ske, utkliptes ur eller fästes vid nedre kanten af pergamentet pergamentsremsor och vid dessa klenades vaxet, hvari sigillet aftrycktes. Sigillet spelade den tiden samma rol som nu den egenhändiga och bevitnade underskriften.

[2] Secretum Karuli dei gracia Suecie Noruegie gothorumq[ue] regis. — I stället för lejonet öfver de tre snedbjelkarna i andra och tredje fälten ses här lejonet med yxan, Norges vapen.

utseende, hindrade konung Karl att hörsamma den norska allmogens begäran att med det första få se honom i Norge. Konung Erik hade under loppet af vintern kommit i tillfälle att inleda förbindelser med konung Kristiern och lofvat att afstå Gotland åt honom, derest han ville sända honom fyra hundra man till undsättning. Mot slutet af april (1449) kom ock herr Olof Axelsson (Tott) med några danska fartyg till Visby. De kunde icke komma in i hamnen, hvars mynning svenskarne hade stängt med pålar, men de lade sig utanför hamnen, under Visborg, och konung Erik, som i hemlighet hade låtit hugga, genom kalkklippan, på hvilken borgen hvilade, en öppning åt sjösidan, smög sig om bord på de danska skeppen, under det en del af danskarne hemligen ryckte in på borgen. Konung Erik for först till Bornholm och sedan öfver till Pommern, hvarest han tillbragte den återstående delen af sin lefnad; han dog först år 1459. Konung Karl, hvars vapen hade så ringa framgång, föreslog att tyska orden och hansan skulle taga Gotland i besittning, till dess ombud från dessa två makter hade afgjort, om ön skulle tillhöra Sverige eller Danmark. Konung Kristiern, som hade slutit förbund med flere tyska furstar, svarade på dessa fredsförslag medelst ett oförmodadt infall i Finveden; sjukdom och det svenska krigsfolket tvungo honom dock snart till återtåg. Deremot, så snart konung Kristiern hade mottagit det norska riksrådets hyllning i Marstrand (den 2 juli), seglade han sjelf öfver till Gotland. Herr Olof Axelsson narrade de svenska höfvidsmännen till en öfverenskommelse (den 18 juli), att hvardera parten skulle behålla hvad han innehade på Gotland, intill dess öns öde hunnit afgöras på ett möte som skulle hållas i Halmstad senast midsommarn 1450, och under tiden skulle herr Olof hafva rätt att föra lifs- och krigsförnödenheter till och från Visborg. Herr Olof, hvars folk till en del bodde i staden, lät nedrifva de förskansningar, som hade blifvit uppförda kring och mot slottet, och då svenskarne, förvånade, bådo om förklaring, svarade han, att som det nu var fred behöfdes icke längre något värn mot slottet. Men trots dessa skenfagra försäkringar stod kriget för handen. Den 28 juli (1449) kom konung Kristiern till Visby med 150 skepp och satte i land sex tusen väpnade män. Herr Magnus Gren sände då till herr Olof Axelsson för

211. Hus i Visby.

att begära förklaring. Denne svarade, att det betydde ingenting, och konungen lät genom två riddare och en väpnare högtidligen försäkra, att han i allt godkände svenskarnes öfverenskommelse med herr Olof af den 18 juli. Men samtidigt fordrade konungen af borgmästare och råd, att Visby skulle hylla honom. De vägrade, hänvisande till den trohetsed de hade svurit konung Karl och till nyssnämda fördrag, som föreskref, att allt skulle förblifva sådant det var, intill dess skiljedom hade fallit, men konungen bad dem snart fatta ett beslut, han frågade icke efter hvad dem blifvit lofvadt, och för att gifva eftertryck åt sina ord lät han antända staden och öfverfalla de intet ondt anande svenskarne. Dessa rustade sig dock i största hast, släckte elden och sköto från de fasta stenhusen på danskarne, som till sist måste med stor manspillan draga sig tillbaka till Visborg och till Klinten, den höga östra delen af staden. Alla svenska skepp hade emellertid fallit i danskarnes hän-

212. Domkyrkan i Trondhjem (Nidaros).

der, och svenskarne hade nu ingen annan utväg än att den 31 juli 1449 mottaga de vilkor som erbjödos dem: de skulle genast lemna Gotland, och tvisterna mellan Sverige och Danmark skulle afgöras af tolf svenska och tolf danska riksråd, vid ett sammanträde i Halmstad den 1 maj 1450. Tolf af de svenska befälhafvarne förbundo sig, att derest konung Karl icke ville godkänna fördraget, skulle de före den 8 september, då ett allmänt stillestånd mellan rikena skulle inträda, infinna sig i Helsingborg såsom den danske konungens fångar. Så var allt förloradt genom konung Kristierns oblyga trolöshet och genom ett gränslöst oförstånd å de svenska befälhafvarnes sida, af hvilka åtminstone en, herr Magnus Gren, var en förrädare mot sitt land och sin konung. Denne hade ingen annan utväg än att stadfästa fördraget och hoppas på bättre tider.

Han kunde icke gerna våga möta den bitterhet som skulle framkallas, om han läte tolf af rikets förnämligare män gå i dansk fångenskap.

213. Herr Greger Bengtssons sigill (två snedbjelkar).

Af det stillestånd, som emellertid hade uppstått, begagnade Karl sig för att fullfölja sina planer på Norge. Föga litande på danskarnes försäkringar sände han en väpnad styrka ned åt Vestergötland och red sjelf med 500 man genom Vermland till Norge. Under det konung Kristiern firade sitt bröllop med drottning Dorotea, konung Kristofers enka, mottog konung Karl hyllning i det sunnanfjällska Norge. Han gick sedan öfver Dovre och kröntes den 20 november 1449 i Nidaros domkyrka (fig. 212) till Norges konung. Samma dag gaf han sin handfästning, i hvilken han, bland annat, lofvar att akta kyrkans privilegier, att icke gifva norska län åt utländingar, att i alla vigtigare mål styra med råds råde, att icke göra intrång på Norges valfrihet efter hans död, så vida han icke lemnade efter sig en äkta född son, som dugde till konung; hvart tredje år skulle han besöka Norge, och allenast i yttersta nödfall skulle det norska rådet kallas till Sverige. Elfva svenskar beseglade med konungen denna försäkran[1]. Derefter utfärdades i det norska folkets namn en skrifvelse, hvari Kristiern förebrås, att han skrifver sig Norges konung, ehuru allmogen aldrig varit tillkallad för att välja honom, enligt norsk lag, och han anmodas att icke, såsom han ämnade, komma till Nidaros för att krönas, ty ingen af allmogen som i Norge bor vore villig att hylla honom. De hade i stället kora herr Karl Knutsson till konung. »Norge och Sverige hafva af ålder och alltid varit samman i sämja och kärlek», heter det i skrifvelsen, hvilken sämja och kärlek mellan dessa två riken aldrig skall sönderslitas, medan vi lefva. Gud har dessa tu riken så landfast sammanfogat, på större längd

214. Herr Staffan Ulfssons sigill (tillbakasedde ulf).

215. Jemtlands sigill från 1300-talet.

[1] Herrar Erengisle Nilsson, Greger Bengtsson (läma, fig. 213), Karl Månsson till Eka, Eskil Nilsson (baner), Staffan Ulfsson (ulf, fig. 214), Åke Jönsson Svarte Skåning (båtvapen), Arend Bengtsson och Knut Bengtsson (ulf), Kristiern Bengtsson (oxenstjerna), en son af herr Bengt Jönsson, Arvid djeken, Tord Bonde och Algot Erengislesson till Ulfåsa (natt och dag på längden).

än fyra eller fem hundra mil. Skulle de nu åtskiljas med tvedrägt, som Gud förbjude, då vore det otaliga menniskors förderf till lif och gods i båda dessa riken, enkanneligen i vårt fattiga rike Norge. Ty är det ingen vån, att dessa tu riken skola någonsin åtskiljas i tvedrägt med vår vilja.»

Sedan konung Karl hade sörjt för regeringen under sin frånvaro, vände han genom Jemtland (fig. 215) åter till Sverige. På nyåret 1450 gjorde han ett infall i södra Norge, för att sätta sig i besittning af Akershus, men ett stillestånd slöts. Halmstadsmötet tillstundade, vid hvilket alla tvistefrågor skulle lösas, så att frid och ro kunde herska i norden.

Halmstadsmötet 1450. — Konung Karl och stormännen 1450.

Traktaten i Halmstad, maj 1450. — Kristiern krönes till Norges konung, juli samma år. — Drottning Katarina. — Stormännens förräderi. — Möte i Arboga, juni 1450. — Stormännen vilja beröfva konung Karl all makt. — Konung Karl och påfven.

Vid ett rådsmöte, som hölls i Arboga i mars månad 1450, utsågos till Sveriges ombud vid det stundande mötet i Halmstad följande personer: upsaladekanen magister Helmik (i stället för erkebiskopen), biskoparne Nils König i Linköping, Bengt Gustafsson i Skara och Magnus Tavast i Åbo (fig. 216) samt riddarne herrar Nils Jönsson (oxenstjerna), Erik Eriksson (gyllenstjerna), Lars Snakenborg (fig. 217), Erik Axelsson (Tott), Åke Jönsson Svarte Skåning, Johan Karlsson (färla), Gustaf Ulfsson (sparre) och Simon Körning. Till dem slöt sig, såsom det synes, på eget bevåg, äfven herr Magnus Gren.

Den 1 maj sammanträdde de svenska och de danska ombuden i Halmstad och den 13 maj afslöts en traktat af följande innehåll:

216. Biskop Magnus Tavasts vapen.

1. När någon af de två nuvarande konungarne aflede, skulle man i det riket antingen välja det andra rikets konung eller ock utse en eller flere riksföreståndare, som förestode regeringen, till dess äfven han aflede.

2. När detta inträffat, skulle tolf af Danmarks och tolf af Sveriges råd sammanträda i Halmstad och välja en gemensam konung för de två rikena, helst någon af de framlidne två konungarnes söner, om sådana funnes. Sverige och Danmark skulle derefter vara i evig tid förenade, dock så att hvart rike hade sitt namn och lag, frihet, privilegier och goda gamla vanor. Man skulle aldrig hädanefter välja en utländsk konung, utan alltid någon som var född i Sverige eller Danmark.

3. Hvart rike skall styras af inländska män, och skall en hvar njuta sitt gods och rättighet, hvar helst det ligger i de tre rikena.

4. Om ett rike anfalles, skall det andra hjelpa, på det anfallnas bekostnad. Intetdera riket får börja ett krig utan det andras samtycke.

5. Konungen skall hafva särskild drätsel (skattkammare) och inländsk kammarmästare i hvart rike. Af rikets ränta skall intet föras utom riket, så framt icke så stor nödvändighet inträffar, att rikets råd medgifver det.

6. Den som blir fridlös i ett rike får ingen i de två andra rikena hägna, utan hvar han anklagas med rätt, der skall dömas öfver honom. Detsamma gäller förrädare, mordbrännare, tjufvar, röfvare och våldtagare.

7. Om någon gör eller söker göra något emot det andra riket, hvarigenom rikena, emedan han är högt uppsatt, kunde åtskiljas eller komma i tvedrägt, skall konungen och det rikets män döma honom från lif och gods utan all nåd.

8. Mellan konungarne Kristiern och Karl och mellan de tre rikena skall vara en evig fred. »Och när Gud fogar det så, att dessa tre riken komma samman under en konung, täckas då Norges rikes råd och inbyggare vara i samma förbund, skola de åtnjuta alla förut upptagna friheter och förbindelser.»

217. Slägten Snakenborgs vapen (orm på en snedbjelke).

Derest man utgår från den åsigten, hvilken ombuden vid halmstadsmötet hyste, att en union mellan rikena var nödvändig, innebär traktaten, hvars vilkor vi här uppräknat, ingen obillighet. Det berodde på tillfälligheter, hvilka ingen menniska kunde beräkna, påskynda eller förhindra, huru vida den närmast blifvande unionskonungen skulle tagas från Sverige eller från Danmark. Men uppsättandet af hela detta fördrag var ett sjelfrådigt tilltag af de svenska stormännen, hvilka hade blifvit sända till Halmstad icke för att uppsätta en ny unionsakt, utan för att afgöra de frågor som voro oafgjorda mellan Sverige och Danmark, framför alla andra frågorna till hvilketdera landet Gotland skulle räknas och hvilkendera konungen skulle med rätta bära Norges krona. Frågan om Gotland lemnades alldeles åt sidan, ehuru den tidigare hade plägat ligga de svenska stormännen om hjertat. Den norska frågan kom deremot på tal, och lofvade de svenska ombuden å konungens och rikets vägnar, att konung Karl skulle afstå all sin del och rätt i Norge till konung Kristiern. Om konung Karl icke ville godkänna detta inom den 29 juli, skulle de tolf ombuden infinna sig i Helsingborg och stanna i dansk fångenskap. Alla andra tvistefrågor skulle afgöras vid ett möte mellan konungarne vid midsommarstiden 1451.

Den danska flottan, som varit utrustad ända sedan våren, styrde till Norge med konung Kristiern om bord. Några svårigheter gjordes honom ingenstädes — erkebiskop Aslak hade dött i december 1449 — och den 29 juli 1450 kröntes Kristiern i Trondhjems domkyrka; den 1 augusti utfärdade det norska

rådet en skrifvelse i hvilken hans val förklarades giltigt, under det hvarjehanda uppenbara osanningar uttalas angående konung Karls val och hans uppträdande i Norge. Den 29 augusti afslöts i Bergen mellan danska och norska rådsherrar en öfverenskommelse, att Norge och Danmark skulle vara under en konung till evig tid, dock så att hvart rike skulle åtnjuta sin beskrifna lag, frihet och alla privilegier, o. s. v. — Denna handling innebär Norges anslutning till halmstadsfördraget.

Konung Kristiern visade redan vid tiden för sin kröning, huruledes han ville hafva makten äfven i strid mot andras privilegier. Han blandade sig uti det norska erkebiskopsvalet, förkastade den man som kapitlet hade utsett och tvang detta att välja en annan, hvilken dock icke af påfven erkändes. Med ganska stora förhoppningar kunde Kristiern nu gå framtiden till möte och drömma om tiden, då han skulle blifva konung öfver de tre rikena i kraft af halmstadsfördraget. Kristiern var yngre än Karl och hade således, menskligt att döma, utsigt att kunna öfverlefva honom. Den tjuguåriga drottning Dorotea, konung Kristofers enka, hvilken Kristiern hade äktat år 1449, födde honom under hans norska kröningsresa en son, som i dopet fick namnet Olaf. Konung Karl och drottning Katarina hade visserligen haft fyra söner, men de hade fått följa dem alla fyra till grafven, och drottningen själf afled den 7 september 1450. Hon efterlemnade tre döttrar, Magdalena, som sedermera blef gift med herr Ivar Axelsson (Tott), Margareta och Birgitta. Den sistnämda insattes fem år senare i Vadstena kloster, der modern begrofs[1] i det af konung Karl uppbygda Vårfrukoret. Karlskrönikan gifver den aflidna drottningen följande vackra vitsord:

Nativitatis Marie afton[2] der näst — kom han der som hon var när,
moiste konungen den han unte bäst, — sin sorg han snart förgat,
det var hans drottning och furstinna; — så blid var hon i tal och lat (åtbörd),
näppligen han dylik åter finner. — till dans och glädje alltid redo,
Af alla de fruar man kan leta — man såg henne sällan någon tid i vrede.
skall man aldrig skönare qvinna veta. — De folk finnas ock ej än nu
Gud hade henne så väl skapat, — som mer kärlek hade samman än båda de tu,
att ingen fägring var å henne tappad (saknades), — det var aldrig med minsta ordet
lif och anlet hade hon e (alltid) — som någondera mot den andra gjorde.
och de skönsta händer man ville se. — För sant skrifver jag det här,
Alla lade hon godt till — sådant par folk nu ej är
och ingens värsta veta vill; — som Gud hafver så begåfvat i alla stycken,
ingen man så sörjande är, — med fägring, visdom och god lycka.

Kung Karls lycka svek honom dock ganska snart.

Men om således de yttre förhållandena bebådade maktens och framgångens dagar för Danmarks och Norges tyskfödde konung, kan man icke å andra sidan säga, att hans rike och hans förhoppningar hvilade på den vida

[1] Den nuvarande grafstenen i Vadstena kyrka med drottning Katarinas namn är gjord efter hennes tid (liksom för öfrigt äfven drottning Filippas sten, fig. 141, är tillkommen långt efter hennes död).

[2] Dagen före jungfru Marias födelsedag, som firades den 8 september.

säkrare grundvalen af manlig ärlighet. Genom svek hade konung Kristiern satt sig i besittning af Gotland, genom svek hade han betryggats i besittningen af Norge. Och konungen är icke den ende, som finner dåliga medel goda, när de låta honom vinna de syftemål han eftersträfvar: det var så väl i Norge som i Sverige allt för många af de inflytelserika männen, som icke voro ärliga.

De svenska ombudens beteende i Halmstad påminner om ställningen i Sverige under konung Magnus Erikssons tid: vi se en konung, hvars planer motarbetas, kringgås, omöjliggöras af maktlystna, genstridiga, förrädiska stormän. En samverkan mellan konungen och hans store, hvilken hade kunnat lända riket till sannskyldig båtnad, gjordes härigenom omöjlig. Man kan icke för detta missförhållande kasta skulden på konung Karl; hans stormän kunde icke, såsom de tidigare gjort med afseende på konung Magnus Eriksson, framkasta beskyllningar om en dålig regering af lång varaktighet, ty innan konung Karl ännu hade regerat i tvenne år, voro de förrädiska stämplingarna i full gång.

Vi hafva redan talat om den hemliga traktaten, med hvilken underhandlingarna afslutades i Halmstad — huru konung Karl skulle tvingas att stadfästa hvad hans egenmäktiga undersåtar hade behagat bestämma. Men det var icke nog dermed, man gick ännu ett steg längre. Herrar Nils Jönsson och Magnus Gren samt andra, hvilkas namn nu icke kunna uppgifvas, öfverenskommo med några af de danska ombuden, att konung Karl skulle tvingas till att hädanefter utdela förläningar efter rådets vilja samt att från ingen skulle hans slott kunna tagas, så vida icke rådet fann honom hafva begått sådana förbrytelser, att en sådan sträng åtgärd vore nödig. Vill konung Karl icke gå in härpå, skola svenskarne vid nästa års möte mellan konungarne erbjuda Sveriges krona åt konung Kristiern. Herr Nils Jönsson hade vid konung Karls regeringstillträde mist befälet öfver Nyköpings hus, hvilket för riket vigtiga fäste sannolikt ansågs böra lemnas i händerna på någon, som hade ärligare vilja att lyda sin konung, men Örebro hus tillhörde honom fortfarande. Herr Magnus Gren var allt jemt höfding på Åbo, men han hade numera länet allenast på räkenskap, d. v. s. med skyldighet att redovisa för uppbörden inom det. Båda hade således otvifvelaktigt lidit förluster, men det var icke mer än en billig lön för deras föregående beteende. Herr Magnus hemtade för öfrigt ingen varning af den behandling som hade kommit honom till del. När mötet i Halmstad hölls i maj 1450, hade han ännu icke aflagt redovisning för uppbörden från år 1448.

De två rikenas ombud skildes från Halmstad, och de svenska hade nu till sin närmaste uppgift att förmå konungen att godkänna deras åtgärder. De tillskrefvo honom, att han borde sammankalla ett rådsmöte till Arboga, och der skulle de afgifva berättelse om utgången af underhandlingarna, för hvilka de ännu icke kunde redogöra. De vinnlade sig om att få detta möte talrikt besökt, så att de kunde få hjelpare mot konungen, som sannolikt skulle visa sig föga benägen att böja sin vilja under deras. Mot honom väcktes i

öfrigt oro i landet genom rykten som utspriddes om stundande beskattning och om tillämnadt intrång i folkets husliga angelägenheter, i dess rätt att välja de kläder och bära de smycken som behagade det o. s. v.

Den 10 juni 1450 öppnades mötet i Arboga. Innan något sammanträde hade hållits, kom en biskop, sannolikt herr Nils König i Linköping, och yppade för konungen den hemliga artikeln, som hade blifvit besluten i Halmstad; herr Nils Jönsson hade, efter att hafva affordrat tysthetsed, berättat planen för biskopen, hvilken fann sig af omtanke för rikets välfärd berättigad att bryta den förhastade eden. Konungen förhöll sig stilla, för att se huru de honom otrogna stormännen skulle bete sig. Unionsfördraget i Halmstad och beslutet om konungamötet det följande året tyckas ej hafva å konungens sida framkallat några invändningar, men när beslutet om Norges afträdande framlades, var han ingalunda genast villig att gifva efter. Frågan var af största vigt för Sverige och för dess konung, ty hade han under sig både Sverige och Norge, kunde han med kraft häfda sin ställning mot alla andra stater, Danmark inberäknadt, men fick konung Kristiern Norge, måste Sverige spela en blygsammare rol. Utan stormännens hjelp var det dock icke möjligt att handla, och konungen infordrade derför deras utlåtande. Ett sådant afgafs af sju andlige, tretio riddare och fyra väpnare, af det innehåll, att konungen borde hålla den i Halmstad ingångna öfverenskommelsen och att ingen hade rätt att förebrå honom, om han i anledning deraf uppgaf sina anspråk på Norge. Konungen gaf då så vida efter, att han i en skrifvelse, som genast afsändes till Danmark, gaf tillkänna, att ville norrmännen taga Kristiern till konung, ämnade han på intet sätt förhindra det, så vida freden mellan Danmark och Sverige fortfore; dock ämnade han behålla den norska konungatiteln. Det danska rådet, som fann konung Karls afsägelsebref icke så omfattande, som de svenska ombuden hade lofvat att det skulle vara, besvärade sig deröfver hos det svenska rådet, men någon ändring gjordes icke.

218. Staden Arbogas sigill från 1300-talet.

Till sist föredrogo herrarne sin begäran, att konungen icke skulle bortgifva några slott annat än efter rådets beslut samt att han skulle låta rådet afgöra, huru vida en slottsherre begått ett sådant brott, att han ej längre vore värdig att innehafva sin förtroendepost — d. v. s. de gjorde sin konung det förslaget, att han skulle afsäga sig all makt och lägga den i rådets händer. Han vägrade detta och använde ofördröjligen stränga åtgärder mot dem, som han ansåg vara sina fienders ledare. Erkebiskopen och biskop Sigge i Streng-

näs miste sina län, hvilka de dock sedermera, efter förnyade trohetslöften, återfingo. Herr Nils Jönsson måste uppgifva Örebro hus, som anförtroddes åt herr Erengisle Nilsson, och till höfding på Åbo hus utnämde konungen herr Erik Axelsson (Tott). Herr Magnus Gren, som konungen nu förebrådde för hans uppträdande på Gotland och som icke gerna kunde hysa någon förhoppning att längre bibehålla sin tvetydiga ställning i Sverige, hade redan, innan herr Erik kom för att tillträda sin nya befattning, lemnat Åbo med ett stort och flere smärre skepp; han ville, lät han säga konungen, anträda en pilgrimsfärd. Denna var dock icke af den frommaste beskaffenhet. Vid mynningen af Weichsel tog han ett hamburgskt köpmansskepp, som han ansåg tillhöra holländarne, hvilka han af någon anledning var gramse, men han anfölls genast af ett lübskt krigsskepp, som befann sig i närheten. Hans pris återtogs och han sjelf undkom med svårighet att lida döden som sjöröfvare. En tid hölls han i lindrigt fängelse i Lübeck, men då den hamburgske köpman, som egde det röfvade skeppet, icke kunde ställa säkerhet för all den skada som kunde vållas staden Lübeck, ifall herr Magnus Gren fäldes som sjöröfvare, förbjöds det honom att inför stadens domstol fullfölja sin ansvarstalan, och herr Magnus Gren frigafs. Han trädde då i konung Kristierns tjenst.

De båda konungarne sökte få stöd hos andra makter. Konung Kristiern hade många vänner bland de nordtyska furstarne, båda sökte i tyska orden få en verksam bundsförvandt, dock utan att lyckas, båda vände sig till påfven Nicolaus V för att få hans och kyrkans stadfästelse för sina olikartade anspråk. Konung Karls ombud, domprosten Birger Magnusson från Upsala, blef under sin återfärd fångslad af danske konungens broder, grefve Gerdt, men frigafs omsider på bemedling af domkapitlen i Bremen och Hamburg. Herr Birger hade af påfven blifvit nämd till kammarherre och fått i uppdrag att i de tre nordiska rikena insamla påfvestolens inkomster, hvilket uppdrag dittills hade utöfvats af konung Kristierns kansler biskop Marcellus, hvars af konungen genomdrifna val till erkebiskopsstolen i Trondhjem något senare underkändes af påfven. Den helige fadern synes således hafva mera hyllat konung Karl, på hvars begäran han förordnade om en granskning af klosterlifvet i Sverige, hvilket hade i många fall urartat till vällefnad.

Mötet i Avaskär 1451 och kriget 1451—1453.

Drottning Doroteas morgongåfva. — Danskarnes fiendtligheter i Sverige, hösten 1451. — Konung Karls härjningar i Skåne och Halland 1452. — Lödöse brändt. — Svenska flottan. — Danskarnes anfall på Stockholm och Öland. — Krigshändelserna i Vestergötland. — Tord Bonde. — Ture Turesson (bjelke). — Stillestånd med Danmark 1453.

Vid midsommarstiden 1451 skulle konungarne mötas på gränsen mellan Möre och Bleking; de infunno sig ock, konung Karl i Kalmar och konung Kristiern i Ronneby, och man kom öfverens att hänskjuta alla tvistefrågorna

till en nämd af tolf svenska och tolf danska rådsherrar, som sammanträdde i Avaskär (nära det nuvarande Kristianopel). Emellertid blef i följd af danskarnes halsstarrighet ingen enda tvistefråga afgjord. Danskarne framkommo nämligen allra först med begäran, att svenskarne skulle utreda drottning Doroteas morgongåfva, sådan konung Kristofer fordom hade bestämt den, således för Sveriges räkning Nerike och Vermland eller en summa af 15 000 gyllen, de uppläste konungens på latin affattade bref härom, och då svenskarne, af hvilka alla icke förstodo latin, begärde att få en noggrann öfversättning, hvarefter de ville taga saken i öfvervägande, vägrade dé danska ombuden att lemna en sådan, vägrade yttermera att lemna ett skriftligt intyg derom, vägrade slutligen att upptaga till behandling någon annan fråga, förrän den om morgongåfvan vore afgjord. Utan tvifvel ville man från dansk sida omöjliggöra en öfverenskommelse, som kunde reda förhållandena och betrygga freden mellan rikena; man kunde nämligen icke hoppas att här få förestafva besluten såsom i Halmstad, ty konung Karl hade aktat sig för att till detta möte sända samma ombud, hvilka det förra året hade gått konung Kristierns ärenden. Hvad sjelfva morgongåfvan beträffade, var svenskarnes försummelse att utgifva den eller ersättningen fullt befogad. Landslagen föreskref, att konung skall gifva morgongåfva åt sin gemål med rads råde, samt att derest enkedrottningen på något sätt tillfogar landet skada, skall morgongåfvan indragas. I konung Kristofers bref finnes intet bifall af svenska rådet omtaladt och under brefvet hänger intet sigill af någon enda medlem af rådet. Fru Dorotea var nu gift med en konung som var Sveriges fiende, åt hvilken man icke kunde upplåta vigtiga besittningar, som sträckte sig från den norska gränsen och till hjertat af Sverige, ej heller gifva en betydlig penningsumma, för hvilken han utan tvifvel hade värfvat trupper mot Sverige. Konung Karl förklarade, att han ville i frågan om morgongåfvan vädja till påfven (hvilket han ock sedermera gjorde), och mötet upplöstes i hast.

Danskarne, som hade omöjliggjort en fredlig öfverenskommelse, begynte icke långt derefter kriget, utan rättmätig orsak och utan krigsförklaring. I september 1451 bröt en härskara från Norge in i Vermland och for der fram röfvande och »skinnande». Konung Karl, derom underrättad, skref till Danmark och begärde skadeersättning. Den danske konungen vägrade att svara, innan han hade fått öfverlägga med sitt råd, och när detta samlades i november 1451, beslöts att anfalla Sverige. Man rustade, för att göra hufvudanfallet under nästa sommar, men fiendtligheterna började genast. Så snart herr Olof Axelsson hade återkommit från det nyssnämda rådsmötet, utsände han från Gotland kapare, som skulle göra samfärdseln sjöledes med Sverige omöjlig, och vid jultiden seglade från Gotland en flotta, anförd af landsförrädaren herr Magnus Gren, och hela kusten från Kolmorden i norr och långt ned åt Kalmar län i söder blef på det grufligaste hemsökt. Herr Olofs svenner och konung Kristierns tjenare landstego i närheten af Stäkeholm, skinnade och brände i den kringliggande trakten, särskildt det s. k. Tuna län, der konung Karl egde stor jordegendom. Konungen, hvilken ungefär samtidigt

erhöll bud om dessa röfvaranfall och ett uppsnappadt bref från konung Kristiern till en norsk riddare, uti hvilket upplysningar förekommo om de danska krigsplanerna, sammankallade till trettonde dag jul 1452 ett rådsmöte i Stockholm, vid hvilket man beslöt att förekomma danskarne. Omfattande rustningar företogos, icke ens de andlige fritogos från att erlägga krigsgärd, ehuru erkebiskopen formligen bestridde deras betungande. Frälsemän och borgare, bergsmän och bönder uppbådades, efter landslagens bud, att möta vid landamäret, nere i Markaryds socken, i sydligaste Finveden. Konungen föreslog, att man skulle ga öfver gränsen, hvartill det uppbådade krigsfolket icke var skyldigt; också gjorde rådet invändningar, men konungens skäl, att det var bättre att föra kriget i fiendens land, segrade. En krigsförklaring afsändes till Danmark, i hvilken framhölls, huruledes detta rikes män hade brutit det fredsfördrag som blifvit ingånget i Halmstad och dervid icke ansett det nödigt

219. Marsken herr Sten Pedersons sigill (stjerna).

220. Kyrkan i Vår frus och den helige Peters nunnekloster i Lund.

att på förhand underrätta om kriget; konung Karl hade icke längre lust att fördraga sådant, utan begynte nu å sin sida fejden, för att återtaga sitt rike

Norge (hvilket han hade afträdt allenast under förutsättning af fred mellan rikena), sitt land Gotland och annat som danskarne utan någon rätt hade lagt under sig.

Sedan en pest, icke stort lindrigare än digerdöden, hade hemsökt norden under loppet af år 1451 — allenast i Stockholm sägas nio tusen menniskor hafva dött — skulle nu krigets styggelser sprida död och bringa mången ur god bergning till tiggarstafven. Det var icke konung Karls mening att söka eröfra Skåne, hvars gräns han nu hotade, utan allenast att genom ett härjningståg efter tidens sed låta inbyggarne känna krigets nöd, hvarigenom i Dan-

221. Vä kyrka, södra sidan. Skåne.

mark kunde väckas en önskan att snart få fred. Den svenska hären, som i februari 1452 ryckte in i Skåne, skildras af rimkrönikan såsom synnerligen präktig. Konung Karl sjelf hade skriftligen uppsatt fälttågsplanen och under honom fördes befälet af marsken herr Sten Pedersson (vapen, fig. 219). Som det var vinter, sändes i spetsen för hären skidrännare och efter dem deras baner med den helige Görans bild. Så följde konungen sjelf med hundra femtio ryttare, föregången af skyttebaneret med bilderna af de heliga konungarne Erik och Olaf och efterföljda af tjugu kärrebyssor, som drogos på slädar (jfr fig. 111). Efter dem bars hufvudbaneret, med bilden af jungfru Maria och barnet i

en strålgloria mellan riksvapnets tre kronor [1]; framför detta tågade tjugutre led, vid sidorna och efter redo riddare och svenner. Efter dem följde köpstadsmännen och allmogen. Två hundra riddare utgjorde eftertruppen. Enligt rimkrönikan voro riddare och svenner samt köpstadsmän 4 000; böndernes antal kunde icke så noga bestämmas, men uppgifves till 60 000. I Vadstena klosters minnesbok säges summan hafva varit till och med 80 000.

Vi behöfva icke i detalj. skildra krigshändelserna med deras otaliga skådespel af plundringar och brinnande gårdar. Allenast ett egentligt slag stod, vid Dalby (i sydost från Lund), der de skånska bönderne ledo ett svårt nederlag och måste förbinda sig till att erlägga en gärd. Fogden på Helsingborgs hus (fig. 25 o. 28) vägrade att på konung Karls löfte om lejd infinna sig hos honom, och till svar på hans vägran afbrändes staden. Tvifvelsutan kunde man från den själländska kusten se lågorna, men sundet var uppfyldt af drifis och ingen undsättning var möjlig. Landskronas borgare svuro konung Karl trohet, men erkebiskopen af Lund, herr Tuve, en vän af konung Kristiern och unionsplanerna, samt de skånska stormännen hörsammade icke den svenske konungens kallelse att möta honom der. Under fortgången af tåget brändes en del af Lund, staden Vä, Härlöf, Tottarnes stamgods, Sölvesborg m. m. Åhus [2] brandskattades, och göingeborne fingo betala tusen lödiga mark (ungefär tre hundra tusen kronor) för att slippa hård medfart under den svenska härens genomtåg. Efter tre veckors härjningar lemnade konung Karl Skåne. Vester ut sände han en afdelning af hären under befäl af herrar Ture Turesson, höfding på Axevall, Eggert Krummedike, höfding på Rumlaborg, och Gustaf Olofsson (stenbock), höfding på Elfsborg. De fingo befallning att fara med eld och svärd fram genom Halland, men de gåfvo i stället konungens tjenare, som voro dem följaktiga, befallning att icke ofreda någon, och när de kommo till Lödöse stad, brydde de sig ej heller om konungens bud, att de skulle förma inbyggarne att med sin egendom lemna staden och låta den gå upp i lågor, så att fienden, i händelse af ett infall i Sverige, ej der skulle

222. Målning i Vä kyrkas absis.

[1] Tre kronor funnos äfven i de andra baneren.

[2] Afbildningar af kyrkor i Lund, Vä och Åhus ses af fig. 220—224.

kunna fatta fast fot. Större trohet visade den andra skaran, som konungen utsände under befäl af sin svåger herr Gustaf Karlsson, höfvidsman i Kalmar, och herr Birger Trolle, höfding i Värend. De drogo ned i Bleking och underlade sig åtminstone den östra delen; herr Birger tog tills vidare sitt högqvarter på Lyckå slott vid utloppet af Lyckebyan.

Sjelf drog sig konungen norr ut, för att sätta landet fullständigt på krigsfot och i synnerhet för att med ifver bedrifva utrustningen af flottan. Af de bref, utgångna ur hans kansli, som blifvit till vår tid bevarade, se vi, att han den 27 februari (1452) från Stenbrohult i södra Värend utfärdade påbud för kusttrakterna om en skeppsskatt, som vore afsedd att förse flottan med lifsförnödenheter; skatten fördelades i s. k. gärder, hvar och en bestående af tre

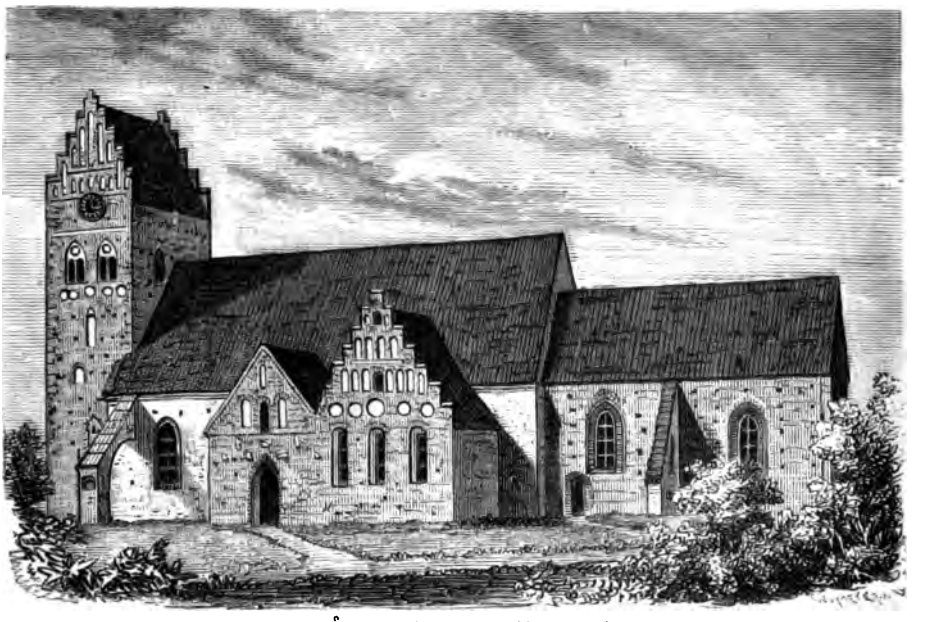

223. Åhus kyrka, södra sidan. Skåne.

tomma tunnor, fyra spann siktadt mjöl, atta spann rensadt malt, ett pund smör, ett pund fläsk, två pund kokött och farkött, ett pund fisk, ett pund ost, en spann gryn och en mark penningar, och skulle om en sadan gärd förena sig sex och sex af bönderne samt tolf och tolf af landborne (arrendatorerne). Rådet hade tillstyrkt upptagandet af denna skatt och beseglades konungens kungörelser af riksraden herrar Erik Eriksson, Gustaf Karlsson, Sten Pedersson, Erengisle Nilsson och konungens frände Tord Bonde (vapen. fig. 225). Den 12 mars har konungen hunnit till Ringstadaholm och gifver der föreskrifter om folkbeväpningen inom länet: sju bönder skulle sända den åttonde i fält, lika så sju landbor den åttonde, och skulle deras utrustning bestå af pansar, sköld, jernhatt, armborst, glafven (spjut), pålyxa och åtta tolfter pilar.

Den 21 mars (1452) underrättade han tyska orden om det krig, som var begynt, och bad högmästaren varna sina underlydande att upphöra med alla sjöresor i handelsärenden, alldenstund det torde blifva helt osäkert för fredliga resande på Östersjön. Till Finland sändes ungefär vid samma tid bud, att frälsemännen skulle infinna sig i Sverige med så många fartyg, som man kunde finna lämpliga till krigstjenst. Vid pingst (den 28 maj) skulle den svenska flottan vara samlad vid Ölands norra udde.

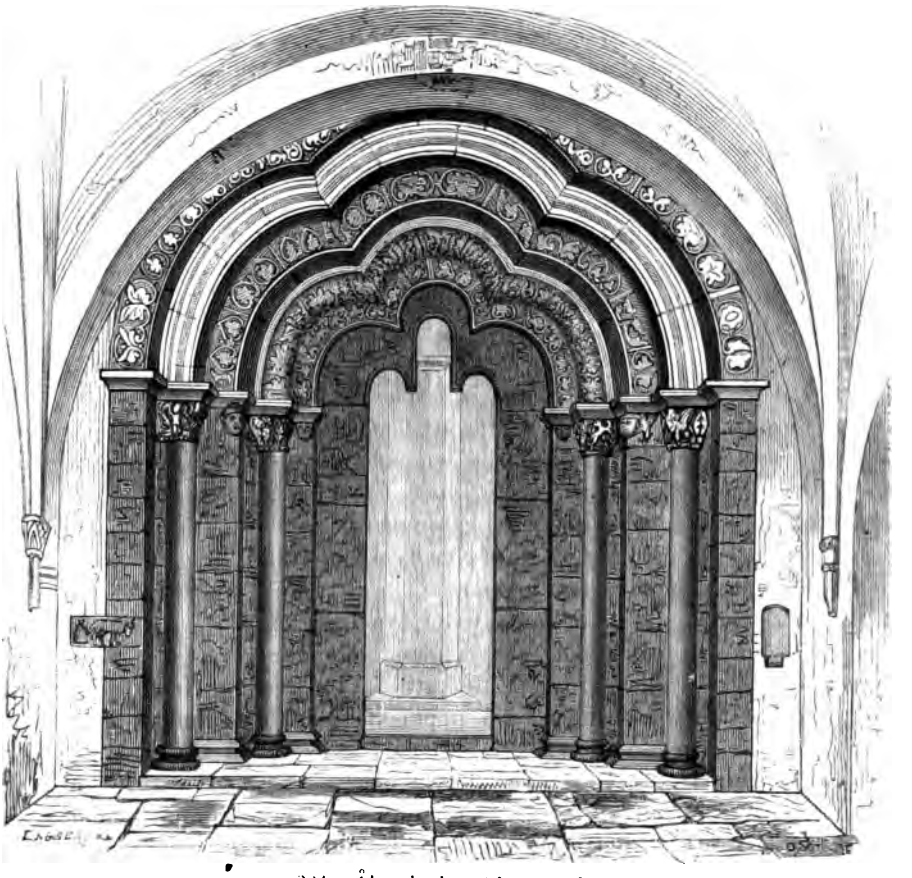

224. Åhus kyrka, södra portalen.

Söndagen den 21 maj ämnade konungen segla till Öland, men på fredagen den 19 erhöll han bud, att konung Kristiern hade brutit in i vestra Sverige. Med en stor här, bestående till en del af tyska legosoldater, tågade denne upp genom Halland. Bönderne på Kinnaholms fäste, som var anlagdt strax inom svenska gränsen, försvarade sig i fem dagar mot den danske marskens anfall, men måste till sist lofva att uppgifva fästet den 1 augusti, så vida de icke dessförinnan hade fått undsättning. Herr Gustaf Olofsson på Elfsborg gaf sig på samma vilkor, dock utan att dessförinnan hafva utstått någon

stormning. Den danske konungen tog derefter sitt högqvarter i Lödöse, der han befäste sig och der han kunde sjöledes underhålla förbindelsen med Vesterhafvet. Han hade uppenbarligen afsigten att stanna der länge, hvadan konung Karl, som redan hade måst uppgifva sin tanke att föra kriget till sjös och hade dragit ihop den svenska hären vid Tiveden, åter fann sig föranlåten att ändra sin fälttågsplan; en mera öfverhängande fara hotade nämligen Stockholm, dit herr Olof Axelsson och herr Magnus Gren hade kommit från Gotland med fyrtiosex skepp, försedda med danskt och tyskt manskap, tillsammans 1900 man. Stockholms borgare försvarade sig dock manligen och en bondehär inledde på Käpplingeholmen en strid med fienden, hvilken höll på att gå olyckligt för svenskarne, men lyktades med fiendens flykt, sedan denne förlorat ganska många i sundet, som den tiden skilde Käpplingeholmen från Norrmalm. Sundet kallades från den dagen, efter de män från Bremen som nu deri funno sin död, Bremersundet[1].

Sådan var ställningen, när konung Karl i ilmarsch anlände från Tiveden — torsdagen gick han derifrån och påföljande måndagen före soluppgången var han i Stockholm — och hans ankomst förmådde fienden att draga sig undan. Den del af svenska flottan, som befann sig vid Stockholm, tretio märsskepp (fig. 226) jemte många skyttebåtar och snäckor, lopp ut, men förmåddes af ett falskt rykte, att fienden hade flytt, att snart vända om. Danskarne lemnade visserligen efter detta Stockholm i fred, men de brände Vestervik. Deremot misslyckades deras anfall på Öland och Lyckå; på det förra stället miste de fyra hundra, utanför det senare hundra femtio man.

225. Herr Tord Bondes sigill (båt).

Konung Karls ställning var mycket svår. Från tvenne håll hotades hans rike, och fienden, som var ganska stark, hade gjort sitt till för att få en resning inom landet till stånd. Denna blef visserligen i tid upptäckt, men hade ändock hunnit uträtta ganska mycket ondt. Herr Erengisle Nilsson på Örebro var visserligen en trogen vän till konung Karl, men hans maka fru Birgitta, en dotter af herr Olof Axelsson på Visborg, hade icke kunnat glömma sin danska härkomst; hon underhöll en förrädisk brefvexling med fienden, hvilken hon i tid underrättade om alla konung Karls åtgöranden. Erkebiskopen och biskop Sigge i Strengnäs, som båda förfogade öfver ganska betydliga krigarskaror — tillsammans mer än fyra hundra man — vägrade att sluta sig till konungen. Förgäfves bad han dem gång på gång komma till sig, förgäfves bjöd han dem, blott de ville komma, gislan för deras personliga säkerhet. De vägrade, och herr Jöns Bengtsson förstärkte fästningsverken vid Stäket, inom hvars borgmur hans svenner gjorde sig glada dagar. Uppmuntrad genom denna motspänstighet mot konung Karl bröt konung Kristiern upp från Lödöse och fick utan strid af fogden på det af naturen skyddade Ekholms slott

[1] Der dess vattenyta fordom utbredde sig, ligger nu Kungsträdgården.

samma förbindelse som fogdarne på Kinnaholm och Elfsborg förut hade afgifvit. Herr Ture Turesson på det vigtiga Axevall stod i fortfarande brefvexling med herr Klaus Rönnov, hvilken han flitigt underrättade om konung Karls planer. Vestergötlands lagman, herr Bengt Gylta, en man af dansk härkomst, Skara stifts biskop herr Bengt Gustafsson (tre rosor), herr Lars Snakenborg på Främmestad m. fl. hyllade den danske konungen, och vid det möte, som denne utlyste till Varnhems kloster, antogo vestgötarne hans anbud om ett stillestånd som skulle räcka till den 1 augusti, vid hvilken tidpunkt de skulle taga honom till sin konung, så vida de dessförinnan icke hade fått undsättning af konung Karl. Betryggad i besittningen af Vestergötland, sände konung Kristiern en mindre afdelning af sin här till Tiveden, för att hindra konung Karls folk att tränga ned, och tågade med sin hufvudstyrka till Jönköping, hvarest den svenske fogden på Rumlaborg bespisade den uthungrade

226. Ett märsskepp, förande Erik den helige till Finland. Målning från 1400-talet, i Ösmo kyrka i Södermanland.

dansk-tyska hären. En förtrupp sändes derifrån ut för att försäkra sig om passen genom Holaveden.

Men lyckan vände sig. Konung Karls egna svenner, som voro förlagda i Nerike, slogo den danska förposten vid Tiveden och ryckte ned i Vestergötland, och östgötabönderne under befäl af sin lagman herr Erik Nipertz (vapen, fig. 227), hvilken, liksom biskop Nils König i Linköping, fortfarande stod på konung Karls sida, tillfogade den danska förtruppen på Holaveden ett kännbart nederlag. Konung Kristierns folk i Jönköping tordes knappast lemna staden, emedan bönderne passade på och tillintetgjorde alla smärre truppafdelningar, som försökte göra ströftåg utåt landsbygden, och i lägret rasade rödsoten. Först började de tyska legotrupperne knota, så mycket mer, som det berätta-

des, att konung Karl var i antågande med en stor här, och till sist manade äfven danskarne till återtåg, hvilket äfven företogs inemot midten af augusti månad. Den stolta hären kom åter till Halmstad i ett bedröfligt skick. Ett hundratal af hästbårar förde sjuka och hela förlusten beräknades till 1900 man.

Konung Karl sände sin kusin herr Tord Bonde att återtaga Lödöse, och herr Ture Turesson på Axevall anmanades att gifva honom all den hjelp han behöfde. Herr Tord skyndade till staden, innan dess besättning hade hunnit få någon varning, och stormade fästningsverken en mörk och stormig natt. Den danska besättningen, bestående af två riddare och ungefär sextio ryttare, togs till fånga och bland bytet befann sig äfven en väska, i hvilken förvarades herr Tures förrädiska brefvexling med den danske riksmarsken. I följd af detta fynd bröt herr Tord genast upp och kom en dag till Axevalls slott, beledsagad af fyra eller fem ryttare. Man kunde icke hysa några misstankar emot så få och man tog äfven utan svårighet emot de små följen af herr Tords män, som senare på dagen begärde inträde. Dessa voro tillsammans ej mer än omkring tretio och på borgen fans en besättning af femtio man. Då ett regelbundet öfverfall under dessa förhållanden icke var möjligt, väntade herr Tord, till dess man hade satt sig ned till aftonmåltiden, under hvilken han helt plötsligt förehöll den trolöse slottshöfdingen hans brott och lät fängsla honom: hans alldeles oförberedda svenner blefvo nu äfven utan svårighet öfvermannade. Hälften af dem behölls i fångenskap, med hälften fick herr Ture söka en fristad uti det i närheten liggande Varnhems kloster, mot förbindelse att icke aflägsna sig derifrån annat än med herr Tords eller konungens tillstånd. Tvärt emot denna förbindelse flydde emellertid herr Ture, så fort han fick höra, att konung Karl i spetsen för sin här ryckt ned i Vestergötland, och begaf sig till Rumlaborg, med hvars fogde herr Eggert Krummedike han flydde till Danmark. Konung Karl ryckte ned förbi Jönköping till Rumlaborg, der hans fordran, att fästets port skulle öppnas, besvarades med skott från armborst och kanoner. Först i oktober föll borgen i konungens händer.

227. Slägten Nipertz' vapen.

En och annan gång härjades den svenska kusten, å andra sidan gjorde svenskarne infall i Jemtland och i Trondelagen. Efter upprepade underhandlingar afslöts den 31 maj 1453 ett stillestånd intill pingsttiden 1455, och skulle närmare öfverenskommelse träffas midsommarstiden 1454. En del af sydvestra Småland stannade i danskarnes händer, och Elfsborg med dess län hörde, i följd af herr Gustaf Olofssons tvetydiga politik, än till Sverige, än till Danmark. Svenskarne behöllo tills vidare östra Bleking, troligen äfven Jemtland och Herjedalen.

Inre förhållanden under konung Karls regering 1448—1456.

Fru Birgitta på Hammersta. — Erkebiskop Jöns Bengtsson och Magnus Gren. — Karl och de andlige. — Inskränkning i stormännens rätt att besitta län. — Konungen och folket. — Sveriges äldsta myntordning. — Rikets ekonomiska ställning. — Gotlandsvisan. — Krönikor. — Fjortonhundratalets försök att teckna Sveriges historia. — Sagan om Didrik af Bern, m. fl. — Bildande konst.

Den förflutna tidens tilldragelser kräfde efterräkningar af ganska vidlyftig art. Redan under kriget hade konung Karl uppmanat Vadstena klosterfolk att afsätta sin abbedissa fru Ingeborg Gerhardsdotter af Slesvig, konung Kristierns moster, samt klostrets konfessor, och man fogade sig efter hans vilja. Herr Gustaf Olofsson fick, såsom nyss sades, behålla sin förläning, ehuru hans ställning ingalunda var klar. Axevalls slott anförtroddes åt den manlige herr Tord Bonde, som derjemte nämdes till höfvidsman öfver hela Vestergötland, hvarest en pålitlig man kunde behöfvas. Till lagman utsågs herr Ture Jönsson (Svarte Skåning) och konungen fordrade äfven, att en ny biskop skulle väljas; kapitlet hörsammade, men den valde vågade icke mottaga den värdighet som erbjöds honom. Konungen gjorde ett besök på Örebro hus hos herr Erengisle Nilsson till Hammersta och fru Birgitta, vid hvilket tillfälle hennes förrädiska bref, som hade fallit i konungens händer, upplästes. Hon bekände sitt brott och dömdes af en för tillfället bildad domstol till döden på bålet; budbäraren, som hade gått hennes ärenden, hängdes. Fru Birgitta fick emellertid nåd, men måste till en tid draga sig tillbaka inom Kalmar nunnekloster.

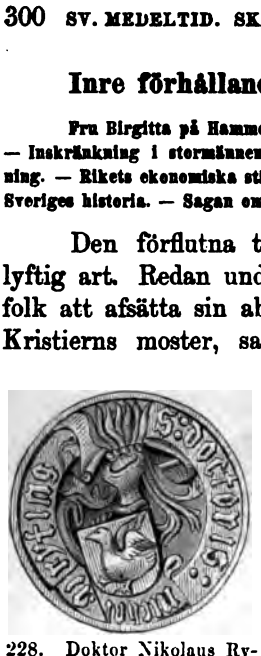

228. Doktor Nikolaus Rytings sigill.

Rättegången mot förrädarne fortsattes år 1453. De uppmanades två gånger att under lejd infinna sig i Stockholm. De inställde sig icke, men domstolen trädde ändock i verksamhet. Till domare utsågos herrar Gustaf Karlsson, som nu var lagman i Upland, Erik Axelsson, Tord Bonde, Erik Nipertz och Erengisle Nilsson samt konungens kansler doktor Nikolaus Ryting (sigill, fig. 228), konungen framställde sjelf anklagelsepunkterna, ingen af de anklagades vänner och fränder hade något att säga till deras försvar och domen, som fäldes den 15 september, dömde dem, d. v. s. biskop Bengt i Skara, lagmannen i Vestergötland Bengt Gylta, lagmannen i Småland Arvid Svan, herrar Magnus Gren, Ture Turesson och Eggert Krummedike m. fl., från lif

229. Erkebiskop Jöns Bengtssons sigill[1].

[1] Secretum Johannis dei gr[aci]a archiepiscopi vpsalensis.

och gods. Som de alla hade dragit sig undan till Danmark, kunde dödsdomen icke verkställas.

Partistriderna inom landet fingo visserligen derigenom, att det ena partiet ville återställa unionen, en politisk prägel, men det tyckes, som om partiet ifrade för unionen förnämligast för att kunna bekämpa konung Karl. Främst af alla hans motståndare stå erkebiskop Jöns Bengtsson och herr Magnus Gren. Den förre kan icke hafva låtit sitt handlingssätt bestämmas af konungens regeringsåtgärder, ty han gjorde motstånd redan vid konungavalet, och hans uppträdande får helt visst sin förklaring deruti, att han var en orolig man, som ej gerna ville rätta sig efter andra, men deremot ville sjelf styra, och som derjemte med grämelse såg, att hans egen ätt, representerad af fadern och farbrodern, skulle vika för en svensk storman af en annan slägt. Genom sin höga och inflytelserika ställning i samhället hade han medel i händerna att mot konungen göra ett synnerligen verksamt motstånd. Med missnöje såg han mången af konungens regeringsåtgärder och undandrog sig mer än en gång att personligen deltaga i ärenden, vid hvilkas handläggning Sveriges erkebiskop var sjelfskrifven; han verkade så mycket mera genom ombud. Han var, när omständigheterna gingo honom emot, frikostig på försäkringar om vänskap, men äfven de mest bindande löften bröt han, när hans utsigter åter ljusnade. I detta handlingssätt låg till en stor del hans styrka. Okufligt envis uppgaf han aldrig de planer han en gång hade fattat, men han var för klok att när som helst drifva allt till det yttersta med fara att se planerna krossas och sjelf dela deras öde; i stället trädde han tidtals tillbaka, och när han icke kunde verka öppet, gräfde han hemligen under marken för sin mera öppne, men godtrogne motståndare. Han hade dessutom ett stöd i sina många och myndiga fränder, som delade hans missnöje med Karl Knutssons konungadöme. Huru Oxenstjernor och Vasar vid denna tid uppträdde gemensamt, finner man bland annat af flere kyrkliga stiftelser som de gjorde, såsom när år 1451 nio herr Kristiern Nilssons barn och barnbarn i Upsala domkyrka stiftade, till förmån för hans själ, den s. k. fem undaprebendan[2]. För deras ställ-

230.

231.

232.

Konung Karl Knutssons stockholmsörtugar[1].

[1] Fig. 230, Karolvs rex — Moneta stochol[mensis]; fig. 231, Karolvs rex — Moneta stochol[mensis]; fig. 232, Karoli rex s[ueorum] g[othorum] — Moneta stochol[mensis].

[2] Kristi fem unde (wunden) eller sår spelade under den senare medeltiden en mycket stor

ning är det ock ytterst betecknande, att en af erkebiskopens bröder, K omkring år 1460 gifte sig med konungens afsvurne fiendes, den ärelö Magnus Grens dotter Märta. Om herr Magnus' tidigare beteende ä taladt.

Bland kyrkans män fans det ingen, som kunde, genom att st på konungens sida, uppträda som erkebiskopens medtäflare inom den l styrelsens område, hvilket denna tid var så öfver måttan vigtigt äfve borgerliga förhållandena. Den krafti de äldre biskoparne, Magnus Tavast nedlade mer än nitioårig sitt embete och hvarken hans efterträdare eller tida biskoparne i Vesterås och Vexi hafva på något verksammare sätt ta de politiska förvecklingarna. Biskop Skara var, såsom vi sett, en så het an af motståndspartiet, att han till en ti ur stånd att sköta sitt stift. Bisko Ulfsson (sparre) i Strengnäs lutade af erkebiskopens sida, men var vida förs Konung Karls ende uppriktige vän bl kans store var biskop Nils König i Li

233. Konung Karl Knutssons söderköpingsörtug(?) [1].

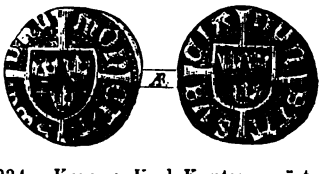

234. Konung Karl Knutssons örtug från okändt mynthus [2].

235.

236.

Konung Karl Knutssons åboörtugar [3].

Konung Karl hade vid sin tronbe icke afgifvit någon försäkran eller s. l fästning utöfver den allmänna som la föreskref. I många fall hade han de större tillfälle att gripa in än hva konung Kristofer hade haft, och h begagna sig deraf för att utvidga ko makt. Men ju mer han verkade i den ning, desto starkare blef afundsmänn

Örlig och rustningar förekomm hela hans regeringstid. Han måste t ett starkt försvar och fordrade äfven uppoffringar, hvaröfver de andlige Såsom tidigare drottning Margareta, i rikets landskap företaga en räfst, utröna hvad kronan under den mellanl tiden hade förlorat och rätta andra n Räfsten utfördes af hans måg herr Eri

rol för de frommes andakt. De fem såren funnos i det af spjutet genomträngda hjertat af spikarna genomborrade händerna och fötterna.

[1] Karolvs rex Sve[cie] (e bakvändt) — Moneta Sveche (c bakvändt).

[2] Moneta Sveche (c bakvändt) — Moneta Svecia (det första c bakvändt).

[3] Fig. 235 och 236 Karolvs rex s[ueorum], g[othorum] — Moneta a (samma inskrift å båda).

m, som hade blifvit upphöjd till hofmästare och således egde de forna drot-tarnes makt och myndighet, samt kansleren Nikolaus Ryting, som var juris oktor. Naturligtvis förekommo mången gång fall, då man måste frändöma yrkan jordagods. Detta gränade prelaterne och på erkebiskopens förslag llstälde man konungen i början af år 1454 en högtidlig protest mot alla

237. Hjeltar ur sagan om Didrik af Bern. Hvalfmålning i Floda kyrka i Södermanland[1].

en verldsliga maktens ingrepp på det kyrkliga området. Denna åtgärd var aturligtvis icke angenäm för konungen, men den hade den verkan, att man

[1] Utom David (dauit rex) och Goliat (gollias) förekomma här tre stridande par. Vi se, ru Holger Danske besegrar Burman (hollager da[n]s[k] ha[n] wa[n] siger af burman), huru en Fösling (efter en äldre uppteckning af den nu utplånade inskriften) strider mot trollet (trullat) h huru Didrik af Bern (diderik va[n] baram) sprutar eld öfver Videke Velandsson (wideke :la[n]dis so[n]).

sedermera, så snart det var någon tvist om kyrkogods, infordrade ett utlåtan af vederbörande biskop och kapitel.

I allmänhet var konungen mån om att öka kronans inkomster och sök inskränka de förmåner stormännen hade åtnjutit genom att besitta stora li af hvilka de kronan till förfång hemtade dryga inkomster. Han ställde åtmi stone några län på räkenskap, d. v. s. fogdar tillsattes med redovisning skyldighet inför konungen. Detta väckte naturligtvis förbittring hos de sto som funno sig tillbakasatta. Spåren af deras harm finner man i flere his riska anteckningar. Sålunda heter det i en, att konung Karl ville gö adeln lika med bönderne. I en redaktion af den mindre rimkrönikan läg i konungens mun denna bekännelse:

till ridderskapet satte jag föga tro,
det var mig sjelf till en stor oro — —
fattiga svenner gaf jag land och slott,
ridderskapet gick fast utan vid (utanför)[1].

Men det var icke allenast de store, som klagade öfver konungen i anledni af denna hans åtgärd; de fogdar han använde voro ingalunda alla lämpliga, ut gjorde sig — efter hvad konungen sjelf måste erkänna — skyldiga till mycl förtryck, och förbittringen häröfver drabbade naturligtvis i viss mån fogdar herre. I öfrigt visade konung Karl sig mån om folket, eftergaf åtminst stundom dess skattebördor och sökte befria det från ett egendomligt utpre ningsförsök från presterskapets sida. Detta hade nämligen låtit påbjuda, en mängd helgdagar skulle firas med största högtidlighet, hvilket innel förbud mot allt slags arbete, och om det oaktadt en bonde en sådan dag g på fiske eller jagt, dömdes han att böta tre mark till prosten. Konung försök att stäfja detta missbruk äfvensom hans till påfven framställda kla mål öfver vällefnaden i klostren torde för visso hafva gjort de andl mera benägna att lyssna till erkebiskopens allt annat än vänliga tal konungen.

Emellertid hade denne en ganska stor förtjenst om ordnandet af land ekonomiska angelägenheter. Han utfärdade år 1449 en förordning röra utmyntningen i Stockholm, den äldsta myntordning som vi hafva i beh Man skulle fortfarande slå örtugar och skulle de vara af den finhet, att å penningmarker motsvarade en mark lödigt silfver, hvarjemte årligen sku slås ett mindre antal ringhaltigare penningar. År 1453 beslöts, att m skulle efter samma grunder mynta i Kalmar, Söderköping och Åbo samt

[1] Det låter som ett svar på denna beskyllning, när en annan redaktion låter konung Karl sä

Jag lade mig vinning om all tid,
att Sverige måtte blifva i ro och frid,
men deröfver hafver jag till att klaga
som svenskars sinnen hafva varit alla dagar
ostadiga, lättfärdiga och fulla af otro,
det finna de kungar hos dem bo;
de svenskar vilja alla herrar vara
och ingen vill under bördan bära; — —
allt nykommet hos dem välkommet är,
och ha de det sedan så liten stund kär,
jag hafver försökt så margalund
otro och falskhet i alla stund.

ynthusens uppehållande skulle i hvar och en af de fyra myntstäderna
as en tull på utländska varor; för hvar fyrtionde marks värde skulle
as till myntmästaren en mark silfver. Vid samma tillfälle bestämdes
för en mängd utländska mynt[1]. Det synes, som om det värde som
;en gifvit penningmarken hållit sig oförändradt under hela hans rege-
l. De ofta återkommande krigen med de rubbningar i handeln, som
ste vålla, gjor-
:k, trots alla
bemödanden,
onomiska ställ-
i landet mycket

nnerligen mån-
emellertid ko-
arl mycket kär,
sin omgifning,
hans välvilliga
ostiga väsen fä-
honom, dels för
nga som med
g tillfredsstäl-
go den prakt han
a tillfällen ut-
e, dels för alla
m i honom sågo
nnen för de fo-
lska sträfvande-
öra Sverige fritt
fständigt. Dessa
terländska par-
nslor, till hvil-
n hörde en stark
ing mot dan-
hvilkas försök
a sig till herrar
n man såg med
ovänliga ögon,
ett tydligt ut-

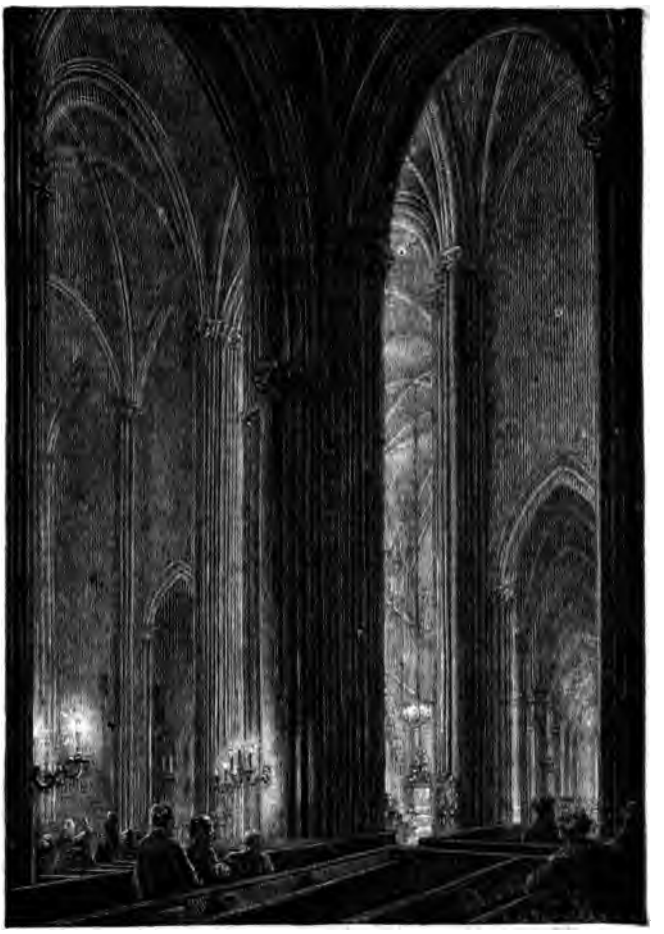

238. Upsala domkyrka, en del af midtpartiet, från sydvest.

gotlandsvisan, som skildrar krigshändelserna utanför och i Visby år
Som herr Magnus Gren icke i visan skildras som en förrädare, torde
vara diktad, innan han uppenbart hade affallit från den svenska saken.
e utdrag visar qvädets grundton.

[1] Jfr s. 105. Nu skulle åtta gutniska penningar anses lika med en svensk örtug, en hanse-skilling skulle vara lika med elfva penningar o. s. v.

Vi klage det alle
för herrar och välde
och för utländska städer
hvad Sverige är skedt
med svek och falskhet
som danskar fara med.
Svenske män,
I akten det än,
när I hören det qvädas.

Visby var belagdt
med Sveriges makt
för stadens port:
deras värjor (försvar) voro hårde,
de manliga sig varde (värjde),
deras hjerta var stort.
Svenske män,
I vakten eder än,
ty falskhet eder är gjord.

Det var ej riddare,
det var deras svenner
som bestego den mur.
Man skall dem prisa
med höfviska visor
bland riddare och frur (fruar).
Svenske män,
I vakten eder än
för danskars natur.

De svenske de stridde
med bössor och pilar,
med harnesk och svärd.
Danske mäns ord
äro värre än mord,
de dagtinga med flärd.
Svenske män,
I vakten eder än
för dylik ofärd.

Vi skola bort fly,
de fingo Visby
med dagtingan falsk.
De voro det värd'
att med ett svärd
slogs öfver deras hals.
Svenske män,
I tänken det än,
när I kommen till tals.

Jag vill det tro.
Hvad svenske må säga,
de blifva dervid,
de pläga ingen svika,
hvarken fattiga eller rika,
det är en god sed.
Svenske män,
I vakten eder än
det råder jag eder.

Daners tro är bort gifven,
på papper skrifven,
beseglad med vax.
Utan de oss åter få
det de togo oss ifrå
hon aldrig åter tags.
Svenske män,
de hålla henne än.
Här efter tro icke strax.

Bättre är dö
i elden röda
än ärelös lefva.
Tron satte sig pant,
de sade icke sant,
slikt pläga danskar bedrifva.
Svenske män,
I vakten eder än
för bref de skrifva.

De (danskarne) vilja truga
och neder buga
och hålla oss för vrak.
De göra oss vända
till vatten och land
för ingen vår sak.
Svenske män,
I vakten eder än
för dylikt omak.

Herrar och förstar,
både minste och störste,
både riddare och svenner,
bönder och borgerskap,
både sent och arla,
I hållen öfver ena (ens).
Svenske män,
I vakten eder än
och varen icke sena.

Skorpion plägar leka,
med tungan smeka,
med stjerten stinga.
Så göra de danske —
så Gud dem vanske (förderfve) —
allt när de dagtinga.
Svenske män,
I vakten eder än,
de vilja eder tvinga.

Den varmaste beundran för konung Karl uttalar sig gång efter annan en rimmade karlskrönikan, der hans goda egenskaper och berömliga ger-ıgar oupphörligt framhållas med de mest lysande, ofta helt visst allt för rka färger, och der han skildras såsom ett föremål för Guds särskilda om-dnad. Järtecken och syner förkunna hans stundande öden och på det lerbaraste sätt undgår han de mest hotande faror, gynnas af den största ka. Krönikan afslutades år 1452. Det var först efter detta år som mot-ıgarna samlade sina tunga och mörka moln öfver konung Karls hufvud . blixtlikt bräckte hans lycka. Om krönikans beskaffenhet[1] vitna de ställen, ı blifvit införlifvade med vår föregående framställning.

Med denna rimmade krönika, som begynner med berättelsen om Erik kes stämplingar mot marsken år 1436, införlifvades den tidigare engel-ktskrönikan, hvilken arbetades och ur hvil-ı hvarjehanda saker slötos, som ej voro Karl Knutsson fullt ıagliga, vare sig de e nog framhöllo ho-m eller allt för mycket ımhöllo sådana, hvil-s förtjenster möjligen nde anses fördunkla ns. Derjemte företogs l denna tid en sam-ınslagning af den nya rlskrönikan och den ır än hundra år äldre kskrönikan, i det man ref till ett stycke, skil-ande tilldragelserna der konungarne Mag-s Erikssons och Al-ekts regeringsår. Hu-

239. Fru Birgitta på Hammersta knäböjer för treenigheten (s. 312 o. f.). Hvalfmålning i Ösmo kyrka i Södermanland.

lan denna skildring är, hafva vi redan i det föregående (t. ex. s. 23) an-lt, och man kan med skäl undra att den, som är ett af de bjertaste ut-'cken för det svenska stormanspartiets förbittring mot Magnus Eriksson, r blifvit införlifvad med en krönika, som i så väsentlig mån gick ut på förhärliga Karl Knutsson och hans planer att åter upprätta ett svenskt ıungadöme, hvilket skulle vara starkt äfven i förhållande till stormännen ı deras sträfvanden. Deremot kunna vi förstå skälet, som föranleder in-kandet af ett nytt stycke uti inledningen till erikskrönikan; det innehåller

[1] Originalhandskriften förvaras i kungliga biblioteket.

nämligen en alldeles oriktig uppgift om en dotter, som konung Erik Knutsson skulle haft och från hvilken skullé i rätt nedstigande led hafva härstammat Karl Knutsson; denne skulle således leda sina anor upp till Sveriges tidigare konungar.

Men det var icke allenast åt konungen, som man den tiden ville förvärfva höga anor, man var än mera angelägen att i detta afseende lyckliggöra hela det svenska folket. Under den allra första tiden af konung Karls regering nedskrefs på prosa, måhända af en gråbroder i Stockholm, en krönika om Sveriges öden från äldsta tid intill Konung Karls upphöjelse på

240. Från den yttersta domen: Kristus som domare och de saliges skara. I Ösmo kyrka.

Norges tron. Man hade vid denna tid fått ökade literära kunskaper och sökte genast tillgodogöra dem för berättelsen om Sveriges öden; för den s. k. prosaiska krönikan användes som källor Adam af Bremen, Jordanes, svenska konungalängder, gråbrödernes i Stockholm kalendarium, i hvilket många historiska uppgifter voro inskrifna, samt några danska annaler, m. m. Krönikan begynner med skildringen af Noas flod. Af hans söner fick Jafet på sin andel Europa och från honom härstammade »sithe och gethe» (skyter och geter), som sedan kallades götar eller gotar och till sist svenskar; siterne eller svidiarne bodde i Helsingland samt i norr om Tiveden och

Kolmorden. Söder om skogarna bodde götarne, hvilkas konungar derefter uppräknas: Erik, som bebygde Skåne och eröfrade de danska öarna, Goderik, som intog jutska halfön, Tyskland och Välskland, Filmer, som kufvade Sverige ofvan skogarna, Alemannia, Trakien, Mesien, Makedonien, Grekland, Mindre Asien, Egypten o. s. v. Under hans frånvaro valde svenskarne hans son Inge till konung; efter honom kommo Osantrix, Hernit, Neork, Froe, Urban, som (på konung Davids tid) skiftade de tre nordiska rikena emellan sina tre söner Dan, Nore och Östen. Den sistnämde fick på sin lott Sverige och efterträddes der af Säling, som drunknade i ett mjödkar, Sverker, Valland, Visbur, Domaldr o. s. v. I det följande klandras Magnus Eriksson — »han drack bort Skåne och kom Gotland i mycket qval» — och Albrekt, som drog sina tyskar in i landet och ville hafva hvar tionde gård af så väl det andliga som det verldsliga frälset; Margareta var icke bättre än Albrekt, Erik af Pommern var ond och styrde riket illa, Kristofer var falsk och skör, höll hvarken bref eller ord, till sist korades Karl, född af yppersta ridderskapet i Sverige och af Sveriges gamla konungars slägt.

241. Fantastiska mennisko- och djurfigurer. Från Ösmo kyrka.

Denna krönika, huru torftig hon än är, fick sedermera spela en stor rol i den närmaste tidens historieskrifning. Redan under konung Karls tid omkläddes hon i versform[1], hvarvid man vidtog den egendomliga anordningen, att hvar regent infördes, berättande sina lefnadsöden och skildrande sin karakter. Vi hafva redan anfört stridiga uppgifter om konung Karl Knutsson i olika redaktioner af

242. Bild ur folksagan om djefvulen, som hjelpte en qvinna att kerna smör. I Ösmo kyrka.

[1] Dock med flere förändringar, särskildt i konungalängden.

denna s. k. lilla rimkrönika, som skildrar hans tre närmaste föregångare på följande sätt:

Drottning Margareta.

Mig undrar hvad alla danskar hafva gjort,
ty det är ej förut spordt,
att de kunde Sverige vinna;
nu hafver jag en dansk qvinna
det fångit med mitt kloka råd,
eljest har det ej att vinna stått.
Jag mente också Holstein vinna,
så dog jag i Flensborg det sinna (den gång)
efter Guds börd 1412 år,
dagen för Simonis och Jude afton det var.

243. Fantastiska mennisko- och djurfigurer. I Ösmo kyrka.

Erik af Pommern.

Efter Guds börd 1396 år,
då jag nio år gammal var,
hyllades jag till konung å Mora sten
söndagen efter Magdalen
öfver alla dessa tre riken;
de ärade mig margfalleliga,
deremot tänkte jag i alla stund
dem förderfva i grund,
med långt skrymt, örlig, herredagar
mente jag dem i förderf draga.
De ledo det väl i 40 år,
att jag fullmäktig konung var,
sedan drefs jag af dessa tre riken
och nöddes in i Pommern vika.

244. Lyckans hjul. Hvalfmålning i Ösmo kyrka[1].

Kristofer.

Jag var en hertig i Bejareland,
då jag fick dessa tre riken i hand
efter Guds börd 1441 år,
då jag i Upsala krönter var;
jag vördade ej hvad jag förskref
med ord, löfte, eder eller bref.
Hade jag ej så hastligen blifvit död,
jag mente kommit rikena i större nöd,
ty var ingen man till sorg,
att jag dog så brådt i Helsingborg.
Efter Guds börd 1448 år
på helga tre konungars afton det var.

Ett annat arbete från denna tid visar ytterligare med hvilken förkärlek man

[1] En man stiger uppåt, en sitter på hjulets topp, den tredje stupar utför. Nederst ligger en död i sin svepning.

le sig åt denna äldre diktade historias hjeltar. Något innan den iska krönikan skrefs, hade den norska sagan om Didrik af Bern t öfverflyttad på svenska, och ännu litet tidigare hade med den svenska turen införlifvats sagan om Karl den store och hans hjeltar. Som pel på den läsning som vid denna tid var omtyckt kunna vi anföra en skrift från år 1457, hvilken tillhört en fru Märta, måhända herr Magnus s dotter som var gift med herr Kristiern Bengtsson (oxenstjerna). Denna skrift innehåller: 1. Erikskrönikan, 2. Berättelsen om Karla Magnus ng och hans tolf kämpar, ores och Blanzeflor, 4. En sk uppsats »stor skämtan lla abboter», 5. Dialogen i jul och fasta trätte», 6. lejonriddaren, 7. Romanen nlös och Valentin, 8. Herfredrik af Normandie, 9. el af Sankt-Patrikssagan, illa rimkrönikan och 11. iska krönikan.

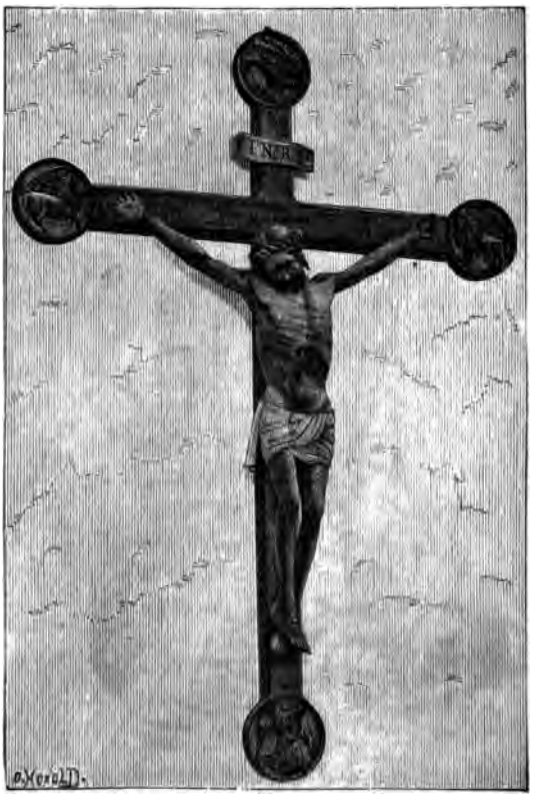

245. Crucifix, skuret i trä, i Vadstena klosterkyrka.

ortonhundratalets för- att teckna Sveriges e historia är nu under- af kritiken, och man ser skäl i detta försök ett bevis ligen för en fosterländsk men ock för en sjuklig ing hos densamma. Emel- lefde kärleken för de diktade konungarne a länge. Vi återfinna i 1500- och 1600-talens iska arbeten, till dess unlof Rudbecks händer denart lands förhistoria antog vidunderligare mått och enom, under Dalins och forskningens tidhvarf, framkallade en återverkan af helsosam beskaffenhet. Didrik af Bern och hans kämpar höra till völsunga- och sigurdssåns grupp, och genom den norska sagans öfverflyttning till Sverige dels vades gamla, förmodligen halfförgätna minnen, dels — och detta i ännu grad — blef den tyska formen för dessa sägner rådande i norden och tad med liflig förkärlek. I ett af hvalfven i Floda kyrka (i Södermanmålades mot slutet af 1400-talet flere scener ur berättelserna om den de Didrik af Bern (fig. 237). Nya sägner uppkommo nu vid sidan af

de äldre och blandades med dem, så att det för närvarande är ganska svårt att utröna, hvilka af alla dessa folkets berättelser och sånger om hjeltarne af konung Didriks krets äro urgamla i norden, hvilka lånade från de i Tyskland utbildade berättelserna och qvädena.

Inom de bildande konsternas område fortgick utvecklingen af den riktning, hvars begynnelse vi under det närmast föregående tidhvarfvet skådat. Man fortsatte med ombyggandet och utbildandet af de stora katedralerna. Den i Upsala (jfr s. 203) var redan färdig, i Vesterås och Linköping (jfr s. 205) höll man ännu på allenast med att delvis bygga till, i Strengnäs uppfördes ett nytt högkor (1448—1462), som skulle passa till de under tidernas lopp förökade och ombygda skeppen.

246. Snidad bild af konung Karl Knutsson, från år 1449.

I en mängd landskyrkor utbyttes de ursprungliga, platta trätaken mot tegelhvalf, hvilande på pilastrar, som uppfördes framför de gamla gråstensmurarna, och de nya hvalfvens kupor pryddes mycket ofta med målningar anbragta på det torra kalköfverdraget. Ett exempel, som dertill visar, huru plötsligt man ibland fann sig nödsakad att vidtaga dylika ändringar, lemnar oss Ösmo kyrka i Södertörn. Såsom vi redan sett, pryddes kyrkans väggar vid pass år 1434 med målningar, på bekostnad af herr Nils Erengislesson, men redan under hans sonhustrus tid (1442—1494) fann man sig föranlåten att uppsätta pilastrar, som till en del skylde väggmålningarna, och inslå hvalf. Det är nämligen säkert, att dessas målningar åtminstone till en dryg del bekostades af fru Birgitta Olofsdotter, måhända för att försona den brottslighet som år 1452 föranledde hennes dödsdom (jfr s. 297 o. 300). Det är sannolikt, att målningarna icke blifvit utförda senare än år 1453. Ämnena för dessa bilder äro hemtade ur den bibliska historien, ur den romerska kyrkans legender och ur folksägner. Bildernas och framställningarnas art kan ses af fig. 160 och 239—244.

Så väl inom målnings- som bildhuggarkonsten åstadkom man vid denna tid enkla gestalter, som icke ega någon synnerligt hög grad af lif och rörelse. Ansigtena äro ofta vackra, men i allmänhet högtidliga, och sakna i hög grad individualitet, hvadan man icke kan våga påstå, att någon porträttlikhet finnes hos den bild af fru Birgitta, som knäböjer inför en framställning af

treenigheten (fig. 239). Trots denna brist ega bilderna från detta tidhvarf intresse genom det naiva, barnsliga i deras uttryck, som tyckes innebära bebådelsen om en yppig konstverksamhet och en liffullare gestaltning under kommande skeden.

Som prof på bildhuggarnes alster må det vara nog att här anföra ett ganska ädelt hållet krucifix från Vadstena klosterkyrka (fig. 245) samt en bild af konung Karl Knutsson (fig. 246), hvilken tydligen tillhört något af honom bekostadt kyrkligt monument.

Krigsåren 1455 och 1456. — Erkebiskop Jöns Bengtssons uppror 1457.

Hansan. — Danskarnes infall i Sverige, våren 1455. — Fästet Danaborg. — Karlsborgs fäste. — Tord Bonde mördad, maj 1456. — Borgholm. — Erkebiskop Jöns Bengtsson gör uppror. — Stockholm belägras. — Konung Karl flyr till Danzig, februari 1457. — Karl under motgångens tid.

Trots alla de underhandlingar, som hade blifvit förda, och den mattighet, som rådde i de krigiska rustningarna, kunde man icke vänta på någon långvarig fred. Ett möte mellan svenskar och danskar skulle hållas midsommarstiden 1454, men det kom icke till stånd, genom de senares förvållande, hvilket ingalunda vitnade om några fredliga afsigter å konung Kristierns sida. Konung Karl beredde sig på fortsatt fejd och öfvervägde hvad han genom den skulle kunna vinna för sitt land; han nöjde sig icke mera med Gotland och Norge, utan ville nu äfven taga Skåne och Halland — Bleking hade han redan, åtminstone till en del — och hoppades att få, genom löfte om stora förmåner, hansestädernas hjelp till förverkligande af sina planer. Hansestäderna voro nämligen förbittrade öfver de röfverier som grefve Gerdt, konung Kristierns broder, utöfvade i Östersjön, till stort men för handeln, och de bådo konung Karl om hjelp till stäfjande af detta ofog, som man antog bedrifvas med den danske konungens goda minne. Men hansestäderna voro ej längre desamma som förr. Oenighet rådde emellan dem och den tidigare företagsamheten hade fått vika för den yttersta försagdhet. Herr Olof Axelsson på Visborg tog en gång bort ett skepp, som tillhörde en borgare från Rostock; lübeckarne vände sig då till stadens borgmästare och råd med uppmaning, att de skulle göra sak af denna våldsgerning, men rostockarne tordes icke. Dock tvangs herr Olof följande året af hansans fredsskepp att återlemna det af honom röfvade fartyget.

För öfrigt hade hansestäderna mera att frukta af konung Kristiern och de med honom förbundna nordtyska furstarne, och det blef dessa derför icke svårt att draga hansan på sin sida och aftvinga henne löftet att afbryta all handel på Sverige. Detta skedde allenast ett par månader efter det konung Kristiern hade väckt förslag om en fredlig uppgörelse, sannolikt endast för att derigenom invagga svenskarne i säkerhet. De danska sändebuden uppsökte konung Karl i Vadstena, der han insatte sin moderlösa dotter Birgitta

i klostret. Jemte henne upptogs, bland andra, som nunna Margareta, dotter af herr Karl Kristersson (vase), och invigningen förrättades af erkebiskop Jöns. Måhända var det hela ett försök å konungens sida att närma sig till Oxenstjernorna och Vasarne, men om så var, vann han dermed ingenting. Vid samma tillfälle firade konungen sin marsks herr Tord Bondes bröllop med Iliana, dotter af herr Åke Axelsson (Tott), som den tiden var höfding på Varbergs hus, och brorsdotter till konungens anhängare herr Erik Axelsson samt till hans fiende herr Olof Axelsson på Visborg.

Den 25 maj 1455 var stilleståndet tilländalupet, och danskarne började nästan omedelbart fiendtligheterna; svenskarne tycktes knapt hafva varit färdiga till några mera omfattande företag. Den danska hären kom sjöledes till Elfsborg, som en norsk riddare herr Olaf Nilsson, begagnande sig af herr Gustaf Olofssons godtrogenhet, hade fått i sina händer. En annan dansk här ryckte något senare mot Lödöse, som underkastade sig och erlade brandskatt, hvilket dock icke hindrade danskarne att bränna staden. Vid samma tid gaf sig Elfsborg. En tredje här ryckte in i Småland, der den anlade ett fäste, som fick namnet Danaborg.

Marsken herr Tord Bonde sände, så snart han hade sport fiendens ankomst, till konungen för att påskynda rustningarna, men det visade sig, att han icke behöfde något mer än den styrka, som fans inom Vestergötland, för att hålla danskarne tillbaka. Han ryckte ned i Småland, der han med böndernes tillhjelp intog och förstörde Danaborg, som derefter fick namnet Danasorg. Sedan vände han sig mot Elfsborg, kring hvilket han anlade småfästena Billingsborg och Gullberg, och drog derefter in i Bohuslän, vid hvars kust han uppförde ett fäste, hvilket han efter sin konung kallade Karlsborg. Konung Kristiern hade då redan återvändt till Danmark.

Sådan var ställningen, då i maj månad 1456 herr Tord förrädiskt mördades på Karlsborg af sin underfogde derstädes, en dansk man, hvilken man helt naturligt antog hafva varit ett verktyg i danskarnes händer, något som äfven af konung Kristierns anhängare erkändes. Folkets sorg fick uttryck i en visa, som på följande sätt skildrade mordet:

Herr marsken var trött af storm och strid,
det var ock honom gjordes mest till hvila,
han trodde Jöns Bosson fast att stånda.
»Mig lyster nu till hvila gå,
jag tror dig bäst af alla mina svenner,
af rättan kärlek jag det till dig menar.»
Han lönte honom illa hans kärlek igen,
han klöf hans hufvud i axeln ned,
all Sveriges makt han gafs dervid.
Än guld och penningar tog han med sig,
skepp och skänker, så sades för mig,
så seglade han i Danmark in.
Då gräto de fruar under sitt skinn[1].
Som Judas förrådde vår herre Krist,
så förrådde Jöns Bosson marsken förvisst.

Förlusten, som detta nidingsdåd vållade konung Karl och Sverige, var oersättlig. Följderna visade sig dock icke genast så svåra, ty danskarne voro uppenbarligen icke beredda att med synnerlig makt fullfölja sitt anfall. På konung Kristierns begäran föreslogo hansestäderna ett stillestånd, men då de

[1] Skinn — de med dyrbart pelsverk fodrade kläderna.

icke ville gå i borgen för att danskarne skulle hålla det, afvisade konung Karl deras ombud. Danskarne grepo då åter till vapen, denna gång vid Sveriges östra sida. Herr Magnus Gren eröfrade Öland och konung Kristiern tvang herr Erik Eriksson till ett stillestånd, enligt hvilket Borgholms slott skulle öfverlemnas i danskarnes händer den 10 påföljande oktober, så vida icke konung Karl dessförinnan hade kommit till undsättning, men derjemte måste herr Erik förbinda sig att icke sända sin konung någon underrättelse om det afslutna fördraget och den fara, som hotade ett af rikets vigtigaste fästen. Den 10 oktober kom, och slottet upplåts åt danskarne, hvilka, i strid mot den slutna öfverenskommelsen, togo herr Erik till fånge och tillegnade sig en del af hans dyrbarheter. Ett anfall på Kalmar hus blef deremot tillbakaslaget af herr Gustaf Karlsson. Dermed afstannade tills vidare kriget.

Konung Karl var hela detta år förunderligt overksam. Sjelf gick han icke i fält och föranstaltade alls inga större krigiska företag. Till sin svåger herr Gustaf på Kalmar skref han ett lofordande bref i anledning af hans bevisade mandom och nämde, att han, när vintern hade isbelagt sundet, ville försöka återtaga Borgholm. I januari 1457, sedan han hade firat bröllopet mellan herr Tord Bondes syster Birgitta och herr Nils Sture (natt och dag), bröt han upp för att rida till Kalmar, men när han hade hunnit ett stycke ned i Östergötland, tvangs han att vända om genom underrättelsen, att ett uppror hade utbrutit i Upland.

Det var erkebiskop Jöns, som hade ställt sig i spetsen för detta. Vid det nyssnämda bröllopet hade han varit konungens gäst, men de hade icke vid skilsmässan varit de bästa vänner. Mångfaldiga rykten visste berätta, att erkebiskopen sedan länge sökt åvägabringa en sammansvärjning, äfven om han icke ville gå in på ett lönnmord, hvilket en gång skall hafva blifvit föreslaget. Förklaringar öfver erkebiskopens tvetydiga beteende hade konungen stundom begärt, men de hade besvarats med trohetsförsäkringar och vänskapsbetygelser. Tiden var då icke inne för att öppet bryta.

Men nu fann herr Jöns tillfället vara kommet. Konungen hade anförtrott honom att uppbåda folket inom Upland till det stundande kriget, under det han sjelf skyndade ned till södra Sverige, men erkebiskopen fullgjorde sitt uppdrag så, att han mot slutet af januari lät fängsla konungens fogde på Upsala kungsgård och uppslå på domkyrkans dörr ett uppsägelsebref, i hvilket mycket ondt sades om konungen. Med en del af det uppbådade manskapet drog han derefter vester ut och satte sig i besittning af Vesterås hus.

Konungen, som af biskop Nils i Linköping hade fått underrättelse om det utbrutna upproret, skyndade genast norr ut, först till Nyköping, der han lät fängsla slottshöfdingen herr Erik Axelsson (Tott), hvilken tidigare hade varit hans varme anhängare, men nu hade gått öfver till de missnöjdes sida, och sedan till Strengnäs. Bud kom, att erkebiskopen med sitt folk redan kommit öfver på södermanlandslandet, men spejare som utsändes kommo åter utan att hafva sett fienden, hvilken dock befann sig så nära, att han i gryningen af den följande dagen (den 9 februari) kunde smyga sig in i staden

och der i tysthet öfvermanna nästan alla konungens krigare. Allenast ett fåtal höll stånd kring konungen, hvilken, när en häst hade blifvit skjuten under honom och han sjelf hade blifvit sårad, drog sig ur striden och skyndade till Stockholm, hvars borgare lofvade honom trohet. Malmarna afbrändes, och man gjorde sig beredd på en belägring, som ock började den 13 februari. Konungen inledde då underhandlingar, men då erkebiskopen, hvilken nu hade högtidligen förklarat sig för konung Kristiern, bemötte honom med hån och borgerskapets sinnesstämning icke syntes fullt pålitlig, fann konung Karl det rådligast att sätta sig i säkerhet. Han gick om bord på ett skepp med en del af sina stora skatter, natten mellan den 23 och 24 februari, lyckades undkomma fiendens uppmärksamhet och styrde öfver Östersjön till Danzig, i hvilken stad han tillbragte de närmaste sju åren. Försvaret af Stockholm hade han anförtrott åt riddarne Arend Bengtsson (ulf) och Göran Karlsson.

Att konungen med skäl misstänkt borgerskapet, visade sig genast. Herr Göran, som i konungens namn förmanade borgarne till trohet och manligt försvar, kastades af dem i fängelse och staden öppnade den 24 februari sina portar för erkebiskopen och hans folk. Herr Arend öfvertog befälet på Stockholms slott, hvarest konung Karls tvenne döttrar Margareta och Magdalena befunno sig, men sedan herr Olof Axelsson lupit in i hamnen med den danska flottan och flere af rikets råd hade samlat sig hos erkebiskopen och begynt deltaga i underhandlingarna, uppgaf han slottet den 15 mars. Han sjelf fick till lön derför en lifstidsförläning och åt prinsessorna upplät man Svartsjö kungsgård och en socken i Östergötland, hvarjemte man tillförsäkrade dem besittningen af deras mödernegods och af allt det som deras fader hade egt, innan han blef Sveriges konung. De sändes kort derefter öfver till Danzig.

Den så snöpligt bortfarne konungen sökte förvärfva sig vänner i sin tillflyktsort. Han försträckte konung Kasimir IV i Polen en summa penningar och fick till ersättning ett pantlän invid Danzig. Men hvarken den polske konungen eller hansan var benägen för några kraftigare åtgärder till hans förmån, och för öfrigt sökte de upproriske i kringsända skrifvelser gifva sin sak ett så fagert utseende som möjligt var. Herr Karl hade förjagat konung Erik ur de tre rikena i hopp att han sjelf skulle blifva konung, han hade efter konung Kristofers död förvärfvat sig kronan med våld, han hade under sin regeringstid förtryckt andliga och verldsliga, rika och fattiga och slagit under sig deras gods, hade medelst nya tullars påläggande skadat handeln, m. m. Konungen utfärdade en försvarsskrifvelse, i hvilken han till sist föreslår, att hans förnämsta fiender erkebiskop Jöns, herr Erik Nipertz, herr Fader Ulfsson (sparre), herr Måns Bengtsson (natt och dag), herr Erik Nilsson (oxenstjerna) och Nils Kristersson (vase) skulle infinna sig i Danzig och der framhålla sina klagomål mot konungen, som gerna ville stå dem till svars inför konung Kasimir och hans råd, biskoparne Nils i Linköping, Olof i Åbo och Lars i Vexiö samt riddarne Birger Trolle och Finlands lagmän Henrik Bitz och Henrik Klausson, äfvensom inför ombud för Danzig och hansan.

Detta förslag var allt för opraktiskt för att kunna förverkligas, och något annat förslag till återvinnande af sin krona framstälde han icke, ännu mindre vidtog han några åtgärder för att kunna återvända och besegra sina fiender.

Det synes icke hafva legat i konung Karls lynne att finna kraft i motgångens och nödens stund, utan var han vida mera färdig att svagt gifva efter, i all synnerhet om han kunde dermed förtjena något, såsom när han år 1441 trädde tillbaka för Kristofer af Baiern. Ej heller var han, som hade under sin ungdom öfvat sig i ridderliga idrotter uti främmande land, i Sachsen och vid Rhein, i Baiern, Österrike, Ungarn och Polen, och som med så mycken omsorg ordnade det prunkande härjningståget genom Skåne år 1452, så vidt vi kunna se af samtidens berättelser, egentligen någon modig man. Begär efter prakt och ett lysande uppträdande synes hafva varit hans hufvudfel, hvilket var för honom så mycket farligare, som han ej egde den omtänksamhet, att han skydde att väcka, mer än nödigt var, andras afund. Vi hafva ingen anledning att tro, att han var uteslutande sjelfvisk i sina sträfvanden eller att orden som stå på hans sten vid Mora, natione suecus, till börden en svensk, voro allenast en tom fras. Men det var hans olycka, att icke de fosterländska intressena fingo för honom vara de första och högsta.

Kristiern af Oldenburg blir Sveriges konung 1457.

Jöns Bengtsson och Erik Axelsson (Tott) riksföreståndare. — Kristiern väljes till Sveriges konung den 23 juni 1457. — Konungens kröning den 3 juli samma år. — Ställningen i Finland. — Stormännen.

Om således anmärkningar äro att göra mot konung Karl, äro de likväl ingalunda af den beskaffenhet, att de kunde berättiga hans förjagande eller åt hans lömska motståndare, med erkebiskopen i spetsen, gifva heder af ett rent fosterländskt och osjelfviskt sträfvande. Långt derifrån. Karl var Sveriges laglige konung och de som reste sig mot honom voro onekligen fortfarande bundna af sin trohetsed. De klagomål, som de mot honom framstälde, voro af ringa vigt. Att landets tillstånd icke var det bästa berodde, såsom konungen genmälde, till en stor del på naturförhållanden, som några år hade varit så ogynsamma, att bonden måst äta bark i stället för bröd; dels härflöt landets nöd från de ständiga krigen, och de voro i vida högre grad framkallade af stormännen, som höllo med konung Kristiern och uppmuntrade hans eröfringsplaner, än af konung Karl. Vi finna slutligen å konung Karls sida mycket som förråder rådlöshet, å hans motståndares deremot det som är vida sämre, gång efter annan svek och falskhet.

En vecka efter det Stockholms slott hade fallit i de upproriskes händer afgåfvo flere riksråd en försäkran till erkebiskopen, att han skulle få ersättning för det han hade befriat Sverige från träldomen under konung Karl. Erkebiskop **Jöns Bengtsson** och herr **Erik Axelsson** valdes till **riksföreståndare,** men deras regering skulle icke blifva långvarig. Redan den 25

mars erbjöd sig Kristiern af Oldenburg att blifva Sveriges konung. Han lofvade att hålla alla goda gamla sedvänjor, lagar och privilegier, de månde vara gifna af den romerska kyrkan eller af Sveriges framfarna konungar, furstar och furstinnor; att all kärlig förbindelse mellan de tre rikena skulle upprätthållas; att ingen skulle för det pågående kriget mista sina gods i de andra rikena; att så snart han hade blifvit Sveriges konung, skulle han i svenska mäns händer öfverlemna Borgholm med Öland och Elfsborg med underliggande län, och att Sverige fortfarande skulle ega samma anspråk på Visborg och Gotland som före kriget.

De första dagarna i juni hade konung Kristiern kommit med sin flotta till skärgården utanför Stockholm. Han utfärdade der, den 3 juni 1457, en ny skrifvelse, som var temligen oblyg. Han hade sport, skref han, att konung Karl samlade i Preussen en stor här för att hemsöka Sverige med eld och svärd, och nu vore han, Kristiern, kommen blott och bart för att från Sverige afvända allt fiendtligt anfall och befria det från alla tyranniska afsigter. Nu väckte hans vänner i Sverige tal om, att han, rikets fiende, skulle väljas till konung, men sinnena voro ännu så litet förberedda, att konungen, på erkebiskopens begäran, stannade ännu någon tid ute i skärgården, under det bud utgingo, som kallade till ett riksmöte i Stockholm den 23 juni; det är åtminstone troligt, att äfven de ofrälse ständen voro inkallade.

Dagen före den, då mötet sammanträdde, utfärdade konung Kristiern, som med den danska flottan låg vid Kungshamn, vid norra mynningen af Skurusund, ett nytt lockbref. De tidigare löftena stadfästes, alla föreningsbref mellan rikena lika så, utom halmstadsfördraget af år 1450, hvilket förklaras dödadt. Konungen, drottningen eller någon å deras vägnar skulle aldrig köpa eller panta till kronan något frälsegods, ty dermed förnedras ridderskapet och frälset och förminskas rikets tjenst. Efter som Sveriges lag förbjuder att »minska kronan», skola aldrig län bortgifvas som pant på annat vilkor, än att den årliga afkastningen afdrages från skuldsumman. Ingen olaglig skatt skall påläggas. Frågorna om Gotland, tullen vid Bohus m. m. skulle, sedan Kristiern blifvit Sveriges konung, afhandlas vid ett särskildt möte.

Trots allt detta voro meningarna ännu delade och midsommarsaftonen måste erkebiskopen gifva menigheten en högtidlig försäkran, att han aldrig skulle erkänna en dansk som konung. Och likväl anställdes samma dag ett konungaval, den tyskfödde **Kristiern af Oldenburg** valdes, och midsommarsdagen höll han sitt intåg i staden. Rimkrönikan säger:

I samma timme han Stockholm fick,
mot honom gingo munkar och prester,
allmogen, fruar och riddare de bäste,
de buro kors och fanor med mycken sång
och var ibland dem mycket trång (trängsel).

Somliga logo och somliga fälde tårar,
somliga voro glada och somliga gräto så svåra,
en del sade det var väl gjordt,
en del sade, huru det går det varder väl spordt.

Ericus Olai, en medlem af erkebiskop Jöns' kapitel, fäller om alla dessa förhandlingar, som slutades med Kristierns val, följande skarpa omdöme: »Till konung Kristiern sändes artiklar att besegla; ville han obrottsligt hålla dem,

kunde han vara förvissad om att tagas till konung. Men hvad skulle väl det vara för artiklar, som han icke skulle lofva att hålla och genast besegla för att blifva konung, då han hade för ögonen hvarken Gud eller hans dom eller rädsla för Gehenna! Derför påskyndades allt, beseglades, utlofvades, besvors allt, innan det hade hunnit ens nämnas, och med jubel infördes han i Stockholm.»

Den 2 juli försiggick hyllningen vid Mora stènar och följande dag satte i Upsala domkyrka biskop Sigge i Strengnäs kronan på den nye konungens hufvud. Några dagar derefter stadfästes den »goda gamla» föreningen mellan Sverige, Norge och Danmark. Från Finland hade inga ombud kunnat infinna sig till hyllningen och kröningen. I stället sammankallade herr Erik Axelsson till midsommarsdagen ett möte i Åbo, vid hvilket konung Kristiern valdes till konung. Finnarne voro visserligen benägna för konung Karl, men herr Erik förstod att sätta sig i besittning af det ena slottet efter det andra; sist af alla föll Viborg i hans händer.

247. Konung Kristiern I:s stora sigill[1].

Man kunde icke gerna begära, att de svenska stormännen skulle med någon synnerlig värme omfatta konung Karls sak, hvilken han sjelf så hastigt hade gifvit förlorad. Också var affallet hastigt. Herr Erik Eriksson drog sig dock efter detta tillbaka; han fick ingen offentlig befattning under konung Kristierns tid. Herr Gustaf Karlsson på Kalmar hus dröjde länge, innan han förlikte sig med sakernas nya ordning. Alla, som hade på något verksammare sätt bidragit att åstadkomma omhvälfningen, hugnades med

[1] Si[gillum] meiestatis Cristierni dei g[racia] Docie [i stället för Dacie], Norwegie, sclavoru[m] gotor[um]q[ue] regis comitis in Oldenborch et Delmenhorst (Majestätssigill för Kristiern af Guds nåd Danmarks, Norges, slavers och götars konung, grefve i Oldenburg och Delmenhorst).

nådevedermälen, i synnerhet med förläningar, och lemnades dervid vanligen län som lågo i närheten eller omkring de belänades hufvudgårdar. Herr Turé Turesson nämdes till riksmarsk och till höfvidsman på Stockholms hus samt erhöll i förläning Kalmar län. Herr Erik Axelsson blef rikshofmästare, fick behålla Nyköpings län samt erhöll dessutom Viborgs. Herr Magnus Gren på Grensholm (vid Roxen) blef höfvidsman på Öland samt fick Vånga bergslag (i Östergötland), herr Kristiern Bengtsson, erkebiskopens broder, fick Åbo län samt Norunda härad, som lades under hans gård Salsta, herr Nils Kristersson (vase) fick Vesterås län o. s. v. — Idel belöningar för förräderi mot den rättmätige konungen. Herr Gustaf Karlsson fick i ersättning för Kalmar, som han måste afstå, Stäkeholms län. För att tillfredsställa de stores fordringar stadgades ock, att alla de, som hade till konung Karl försålt sina gods, skulle under de närmaste tre åren få lösa dem tillbaka från kronan.

248. Konung Kristiern I:s mindre sigill[1].

De store af oxenstjerna- och vasaätterna hade på detta sätt fått en betydande makt, i hvilken de icke gerna ville låta konungen göra något intrång. Ryktet visste berätta, att de fordrat af konungen, att han aldrig skulle besöka Sverige, och att de icke ville låta honom förfoga öfver mer än tvenne slott.

Konung Kristiern I:s förhållande till utlandet. 1457—1463.

Tyska orden. — Planer på Estland. — Danzig. — Hansestäderna. — Förbund med Frankrike mot England, 1456. — Skotland. — Novgorod och ryssarne. — Kristiern hyllas till herre öfver Slesvig-Holstein.

Om de svenska stormännen verkligen hade uttalat en åstundan, att konung Kristiern skulle alldeles hålla sig undan från Sverige, torde han icke hafva befunnits mycket villig att gå deras önskningar till möte; åtminstone stannade han efter sin ankomst till Stockholm ungefär ett helt år inom landet.

Mellan konung Kristiern och den tyska orden hade sedan flere år tillbaka underhandlingar blifvit förda angående ett förbund, som de skulle sluta mot de preussiska städerna (i främsta rummet Danzig), hvilka, under beskydd af konung Kasimir af Polen, hade undandragit sig ordens öfverhöghet. Orden

[1] Secretum Cristierni dei gr[aci]a Dacie, Svecie, Norvegie selavorum goteru[m]q[ue] regis ac comitis de Olde[n]burch et Delmenhorst (jfr föregående not).

Oldenburgska ätten.

Kristiern I, konung i Sverige, Danmark och Norge, † 1481, gift med Dorothea af Brandenburg, enka efter konung Kristofer.

- **Hans**, konung i Sverige, Danmark o. Norge, † 1513, g. m. Kristina af Sachsen.
  - **Kristiern II**, konung i Sverige, Danmark och Norge, afsatt 1523, † 1559, g. m. Elisabet af Castilla, kejsar Karl V:s syster.
    - Hans, † 1532.
    - Dorothea, g. m. Friedrich, kurfurste af Pfalz.
    - Christine, g. m. 1) Francesco Sforza, hertig af Milano, 2) François, hertig af Lorraine.
  - Elisabeth, g. m. Joachim I, kurfurste af Brandenburg.
    - Anna, g. m. Albrecht, hertig af Mecklenburg, anförare i grefvefejden.
- Frederik I, konung i Danmark o. Norge, † 1533, g. m. 1) Anna af Brandenburg, 2) Sophie af Pommern.
  - 1) Kristian III, konung i Danmark o. Norge, † 1559, g. m. Dorothea af Sachsen-Lauenburg.
    - Frederik II, konung i Danmark o. Norge, † 1588, g. m. Sophie af Mecklenburg.
      - Kristian IV, konung i Danmark o. Norge, † 1648.
        - Frederik III, konung i Danmark o. Norge, † 1670.
          - Kristian V, konung i Danmark o. Norge, † 1699.
            - Frederik IV, konung i Danmark o. Norge, † 1730.
              - Kristian VI, konung i Danmark o. Norge, † 1746.
                - Frederik V, konung i Danmark o. Norge, † 1766.
                  - Sofia Magdalena, † 1813, g. m. konung Gustaf III i Sverige.
                  - Kristian VII, konung i Danmark o. Norge, † 1808.
                    - Frederik VI, konung i Danmark o. Norge, † 1839.
                  - Frederik, † 1805.
                    - Kristian VIII, konung i Danmark, † 1848.
                      - Frederik VII, konung i Danmark, † 1863.
                    - Louise Charlotte, g. m. Wilhelm, landgrefve af Hessen.
                      - Louise Wilhelmine, g. m. Kristian IX af Danmark.
          - Ulrika Eleonora, † 1693, g. m. Karl XI, konung i Sverige.
    - Magnus.
    - Hans, † 1622, stamfader för linien Holstein-Sönderborg.
      - Alexander, hertig af Holstein-Sönderborg, † 1627.
        - August Philipp af Beck, † 1675.
          - Ludwig Friedrich, † 1728.
            - Peter August Friedrich, † 1775.
              - Karl Anton August, † 1759.
                - Karl Friedrich August Ludwig, † 1816.
                  - Friedrich Wilhelm Paul Leopold, † 1831.
                    - Kristian IX, konung i Danmark.
  - 1) Dorothea, g. m. Albrecht, markgrefve af Brandenburg-Ansbach, hertig af Preussen.
  - 2) Hans, † 1580.
  - 2) Elisabeth, g. m. Ulrich, hertig af Mecklenburg.
    - Sophie, g. m. Frederik II af Danmark.
  - 2) Adolf, † 1586, stamfader för linien Holstein-Gottorp.
    - Johann Adolf, hertig af Holstein-Gottorp, † 1616.
      - Friedrich III, hertig af Holstein-Gottorp, † 1659.
        - Christian Albrecht, hertig af Holstein-Gottorp, † 1694.
          - Friedrich IV, hertig af Holstein-Gottorp, † 1702, g. m. Hedvig Sofia af Sverige.
            - Karl Friedrich, hertig af Holstein-Gottorp, † 1739, g. m. Anna, dotter af Peter den store i Ryssland.
              - Karl Peter Ulrich (Peter III), kejsare i Ryssland, † 1762.
                - Paul, kejsare i Ryssland, † 1801.
                  - Alexander I, kejsare i Ryssland, † 1825.
                  - Nikolaus, kejsare i Ryssland, † 1855.
                    - Alexander II, kejsare i Ryssland.
          - Christian August, biskop i Lübeck, † 1726.
            - **Adolf Fredrik**, biskop i Lübeck, konung i Sverige, † 1771.
              - **Gustaf III**, konung i Sverige, † 1792, g. m. Sofia Magdalena af Danmark.
                - **Gustaf IV Adolf**, konung i Sverige, afsatt 1809, † 1837.
        - Hedvig Eleonora, g. m. Karl X Gustaf, konung i Sverige, † 1660.
          - **Karl XI**, konung i Sverige, † 1697, g. m. Ulrika Eleonora af Danmark.
            - **Ulrika Eleonora**, drottning i Sverige, † 1741.
            - **Karl XII**, konung i Sverige, † 1718.
            - **Hedvig Sofia**, gift med Friedrich IV af Holstein-Gottorp.
  - 2) Frederik, biskop af Hildesheim och Slesvig, † 1556.
- Margareta, g. m. James III, konung i Skotland.

var tidtals i verkligt behof af hjelp, konung Kristiern var alltid angelägen att få penningar, och han fordrade äfven af orden en hederlig ersättning för sitt bistånd, hvarförutan han sträfvade efter att få landbesittningar i Estland, som fordom hade tillhört Danmark. Han hade till sist lofvat att gå anfallsvis till väga under våren 1456, men då kommo utsigterna att vinna Sveriges krona främst på dagordningen. När han hade vunnit den svenska kronan och konung Karl hade fått en fristad i Danzig, vände detta hans uppmärksamhet åter på de äldre, till en tid tillbakasatta planerna, men han nöjde sig med att sända en protest till staden, för det den lät konung Karl vistas inom dess murar och af honom mottog lån, ehuru de medel han använde tillhörde den svenska staten. Danzigs borgmästare och råd svarade, att de hade så länge haft fred med Sverige, att de icke kunde förvägra konung Karl säkerhet till hans person, och hade dessutom konung Kasimir tillförsäkrat honom skydd. Under hösten 1457 förnyade konung Kristiern förbundet med den tyska orden, men kriget inskränkte sig fortfarande till sjöröfverier; Danzig och Polen påstodo sig aldrig hafva fått en ordentlig krigsförklaring, framförd, såsom seden fordrade, muntligen af en härold. Men vare sig kriget kommit till stånd med iakttagande af alla formaliteter eller icke, var det lika hindrande för handeln, hvadan lübeckarne försökte bemedla en fred. Ett stillestånd afslöts i juli 1458, hvilket under hand förlängdes. Detta hindrade dock icke konung Kristiern att gång efter annan komma fram med anklagelser, såsom att konung Karl hade uppgjort en plan, att Stockholms slott med stad, Nyköpings, Åbo och Viborgs slott samt Söderköpings stad skulle på en och samma dag genom förräderi bringas i hans händer, hvilket ock hade lyckats med Viborg, hvars återtagande hade kostat konung Kristiern tio tusen gyllen. Danzig svarade, att om konung Karl hade haft någon del deri, hade likväl detta skett före stilleståndets afslutande och hade således intet att betyda, och konung Karl förnekade för öfrigt all vetskap om det hela. En annan gång klagade konung Kristiern, att Karl en gång hade i Artushof, salen der Danzigs patriciska sällskap plägade hålla sina festliga samqväm, låtit uppsätta en smädeskrift mot konungen, hans förfäder, riddare och män. Danzigs råd svarade, att det visste intet derom och att konung Karl nekade till att hafva uppslagit någon sådan skrift i Artushof, hvadan rådet icke ville taga någon vidare befattning med saken. Deremot lät konung Kristiern och hans gemål plundra flere danzigska skepp. Danzigarne behandlade på samma sätt danska fartyg, och det lyckades dem till sist att eröfra tvenne danska örlogsskepp och att af besättningen få en bekännelse, att de voro af konung Kristiern och drottning Dorotea utsända med det bestämda uppdraget att ofreda danzigarne. Till sist afstannade osämjan. Konung Karl lemnade Danzig år 1464, och två år senare måste den preussiska orden erkänna Polens öfverhöghet, hvarförutan konung Kristiern hade tillräckligt mycket att göra på annat håll. Emellertid hade under loppet af flere år handeln på Östersjön blifvit snart sagdt gjord om intet utan något tvingande skäl. Hansestäderna hade visserligen år 1458 af konung Kristiern erhållit

:terst vidsträckta privilegier på Sverige, hvilka under de oroliga tiderna voro
:m till ringa nytta, men hansan var vid denna tid för svag att med vapen-
akt göra sina anspråk gällande.

Äfven med andra makter kom konung Kristiern i strid. År 1456 af-
3t han med konung Charles VII i Frankrike ett förbund mot England, och
· stridigheter med Skotland skildes han med förlusten af Hebriderna, Orkn-
h Shetlandsöarna, hvilka afträddes, då hans dotter Margareta år 1468 för-
älldes med den skotske konungen James III. Om den fiende deremot, som
:nom sitt granskap var farlig och som allt emellanåt oroade så väl Norge som i
nnerhet Finland, nämligen fristaten Stora Novgorod, bekymrade sig konung
ristiern föga. Novgoroderne blefvo visserligen till sist benägna för fred
h förbundo sig till och med att utgifva någon skadeersättning, men detta
·rodde alls icke på någon konungens förtjenst, utan allenast derpå, att de
ıgo så mycket annat att tänka på, när den i Moskva residerande storfursten
'an Vasiljevitsj's makt oupphörligt växte på bekostnad af det mongoliska herra-
.ldet i Ryssland och han uppenbarligen icke nöjde sig dermed, utan äfven
lle underlägga sig handelsstaden vid Ilmen, hvilken under så långa tider
ıde varit den vesterländska bildningens yttersta utpost mot öster. Emellertid
ıfvo ryssarnes fiendtligheter konungen anledning att gång efter annan på-
gga skatter.

Det är ännu åt ett annat konung Kristierns förhållande till utlandet,
m vi måste egna någon uppmärksamhet, så vida det vigtigaste af alla, som
't beredde honom oändliga svårigheter och till sist beröfvade honom den
enska kronan.

Vi hafva sett (s. 178) huru grefve Adolf af Holstein hade omsider fått,
'ad hans förfäder så ifrigt eftersträfvat, Slesvig som ett ärftligt län; när
ınskarne ville bryta med konung Erik af Pommern, måste de skaffa sig en
ındsförvandt, och de kastade sig då i armarna på den holsteinske grefven,
'ilken naturligtvis sjelf föreskref vilkoren. Derefter gick hans sträfvan
: på att förena hertigdömet Slesvig och grefskapet Holstein till ett oskilj-
ktigt helt. Men vinsten af alla hans och hans föregångares sträfvanden
ıntes temligen tvifvelaktig, alldenstund hertig Adolf, ehuru tvenne gånger
ift, icke hade några barn. Han afled i december 1459 och med honom ut-
ick den holstein-schaumburgska linien. Frågan om arfvet efter honom hade
llt utseende att blifva brännande. En utväg hade varit att draga Slesvig
ter till Danmark såsom ett ledigt vordet län och öfverlåta Holstein åt dess
de, men ridderskapet i de två områdena höll på deras enhet, och Danmark
odkände den förening som hade blifvit sluten mellan det danska och det
'ska landet. Emellertid hade slesvigarne och holsteinarne olika mening an-
ående valet af hertig Adolfs efterträdare. De förre önskade till herre konung
ristiern, emedan de i annat fall befarade krig med Danmark, och hade
ertig Adolf åtminstone tidigare bestämt honom till sin arfvinge; de senare
er ville, likaledes af benägenhet att undvika ofred, till herre hafva någon
edlem af en schaumburgsk sidolinie, hvars område gränsade intill Holstein och

som enligt ett familjfördrag af år 1390 var berättigad till arf efter de holsteinska schaumburgarne. Underhandlingar inleddes. Konung Kristiern utlöste af sina bröder deras arfsanspråk för en summa af 80 000 gyllen m. m. och, sedan han hade drifvit det derhän, att han trots ett bestämdt aftal (1460) hyllades äfven af det holsteinska ridderskapet till herre öfver Slesvig-Holstein, lyckades det honom äfven att af schaumburgarne få köpa deras arfsanspråk för 43 000 gyllen. Det var sträfvandet att hopsamla dessa betydande summor som invecklade konung Kristiern i oändliga svårigheter och ådrogo hans länder betydligt ekonomiskt betryck.

Inre förhållanden under konung Kristierns regering 1457—1463.

Kyrkan och presterskapet. — Unionsmöte i Skara, januari 1458. — Tronföljden i Sverige och Norge tillförsäkrad Kristierns hus. — Drottning Doroteas morgongåfva. — Mötet i Stockholm 1458. — Anklagelsepunkterna mot konung Karl. — Domen öfver honom. — Konungen och påfven. — Kristiern och stormännen. — Skatter. — Kristierns sätt att skaffa sig penningar. — Missnöje med konung Kristierns regering. — Erkebiskop Jöns fängslas, 1463. — Uplandsböndernes uppror. — Kristiern I:s blodbad på Helgeandsholmen i Stockholm 1468.

Kristiern, som från att vara herre öfver ett helt litet tyskt område hade blifvit upphöjd till de tre nordiska rikenas konung, hade ingen lust att mista någon af de fördelar som hans nya ställning kunde medföra; hans snikenhet blef snart vida beryktad och han erhöll det betecknande smädenamnet »bottenlös tom taska». Men han ville icke vinna fördelar för sig sjelf allenast, utan ock för de sina, och i dessa bemödanden hade han en god hjelp i sin gemål, drottning Dorotea, som i Sverige icke hade något synnerligen godt rykte om sig.

Den svenska kyrkans hufvud hade satt honom på tronen, och det var derför icke mer än skyldig tacksamhet å konungens sida — om han dervid leddes af nit för landets sannskyldiga väl, lemna vi derhän — att han i oktober 1457 gaf det svenska presterskapet nya privilegier, i kraft af hvilka det skulle åtnjuta fullkomlig skattefrihet. Sedan detta och andra förberedande ärenden voro affärdade, anträdde han sin eriksgata, under hvilken han i senare delen af januari 1458 höll ett unionsmöte i Skara. Der förklarade det norska rådet den 19 januari, att det ville, när konungen hade aflidit, taga hans äldste son till konung och förse hans andra barn med skäligt underhåll. Detta kunde så vida vara i sin ordning, som Norge var, enligt dess lagar, ett arfrike. Två dagar derefter lofvade erkebiskopen, skarabiskopen herr Bengt, som nu var återkommen, och tolf verldsliga medlemmar af det svenska rådet att taga till konungens efterträdare hans äldste son. Det var visserligen icke första gången som man i Sverige hade under en konungs lifstid bestämt om tronföljden, men äfven om således detta rådets medgifvande af den 21 januari icke är exempellöst, och om också det kunde vara en fördel, att icke en så

igtig sak skulle helt plötsligt afgöras vid en tidpunkt, då landet hade för-
›rat sin konung, kunna vi icke gerna godkänna rådets åtgörande i denna
åga, ty Kristiern hade blifvit Sveriges konung i strid mot gällande lag, och
enom att tillförsäkra honom tronföljden inom hans ätt gaf man allenast
örre varaktighet åt lagbrottet. Vi måste dessutom taga för gifvet, att rådet
detta afseende leddes uteslutande af partiafseenden; Kristiern hade visser-
gen icke länge varit Sveriges konung, men de maktegande i landet torde
afva haft rikligt tillfälle att lära känna hans karakter genom hans mång-
iga regering i Danmark, och de torde derför icke mindre än efterverlden,
›m kan pröfva hela hans regeringstid, hafva kommit till insigten, att om
an ville se förhållandena sådana de verkligen voro, var Kristiern ingalunda
mplig till konung. Emellertid voro de fjorton rådsombuden i Skara icke
nsamma om att låta den svenska kronan gå i arf från konung Kristiern till
ans förstfödde. Af biskopar och frälsemän i olika landskap, af åtminstone
e vigtigare städernas borgerskap, af Helsinglands inbyggare och kanske af
ere menigheter på landsbygden infordrades och afgåfvos bekräftelsebref. Dess-
tom inkallades lagmännen jemte ombud af allmogen att infinna sig vid ett
ort möte som skulle hållas i Stockholm pingsttiden 1458, och der blef, den
8 maj, konungens äldste son af alla lagmän endrägteligen »dömd till rätt
erre och konung öfver Sverige», så snart fadern hade aflidit. Vid samma
illfälle lät konungen rådet stadfästa den morgongåfva som redan konung
ristofer hade gifvit fru Dorotea, nämligen Örebro hus med Nerike och
ermland. Förut hade han gifvit henne Norbergs bergslag.

Samma möte upphäfde sig ock till domare öfver den landsflyktige ko-
ung Karl. Han hade på förhand blifvit kallad att i Telge inställa sig inför
onung Kristiern samt hans svenska och norska råd för att gifva svar å de
nklagelser som drottning Dorotea och det svenska rådet skulle framställa.
e uppräknades för öfrigt i stämningsbrefvet: han hade förvägrat att gifva
rottningen lösen för hennes morgongåfva, han hade brutit unionen genom
tt med våld göra sig till Sveriges och sedan till Norges konung, han hade
örande gripit in i biskopsvalen, minskat helgdagarnas antal, beskattat prester-
apet och slutligen utfört ur riket kronans och kyrkans skatter och kostbarheter.
e flesta af konung Karls åtgärder, som hade gifvit anledning till dessa klago-
unkter, äro redan i det föregående omtalade i deras rätta sammanhang.
led kyrkoskatterna, som han skulle utfört, menas ett par guldkronor m. m.
›m han hade köpt från Vadstena kloster. Såsom vi framdeles få se, hade
an icke medfört dessa skatter i landsflykten, hvilket han naturligtvis icke
lle yppa af farhåga att deras förvaringsort i Sverige då skulle upptäckas.
öfrigt svarade han segerrikt på de enskilda punkterna, och hvad biskops-
alen angick, kastade han beskyllningen för egenmäktigt ingripande tillbaka
å konung Kristiern, hvilken i detta afseende ingalunda hade rent samvete.
›m svar på sjelfva stämningen instämde han erkebiskop Jöns m. fl. att möta
g i Danzig inför konung Kasimir och hans råd, rådet i Danzig samt ombud
ör fyra andra hansestäder.

Då med sådana stämningar och genstämningar naturligtvis ingenting kunde uträttas, beslöt konung Kristiern, att hans företrädare äfven skulle domfällas, ehuru han hvarken sjelf eller genom ombud hade infunnit sig. Den 30 maj framlade han å nyo, inför fyra biskopar och sexton verldsliga rådsherrar, sina anklagelsepunkter, af hvilka den främsta gick ut derpå, att konung Karl skulle dömas efter den paragraf i halmstadsfördraget af år 1450, som stadgade, att den som vore så mäktig genom slägt o. s. v., att han kunde upphäfva sig och störa unionen mellan rikena, skulle mista lif och gods — detta ehuru halmstadsfördraget var slutet, efter det Karl hade blifvit konung och ehuru detta fördrag uttryckligen hade blifvit undantaget, när vid Kristierns ankomst till Sverige de äldre unionsfördragen stadfästes (jfr s. 318). Men det var icke nog med denna oblyghet i konung Kristierns fordringar; det fans i Sverige tjugu högtuppsatta män, bland dem en Erengisle Nilsson, en Birger Trolle, en Nils Sture, som rättade sig efter konungens vilja och fälde en dom öfver konung Karl, ehuru de mycket väl kände halten af de anklagelser, som gjordes mot honom, ja, som till och med framhöllo som en berömmelse för sig, att de icke tillämpade all lagens strånghet, utan läto honom behålla lifvet och hans döttrar, såsom dem hade lofvats, behålla sitt möderne och hvad fadern hade förvärfvat, innan han besteg Sveriges tron.

Konung Kristiern var mycket mån om att utvidga konungamakten. Med sin tids påfvar förde han långvariga underhandlingar, skriftligen och genom ombud, för att vinna hvarjehanda förmåner. I början aktade man i Roma icke mycket på hans ord, ehuru man i dessa dagar, då påfvedömet begynte blifva herre öfver den rörelse af motstånd inom kyrkan, som hade framkallat koncilierna, med nöje såg en konung så väl i andliga som i verldsliga angelägenheter vända sig till påfven. Men konung Kristierns makt växte, och dermed hans anseende. För öfrigt sökte han göra intryck på påfvarne medelst de mest lysande beskrifningar öfver sin och sina rikens storhet. Konstantinopel hade nyligen fallit i de otrognes händer (1453), och från påfvehofvet utgingo uppmaningar till de kristna folken att förena sig i ett korståg. Konung Kristierns skrifvelser innehålla de mest öfverdrifna beklaganden af kristenhetens nöd och ursäkter för det han ingenting kunde göra. Han skulle visserligen kunna sätta upp en här på två hundra tusen man, men det vore så svårt att förflytta den till krigsskådeplatsen. För öfrigt kunde han i hemmet verka för den goda saken, genom att bekriga sina hedniska eller irrläriga grannar, ryssar, »agarener, traker, kumaner och erpioner»[1]. De voro visserligen i hög grad grymma och vilda, men hade likväl i strider mot honom förlorat ett par hundra tusen man o. s. v. Ville det påfliga hofvet icke rätta sig efter hans önskningar, kom han med hotelser; blefve icke den han ville utnämd till erkebiskop i Nidaros, skulle stiftets inbyggare, sade han, öfvergå till den grekisk-katolska religionen. I mycket vann han hvad han ville: han fick af påfven ett löfte (hvilket dock ej alltid hölls), att denne aldrig skulle

[1] Ännu flere af dessa uppdiktade grannar förekomma i konungens skrifvelser.

tillsätta några kyrkliga embeten i norden, utan att konungen blifvit hörd och fått framställa förslag. Ibland dröjde påfvens bifall, såsom när konungen år 1458 föreslog till erhållande af biskopsstolen i Linköping magister Kettil Karlsson (vase), ehuru denne ännu icke hunnit den ålder, som kyrkolagen i detta afseende fordrade, men utnämningen kom dock. I allmänhet sökte konungen stå väl med de andlige, som å sin sida, när han så mycket gynnades af påfvehofvet, måste vara angelägna om konungens ynnest. Vi hafva sett, hvilka vidsträckta privilegier han gaf det svenska prästerskapet. Dessutom lät han erkebiskop Jöns åter tilldöma kyrkan en del gods, som denna hade förlorat genom konung Karls räfst. Den af konung Erik med så blind ifver påbjudna eviga psaltarläsningen blef nu, till prästerskapets belåtenhet, antingen aflyst eller tills vidare uppskjuten.

Mot stormännen vidtog konungen egentligen blott en åtgärd af större betydenhet. Med skäl klagade han öfver missbruket, att den, som hade försträckt kronan en summa, fick mottaga ett län, hvilket han behöll, till dess summan återbetalades. Detta dröjde ibland ganska länge, och under tiden uppbar läntagaren, kronan till förfång, länets afkastning. Efter nutidens begrepp utgjorde denna en ränta på den försträckta penningsumman, men enligt den kyrkliga lagen var det den tiden förbjudet att taga ränta. När det, på konungens bedrifvande, bestämdes i Danmark 1453 och i Sverige, vid det stora rådsmötet i Stockholm 1458, att alla af föregående konungar gifna pantlän skulle återfalla utan afgift till kronan, så snart deras under årens lopp lemnade afkastning uppginge till skuldens belopp, med mellangift, så snart ännu något kunde anses vara af skulden obetaladt, med ersättning efter konungens godtfinnande, när långifvaren hade af panten vunnit mera än han hade att fordra, anfördes som skäl omtanken icke allenast för rikets bästa, utan ock för långifvarnes själar, att icke dessa, genom att på detta sätt uppbära ränta, skulle komma i »stor själavåda och evigt förderf». I öfrigt var konung Kristiern visserligen adelns vän. Han ansåg, att alla kyrkans högre embeten aldrig borde beklädas med andra än adelsmän — en betänklig grundsats i Sverige, der så många af kyrkans män, äfven af de framstående, voro borgarsöner — och vissa af stormännen visade han synnerlig ynnest, i synnerhet landsförrädaren herr Ture Turesson, åt hvilken han öfverlemnade några i Borgholms slott vid dess eröfring funna bref, hvilka tillförsäkrade herr Erik Eriksson hans makas arf efter herr Abraham Brodersson, men i hans fiendes, herr Tures händer voro honom mycket farliga. Herr Ture måste, när han af sin konungslige välgörare erhöll dessa vigtiga handlingar, förbinda sig att hålla konungen och hans arfvingar skadeslösa för allt tilltal som på grund af dessa brefs användande kunde väckas.

Konung Kristiern vistades temligen ofta och länge i Sverige, från juni 1457 till juni 1458, en del af sommarn 1459, i juli 1460, sommarn 1461, en stor del af år 1463. Den drygaste delen af regeringsärendena var så väl under konungens närvaro som frånvaro öfverlemnad åt rådet, utan att detta i sådant ändamål hade erhållit något särskildt bemyndigande. Det var blott

ett slag af ärenden, åt hvilkas behandling konungen egnade sig med ihållande intresse, och det var allt som rörde penningar och inkomster.

De två förordningar, som blifvit sedan konung Kristierns dagar bevarade, gå ut på att skaffa kronan inkomster. Då vissa skatter erlades efter antalet af jordegare, var det af vigt, att så många sådana funnos som möjligt, hvadan det något tidigare påbudet å nytt inskärptes, att ingen skattebonde fick innehafva mera jord, än han vore fullsutten på. Men å andra sidan hände, att om en egendom mycket styckades, blefvo andelarna så små, att man icke mäktade erlägga skatt eller att de råkade rent af i vanhäfd. Derför stadgades, att om en bonde dog, fick hans jord ej skiftas, utan skulle den inlösas af närmaste arfvinge, som ej förut bodde på eget hemman, och om en sådan ej fans, skulle gården säljas utom slägten — ett stadgande, som innebar en djup kränkning af en gammal rättsgrundsats. I en annan förordning af år 1462 föreskrifves, att af hvart härad i Vestergötland skulle årligen lemnas till konungens embetsman fyra vargskinn eller i stället för hvart skinn en mark penningar, men då det i samma förordning vid högt vite förbjudes bönderne att jaga i skogarna, var det tydligen mera anlagdt på att få deras penningar än att utöda vilddjuren. Påbudet öfverklagades också gång efter annan.

249.

250.

251.

Konung Kristiern I:s stockholmsörtugar[1].

Många och dryga skatter pålades under konung Kristierns regering. »Han ljög stundom till säck, heter det i en klagoskrift af allmogen, att han ville strida mot ryssarne.» Det var dock inlösen af Slesvig-Holstein som i främsta rummet nödgade honom att öka landets skattebördor. År 1460 påbjöd han, att en mark penningar skulle erläggas af hvart hushåll — och Sverige hade dock alls intet att göra med hans besittningsrätt till Slesvig-Holstein. — År 1461 påbjöds en ny skatt och efterföljdes snart af en tredje. Missnöjet i landet blef häröfver ansenligt.

På alla upptänkliga sätt samlade han penningar. Rykten visste berätta, att konung Karl hade före sin affärd någonstädes i Stockholm gömt stora skatter, och konungen — liksom tidigare erkebiskop Jöns — började leta. Till sist fann han dem i dominikanerklostret: mer än sju tusen mark myntadt silfver, 222 stora och små silfverfat, de två guldkronorna från Vadstena

[1] Fig. 249, Crissternnos rex — Moneta sto[c]hol[mensis]; fig. 250, Crissternne rex (*c* bakvändt) — Moneta stocholm[ensis]; fig. 251, Crissternne rex (två *e* bakvända) — Moneta stocholm[ensis].

m. m., tillsammans mer än sexton tusen mark penningar (ungefär 600 000 kronor). För öfrigt lät han sönderbryta tornknappen på Kärnan, i hopp att der finna några dyrbarheter, letade i sjön, bröt hål i murar, använde till sist en trollqvinna, som skulle framvisa dolda skatter. Den förgylda väderflöjeln på Stockholms slott tog han ned, tog ut glasfönstren, hvilka ersattes med näfver och humlesäckar, bortförde ur slottet en mängd saker och använde en del af timret till bränsle. I Vadstena kloster lånade han den penningsumma, som konung Erik hade afsatt för den eviga psaltarläsningen, samt den, som konung Karl hade betalat för guldkronorna m. m., och ingendera återbetalades. En påflig legat hade i norden insamlat ganska betydande penningsummor, som skulle användas mot turkarne, hvilka några år förut (1453) hade satt sig i besittning af Konstantinopel, och en del af dem var redan öfverförd till Lübeck, då konungen lade beslag på alltsammans och förmådde legaten att hädanefter af all sin uppbörd lemna hälften åt konungen, som ämnade bekriga ryssarne, hvilka också voro kristenhetens fiender. En del af de påfliga penningarna lemnades åt erkebiskop Jöns, som, så berättades åtminstone bland folket, ämnade använda dem till att befästa sin gård i Upsala. Utom detta upptogos hos de förmögnare tvångslån och myntet försämrades, så att på den lödiga marken räknades nu $8\frac{1}{2}$ mark penningar. Någon myntordning från konung Kristierns tid är icke känd. Han lät fortfarande prägla örtugsmynt i Stockholm, med sitt och myntstadens namn (fig. 249—251).

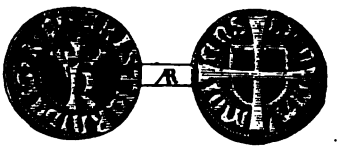

252. Konung Kristiern I:s malmöhvid [1].

När så godt som all konungens verksamhet gick ut på att suga penningar ur landet, måste temligen snart missnöje uppstå, och man harmades så mycket mera, som man kunde befara, att konungens exempel skulle följas af sonen, som blifvit korad till hans efterträdare. Missnöjet vände sig närmast mot erkebiskopen, hvilken man förebrådde, att han hade indragit den främmande konungen i landet och gjort kronan ärftlig i hans slägt. Rykten spriddes om en sammansvärjning till konung Karls förmån, erkebiskopen låtsade sig tro på ryktet och upphetsade konungen. Herr Gustaf Karlsson och herr Erengisle Nilsson miste de slott som voro dem anförtrodda, Stäkeholm och Stegeborg; konung Karls förre kansler Nikolaus Ryting, ett par riddare, några stockholmsborgare m. fl. fängslades, och man sökte medelst tortyr aftvinga dem uppgifter om sammansvärjningen, som sannolikt aldrig fans till. Erkebiskopen, som vid denna tid fick i förläning Stockholms hus, tog icke någon synbar andel i dessa förföljelser; efter sin vana nöjde han sig med att uppgöra planer och att öfverlåta utförandet åt andra, som voro hans redskap. Att missnöjet skulle ökas genom alla dessa godtyckliga och våldsamma åtgärder, är naturligt.

Det kom snart till fullt utbrott; konungen ville företaga ett krigståg mot ryssarne och seglade något efter midsommar 1463 öfver till Finland.

[1] Cristiern[us] dei gr[acia] r[ex] D[acie] — Mon[eta] ma[l]moiens[is].

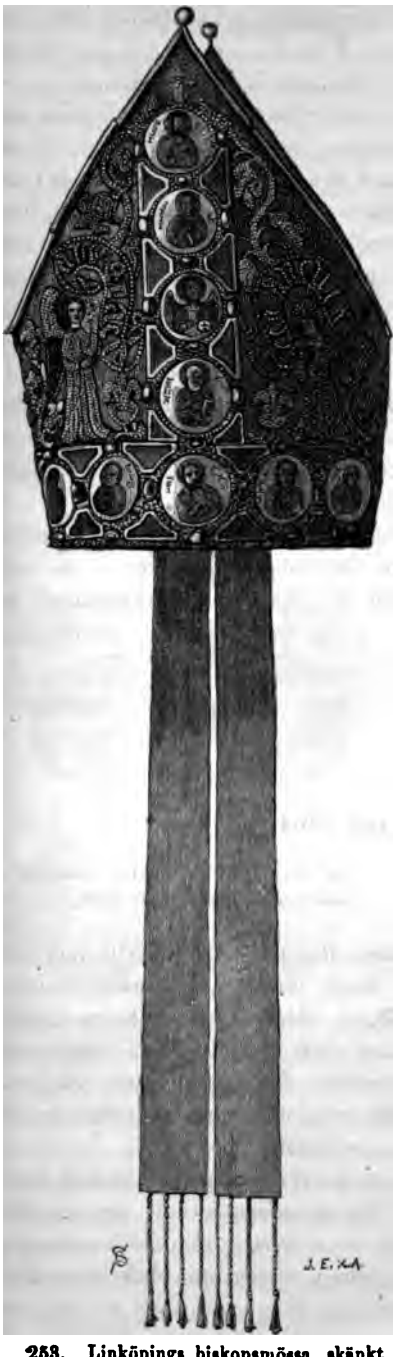

253. Linköpings biskopsmössa, skänkt af biskop Kettil[2].
Förvaras i statens historiska museum.

En dryg skeppsskatt lades på allmogen och borgarne, hvilken upländingarne vägrade att utgifva. De tågade, tre till fyra tusen man starka, ned till Stockholm, der erkebiskopen och andra rådsherrar lofvade att af konungen söka utverka en nedsättning i skatten; bönderne svarade, att de icke voro hågade att lemna det minsta, och erkebiskopen skänkte då på eget bevåg efter det hela. Vid underrättelsen härom skyndade konungen, som icke hade uträttat något i Finland, åter till Stockholm, dit han anlände den 10 augusti. I staden rådde stor jäsning. Nattetid utströddes pappersremsor på gatorna, å hvilka det stod skrifvet »erkebiskopen en förrädare». Konungen och den myndige prelaten möttes och deras samtal synes icke hafva varit af den fredligaste natur. Herr Jöns sade konungen, att toge han från honom Stockholms slott, skulle det icke dröja länge, innan han sjelf miste kronan. Men konungen lät sig icke skrämmas häraf, utan kastar erkebiskopen i fångtornet. Tolf riksråd[1], inför hvilka denne anklagades, godkände denna åtgärd; erkebiskopen borde qvarstanna i fängsligt förvar, till dess hans sak kunde behandlas af hela rådet. Konungen underrättade påfven om sin åtgärd, som icke från den helige faderns sida synes hafva rönt något ogillande, men erkebiskopen utfärdade i fängelset en protest och lyste interdikt öfver sitt stift. Dock tvang konungen snart Upsala domkapitel att åter låta gudstjenst firas i stiftets kyrkor.

[1] Herrar Erik Axelsson, Ture Turesson, Gustaf Karlsson, Magnus Gren, Erengisle Nilsson, Karl Magnusson (ekaätt), Åke Jönsson (Svarte Skåning), Greger Mattsson, Johan Kristersson, Nils Sture, Greger Bengtsson och Ivar Gren (Magnusson). Tretton andra verldsliga riddarherrar, tre biskopar (bland dem biskop Kettil) och en erkedjekne från Strengnäs godkände senare på höstens ytterligare erkebiskopens fängslande.

[2] Emaljerna, som äro sydda på mitran, torde hafva tillhört en äldre biskopsmössa; de äro nämligen rheinländska arbeten från 1100-talet.

Emellertid reste sig upländingarne, som ansågo erkebiskopen lida för deras skull, och ryckte ned mot Stockholm, der de i hast satte sig i besittning af Norrmalm och Helgeandsholmen. De försökte bryta upp stadens norra port (på nuvarande Mynttorget vid mynningen af Stadssmedjegatan), men det lyckades icke, ty borgarne, väckta af en larmsignal, skyndade till vapen. Man slöt då stillestånd med bönderne, men så snart konungen hade återvändt från Almarstäk, hvars slott erkebiskopens folk hade upplåtit åt honom, lät han söndagen den 21 augusti (1463), utan att bry sig om det ingångna stilleståndet, anställa ett blodbad på de å Helgeandsholmen samlade bönderne, till och med de som hade sökt en fristad i helgeandshusets kyrka nedhöggos. Tillsammans föllo på holmen och annorstädes i staden vid pass tusen man, och herr Ture Turesson, som ledde anfallet, fick för denna sin nya bedrift vedernamnet allmogens köttmångare (slagtare). Till sist bådo riksråden för bönderne, som fingo vända hem efter att hafva svurit ny trohetsed och åtagit sig att utan invändning erlägga den äskade skeppsskatten; dock blefvo några af deras ledare steglade på Brunkeberg.

När konungen i oktober ville resa till Danmark, rådde honom det svenska rådet att taga med sig erkebiskopen, hvilken ock sändes med flottan ned till Kjöbenhavn. Sjelf red konungen landvägen och följdes till riksgränsen af linköpingsbiskopen Kettil, hvars stift sträckte sig ända bort till gränsen af Halland och Skåne.

Biskop Kettils resning 1464.

Biskop Kettil Karlsson (vase) rikets höfvidsman, februari 1464. — En dansk här infaller i Sverige. — Striden vid Harakers kyrka, april 1464. — Stockholm belägras. — Konungen bannlyst lemnar Sverige.

Man kan icke säga, att erkebiskop Jöns led oskyldigt. Allt mer afslöjades hans planer att ensam få all makt i sina händer; han hade förstått att tränga undan ur konungens bevågenhet icke blott konung Karls gamla vänner, en Gustaf Karlsson m. fl., utan äfven, till en tid, en så ifrig motståndare till konung Karl som herr Ture Turesson. Det var nu andra gången, som denne Sveriges erkebiskop hade gjort uppror mot landets konung, denna senare gång mot en konung som han sjelf hade insatt.

Men i mången svensks ögon omstrålade martyrens gloria den fångne prelatens hufvud, och utan svårighet uppeldades missnöjet till ett uppror. Som konungens förklarade motståndare och som ledare för alla missnöjde uppträdde nu biskop Kettil Karlsson i Linköping, ehuru han hade konungen till en stor del att tacka för det påfven hade godkänt kapitlets till honom ställda kallelse att intaga den genom herr Nils Königs död (1458) ledigvordna biskopsstolen. Herr Kettil var sonson af den gamle drotseten Kristiern Nilsson (vase); han var styfson till östgötalagmannen herr Erik Nipertz och kusin

till erkebiskop Jöns Bengtsson, som var son af hans faster fru Kristina (jfr slägttaflan).

Vid midten af januari 1464 reste sig biskop Kettil och öfriga fränder till erkebiskopen. Biskop Kettil hade i förläning Stäkeholms slott, och med de frälsemän och bönder, som samlades till honom, tvang han de östgötska städerna att gå öfver på hans sida och att sända krigare till hans här samt började belägra de östgötska fästena och Rumlaborg. I öfre Sverige var biskopens farbroder herr Nils Kristersson, höfding på Vesterås hus, upprorets förnämsta stöd. Erkebiskopens båda bröder riddarne Kristiern och David uppviglade upländingarne, och Örebro hus, som innehades af erkedjeknen i Strengnäs herr Erik van Lipen, öppnade sina portar för erkebiskopens anhängare, hvilka i början af februari korade biskop Kettil till rikets höfvidsman. Almarstäk eröfrades och Stockholm begynte belägras. Medelst rykten om konung Kristierns afsigt att pålägga nya skatter sökte man förskaffa sig anhängare vidt och bredt omkring i landet. Utom erkebiskopens närmaste fränder stodo dock fortfarande så godt som alla de svenska stormännen på konungens sida. Denne samlade i Danmark en här och tågade genom östra Sverige upp till Linköping, der han vederqvickte sig och de sina på bekostnad af biskop Kettils egendom, och vidare till Stockholm, hvarifrån den belägrande hären helt hastigt hade dragit sig undan vid ryktet om konungens annalkande. Påsktiden vistades denne i Upsala, intog Stäket, som anförtroddes åt herr Gustaf Karlsson, och herr Kristiern Bengtssons gård Salsta samt begynte derefter belägringen af Vesterås slott. Han tågade derifrån upp mot Dalarna, hvarest biskop Kettil och herr Sten Sture (tre sjöblad), konung Karls halfsysters son, anordnade resningen. De två härarna möttes den 17 april vid Harakers kyrka i Vestmanland. Striden blef häftig, konung Kristiern råkade i ett bakhåll, hans hatt genomsköts med en dalpil och han måste till sist fly. Han stannade en stund på torget i Vesterås för att få några förfriskningar, upphäfde belägringen af dervarande slott och ryckte med hela sin ännu bevarade styrka till Stockholm. De upproriske följde efter; erkebiskopens bröder och herr Ivar Gren ledde belägringsarbetena på Norrmalm, väpnaren Trotte Karlsson af ekaslägten förde befälet å Södermalm. Ehuru den danska flottan beherskade farvattnet och sjöledes underhöll förbindelse med staden, gjorde konungen sig beredd på en långvarig belägring och skref till Danmark för att förses med förnödenheter för den följande vintern. Vid samma tid kom en skrifvelse från påfven, som lyser bann öfver konung Kristiern, derest han icke återgåfve friheten åt erkebiskopen. Något senare (i slutet af juni) inledde upprorets ledare, dertill drifna af allmogens föreställningar, underhandlingar med ko-

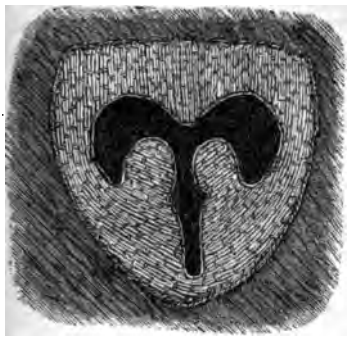

254. Biskop Kettil Karlssons vapen, broderadt å biskopsmössan (fig. 253).

nung Karl. »Det kom ett anskri öfver hela landet bland bönderne, säger Olaus Petri, att de ville hafva konung Karl igen.»

Vasaätten (före tronbestigningen).

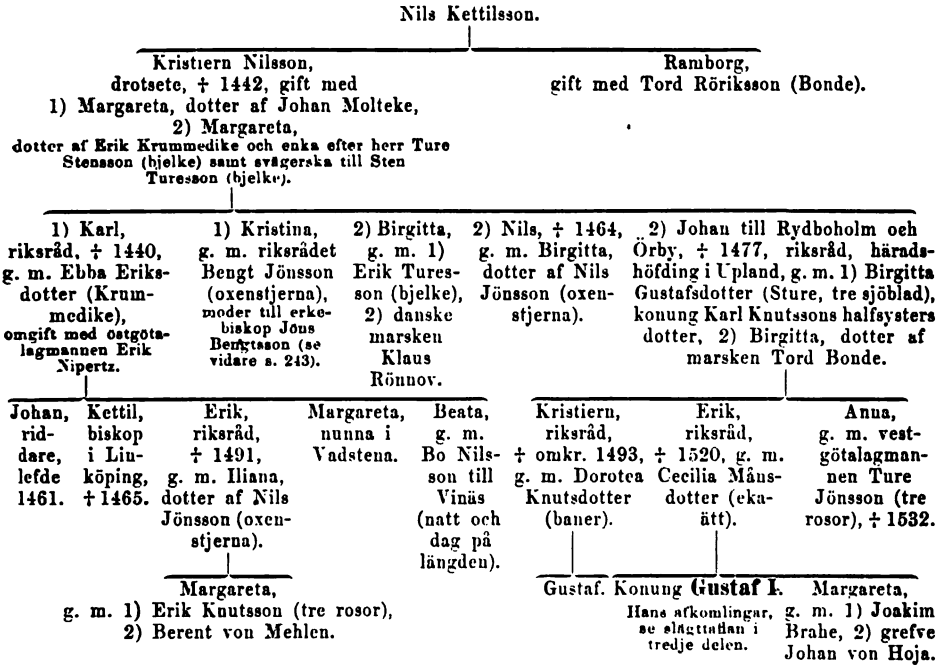

Emellertid fann konung Kristiern det rådligast att lemna Stockholm för att sjelf sköta rustningarna i Danmark. Skärgårdsbönderne oroade hans hemfärd och eröfrade i Stäkessundet ett af hans yppersta skepp.

Konung Karl andra gången konung. 1464, 1465.

Karl återkallas, juli 1464. — Hyllas till konung, augusti samma år. — Missämja mellan konungen och biskop Kettil. — Jöns Bengtsson frigifven. — Stormännens stämplingar. — Konung Karl afsäger sig Sveriges krona den 30 januari 1465.

Den 2 juli 1464 affärdade den utanför Stockholm liggande belägringshären en skrifvelse, i hvilken den kallar sig för »rikets frälsemän, köpstadsmän och menige allmoge» och erbjuder konung Karl att återkomma. Föregående dag hade skrifvits en uppmaning i samma syfte af biskop Kettil, erkebiskopens två bröder och hans kusin herr Erik Nilsson (oxenstjerna), herr Ivar Gren och herr Trotte Karlsson till Eka. Vilkoren voro ganska hårda: konungen skulle förlåta allt hvad herrarne förut hade gjort mot honom, de skulle hållas vid »deras fulla makt» och skulle konungen laga, att erkebiskopen blefve

frigifven och finge återvända till sitt stift. Karl gick dock in på allt och seglade till Stockholm med värfvade tyska och polska trupper. Han hyllades den 15 augusti af belägringshären på Södermalm och följande dagen öppnade staden för honom sina portar.

Hans ställning var det oaktadt ytterst betänklig. Allmogen vidt omkring i riket såg visserligen gerna, att han återtoge regeringen, men af stormännen var det endast en helt liten grupp som hade inkallat honom, och denna grupp bestod just af dem, som under hans föregående regeringstid hade varit hans värsta fiender, herr Kristiern Nilssons närmaste fränder. Förbundet mellan dem och honom, som genom omständigheternas kraf hade

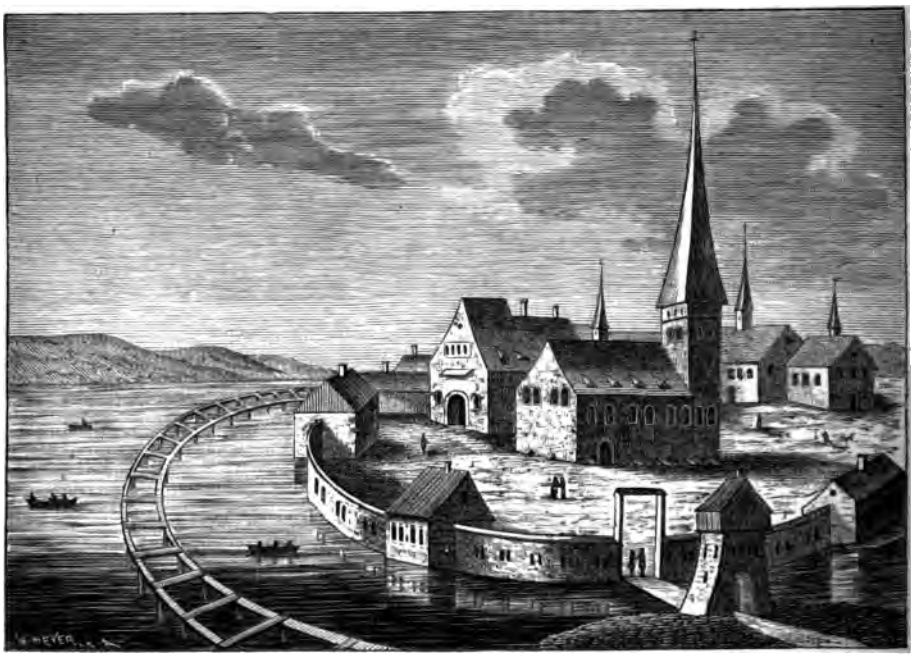

255. Gråmunkeholmen med Riddarholmskyrkan i Stockholm.

kommit till stånd, kunde icke innebära någon trygghet för framtiden, så mycket mindre, som detta förbund åtminstone af biskop Kettil aldrig var ärligt menadt.

Konung Karls första uppgift var att sätta sig i besittning af Stockholms slott. Han underhandlade med de danska herrar, som konung Kristiern hade vid sin afresa qvarlemnat derstädes, och de lemnade slottet den 7 oktober; men innan konung Karl hade kommit in, hade herr Ture Turesson der öfvertagit befälet och försvarade sig härdnackadt mot konungen och staden. Biskop Kettil kom kort derefter till Stockholm och förebrådde konungen, att han hade låtit de danska herrarne fara, utan att han till ersättning hade fordrat erkebiskopens frigifvande, men härmed ville han allenast söka sak mot

konungen, ty biskop Kettil hade redan dessförinnan genom sin styffader lagman Erik Nipertz utverkat herr Jöns' frigifvande samma dag som de danska herrarne fingo lemna Stockholm. Sedan erkebiskopen på sina knän bedt konungen om förlåtelse, blef han satt i frihet samt sändes jemte herr Erik Nipertz till Sverige för att der inleda underhandlingar i konung Kristierns namn, och vid samma tillfälle tillförsäkrades biskop Kettil och hans anhängare konungens huldhet. Så snart dessa herrar sett, att de icke behöfde konung Karls hjelp, brydde de sig icke vidare om honom; biskop Kettil kallade sig fortfarande rikets höfvidsman, och när erkebiskop Jöns reste från Danmark

256. Ruin af Raseborg i Nyland, Finland.

till Upsala, tillät sig hans följe hvarjehanda egenmäktigheter och öfvervåld. Några herrar slöto sig dock till konung Karl, men de hade icke haft någon andel i hans återkallande: herr Bo Djure, marsken Tord Bondes broder, hans svåger herr Nils Bosson Sture (natt och dag), herr Johan Kristersson (vase), som var gift med konung Karls halfsysters dotter Birgitta Gustafsdotter (Sture, tre sjöblad), herr Tord Filipsson (Bonde) och herr Birger Trolle. Konung Karls svåger herr Gustaf Karlsson stod deremot fortfarande på konung Kristierns sida och vägrade att till Karl öfverlemna Stäkets slott, ehuru Karl hade vid vår herres död svurit att till straff gifva dalkarlarne och andra bönder makt öfver herr

Gustafs lif och gods. Herr Gustafs uppförande i detta fall behöfde dock icke anses bevisa någon afvoghet mot fränden. Han ansåg måhända sin heder förbjuda sig att upplåta fästet åt någon annan än den, af hvilken han hade mottagit det.

Erkebiskop Jöns hade vid sin återkomst till Upsala lofvat sitt domkapitel, att han icke längre skulle sträfva efter ett verldsligt herravälde, men han hade icke under fångenskapen lärt sig att bättre än förr hålla sina löften: han försökte genast, ehuru utan framgång, att uppvigla uplandsbönderne. Konung Karl insåg då, att vapenmakt måste än en gång slita tvisterna mellan honom och de genstridiga stormännen. Herr Bo Djure förjagade erkebiskopen från Upland, men måste snart, efter att hafva erfarit ett nytt prof på biskop Kettils trolöshet, draga sig tillbaka för att deltaga i försvaret af Stockholms stad; slottet innehades fortfarande af herr Ture Turesson. Bo Djure försvarade med framgång Gråmunkeholmen (fig. 255) och ingaf de upproriske så mycken skräck, att de begynte underhandla med konung Karl om priset, för hvilket han ville afstå sin krona. Biskop Kettil och herr Ivar Gren kommo på lejd in i staden, men deras närvaro der väckte hos folket en sådan förbittring, att det allenast med svårighet lyckades konungen att bereda dem skydd. Emellertid misslyckades ett utfall från staden. Dalkarlarne och roslagsborne som hade skyndat sin konung till hjelp blefvo slagna, och det lyckades omsider de upproriske att sätta sig i förbindelse med besättningen på slottet. Konung Karl såg då ingen annan utväg än att högtidligen afsäga sig kronan (den 30 januari 1465), mot det att han fick Raseborgs län i Finland för lifstiden samt till betalning af sina skulder ett par andra finska län, allt utan redovisning eller tjenstskyldighet. Med afseende på hans enskilda egendom bestämdes på samma sätt som när han förra gången skildes från regeringen. Det dröjde dock temligen länge, innan han kom i besittning af Raseborg (fig. 256), hvilket innehades af hans fiende åbobiskopen Kort Bitz.

Biskop Kettil och erkebiskop Jöns riksföreståndare 1465, 1466.

Biskop Kettil dör i pesten, augusti 1465. — Möte mellan de tre rikenas råd i Jönköping, februari 1466. — Missnöje med erkebiskopen.

Konung Karl var nu aflägsnad, men de forna unionsvännerne voro derför icke hågade att åter inkalla konung Kristiern: de ville helst regera sjelfva. De två prelaterne togo för sin del ansenliga län och hugnade med sådana sina anhängare; erkebiskopen satte sig åter i besittning af Stockholms slott, hvilket gjorde honom till landets mäktigaste man. Biskop Kettil bibehöll sin värdighet af riksföreståndare, utan att några närmare bestämmelser, så vidt man nu vet, vidtogos af rådet angående regeringens förande. Till råga på olyckan rasade nu under tvenne år en pest, som ensamt i Stockholm lär hafva bortryckt sju tusen menniskor, och för denna sjukdom föll äfven biskop

Kettil ett offer: han afled den 11 augusti 1465. Derefter utvaldes erkebiskop **Jöns Bengtsson** till **riksföreståndare.**

Konung Kristiern sökte nu återvinna den svenska kronan, han afgaf löften om förlåtelse för allt framfaret och tillsägelse om en god regering för framtiden. Medlemmar af de tre rikenas råd samlades i Jönköping i början af februari 1466, men det stannade vid löften om inbördes fred och vid förbindelsen, att en hvar skulle åtnjuta full brukningsrätt till alla sina gods, i hvilket rike de än låge. Denna öfverenskommelse, som saknade all politisk vigt, visar emellertid, att det svenska rådet icke var fullt belåtet med erkebiskopen, ty till ombud vid mötet hade det valt ingen af erkebiskopens vänner, utan idel anhängare af unionen. Tre af de svenska ombuden, riddarne Magnus Gren och Ture Turesson samt väpnaren Arvid Trolle, foro från Jönköping till konung Kristiern för att officielt meddela honom den öfverenskommelsen man hade ingått och underrätta, att man hade beslutit sig för att i juli hålla ett nytt möte i Kalmar. Konungen var icke synnerligen belåten med utgången, i skrifvelser till de svenska stiften sade han sig icke längre vilja hålla till godo med sådana förhalningar, och derest man icke vid julimötet ville låta honom åter inträda i sina rättigheter som Sveriges konung, skulle han för visso angripa Sverige med understöd af påfven, kejsaren, andra furstar samt sina trogna undersåtar i Danmark, Norge och Holstein.

257. Arvid Trolles sigill (trollhufvud).

Mötet i Kalmar försiggick, men ledde icke till något resultat. Den obestämda ställningen fortfor således, men fick snart från alldeles oväntadt håll ett afbrott. Missnöjet mot erkebiskopen växte allt jemt. Allmogen befarade att han ville åter draga in konung Kristiern i riket, domkapitlet i Upsala förebrådde honom hans vårdslöshet i sitt rätta embete, hans löftesbrott och de olyckliga följderna af hans verldsliga regering. I Dalarna och förmodligen annorstädes kringsändes en flygskrift, riktad mot erkebiskopen. Den begynner med orden: »Käre vänner och meniga allmoge, som bygga och bo öfver allt Sverige, tänken väl på, huru erkebiskop Jöns med mycken lögn kom eder till att förderfva vår rätte herre konung Karl och sade, att han ville komma Sverige i så god måtta, frid, nåd och ställning, som der någon tid hade varit, och ville aldrig draga in i landet något främmande herskap. Hvad skam, heter det vidare, Sveriges rike har af konung Karls förderf och hvad skada vi hafva af konung Kristierns inkomst i landet, det kan icke all verlden till fyllest säga.» Det omtalas, hur den senare utsög landet, tillegnade sig alla skatter han kunde finna i kyrkor och kloster efter konungarne Karl och Erik af Pommern samt en stor del af det sankte konung Erik egde; huru han, när han icke kunde finna mera, sände efter en dansk trollqvinna, som dock icke kunde finna mera än en kopparkanna full med penningar i herr Sten Pederssons källare på Norrmalm, huru allt detta fördes ut af landet och huru några »våra vänner och fränder» blefvo steglade, pinade, bakbundna, hängda eller lång tid hållna i häk-

telse mot Guds ära och rätt och mot konungens ed, hvarför denne ock hade blifvit med rätta fördrifven, så mycket mera som han aldrig kunde med rätta vara Sveriges konung, så länge konung Karl vore i lifvet. Sedan begynte biskop Kettil med andra af ridderskapet en uppresning och drog allmogen till sig med den stora lögnen, att han ville åter införa konung Karl i riket, hvilken ock kom, dårad af biskopens skrifvelser; hur det emellertid gick konung Karl och hvad skada eller skam Sveriges rike lider för det förräderiets skull, det är allmänt kändt. Till råga på allt ville erkebiskopen nu åter inkalla konung Kristiern o. s. v. Herr Erik Nilsson (oxenstjerna), höfding på Vesterås hus, fann denna flygskrift under ett besök i Dalarna, hvars allmoge vägrade att erlägga någon skatt, förrän konung Karl åter vore i riket, och han sände den till sin kusin erkebiskopen, med bön att han skulle lemna ifrån sig befälet på Stockholms slott, ty så länge han hade detta qvar, tilltrodde allmogen, som äfven annorstädes var lika galen, honom det värsta.

Erkebiskopen ansåg förmodligen tiden vara inne att söka qväsa dem som han misstänkte vara konung Karls vänner. Han anmodade herr Nils Sture att infinna sig hos honom, men då denne i stället seglade öfver till Finland, lät erkebiskopen plundra hans gård Penningby. Herr Nils återkom och framstälde, understödd af herr Erik Axelsson, ersättningsanspråk, hvilka bemöttes af erkebiskopen med idel hån. Herr Nils beslöt då att på egen hand skaffa sig upprättelse och inbröt med en väpnad skara i Gestrikland, der han fängslade erkebiskopens fogde, tog många hans hästar och uppbar all skatten. När erkebiskopen sände, under befäl af sin broder herr David Bengtsson, en väpnad skara mot honom, drog han sig undan till Dalarna, der allmogen slöt sig till honom, emedan han var konungens vän.

Så vida gaf emellertid erkebiskopen efter för den allmänna meningen, att han satte herr Ivar Gren till fogde på Stockholms slott, dock med vilkor att det skulle af honom, vid påfordran, hållas konung Kristiern och erkebiskopen till handa. Men denna eftergift var för sen. Stormännen ville icke längre fördraga herr Jöns' egenmäktiga styrelse.

Herr Erik Axelsson riksföreståndare 1466, 1467.

Tottarne. — Erik Axelsson (Tott) riksföreståndare, september 1466. — Flygskrifter om konung Kristiern. — Två stormanspartier. — Våldsbragder. — Karl Knutsson återkallad, den 21 september 1467. — Erkebiskop Jöns Bengtsson dör i december samma år.

Den omkastning i förhållandena som nu försiggick kom från ett ganska oväntadt håll. De mäktiga Tottarne hade blifvit missnöjda med konung Kristiern. Herr Olof Axelsson på Visborg afled år 1464 och hans bröder, först Filip, som snart dog, sedan Ivar, öfvertogo höfvidsmanskapet som biträden åt herr Olofs enka. Konung Kristiern indrog vid herr Filips död hans danska pantlän, och Axelssönerne, förbittrade häröfver, be-

Ätten Tott.

Axel Pedersson till Herlöf och Hjuleberg, dansk marsk, † troligen 1446, gift två gånger [1].

- Peder, domprost i Lund, † 1463.
- Anders.
- Kettil, riddare.
- Olof till Hammar och Vallö, danskt riksråd, höfvidsman på Gotland, † 1464, gift två gånger med danskor.
  - 1) Birgitta till Hammersta, lefde 1498; g. m. Erengisle Nilsson d. y. till Hammersta, † 1469.
    - 1) Evert, † 1500.
    - 1) Tönne, höfvidsman på Raseborg och Viborg, † 1522; gift med 2) Karin Eriksdotter (bjelke), omgift m. Arvid Vestgöte.
      - barn svenskar (ätten Tott af Skebo).
    - Kristina, g. m. Sten Kristersson (oxenstjerna), † 1516.
  - 2) Birgitta, g. m. en dansk, lefde 1525.
- Åke till Hjuleberg, danskt riksråd, höfvidsman på Varberg, † 1477, g. m. Märta Bengtsdotter (vinstorpaätt).
  - Iliana, g. m. marsken Tord Bonde, †1456.
  - Ingeborg, † troligen 1507; g. m. riksföreståndaren Sten Sture d. ä., † 1503.
  - Erik, danskt riksråd, g. m. två danskor.
    - Åke till Bjurum, höfvidsman på Örebro och i Vestergötland, † 1510.
    - Birgitta, g. m. Folke Gregersson (lilja) till Åkerö och Lindö, † 1508.
    - Anna, † 1549, g. m. 1) Finlands lagman Henrik Bitz.
    - Katarina till Bjurum, † 1554, g. m. 2) Harald Knutsson (Soop) till Frötuna, † 1528.
- Elin, gift med en dansk.
- Erik till Lagnö, riksråd, höfvidsman på Nyköping, sedan på Viborg, rikshofmästare, riksföreståndare, † 1481; g. m. 1) Klara Mattsdotter (lilja) till Lagnö, 2) Elin Gustafsdotter (Sture, tre sjöblad), enka efter Knut Stensson (bjelke), konung Karl Knutssons halfbror.
  - Hans till Bjurum, Nerikes lagman, † 1492, g. m. Kristina Eriksdotter (gyllenstjerna), kon. Karls dotterdotter.
  - Jörgen till Tidön, svenskt riksråd, g. m. Bengta Simonsdotter (Körning), enka efter Erengisle Gädda.
  - Bengt till Ulfåsa, g. m. 1) Märta, dotter af Erengisle Gädda.
    - Åke till Bystad m. m., svensk höfvidsman i Viken, † 1531, g. m. Ingeborg Siggesdotter (sparre).
      - barn svenskar (grefliga ätten Tott).
  - Klaus till Hjuleberg m. m., g. m. en danska.
    - Klaus till Hjuleberg.
      - barn danskar.
    - Åke till Stäringe (halfbror till Iliana Gädda, riksföreståndaren Svante Nilssons första fru), svenskt riksråd, † 1520; g. m. 1) Märta Johansdotter (natt och dag), 2) Märta Bengtsdotter (ulf) till Ekolsund, † 1527, enkä efter Trotte Månsson till Eka.
      - barn svenskar.
- Ivar till Lillö, danskt och svenskt riksråd, höfvidsman på Gotland, † 1487; g. m. 1) Margareta Påvelsdotter (Laxman), 2) (1466) Magdalena, † 1495, dotter af konung Karl Knutsson.
  - 1) Beata, † 1487, g. m. 1) en dansk, 2) Arvid Trolle till Bergqvara, † 1505.
  - 1) Agneta.
- Filip till Sandholt, † 1464, g. m. Ermegard Frille.
  - Ingeborg till Lagnö och Ekholmen; g. m. 1) Gustaf Karlsson (gumsehufvud), † 1486, 2) Erik Trolle, † 1529.
- Beata, g. m. en dansk.
  - 1) Anna, gift med en dansk.
  - 2) Margareta, g. m. Kristiern Bengtsson (oxenstjerna), † 1520.
- Laurens till Näsbyholm (Själland) och Årsta, danskt riksråd, höfvidsman på Raseborg och Viborg, † 1483; g. m. 1) en danska, 2) Katarina, dotter af Erik Nipertz, enka efter Erik Nilsson (oxenstjerna).
  - 2) Ingeborg till Djursholm, g. m. 1) Jöns Ulfsson (ros) till Ervalla, 2) Nils Eskilsson (baner), † 1520.
  - 2) Axel till Årsta, danskt riksråd, lefde 1515; g. m. Kristina, dotter af Anders von Bergen, norskt riksråd, och Märta Ivarsdotter, sedan omgift m. riksföreståndaren Svante Nilsson.
    - Karin till Årsta, Edeby m. m., g. m. två svenskar.

[1] Axel Pedersson hade tvenne bröder, Håkan, kallad Topp, samt Erik, stamfader för den friherrliga och grefliga ätten Thott.

slöto att sluta sig till de missnöjda svenska stormännen och beseglade sin öfvergång till dem med flere giften. Herr Erik Axelsson på Nyköpings och Åbo hus, som redan räknades för att vara svensk och hade haft en svensk maka af den södermanländska ätten med en lilja i skölden, förlofvade sig med Elin, dotter af herr Gustaf Algotsson (Sture), herr Ivar förlofvade sig med konung Karls dotter Magdalena, herr Ivars dotter förlofvades med Arvid Trolle till Bergqvara, och herr Sten Sture, som hade varit förlofvad med Agneta, dotter af herr Ivar Axelsson på Varbergs hus, friade efter hennes död till hennes kusin Ingeborg.

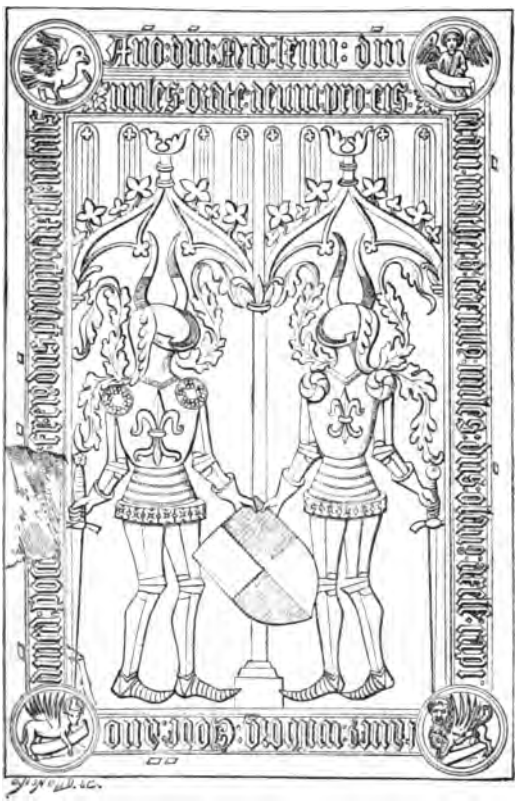

258. Bröderne Olof och Filip Axelssons (Tott) grafsten. Från Mariakyrkan i Visby. — Endast ena hälften finnes nu qvar[1].

I september månad (1466) kommo herr Erik Axelsson och herr Johan Kristersson (vase) till Raseborg för att hemta jungfru Magdalena. De foro med henne till Nyköping, på hvars slott trenne bröllop firades med stor stat under de sista dagarna af månaden, herr Eriks eget, herr Ivars och Arvid Trolles. Tillredelserna hade icke allenast gält de praktfulla festligheterna, utan hade äfven varit af politisk natur. Större delen af det svenska ridderskapet hade infunnit sig och derjemte, från Danmark, erkebiskop Tuve, marsken herr Klaus Rönnov, som var gift med en svenska (jfr s. 239), och herr Eggert Frille, den aflidne herr Filip Axelssons svärfader. Efter högtidlighetens slut begynte öfverläggningarna, och förordnade alla de närvarande 28 svenska riksråden, att konung Karl och hans barn skulle i fullt mått åtnjuta de förläningar, som hade blifvit konungen gifna, äfvensom dennes egna arfve- och köpegods, hvarjemte

[1] A[n]no d[omi]ni Mcdlxiiii d[omi]nica an[te] Mathei o[biit] strenu[us] miles d[omi]n[u]s Olau[us] Axels[on] capitane[us] Wisborg: Eode[m] a[n]no d[omi]nica post ... f[rate]r ei[us] d[omi]n[u]s Philipp[us] Axels[on] nobilis miles: orate deum pro eis (År 1464 söndagen efter Mateus' dag dog den stränge riddaren herr Olof Axelsson, höfvidsman på Visborg; samma år, söndagen efter . . . [dag], hans broder herr Filip Axelsson välborne riddare, bedjen Gud för dem).

de öfverenskommo med de närvarande danska herrarne, att man i juli nästa år skulle hålla ett svenskt-danskt rådsmöte i Kalmar. Till sist valdes herr **Erik Axelsson** till **riksföreståndare.**

Erkebiskopen hade icke infunnit sig vid bröllopet, och det blef derför nödvändigt att uppsöka honom i Stockholm. Som man väl kunde hafva väntat, vägrade han att lemna ifrån sig regeringen, men som en stor del af besättningen på slottet var bortsänd till Gestrikland, vågade han icke göra motstånd, när herr Eriks folk började larma och hotade att uppbryta dörren till rummet der underhandlingen fördes. I en särskild skrifvelse, utfärdad den 18 oktober 1466, afslöts derefter en högtidlig förlikning mellan honom, hans två bröder, kusinen herr Erik Nilsson (oxenstjerna), herr Ivar Gren, herr Trotte Karlsson (ekaslägt) och herr Erik Karlsson (vase) å ena sidan och den nye riksföreståndaren å den andra. Denne öfvertog nu äfven befälet på Stockholms slott.

Den förändring som nu hade timat var ingalunda af en genomgripande natur; allenast ett nytt skede inträder i det öfvergångstillstånd som rådde och ur hvilket förr eller senare något nytt måste framträda. Men de ledande personligheterna visste i allmänhet icke sjelfva hvad de ville, och blir derigenom deras förhållande ganska oklart. Detta gäller icke minst herr Erik Axelsson, hvilken folket på grund deraf betraktade med någon misstro.

259. Aspö kyrka i Södermanland, tillbygd af herr Erik Axelsson (Tott).

Ställningen var i hufvudsak följande:

»Rikets råd, säger Olaus Petri, kunde icke draga öfverens; de ville alla vara lika goda och ingen ville lida den andra i regementet öfver sig.» Tre herrar stodo uppenbarligen på konung Kristierns sida, Magnus Gren på Borgholms, Ture Turesson på Kalmar slott och Staffan Bengtsson (ulf). Erkebiskopen, hans fränder och biskop Kettils forna anhängare, hvilka förfogade öfver så vigtiga fästen som t. ex. Vesterås, Örebro och Elfsborg, hade nu blifvit tvungna att lemna ifrån sig makten och slöto sig derför till de förenämda herrarne, men uppträdde icke lika öppet för konung Kristiern. De voro helt visst mest benägna att sjelfva styra och

gåfvo dessutom efter för folket, hvars förbittring mot den danske konungen var stor. Den uttalade sig i flygskrifter, hvilka i de bjertaste färger utmålade hans egennyttiga och våldsamma förfarande. En sådan, utfärdad af »menigheten i alla Dalarna och Sveriges konungarike» och ställd till rikets råd, slutar efter en uppräkning af hvarjehanda konungens missgerningar sålunda: »Af förenämda artiklar och många flere, som det vore för långt att nedskrifva, må en hvar märka, huru otroligt trolöst och förderfligt den förenämda bottenlösa tomma taskan och menedaren Kristiern af Danmark har förfarit mot svenska män och Sveriges rike, så att ingen har hört eller läst om någon konung, som så oärligen har förderfvat folket och landet som denne missdådaren och menedaren. Ty bedja och råda vi eder, att I strax gifven eder ifrån honom och tillskrifven honom det och förblifven der landet blifver; vi ämna skilja en hvar, som efter denna dag håller med honom, från lif och gods, och vilja aldrig återvända, så länge en enda af hans vänner stannar här i riket, det vare lekman eller lärd (andlig), hög eller låg. Vi vilja icke lyda under någon föreståndare eller höfvidsman eller hvad namn de gifva sig sjelfva, utan under konungen, som af ålder har varit, ty Sverige är ett gammalt konungarike och icke ett föreståndardöme eller prestgäll, och vilja vi utan allt uppskof hafva vår rätte herre och konung Karl igen.» I förhållande å ena sidan till stämplingarna för konung Kristiern och å den andra till denna folkets allmänna tanke och fordran intogo herr Erik Axelsson och hans vänner en förmedlande plats; de ville se, huru händelserna skulle utveckla sig, nöjda att under tiden hafva makten i händerna.

260. Minnessten insatt i korgafveln af Aspö kyrka [1].

Det var konung Karls vänner som nu började med ifver arbeta för en lycklig lösning af den pinsamma och obestämda ställningen. Dalarnas allmoge, sedan Engelbrekts tid van att gå i spetsen för de folkliga rörelserna, hade fått en höfvidsman i herr Nils Bosson Sture (natt och dag, sigill se fig. 262) och var vid den tid, då erkebiskopen fick lemna makten i händerna på herr Erik

[1] Inskriften lyder: Anno d[omi]ni Mcdlxii fecit fieri hu[n]c muru[m] d[omi]n[u]s Eric[us] Axelso[n] mil[es] (År 1462 lät riddaren herr Erik Axelsson uppföra denna mur).

Axelsson, på väg mot Vesterås, för att intaga dess slott, der herr Erik Nilsson förde befälet. Derifrån utfärdade »de fattiga friborna frälsemännen, köpstadsmännen, bergsmännen och meniga allmogen» i Dalarna äfvensom fullmäktiga sändebud från Gestrikland (sigill, se fig. 263), Helsingland, Medelpad (sigill, se fig. 264), Ångermanland och Norrbotten, från Upland och Vestmanland, den 1 november 1466, en skrifvelse till konung Karl, i hvilken de bådo honom för Guds pinas skull förlåta all otrohet som varit honom bevisad och återvända till riket igen. De hoppades snart se Vesterås slott i sina händer och hade ombud nästan öfver allt i Sverige för att utbreda resningen. Den nyvalde vesteråsbiskopen och herr Nils Sture beseglade brefvet, på hvilket i öfrigt trycktes Vesterås stads och dalallmogens sigill (fig. 178). Brefvet öfverfördes till Finland af herr Johan Kristersson (vase) m. fl. Hoppet att Vesterås snart skulle komma i händerna på konung Karls vänner gick i fullbordan. Herr Erik Axelsson jemte flere af rikets råd skyndade till Vesterås och förmådde der herr Erik Nilsson (oxenstjerna) att afstå slottet derstädes åt herr Nils Sture äfvensom Örebro slott åt herr Gustaf Karlsson; detta senare slott behöll dock herr Erik Nilsson tills vidare, trots sin förpligtelse att afstå det.

261. Kristi uppståndelse. Parti af altarskåpet, som herr Erik Axelsson skänkt till Aspö kyrka.

Erkebiskopen, orolig öfver den framgång som konung Karls vänner sålunda hade vunnit, ansåg sig icke längre kunna sitta stilla. Han spridde under loppet af vintern ut, att han ville företaga en pilgrimsfärd till Vadstena, men väl ditkommen underhandlade han med sina och biskop Kettils fränder. Sjelf for han sedan till herr Magnus Gren på Borgholms hus och derefter vidare till Danmark, men sände i stället herr Erik Karlsson (vase) till Upland att skydda erkestiftet och slå herr Nils Sture, som hade gjort sig till herre öfver de norrländska landskapen. Herrar Erik Nilsson och Erik Karlsson besökte herr Erik Axelsson i Stockholm, hvilken gaf dem idel goda ord, enligt Olaus Petris berättelse, »sade som de sade och lofvade hvad de begärde», dock allenast för att dermed vinna tid.

262. Herr Nils Bosson Stures (natt och dag) sigill.

Nu följde för mellersta Sverige en tid af idel krigsrörelser. Herr Nils Sture uppträder än i Helsingland, än i Vestmanland, än i Dalarna, än i Upland. Herr Erik Nilsson vinner en liten seger i Arboga och mötte sedan vid Kolbäcksån herr Nils Sture, till hvilken den tiden hade slutit sig herr Sten Sture (tre sjöblad). Herr Ivar Gren uppviglade bönderne i Fjedrunda, å andra sidan lyckades det herr Erik Axelsson, understödd af herr Gustaf Karlsson, uplandslagmannen, herr

Trotte Karlsson, som nu till en tid hade vexlat parti, och herr Nils Ottesson på Erstavik (björnram), att förmå roslagsallmogen till resning. Han drog sig

263. Gestriklands sigill från 1400-talet [1].

264. Medelpads sigill från 1400-talet [2].

dock åter tillbaka till Stockholm, som snart (i juli 1467) omslöts af belägrande: herrar Ivar Gren och Erik Nilsson lägrade sig på Norrmalm, en dansk här

265. Bergqvara hus, uppfördt mot slutet af 1400-talet.
Efter en teckning från 1600-talet.

under befäl af herr Klaus Rönnov och erkebiskop Jöns, med hvilka herr Erik Karlsson förenade sig, lade sig på Södermalm. Det svenska partiet fick der-

[1] S[igillum] communitatis terre Gestringeland (Gestriklands samhälles sigill).
[2] Sigillum Medelpadie.

emot en kraftig hjelp af herr Ivar Axelsson på Visborg, som i maj månad 1467 hade förklarat konung Kristiern krig. Han landsteg vid Nyköping, hvars slott innehades af mågen Arvid Trolle, tågade jemte honom till Örebro hus, som belägrades, slog herr Erik Nilsson och ryckte slutligen till Stockholm, som nu var öfvergifvet af belägringshärarna. Ungefär samtidigt kom herr Nils Sture med dalkarlar, norrländingar och upländingar ned till Upsala, der han kämpade mot herr Erik Karlsson och herr Ivar Gren, och samma dag (den 31 augusti) gjorde besättningen i Stockholm ett utfall mot danskarne, som hade återkommit och lägrat sig på den nuvarande Kungsholmen. De kastade sig i sina skepp och flydde, men förföljdes af svenskarne; erkebiskopen och herr Klaus Rönnov räddade sig endast med stor svårighet.

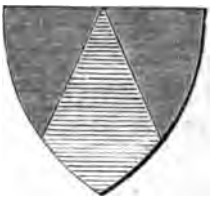

266. Geravapnet (spets nedifrån).

Efter detta utvecklade sig händelserna raskare. Konung Kristiern, understödd af herr Magnus Gren och herr Ture Turesson, belägrade Tottarnes borgar i Danmark och den sistnämde gjorde ett inbrott i Värend, der han brände Trollarnes gård Bergqvara (fig. 265); sedan Trollarne åter kommit i besittning af godset, uppfördes der det stora stenhuset, som ännu finnes qvar som ruin. Herr Erik Axelsson å sin sida visade sig mycket verksammare än förr. En härskara, anförd af herr Gustaf Karlsson m. fl., slog fienden i vestra Upland, herrar Ivar Gren, Erik Nilsson samt Erik Karlsson flydde till södra Sverige, oxenstjernornas gård Salsta intogs af en annan härskara och en tredje belägrade Stäket. I Östergötland ställde sig, på herr Erik Axelssons begäran, herr Karl Knutsson (Gera) på Björkvik i spetsen för allmogen för att anfalla Stegeborg, herr Erik Nilssons fäste.

267. Fatbur af trä, från medeltiden, på geragodset Björkvik i Östergötland.

Det är lätt att förstå hvad landet skulle lida af de oupphörliga utskrifningarna och härjningarna. Det var ingalunda alla höfdingar, hvilka gjorde sig förtjenta af det loford Upsala domkapitel gaf herr Nils Sture: »Vi tacka eders ärlighet att denna gång intet öfvervåld eller hugg öfvergått oss af edra

tjenare.» Kapitlet skref till honom i samma bref: »Vi bedja eder kärligen, hvad vi ock fulleligen tilltro eder, att I icke viljen, för Guds och den helige Eriks och vår ödmjuka böns skull, vara oss och allt klerkeriet i Upsala biskopsdöme ogunstig eller misstänkande i följd af det som ligger mellan vår nådige herre erkebiskopen och eder, och att I aldrig härefter mer än hittills med gästning eller annorledes betungen oss eller dem. Gud vet, att vi aldrig hafva befattat ej heller ämna befatta eller bekymra oss med annat än Guds tjenst och den heliga kyrkans ärenden, såsom oss tillbör, utan vilja vi hellre natt och dag bedja för Sveriges rikes bestånd och sällhet och för alla inbyggarnes beskärm, kärlek och sämja.»

Gång efter annan hade folket uttalat sig för konung Karls återkallande. På det ofvan (s. 343) omtalade inbjudningsbrefvet af den 1 november 1466 svarade han med löfte att komma nästa vår, derest man kunde gifva honom betryggande försäkringar, men när våren kom, ansåg han icke ställningen sådan, att han kunde komma åter, i synnerhet som han vid denna tid befann sig i stor penningförlägenhet. Omsider hölls den 21 september 1467 ett möte i Stockholm, i hvilket äfven allmogen från mellersta Sverige och köpstadsmän deltogo, och beslöts der, att man aldrig mer skulle erkänna konung Kristiern, utan i stället inkalla konung Karl. Herr Greger Mattsson (lilja) och herr Fader Ulfsson (sparre) afsändes till Raseborg för att öfverföra inbjudningen.

Den 12 november 1467 höll konung Karl sitt högtidliga intåg i Stockholm. Herr Erik Axelsson drog sig tillbaka till sina län i Finland och de vigtigaste ledarne för det nu krossade motpartiet gåfvo konungen hyllning. Erkebiskop Jöns hade sökt en fristad på Borgholms hus, och der afled den orolige, hersklystne, hänsynslöse mannen den 15 december 1467.

Konung Karl Knutssons tredje regering. 1467—1470.

Konungen låter hylla sig i flere landskap. — Ivar Axelsson (Tott). — Mötet i Halmstad, juli 1468. — Krig med Danmark. — Axevall, uppbrändt af danskarne den 30 juni 1469. — Hansan söker medla fred. — Stormännens affall. — Konung Karl dör den 15 maj 1470.

Som konung Karl allenast återtagit den krona, som för nära tjugu år sedan på lagligt sätt hade blifvit honom af svenska folket lemnad, behöfdes visserligen icke nu att iakttaga de ceremonier, som annars beledsagade en konungs regeringstillträde. Men i följd af det split som hade rådt i riket fann konungen det lämpligt att företaga en färd genom flere landskap, för att af deras inbyggare mottaga nya, formliga trohetsförsäkringar. Man synes hafva varit trött af de ständiga striderna och sökte att skaffa borgen för framtida lugn. När i midten af mars 1468 säkra underrättelser om erkebiskop Jöns' död hade kommit till mellersta Sverige, beslöt man på ett rådsmöte i Örebro att drifva det derhän, att till erkebiskop skulle väljas — hvilket ock sedermera skedde — en konungens frände, herr Tord, dekan i Linköping.

Sedan man sålunda sörjt för att den andliga och den verldsliga maktens högsta målsmän i landet icke skulle, som under den senaste tiden varit händelsen, lefva i oenighet med hvarandra, var man betänkt på att förebygga en olycksbringande täflan om makten mellan stormännen, så snart konung Karl hade aflidit, och gaf man derför herr Ivar Axelsson, konungens måg, en försäkran, att om konungen aflede, skulle han väljas till rikets »fullmäktige höfvidsman» och gafs honom derjemte rätt att dessförinnan å konungens vägnar deltaga i landets styrelse, hvadan ock alla rikets slott skulle stå öppna för honom. Å sin sida lofvade herr Ivar trohet och hjelp, samt särskildt att, så länge han var höfding på Visborg, skulle aldrig någon skada tillfogas Sverige. Fejden mellan tottslägten och konung Kristiern fortfor ännu.

Sålunda var hela Sverige åter förenadt under en svensk konung, med undantag af de områden, som lågo under Borgholms, Kalmar och Elfsborgs slott, hvilka ännu höllos konung Kristiern till handa af slottshöfdingarne herrar Magnus Gren, Ture Turesson och Erik Nipertz.

Konung Kristiern var naturligtvis icke belåten med den utgång sakerna i Sverige hade tagit, och de medel han använde för att återvinna det förlorade riket voro mångahanda. Konung Karl hade ganska tidigt år 1468 skrifvit till erkebiskopen i Lund och flere danska rådsherrar för att vinna deras medverkan till upprätthållande af freden mellan rikena, och hans åtgärd var så mycket naturligare, som flere af de danska stormännen voro betydligt missnöjda med sin konung. Men ingen bevärdigade honom med ett svar, hvarpå han vände sig till hansestäderna med begäran, att de skulle vidtaga några åtgärder för att få slut på kriget. Derefter kom, i april månad, ett ombud för konung Kristiern till Stockholm. Han hade, märkligt nog, valt herr Ture Turesson (bjelke), som vid så många tillfällen hade visat sig som en förrädare och som icke gerna borde hafva kunnat ses med blida ögon af svenskarne. Något tecken till missnöje varsna vi dock icke — man synes hafva räknat allt för litet noga med dubbelt spel i politiken — och det förslag han framlade om ett möte, som skulle hållas i Halmstad olofsdagen (den 29 juli 1468), godkändes, hvarjemte konung Karl förband sig att vid midsommarstiden sända några rådsherrar till Halmstad för att med danska rådsherrar förbereda mötet. Senare bestämdes ock, att äfven herr Ivar Axelsson skulle vid midsommarstiden infinna sig i Halmstad, för att hans klagomål öfver konung Kristiern der skulle pröfvas. Midsommarn kom, men hvarken herr Ivar eller några svenska ombud infunno sig i Halmstad af orsak som vi icke känna. Herr Ivar lär just vid den tiden hafva varit konung Karl följaktig till Finland för att der bryta motståndet mot Karls konungadöme, hvilket motstånd hade sin främste målsman i åbobiskopen Kort Bitz. Konung Kristiern hade således förgäfves låtit de danska landstingen gifva sig intyg, att »han hade varit Danmarks herre och konung som en ädel herre och hållit sin ed som en ädel herre och konung» äfvensom att herr Ivar hade sändt honom krigsförklaring utan att dessförinnan hafva inför laga domstol framstält sina klagomål. Ett eget försök gjorde konung Kristiern att återvinna Sverige, i det

han till Kalmar, som ännu lydde under honom, sände en herre som kallade sig »Ludovicus, patriark af Antiochia och herre öfver hela Europa», hvilken stämde rådet, ridderskapet och andlige i Sverige inför sig att fälla dom öfver deras förhållande. En och annan blef rådvill, huru stämningen skulle uppfattas, men konung Karl gaf de tveksamme det förståndiga svaret, att man icke behöfde rätta sig efter en främmande man.

Så kom den 29 juli 1468. Å Sveriges vägnar mötte i Halmstad skarabiskopen Hans Marqvardsson samt riddarne Gustaf Karlsson, Erik Eriksson,

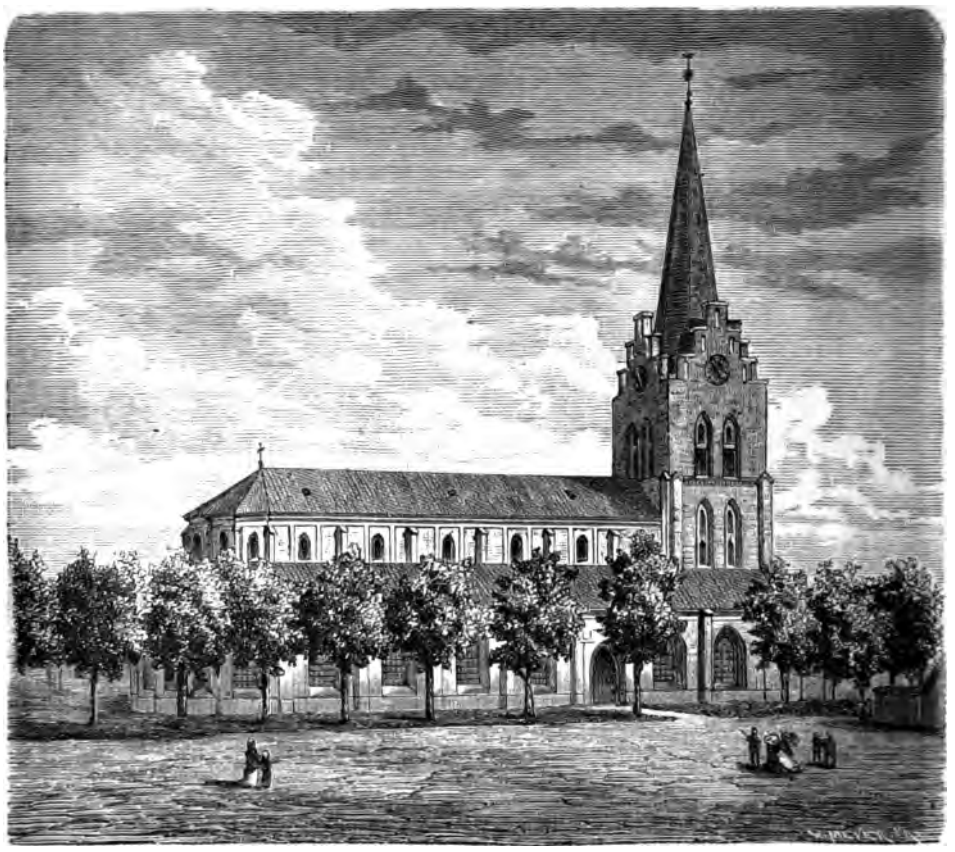

268. Halmstads kyrka, norra sidan.
Tornets öfre del ombygd i senaste tid.

hvilken nu åter deltager i statsangelägenheter, och Åke Jönsson (Svarte Skåning). Efter vanligheten uppsköts det slutliga afgörandet till ett nytt möte, men redan nu fordrade svenskarne, att Kalmar, Borgholm och Elfsborg skulle återställas till Sverige, under det danskarne fordrade, att drottning Dorotea skulle komma i besittning af den morgongåfva, som konung Kristofer hade gifvit henne och konung Kristiern hade stadfäst (jfr s. 325), d. v. s. att man skulle åt Sveriges fiende upplåta ett vigtigt område i landets midt. De fordrade vidare, att vid

det stundande mötet skulle herr Ivar Axelsson infinna sig för att höra sin dom och skulle han redan nu lemna Visborg, och icke nog dermed, han skulle icke i Sverige få någon fristad. Som konung Karl omöjligen kunde gifva bifall till dessa långt gående fordringar, begyntes kriget på nytt. Konung Kristiern hade för öfrigt redan före halmstadsmötet, under det stillestånd rådde, sändt ut sin flotta, som gjorde sig skyldig till öfvervåld mot vän och fiende. Efter halmstadsmötet företog konung Kristiern omfattande rustningar och förmådde

269. Halmstads kyrkas inre, högkoret.

de danska länsinnehafvarne till betydliga uppoffringar, på det de till krigets kraftiga förande nödiga penningsummorna skulle kunna åstadkommas. Herr Ivar Gren, som förde befälet på Axevalls slott, begagnade tillfället för att bryta sin nyligen svurna ed till konung Karl. Sjelf begaf han sig till Danmark, men besättningen vägrade, lydig hans befallning, att öppna fästets port för konung Karl.

Strax i början af år 1469 lät konung Karl belägra Axevall och Elfs-

borg, mot hvilket en skans uppfördes vid Gullberg. Men hären utanför Axevall drog sig tillbaka, så snart konung Kristiern ryckt in i Vestergötland. Han härjade sedan i Småland, slog en svensk trupp i Vestergötland och intog slutligen i juni månad Gullberg. Men dermed var ock hans framgång slut. En stark bondehär, anförd af riksrådet Otte Torbjörnsson, förstörde den 30 juni (1469) Axevall, som derefter aldrig återställdes, och de svenska höfvidsmännen i Vestergötland, herr Erik Karlsson och herr Sten Sture, återställde fästningsverken vid Öresten för att förekomma nya infall från dansk sida. Men vid samma tid upphörde krigföringen, emedan fredsunderhandlingarna nu stodo främst på dagordningen.

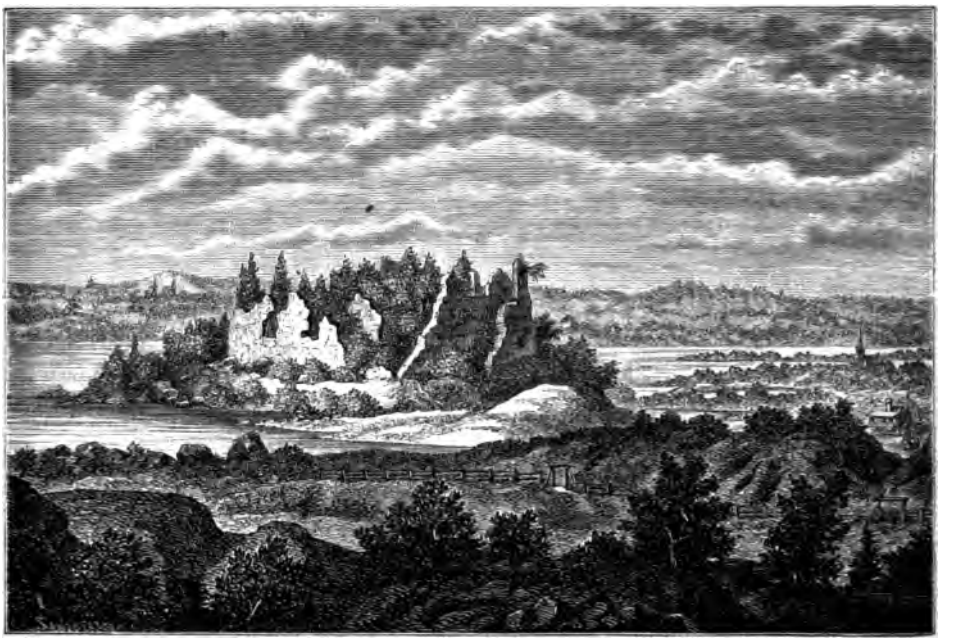

270. Axevalls ruiner.
Efter en teckning från 1600-talet.

Det var hansestäderna, som, oroliga för krigets störande inverkan på handeln och deras egna intressen, hade i slutet af år 1468 inledt dessa underhandlingar om ett fredsmöte och om stillestånd, till dess detta kunde hållas. De hade först vändt sig till konung Kristiern, men denne uppehöll till en början beskickningen och fordrade sedan, att hans upproriska undersåtar Karl Knutsson, Erik Axelsson och Ivar Axelsson skulle först begära fred; hansan skulle upphöra med all handel, så vore kriget snart slutadt. Konung Karl deremot, som sjelfmant vändt sig till hansan med förslag att hon skulle bemedla fred, upptog hennes framställning med största beredvillighet; »den som lade hinder i vägen för deras försök, heter det i hans skrifvelse, hade kärlek hvarken till fred, ärlighet eller rättvisa». Denna förebråelse mot konung Kristiern var

så mycket mera berättigad, som denne, trots upprepade löften till hansestäderna, ännu icke hade upphört med att utsända kaparskepp eller tillåta deras utsändande, ty de skickades gemenligen ut af herrar Magnus Gren, Ture Turesson och Erik Krummedike. Så mycket angelägnare var konung Kristiern att tala om sin benägenhet för fred och tog till och med intyg af de danska landstingen om densamma. Först när ställningen i Slesvig och Holstein, hvarest konungens broder grefve Gerdt regerade ytterst egenmäktigt, blef betänklig och konung Kristiern befarade, att de missnöjde skulle få farliga bundsförvandter i hansestäderna, blef han villig att gå deras önskningar till möte.

Den 29 september 1469 kom han med några af sitt råd till Lübeck, der till en början hans förhållande till hansan afhandlades. Han lemnade derefter staden, innan de svenska ombuden, erkedjeknen i Upsala Konrad Rogge, doktor Nikolaus Ryting samt herr Erik Eriksson och herr Gustaf Karlsson, som uppehållits af motvind, hade hunnit anlända. Nya danska ombud sändes efter deras ankomst till Lübeck, men i följd af hvarjehanda formfrågor drog det ut på tiden, så att den egentliga underhandlingen icke kunde öppnas förr än den 20 oktober. Sveriges så väl som Danmarks ombud begärde, att de hanseatiska ombuden skulle fälla dom i stridsfrågorna, men dessa undandrogo sig, föreslående att man först af allt skulle söka ingå en förlikning. Men då framstälde danskarne den fordran, att konung Karl (hvilken för öfrigt konung Kristiern vid denna tid icke plägade gifva konungatitel) skulle afträda Sveriges rike till konung Kristiern och ersätta alla kostnader som hans senaste öfvertagande af regeringen hade vållat denne. De svenska herrarne deremot fordrade, att konung Kristiern skulle till Sverige återlemna Gotland samt Skåne, Halland och Bleking. Då anspråken icke kunde sammanjemkas, föreslogo hanseaterne att alltsammans skulle uppskjutas till ett möte nästa år och skulle under tiden ett stillestånd råda. Svenskarne gingo in härpå, men konung Kristiern, underrättad om förslaget, skyndade till Lübeck, för att yrka att hansan eller, då denna icke ansåg sig stark nog, någon furste skulle fälla dom mellan honom och Sverige. Båda delarna afböjdes, hanseaterne föreslogo i stället, att Sverige skulle underkasta sig konung Kristiern, men att konung Karl, för det han afstod från sin krona, skulle hugnas med besittningen af några landskap, men de svenska ombuden svarade att de ginge hellre i fängelse än de afträdde en enda gård — så mycket mera som så väl andlige som verldslige hade förbundit sig att aldrig erkänna Kristiern eller någon annan utländing som konung öfver Sverige. Slutet blef, att ombuden åtskildes, utan att något hade blifvit uträttadt.

Under det detta försiggick i Lübeck, hade en del af de svenska stormännen å nyo affallit från konung Karl. Deras hufvudman var Erik Karlsson, till hvilken slöto sig herrar Erik Nilsson, Ivar Gren, Trotte Karlsson, David Bengtsson och Kristiern Bengtsson m. fl. Konung Karl befann sig på väg till Vadstena, dit han hade kallat sina rådsherrar, men innan han hunnit fram, hade de upproriske inträngt i staden och der gjort flere fångar, bland

andra fru Magdalena, herr Ivar Axelssons hustru, hans måg Arvid Trolle och dennes fader herr Birger. Konungen, i tid underrättad, vände åter till Stockholm och uppbådade allmogen; de som infunno sig med vapen och en månads kost skulle få en tredjedel efterskänkt af tre års utskylder. Konungens förnämsta hjelpare voro herrar Nils och Sten Sture, och han behöfde väl deras kraftiga biträde, ty hans ställning var ganska betänklig. Hans in-

271. Knutby kyrka i Upland.

komster bestodo nästan uteslutande af utskylderna från Stockholms, Örebro och Åbo län, af hvilka det sistnämda torde hafva varit bäst, emedan i Finland frälsemännen voro få.

Till en början hade de upproriske mycken framgång. Huru lätt i många fall allmogen lät sig lockas och huru villigt man denna tid satte tro äfven till de vidunderligaste rykten, synes bäst deraf, att konung Karl fann sig nödsakad att i en särskild skrifvelse upplysa södermanländingarne om, att det icke fans någon sanning i hans ovänners påståenden, att han ville draga

›nung Kristiern in i riket. Upprorets höfdingar voro icke synnerligen nog-knade i valet af manskap; de samlade de s. k. skogsstrykarne, folk som ›ro förvisade från bygden eller sjelfva gifvit sig i frivillig landsflykt uti sko-›rna, lifnärande sig med rof och plundring. Men vi hafva icke skäl att ›dra häröfver, då den egentliga orsaken till resningen lär hafva varit konung ›rls förbud för Erik Karlsson och herr Trotte Karlsson att drifva sjöröfveri. ›rr Erik segrade i en mindre strid vid Arboga, hvarefter allmogen i ›stmanland och äfven i Södermanland underkastade sig honom. Herr Erik tog titel af rikshöfvidsman och slog rodskarlarne vid Knutby kyrka (fig. 1). Vesterås slott belägrades äfven af de upproriske. Herr Sten Sture ckte i spetsen för en bondehär in i Vestmanland och bortdref de belägrande, ›n då han derifrån tågat vidare inåt Upland och Erik ryckte honom till

272. Konung Karl Knutssons grafvård i Riddarholmskyrkan i Stockholm[1].
Uppförd i slutet af 1500-talet.

›te, fann han sin här så opålitlig, att han drog sig tillbaka till Dalarna, l herr Nils Sture. Berusad af de täta framgångarna skref Erik till sin ›ka, fru Iliana Nilsdotter (oxenstjerna) ett bref, hvars innehåll i fortsätt-ngen af karlskrönikan angifves med följande ord:

[1] På grafvården förekomma dels riksvapnet med bondevapnet i hjertskölden, samt kring öfre ›ten inskriften: Hic requiescit serenissimus princeps et dominus dominus Carolus do-ni Canuti militis aurati filius svecorum gothorum norvegorumque rex, qui ex hac ›ta decessit anno salutis MCCCCLXX imperii sui XXII, cujus anima perpetua ›ute fruatur (Här hvilar den högförnäme fursten och herren herr Karl, son af riddaren herr ›ut, svears, götars och norrmäns konung som lemnade detta lifvet året efter Kristi börd 1470, ›itt 22:a regeringsår; hans själ njute evig salighet). På minnesvårdens ena sida finnes en tolfradig ›krift af latinska verser, på den andra ses riksvapnet. På båda långsidorna ses vapen, som till-›rde konungens åtta anor, d. v. s. hans farfarsfar, farfarsmor, farmorsfar, farmorsmor, morfarsfar, ›rfarsmor, mormorsfar och mormorsmor.

Kära hustru, vet mig går väl i hand,
under mig falla alla land,
haf nu ett godt mod,
ty alla falla mig till fot,
fröjda dig af ära,
mig hoppas du skall i Sverige krona bära,
sker det icke i vår,
då sker det visst inom ett år.
Tre strider har jag ståndat fast
och dem vunnit utan last,
än står mig en igen,
mig hoppas den gör mig intet men.

Denna sista strid skulle gälla Sturarne. Då de icke gjorde sig någon brådska att från Dalarna tåga ned mot Erik, bröt denne i början af januari 1470 upp för att uppsöka dem. Hastigt, så att icke ens ryktet hade kommit honom i förväg, stod han i Hedemora och ryckte derifrån upp mot Kopparberget, men blef slagen af dalkarlarnes förtrupp under befäl af herr Sten Sture. Nederlaget var så stort, att dalabönderne kunde på valplatsen uppsamla 1500 pansar, och herr Erik fann det vara rådligast att åter draga sig ned åt landet, men blef, när han skulle passera Dalelfven, vid Opphöga färja upphunnen af dalkarlarnes hufvudhär under herr Nils Sture och led der ett så grundligt nederlag, att han, jemte herr Trotte Karlsson, herr Erik Nilsson m. fl. måste hals öfver hufvud fly till Danmark. I början gick det dem väl under flykten, innan man i mellersta Sverige hade någon kännedom om deras olycka, men så snart denna hade blifvit bekant, blefvo de från alla håll ansatta af folket, som var förbittradt öfver deras gränslösa plundringar under framgångens tid. En legoqvinna fängade en frälseman som hörde till Eriks följe, tvenne andra grepos af biskop Henrik Tidemansson i Linköping. Äfven bröderne David Bengtsson och Kristiern Bengtsson (oxenstjerna) funno det bäst att sätta sig i säkerhet, men de grepos vid Nyköping och kastades af Arvid Trolle i fångtornet, hvarest herr David snart afled. Sturarne skyndade ned till södra Sverige, herr Nils inåt Småland, herr Sten till Örestens fäste, som belägrades af konung Kristiern sjelf. Den danska hären öfverraskades och slogs, herr Erik Nipertz stupade, konungen sårades och måste fly. Han hade under den närmaste tiden icke tillfälle att mot Sverige vidtaga några kraftiga åtgärder, utan inskränkte sig till att bistå de till honom flyktade svenska herrarne i deras rustningar till ny strid, hvilken så mycket snarare kunde löna sig som herr Ture Turesson ännu innehade Kalmar, herr Magnus Gren Borgholm och herr Ivar Gren Elfsborg, hvarjemte Stäkeholms slott fortfarande innehades af Erik Karlssons folk.

Sådan var ställningen, när helt oförmodadt konung Karl Knutsson insjuknade och dog i Stockholm den 15 maj 1470, efter att, som Olaus Petri säger, hafva mer än nog försökt verldens ostadighet och lyckohjulet[1]. Han anförtrodde å dödsbädden befälet öfver de tre slott han under den sista tiden hade innehaft, Stockholms, Örebro och Åbo, åt sin halfsysters son herr Sten Sture, hvilken derigenom fick makten i sina händer. Det hade visserligen tidigare

[1] Med lyckohjulet menas den ofta af tidens målare tecknade framställningen af det kringrullande hjulet, på hvilket en man stiger upp för att helt hastigt åter falla ned. Se i det föregående fig. 244.

blifvit bestämdt (jfr s. 347), att regeringen skulle vid konung Karls frånfälle fvertagas af herr Ivar Axelsson, men konungen synes mot slutet hafva geomskådat sin mågs sjelfviskhet. Helt kort före sin död skref han till rådet Danzig som klagade öfver herr Ivars sjöröfverier, att han icke hade någon makt öfver mågen, utan ämnade denne, så snart han och hans fränder fått f konung Kristiern ersättning för de förluster denne tillfogat dem, åt honom pplåta Visborg och Gotland. De många slägtförbindelserna mellan konung Karl och Tottarne begagnades likväl af konungens fiender för att väcka ond lod hos folket. Till och med herr Ture Turesson, som så länge visat sig om en förrädare mot sitt eget land och en vän af Danmark, blygdes icke tt, så snart han hade fått höra rykten om konung Karls död, skrifva till irdarne, att konung Karl hade anförtrott Stockholms slott och regeringen t danskar, men att herr Ture jemte Erik Karlsson, herrar Magnus och Ivar ren, Eggert Krummedike, Erik Nilsson och Trotte Karlsson m. fl. ville ed lif och makt hindra att danska män ej längre skulle få så stort välde Sverige. Så mycket oblygare är detta hans beteende som han i samma ref kallar sig »höfvidsman på Kalmar å min nådig herre konung Kristierns ägnar».

Konung Karl hann icke någon synnerligen hög ålder — han var vid in död ej mer än 62 år, men hans kraft synes hafva blifvit bruten af de många vexlingar som han under sin mannaålder hade erfarit. Under sin redje regeringstid öfverlemnade han alla krigiska värf åt de båda Sturarne, yselsättande sig sjelf med en landsfaders ordnande och rättskipande verksamhet. Under den tid han var höfding på Raseborg hade han egnat mycken ppmärksamhet åt lagskipningen inom länet. Efter sitt sista regeringstillträde ökte han bota de skador den långvariga ofreden vållat, ifrade för de förödda ygdernas återuppodlande, nedsatte skattebördorna, bistod allmogen i dess lagomål öfver intrång från herrarnes sida, tillrättavisade rådet i Upsala, för et detta icke vågade göra åtal mot dem, som öfvat öfvervåld mot staden. et hedrar honom, att han, sedan hans kraft blifvit bruten, så att han ej ngre kunde arbeta för tillfredsställande af en personlig äre- och praktlystnad, rtfarande hade ett varmt hjerta och en öppen blick för folkets behof. Detta väl som den omtanke han under sina tidigare regeringsår hade visat för ndets förkofran och hans alltid oförändrade svenskhet låter oss fatta den llgifvenhet hans vänner och allmogen egnade honom och väcker, efter årundradens förlopp, i hvarje svensks sinne ett genljud af det deltagande, med vilket samtiden omtalade hans motgångar och som lät den i hans död se en efrielse. År 1470, heter det i rimkrönikan, »ville Gud hjelpa konung Karl r hans nöd».

Konung Karls förmögenhet hade under hans vexlande öden smält i hop. i ega i behåll hans testamente, i hvilket han åt sina närmaste gifver dels antlänet Borgholm med Öland (hvilket dock för tillfället befann sig i hans enders händer) samt några andra gårdar, dels skepp, goda hästar, klenoder ch dyrbara kläder; månget från vår medeltid bevaradt testamente, som utfärdats

af enskilda personer, förfogar öfver vida mera egodelar. Konungens lik fick en hvilostad i gråmunkekyrkans högkor, men den minnessten, som från början lades öfver hans griftplats, är nu försvunnen[1].

Inre förhållanden. — Konst och vetenskap. 1457—1470.

Osäkerheten i landet. — Myntväsen. — Kyrkor och kloster. — Bygnadskonst. — Målarkonst. — Historieskrifning: Ericus Olai.

Det är tydligt, att under en tid så uppfyld af stridigheter, som den nu i fråga varande, kunde tillståndet i landet icke vara synnerligen godt. Sjöröfverierna lade hinder i vägen för handeln och i de flesta fall var krigföringen förenad med stora utpressningar och groft öfvervåld. Hvad krönikan berättar kan naturligtvis stundom vara öfverdrifvet, men vi ega ett fullkomligt trovärdigt intyg om rofväsendets utsträckning uti den förteckning en godsegare i mälarlandskapen lät uppsätta öfver de förluster, som Erik Karlssons folk tillfogade honom under krigståget vintern 1469—1470. Från en enda gård (Öfvernäs i Gillberga socken, Södermanland) togos 80 kor, lika många får, 60 svin, 20 gäss, 8 ston, 9 hästar och fålar, 6 läster malt, mjöl och råg, 9 kistor fulla med kläder och dukar, 50 dryckeshorn, 4 bössor, 24 grytor, 2 bryggpannor, 8 bonader (väggbeklädnader af tyg), 60 hyenden, 8 bänkdynor. Men det var icke nog dermed, att man bortförde detta och annat bohag, utan man gaf fritt lopp åt den råaste förstörelselusta; efter plundringen fans i huset icke en hel ugn, icke en spik qvar, och t. ex. fjäderbolstrarna sprättades sönder, fjädern hälldes ut och varen medtogos. Skildringen är af intresse äfven derför, att den visar, hvilken rikedom af bohag fans på enskildes gårdar. Det var för öfrigt icke allenast af de vid olika tillfällen genomtågande härskarorna, som man hade att frukta öfvervåld, utan kringströfvade i skogstrakterna, såsom redan är antydt, vilda sällar, som lefde på de fredliga inbyggarnes bekostnad. I Arboga — för att allenast anföra ett exempel — anklagade, någon tid efter konung Karls död, herr Sten Stures fogde tvenne män för det de »gått i skogen, röfvat och dräpt» och på detta sätt fört »afvog sköld mot sitt fosterland». Den allmänna rättssäkerheten måste under dessa förhållanden blifva lidande, handel och vandel måste rubbas på det mest känbara sätt.

Penningförhållandena mot slutet af konung Karls-regering äro föga kända. På den lödiga marken räknades vanligen $8^1/_2$ penningmarker. En del stockholmsörtugar med den helige Eriks bild och namn (fig. 273 och 274) antager man vara präglade under de tider, då konung Karl var skild från regeringen och denna fördes än af en, än af en annan storman. Dessa mynt tillhöra dock möjligen herr Sten Stures regeringstid.

Men om man icke kan undgå att känna en viss nedslagenhet vid anblicken af all denna oreda inom det politiska området, när man ser alla parti-

[1] Den vård, som ännu i vår tid bevarar hans minne, är uppförd af konung Johan III.

vexlingarna med — allt för ofta — deras stora tillsats af skändlig trolöshet, ser, huru ytterst sällan en man uppträder, som tänker stort och med ifver lägger sig vinn om att främja fosterlandets väl, när man då ser en man, hvilken, som konung Karl Knutsson icke är fullt vuxen ögonblickets kraf, men ändock i många afseenden både vill det rätta och kan utföra det, och vidare ser, huruledes han icke får göra allt det goda han vill i följd af andras hersklystnad, sjelfviskhet eller småsinthet — då är det onekligen en vederqvickelse att vända sig till andra områden, till kulturlifvet i dess olikartade yttringar, och der varsna, huru, trots alla hämmande inflytanden, trots all den oro och osäkerhet, som väl kunde komma den modigaste att fälla modet och lägga en tyngd öfver allas sinnen, det likväl går oafbrutet framåt, långsamt visserligen, men för hvart årtionde säkrare, bestämdare, rikhaltigare. Det fans hos det svenska folket en kraft, som begynte blifva medveten af sig sjelf och som i den stränga skola, den måste genomgå, vann allenast högre, renare och friare utveckling.

Det kyrkliga intresset fortfor och framkallade mången konstskapelse, men det synes som om åtminstone enstaka personligheter — och bland dem var konung Karl en — ingalunda voro hågade att i allt godkänna hvad den herskande kyrkan fann berömvärdt. Ännu återstod det att bygga på en och annan domkyrka, ännu kräfde sockenkyrkornas underhåll och utstyrsel de frommes gåfvor, ännu hyste man intresse för den heliga Birgittas klosterstiftelse, hvars svenskhet konung Karl tillbörligt uppskattade; på hans befallning sjöngos i klosterkyrkan mässor för Sveriges väl, till gengäld för vårfrupenningen (jfr s. 90) som det svenska folket fortfarande skulle lemna till klostrets underhåll. Man arbetar i Roma för fru Katarina Ulfsdotters helgonförklaring, birgittinska klostret vid Nådendal i Finland har nu blifvit fullt färdigt och kring klostret uppväxer, liksom vid Vadstena, en stad. Af en erkebiskop som herr Jöns Bengtsson, hvilken var så upptagen af verldsliga sträfvanden, att han icke kunde åt sitt embetes utöfning egna tillräcklig uppmärksamhet, hafva vi icke rätt att vänta mycken afsigtlig verksamhet för kyrkoväsendets förbättring; men om han, den svenska kyrkoprovinsens hufvud, saknade det lefvande och lifgifvande intresset för kyrkliga ting, kunna vi så mycket tydligare se, huru varmt detta intresse var hos allmänheten och huru oberoende det var af all officiel påtryckning. Under erkebiskop Jöns' tid försågos åtminstone 21 kyrkor i erkestiftet med nya hvalf och dessa sirades med målningar. I många förekommer hans oxen-

273, 274. Stockholmsörtugar från riksföreståndartiden mellan konung Karls första och andra regering[1].

[1] Santvs Ericus'— Moneta stochol[mensis]. — Sa[nctus] Ericvs rex Sve[cie] — Moneta stochol[mensis] (c bakvändt).

stjernavapen, men vi äro deraf icke berättigade till ett antagande, att han i hvart särskildt fall låtit måla kyrkorna; hans vapen bland bilderna bevisar icke annat än att målningarna utfördes under hans erkebiskopsdömes tid. Vi

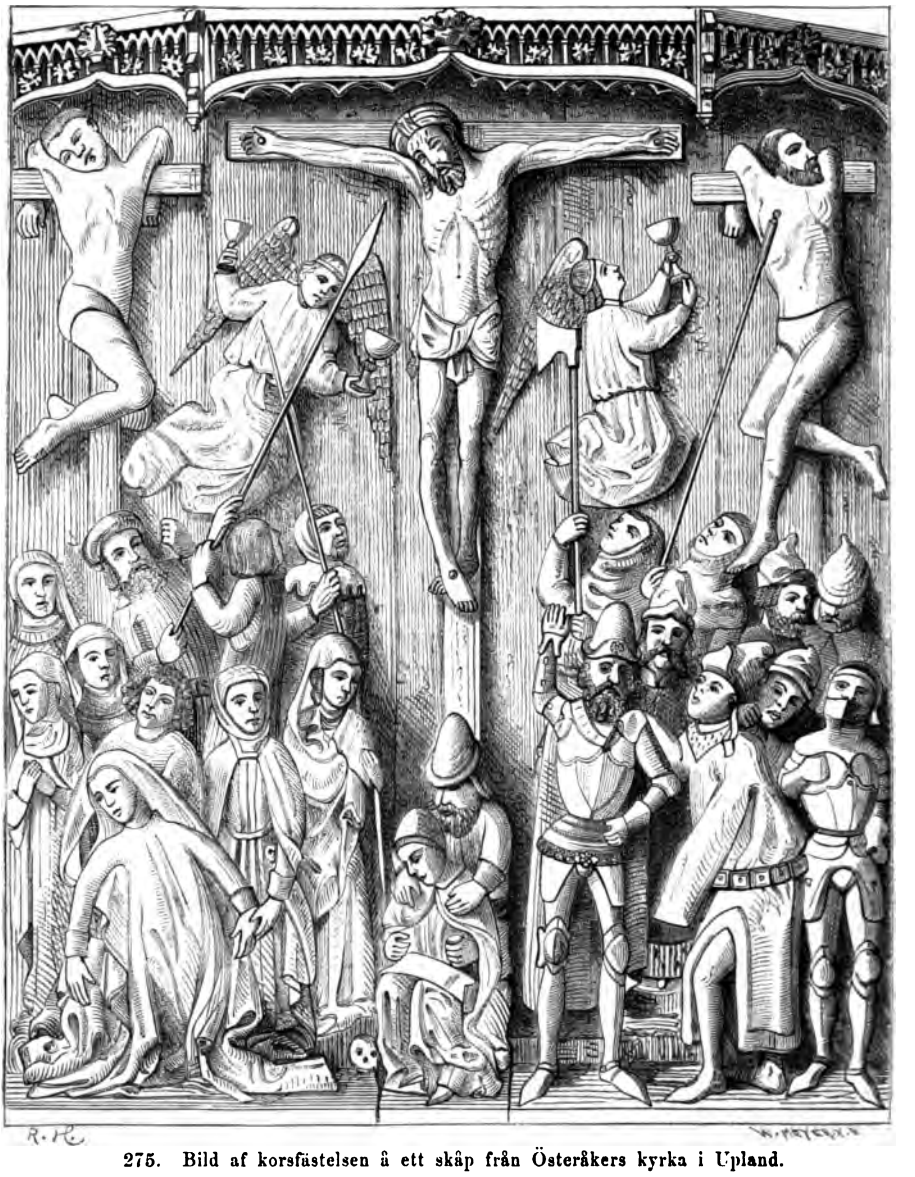

275. Bild af korsfästelsen å ett skåp från Österåkers kyrka i Upland.

känna namnen å tvenne af de målare som då arbetade inom Upland. Den ene, Johan Iwan, var måhända af utländsk börd, men torde hafva varit bosatt i Stockholm. Han afled år 1465, under det han var syselsatt med att

Alunda kyrka, hvarest hans arbete fortsattes af Anders Eriksson, att efter namnet, en man af svensk börd. Men den svenska konsten stod nna tid i mycket stort beroende af den konst, som blomstrade i de ska handelsstäderna; man hemtade från dem förebilder, man beställde konstverk för att pryda de svenska kyrkorna. Så t. ex. försågs år ågot af altarna i Stockholms storkyrka med ett altarskåp[1] arbetadt i t. Det har dubbla

Sjelfva skåpet inre dörrarnas in- isa bilder snidade korsfästelsen (fig. postlar och andra . På de inre dör- yttersidor och på re dörrarnas in- es målade fram- gar ur Jesu barn- och lidandes hi- (fig. 276). Äfven re dörrarnas ut- äro målade, lik- tstycket (den s. k. an), å hvilken ses en tvenne englar eronicas duk och lorna de fyra la- kyrkofäderne Am- , Augustinus, Gre- och Hieronymus. der det tidskifte, u syselsätter oss, ades den första ut- framställningen riges historia. aren, upsalakani- h kyrkoherden i magister Ericus

276. Törnekröningen från samma skåp.

få vi under nästa period lära känna; här hafva vi allenast att yttra ord om hans på latin författade Chronica regni gothorum (Götarnes rönika). Med stor flit samlade han uppgifter om Sveriges framfarna h återgaf dem, särskildt med afseende på tidräkningen sökande utöfva orgsfull pröfning. Hans verk är fördeladt i sex böcker, af hvilka den

[1] Skåpet blef sedan uppställdt i Österåkers kyrka i Upland och tillhör nu statens historiska

sjette begynner med Karl Knutssons upphöjelse till konung 1448 och afslutas med berättelsen om Erik Karlssons m. fl:s uppror efter erkebiskop Jöns' död. Det är sin egen tids tilldragelser han här skildrar, men ty värr icke med den utförlighet man hade kunnat önska; han gifver knappast mer än en öfverblick öfver förhållandena, som en afslutning af sin föregående skildring. Med konung Karl är han icke riktigt belåten. Han prisar hans konungsliga yttre, hans klokhet och vältalighet, men klandrar honom som härförare och beskyller honom för räddhåga och begär att samla sig en förmögenhet. När han tecknar de första sammandrabbningarna mellan konungen och erkebiskopen, ger han den senare rätt. Men om han således mera var erkebiskopens man än konungens, var han i ännu högre grad af själ och hjerta svensk. När erkebiskopen vänder sig mot konung Karl och skrämmer honom så, att han hufvudstupa flyr från sitt rike, allt sedan dess är det erkebiskopen som tadlas och konungen står tydligt för författaren som en representant för allt det svenska. Han omtalar, huru hastigt, efter konungens flykt, Stockholm öppnade sina portar för erkebiskopen, och utbrister: »Se, huru modiga och trofasta svenskarne eller riktigare Sveriges inbyggare[1] äro i att hålla tro mot sina furstar och herrar, mot Sveriges herrar.» När erkebiskop Jöns fängslades af konung Kristiern, ser Ericus Olai deri en rättvis lön för hans tidigare förräderi mot konung Karl och ser i det hela en stadfästelse af den moraliska satsen, att »den som föraktar Gud straffas genom den för hvars skull han Gud föraktat hafver». När erkebiskopen, frigifven ur den danska fängenskapen, fortfarande stämplar mot konung Karl, finner Ericus det »högligen underbart», att han kunde med en så het kärlek hänga vid danskarne, som hade tillfogat honom så mycket ondt.

Ericus Olai var således en man med en bestämd öfvertygelse och vi få med glädje anteckna, att grundtonen i den lärde prestmannens tankegång var hans oblandade kärlek för fosterbygden. Det är denna kärlek, som beherskade vid denna tid de ädlare sinnena och som uppbar Sveriges öden, vållade att det, trots allt som lade sig i vägen, afgjordt gick framåt, en ljusare, tryggare framtid till möte.

[1] Han gör skilnad mellan de egentliga svenskarne och de i Sveriges städer, i synnerhet Stockholm bosatta främlingarne.

RIKSFÖRESTÅNDARNES TID.

1470—1521.

Sten Sture den äldre blir riksföreståndare. — Slaget vid Brunkeberg 1471.

Sten Sture den äldre. — Herr Sten koras af rådet till rikets föreståndare, midsommarstiden 1470. — Föreståndarskapet fastställdt på riksdag i Arboga, den 1 maj 1471. — Konung Kristiern I:s försök att återta Sveriges krona. — Slaget vid Brunkeberg, den 10 oktober 1471. — Sankt Göran och draken.

tvetydigare framträda inom Europa den nya tidens tecken: den nya verlden växer upp bland den gamlas inrättningar, åsigter och skapelser, till dess det nya spränger sönder det gamla och skjuter det åt sidan. De två för medeltiden utmärkande inrättningarna hierarkien och feodalväsendet voro redan skakade i sina grundvalar. Pius II, den kyrkligaste af 1400-talets påfvar, förklarade, att påfven numera icke kunde vara kyrkans hufvud utan att hafva en stor verldslig makt och rika timliga tillgångar. I Frankrike, der feodal- och riddarväsendet hade utvecklat sig fullast, hade redan långt före 1470 vasallerne mist rätten att hålla beväpnade skaror och konunne fått en fastare ställning genom upprättandet af stående härar. I ıien hade man med hänförelse egnat sig åt studier af antikens verk och igenom drifvits till en kritisk uppfattning af kyrkans läror. En närre granskning af naturen och dess företeelser hade öfver allt börjat visa och blef derigenom 1400-talet upptäckternas tidhvarf, icke blott inom enskapens och industriens områden. — Goda hoppsudden omseglades och erika uppdagades. Det var icke allenast de privilegierade ständen som ıuldades. Borgarståndet spelade en allt större rol; genom konsten att ira träsnitt och genom uppfinningen af boktrycket verkade man i vida tsar för folkets upplysning.

Det motstånd mot unionen, som utmärker den närmast föregående pelen, fortsättes under den nya och har fått en vida mer bestämd form. ı man kände sig icke för tillfället mäktig att åt Sveriges regering gifva bestämd fosterländsk karakter. Ställningen till Danmark och dess konun, hvilka fortfarande sträfvade efter att blifva unionskonungar, var så pass ecklad, att man fann det bäst att tills vidare införa ett provisoriskt regessätt — man tillsatte riksföreståndare. Redan namnet antyder, huru det ı var allenast en provisorisk åtgärd. Men i tidens fullbordan blef den

siste riksföreståndaren herr Gustaf Eriksson Sveriges konung. Till den tid, som derefter följde, var detta skifte allenast förberedelsen.

Den ungefär tretioårige herr Sten Sture, som efter segern vid Öresten (s. 354) hade återvändt till Stockholm, stod vid konung Karls dödsbädd och mottog af sin morbroder det maktpåliggande uppdraget att föra befälet på Stockholmsslott, liksom på de tvenne andra fästen öfver hvilka konung Karl den tiden förfogade. Detta innebar, såsom redan är nämdt, ett tillbakasättande af herr Ivar Axelsson, men denne synes hafva godkänt detta; åtminstone står till en början så väl han som brodern herr Erik troget på herr Stens sida, hvilken var gift med deras brorsdotter Ingeborg. En annan verksam hjelpare hade herr Sten uti sin styf- och fosterfader, uplandslagmannen herr Gustaf Karlsson, hvilken för öfrigt genom ett senare gifte hade blifvit nära befryndad med Tottarne[1]. Det är dessutom klart att herr Sten skulle stå i ett godt förhållande till den andre fränden och anhängaren till konung Karl, herr Nils Sture (natt och dag). En syster till herr Sten var gift med herr Johan

277. Arboga kyrka.

[1] Se slägttaflan s. 339.

Kristersson (vase), som under den föregående tiden hade så troget stått på den svenska sidan.

Stockholms stads borgmästare och råd förklarade sig genast för herr Sten och de utfärdade gemensamt en skrifvelse, i hvilken staden lofvar att vara herr Sten hörsam, till dess rådet hunnit samlas och välja en riksföreståndare. Några af rådet skrefvo ock till Erik Karlsson, som jemte herr Trotte Karlsson och herr Ivar Gren låg med en flotta i Stockholms skärgård, för att bedja honom jemte sina vänner intaga sin plats i rådet och deltaga i valet af riksföreståndare, men de ville icke komma. Rådet sammanträdde nu och korade herr **Sten Sture** till **rikets föreståndare,** antagligen vid midsommarstiden (1470), hvarefter Erik Karlsson och hans vänner begåfvo sig till Fjedrundaland, der de uppviglade bönderne och började verka för valet af en unionskonung. Det kom till strider, ena gången om domtrapphuset i Upsala, Erik Karlsson blef slagen och måste fly.

Under slutet af året var det ugnt i Sverige. I mars månad 1471 gjorde herr Sten ett infall i Halland, nen stillestånd slöts ganska snart, ch man skulle åter taga sin tillflykt ill underhandlingar. Under förbidan å det blifvande mötet, hvilket dankarne egenmäktigt uppsköto, sammankallades en riksdag till Arog'a, på hvilken herr Sten stadfästes i sitt riksföreståndarskap den 1 maj). I juni seglade konung Kristiern från Kjöbenhavn, landsteg id Kalmar och slog en mindre svensk rupp, som innehade den befästa Kläckeberga kyrka, och kom, helt väntad, den 18 juli till Stockholms edd med sjutio skepp och fem tusen man. Flottan lade sig för ankar vid Vångsön (nu Skeppsholmen). En del af le svenska riksråden begaf sig till Stockholm och de afslöto med konung Kristiern ett stillestånd och beslöts derjemte, att på hösten skulle danska och svenska ombud sammanträda, för att fälla dom öfver de tvisteämnen som unnos mellan konungen och de till honom flyktade svenska rådsherrarne i ena samt enskilda svenska män och Tottarne å den andra sidan. Vid samma tillfälle skulle bestämmas, huru Sverige skulle regeras i konungens närvaro och frånvaro, och skulle en besvuren förening mellan rikena ingås, särskildt med afseende på den ofred som hittills hade varit; alla i Sverige skulle, om konung Kristiern antoges till en fullmäktig herre och konung, komma i tnjutande af lag och privilegier.

278. Erkebiskop Jakob Ulfssons sigill[1].

[1] S[igillum] Jacobi dei gr[aci]a archiep[iscop]i vpsale[n]sis.

Hur mycket man kunde fästa sig vid konungens löften, syntes bäst deraf, att han trots det öfverenskomna stilleståndet lät en del af sina utländska trupper, anförda af Trotte Karlsson m. fl., begifva sig till vestra Upland att der åstadkomma en folkresning. På upprepade framställningar af det svenska riksrådet kallades dessa trupper jemte beväpnade bönder omsider tillbaka, men lägrade sig i stället norr om Stockholm på Brunkeberg, hvilket den tiden gick ända ned mot strömmen, och förskansade sig der. De hade således inga fredliga afsigter och ämnade icke med det första lemna stället. Något sådant hade också herr Sten misstänkt och hade derför redan dessförinnan lemnat Stockholm, för att samla en bondehär inom södra och mellersta Sverige. Bönderne lyssnade beredvilligt till hans uppmaningar och voro icke sena att

279. Den heliga Klaras kloster utanför Stockholm.
Enligt en teckning från 1500-talet.

gripa till vapen; vestgötarne, anförda af Otte Torbjörnsson, intogo Elfsborg. Vid Stockholm deremot drog det ut på tiden med ständiga underhandlingar och med många löftesbrott från danskarnes sida. Deras förhoppningar växte dock, när konung Kristiern, som hade begifvit sig till Upsala, der mottog hyllning af uplandsallmogen. Han satte sig under denna färd i besittning af flere fartyg, hvilka han kunde behöfva för att afskära all tillförsel till Stockholm, men den nyutnämde erkebiskopen Jakob Ulfsson (örnefot) vägrade honom tillstånd att med dessa fartyg fara förbi Stäket, hvadan han måste vända landvägen åter till belägringshären.

Länge skulle han icke få ligga der i ro. Småningom samlade sig de svenska

na och ryckte fram mot Stockholm. Redan i slutet af september (1471) ödermanländingar och östgötar vid Järna, i början af oktober gingo Stu- med den i norr om Mälaren sammandragna hufvudhären öfver Stäket och från Järfva en skrifvelse till konung Kristiern med uppmaning att hem till Danmark.

Den 10 oktober (1471) ankom herr Sten Sture med sitt folk till gran- af den heliga Klaras kloster. Derinvid stod nu en del af den danska den andra höll sig befästningarna på eberg, bortom hvars öjd låg en af Näck- nen genomfluten rakt (den nuvarande trädgården). En trä- ar lagd till Käpp- olmen för att un- la förbindelsen med anska flottan. Ko- Kristiern hade icke låtsade sig åtmin- icke hafva näg- merligen höga tan- n herr Stens krigs- het. Han sade sig låta honom smaka

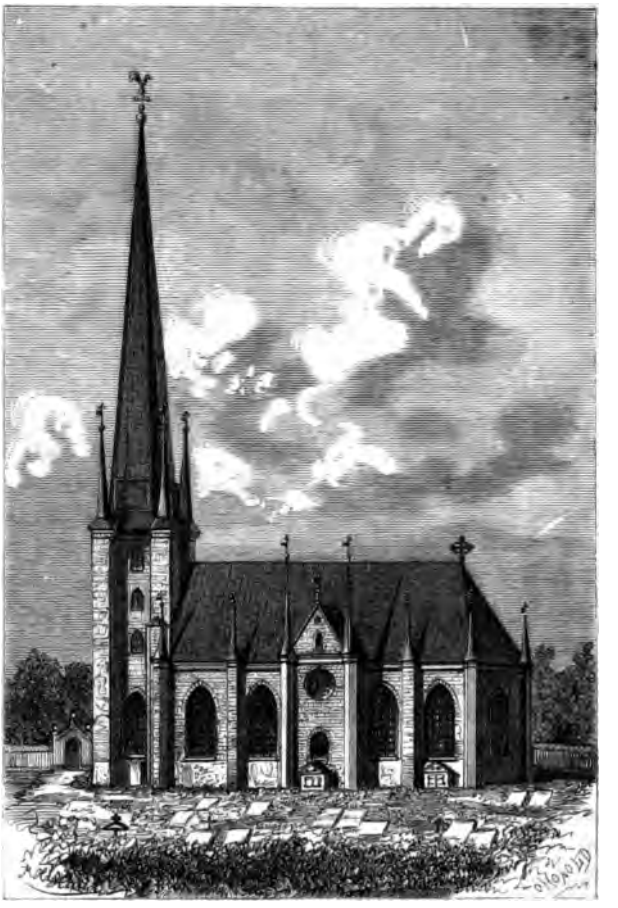

280. Den heliga Klaras kyrka.
Enligt en teckning från 1700-talet.

rr Sten talade till olk och framhöll, omöjligt det vore att sätta sin lit till un- dlingar, det vore att nu våga allt, för ett enda slag få slut n betänkliga ställ- n. Hären gaf hög- sitt bifall till känna pstämmande den he- Görans visa ryckte am mot Norrmalm.

an 11 voro de framme och stormade uppför den vestra sluttningen af eberg, under det en stark trupp, som på båtar blifvit förd öfver från slottet, de bergets södra ända och lyckades att der antända de yttersta förskansnin- . Men danskarnes ställning var allt för god, svenskarne slogos tillbaka i andra stormning fick för dem samma olyckliga utgång. Tredje gången

gingo svenskarne i striden, men riktade nu anfallet mot den del af den danska hären, som stod vid den heliga Klaras kloster. Då denna begynte svigta, drog sig konung Kristiern med hufvudhären ned från berget, och en envis blodig strid rasade i två timmar. En gång fingo svenskarne i sina händer danebrogen, men den rycktes åter ifrån dem, och konung Kristiern vände om till bergshöjden. Nu började det fjerde anfallet, icke blott från vester och söder, utan ock från öster, ty i sista stund hade herr Nils Sture hunnit fram med dalkarlarne. Å båda sidor kämpades med det största mannamod, konung Kristiern fälde med egen hand Knut Posse, som låg qvar som död på valplatsen, genomborrad af flere pilar[1], men en kula träffade konungens ansigte,

281. En strid under 1400-talet. Efter en målning i Kumla kyrka i Vestmanland[2].

så att han miste tre tänder. Danskarne tvungo till sist sin konung att fly undan de stormande svenskarne och den danska hären skyndade ned från berget för att söka sin räddning å flottan, men Stockholms borgare hade låtit hugga sönder bron, så att den icke kunde bära massan af de flyende. Flere hundra störtade i vattnet, många lågo i sitt blod å stridsplatsen, flere hundra togos till fångar, bland dem den danske marsken herr Klaus Rönnow — hela förlusten uppgick åtminstone till två tusen man. Till de döde å den danska sidan hörde herr Staffan Bengtsson (vinstorpaätt) och herr Trotte

[1] Han kom dock till lif, såsom samtiden trodde, genom den heliga Katarinas hjelp.

[2] Striden skall visserligen vara den helige Eriks med finnarne (i midten af 1400-talet), men alla de stridande äro klädda och beväpnade efter 1400-talets sed.

)n; den sköld han burit i slaget (fig. 282) upphängdes i Upsala dom-

:tt stort jubel rådde bland svenskarne, som tillbragte aftonen under
ı gamman. Framtiden utvisade, att
hade den mest genomgripande be-
för häfdandet af Sveriges sjelf-
;het; men redan innan detta kunde
;enom erfarenheten, kände man med
ıru vigtig dagen hade varit, och
känsla sökte sig uttryck på många-
sätt. Det berättades, att vid den
:nst, som hölls bland herr Stens
re slagets början, hade blod drupit
korsfästes bild, och under striden
/enskarne å himmeln ett flammande
i hvilket järtecken de sågo en
)arelse af den helige konung Eriks
ıde omtanke för de sina. Striden
:rr Stens förtjenster om Sveriges
ng besjöngos i en visa, som begyntes
rden:

282. Herr Trotte Karlssons sköld.

Viljen I höra
hvad jag vill göra?
Jag qväder förty,
huru de svenska stridde
och manligen bidde
för Stockholms by.
De svenska hofmän
de sade det än,
de ville icke fly.

Konung Kristiern
lät resa ett värn
på berg och höjder;
bössor och pilar
hade ingen hvila,
de sköto till nöje.
De svenska hofmän
de säga det än,
de falla ej till föga.

nsåg sig hafva vunnit slaget genom medverkan af rikets skyddshelgon,
inst af det ridderliga helgonet den helige Göran, till hvars ära man
de ett altare i den helige Nikolaus' kyrka, och lät herr Sten sedermera
39) vid detta altare uppsätta en väl arbetad, i trä snidad bild af den
Görans strid med en drake (fig. 283).

Den svenska hären stannade i och vid Stockholm, och som i den
så väl allmoge som borgerskap och frälsemän, hvarjemte flere af ri-
åd hade deltagit i striden, andra torde efter den samma hafva skyn-
ll Stockholm, kunde der omedelbart efter slaget hållas ett riksmöte,
ilket ett synnerligt vigtigt beslut fattades, som vitnar om den lyftning
ındskänslan hade fått. Söndagen efter slaget (den 13 oktober 1471) for-
nämligen borgerskapet i Stockholm, ombuden för de andra städerna
lmogen, att ur stadslagen skulle strykas det stadgande, som föreskref,
lften af borgmästarne och rådmännen i de svenska städerna skulle vara

tyskar; ville icke riksrådet lyssna till denna deras framställning, tänkte de

283. Den helige Göraus strid med en drake. Från den helige Nikolaus' kyrka i Stockholm. Förvaras i statens historiska museum.

med våld bortjaga alla tyskar. Rådet gaf sitt bifall till förslaget och utfärdade på måndagen en skrifvelse derom[1].

Stockholms stad.

Den egentliga staden, staden inom broarna. — Bygnadssätt. — Samfärdsel. — Handel. — Borgerskap. — Embeten eller handtverkarlag. — Gillen.

Småningom hade Stockholm blifvit den mest betydande af Sveriges städer och kunde redan nu betraktas som rikets hufvudstad.

Om stadens fördelning är redan förut taladt (s. 122 o. f.). Den förnämsta delen var fortfarande den egentliga staden, der tomterna voro små, såsom det måste vara i en stad omgifven af murar, och dyrbara; borgarnes antal hade

[1] Denna skrifvelse förvaras än i dag i Stockholms rådhusarkiv.

k vuxit så, att murarna blifvit alldeles omslutna af hus, utom vid de två vudportarna mot norr och söder. Som man hade svårt att göra ett anpp från sjösidan i följd af de pålverk, som omgåfvo stranden, måste anen riktas mot Söderport eller Norrport, och som dessa voro starkt försvae, och förskansningar dessutom funnos annorstädes på mera blottstälda ıkter, kunde sjelfva staden ännu anses vara befäst. Tomterna på malrna voro vida större och användes dels som kålgårdar åt sjelfva stadens ånare, dels voro å dem boningshus uppförda. Äfven betydande personer de på malmarna, t. ex. konung Karls kansler, doktor Nikolaus Ryting.

I det inre af staden var det icke allenast vid utstakandet af tomterna ı man varit sparsam på utrymmet; äfven torgen voro små och de stenla gatorna smala. Stortorget var stadens förnämsta torg och var denna tid ;efär lika stort som nu; det är allenast på norra sidan, der, å nuvade börsens plats, rådhuset och några andra bygnader funnos, som någon entligare olikhet fans. En del af utrymmet ›gs för öfrigt af kåken (midt för Kåkıken), der förbrytare afstraffades. Stadens nämsta gator, de som redan under medelːn hade fått sina nuvarande namn, voro pmangatan, Skomakargatan, Svartbrödraartman-)gatan, Själagårds-(Skärgårds-)ga- [1] och Kinhästa-(Kinstu-)gatan. I öfrigt ›kallades gatorna vanligen efter de märkıste personer, som vid dem hade någon ndom, men som under tidernas lopp egarne lade, byttes äfven namnen om.

284. Stockholms stads sigill från 1400-talet [2].

Stadens utseende den tiden hade för ›o synts en nutidens menniska ganska eget. t gatan var regelbundet gafveln vänd, hvilken reste sig smal och hög med ı många fönsteröppningar (jfr fig. 211, hus i Visby, och fig. 285, hus i ːad). Låg husets långsida mot en gränd, var det ofta försedt med en svalıg — en längs hela huset gående balkong. Om äfven det motliggande et var försedt med en sådan, blef naturligtvis gränden temligen mörk. ısså föreskref stadslagen, huru breda svalgångarna fingo byggas.

De trånga gatornas utrymme var den tiden ytterligare inskränkt. Icke tt skulle invid hvar husport stå en tunna med vatten, för den händelse vådeld skulle utbryta — mot elden var man dock temligen värnlös, månı gång ödelade den stora delar af staden, så mycket lättare som den till stor del bestod af trähus och taken åtminstone icke sällan voro täckta ı halm — utan derjemte drefs så godt som all bodhandel på gatan. Bona hade nämligen ett stort fönster, utanför hvilket en nedfäld skifva bille disk, under det en annan uppslagen skifva skyddade de utställda varorna

[1] Den hade fått sitt namn efter en vid gatan anlagd from stiftelse, den s. k. själagården.

[2] Secretum civitatis stocholmensis.

— en anordning, som numera sällan förekommer annat än på marknadsstånd. Men åkdon användes under medeltiden mindre ofta än nu, och man hade således för samfärdseln mindre behof af breda gator.

Borgerskapet bestod af tvenne klasser, köpmän och handtverkare; dock drefvo äfven de senare handel med sådana råvaror, som erfordrades för deras yrke. Hvart yrke var på det nogaste begränsadt, alla som idkade samma yrke bildade en sluten enhet, vanligen kallad embete, lag, gille eller kompani, hvarje yrke stod under uppsigt af stadens styrelse. Så hade det af gammalt varit, men just vid denna tid, då det svenska borgarståndet fattades af en märklig rörelse, omarbetades och nedskrefvos flere brödraskaps stadgar eller skrår (skrån). För Stockholm känna vi stadgar för skomakarne af år 1474, för köttmångarne (slagtarne) af år 1477, för smederne af år 1479, för murmästarne af år 1487, för skräddarne af år 1501 och för guldsmederne och dragarne från ungefär samma tid — alla således från den tiden, då herr Sten Sture förde regeringen i Sverige.

285. Hus i Ystad.

Man höll mycket på embetets ära. Medlemmar som sökte inträde skulle kunna förete intyg om äkta börd och god fräjd; på det deras arbete ej skulle bereda embetet vanära, fordrades en viss pröfningstid och derefter afläggandet af något mästarprof, äfvensom det var nödvändigt att ega en viss förmögenhet, så att man kunde upprätthålla sin verksamhet. Embetet styrdes af åldermän eller verkmästare, hvilka hade vid sin sida bisittare.

Det var icke allenast gemensamheten i arbete och i styrelse som förenade medlemmarne i ett gille; de samlades årligen åtminstone två gånger (höst och vår) till festliga samqväm, från hvilka ingen hade rätt att draga sig undan, och de hade ett ytterligare föreningsband i den gudstjenst, som embetet underhöll vid något altare i den helige Nikolaus' kyrka. En religiös prägel hade nämligen handtverkarembetena liksom snart sagdt alla medeltidens inrättningar; embetet var gemenligen bildadt till något särskildt helgons heder, så t. ex. smedernes och guldsmedernes åt den helige Eligius. Men gudstjenst firades icke allenast inom kyrkornas murar, utan till dem hörde äfven högtidliga processioner genom stadens gator. I sådana uppträdde guldsmederne, bärande sina stora ljusstakar som annars hade plats framför altaret i kyrkan, och dragarne skulle vid vissa tillfällen i högtidlig procession bära kring kyrkan en bild af Kristi uppståndelse. Denna religiösa verksamhet förskaffade embetena, enligt den romerska kyrkans uppfattning, hvarjehanda andliga för-

måner, som kommo hvarje medlem till godo. Inom hvart embete var det också föreskrifvet att bispringa sjuka bröder och systrar, att bevisa den döde den sista hedern och låta för hans själ läsa mässor. Det broderliga sambandet och hjelpsamheten voro således icke inskränkta till detta lifvet.

Hvarje borgare var skyldig att bidraga till stadens försvar och att för sådant ändamål hörsamma hvad stadens styrelse, borgmästare och råd, kunde hafva att befalla. Hans embete uppträdde vid sådana tillfällen som en särskild trupp. Staden var skyldig att tillhandahålla dem, hvilka kallades till krigstjenst, harnesk, hvadan ock en hvar som inträdde i ett embete hade att till staden erlägga en afgift, de s. k. harneskpenningarna. I annat ställde staden i allmänhet inga fordringar på embetena utöfver det som hörde till deras arbete; ett undantag utgöra allenast dragarne, hvilkas egentliga uppgift var att inom staden transportera tyngre varor. De skulle nämligen derutöfver sörja för renhållningen i vissa af stadens hamnar samt för vakarna å isen. Guldsmederne i Stockholm hade dessutom år 1474 fått den uppgiften att vara »hufvudembetet i riket öfver guldsmederne, hvilket hade att ransaka öfver all förfalskning som andra guldsmeder begå», och skulle alla guldsmeders vigter rättas efter dem som guldsmederne i Stockholm använde.

286. Heliga lekamens gilles i Stockholm sigill [1].

Under en tid, då handtverket var, liksom snart sagdt allt annat, en företrädesrätt, hvilken tillhörde städernas inbyggare, var det af yttersta vigt för allmänheten att i dessa idkarne af samma handtverk på detta sätt slöto sig samman för att utöfva ömsesidig kontroll och äfven stå under inseende af stadens styrelse. Under dessa förhållanden utbildade sig en skråanda, hvilken denna tid förnämligast gick ut på att göra arbetet väl och sålunda upprätthålla kompaniets ära och anseende; det pliktrogna, äfven i de minsta delar noggranna arbetets ära var under medeltiden ganska stor, också voro de tankar handtverkarne gjorde sig om sina embetens vigt mycket höga. »Smedernes lag, heter det t. ex. i smedskrån för Ystad af år 1496, är ett embete som verlden icke kan undvara, det är det värdigaste lekmannaembetet i verlden, ett stöd och en hjelp för alla em-

[1] Sigillum conuivii corporis Cristi stokholm[en]si[s] (Kristi lekamens gilles i Stockholm sigill).

beten; utan smed kan ingen berga sig. Såsom grammatikan visar väg till andra andliga konster, så visar smideskonsten väg till de andra verldsliga konsterna.»

Men dessa handtverkarlag voro icke de enda föreningar som funnos i Stockholm och andra svenska medeltidsstäder. Der funnos äfven andra brödraskap eller gillen, hvilkas medlemmar icke hade samma yrke, men förenade sig tidtals i gemensam festglädje, underhöllo gudstjenst och milda stiftelser och sörjde för brödernes snara förlossande ur skärselden. Sådana gillen, hvilka vanligen buro ett helgons namn, funnos i stor myckenhet i Stockholm, men vid denna tid var det ett som i betydelse och anseende vida öfverträffade alla de andra, nämligen den heliga lekamens gille (jfr s. 198), som hade sin hufvudgård vid Skomakargatan, men egde andra fastigheter här och der i staden. Alla stadens prester voro skyldiga att inträda i detta gille, men det stod äfven öppet för lekmän, både män och qvinnor.

Helt visst firade detta gille med stor högtidlighet sin fest söndagen efter den helige Martins dag (den 11 november) år 1471. Under de tvenne föregående åren hade tidens oro och nöd så tungt hvilat på sinnena i Stockholm, att man icke hade »druckit» något gille. Nu var deremot, till en del genom borgarnes mannamod, en stor seger vunnen utanför stadens murar och man kunde i trygghet egna sig åt fredliga värf. Tvifvelsutan gingo den gången mer än vanligt märkliga män i processionen, som förde hostian genom stadens gator; ty medlemmar af gillet voro, bland andra, herr Nils Sture med sin fru, herr Johan Kristersson (vase) och Knut Posse.

Under det handtverkarembetena förenade män af samma yrke och höllo hos dem uppe en stark enhetskänsla, så förde de andra gillena tillsammans män och qvinnor af skilda stånd — der sutto vid festerna samman herr riddaren med fru, herr borgmästaren, den andlige och handtverkaren, alla med samma syselsättning, alla underkastade samma lagar. Dessa senare gillen vidgade således kretsen af sammanhörighet och måste icke litet hafva bidragit till att höja borgerskapets tankar om sig sjelft.

Gillena voro således goda medel till höjande af borgerskapets sjelfkänsla och dermed äfven till höjande af dess rol i samhället. Man skulle kunna undra deröfver, att borgerskapet med sina hjelpmedel icke långt tidigare förvärfvade en betydligare ställning inom staten, men söndringen mellan tyskar och svenskar hade varit så stor, att den hindrat en kraftig samverkan. Nu var detta hinder undanröjdt, nu först har man rätt att tala om ett svenskt borgerskap i Sveriges städer.

Det fosterländska sinnelaget kom till utbrott genom den seger de svenska vapnen hade vunnit den 10 oktober 1471 och genom den lyftning i sinnena som segerjublet framkallade. Om vi dertill lägga, att denna seger för lång tid friade svenskarne från danskarnes anfall, att den möjliggjorde den fred, det väl behöfliga lugn, som under det följande fjerdedels seklet rådde i landet, då må vi med skäl säga, att få strider hafva haft en så stor betydelse i vår historia som denna.

Förhållandet till Danmark 1471—1481.

Fred med Danmark, juli 1472. — Nya tvister och möten. — Kristiern I:s underhandlingar med påfven och främmande furstar för att kufva Sverige. — Påfven bannlyser svenskarne. — Förlikning mellan Danmark och Sverige, januari 1476. — Unionsmöte i Kalmar och Ronneby, augusti samma år. — Konung Kristierns förhållande till Slesvig-Holstein och hansan. — Kristierns personlighet. — Kristiern I dör den 21 maj 1481.

Den flyende danske konungen måste kämpa med vind och väder, innan det lyckades honom att rädda sig till sitt rike. Han ville rusta till fortsatt fejd, men hans närmaste afrådde honom, och i Sverige erkände hans vänner den nya ordningen. Kalmar och Borgholms slott gåfvo sig åt herr Sten den 30 mars 1472. Herr Magnus Gren dog snart, herr Ture Turesson drog sig tillbaka till det enskilda lifvet, den modige och outtröttligt verksamme Erik Karlsson gick till Finland att der kämpa mot ryssarne, som vid denna tid begynte blifva farliga grannar.

Det svenska rådet inledde underhandlingar om fred, men danskarne voro icke mycket benägna att gå dess önskningar till mötes. De dröjde att svara, de sökte gång efter annan uppskof. Omsider hölls ett möte i Kalmar, vid hvilket Sveriges ombud voro biskoparne Henrik Tidemansson i Linköping och Gudmund Nilsson i Vexiö, herr Erik Eriksson (gyllenstjerna), herr Erik Axelsson och herr Gustaf Karlsson samt väpnaren Arvid Trolle. Beslutet, som fattades den 2 juli efter ungefär tre veckors underhandlingar, innehöll, att fred och förbund skulle råda mellan rikena, att en del af Tottarnes förläningar i Danmark skulle åt dem öfverlemnas, om andra åter skulle senare en afgörande dom fällas, och skulle på samma gång afgöras, huru vida drottning Dorotea, såsom hon påstod, egde ännu någon rätt till det svenska område, som hennes förste gemål hade lemnat henne som morgongåfva. Samma domare, hvilka skulle sammanträda den 10 juli 1473 i Kalmar, skulle afdöma alla andra tvistefrågor mellan de tre rikena och slutligen äfven afgöra, om konung Kristiern egde någon rätt till Sveriges rike; om domen bejakade detta, skulle svenskarne utan invändningar underkasta sig.

Detta möte öppnades på utsatt dag och varade något mera än en månad, freden bekräftades, men alla andra frågor uppskötos till det följande året, utom Tottarnes sak; konung Kristiern uppfylde nämligen till en del deras fordringar. Ett nytt möte hölls i augusti 1474, men förklarade sig icke kunna uträtta något, emedan konung Kristiern icke var tillstädes, så att han kunde gifva nödiga upplysningar. Ett nytt möte utsattes till den 10 juli 1476.

Konung Kristiern hade lemnat sitt land för nära två år. Han vallfärdade till Roma, men inledde under tiden underhandlingar med hvarjehanda furstar för att kufva Sverige, minska de andliges inkomster och krossa de fria städernas makt. Hvad särskildt Sverige anginge skulle påfven lysa det i bann, kejsaren och konungen i Polen skulle hindra sjöstäderna i sina riken från all handel med Sverige; Polen, Pommern och Mecklenburg skulle utrusta en flotta, konungen af Skotland, konung Kristierns måg, skulle landsätta trupper i Norge och genom detta land bryta in i Sverige. Ingen underhandling med

svenskarne skulle få föras; den som vågade förorda en sådan skulle aflifvas, och när Sverige hade blifvit eröfradt, skulle allt ridderskapet jagas från dess gods, förjagas eller aflifvas, alla bönder i Dalarna skulle utrotas och deras land upplåtas åt kolonier af vilda skottar, i Stockholm skulle de förnämsta borgarne afrättas, de öfriga fördrifvas och staden öfverlåtas åt främlingar. Ingen andlig man skulle vidare få hafva någon verldslig makt, aldrig besitta en borg eller fäste, utan skulle biskoparne nöja sig med en boning vid sidan af domkyrkan. Erkebiskopen skulle icke hafva större inkomster än att han kunde underhålla tolf eller fjorton hästar, en biskop kunde nöja sig med fem. Alla medlemmarne i ett domkapitel skulle äta vid samma bord och ingen af dem fick hafva mer än en sven. Slutligen skulle alla kyrkans inkomster, som i följd af dessa inskränkningar blefvo öfverflödiga, indragas under kronan. Städerna skulle mista sina fri- och rättigheter; landets furstar skulle i dem hafva all makt, äfven att efter behag tillsätta rådet. En af konung Kristierns sekreterare röjde efter dennes död alla dessa planer för herr Sten. Konung Kristiern lefde nämligen icke så länge, att han fick se dessa högtflygande planer förverkligas, men på sin dödsbädd yppade han dem för drottning Dorotea och sin son Hans och lade dem på hjertat att sörja för deras utförande.

Den enda frukten af konung Kristierns utländska resa blef en bannlysning. Under sin vistelse i Roma klagade han deröfver, att svenskarne envist undanhöllo drottning Dorotea hennes morgongåfva, och Sixtus IV förordnade om förhör med dem som icke ville uppfylla drottningens fordringar samt hotade det svenska folket med bannlysning, derest det icke ville på nytt underkasta sig konung Kristiern. Drottning Dorotea reste sjelf till Roma, för att utverka mera afgörande mått och steg. Herr Sten Sture sände då till den helige fadern prestmannen Hemming Gad för att inlägga en gensaga. En tid vann han gehör hos påfven, och då upphäfdes bannet, en annan tid vunno drottningens föreställningar öfverhanden och då förnyades bannlysningen. Den tid var dock nu förbi, då man fäste synnerlig vigt vid påfvens bestraffningar.

Så snart konung Kristiern hade återkommit till sitt rike, skyndade han att (januari 1476) afsluta förlikning. I augusti hölls ett unionsmöte i Kalmar och fyra der utsedda ombud, biskop Hans Marqvardsson i Skara, riddarne Gustaf Karlsson och Åke Jönsson samt väpnaren Arvid Trolle, sändes till Ronneby för att der fortsätta underhandlingarna med konungen. De lofvade, att nästa år skulle hela Sverige å nyo hylla honom, hvaremot han lofvade att akta Sveriges lag, att icke bortgifva eller återtaga län utan rådets samtycke, att icke, så vida icke rådet fann det vara nödigt, bortgifva några pantlän, att öfverskottet af rikets skatt skulle stanna inom riket, att svenska män skulle väljas till drotsete, marsk och kammarmästare (skattmästare), att inga utländingar skulle bekläda embeten vid hofvet eller i städerna, ej heller erhålla pastorat, som konungen hade att bortgifva, att han icke skulle blanda sig i tillsättningen af biskopar och andra prelater, samt att efter hans död skulle de tre rikenas

åd samlas i Halmstad eller Kalmar för att utse efterträdare. Årligen skulle vå rådsherrar från hvart rike sammanträda, omvexlande i Halmstad, Ny ödöse[1] och Kunghäll, för att handlägga gemensamma ärenden. Så snart onungen hade blifvit åter antagen, skulle han betala sina skulder i Sverige amt till Sverige öfverlemna Gotland och ett litet område i närheten af Bohus, å hvilket svenskarne gjorde anspråk. I maj 1477 utfärdade konungen en krifvelse till alla Sveriges inbyggare, i hvilken han förnyade sin begäran tt åter hyllas och sina löften. På ett möte vid midsommarstiden skulle hyllingen ske.

287. Heliga tre konungars (vanligen kalladt Kristiern I:s) kapell i Roskildes domkyrka. Med Kristian III:s och Frederik II:s minnesvårdar.

Detta möte kom emellertid icke till stånd och under de fyra år, som örflöto innan konung Kristiern dog, vidtog han inga åtgärder för att återinna Sverige, utan synes hafva godkänt de rådande förhållandena.

Konung Kristierns förhållande till Slesvig och Holstein hade i väsentlig ån vållat hans olyckor i Sverige. De stora summor, för hvilka han hade öpt sig rätten till dessa områden, tvungo honom till utpressningar, hvilka ickte en allmän förbittring och gåfvo den yttre anledningen till brytningen ellan honom och erkebiskop Jöns Bengtsson, hvilken brytning till sist ledde

[1] Lödöse hade vid denna tid blifvit flyttadt till en ort närmare hafvet.

till förlusten af den svenska kronan. När denna var förlorad, hindrades konungen från att uppträda med den kraft och skyndsamhet, som han annars gerna använde, genom de invecklade förhållandena till ridderskapet i hertigdömena samt till sin broder grefve Gerdt af Oldenburg, hvilken fordrade att utfå den penningsumma, för hvilken han förklarat sig villig att afstå sina arfsanspråk på de tvenne länderna, och, då konungen icke kunde utbetala den, hugnades först med att nämnas till deras föreståndare och sedan med att göras till länsherre till båda länderna närmast under konungen och öfver de andra länsinnehafvarne. Den makt, som på detta sätt hade blifvit lagd i hans händer, missbrukade han och mottog för egen räkning hyllning af landtbefolkningen, hvilken hårdt förtrycktes af den egenmäktiga adeln. Konungen tvang dock brodern genom kraftigt uppträdande och några veckors fängelse att afstå från sina hersklystna planer och att draga sig tillbaka till Oldenburg. Till värn mot honom ingick konungen (1469) ett förbund med Hamburg och Lübeck samt med ständerna i Holstein och Slesvig — ett förbund genom hvilket han erkände sina undersåtar som en sjelfständig makt. Detta allt hade skett, innan konungen företog det krigståg till Sverige som lyktades med slaget på Brunkeberg. Efter denna tid måste han bekämpa adelsmännen för deras nyss antydda våldsamheter: de aflifvade eller lemlästade bönderne på det råaste sätt, under det de utsögo all deras förmögenhet. Konungen uppträdde som en hämnare för de förtryckte, men med en hänsynslöshet, som framkallade och underhöll en förbittring, hvilken icke vågade visa sig i öppen handling. Till sist, år 1480, pantsatte han de tvenne länderna hos sin gemål, den omtänksamma, strängt hushållande drottning Dorotea, hvilken under alla dessa förvecklingar var honom till en kraftig hjelp i råd och dåd, men nu helt visst sträfvade efter att åt den yngre sonen Frederik förvärfva fast fot i hertigdömena.

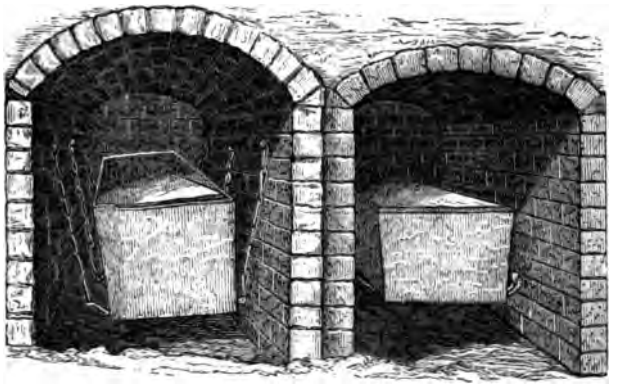

288. Konung Kristiern I:s och hans drottning Doroteas graf i Roskildes domkyrka.

Förhållandet till Slesvig och Holstein inverkade icke allenast på konung Kristierns förhållande till Sverige, utan bestämde äfven i väsentlig mån hans ställning gent emot hanseståderna. Väl insåg han de faror deras öfvermakt skulle medföra, men tidtals kunde han icke undvara dem och måste då göra eftergifter. Han var, såsom vi hafva sett, icke mycket noggrann med att hålla slutna fördrag, men hans behof af hansan var så stort, att fördragsbrotten mycket hastigt måste följas af nya öfverenskommelser.

289. Oldenburgska hornet [1].

[1] Detta horn af silfver förfärdigades af Daniel Areteus från Korvey för konung Kristiern, ken hade ämnat det som en gåfva till de helige tre konungar i Köln, derest det hade lyckats om att mäkla fred mellan erkebiskopen i denna stad och dervarande domkapitel. Som fredsclingen misslyckades, blef hornet aldrig aflemnadt, utan fördes först till Oldenburg och sedan Kjöbenhavn, der det nu förvaras på Rosenborgs slott.

Verksam, modig, ifrig att fullfölja sina ärelystna planer och begärlig efter yttre glans och inflytande, men derjemte en man, som ej höll sitt ord och icke drog sig för att, blott han kunde vinna hvad han eftersträfvade, använda förräderi, svek och osanningar, en man slutligen som för sina egna storhetssträfvanden icke hade tid att sörja för sina länders sannskyldiga bästa, som icke insåg att just deruti skulle den säkraste underpanten för hans egen storhet ligga — sådan var konung Kristiern. Han icke blott understöddes i sina sträfvanden, utan äfven eggades till deras fullföljande af sin gemål, mot hvilken en ganska stor förbittring rådde i Sverige. Ett klart hufvud och fast beslutsamhet voro hennes goda egenskaper, men de användes förnämligast för att vinna makt och öka hennes penningtillgångar.

Den 21 maj 1481 afled konung Kristiern I och begrofs i Roskilde i de heliga tre konungars kapell, hvilket han låtit uppbygga vid sidan af dervarande domkyrka. Fjorton år senare (1495) jordades hans gemål vid hans sida.

Sveriges förhållande till de östra grannarne. 1471—1481.

Finland. — Tottarne. — Livländska orden. — Novgorod. — Ryssland.

I Finland herskade efter Karl Knutssons sista regeringstillträde Tottarne. Att hafva sitt län i Finland var visserligen i följd af afståndet detsamma som att vara skild från ett verksammare ingripande i Sveriges politiska tilldragelser, men till ersättning kunde det tjena, att de finska länen voro mycket inbringande. Antalet af frälsemän i denna afsides liggande del af Sverige var jemförelsevis ringa, hvaraf följde, att en finsk länsherre fick uppbära skatter af nästan alla länets inbyggare.

För den, som hade ett dådkraftigt lynne, medförde en förläning i Finland vida större tillfälle till verksamhet än besittningen af ett län i sjelfva Sverige. I Finland, särskildt öster ut, hade man ociviliserade grannar och måste derför lefva så godt som på ständig krigsfot, hvilket gälde nu mycket mer än förr, sedan i Ryssland hade bildat sig ett rike, som sökte tillegna sig den vesterländska bildningens goda, men just derigenom vann äfven större förmåga att skada sina lärmästare.

Axelssönerne hade en viss benägenhet att bilda en stat i staten. De verkade troget tillsammans och omständigheterna gynnade dem. Vid den tid, som nu syselsätter oss, var herr Erik Axelsson herre öfver hela östra Finland, hvilket var lagdt under fästena Viborg och Tavastehus. I vester om honom satt brodern Laurens som herre på Raseborg, och det var båda lätt att underhålla lifliga förbindelser med den tredje brodern herr Ivar på Gotland.

Sedan de dragit sig tillbaka från deltagandet i Sveriges regering, under det de lefde i mer eller mindre öppen ofred med konung Kristiern, sökte de ett fält för sin företagsamhet i östern och fingo ett sådant allra först genom den oreda som herskade i den livländska orden och inom dess område.

En herr Johann von Wolthausen hade år 1470 blifvit utsedd till livländsk andmästare, men blef efter allenast ett års styrelse afsatt och kastad i fängelse. Hans broder Ernst reste sig mot den nyvalde landmästaren och sökte . Sverige bundsförvandter. På hans begäran och med bifall af det svenska rådet — så uppgafs åtminstone — skrefvo herrar Ivar och Laurens Axelsöner till den tyska ordens högmästare, hvilken vid denna tid icke hade något att säga öfver ordens livländska afdelning, med fordran, att han skulle återinsätta herr Johann i hans embete. Då detta icke ledde till någon påföljd, förklarade herrar Erik Axelsson och Ivar Axelsson hösten 1473 krig mot den livländska orden. Reval och Narva fingo svensk besättning och det svenska rådet ingick ett förbund med den ränkfulle erkebiskopen Silvester i Riga, hvilken, såsom hans företrädare, lefde i ett mycket spändt förhållande till ordensriddarne. Herr Johann von Wolthausen afled i sitt fängelse år 1476, och sedan sålunda det yttre skälet till kriget var undanröjdt, ingicks mellan erkebiskopen och orden ett tioårigt stillestånd år 1477.

290. Olofsborgs (Nyslotts) fäste i vestra Karelen (det nuvarande Savolaks) i Finland.

Freden varade dock icke länge. Redan år 1478 afslöts ett nytt förbund mellan erkebiskopen i Riga och det svenska rådet, hvilket samma år öfversände en härskara till Livland. Men denna var för svag att uträtta något, i synnerhet som den icke fick tillbörligt understöd af erkebiskopen och dennes anhängare. Svenskarne måste nedlägga vapen, med rättighet att få vända åter till sitt land, så snart våren medgaf en sjöresa, och erkebiskopen jemte hela hans domkapitel kastades i fängelse.

Hvilka planer Tottarne och det svenska rådet hade med afseende på Livland, känna vi nu icke, men det veta vi, att de icke ledde till något resultat, lyckligtvis utan någon synnerligen stor uppoffring af folk och penningar.

Af vida större vigt voro de krigiska företagen på Finlands gräns; de ifsågo ett försvar af svenskt land och svensk odling.

Ett stillestånd med Novgorod, som afslöts år 1468, gick till ända år 1473. Tydligen var man i Finland beredd på nya fiendtligheter. Herr Erik Axelsson anlade år 1475 ett fäste vid Saima, hvilket han kallade Olofsborg

(fig. 290), och samma år började ryssarne fiendtligheter. En skatt utskrefs i Sverige och hjelptrupper utrustades, men redan det följande året (1476) afslöts ett stillestånd med storfursten Ivan Vasiljevitsj.

Gränsfejden begyntes på nytt af ryssarne år 1478, och år 1480 hämnades herr Erik Axelsson med omfattande härjningar på den ryska sidan. Han afled emellertid år 1481, egenmäktigt öfverlemnande de län han innehade åt sina två bröder. Herr Laurens fortsatte kriget, men afslöt i början af år 1482 ett nytt stillestånd. Han afled 1483, och i kraft af herr Erik Axelssons sjelfrådighet, hvilken det svenska riksrådet icke genast mäktade afstyra, var nu herr Ivar Axelsson herre öfver Finland.

Förhållandet till honom blef vid denna tid för Sverige vida vigtigare än fejden mot ryssarne.

Förhållandena till danske konungen Hans och herr Ivar Axelsson. 1481—1487.

Junker Hans' hyllning till Sveriges och Norges konung. — Möte i Kalmar mellan danska och svenska rådsherrar, augusti 1482. — Norska rådet väljer särskild riksföreståndare. — Halmstads recess, januari 1483. — Hans krönes till Danmarks och Norges konung samma år. — Ivar Axelsson (Tott). — Kalmar recess, september 1483. — Möte i Kalmar, augusti och september 1484. — Upplopp i Stockholm, november samma år. — Uppror i Vestergötland. — Livländska orden och Riga. — Ivar Axelsson (Tott). — Sten Sture och hansan. — Hansestäderna och konung Hans. — Sjöröfveriet i Östersjön och Vesterhafvet. — Drottning Doroteas död (i november 1495).

Konung Kristierns äldste son Johan eller, såsom han sjelf kallade sig, Hans var född år 1455 och hade år 1478 gift sig med furstinnan Kristina, dotter af den sachsiske kurfursten Ernst; deras äktenskap hade redan innan tronledighet inträffade blifvit välsignadt med en son, den i nordens historia ryktbare Kristiern den omilde. Hans hade länge varit den ende sonen, men år 1471 födde drottning Dorotea en andre son, som erhöll namnet Frederik och blef moderns älskling, hvilken hon ville tillskynda hvarjehanda fördelar på den äldres bekostnad. Samtiden hade detta förhållande sig väl bekant, och ryktet, som öfverdrifver allt, visste berätta, att drottningen hade försökt att med gift rödja den äldre af sina söner ur vägen.

Junker Hans hade år 1458 blifvit hyllad till faderns efterträdare i Sverige och Norge och i öfverensstämmelse dermed antog han genast efter faderns död titeln »korad konung af Danmark och Sverige, arfkonung af Norge, hertig af Slesvig och hertig af Holstein, Stormarn och Ditmarsken, grefve af Oldenburg och Delmenhorst». Men detta svenska konungaval kunde dock, efter allt som sedan dess inträffat, anses ogiltigt. Sveriges lag visste intet af ett konungaval annat än för det fall att tronen var ledig, men efter som med folkets valrätt alltid hade varit förenadt ett visst undseende för arfsgrundsatsen, hade alltid den regerande konungens son större utsigter än alla andra att vid ett blifvande val komma i åtanke, och det hade förut händt, t. ex. under

g Magnus Erikssons tid, att man åt den regerande konungen gaf löfte
:er hans död välja sonen. Så hade äfven skett i Skara år 1458, och
da man dervid kunde anmärka var, att hvarken konung Kristiern eller
ion kunde anses som inrikes födda män, hvilket dock landslagen for-

Det val af lagmännen och andra
för folket som man sedan dess
git kunde ej heller upphäfva la-
ydliga bud. För öfrigt hade det band
blifvande konungavalet, som man
le underkastat sig, hos folket väckt
t missnöje. Sedan dess hade emel-
konung Kristiern blifvit afsatt och
dt som Sveriges fiende, och det kun-
e gerna vidare komma i fråga, att
arne vid ett nytt konungaval skulle
sig bundna af sitt löfte till sin för
konung, för närvarande fiende, att
ians son. Också ansåg konung Kri-
sjelf löftet om sonens val förfallet,
han år 1476 sökte återvinna den
a kronan, talade han om ett nytt
gaval efter sin död. Detta å ena
och å den andra junker Hans' och
ıska unionsvännernes begär att un-
a hans antagande i alla tre rikena
tt derför hålla på 1458 års tron-
al gjorde den politiska ställningen
och invecklad.

Danska rådet, som vid föregående
en hade förhastat sig genom att
a ett särskildt konungaval, iakttog
l en början större försigtighet. I
i 1482 sammanträdde i Kalmar
:a och svenska rådsherrar; de
ıskommo om fred mellan rikena och
ırening dem emellan under en ko-
de bestämde äfven några vilkor,
borde uppfyllas af den konung som
komma att väljas, men svenskarne
:e att redan nu företaga ett val, all-
nd inga norrmän voro närvarande.

291. Konung Hans. Stenrelief i kungliga biblioteket i Kjöbenhavn.

mötets slut foro några af det svenska rådets medlemmar till Kjöbenhavn,
ingen och junker Hans hade intet att invända mot de framställda vilkoren
ın beslöt, att ett unionsmöte skulle hållas i Halmstad den 13 januari 1483.

Det var så mycket nödvändigare för svenskarne att afbida norrmännens deltagande, som det norska och det svenska rådet hade på förhand kommit öfverens om att i valsaken handla gemensamt. Danskarne sökte särskildt bearbeta norrmännen, och stormännen derstädes gjorde icke synnerligen starka invändningar, men utsigterna till enighet förmörkades, då det norska rådet, i följd af bohusläningarnes klagomål, kallade inför sig den danske fogden på Bohus och denne vägrade att hörsamma kallelsen. Rådet valde då riddaren herr Johan Svalesson Smör till riksföreståndare och belägrade Bohus. Till svenska rådet skref det, för att bedja detta låta bevaka vägarna förbi Elfsborg och Ny Lödöse. Danskarne voro missnöjda öfver denna belägring, men svenskarne rådde norrmännen att laga så, att Bohus anförtroddes åt en norsk man eller åtminstone att ett stillestånd afslötes, under hvilket den danske fogden icke fick befatta sig med länets förvaltning. Det synes ock, som om danskarne i denna sak fått gifva efter.

292. Drottning Kristina. Stenrelief i Kjöbenhavn (jfr fig. 291).

På utsatt tid kommo danska och norska radsherrar till Halmstad, men de svenska ombuden dröjde. Herr Sten hade fått ett anfall af sin ögonsjukdom och hade af den anledningen stannat i Vadstena. Herrar Ture Turesson och Åke Jönsson (Svarte Skåning), Karl Bengtsson (vinstorpaätt) och vestgötalagmannen Lindorm Björnsson anlände omsider, men sade sig icke vara bemyndigade att deltaga i ett konungaval, utan begärde ett nytt möte. Ett sådant utsattes till den 15 augusti, och till församlingsort utsågs å nyo Kalmar. Men danskar och norrmän hade innan de lemnat Halmstad, genom den s. k. Halmstads recess af år 1483 (hvilken junker Hans skyndade att stadfästa), uppgjort närmare bestämmelser för den blifvande konungens myndighet: rikena skulle hafva egen förvaltning och lagskipning, i de riken, der konungen för tillfället icke vistades, skulle några af rådet föra regeringen, ombud för de tre rikenas råd skulle hvart år sammanträda för att tillse, huru vida recessens bestämmelser iakttogos, och för att bilägga möjligen upp-

kommande tvistigheter mellan rikena. Nya medlemmar fingo icke intagas i rådet utan de förut varandes samtycke; bortgåfve konungen ett län, måste han rätta sig efter den mening, som de förnämligaste männen i trakten uttalade; adeln skulle hafva rätt att befästa sina gårdar samt uppbära de böter som idömdes dess underhafvande och tjenare och som enligt lagen skulle tillfalla konungen. Hvarken konungen eller drottningen eller ofrälse — de kallas i recessen ofria män — fingo genom köp eller pantning förvärfva sig något frälsegods. Åt de andlige gafs frihet från verldslig dom, från tillsyn å regeringens sida och från skattskyldighet. Åt borgerskapet lofvades, att utländska köpmän skulle icke få några privilegier utan riksrådets medgifvande. Detta sista var stadgadt till förmån för Norge, på hvars bekostnad särskildt konung Kristiern hade gifvit mansan dryga privilegier. För öfrigt begärde de norska ombuden, att det norska rådet icke skulle behöfva sammanträda mer än en gång hvart annat år — i sanning en liknöjdhet som bildar en slående motsats till svenskarnes lifaktighet inom det politiska området och deras obenägenhet att mista något af sitt inflytande öfver landets öden. De vilkor man bjöd den blifvande konungen voro icke de mildaste; det stadgades till och med, att om konungen utan föregående dom beröfvade någon hans frihet eller egendom och icke ville rätta sig efter de föreställningar som gjordes häremot, skulle man icke längre vara honom skyldig tro och lydnad.

293. Lindorm Björnssons sigill (vinge).

Ehuru man i Halmstad 1483 hade godkänt de svenska ombudens vägran att då företaga val af konung och ehuru man hade kommit öfverens om ett nytt möte senare på året, då valet skulle ske, skyndade nu danskarne att hylla konung Hans: han och hans gemål kröntes i Kjöbenhavn, den 18 maj 1483. Det norska rådet, som ännu året förut hade förklarat att unionen icke hade burit några goda frukter, följde inom kort det exempel som danskarne hade gifvit: Hans kröntes i Trondhjem till Norges konung den 20 juli.

294. Öfversidan af Lindorm Björnssons sigillstamp i silfver[1].

I Sverige hade man under den tid, som hade förflutit sedan konung Kristierns död, haft mycket bryderi i följd af herr Ivar Axelssons hersklystnad. Vi hafva sett, huru han hade förstått att sätta sig i besittning af Finland, hvilket var betänkligt icke blott derför, att hans makt blef så stor, utan äfven derigenom, att han lät sina underfogdar förvalta länen, så att det af sin östra granne ständigt hotade landet alldeles saknade hvad det så väl behöfde, en kraftig styresman som personligen vakade öfver dess försvar. Också hade herr Sten Sture, så snart han sport herr Erik Axelssons död och hans sätt att förfoga öfver länen, skyndat öfver till Finland, för att der ställa till

[1] Denna stamp, funnen i jorden utanför Borgholms slott, vid sidan af skeletten af en karl och en häst, förvaras i statens historiska museum.

rätta, men han förmådde intet, när Tottarnes fogdar vägrade att afstå slotten. Det svenska rådet sände till herr Ivar hans fränder herr Gustaf Karlsson, Arvid Trolle och Nils Eriksson (gyllenstjerna), konung Karls dottersson och fader till den sedermera fräjdade fru Kristina, den yngre Sten Stures maka, för att bedja herr Ivar infinna sig vid ett möte, der frågan kunde afhandlas. Han kom icke, men sände i stället ett bref, i hvilket han mycket klagar öfver herr Sten. Något senare (hösten 1481) infann han sig dock på ett möte i Nyköping, der han lofvade att återlemna de finska länen, men han dröjde med löftets infriande, så att herr Sten måste uppsöka honom på Gotland (juni 1483), då han verkligen afstod Finland, med undantag af Raseborgs län, mot Öland som län för lifstiden utan all redovisningsskyldighet. För öfrigt innehade han Stegeborgs län samt Aska och Åkerbo härad i Östergötland, Svartsjö län samt Enköping och Åsunda härad i Upland, Gestrikland och Ångermanland. Hans årliga inkomster af de svenska länen uppgifvas i fortsättningen af rimkrönikan till 12 000 mark (förmodligen penningar, alltså inemot 400 000 kronor). Det oaktadt sökte han öka sina inkomster genom sjöröfveri.

Ehuru herr Ivar så väl genom sitt beteende som redan genom sin egenskap af betydande dansk länsherre borde hafva varit misstänkt, utsågs han till ett af Sveriges ombud vid kalmarmötet i augusti 1483. Efter ganska långvariga öfverläggningar utfärdades den 7 september mötets beslut, den s. k. Kalmar recess, genom hvilken konung Hans antogs till konung öfver Sverige, derest han ville antaga och fullborda alla de artiklar som blifvit beslutna vid halmstadsmötet och sedan dess af konungen besvurna, och som nu »något förbättrades efter Sveriges rikes läglighet, nytta och gagn». Konungens stadfästelse skulle vara gifven senast den 15 augusti 1484 och skulle han vid samma tid genom ombud ur det danska och norska rådet till Sverige öfverlemna Gotland samt ett omtvistadt område vid Bohus. Konungen skulle icke på något sätt tillfoga herr Sten Sture, herr Nils Sture, herr Ivar Axelsson eller deras arfvingar eller andra Sveriges inbyggare något ondt för det motstånd, som de gjort mot hans föräldrar, ej heller skulle några anspråk göras på återbärande af det som fru Doroteas mycket omtvistade morgongåfva under krigsåren hade afkastat, och skulle bannlysningssaken mot herr Sten alldeles nedläggas. Öfver hela riket skulle räfsteting hållas, i hvilka äfven domkapitlen skulle vara representerade, och skulle i hvar lagsaga finnas, i enlighet med landslagens stadgande, en konungsnämd (jfr s. 8). Rikets skatt skulle förvaras på Stockholms slott, konung Kristierns skulder till landet skulle betalas. Konungen skulle tillbringa vexelvis ett år i hvart rike och fick då föra med sig fyra hofmän och dessutom småsvenner, men i öfrigt skulle alla högre embeten liksom alla län öfverlemnas åt inländska män; ingen utländing fick bekläda något embete i städerna. De som hade pantlän skulle njuta dem utan någon tjenstskyldighet eller annan tunga; lika litet som de hvilka hade län på tjenst eller de andlige finge betungas med någon inqvartering. Ej heller voro städerna skyldiga att mottaga någon sådan

annat än mot betalning, så vida icke konungen sjelf vore närvarande. Fyra af rikets råd (två prester och två lekmän) skulle hafva slottslofven och de skulle under konungens frånvaro förestå regeringen. De stora herrarne hade icke blott rätt att befästa sina gårdar, utan äfven att förvägra konungen eller hans ombud inträde, derest de visste sig vara inför konungen anklagade o. s. v. Det var ett fullständigt rådsregemente hvilket lemnade konungen allenast ringa makt öfrig. Äfven med denna inskränkning i konungens myndighet ville icke herr Sten Sture gå in på att taga Hans till konung, men han öfverröstades af de andra svenskarne, som voro närvarande, och nödd satte han sitt sigill under recessen[1]. Om de vid mötet fattade besluten underrättade herr Sten borgmästare och råd i Stockholm; det heter i brefvet, att Hans skulle innan han antogs till konung betala sin faders skulder och gifva både fattiga och rika ersättning för den skada de lidit, och skulle vid kalmarmötet 1484 de tre rikenas råd döma öfver Sveriges anspråk på Gotland och området vid Bohus.

Förhållandet mellan herr Sten och Stockholms stad var vid denna tid icke det bästa. Under det han i början af sommarn vistades på Gotland för att dagtinga med herr Ivar Axelsson, hade herr Sten Kristersson (oxenstjerna) slagit ihjäl en borgare, och i följd deraf råkade stadens borgerskap i uppror. Fru Ingeborg, herr Sten Stures maka, gick sjelf från slottet för att på rådstugan göra förbön för våldsverkaren, som hade sökt en fristad i gråbrödernes kloster, men just som hon kommit fram till rådhuset, blef hon af folkmassan trängd och kullslagen. Först i november månad tillförsäkrade riksföreståndaren staden förlåtelse för detta öfvervåld mot hans maka, och staden måste lofva att alltid vara herr Sten trogen.

Vid samma tid gaf det svenska rådet åt herr Hans Åkesson (Tott) Kalmar slott med underlydande område som län för lifstiden och lofvade att utverka en stadfästelse på denna förläning af den furste, »som varder vald till en herre och konung öfver riket». Så mycket höll man i Sverige derpå, att recessens samtliga vilkor skulle uppfyllas, innan konung Hans fick tillträda regeringen, att det beramade hyllningsmötet betraktades som ett valmöte. Någon hyllning eller något val förekom icke vid sammanträdet i Kalmar i augusti och september 1484. Der bestämdes allenast att fred och endrägt skulle råda mellan de tre rikena »under en herre och konung», men huru denna union skulle sättas i verket lemnades osagdt. Konung Hans uppgaf visserligen icke sina anspråk, men han lät det anstå med deras förverkligande.

Herr Ivar Axelsson hade å Sveriges sida deltagit i 1484 års unionsmöte, men hur litet allvar han hade med sina trohetsförsäkringar till herr Sten Sture, visade han kort derefter. I november 1484 tillställde han nämligen ett

[1] De öfriga svenskarne som deltogo i beslutet voro biskop Henrik i Linköping, riddarne Ivar Axelsson, Åke Jönsson (Svarte Skåning), lagman i Södermanland, Ture Turesson (bjelke), lagman på Öland, Hans Åkesson (Tott), lagman i Nerike, väpnarne Arvid Trolle, lagman i Östergötland, Karl Bengtsson (vinstorpaätt), Magnus Karlsson (ekaätt), Nils Klausson, Jörgen Åkesson (Tott) Svante Nilsson (Sture, natt och dag) och Arvid Knutsson (Store), lagman i Tiohärad.

upplopp i Stockholm, i hopp att kunna utränga herr Sten från styrelsen och insätta mågen Arvid Trolle till hans efterträdare. Ända sedan 1483 fortgick dessutom ett uppror i Marks och Kinds härad i södra Vestergötland, hvilket sträckte sig äfven till närliggande områden i samma landskap och i Småland. Några bönder hade sammanrotat sig och förmått de öfriga att upphöra med erläggande af alla skatter till höfvidsmannen på Öresten, Lindorm Björnsson. Detta fortgick ända till år 1486, då Lindorm, på rådets befallning, grep några af upprorsstiftarne, hvilka inställdes på Marks härads tingsplats inför herr Sten och några riksråd. Nämder från de två häradena förklarade de anklagade brottsliga och de dömdes till döden.

Under tiden hade fejden mellan Riga och erkebiskopsstolen derstädes å ena sidan och tyska orden å den andra åter upplågat. På senhösten 1483 skref den nyutnämde erkebiskopen Stefan Grube till herr Sten med begäran om understöd, hvarefter denne, våren 1484, skref till sina »kära grannar och vänner», rådet i Reval, med förslag att de gemensamt skulle bistå erkebiskopen, hvilken dock vid den tiden dog. Påfven nämde då till erkebiskop Mikael Hildebrand, en vän af orden, hvilken derför icke sågs med några blida ögon af staden Riga. Utsigterna att undvika en strid blefvo allt mörkare, det svenska rådet och staden Riga afslöto ett förbund hösten 1485. En svensk här under befäl af Nils Eriksson (gyllenstjerna) gick öfver till Riga, och anfall från den estländska sidan skulle företagas af Knut Posse och herr Ivar Axelsson. Man inskränkte sig dock till underhandlingar, och den svenska truppen kunde återvända i maj 1486, sedan fred blifvit sluten. På ordens begäran upphäfde visserligen påfven den ingångna öfverenskommelsen, men när underrättelse derom kom till norden, hade den svenska regeringen annat att tänka på. Den afslöt i november 1488 en fred med den livländska orden, som kort derefter fick herraväldet öfver den motspänstiga staden vid Düna. Ett år förut (november 1487) hade ett nytt stillestånd, på fem år, blifvit slutet mellan Sverige och Ryssland.

295. Vapnet i Matts Lydkes af herr Sten Sture och rådet år 1483 utfärdade sköldebref[1].

Det var förhållandet till herr Ivar Axelsson, som vid denna tid vållade den svenska regeringen det största bekymret. De holländska städerna klagade enträget öfver de sjöröfverier, till hvilka han gjorde sig skyldig, det svenska rådet anmanade honom gång efter annan att lemna köpmansskeppen

[1] Vapnet beskrifves i sköldebrefvet sålunda: »tre blå rosor och stjelkarna gröna uti ett hvitt fält i skölden och tre blå rosor, stjelkarna gröna, på hjelmen».

i fred, men han ville icke lyssna till några förmaningar och vägrade fortfarande att afgifva trohetsförsäkringar för sina svenska län, inom hvilka han för öfrigt tillsatte danska fogdar, som hos folket väckte mycket missnöje. Gång efter annan försökte herr Sten på fredlig väg att förmå honom till eftergift, men då detta icke lyckades, nödgades han i början af år 1487 att belägra Borgholm. Herr Ivar, som för tillfället befann sig der, förstod att smyga sig ut ur fästet och fara öfver till Visby. Östgötaallmogen belägrade Stegeborg, under befäl först af Knut Eskilsson (baner), sedan af Svante Nilsson (son af herr Nils Sture), åt hvilken fästet gaf sig i slutet af maj 1487. Raseborg uppgafs till Knut Posse. En svensk flotta löpte ut på Östersjön. Men den danska flottan hade också lupit ut och seglade på herr Ivars uppmaning till Visby. Herr Ivar underkastade sig nu konung Hans, som till slottshöfding på Visborg insatte skånske riddaren Jens Holgersen (Ulfstand). På återvägen hade konungen ett sammanträde med herr Sten Sture vid Öland, efter hvilket herr Ivar tvangs att återlemna Borgholms län åt det svenska rådet, som lemnade det åt herr Ivars måg herr Arvid Trolle.

Herr Ivar Axelsson dog hösten samma år på sitt slott Lillö i Skåne. Hans enka fru Magdalena, Karl Knutssons dotter, bosatte sig sedan i Söderköping, der hon afled 1495.

296, 297. Drottning Doroteas jagthorn.

Funnet vid Nola i Italien och förvaradt i hertigliga museet i Gotha.

Hansestäderna förhöllo sig stilla under hela fejden, ehuru herr Sten hade skriftligen underrättat dem om orsaken till fiendtligheterna och dessutom sändt den nyligen adlade stockholmsborgaren Matts Lydke (vapen, se fig. 295) till Tyskland, för att muntligen underhandla med hansan, i hvars fördel det onekligen borde hafva legat att få slut på herr Ivar Axelssons sjöröfverier. Men hansan bearbetades i ett mot Sverige fiendtligt syfte af så väl herr Ivar som af den danska regeringen, hvilken af denna anledning nu beqvämade sig till att åtminstone delvis tillfredsställa de tyska köpmännens anspråk på privilegier särskildt i Norge.

På längden kunde dock icke något godt förhållande råda mellan köpmännen och konung Hans, emedan denne i allt för hög grad delade de samtida stormännens benägenhet att genom rof skaffa sig vinning. En norrman Axel Olafsson, hvars far hade mördats af hanseaterne, utrustade kaparfartyg, med förbindelse att till konungen öfverlemna en viss del af vinsten, och han tvang på detta sätt hansestäderna att till sig utbetala en betydande skadeersättning. Hans syster fru Magdalena Olafsdotter på Vanås (i Skåne) syselsatte sig också med kaparhandtverket, och konungen utsände för egen räkning sjöröfvare, som svärmade omkring i Vesterhafvet. Så mycket ansåg han sig härmed vara i sin goda rätt, att när lübeckarne vågade taga ett danskt fartyg och afrätta en del af dess röfvarbesättning, lät han gripa alla lübeckare han kunde komma åt och lägga beslag på deras varor. Lübeckarne vidtogo naturligtvis liknande åtgärder, hvarpå man öfverenskom om förlikning, men konung Hans lär, när han antog att hans undersåtar och deras varor voro frigifna, åter hafva lagt qvarstad på all lübsk egendom i riket och fortsatte sjöröfveriet. Under intryck af allt detta hade herr Sten Sture och hansestäderna närmat sig hvarandra och ingingo år 1490 ett tioårigt vänskapsförbund, hvarjemte svenska regeringen något senare gaf Lübeck rätt att af svenska fartyg, som kommo in i dess hamn, upptaga en afgift som hjelp till utrustande af fredsskepp. Detta föranledde de danska sjöröfvarne att ofreda svenska fartyg, ehuru herr Sten kort förut hade afgifvit en skriftlig försäkran att han ville på det samvetsgrannaste hålla den fred som var sluten med konung Hans och hans rike. När sjöröfvarnes framfart blef allt för svår, sände han till Danmark för att begära ett unionsmöte, på hvilket denna och andra frågor kunde afhandlas, men konungen begärde att man skulle taga honom till konung i Sverige, så skulle sjöröfveriet upphöra.

Drottning Dorotea fortfor att hysa bitterhet mot herr Sten Sture och gjorde upprepade försök att å nyo få honom bannlyst samt företog till och med en ny romresa i sådant syfte. Påfvarne voro dock icke benägna att lyssna till hennes framställningar, och när herr Sten gjorde sig förtjent af kyrkan genom att bekriga ryssarne som år 1490, trots det rådande stilleståndet, härjade Finland, blef han alldeles fritagen från kyrkans straff.

Fru Dorotea dog den 25 november 1495 och begrofs i de heliga tre konungars kapell i Roskildes domkyrka.

Kyrkans, literaturens och konstens tillstånd. 1470—1496.

Erkebiskop Jakob Ulfsson. — Biskop Henrik Tidemansson i Linköping. — Brynjulf Gerlakssen i Skara. — Konrad Rogge i Strengnäs. — Strengnäs domkyrka. — Biskop Lydeka Abelsson i Vesterås. — Vesterås domkyrka. — Biskopar i Vexiö. — Kort Bitz och Magnus Nilsson i Åbo. — Biskopssynoden i Arboga 1474, den sista som under medeltiden hållits i Sverige. — Gudstjensten. — Kyrkliga stiftelser. — Klostren. — Katarina Ulfsdotters skrinläggning 1489. — Boktryckarkonsten i Sverige. — Undervisningen. — Upprättandet af Upsala högskola 1477. — Kyrkomålningar.

Af den svenska kyrkans biskopar voro vid denna tid de fleste mycket betydande. De utöfvade ett ganska stort inflytande på Sveriges öden, så mycket mera som de höllo troget tillsammans under sin mäktige ledare erkebiskop Jakob Ulfsson.

Denne, en man af adlig börd med en örnfot i sitt vapen, hade i utlandet vunnit magistergrad och tjenstgjorde sedan vid domkyrkorna i Upsala och Vexiö, till dess han år 1469 af påfven nämdes till erkebiskop.

298. Erkebiskop Jakob Ulfssons bild och vapen, broderade på en mässhake, som han år 1482 skänkt till Upsala domkyrka.

Han var en stark ande, rikt begåfvad, med mycken klokhet, med stor förmåga att styra, med mycken kärlek till fosterlandets förkofran, men derjemte allt för mån om makten och om egen vinning, hätsk mot den som stod honom i vägen, icke synnerligen noggrann i sina uppgifter, när det gälde att mot en ovän framkasta beskyllningar, hvilka han, van att väl föra pennan, förstod att göra sannolika. Sitt stift skötte han med mycken omsorg, omhuldade andliga stiftelser, gynnade Vadstena, ifrade för fru Katarinas helgonförklaring, utdelade aflat, anskaffade reliker, och ehuru han redan år 1501 sade sig vara tryckt af hög ålder och nära döden, finna vi honom flere år senare på visitationsresor i det vidsträckta stiftets nordligaste delar. Till sist kände han sina krafter svigta, han nedlade år 1514 sitt embete och tillbragte sina sista åtta år (till 1522) i det af herr Sten Sture och honom grundlagda kartusianerklostret Mariefred bredvid Gripsholm. Vi finna hans vapenmärke på månget af stiftets kyrkohvalf och på många åt gudstjensten helgade föremål. Den vackraste vård har han dock rest åt sitt minne genom sitt nit för den vetenskapliga undervisningen. Han fordrade af sina kaniker vetenskapliga studier, han grundlade högskolan i Upsala, och när i hans stift irrläror predikades, befalde han skolmästaren i Upsala att genom tjenlig undervisning motarbeta dem.

Biskop Henrik Tidemansson tillhörde i all sin tid östgötastiftet. I dess norra del var han född, sina tidigare tjenstår tillbragte han i Linköping

299. Linköpings domkyrka, högkoret.

s biskopsstol innehade han från 1465 till de sista dagarna af år 1500.
rartadt vitnesbörd om hans nit för kyrkans förhärligande i det yttre
: det under hans tid fullbordade koret i Linköpings domkyrka, hvilket
örjan blifvit uppfördt i romansk stil, men nu ombygdes af mästare,
le från Köln, i gotisk (fig. 299 och 300). En rimmad biskopskrönika
· hans för-
· i detta af-
inskrifter
fven för-
detsamma
sten, in-
korets yt-
, bär hans
köld med
, attribut
01). Sin
att hålla
öfver Vad-
loster sköt-
med drift
rde så täta
i staden,
ı fann det
att der åt
pföra ett
lt hus (fig.
Såsom de
: i medel-
örjan sörj-
: för an-
de af vä-
ch broar,
t han in-
ı glömde
n tillkom
ılets något
ldsligade
ırstar, der-
ıa än i dag
ıa af Mun-

300. Koromgången och ett kapell i Linköpings domkyrka.

, den fasta biskopsgård som han uppförde på en holme i Motala ström
r denna rinner ut ur Roxen.
amma begär att åt sig och sina efterträdare uppbygga fasta stenhus
dagen af skarabiskopen Brynjulf Gerlaksson, af hvars stenhus vid

Husaby nu qvarstår allenast föga mer än den ena väggen (fig. 307). Hög-

301. Biskop Henrik Tidemanssons vapen.

302. Mäster Gerlachs sten i Linköpings domkyrkas östligaste korkapell[1].

303. Biskopshuset i Vadstena.

tidssalen i det inre hade sina väggar smyckade med bilder af skarastiftets biskopar och under hvar bild fans en rimmad skrift, i hvilken biskopens öden och karakter omtalades. Under sin egen bild satte herr Brynjulf en from bön. Han valdes till biskop år 1478 och lefde till år 1505. (Hans vapen, se fig. 306).

Minnen af en vida större verksamhet hafva vi efter **Konrad** eller **Kort Rogge**, en borgarson från Stockholm, hvilken från erkedjäknedömet i Upsala kallades till biskopsembetet i Strengnäs och sedan förvaltade detta med kraft i något mer än två årtionden (1479—1501). Under honom fullbordades **Strengnäs** domkyrka (fig. 308) och dess altare pryd-

[1] Inskriften: Magister Gierlac[us] de Colonia fecit istam capellam, orate p[ro] me (Magister Gerlach från Köln lät göra detta kapell, bedjen för mig).

med dyrbara konstverk, af hvilka stod främst det dyrbara i Bruxelles tade altarskåpet, hvars målningar synas vitna om en Rogier van der jdes mästarhand (fig. 309). Bland målningarna i Floda kyrka ses bisko-

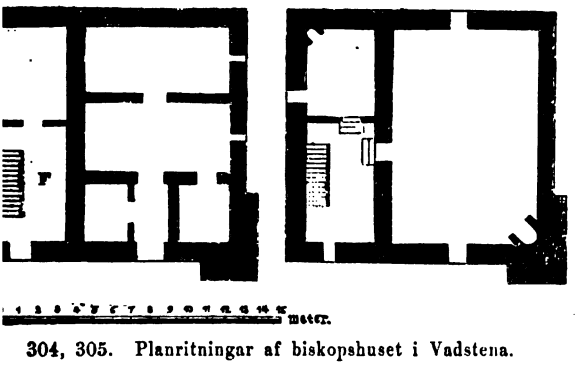

304, 305. Planritningar af biskopshuset i Vadstena.

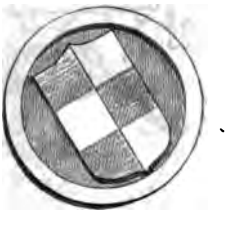

306. Biskop Brynjulfs vapen.

i vapensköld, tvenne korslagda horn (det s. k. kylevapnet). Äfven upp- e biskop Konrad det starka stenhuset på Tynnelsö, hvilket var rikligen för- med vapen och således kunde i nödfall gifva ett säkert skydd.

307. Ruinen af biskopshuset vid Husaby i Vestergötland.

Något tidigare faller Lydeka Abelssons biskopsdöme. Han var kyrko- e i Munktorp och kallades derifrån till biskopsstolen år 1465.

Under hans tid (1465—1487) ombygdes koret i Vesterås domkyrka

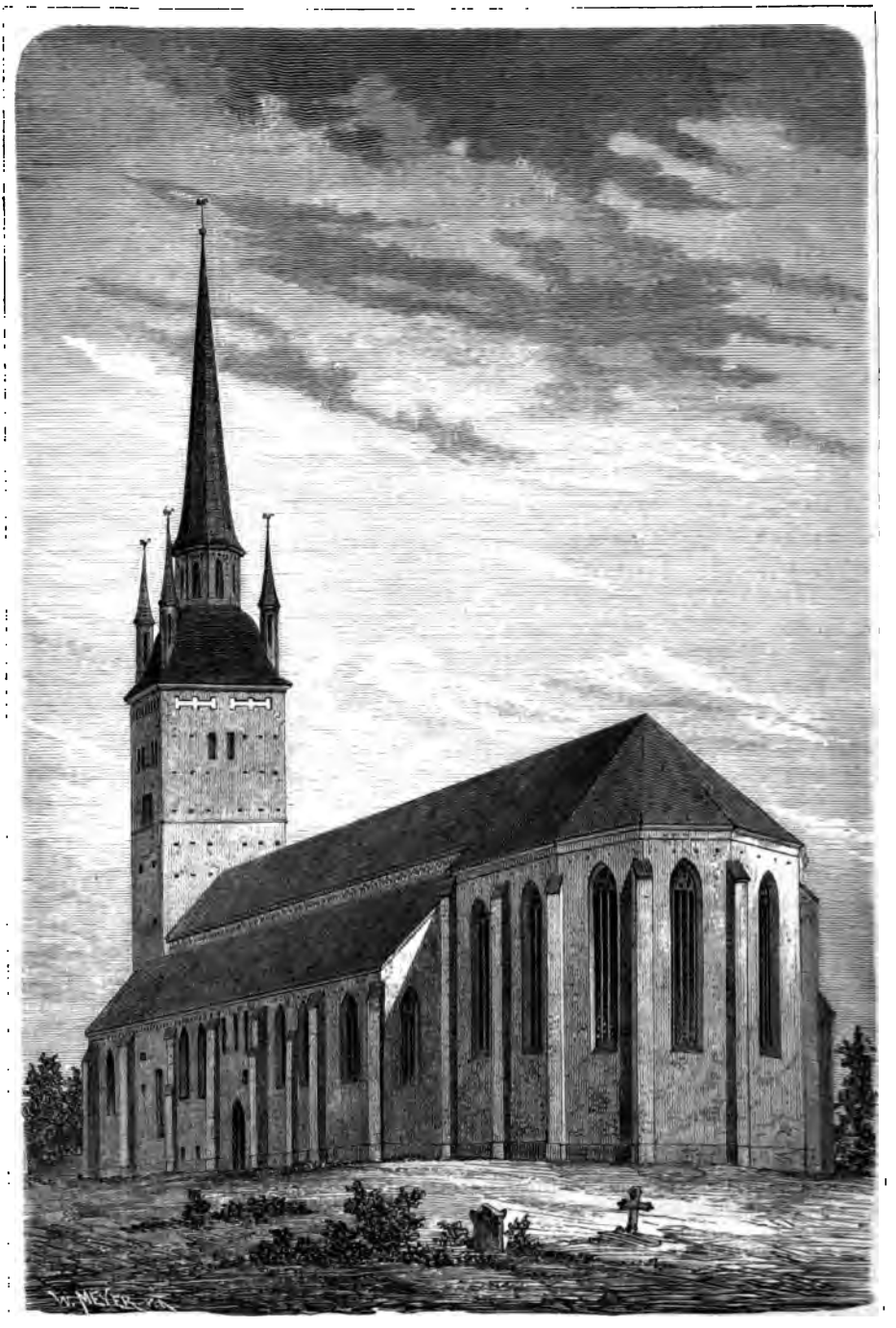

308. Strengnäs domkyrka. Efter teckning från slutet af 1600-talet.

13). Huru han försåg sin kyrka med kostbara prydnader, se vi af hans skåpa med fina broderier och med hans vapen (två sparrar)[1].

Tre biskopar skötte under denna tid det lilla vexiöstiftet, Gud- Nilsson 1470—1476, magister Nils Olofsson 1476—1494 och Inge- Petersson, stiftets siste katolske biskop. leltaga i rådsförsamlingar, men ingen af töfvar någon synnerlig inverkan på foster- s öden.

Ett vida vigtigare stift var det finska: t återstod der ännu att göra i kyrkligt nde och den ständigt hotande faran från kräfde biskopar med mod och klokhet. a voro ock de två, som under denna tid stiftet, magister Kort Bitz (död 1489), nlade stora förtjenster genom kyrkliga r och stiftelser, och Magnus Nilsson 500), med en stjerna och ett kors i vap- vilken som domprost i Åbo hade af kej- iedrich III blifvit upphöjd till värdighet lzgrefve. Han verkade med mycken ifver ndets försvar och för en förbättrad an- g af de kyrkliga angelägenheterna.

Trots den reformatoriska rörelse, som fru ta framkallat, märker man icke under period vitnesbörd om ett fortsatt genom- förbättrande inom kyrkan; i detta afse- oro dock förhållandena i Sverige desamma utlandet. Under Jöns Bengtssons tid ill och med de yttre kyrkliga förhållan- blifvit försummade. I detta afseende in- en afgjord förändring till det bättre erkebiskop Jakobs tid. Han samlade n biskopssynod i Arboga år 1474 — sta som omtalas i vår medeltids urkun- – de beslut som der fattades voro många llvarliga. Öfver allt i stiften finna vi lofvärda bemödanden att upp- lla god ordning eller återinföra den, när den hade försvunnit. Ej heller man sig härvid med att tänka allenast på det yttre. Erkebiskop Jakob ett blad trycka ett kapitel ur ett religiöst arbete, i hvilket anvisning huru en prest bör pröfva sitt eget samvete för att kunna rätt höra ch läsa mässan; till stiftets prester utdelades exemplar med befallning skulle hängas upp i sakristiorna och att innehållet skulle noga be- .

309. Målning på en dörr af det bruxellska altarskåpet i Strengnäs.

[1] Denna förvaras i statens historiska museum.

För gudstjenstens värdiga firande hade man mycken omtanke och frikostiga gåfvor lemnades till kyrkliga stiftelser af andlige och lekmän. Då det blefve för vidlyftigt att här uppräkna allenast några af dem, må ett fall tjena som exempel. Någon tid före sin död upprättade biskop Konrad Rogge ett jungfru Marias psaltares brödraskap: sex prestmän som voro iklädda prydlig skrud skulle hvar dag utom söndag och lördag ända in till den yttersta domen sjunga i den helige Eskils kapell i Strengnäs domkyrka »vår frus tider», d. v. s. böner till jungfru Marias ära. Till uppmuntran af den enskilda gifmildheten utfärdades det ena aflatsbrefvet efter det andra, och hvad verkan de hade synes bäst af den mängd målningar hvilka denna tid anbragtes på kyrkornas hvalf och väggar, de rikt utsirade, med snidade bilder och målningar prydda altarskåp, som uppsattes på altarna, de mässkläder med fina broderier, som skänktes till kyrkornas klädkammare. Som prof på de sistnämda kan tjena den fig. 314 afbildade mässhaken, som tillhör Upsala domkyrka, som prof på altarskåpens målningar meddelas fig. 315 en framställning af Kristi uppståndelse som förekommer på ena dörren till ett altarskåp som år 1477 skänktes till Kumla kyrka i Nerike. I sjelfva skåpet förekommer, bland andra, den bild af den heliga Birgitta som är afbildad fig. 81.

310, 311. Biskop Konrad Rogges tofflor.

De gamla klosterstiftelserna fortlefde, och till dem kommo under herr Sten Stures tid tvenne nya; en riddare och hans fru anlade i Husby socken i Dalarna ett cistercienserkloster, som de kallade Gudsberg; herr Sten Sture och fru Ingeborg Åkesdotter skänkte Gripsholm till ett kloster af den i Frankrike uppkomna kartusianerorden (chartreux), hvilken fordrade af sina medlemmar en strängare enslighet än annars klosterreglerna föreskrefvo. Det nya klostret kallades Mariefred. I öfrigt lemnade denna tid klosterlefnaden mycket att önska. Det är redan omtaladt (s. 304), huru konung Karl Knutsson begärde en reformation deraf. År 1487 väcktes fråga om en reform af birgittinernes orden, och nära 20 år tidigare hade i flere danska kloster (bland dem i några skånska) af den helige Franciscus' orden blifvit

införd en strängare tukt. Vi få emellertid icke af de två nyss omtalade klosterstiftelserna tro, att man öfver allt omfattade klostren med slösande välvilja; från många håll klagas öfver klostrens nödställda belägenhet. Sinnena hade för öfrigt vid denna tid blifvit i betydlig mån dragna från den svärmiskt idealistiska sinnesriktningen, uppmärksamheten riktades vida mer än förr varit händelsen åt naturen, hvilket icke minst röjer sig i konstens utpräglade realistiska hållning, men med en sådan riktning stämmer klosterlifvet föga öfverens. Också skrifver en vadstenasyster, som mot sin vilja hade blifvit insatt i klostret, till sin hjertans kär: »Under dessa hvita kläder ligger förborgadt ett kolsvart hjerta, fullt med bedröfvelse, till dess det i svarta mullen nedlägges, men så ofta jag tänker på dig, allra käraste hjertans glädje, får jag en innerlig hugsvalelse, menar mig vara hos dig i din famn och i lunden der du lekte för mig på harpan. Det hafver jag sedan med många tårar och suckar betänkt, de kärliga sånger som du sjöng. Mins du hvad du sjöng: fågeln sjunger så ljufligt i skogen, men sitter så bedröfvad i buren. Det är nu skedt som du sade: jag måste nu kallas en fattig fågel i buren, som förr var en lustig fågel i skogen. Allra käraste hjerta, så ofta jag går i trädgården in och skådar på träden, tänker jag på de kärliga ord oss emellan.»

312. Biskop Konrad Rogges grafsten i Strengnäs domkyrka[1].

Redan på konung Eriks af Pommern tid hade man hos påfven anhållit att få några svenskar inskrifna bland helgonens tal (s. 209). Frågan om helgonförklaringen uppsköts allt jemt, men med tillstånd af påfven skrinlades högtidligen benen af fru Katarina Ulfsdotter 1489 och af biskop Brynjulf Algotsson 1492. De andras ben skrinlades senare.

Mot de nödlidande visade man mycken välvilja. Hospitalen hugnades med andliga förmåner och i ett par stift inrättades herbergen för ålderstigna prester, som hade lemnat sina pastorat och eljest hade fått gå land och rike omkring för att tigga sig till lifvets uppehälle.

Inom det literära området fans under 1400-talets sista årtionden föga lifskraft. Några större verk skrefvos icke, man nöjde sig i allmänhet med

[1] Inskrift: An[n]o d[omi]ni Mdiv dic mensis aprilis obiit revere[n]dus in (Christo) pater d[omi]n[u]s Co[n]radus Rogge dei g[rac]ia ep[iscop]us stre[n]genen[sis] (år 1501 den 5 april dog den i Kristo vördnadsvärde fadern herr Konrad Rogge, af Guds nåd biskop i Strengnäs).

att afskrifva det föregående århundradets skrifter och att öfversätta främmande uppbyggelseskrifter. En rik verksamhet som öfversättare utvecklade särskildt under åren 1469—1491 Jöns Budde eller Räk, broder i Nådendals kloster.

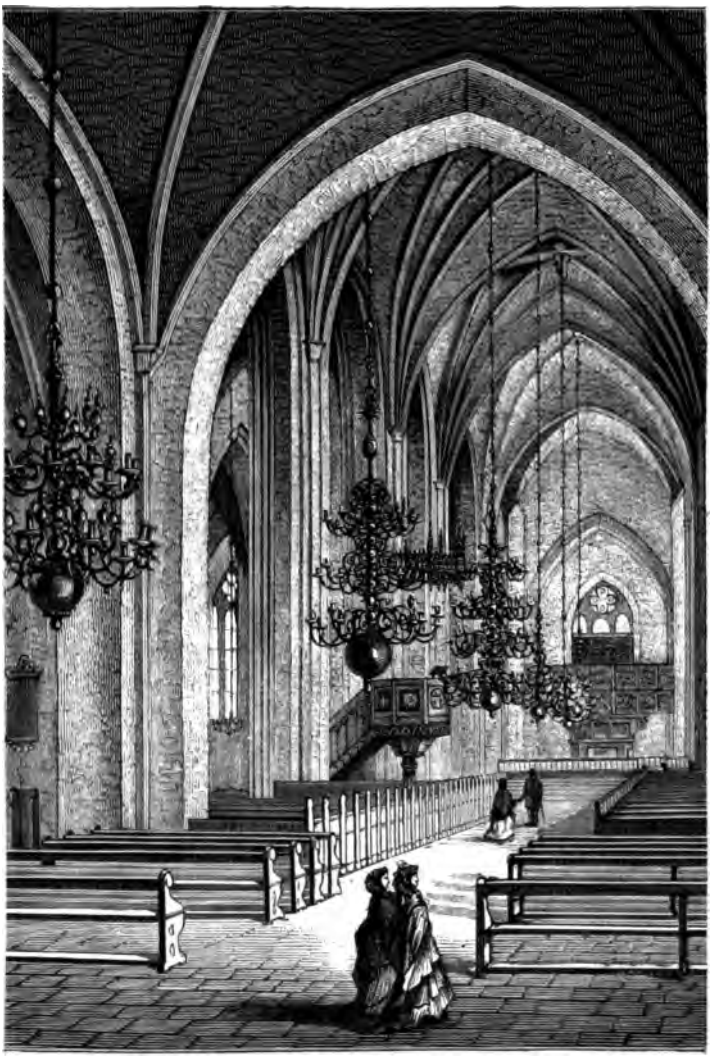

313. Vesterås domkyrka, midtskeppet och högkoret.

Men — och detta är ett af detta tidskiftes märkligaste drag — man nöjde sig icke längre med att afskrifva böcker. Läslusten var så stor och begäret att medelst det skrifna ordet verka inom vida kretsar så mäktigt, att man äfven i Sverige fann det nödigt att begagna sig af den nyligen uppfunna bok—tryckarkonsten. Redan vid pass år 1475 hade en tysk boktryckare kommit till Stockholm och tryckte der en skildring af den heliga Katarina Ulfsdotters lefverne och under. År 1483 var en annan boktryckare Johan Snell i Stockholm och tryckte en med träsnitt utstyrd samling af latinska fabler under titel Dyalogus creaturarum moralizatus. År 1491 och 1492 trycktes för Vadstena klosters räkning i Lübeck den heliga Birgittas Uppenbarelser i 816 exemplar — en den tiden stor upplaga. Något senare (1495) upprättades inom klostret ett eget tryckeri, hvilket dock redan samma år förstördes af en vådeld. Vid samma tid arbetade i Stockholm boktryckaren

ohan Smed (Faber), hvars namn läses på den första bok som blifvit tryckt å svenska (1495), en öfversättning af den franska teologen Jean Gersons afandling »om djefvulens frestelse». Fru Ingeborg, herr Sten Stures maka, it år 1498 trycka ett latinskt arbete »om nyttan af jungfru Marias psaltare». Den nya konstens bästa kunder voro dock andliga. Vid denna tid trycktes ör flere stift de för gudstjensten nödiga handböckerna.

Begäret att trycka gick hand i hand med sträfvandet att i landet införa n bättre undervisning. Allt allmännare blef seden att svenska män besökte ämmande universitet, och allt lifligare blef derigenom önskan att inom verige få en högskola likande de utländska. Vi afva sett (s. 198), att tanen derpå vaknade redan nder 1400-talets förra älft. Den 28 februari 1477 af påfven Sixtus IV tillstånd att i Upsala inrätta nder erkebiskopen såsom ansler, ett »studium generle», för teologi, juridik, edicin och filosofi, med Bognas universitet som föreld. Riksföreståndaren och ksrådet helsade med glädje tfvens bulla och utfärdade dan den 2 juli samma år rivilegier för den nya ögskolan i öfverensstämelse med dem, som voro fna det fräjdade universitet i Paris, och i Kalmar cess af år 1483 begärdes konung Hans, att han, ket till heder och värdig-et, skulle besörja att uni-ersitetet i Upsala förblef vid full makt till evig tid, efter rikets råds råde. öre århundradets slut föreläste, så vidt man kan se af ännu bevarade anckningar, i teologi och filosofi. Som lärare vid det nya universitetet verade bland andra magister Ericus Olai, till dess han erhöll dekanvärdigeten år 1479. Hans föreläsningar öfver Matteus' evangelium förvaras ännu Upsala bibliotek. Vi hafva redan omtalat hans historiska arbete. En af honom versatt psalm trycktes i Upsala år 1515. Magister Ericus afled julaftonen 1486.

314. Mässhake i Upsala domkyrka.

Konsten bibehöll ännu fullständig medeltidskarakter. Den arbetade

315. Målning på altarskåpet från Kumla kyrka i Nerike. I statens historiska museum.

fortfarande i kyrkans tjenst. Af konstnärer från denna tid förtjenar särskildt nämnas perlstickaren och målaren Albert, borgare i Stockholm, hvilken år 1482 målade Kumla kyrka i Vestmanland, 1485 Kalmar och 1487 Eds kyrka i Upland. Bland de nu förstörda målningarna i Kalmar kyrka förekom en sköld med tre kronor hållen af en riddersman och en bonde (fig. 319), och der bredvid lästes den latinska versen

Gentes scitote,
vicine siue remote,
quod claret Suecia
plebeque militia.

316. Enoks och Elias himmelsfärd. Målning i Kumla kyrka i Vestmanland[1].

[1] Inskrift: Enoch tra[n]slat[us] celestib[us] e[st] sociatus (Enok förflyttad förenas med de himmelske).

Det är: veten I folk, som bon fjerran eller när, att Sverige är härligt genom sitt ridderskap och sin allmoge.

317. Erkeengeln Mikaels strid med djeflarne. Målning i Kumla kyrka i Vestmanland.

Så fick den fosterländska rörelsen ett erkännande äfven i kyrkan — det var också denna fosterländska rörelse som vid denna tid i hög grad eldade

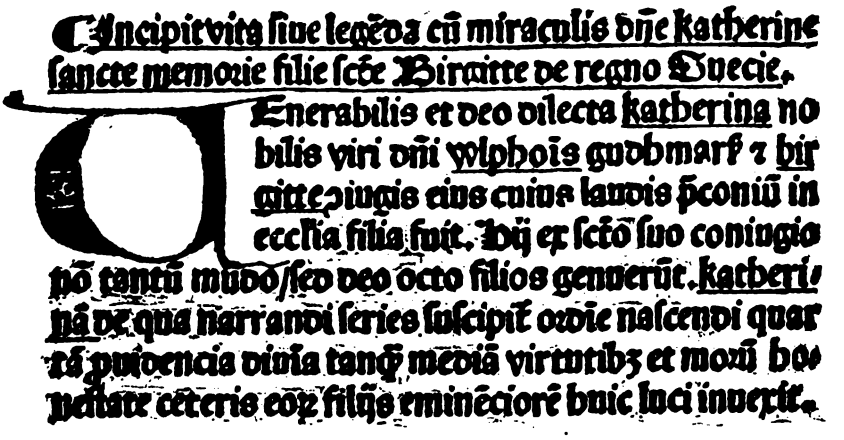

Incipit vita siue legēda cū miraculis dn̄e katherine sancte memorie filie sc̄te Birgitte de regno Suecie.

Venerabilis et deo dilecta katherina nobilis viri dn̄i wlphoīs gudhmarsꝰ ⁊ birgitte ꝯiugis eius cuius laudis p̄coniū in ecclia filia fuit. Hij ex sc̄to suo coniugio nō tantū mūdo/sed deo octo filios genuerūt. katherinā de qua narrandi series suscipit ordīe nascendi quartā ꝓuidencia diuīa tanq̄ mediā virtutibꝫ et morū honestate ceteris eoꝝ filijs eminēciorē huic luci inuexit.

318. Stycke af en sida ur Vita Catharinæ, den äldsta tryckta bok i Sverige[1].

[1] Här begynnes lefvernesbeskrifningen eller legenden om fru Katarina, helig i åminnelse, dotter af den heliga Birgitta från Sverige, jemte redogörelse för hennes under.

Den vördnadsvärda och Gudi kära Katarina var dotter af den välborne mannen herr Ulf Gudmarsson och hans maka Birgitta, hvars lof förkunnas i kyrkan. Dessa födde i sitt äktenskap, som var heligt icke blott inför verlden, utan äfven för Gud, åtta barn. Katarina, om hvilken här berättelsen begynner, var genom födseln den fjerde; genom Guds försyn var hon den mellersta, men genom sina dygder och goda seder stod hon framom deras öfriga barn.

nitet att åt kyrkorna och deras heliga ting gifva den rikaste utstyrsel. År 1485, då Kalmar kyrka å väggar och hvalf försågs med målningar, var ännu förhållandet godt mellan biskoparne och herr Sten Sture. Men kyrkans store, som vid kyrkomötet i Arboga 1474 hade stadgat, att det straff, med hvilket var belagdt ett våld begånget mot en krönt konung, skulle tillämpas äfven på den som förbröt sig mot en edsvuren riksföreståndare, stodo år 1497 fiendtliga mot herr Sten och underblåste missnöjet mot honom.

Med afseende på **drägten** började under den äldre herr Stens tid hvarjehanda förändringar inträda. Man var icke längre nöjd med de tätt åtsittande kläder som allt sedan den tyske konung Albrekts tid varit brukliga i Sverige, men förändringen inskränkte sig förnämligast till en början dertill, att vissa delar af beklädnaden, de nämligen som mest kunde hindra kroppens rörelser, t. ex. vid axlarna, armbågarna och knäna, gjordes vidare, hvarefter man i dem gjorde inskärningar, som fyldes med stycken af olikfärgadt tyg. Liksom man på 1300-talet klagade öfver de nya moderna, så såg mången vid slutet af 1400-talet en våda i en ny förändring. Riksrådet ansåg det lämpligt att uttala sig mot den nya seden.

319. Målning i Kalmar kyrka i Upland.

320. Träskulptur från bruxellska altarskåpet i Strengnäs.

Inre förhållanden 1470—1497.

De stora ätterna: Sture, Tott, Bjelke, Oxenstjerna, Bonde, Sparre, Trolle, Gyllenstjerna, Posse, Fleming fl. — Nils Klausson till Vik. — Lagskipning. — Lagstiftning. — Skogshushållning. — Bergsbruk. — Handel. Myntväsen. — Rikets ekonomiska tillstånd.

De stora ätterna voro vid denna tid på följande sätt representerade.

Herr Sten Sture, till skilnad från den liknämde senare riksföreståndaren lermera ofta kallad »gamle herr Sten», var vid denna tid den ende qvarvande medlemmen af sin slägt. Han lefde i ett lyckligt, men barnlöst ænskap med den kloka och modiga, literatur, konst och kyrkliga ting mt nitälskande fru Ingeborg Åkester (Tott). Bland många hvalfmålgar, på månget kyrkligt kärl ser man re- och tottvapnen, som vitna om de kostiga gifvarnes fromhet. Ett altarp med dessa vapen finnes i Stockms Storkyrka. Stormännen vid denna gingo ibland med förenade krafter smycka kyrkorna. I Veckholms kyrka Jpland finnes ett altarskåp, på hvars ses sköldar med örnfoten, tre kronor nt tott- och trollevapnen, hvilka bekna erkebiskop Jakob, Sveriges rike nt sannolikt herr Arvid Trolle, som : gift med Beata Ivarsdotter (Tott). en korstol i samma kyrka (fig. 322) sture-, tott-, gumsehufvuds-, bjelke-, ıfots-, bonde-, trolle- och tottvapnen.

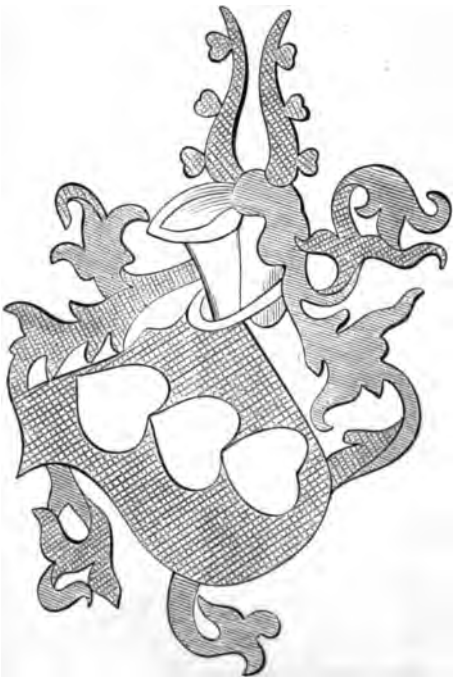

321. Gamle herr Stens vapen (tre sjöblad). Efter en målning i Ramsta kyrka i Upland.

Herr Stens syster Birgitta var gift d herr Johan Kristersson (vase) till dboholm, död 1477. Dennes ätt spelade e längre samma framstående rol som der den pommerske Eriks och Karl Knutssons regeringar. Den orolige, n manlige herr Erik Karlsson, som var bosatt i Östergötland, fick ett blodigt t år 1491. Han hade med sina svenner en söndag kommit ridande till ver-Selö prestgård i Södermanland och ville der ha herberge. Kyrkoherden grade att öppna sitt visthus. Då herr Erik ville bryta upp det med våld, nmo först bönder och sedan biskop Konrad Rogges tjenare från det närlignde Tynnelsö presten till hjelp. Herr Erik blef så svårt slagen, att han kort efter afled; han begrofs i Krokeks kloster på Kolmorden. Biskop Konrad klagades såsom delaktig i dråpet, men blef efter långa underhandlingar känd. Herr Kristiern Johansson (vase), konung Gustafs farbroder, deltog

under åren 1489—1493 i rådets förhandlingar och var en tid höfvidsman på Kalmar slott. Konung Gustafs fader herr Erik Johansson till Rydboholm uppträder, när motståndet begynnes mot hans morbroder herr Sten Sture, på dennes sida.

322. Korstol i Veckholms kyrka i Upland.

De mäktigaste af tottslägten, herrar Ivar, Erik och Laurens, farbröder till herr Stens fru, Ingeborg, äro förut omtalade. Fru Ingeborgs broder Jörgen deltog som svensk rådsherre i rikets ärenden till och med år 1486, den andre brodern, Hans, var lagman i Nerike och höfding en tid på Kalmar slott, en tid på Öresten, i hvars närhet han kort före jul 1492 dödades af en bonde, som hade krupit upp på taket af den stuga, der herr Hans vistades, och genom

det derå anbragta fönstret afsköt mot honom en pil, som gaf banesår. Under den påföljande rättegången förklarade hela tingsmenigheten, att herr Hans varit en god herre och husbonde.

Bjelkarnes hufvudmän vid denna tid äro herr Ture Turesson till Kråkerum, lagman på Öland, samt efter hans död, vid slutet af 1480-talet, sönerne Sten, Peder och Erik. Herr Sten till Refvelsta var lagman i Vestmanland sedan 1494 och lefde ännu vid tidhvarfvets slut. Herr Peder till Kråkerum var en tid höfding på Kalmar slott och sedan på Stäkeholm och blef till sist konung Kristiern II:s råd. Den ädle herr Erik, som senare än de andra deltog i handläggning af rikets angelägenheter, förde befälet först på Stockholms slott, sedan på Stegeborg 1494—1499 och sist på Viborg.

Oxenstjernorna, liksom vasarne, hade förlorat i betydelse. Herr Bengt Kristersson till Salsta deltog i riksrådets förhandlingar 1489—1495; efter 1497 inträdde i rådet brodern, den orolige herr Sten till Salsta, som tillstälde tre upprör och slutligen dog i fängelse, och sonen herr Kristiern Bengtsson till Steninge. Till de slägter som vid denna tid förlorade i betydelse få vi vidare räkna ätten Natt och dag, som vid denna tid representerades af herr Nils Sture, död 1494, och hans son Svante, som aldrig antog sturenamnet; vidare ätterna Bonde, Gren (herr Ivar Grens namn synes icke bland rådsherrarnes efter 1495), Svarte Skåning (herr Ture Jönsson, lagman i Vestergötland, upphör att synas i rikets handlingar efter år 1480, brodern herr Åke, lagman i Södermanland, dog år 1494), vinstorpaätten, som utgick å manssidan med herr Göran (Örjan) Karlsson, herr Sten Stures anhängare, ekaätten, hvilken efter 1471 icke räknade mer än en medlem i rådet, Magnus Karlsson, morfar till konung Gustaf, och hammarstadsätten (natt och dag på längden), som nu antagit griparnes vapen och af hvilken herr Nils Bosson, lagman i Östergötland sedan 1497, var en temligen ombytlig och egennyttig man[1].

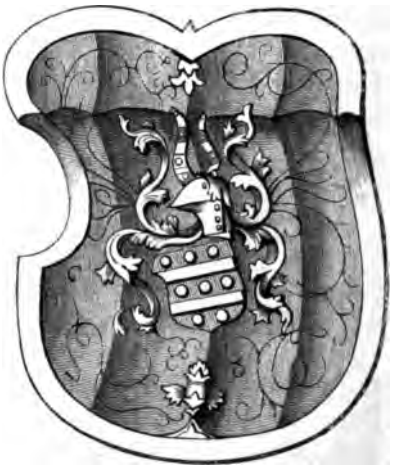

323. Sköld med flemingsvapnet, fordom hängande i Upsala domkyrka.

Sparrarne, som en tid varit ganska fåtaliga, hade under denna tid fyra af sina medlemmar i riksrådet, nämligen herr Fader Ulfsson på Ängsö, dennes söner herr Nils till Hjulsta och Bengt på Aspnäs samt Sigge Larsson. Slägten med en lilja i skölden representeras af herr Greger Mattsson till Tyresö, lagman först i Vestmanland, sedan i Upland (död 1494), och hans son herr Bengt. Ätten med en tillbakaseende ulf i skölden hade fyra

[1] Skölden med gumshufvudet bars vid denna tid allenast af herr Stens styffader herr Gustaf Karlsson på Ekholmen, lagman i Upland allt intill sin död 1486.

medlemmar i rådet, herr Staffan Ulfsson, lagman i Vestmanland (död 1478), herr Arend Bengtsson till Nynäs samt hans söner Bengt på Ekolsund och Johan till Sjöholm, lagman i Södermanland.

Bland de slägter, som jemförelsevis kunna sägas sent hafva uppträdt i den svenska medeltidens historia, förtjena följande omnämnas. Den gamle Arvid Trolle till Bergqvara, lagman i Östergötland och sedan (efter 1497) i Tiohärad, afled 1505. Hans son Erik, gift med herr Gustaf Karlssons (gumsehufvud) enka, inträdde år 1487 i rådet och blef något senare lagman i Nerike. Herr Eskil Isaksson (baner) till Vängarn deltog i rådsförhandlingarna till år 1480. Sonen herr Knut, lagman först i Vestmanland, från år 1494 i Upland, var en af herr Sten Stures trognaste anhängare, hans broder Nils Eskilsson till Djursholm inträder år 1501 i rådet. Herr Erik Eriksson (gyllenstjerna) till Fogelvik, en tid lagman i Tiohärad, öfverlefde icke många år sin svärfader konung Karl. Af sönerne afled Nils år 1495 som höfvidsman på Viborg, den yngre herr Erik Eriksson till Fogelvik dog år 1502 som lagman i Vestergötland. Till de nyaste ätterna höra äfven bröderne Knut (död 1500) och Nils Posse från Vestergötland, Joakim Fleming i Finland (flemingska vapnet fig. 323), Klaus Henriksson (Horn) till Åminne, lagman i södra Finland, Jöns Knutsson till Falem i Vestergötland (med tre rosor i skölden) och dennes son, den sedermera sorgligt ryktbare herr Ture Jönsson, som år 1499 blef lagman i Vestergötland. Med deras ätt är icke att förvexla ätten med en ros i skölden, hvilken vid denna tid representeras af herr Ulf Pedersson till Ervalla.

324. Stockholmsörtug[1].

En ganska märklig man under detta tidhvarf var herr Nils Klausson till Vik, till börden dansk, men genom sina slägtförbindelser och sitt lifs verksamhet svensk. Han blef år 1473 höfding på Elfsborg och fick som sådan af det svenska riksrådet rätt att förklara konungen i England krig. Några engelsmän hade nämligen tagit ett skepp, som tillhörde herr Nils, engelsk domstol hade tillerkänt honom skadeersättning, men konungen af England betalade honom intet, lät ej ens förstå, om han någonsin skulle få sin förlust ersatt. Det svenska riksrådet gaf då år 1495 herr Nils tillåtelse att tillegna sig engelska undersåtars egendom, till dess han fått nöjaktig ersättning.

Detta visar, huru föga utvecklade rättsbegreppen då voro. Att plundra till sjös ansågs denna tid af mången icke vara någon tadelvärd gerning, men herr Sten Sture, som ville hafva lugn på hafvet och fred med hansan, såg icke mellan fingrarna med afseende på sådant. Riksrådet Otte Torbjörnsson, herr Nils Klaussons företrädare i befälet på Elfsborg, hade plundrat tvenne danzigska fartyg, och då han icke var nog rik att betala den skadeersättning som fordrades, blef han dömd till döden och afrättades år 1474.

[1] S[an]c[tu]s Ericus rex — Moneta stochol[mensis].

Lagskipningen inom landet sköttes fortfarande, vid underrätt, af häradshöfdingar valda af menigheten. I svealandskapen reste lagmannen omkring och höll lagmansting i hvart härad, men i de öfriga delarna af det gamla Sverige samlades, efter gammal sed, alla lagsagans inbyggare på ett gemensamt tingsställe. I Finland utöfvades domarmakten i andra instansen af den landsrätt, som drottning Margareta hade der infört (s. 183). Herr Sten Sture reste årligen omkring i de olika lagsagorna, för att i enlighet med lagens föreskrifter utöfva den konungen tillkommande domsrätten; ibland förordnade han rådsherrar att i sitt ställe döma.

Några nya förordningar utfärdades, men de gingo i allmänhet ut på att gynna de privilegierade klasserna. För deras underlydande mildrades straffet för stöld af boskap, landbornes skyldigheter blefvo närmare bestämda, och man sökte göra jagten till en uteslutande företrädesrättighet för adeln.

Såsom en märklighet förtjenar omnämnas, att när Hans Åkesson (Tott) år 1483 tillträdde Kalmar län, anmodades han att tillse, att ekskogen i länet hädanefter skonades mera än förut. Några egentliga förordningar till skydd för jordbruket och skogen förekommo ännu icke. Bergsbruket bedrefs med mycken flit och synes hafva lemnat god afkastning. Den som upptog nya silfvergrufvor å frälsegrund egde enligt ett rådsbeslut rätt att begagna dem utan erläggande af någon skatt.

325, 326. Stockholmsörtugar[1].

327. Vesteråsörtug[2].

Handeln låg fortfarande i hansans händer, men tillkom den dock icke så godt som uteslutande. Sex veckor hvar höst fingo tyska köpmän handla fritt i Kalmar, Söderköping och Ny Lödöse. Regeringen bestämde tidtals arbetslönernas storlek samt priset för hvarjehanda varor och arbeten. Till förmån för städerna förnyades gång efter annan landslagens förbud mot så godt som all handel på landet. I allmänhet voro vid denna tid städerna föremål för mycken omsorg. Ny Lödöse — den nu s. k. Gammalstaden vid Göteborg — anlades 1473, Östhammar flyttades, Lidköping utvidgades. Till förmån för Stockholm utfärdades, kort efter det herr Sten Sture hade återkommit till regeringen, ett förbud för städerna vid Bottnen att drifva handel på utlandet.

Det svenska silfvermyntet, sådant det präglades i öfverensstämmelse

[1] Fig. 325. S[an]c[tu]s Ericus rex — Moneta stocho[lmensis] 1478; fig. 326. S[an]c[tu]s Ericus rexx — Moneta stoch[olmensis] 8° (1478?).

[2] S[an]c[tu]s Ericus rex — Moneta arosien[si]s.

med konung Karl Knutssons myntordning, var bättre än det danska och tyska, hvilket beredde riket betydliga förluster, så mycket mer som myntillgången alltid var knapp. För att hindra utförsel var det år 1493 tal om att belägga utförsel af silfver och mynt med dödsstraff. Vida lämpligare var den åtgärd som föreskrefs genom myntordningen af den 4 juli 1478, genom hvilken örtugens silfverhalt bestämdes till åttalödig i stället för tiolödig, hvarjemte man beslöt sig för att prägla — dock i mindre antal — halförtugar, som voro allenast sexlödiga. Samma halt bestämdes för brakteaterna, de »hola penningarna», af hvilka 100 mark fingo präglas årligen; deras halt nedsattes redan år 1479 till fyralödig. På silfvermarken räknades vid denna tid $11\frac{1}{3}$ mark penningar. Mynt präglades under herr Sten Stures tid i Stockholm, Vesterås och Åbo.

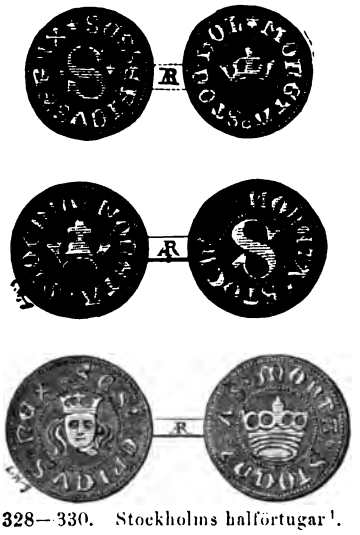

328—330. Stockholms halförtugar[1].

331. Vesterås halförtug[2].

332. Åboörtug[3].

Penningtillgången var knapp och prisen voro stadda i sjunkande, mångenstädes kämpade man dessutom med nöd och svårighet. Men de 25 år, under hvilka herr Sten hade styrt Sverige, voro de lyckligaste och de lugnaste man på lång tid hade haft. Kärt blef i följd deraf hans minne för det svenska folket, i hvilket han ock såg sitt fastaste stöd.

Om länen och skatteförhållandena under denna tid skola vi tala i ett annat sammanhang.

[1] Fig. 328. S[an]c[tu]s Ericus rex — Moneta stochol[mensis]; fig. 329. Moneta stoch[olmensis] 78 — Moneta stoch[olmensis] 8° (1478?); fig. 330. S[an]c[tu]s Ericus rex — Moneta stoch[olmensis] 78.

[2] S[an]c[tu]s Ericus rex — Moneta aros[iensis].

[3] S[an]c[tu]s Heinichus [Heinrichus] eb [episcopus] — Moneta abosiens[is].

Oenighet mellan herr Sten Sture och rådet. — Kriget med ryssarne. 1493—1497.

Rådsmöte i Telge, midsommarstiden 1493. — Förbund mellan ryssarne och konung Hans, november samma år. — Möten och underhandlingar mellan svenskar och danskar. — Unionsmöte i Ny Lödöse, maj 1494. — Konung Hans antagen till Sveriges konung vid ett rådsmöte i Stockholm, augusti 1494. — Brytning mellan Sten Sture och Jakob Ulfsson. — Unionsmöte i Kalmar, midsommarstiden 1495. — Knut Posse försvarar Viborg. — Ryssarnes härjningar i Finland 1496. — Ivangorod tages af svenskarne. — Missämja mellan Sten Sture och Svante Nilsson. — Stillestånd med Ryssland, mars 1497.

Året 1493 blef synnerligen vigtigt för utvecklingen af Sveriges öden. Ryssarne hade gång efter annan brutit det år 1487 afslutna stilleståndet, och när det utgick, år 1492, visade de sig föga benägna att förnya det. De anlade midt emot Narva ett fäste, Ivangorod, som hindrade svenskarne att landvägen underhålla förbindelsen med den livländska ordens land, och när underhandlingar slutligen kommo till stånd, klagade de öfver uppförandet af Olofsborg samt fordrade att återfå landet i öster och norr om Saima, hvilket allt sedan 1323 hade räknats till Sverige. Man var i Finland beredd på fejd. Åbobiskopen Magnus Nilsson, Knut Posse m. fl. lågo under vintern 1492—1493 i trakten af Viborg, och man förde underhandlingar med orden om ett försvarsförbund.

Just vid denna tid började konung Hans förnya sina bemödanden att vinna Sveriges krona. Han var dock icke den ende, hvars håg lockades af denna: hans broder hertig Frederik ville gerna hafva den, och den tyske konungen Maximilian I sände år 1492 en af sina rådsherrar till Sverige för att verka för hans val.

Dessa de främmande furstarnes sträfvanden kunde icke undgå att utöfva något inflytande på sinnena i Sverige, der ingalunda alla voro nöjda med den dåvarande ställningen. Herr Sten hade å sin sida varit missbelåten med det ljumma understöd, som lemnades honom, och hade mer än en gång velat nedlägga regeringen. Han fordrade å nyo befrielse från den tunga bördan vid ett talrikt besökt rådsmöte, som midsommarstiden 1493 hölls i Telge, men rådet bad honom så enträget att stå qvar, att han gaf efter, och man lofvade honom bistånd och lydnad. Men på samma gång bestämdes, att han icke fick på eget bevåg taga från någon hans län, ej heller ensam döma någon af rikets råd. Vid samma tillfälle underhandlades med Lübeck om ett förbund till gemensamt försvar och stadfästes freden med den livländska orden, med hvilken underhandlingarna skulle fortsättas angående ett förbund mot Ryssland. Så mycket vigtigare blef denna fråga, som konung Hans hade inledt underhandlingar med Ryssland, hvilka ledde derhän att en rysk beskickning afslöt i Kjöbenhavn den 8 november 1493 ett förbund med konung Hans, ett förbund som var riktadt mot Sverige.

I maj månad 1494 hölls ett unionsmöte i Ny Lödöse, vid hvilket svenska rådets ombud voro biskop Brynjulf i Skara, Arvid Trolle, höfdingen på Elfsborg Nils Klausson och höfdingen på Öresten Arvid Knutsson (Store) till

Torpa[1]. Man förnyade här beslutet af år 1483 att ett afgörande unionsmöte skulle hållas i Kalmar, och skulle det öppnas midsommarstiden 1495. Arvid Trolle framlade det afslutna fördraget vid ett rådsmöte i Stockholm midsommarstiden 1494, men det godkändes icke. Först vid ett senare rådsmöte, som i augusti månad hölls i Stockholm, antogs det, och tjugusju rådsherrar förbundo sig att hålla Kalmar recess och således antaga konung Hans, så vida han ville infria sina löften. Erkebiskop Jakob Ulfsson påstod, att herr Sten vid detta tillfälle hade, när talet föll på att han hade beseglat Kalmar recess, yttrat, att han icke ville förneka sitt sigill, »jag hafver med Guds hjelp, skulle han hafva sagt, intill denna dag fört i min sköld de tre sjöbladen ärligen och som en rätt kristen riddare, jag hafver ock tänkt att föra dem så in till dödsdagen». Äfven skulle han först hafva förklarat sig för konung Hans och äfven beseglat förbundet. Herr Sten åter påstod, att han nödtvungen hade satt sitt insegel under Kalmar recess, och att han aldrig med sitt sigill hade stadfäst stockholmsfördraget. Han klagade, att fördraget egentligen var riktadt mot honom. — Först i januari 1495 underrättades konung Hans om att de vid Ny Lödöse fattade besluten blifvit af det svenska rådet godkända.

Herr Stens ställning är icke fullt klar. Det yttrande som erkebiskopen lade i hans mun kan icke gerna vara uppdiktadt, men det är möjligt att herr Sten räknade på, att konung Hans aldrig skulle uppfylla löftet rörande Gotland, och att han således genast skulle förverka sin rätt till kronan. Visst är att han ansåg, att man icke borde skynda med konungens antagande i riket, och ett dröjsmål kunde synas så mycket mera berättigadt, som konungen hösten 1494 hade ett anfall af svagsinthet.

Huru spända förhållandena voro, synes bäst af alla de rykten som spriddes i landet. Om erkebiskopen berättades, att han vore framför alla andra ifrig att få konung Hans in i landet, om herr Sten, att han harmades öfver den makt biskoparne egde genom sina befästa slott, att de grofva kanoner han höll på att gjuta vore ämnade mot Stäket, att han skulle sagt, att innan man visste ordet af, kunde många tusen bönder kasta upp en Engelbrekt riket öfver halsen, o. s. v. Hans ovänner förebrådde honom likgiltighet med afseende på Finlands försättande i försvarstillstånd, hvilket det åläge honom som länsinnehafvare att göra på egen bekostnad, de harmades öfver att han icke sjelf reste öfver till Finland. Detta var honom dock omöjligt, ty dels var hans helsa icke god, dels vågade han icke lemna Sverige under denna tid af stark jäsning.

Han var tydligen angelägen att alla de kringlöpande ryktena icke skulle vålla några förvecklingar. I början af januari 1495 sände han Svante Nilsson, son af herr Nils Sture, och några andra sina män till erkebiskopen med försäkran, att hvad ryktet berättade om herr Stens fiendtliga planer mot honom vore ogrundadt, samt med förfrågan om förberedelserna till det stundande kalmarmötet, om allmogen borde tillfrågas om sin vilja och om rådet icke borde sammankallas. Erkebiskopen godkände båda förslagen och bad

[1] Han förde i vapnet en sparre och en sexuddig stjerna.

err Sten bestämma, om en riksdag borde sammankallas eller om man skulle
ala vid allmogen i hvar lagsaga för sig; ett rådsmöte ansåg han icke behöfva
ållas, förrän det blef öppet vatten.

På det svenska rådets begäran lofvade konung Hans att anmoda den
yske storfursten om ett stillestånd och sände i slutet af januari 1495 ett bud
ill honom. Men herr Sten, som fruktade att budet kunde hafva hemliga upp-
rag, skref till herr Nils Eriksson (gyllenstjerna) och de andra höfdingarne för
åren vid Viborg, att de efter bästa ompröfvande skulle fortskaffa budet in åt
yssland eller ock sända det tillbaka. De gjorde det senare. I februari möttes
err Sten och erkebiskopen i Upsala domkapitel och afhandlade de sväfvande
rågorna; de lofvade att gifva hvarandra skriftliga intyg, att de icke hade
ågot emot hvarandra. I mars hölls ett allmänt möte i Linköping, vid hvilket
ikets råd och män slöto ett fast besvuret broderskap, vänlig och kärlig vän-
kap med »sin käre höfvidsman herr Sten Sture», och der man i öfrigt för-
and sig att med lif och makt värja sig mot de omilda ryssar och andra
ikets fiender samt bestämde, att erkebiskop Jakob, biskoparne Henrik i Lin-
öping och Kort i Strengnäs, herr Sten och några andra af rådet skulle å
veriges vägnar deltaga i kalmarmötet, för att der till det yttersta och bästa,
m Gud ger dem nåd till, beskärma och försvara Sveriges sak. Hansestäderna
ch livländska orden underrättades om att enighet rådde i landet och de an-
odades att sända ombud till kalmarmötet.

På utsatt tid (midsommarn 1495) infunno sig konung Hans, de danska
mbuden och några af de svenska i Kalmar, men herr Sten, erkebiskopen
ch några andra dröjde. De hade fått bud att herr Nils Eriksson aflidit i
iborg och de måste tillsätta en efterträdare, hvartill utsågs Knut Posse. Der-
fter stego de om bord för att begifva sig till Kalmar, men hindrades af vid-
iga vindar och när de kommo fram hade konungen och danskarne, efter fem
eckors väntan, lemnat staden. Den 1 september hölls ett nytt möte i Kal-
ar, vid hvilket freden mellan rikena stadfästes och bestämdes att alla andra
ågor skulle afgöras vid ett möte i Ny Lödöse midsommarstiden 1496.

Kort efter herr Nils Erikssons död började konung Hans' bundsförvandter
yssarne anfalla Finland. Viborg hade en kraftig höfding i Knut Posse;
et hade en besättning af tyska soldater under befäl af en tapper man
Iartwig Winholt. Svenska trupper hade för öfrigt under de senaste åren
arit förlagda i närheten af denna vigtiga gränsfästning, och i augusti ut-
krefs i Finland hvar femte af alla män som fylt femton år, senare upp-
ådades alla vapenföra. En stor rysk här ryckte öfver gränsen, härjande,
ränande och mördande; i slutet af september stod den utanför Viborg. I
örjan gjorde Knut Posse täta utfall, men fann snart att han icke kunde lita
å nylandsbönderne, hvilka blefvo rädda när de kommo i fiendens närhet,
ch han måste derför nöja sig med att försvara sig, hvilket han ock gjorde
å det manligaste sätt. Gång efter annan stormade de väl rustade ryssarne.
edan två af fästets torn hade ramlat för deras kulor och de hade skjutit en
ppning i det tredje, stormade de den 30 november, togo ett torn och voro färdiga

att stiga ned på murens insida, men höllos tillbaka af borgarne, som ryckte undan deras stegar och mottogo dem med röken af tjär- och becktunnor, som de samlat på insidan af murarna. Sju timmar rasade striden, innan den afgjordes till svenskarnes förmån. Under det på himmeln visade sig ett järtecken i form af den helige Andreas' kors, flydde ryssarne och bröto den 4 december 1495 upp för att vända hem i sitt land igen. Deras förlust uppskattades till 9 000 man. Besättningen på Olofsborg kämpade med samma framgång.

Bud på bud gingo till Sverige med begäran om understöd. Nöden i Finland var stor, men nöden i moderlandet var icke mycket mindre, ty der härjade åter pesten, bortryckande tusenden af menniskor. Herr Sten bedref dock rustningarna med den största ifver. En gärd utskrefs, frälsemännen anmanades att, så vida de ville behålla sitt frälse, infinna sig vid **häre**n, herr

333. Borgå kyrka i Finland.

Hemming Gad anmodades att af påfven utverka en korstågsbulla och från Upsala sändes den helige Eriks baner till Stockholm för att följa **häre**n öfver till Finland. Först i november 1495 var herr Sten färdig att segla, med något öfver 900 man, men flottan råkade ut för stormar och spriddes, en del proviantfartyg frös fast vid Åland. Herr Sten tillbragte julen i Åbo, en afdelning af **häre**n sköts fram till Borgå och Perno i Nyland, en del sändes till Viborg, en annan till Olofsborg, äfven kalladt Nyslott. Väpnaren Erik Trolle m. fl. sändes öfver Finska viken för att förmå livländska orden till krig, men denna vågade icke, och storfursten af Litauen, till hvilken den svenska beskickningen derefter begaf sig, begärde att blifva antagen till konung i Sverige; då skulle han åvägabringa fred.

Året 1496 ingick under föga glada utsigter för herr Sten: inom landet
ıissförhållanden med de store och mycken osäkerhet i ställningen, i Finland
essutom stundlig krigsfara. I februari företogo ryssarne ett härjningståg
nda fram mot Tavastehus. Herr Sten, som vid denna tid hade en ganska
:or styrka, med allmogen ungefär 40 000 man, bröt genast upp från Åbo,
ıen det lyckades honom icke att träffa fienden, som redan hade dragit sig
llbaka inom eget land. Besättningen på Olofsborg förstärktes, men hufvud-
ären (af frälsemän och besoldade trupper) drog sig åter till Åbo — i östra
'inland hade den knappast kunnat lifnära sig — och herr Sten vände i slutet
f mars åter till Sverige, efter att hafva förordnat till höfvidsman i Finland
vante Nilsson samt under honom Sten Turesson (bjelke) och Erik Trolle.

I Sverige sörjde herr Sten för fortsatt försvar; från allt landet nordan-
:ogs uppbådades hvar femte man, och hansan uppmanades till krig mot kristen-
etens fiender. Herr Sten hade ämnat med det första återvända, men qvar-
öllls af hvarjehanda omständigheter, förnämligast, får man antaga, af den
äkra politiska ställningen. Konung Hans förnyade sin begäran att antagas
ll Sveriges herre, mellan herr Sten och riksråden herskade stor misstro. De
ınare påstodo att herr Sten gjorde för litet för Finland, under det de under-
ödde de finska befälhafvarnes begäran att få vända hem för att sköta sina
ıskilda angelägenheter. Först i slutet af september kunde herr Sten med
30 fartyg segla öfver till Viborg.

Ryssarne hade under loppet af sommarn företagit härjningar i Österbotten
:h dervid framträngt ända till Torne, som afbrändes, samt i trakten af Olofsborg.
tt förhindra sådana ödeläggande tåg i dessa vidsträckta områden var omöjligt,
adan för svenskarne icke återstod annat än att genom företag å andra håll
ndra ryssarne från deras vidsträckta härjningar. Knut Posse, som af riks-
det hade fått en ny förläning till lön för det mannamod han hade visat vid
rsvaret af Viborg, och Svante Nilsson seglade öfver till Ivangorod, hvilket
) ock intogo, men som fästet låg för långt från de svenska besittningarna
r att kunna på längden försvaras, förstörde de det och drogo åter till Fin-
nd. När herr Sten kom till Viborg, fordrade Svante Nilsson att få åter-
inda, han hade redan, sade han, gjort allt för stora uppoffringar af enskilda
edel. Rådet hade dock tillförsäkrat honom ersättning och herr Sten erbjöd
g att aflöna hans folk och på annat sätt bereda honom lindring. Allt
:tta halp dock intet, Svante, liksom Sten Turesson och Erik Trolle, yrkade
rtfarande på tillåtelse att återvända, till dess riksföreståndarens tålamod
rast och han förklarade, att om Svante Nilsson nu lemnade Finland, vore
an en »fältflykting, som rymde undan rikets baner». Detta afhöll honom
ock icke från att resa, men med skäl kunde riksföreståndaren nu befara
lt af rådet, när dess länge närda missnöje skulle underblåsas af den djupt
rbittrade Svante. Herr Sten ansåg det vara för sig nödvändigt att åter-
inda till Sverige, emedan erkebiskopen icke gaf honom en tillfredsställande
rsäkran, att man icke skulle företaga några stämplingar mot honom under
ans frånvaro, och emedan han icke ville gå in på herr Stens förslag att på-

bjuda en ny utskrifning. Några krigsrörelser förekommo ej heller, ryssarne visade sig tvärt om benägna för vapenhvila. Sedan underhandlingar derom blifvit öppnade, reste herr Sten vid jultiden öfver till Sverige, beredd att nästa år å nyo gå i fält. Efter hans afresa fortsattes underhandlingen och ledde till en vida lyckligare utgång än man hade kunnat vänta. I mars 1497 afslöts ett sexårigt stillestånd med Ryssland; Finlands gräns blef densamma som den förut hade varit.

Herr Sten Sture afsättes och Hans antages till konung 1497.

Herr Sten och stormännen. — Konung Hans' rustningar. — Möte i Ny Lödöse, juli 1496. — Rådsherrarne afsätta Sten Sture, den 7 mars 1497. — Krig med Danmark. — Stormännen gifva konung Hans trohetsförsäkringar, i maj 1497. — Sten Sture belägrar Stäket. — Flere slott gifva sig åt Hans. — Hans krönes till Sveriges konung, den 26 november 1497.

En afgörande tidpunkt var nu inne för herr Sten och för de planer hvilka han hyste — planer hvilka man, särskildt från dansk sida, misskänt.

Att herr Sten var ytterst angelägen om att behålla makten, är uppenbart, men man har icke rätt att derför göra honom förebråelser, så länge man icke kan bevisa, att han dermed sökte allenast sitt och icke landets bästa. Vore det en sanning att unionens bevarande hade vid denna tid varit den enda politik, som hade ländt Sverige till sannskyldig båtnad, då vore man nödsakad att som bevekelsegrund för herr Stens förhållande antaga i främsta rummet egennytta, men det hade tvärt om visat sig och erkändes ganska allmänt i landet, att unionen hade gjort Sverige skada, och å andra sidan kan 1400-talets historia icke för vårt land uppvisa en så långvarig tid af lugn och inre förkofran som den tid herr Sten var riksföreståndare. Att söka bibehålla sin ställning och motsätta sig sträfvandena att upplifva unionen blef derför för honom en fosterländsk pligt.

Men det var icke möjligt att fullgöra denna utan att stöta sig med andra, icke allenast med dem som voro unionens förklarade vänner, utan ock med alla de stormän som ogerna sågo, att en ur deras krets innehade en starkare makt än de och dertill sökte att ytterligare stärka den. Tydligen var herr Sten angelägen om att göra sin ställning riktigt fast. Vi kunna märka detta af de förebråelser som gjordes honom, att han icke upptog nya medlemmar i rådet, hvilket i följd deraf blef fåtaligt, samt att han var sen att bortgifva rikets län.

Herr Stens ställning var i hög grad svår. Å ena sidan var han en storman som de andra och hade som de anspråk att innehafva län, af hvilka han för egen del uppbar afkastningen. Å andra sidan var han i konungens ställe och hade som sådan att förfoga öfver vissa län. Under medeltiden gjordes aldrig någon ordentlig skilnad mellan regentens och statens inkomster,

och för öfrigt voro konungens eller riksföreståndarens inkomster mindre än de stora länsinnehafvarnes sammanlagda. Till följd af halfheten i sin ställning måste herr Sten vida mer än en konung känna nödvändigheten af att en skilnad gjordes mellan det enskilda och det allmänna, han kunde icke undgå att hylla de åsigter, som vid denna tid i vestra Europa hade gjort sig gällande, att regenten borde vara något vida mera än landets store, måste kunna röra sig fritt för att vara i stånd att vaka för »det allmänna bästa». Af den anledningen hade t. ex. i Frankrike konungarne funnit det nödigt att uppsätta stående krigshärar; vasallernes ibland ovilligt fullgjorda krigstjenst gaf icke den nödiga tryggheten.

Man hade i Sverige lagt alldeles tillräckligt skatter på allmogen. Förbudet för bönderne att lägga under sig flere gårdar förnyades gång efter annan, år 1474 hade föreskrifvits att husmän och handtverkare på landet skulle erlägga i skatt hälften mot bonden, på hvars jord de bodde. Vidare bestämdes närmare skyldigheten att underhålla konungens och vissa tjenstemäns hästar jemte deras skötare, en skatt i hvilken äfven frälsets underlydande i någon mån fingo deltaga, och till förekommande af grundskatternas minskning förnyades förbudet för frälset att köpa skattejord. Men alla de inkomster som härigenom vunnos för kronan, med tillägg af städernas årsafgifter, tull, afgifter af bergverken, konungens andel i böter m. m., visade sig, särskildt i krigstider, otillräckliga. Under det finska kriget yrkade erkebiskop Jakob, att herr Sten skulle försvara Finland hufvudsakligen med sina egna tjenare och med sina egna inkomster, han såg till och med ogerna att herr Sten hade i sin tjenst besoldade tyska trupper. Herr Sten deremot ville icke ensam bära bördan, han fordrade hjelp af länsinnehafvarne i Sverige, hvarpå erkebiskopen svarade att sådan borde i främsta rummet gifvas af dem hvilkas län lågo vid sjö, emedan de lättare kunde komma åt att hjelpa (hvarvid man bör märka, att herr Stens egna län lågo alla vid kusten, under det erkebiskopens vigtigaste län icke lågo der); herr Sten begärde vidare, att skatt skulle, till nödens lindring och till minskning af allmogens betryck, läggas på frälset och städerna, hvilket erkebiskopen fann betänkligt. Sjelf skickade väl erkebiskop Jakob trupper mot fienden, men han gick derjemte så långt i afvoghet mot riksföreståndaren, att han skref till biskop Magnus i Åbo, som hade bistått herr Sten med spanmål: »Vi prisa visserligen eder frikostighet, men haden I gifvit detta till de fattige i ert stift, haden I gjort Gud mera bevågen och då hade rikets räddning blifvit mera påskyndad.» Under dessa förhållanden måste herr Sten hysa misstro till landets store, och det var honom omöjligt att med lugn stanna i Finland. Visserligen hade erkebiskopen, som satt hemma, mycket att tala om fel begångna vid Finlands försvar, men hans anmärkningar jäfvas uti icke ringa grad dels derigenom att en fred vans utan något landafträde, dels af ett bref i hvilket biskop Magnus i Åbo år 1498 förklarar, att herr Sten ingalunda genom någon sin försumlighet vållat, att Finland utstått så mycket lidande eller att det icke i tid fått undsättning.

Allt ifrån början af år 1496 rustade sig konung Hans med all makt att vinna Sveriges krona. Han sökte bundsförvandter i Tyskland. Vid mötet i Ny Lödöse, som hölls i juli detta år, fordrade de danska ombuden, att de svenska genast skulle antaga herr Hans till konung, hvartill de dock sade sig icke vara bemyndigade. I följd deraf vägrade danskarne att förnya försäkringen om fred mellan rikena. Senare på året inbjöd det svenska rådet, utan att derom hafva underrättat riksföreståndaren, som då befann sig i Finland, konungen till ett nytt möte i Ny Lödöse midsommarstiden 1497, hvartill denne lofvade att komma. Kalmarrecessen skulle då gå i fullbordan.

I början af januari 1497 kom herr Sten öfver till Sverige. Han lofvade att hänskjuta den tvist som uppstått mellan honom och Svante Nilsson under rådets dom och sammankallade rådet att möta i Stockholm. Rådsherrarne infunno sig icke till den utsatta dagen, och när de kommo, hade de med sig stora och beväpnade följen. Herr Sten, som befann sig på Stockholms slott, vågade till en början icke möta dem — de voro nästan alla hans ovänner — i staden, men kom till sist, sedan de hade gifvit honom lejdbref. De beviljade en ny gärd till Finlands försvar, freden hade fyra dagar tidigare afslutits, hvilket de visserligen då icke visste, men det borde hafva varit dem bekant, att grundade utsigter till fred funnos. Finlands försvar ansågo de böra tillkomma herr Sten, och som han icke kunde, som de sade, dela sig i tu, alltså icke samtidigt förestå regeringen, förklarade de honom afsatt från riksföreståndarskapet och affordrade honom hans län (den 7 mars). Herr Sten begärde betänketid, och rådet begagnade sig af detta uppskof för att af Stockholms borgerskap taga trohetsed. Samtidigt (den 9 mars) uppsatte de en skrifvelse till hela svenska folket med underrättelse om afsättningen och om skälen för densamma: herr Sten hade icke, trots rådets uppmaning, tillsatt i Finland sådana slottshöfdingar, som hade kunnat försvara landet, han hade år 1496 farit till Finland för sent och farit för hastigt derifrån, han hade visat sig otacksam mot Svante Nilsson, Erik Trolle och Sten Turesson, han hade icke antagit danskarnes år 1495 gjorda anbud om ett treårigt stillestånd, hvadan man nu kunde vänta örlig från Danmark. Till sist uppmanas allmogen att icke sätta någon tro till ryktet, att rådet ville utan dess hörande taga någon till konung i Sverige.

Denna skrifvelse var föga öfverensstämmande med verkligheten. De finska slottsbesättningarna hade manligen försvarat sig, herr Sten hade icke lemnat Finland år 1496 förrän fredsutsigterna voro goda, och år 1495 hade icke något anbud om ett treårigt stillestånd blifvit afslaget, det hade icke ens blifvit framställdt, utan hade man i stället kommit öfverens om en evig fred. Slutorden i rådets bref stämma icke öfverens med det bref som några af dess medlemmar dagen derefter sände till konung Hans. De säga deri, att de visserligen icke vid det beslutna midsommarsmötet i Ny Lödöse kunde taga honom till konung, men fastän således ett uppskof blifvit, utan deras förvållande, nödvändigt, skulle de ingalunda svika sina tidigare afgifna löften.

Den 9 mars afgaf herr Sten Sture sitt svar till det svenska rådet: riks-

föreståndarskapet hade blifvit honom lemnadt med samtycke af rikets meniga inbyggare, och han kunde derför icke lemna det ifrån sig, förrän både allmogen och rådet fordrade det. Dermed måste rådsherrarne nöja sig och afslöto med herr Sten ett stillestånd intill den 29 juli 1497, då ett riksmöte skulle hållas i Stockholm.

Samma dag som detta stillestånd afslöts, den 13 mars, utfärdade konung Hans sin krigsförklaring. Herr Sten ansåg det då nödvändigt att sörja för rikets försvar och begaf sig till Dalarna, hvarest han för dalallmogen och ombud från de norrländska landskapen redogjorde för sitt förhållande till rådet och för konungens fiendtliga afsigter. Bönderne, som tacksamt erkände att de under herr Stens tid »hade njutit lag och rätt och varit i frid och rolighet», lofvade honom den 4 april »huldskap, manskap, troskap och lydaktighet, så att de ville våga lif och gods för honom och sitt fädernerike och troget afvärja hans, rikets och allas deras förderf, när behof gjordes och han sade dem till. Ej heller ville de anamma någon herre eller konung sig öfver hufvudet, förrän han med dem och de med honom endrägteligen förvissat sig om hvem de ville hafva, som kunde vara deras fädernerike och dem alla till nytta och bestånd. Mot konung Hans och alla dem, som ville indraga honom, sade de ett kort nej.» Till de öfriga landskapen och till Stockholm sändes bref härom, och det dröjde icke länge, innan åtminstone Vestmanland och Upland hade förklarat sig för herr Sten, hvilken nu kallade till sig de trupper som icke längre behöfdes i Finland.

334. Tysk landsknekt.

Arvid Trolle sände i slutet af månaden ett bref till rådet med öfverdrifna berättelser om konung Hans' rustningar — en del af den danska flottan hade redan runnit till Kalmar sund — och erkebiskopen sände hans bref till herr Sten, hemställande, om icke riket allt för litet beskärmades genom de prelikningar som han och andra höllo rundt omkring i landet, samt om det icke vore bättre att i kärlig endrägt öfverlägga med rådet. Herr Sten svarade, att Arvid Trolle hade efter sin vana öfverdrifvit; sjelf hade han fått bud från Danmark och kände bättre konungens styrka, hade ock genom sina bud fått höra, att några af rådet hade haft sina sändebud utanför den danske konungens dörr, sedan denne förklarat Sverige krig. Att sammankalla ett

rådsmöte tjenade till ingenting. Han hade icke för sed att predika, utan att tala och skrifva; det vore väl om de som voro lärda och tillsatta att predika ville sköta detta sitt embete och öfvergifva det som icke tillkomme dem att sköta; nu hade de dermed dragit fienden in i landet. I det längsta hade han velat fullfölja allt till det bästa och afstyra blodsutgjutelse, men nu gick det icke, och var han fast besluten att resa allmogen samt med tillhjelp af det folk han väntade från Finland och hansestäderna afvärja rikets förderf.

Den 21 maj befann sig Arvid Trolle i Bleking för att sammanträffa med den danske konungens hofmästare och marsk. Löftena att Kalmar recess skulle gå i fullbordan förnyades, Arvid Trolle bad att allmogen skulle skonas hvar den höll sig stilla, samt att alla slott som intogos skulle anförtros åt svenskar. För sig, sonen Erik och mågen Nils Bosson (grip) afgaf han en försäkran att de aldrig mer skulle hylla herr Sten. Sex dagar senare sände erkebiskopen, biskoparne Konrad i Strengnäs och Henrik i Linköping samt väpnarne Svante Nilsson, Erik Trolle och Nils Bosson till konungen en förnyad trohetsförsäkran. Vid samma tillfälle mottog erkebiskopen i förläning områden, som tillhörde herr Sten och hans vänner.

De förnämsta af erkebiskopens anhängare inneslöto sig på Stäket. Under det herr Sten tågar genom Upland fram till Upsala, der han belägrar erkebiskopens gård, skynda erkebiskopen, Svante Nilsson med flere till Stockholm. De funno dock staden orubblig i sin trohet mot riksföreståndaren, hvadan de måste nöja sig med att utfärda en ny kungörelse, i hvilken med de hjertaste färger utmålas ryssarnes gräsliga framfart i Finland. Rådet kunde dock icke vara okunnigt derom att fred var sluten.

Mot midten af juli 1497 föll erkebiskopsgården för herr Stens stora »bössor» (kanoner). Domkapitlets medlemmar förklarade sig icke begära någon ersättning för de förluster de under belägringen lidit, de försökte till och med att åvägabringa en förlikning mellan riksföreståndaren och erkebiskopen. Men den senare gjorde svårigheter och lyste kort derefter herr Sten och några hans vänner i bann för öfverväld som hade blifvit gjordt på en prestgård i Upland. Bannlysningen verkade dock ringa förskräckelse och herr Sten begynte belägringen af Stäket. Några herr Stens närmaste vänner försökte åter att stifta fred mellan honom och erkebiskopen, men den senare ville icke veta något deraf.

Krigsrörelserna inskränkte sig icke till Upland. I maj eller juni brändes linköpingsbiskopens slott Rönö och han sjelf belägrades i sin gård i Linköping. Han måste gifva sig och hölls derefter i en lindrig fångenskap.

Konung Hans nödgades lemna sina beträngda anhängare i sticket, ty det gick mycket långsamt med rustningarna. Först den 28 maj kunde han utfärda en kungörelse, i hvilken han uppmanar Sveriges inbyggare att underkasta sig honom och rådet. Men han hade ännu icke riktigt uppgjort planen för krigets förande. En plan att från Norge bryta in i Dalarna uppgafs, en dansk här belägrade i stället Elfsborg, hvilket manligen försvarades af herr Nils Klausson, men hufvudhären ryckte från Bleking fram mot Kalmar stad, som gaf

ig efter ett par skott; Arvid Trolle uppgaf Borgholm, hvarjemte han och ågra andra riksråd, bland dem Ture Jönsson (tre rosor), hyllade konungen. itet senare upplät Erik Eriksson (gyllenstjerna) Stäkeholms slott åt konungen. 'rån Kalmar sände denne en del af sitt folk sjövägen till Stockholm, i hvars ärhet de landstego den 10 augusti 1497. Belägringen af Stäket måste uppäfvas och herr Sten tog befälet på Stockholms slott.

Den 29 september blef olycklig för det svenska partiet; konungen, vredad öfver Elfsborgs motstånd och den kringboende allmogens ovilja, hade efalt att på hvarje tredskande skulle afhuggas en hand eller en fot samt uppanat de sina att bedrifva belägringen med den yttersta ifver. Fästet måste ifva sig den nämda dagen; en allmogehär, uppbådad af lagmannen Lindorm jörnsson, kom för sent att undsätta de belägrade. Samma 29 september såg an från Stockholms slott svenska baner svaja på Norrmalm, och man antog tt den från Dalarna väntade undsättningshären hade kommit och anfallit e belägrande danskarne och tyskarne. Herr Sten gjorde ett utfall, men nn snart att han hade misstagit sig. De svenska baneren hade dagen förut lifvit tagna af fienden under en strid mot dalkarlarne, som icke hade kommit ngre än till Rotebro. Utfallet tillbakaslogs med mycken manspillan, herr ten sjelf hade stupat, om icke hans springare hade simmande tvärt genom orrström fört honom till en af slottets vattenportar.

Några dagar senare anlände konungen, hvilken fann ställningen beinklig. Stockholms slott var svårt att intaga, slotten vid Örebro och Stäkeolm belägrades af det svenska partiet, vintern tillstundade, proviant fattades, e vilda, roflystna tyska legoknektarne voro ytterst dyrlegda, och fingo de ke sin sold, var deras trohet slut. Man måste derför underhandla. Den 6 ktober möttes herr Sten och konungen i den heliga Klaras kloster. Den nare erkändes som Sveriges herre, förband sig att hålla allt som var lofvadt Kalmar recess och glömma allt framfaret. Herr Sten Sture frikallades från llt ansvar och skulle hugnas med en förläning, afpassad efter hans stånd. alkarlarne, som fortfarande lågo vid Rotebro, uppmanades af herr Sten att nda åter. De bådo honom dessförinnan, att han skulle till län i Sverige bedja sig Vesterås län med Dalarna, så att de fortfarande skulle få lyda der honom. Han mottog ock konungens löfte om detta län, men måste art afstå det. Den 11 oktober tågade konungen in i Stockholm, der borrne och ombud för dalkarlarne svuro honom trohetsed. Lagmännen och nbud från hvar lagsaga med flere inkallades till Stockholm för att den 25 ovember fullgöra den i lagen föreskrifna hyllningen, hvilken dock borde fva försiggått på Mora äng. Dagen derefter kröntes konung **Hans** i ockholms stadskyrka. På kröningen följde riddarslag; under herr Stens nga regeringstid hade ingen svensk man kunnat upphöjas från väpnar- till ddarvärdighet.

Konung Hans' regering i Sverige. 1497—1501.

Sten Stures förläningar. — Prins Kristiern väljes till tronföljare, den 5 december 1497. — Ny myntordning samma år. — Drottning Kristina krönes i Upsala, den 3 februari 1499. — Prins Kristiern hyllas i Stockholm, den 29 maj. — Tåg mot Ditmarsken. — Sten Sture och Svante Nilsson försonas, år 1500. — Missnöje med konung Hans. — Uppror i Upland. — Möte i Vadstena, den 1 augusti 1501. — Stormännen uppsäga konungen tro och lydnad. — Konung Hans lemnar Stockholm, den 11 augusti. — Konungens personlighet.

Enligt Kalmar recess (1483) skulle konungen, så fort han blifvit i Sverige erkänd, betala faderns skulder och förskaffa Sverige till dess rätt med afseende

335. Konung Hans' större sigill [1].

på Gotland. Intetdera skedde. På Gotland satt som höfding den skånske

[1] Sigillum· Johannis d[ei] g[racia] Dacie Svecie Norvegie slavor[um] gotor[um]q[ue] regis, ducis slesvicen[sis] ac Holsacie Stormarn et Ditmers ducis, comitis in Olde[n]borg et Delme[n]horst (Sigill för Hans af Guds nåd Danmarks, Sveriges, Norges, slavers och götars konung, hertig af Slesvig, Holstein, Stormarn och Ditmarsken, grefve i Oldenburg och Delmenhorst).

iddaren herr Jens Holgersen (Ulfstand), öfver hvars styrelse gutarne hade ıycket att klaga.

Allra först måste förhållandet till herr Sten Sture bestämmas. Konunen gaf honom i förläning hela Åbo stift, Nyköpings län samt andra delar f Södermanland, Svartsjö kungsgård jemte hela Svartsjölandet (Färingsö) och ötala kungsgård bredvid Skara. Men konung Hans knappade sedan något in å de förmåner han gifvit sin mäktige medtäflare. I början af år 1499 måste herr ten förbinda sig att årligen erlägga till kronan en betydande penningsumma ısom afkastning af det finska länet. Något senare på året måste han till onungen öfverlemna Åbo och Viborgs län samt Nyslott i utbyte mot Gestrikınd, Vadsbo härad i Vestergötland och Tuna län (i norra Kalmar län). I öfrigt jordes vid konungens regeringstillträde inga stora förändringar med länen. lerrar Nils Bosson och Ture önsson blefvo lagmän, den ırre i Östergötland, den seare i Vestergötland; annars :höllo de, som varit verksamıast att förskaffa konungen veriges krona, så godt som ıga belöningar.

För framtiden sörjde konungen genom att, i strid ıot innehållet af Kalmar reess, genomdrifva sonen Kriierns val till tronföljare, den 5 december 1497; ästa midsommar skulle han yllas af lagmännen och ombud ån lagsagorna m. fl. Riksråen voro ytterligt eftergifvane för konungens fordringar. ågra dagar efter det en del f dem hade hyllat prins Kristiern utfärdade åtta riksråd ett bref, i hvilket e tillerkände konungen rätt att i de så kallade fatburslänen, eller de län som onungen icke hade att bortgifva, utan af hvilka han drog de för hofhållninen nödiga inkomsterna, tillsätta, om han så för godt funne, äfven danska och orska fogdar. Det var dock i Kalmar recess bestämdt, att endast inhemska gdar skulle förordnas, och allt sedan Engelbrekts dagar hade man i Sverige ycket noga hållit på en sådan föreskrift. Med huru mycket skäl, visade sig om kort, då de fogdar konungen tillsatte snart gjorde sig ytterligt förhatade; förforo med icke mycket mindre råhet och grymhet än fordom en Jösse riksson.

336. Konung Hans' mindre sigill (sekret)[1].

Ungefär vid samma tid (den 4 december) utfärdade konungen en ny

[1] Secret[um] o. s. v.; jemför inskriften å det större sigillet.

myntordning, hvilken nästan fullständigt öfverensstämmer med herr Stens myntordningar. Den vigtigaste nyheten, att man skulle i Sverige prägla guldmynt, synes aldrig hafva kommit till verkställighet; åtminstone äro inga sådana intill vår tid bevarade eller i tidens handlingar omtalade. Silfverhalten i mynten sjönk fortfarande; under konung Hans' tid räknades tio penningmarker på den lödiga marken.

I januari 1498 vände konungen åter till Danmark; han hade varit herr Sten Stures gäst på Nyköpings hus och till gengäld visat honom prof på sin välvilja. Under konungens frånvaro fördes regeringen af erkebiskop Jakob

337. Minnessten öfver herr Jens Holgersen (Ulfstand) på hans gård Glimmingehus i Skåne[1].

Ulfsson och biskop Henrik Tidemansson i Linköping samt herrar Sten Sture och Svante Nilsson. Höstiden var herr Sten i Finland, syselsatt med ordnandet af dess inre förhållanden. Konungen återvände icke till Sverige detta år och sonens hyllning vid Mora stenar uteblef således.

[1] Inskriften lyder:

Jak ar (är) en kempe stark och stoor,
fra Gulland jak till Schone for
medlxxxvii (1487).

en 1498 tillbragte konung Hans i Varberg och drog i början af år 1499
stra och mellersta Sverige till Upsala, der drottning Kristina krön-
februari. Från Upsala drog han till Stockholm för att hålla ett råds-
hvilket nagra af de store framkommo med efterräkningar mot herr
rots af den försäkran om ansvarsfrihet som blifvit honom gifven.
den afvoghet som visade sig mot den förre riksföreståndaren, vå-
om sina inkomster mycket måne konungen affordra honom, såsom
nämdt, först en af-
sedan ett för herr
cket ofördelaktigt
i 29 maj 1499 hyl-
ins Kristiern af
olkets ombud, dock
n landslagen före-
Mora, utan i Stock-
lla länsinnehafvare
binda sig att hålla
t både konungen
en tillhanda. Men
es en yttre trygg-
för konungens och
s herravälde, sak-
sserligen icke an-
: om en mot ko-
ovänlig sinnesstäm-
kten voro utspridda
om hans snikenhet
, utpressningar och
ll konungens öron,
n fann sig föran-
förordna om ran-
: i landsorten dels
som utspridde ryk-
s för att utröna om
verkligen blifvit
I början af juli
han åter Sverige,
ande sonen, som
regeringsärendena. Efter ungefär tre månader begaf äfven han sig
mark. Konungens uppmärksamhet togs vid denna tid i anspråk nä-

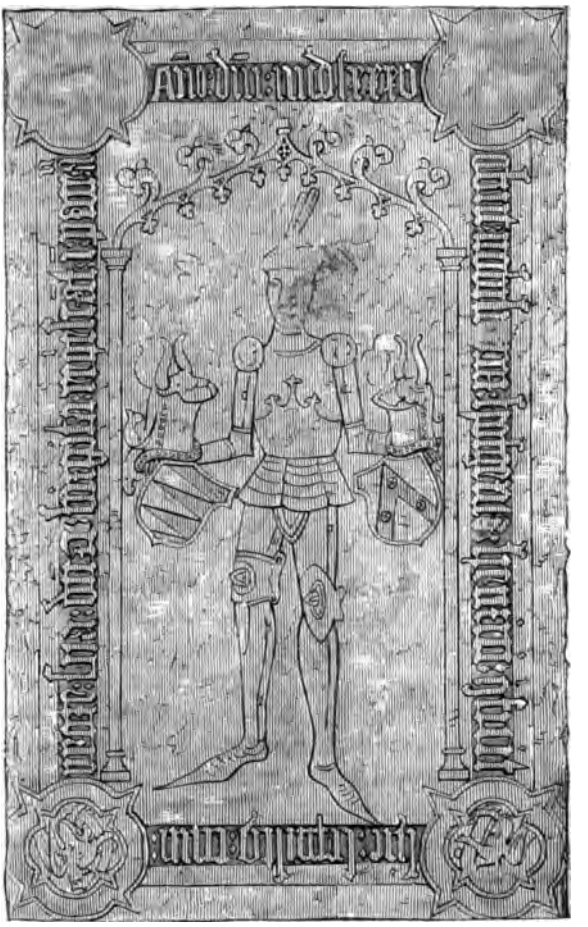

338. Grafsten öfver herr Jens Holgersens (Ulfstand) föräldrar i Vallby kyrka i Skåne[1].

—

[1] n]no d[omi]ni Mcdlxxxv obiit nobilis vir Holger[us] Henrici q[ui] fuit hic cum vxore sua d[omi]na Birgita; req[ui]esca[n]t i[n] pace A[me]n (År 1485 ilborne mannen Holger Henriksson, som är här begrafven med sin hustru fru Birgitta; . i frid. Amen).

stan uteslutande af böndernes resning i Ditmarsken. Han ryckte in med en stor här i deras land, men hären led ett blodigt nederlag vid Hemmingstedt den 17 februari 1500 och fred vans först genom bemedling af hansan. Han påbjöd vid samma tid rustningar mot ryssarne, som åter hade börjat oroa Finland, och underhandlade med den livländska orden om ett förbund.

Under tiden ändrade sig ställningen betydligt i Sverige. Redan år 1499 hade herrarne Sten och Svante närmat sig hvarandra och år 1500 återvände den märklige doktor Hemming Gad från sin långvariga beskickning i Roma, och han arbetade med all ifver på att åvägabringa en försoning mellan herr Sten och hans förre motståndare. Hans bemödanden kröntes med framgång. Redan innan årets slut skildrar han förhållandet mellan herr Sten och herr Svante som ett förhållande mellan fader och son. Herr Sten hade nu åter så stort inflytande, att Linköpings domkapitel (i januari 1501) på hans förord valde doktor Hemming till sin biskop i ledigheten efter herr Henrik Tidemansson.

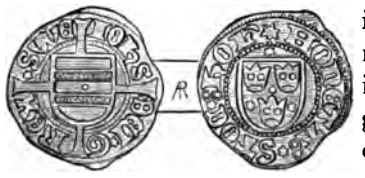

339. Konung Hans' stockholmsörtug[1].

340. Konung Hans' vesterås örtug[2].

Kort derefter var konungen åter på besök i Sverige, i sällskap med sin gemål. Vid ett rådsmöte som begyntes i Stockholm i februari inlemnade rådet en skrifvelse, i hvilken det klagade öfver konungens danska fogdar och fordrade uppfyllelse af föreskrifterna i Kalmar recess. Konungen lofvade rättelse, men sökte vid samma tillfälle att å nyo söndra de två Sturarne. Äfven afhandlades vid detta tillfälle frågan om försvaret mot ryssarne, öfver hvilkas anfall på Sverige ett för konungen mindre behagligt ljus kastades genom en rysk beskickning, som under rådsmötet anlände till Stockholm och medförde storfurstens bifall till fångarnes utlemnande, dock under påminnelse att kriget var begynt på konungens begäran, hvadan ryssarne hade honom att tacka för alla de förluster de hade lidit; äfven lät storfursten påminna konungen, att han nu, enligt tidigare löfte, skulle till Ryssland öfverlemna de omtvistade områdena i östra Finland. Det bevis svenskarne härigenom fingo i sina händer, att de i hög grad hade sin konung att tacka för allt det lidande ryssarnes infall i Finland hade vållat dem, måste naturligtvis öka missnöjet med honom.

Kort derefter lemnade konungen Stockholm, som han sade, för att med sitt danska råd öfverlägga om rustningar mot Ryssland. Han åtföljdes af sin gemål, af herr Sten Sture med flere. Efter några dagar fick han emellertid veta, att ett uppror hade utbrutit i Upland. Han återvände genast till Stockholm och inkallade rådsherrarne att der möta sig.

[1] Joh[anne]s dei g[racia] rex Sve[cie] — Moneta stochol[mensis].

[2] Joh[anne]s dei g[racia] rex Sve[cie] — Moneta arosiens[is].

Herr Sten Kristersson (oxenstjerna) till Salsta hade kommit i tvist med konungens fogde i Upsala, och drifven af sitt häftiga lynne hade han användt våld: fogden låg svårt sårad i hans förvar, flere konungens svenner voro ihjälslagna och kungsgården i Upsala nedbränd. Vestgötalagmannen herr Ture Jönsson med flere intalade konungen (1501), att denna våldsgerning icke vore så obetydlig som den syntes, den vore det första utbrottet af en mot konungen riktad sammansvärjning, för hvilken herr Sten Sture vore hufvudmannen. Herr Sten vägrade att komma till rådsmötet, så vida han icke finge lejd, och när sådan gafs, kommo han och hans vänner, biskop Hemming Gad, herr Svante Nilsson, Bengt Ryning och Knut Alfsson, en norsk riddare af svensk ätt (han var kusin till herr Ture Jönsson), till Stockholm starkt rustade; de hade med sig icke mindre än 700 man. Konungen å sin sida hade kallat till sig danska trupper. Förhandlingar inleddes. Herr Ture Jönsson måste inför rådet erkänna, att han icke kunde bevisa sina anklagelser. Rådet fordrade på nytt, att konungen skulle fullborda sina löften, att han skulle straffa sina fogdar, att svenska län skulle lemnas åt svenska män, hvarjemte det klagade öfver konungens mynt samt deröfver, att några svenska fanor hade blifvit som trofeer upphängda i Kjöbenhavns vårfrukyrka. Den enda frukten af alla dessa framställningar blef en befallning åt herr Svante Nilsson att ransaka öfver ett par danska fogdars beteende. Mot herr Sten Kristersson sändes herr Knut Eskilsson (baner) med en helt liten trupp; hans folk slogs och sjelf togs han till fånge.

341. Konung Hans' malmömynt[1].

Konungens ovillighet att uppfylla sina förbindelser och hans tröghet eller oförmåga att sätta en gräns för herr Sten Kristerssons våldsamheter bragte till mognad det länge groende missnöjet. I slutet af juli förklarade herr Sten Sture och hans ofvannämda fyra vänner äfvensom väpnaren Johan Bese, att om konungen icke ville fullgöra sin pligt och lyssna till deras klagomål, kunde han icke vidare af dem förvänta någon trohet och tjenst. Den 1 augusti möttes de sex jemte herr Nils Klausson till Vik uti Vadstena, hvarest de ingingo ett förbund att till kristenhetens och Sveriges bästa våga lif och gods, på det riket ej mer skulle lida någon skada af en konung som hade slutit förbund med ryssarne. I öfrigt ville de upprätthålla Kalmar recess samt lyda den som blefve vald till riksföreståndare, herr Sten eller herr Svante; slott och län som de togo från konungens fogdar skulle de fördela sinsemellan.

Folket var genast färdigt till resning. Redan tio dagar efter vadstenamötet såg den danske fogden på Örebro hus sitt slott omgifvet af en belägringshär. Under loppet af månaden sände den ene stormannen efter den andre till konungen uppsägelsebref, i hvilka de klagade så väl öfver all-

[1] Joh[anne]s dei g[racia] rex Dacie — Moneta nova malmoiensi[s].

männa som enskilda oförrätter. Så snart konungen fått underrättelse om den begynnande resningen, rådgjorde han med erkebiskopen och andra rådsherrar samt skref till det danska rådet, för att beklaga sig öfver svenskarnes trolöshet och föreslå ett unionsmöte. Den 11 augusti 1501 lemnade han Stockholm med sin flotta, bestående af två stora skepp och tolf jakter, sedan han låtit nedbränna Svartsjö kungsgård, som innehades af herr Sten Sture. Under vägen brände han åbygnaderna på herr Stens gods Häringe i Södertörn. Fru Ingeborg, som å mannens vägnar förde befälet på Nyköpings hus, väntade sig ett fiendtligt besök och skref till herr Svante att gifva henne undsättning. Herr Svante, hvars svenner afvärjde ett anfall i östgötaskären, skref till sin »käre fader och besynnerligen gode vän herr Sten», att hans gård Häringe hade varit utsatt för rof och eld liksom tillförne så många andras gårdar; »men det hafven I att glädjas öfver mera än vi, att en konung i sitt majestät sjelf personligen brände er gård, en ära som ej vederfarits mig eller någon annan här i riket».

312. Prins Kristiernas sigill[1].

Drottning Kristina ville icke följa sin gemål, utan stannade på Stockholms slott, som hade en besättning af inemot tusen man. Med henne voro några svenskar, herrar Ture Jönsson, Folke Gregersson, Kristiern Bengtsson och Erik Trolle.

Till en afsättning af konung Hans hade svenskarne lagliga skäl, alldenstund han icke hade velat fullgöra de vilkor, som voro fästa vid hans konungaval. Hans regeringstid var visserligen kort, men han hade dock haft tillfälle nog att visa, huru föga han ville sörja för Sveriges bästa. Att det icke var allenast fosterländska skäl som bestämde de svenska stormännen, visar sig af hvarjehanda omständigheter, men vi känna förhållandena allt för litet för att kunna gå till doms med hvar och en af de ledande personligheterna. Vi få för öfrigt icke förgäta, att den vidsträckta sjelfmyndighet, som under länsväsendets tid tillkom de store i landet, gjorde förhållandena mellan konung och undersåte ganska olika de nuvarande.

Konung Hans har visserligen af mången häfdatecknare, redan under det närmast följande tidhvarfvet, blifvit omtalad med beröm, såsom

[1] S[igillum] Cristierni electi in regem Dacie et Svecie, verus heres Norvegie, d[ucis] s[lesvicensis] a[c] H[olsacie], S[tormarn] e[t] D[itmers] d[ucis] c[omitis] i[n] O[ldenborg] e[t] D[elmenhorst] (Sigill för Kristiern, utvald till konung i Danmark och Sverige, samt verklig arfvinge till Norge, hertig af Slesvig, Holstein, Stormarn och Ditmarsken, grefve i Oldenburg och Delmenhorst).

hederlig och god, men han torde hafva förtjent sådana vitsord allenast på grund deraf att man jemförde honom med dem som voro sämre än han. Det finnes tillräckligt många dåliga sidor hos honom för att rättfärdiga svenskarnes misstro. Det var icke nog dermed, att han icke var samvetsgrann med att iakttaga ingångna förbindelser, i hans skrifvelser förekomma uppgifter som visa sig vara osanna, om vi jemföra dem icke allenast med de tilldragelser som vi känna, utan äfven med hans egna yttranden i andra skrifvelser. I Norge och Danmark hade man vida mer än i Sverige tillfälle att erfara hurudan konung Hans var, och från båda länderna höra vi ganska bittra klagomål. När Kristiern II blef konung, öfverlemnade det danska rådet till honom en förteckning öfver de punkter, i hvilka hans fader hade brutit sin handfästning. Dessa punkter äro för många att de här skulle kunna uppräknas, och de äro i allmänhet icke sådana, att man kan urskulda konungen dermed, att han stod framom sin tid och att han, genom sin friare uppfattning af förhållandena, stötte sig med de medlemmar af samhället som höllo på det gamla. . Den sinnessjukdom, som stundom hemsökte honom, gaf sig tillkänna, äfven när den icke uppträdde fullt utbildad, i anfall af djup nedstämning och vild grymhet, såsom när han, efter hvad samtiden sannolikt med skäl antog, lät lönmörda sin danske rikshofmästare herr Povel Laxmand (år 1502).

Herr Sten Stures senare riksföreståndarskap. 1501—1503.

Resningen mot konung Hans. — Drottning Kristina försvarar Stockholms slott. — Herr Sten andra gången riksföreståndare, den 12 november 1501. — Drottning Kristina uppger Stockholms slott, den 9 maj 1502. — Konung Hans utanför Stockholm med en flotta, den 12 i samma månad. — En svensk här inrycker i Norge. — Kriget i Vestergötland och Finland. — Drottning Kristina frigifves ur sin fångenskap. — Herr Sten dör i Jönköping, den 14 december 1503.

Att återvinna Sverige undan konung Hans och hans tjenare var nu de svenska herrarnes främsta uppgift.

Herr Sten Sture befann sig redan före utgången af augusti månad 1501 i Dalarna, der allmogen genast förklarade sig mot konungen. Bönderne rustade sig och Vesterås slott belägrades, liksom Örebro. Rådet samlades mot slutet af september och sände till Stockholms stad en uppmaning att sluta sig till det fosterländska partiet. Borgerskapet tvekade och redan före midten af oktober hade staden begynt belägras. Efter några dagar utbröt i staden en häftig eldsvåda, hvilken man antog vara anlagd af slottsbesättningen. När elden grep allt vidare omkring sig, öppnade stadens styrelse portarna för den svenska hären, som genast ryckte in och hjelpte borgarne att hämma eldens framfart. Nu kunde man med hopp om framgång belägra slottet, men innan detta skedde, erbjöd man drottning Kristina att lemna det, och skulle man med vederbörligt följe ledsaga henne till Danmark, men hon svarade nej.

Mellan de svenska herrarne var förhållandet icke alltid godt. Det behöfdes all biskop Hemming Gads stora förmåga, hans vänskap för herr Svante och hans aktning för herr Sten, för att förhållandet mellan dessa två myndiga män skulle fortfarande vara godt. Herr Svante gaf efter och den 12 november 1501 korades herr **Sten Sture** å nyo till **riksföreståndare.** Vid samma tid sände man till hansestäderna och tyska furstar en redogörelse för orsakerna till konung Hans' förjagande och anhöll om tillstånd till truppers värfvande. Konungen sökte samtidigt de tyska makternas bistånd, men så vida stodo de tyska städerna på Sveriges sida, som de icke voro hågade att villfara konungens begäran att afbryta all handel med det mot honom fiendtliga landet.

Under det herr Sten färdades omkring i landet för att bringa folket till resning och herr Svante belägrade Örebro slott, hvilket med tillhörande län blifvit honom anförtrodt, ledde den till allt användbare herr Hemming Gad — påfven vägrade vid denna tid att godkänna hans val till biskop och nämde i stället en af sina kardinaler till hufvudman för Linköpings stift — belägringen af Stockholms slott. Han hade svårt att gå anfallsvis tillväga, alldenstund de belägrande saknade nödigt artilleri, men hans bemödanden att utestänga slottet från förbindelse med den yttre verlden kröntes med framgång. I början af år 1502 blef nöden inom slottet stor, och drottningen bad om tillåtelse att begifva sig ned i staden. Herr Hemming svarade, att man före belägringens början hade bedt henne lemna slottet; då hade hon icke velat, nu vore det för sent. Man hoppades på detta sätt få slottet i sina händer. I februari kom herr Svante Nilsson, som då hade vunnit Örebro, för att förstärka belägringshären, men först mot slutet af april kunde man med hopp om framgång våga en stormning. Den leddes af herr Knut Eskilsson, ett utanverk antändes, liksom båtarna som lågo i grafven mellan staden och slottet, porten till dettas förborg antändes äfven och en blodig strid fördes inom borggården. Den af sjukdom minskade besättningen började efter detta underhandla och slottet gaf sig den 9 maj. Af besättningen hade då nio hundra aflidit, 70 lefde, men af dem voro de fleste sjuka. Biskop Matts i Strengnäs och herr Sten Kristersson afhemtade drottningen på slottet, och på kyrkogården, som den tiden låg invid stadskyrkan, mötte henne fru Ingeborg, herr Stens maka, hvarefter hon derifrån fördes till svartbrödraklostret i närheten af stadens södra port.

Dagen derefter kom konung Hans med en dansk flotta till Stockholms skärgård; den 12 maj hade han hunnit fram till den nuvarande Djurgården. Som ett anfall var fruktlöst, fann han snart för godt att åter segla bort, och en tid derefter, den 5 juni, ingicks förlikning mellan herr Sten Sture och erkebiskop Jakob, hvilken först nu lofvade att uppsäga konung Hans tro och lydnad. Konungen fritog honom från hans ed, men bad honom bistå drottning Kristina som ännu hölls i fångenskap.

Af hela Sverige var det nu allenast Kalmar och Borgholms slott samt en del af Finland, som lydde under konung Hans, hvarjemte herr Erik Eriksson (gyllenstjerna) på Elfsborg i det längsta undvek att fatta något beslut. Vid

nyårstiden 1502 uppsade äfven han konungen trohet, och herr Henrik Krummedike på Bohus erhöll då konungens befallning att angripa honom, att uppvigla vestgötabönderne samt bränna Örestens fäste och Ny Lödöse. Från Norge skulle äfven ett anfall göras mot Sverige. Af allt detta blef dock intet. Till befälhafvare i Vestergötland nämdes af herr Sten den tappre herr Åke Hansson (Tott), halländingarne visade sig benägna att sluta sig till Sverige och herr Knut Alfsson ryckte in i Norge, der en mängd missnöjda slöt sig till honom. Han intog Akershus och Tönsberg samt begynte belägra det fasta Bohus. Han måste dock följande sommar (1502) upphäfva belägringen och draga sig tillbaka till Akershus, hvilket nu belägrades af herr Henrik Krummedike, som hade fått en trupp af skotska och tyska legoknektar. Prins Kristiern belägrade Elfsborg, hvilket gaf sig den 18 juli. Den förbittrade vestgötaallmogen slog derefter ihjäl herr Erik Eriksson, hvilken icke tyckes hafva tillräckligt sörjt för fästets försvar. Herr Åke Hansson gjorde ett anfall mot danskarne vid Elfsborg, men misslyckades, och prins Kristiern tågade från det af honom nedbrända Elfsborg till Öresten, hvilket äfven måste gifva sig och blef nu lågornas rof. I slutet af juli vände prinsen åter till Danmark. Följande månad föll Akershus. Den 18 augusti hade herr Knut Alfsson begifvit sig om bord på herr Henrik Krummedikes skepp för att underhandla, en ordvexling uppstod, och trots gifven lejd blef herr Knut mördad. Att bryta lejden var enligt tidens uppfattning en skändlig förbrytelse, men konung Hans förklarade att herr Henrik Krummedike hade betett sig som en trogen dandeman.

Herr Sten Sture hade gått öfver till Finland, der Viborgs fäste gaf sig godvilligt, Åbo slott deremot försvarades intill den 6 september. Mot slutet af denna månad belägrade herr Sten, dock utan framgång, Varberg. I början af mars 1503 eröfrades östra Bleking, som anförtroddes åt herr Nils Klausson. I början af maj gaf sig, efter i det närmaste två månaders belägring, Kalmar stad. I vestra Sverige vann man icke någon så bestämd framgång. Herr Åke Hansson underhöll ett gränskrig och herr Svante Nilssons infall i Norge, som syntes lofva mycket, blef af kort varaktighet.

Främmande makter begynte underhandla, för att åstadkomma fred och vinna tillåtelse för drottning Kristina att återvända till Danmark. Påfven uppträdde till konung Hans' förmån och hans ombud förmådde hansestäderna att förlika sig med honom. Drottningen, som skulle stanna i Sverige till dess rådet hade funnit tillfälle att sända henne åter till Danmark, hade från Stockholm blifvit förd till Vadstena, hvarest herr Sten och herr Hemming Gad, ett par lübska sändebud med flere afhemtade henne på senhösten. I slutet af november hade hon kommit till Halmstad. Under återvägen afled herr Sten Sture i Jönköping den 14 december 1503.

Han var då en gammal man, men hade ända intill sitt slut bibehållit kraft och håg att verka. Af alla dem som under medeltiden styrde Sverige allt sedan drottning Margaretas dagar har ingen visat så mycken omtanke för landets bästa som han. Uti ett afseende stod han öfver den stora drottningen: för henne var Sverige jemförelsevis ett främmande land, och hennes

regering kunde derför icke få den fosterländska karakter som »gamle herr Stens» hade. Hon måste i främsta rummet tänka på att styrka sitt herravälde och åt konungamakten återvinna, hvad stormännen hade tagit från en Magnus Eriksson och en Albrekt. Herr Sten hade vida mera tillfälle att egna sina landsfaderliga omsorger åt landets inre förhållanden i allmänhet, åt statsskicket och lagskipningen, åt handel och näringar. Det svenska folket erkände den skuld, i hvilken det stod till honom, och omfattade honom med den varmaste tillgifvenhet. Äfven när han var död, kunde den som i herr Stens namn vände sig till den svenska allmogen vara viss om öppna öron och villig hjelp.

Herr Stens ädla maka och trofasta hjelparinna, den kloka, modiga och upplysta fru Ingeborg Åkesdotter (Tott) afled år 1507. Som ett prof på det förhållande som rådde mellan makarna ända mot slutet af deras äktenskap förtjenar anföras ett bref som herr Sten på dagen åtta månader före sin död skref till »sin älskeliga kära stallbroder Ingeborg Åkesdotter med all kärlighet». Han lemnar henne i uppdrag att utfråga en lübsk skeppsbesättning om ett tillämnadt möte mellan lübeckarne och konung Hans samt ingår för öfrigt i en mängd hushållsdetaljer, redogörande för hvad han sjelf hade för sig på Svartsjö och uppräknande hvad hon borde göra. Han omtalar värken i det venstra ögat, men hoppas att den snart skall gå öfver, så att han kan fara till henne dagen derpå. Han beder henne ombesörja, att en mässa lästes för den helige Göran och en för den heliga försoningen, samt tackar henne för det hon till honom hade sändt en klosterbroder, hvilken den dagen — det var en fredag — hade för honom hållit en predikan »som en dandeman». Brefvet slutar med orden: »Härmed, kära hjertans stallbroder, befaller jag dig Gud och helige Erik med lif och själ till evig tid.»

Herr Svante Nilsson och striderna med Danmark. 1504—1512.

Svante Nilsson riksföreståndare, januari 1504. — Stillestånd med ryssarne. — Unionsmöte i Kalmar, juni 1504. — Riksföreståndaren med flere svenska herrar dömda som majestätsförbrytare. — Strider med Danmark: Kalmar intaget af svenskarne 1506, Åke Hanssen (Tott) härjar i Halland, Kastelholm eröfradt af danskarne 1507. — Fru Märta befälhafvare på Stockholms slott. — Riksmöte i Stockholm, oktober 1507. — Strider och underhandlingar med Danmark. — Riksmöte i Stockholm 1508. — Stillestånd med Danmark, fred och fredsbrott. — Förbund med Ryssland, 1510, och med vendiska städerna samma år. — Åke Hanssons död. — Prins Kristierns infall i Vestergötland, januari 1511.

Biskop Hemming Gad höll riksföreståndarens död hemlig. Hans lik insveptes i hudar och fördes på en särskild släde af stadsfogden i Jönköping, förklädd till köpman; en herr Stens tjenare, som var honom till utseendet lika, fick iklädd hans kläder och riddarkedja fara i en täcksläde öfver Grenna och Stegeborg till Stockholm, hvarest herr Sten i tysthet bisattes i ett af

stadskyrkans kor. All denna hemlighet iakttogs, på det man skulle kunna i stillhet bereda herr Svante Nilssons val till riksföreståndare. Det tyckes nästan som de omfattande försigtighetsmåtten knappast varit nödiga. Man synes icke hafva gjort något motstånd: söndagen den 21 januari 1504 valdes enhälligt herr **Svante Nilsson** till Ekesjö att vara Sveriges **riksföreståndare** och man svor honom trohet. Strax derefter öfvertog han befälet på Stockholms slott. Först sedan detta skett, bevisade man den aflidne den sista hedern; hans lik jordades den 16 februari i Gripsholms klosterkyrka, hvilken dagen förut hade blifvit vigd af erkebiskop Jakob.

Ställningen i landet var ganska betänklig. I följd af den långa fejdtiden och äfven af hårda år rådde mångenstädes i landet ytterlig nöd. Förhållandet till Ryssland skulle visserligen vara fredligt, men man befarade ständigt ett nytt utbrott af fiendtligheterna. Med Danmark rådde öppen fejd. Men herr Svante var ända sedan han hunnit manlig ålder fullt inne i förhållandena, den nya värdigheten gaf honom visserligen ett ökadt ansvar, men ock större makt, och han hade i herr Hemming Gad en trofast vän, som icke blott bistod honom med kloka råd, utan äfven med krigisk idrott. Så snart herr Svante blifvit riksföreståndare, skyndade sig biskop Hemming ned till Kalmar för att belägra dervarande slott, hvilket för konung Hans' räkning innehades af herr Nils Gädda.

Med Danmark inleddes underhandlingar. Biskop Matts Gregersson i Strengnäs och herr Bengt Ryning sändes till Kjöbenhavn, men de funno danskarne så omedgörliga, att de ärnade återvända med oförrättadt ärende, då underrättelsen, att det lyckats konung Hans att undsätta Kalmar slott, tvang dem att gå in på danskarnes fordringar. Ett unionsmöte skulle hållas i Kalmar i juni 1505; under tiden skulle fred råda mellan rikena och allt skulle förblifva i det skick det var, således skulle tills vidare konung Hans få behålla Kalmar, Borgholm och Visborg; Kalmar län och stad, som voro i svenskarnes händer, skulle åter läggas under slottet. De tre rikenas råd skulle vid det blifvande mötet pröfva konungens och svenskarnes klagomål mot hvarandra samt söka åstadkomma förlikning mellan dem eller ock uttala sig för den ena eller den andra parten; särskildt skulle det tillkomma de tre rikenas råd att bestämma till hvilket land Gotland skulle höra. Misslyckades alldeles förlikningsförsöket, skulle fejden åter börja och då skulle Kalmar stad och län återlemnas till svenskarne, slottet deremot bibehållas af konungen.

Herr Svante, som hade gift sig med herr Knut Alfssons enka fru Märta Ivarsdotter, tillbragte större delen af juli och augusti månader i Finland, hvarest han försäkrade sig om landets och särskildt om slottshöfdingen på Viborg herr Erik Turessons (bjelke) trohet. Under oktober månad hölls ett rådsmöte i det under sommarn af pesten hårdt hemsökta Stockholm, vid hvilket tvistefrågor mellan herr Svante och herr Sten Stures enka afhandlades, hvarjemte man beslöt att de olika landskapens inbyggare skulle mot slutet af december samlas på vissa orter, för att af rådets medlemmar närmare upplysas om ställningen i landet och om det tillämnade mötet i

Kalmar, hvilket rådet icke ville försumma. Full enighet synes dock icke hafva herskat inom rådet. Herr Svante gjorde gång efter annan påståenden att få ersättning för de dryga omkostnader han hade haft under det ryska fälttåget år 1496, och herr Erik Turesson fann sig föranlåten (i oktober 1504) att uppmana rådet till enighet med den »ärlige gode mannen» herr Svante Nilsson och rikets meniga inbyggare till att afvärja all skada och förderf af danskarne och andra rikets fiender. Herr Erik befarade, att man vid det nyligen hållna mötet i Stockholm kunde hafva gjort eftergifter åt danskarne af farhågor för ett ryskt anfall mot Finland. Alla sådana farhågor voro dock öfverflödiga, han såg sig i stånd att skydda Finland, ty han hade just nyss afslutit ett tjugoårigt stillestånd med ryssarne, som nu icke längre voro så goda vänner med konung Hans.

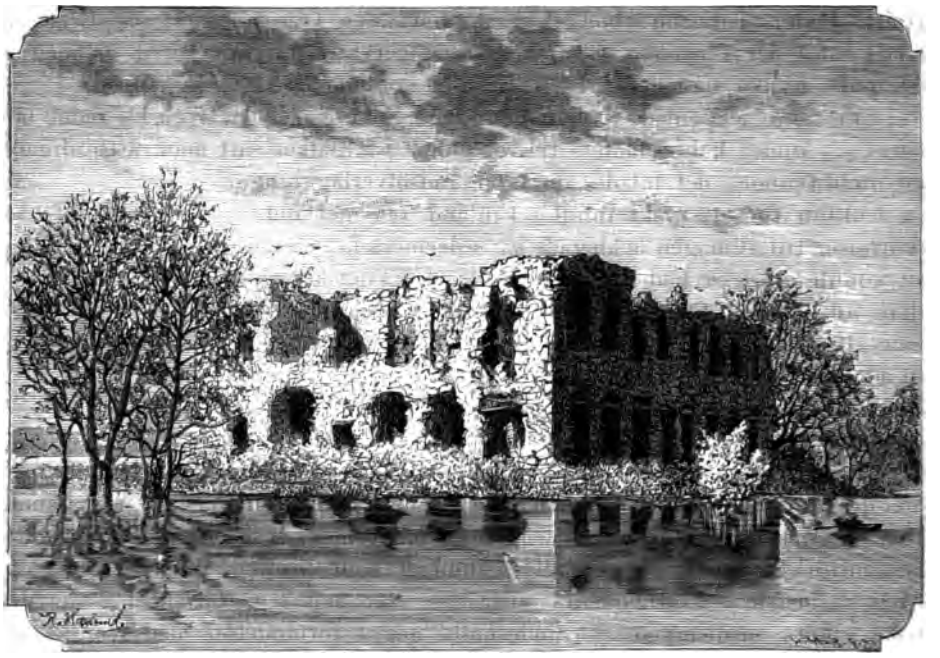

343. Ruinen af Ekesjö hofgård i Småland.

Under tiden bröts stilleståndet med Danmark. Herr Nils Gädda höll icke fördragets bestämmelse att låta fästningsverken omkring Kalmar slott vara i samma skick, som när öfverenskommelsen gjordes, den danske riddaren herr Otto Rud öfvade våld mot en svensk man, hvilken dock ej sjelf torde hafva varit utan skuld, och ett herr Svantes skepp, som låg i Travefloden, blef af danskar taget. Dertill kom den svåra nöden i Kalmar län, som gjorde det hardt när omöjligt för folket att utgifva sin skatt till slottet, och som med skäl kunde framkalla betänkligheter med afseende på det snara sammanträdandet af konungen och de tre rikenas råd med deras stora följe i en stad, hvarest numera knappast två eller tre borgare voro så pass välmående,

att några förnäma personer kunde hos dem inqvarteras. I februari 1505 nemstälde derför det svenska rådet till det danska, om det icke vore lämpligast att uppskjuta unionsmötet. Det danska rådets svar är icke bevaradt, men det synes hafva varit afböjande.

Man var i Sverige missnöjd med danskarnes beteende. Herr Erik Turesson ansåg deras våldsgerningar vara anledning nog till att icke bry sig om mötet. Det är troligt, att dessa tankar delades af herr Svante, och han hade nog inflytande att göra sina åsigter gällande; hvarken han eller någon af det svenska rådet infann sig i Kalmar, hvarest i deras frånvaro de danska och norska råden (den 1 juli 1505) tilldömde konung Hans Sveriges krona samt dömde hans motståndare, herrar Sten Sture, Svante Nilsson, Nils Klausson, Sten Kristersson, Trotte Månsson (ekaslägt), Erik Turesson, Åke Hansson (Tott), Peder Turesson (bjelke), Erik Johansson (vase) och Tönne Eriksson (Tott) samt deras vänner såsom majestätsförbrytare från ära, frihet, privilegier och gods, hvilka sistnämda skulle tillfalla konungen.

Vi veta icke med visshet, hvar herr Svante och det svenska rådet befunno sig under kalmarmötets tid, ej heller på hvilket sätt man rättfärdigade sitt uteblifvande; det talades dock om rådsöfverläggningar, om fruktan för ett ryskt infall i Finland, om motvind. I skrifvelser till allmogen beklagade sig sedermera herr Svante, att konungen icke hade velat invänta det svenska rådet. Huru än dermed förhöll sig, de norska och danska råden hade alls ingen rätt att förfoga öfver Sveriges krona eller att döma öfver svenska män, allra minst efter den romerska lagen, hvilken icke egde giltighet i Sverige. Men man nöjde sig icke härmed. De danska och norska råden vände sig till den tyske kejsaren Maximilian, hvilken icke hade något att skaffa med Sveriges angelägenheter, och han icke allenast stadfäste domen, utan instämde äfven de nyss uppräknade herrarne inför sin och det tyska rikets kammarrätt, hvilken förklarade dem i akt, alldenstund de hade brutit det heliga romerska rikets landsfrid. Vigtigare än allt detta var kejsarens förbud för alla det tyska rikets medlemmar att underhålla några förbindelser med svenskarne, ty detta förbud, derest det hade hållits, skulle hafva beröfvat Sverige all hjelp från den mot konung Hans icke synnerligen vänligt stämda hansan.

344. Nils Klaussons sigill (två sparrar).

Man hade ännu icke i Sverige öfvergifvit försöket att underhandla. I slutet af år 1505 var det tal om en svensk beskickning till Malmö, i hvilken den danskvänlige herr Ture Jönsson skulle taga del, men först i början af år 1506 kom han i sällskap med herr Sten Turesson (bjelke), domprosten i Linköping herr Hans Brask med flere ned till Skåne. De uträttade dock ingenting, ty de hade icke fått i uppdrag annat än att förklara svenskarnes uteblifvande från kalmarmötet och att utverka ett stillestånd på några år, helst så, att Kalmar och Borgholms slott lemnades tillbaka till Sverige; på frågor hvarför konung Hans blifvit förjagad samt om man icke åter ville taga honom till konung fingo de icke inlåta sig, utan skulle allt sådant hänskjutas till ett

blifvande unionsmöte. När danskarne funno, huru inskränkta de svenska ombudens fullmakter voro, afbröto de underhandlingarna. Likväl voro, efter hvad herr Svante försport, åtminstone några danska herrar, särskildt skåningarne, benägna för ett stillestånd, men konungen ville, att antingen han eller sonen prins Kristiern skulle hyllas till konung eller ock att han skulle årligen erhålla en penningsumma som skadeersättning. Till något sådant ville dock herr Svante icke förnedra Sverige. I denna åsigt stod han ej heller ensam: allmogen i Möre och Värend, för hvilken han omtalade konungens fordran, svarade, att den icke ville gifva konung Hans annan skatt än skarpa vapen.

Sådana användes ock i rikt mått. Redan när konung Hans år 1505 återvände från kalmarmötet, lät han härja den svenska stranden, och han fortfor dermed träget. Men äfven herr Svante hade sina skepp klara och kunde redan år 1505 tillfoga konungen en ganska ansenlig förlust till sjös, hvarom han underrättar folket vid samma tid som ryska sändebud i Stockholm högtidligen afsluta det förut aftalade stillståndet på tjugu år. Frälset uppmanades att infinna sig till tjenstgöring, och i början af 1506 utskrefs af allmogen, åtminstone i vissa delar af landet, hvar fjerde man med vapen och mat för elfva veckor. De förnämsta bemödandena voro riktade mot Kalmar stad, hvilken konung Hans icke hade, efter det misslyckade kalmarmötet, återlemnat, och i hvilken han hade gifvit luft åt sin harm genom flere hårda blodsdomar. Herr Hemming Gad öfvertog befälet öfver den belägrande skaran, som icke var synnerligen stor, ty allmogen i trakten, som fruktade för en långt utdragen fejd, ville icke taga del i belägringen, så vida icke herr Hemming ville förbinda sig att hålla slottet instängdt från sjösidan lika väl som från landsidan. För svag att underhålla en lång belägring tog sig herr Hemming då före att storma, natten till den 23 oktober 1506, med sina och herr Svantes svenner. De rönte allvarligt motstånd, men de trängde dock in i staden, togo och behöllo den. Herr Hemming bad, att tacksägelsemässor skulle sjungas i Sveriges domkyrkor, och riksföreståndaren lät utfärda skrifvelser till allmogen, köpstäderna och frälset i landets olika delar, med underrättelse om

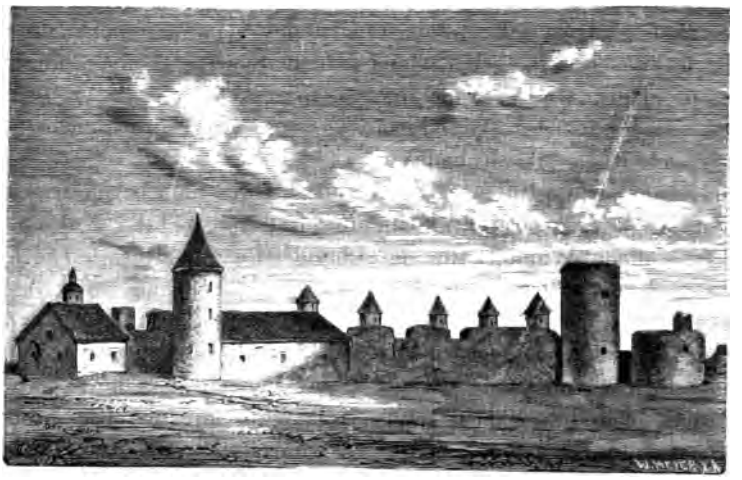

345. Parti af Kalmar stadsmur.

segern och med uppmaning att göra nya ansträngningar för att staden måtte kunna bibehållas för Sverige. »Käre vänner, skrifver han till allmogen, varen vid en god tröst, jag hoppas, att detta örlig snart skall få en god ända. Tacken Gud allsmäktig, läggen af edra stora svåra eder, straffen Guds vanheder, bruken lag och rätt inbördes, då går eder och oss alla väl både till lif och själ. Jag vill gerna hålla eder alla, rika och fattiga, vid Sveriges lag och goda gamla sedvanor, som tillbörligt är i all måtta, och alltid gerna veta allas edert gagn och långliga bestånd, så länge jag lefver.»

Anfallsvis gick herr Svante tillväga i Skåne, der herr Hans Åkesson anförde en svensk här, och i Bleking, men i öfrigt måste man i Sverige inskränka sig till den besvärliga uppgiften att försvara de långt utsträckta kusterna mot de många danska örlogs- och röfvarfartyg, hvilka ibland visade sig i större skaror, anförda af höfdingen på Visborg herr Jens Holgersen samt hans underbefälhafvare, den fyenske väpnaren Sören Norby, som i juli 1507 brände Kastelholm och tog dess höfding herr Sten Turesson m. fl. till fångar. Det var för öfrigt icke allenast stranden, som af dem hemsöktes, utan hafven gjordes osäkra, och dermed den för Sverige så nödvändiga handeln på Östersjön. Herr Svante sände ofta ut sina skepp för att vid den tyska kusten möta hansestädernas köpmansfartyg och konvojera dem till svenska hamnar, hvilket äfven ofta lyckades.

Hansestäderna, i synnerhet Lübeck, voro konung Hans föga bevågna och de sökte derför, så snart kriget åter upplågade efter rådsmötet i Kalmar, understödja svenskarne medelst underhållande af handelsförbindelserna. Detta vänliga förhållande rubbades tidtals genom kejsarens aktförklaring, som förbjöd alla tyska rikets inbyggare att hjelpa Sverige, och genom traktater afslutna med konung Hans i december 1506 och juli 1507, enligt hvilka lübeckarne skulle söka förmå svenskarne till hörsamhet och till dess denna gafs afhålla sig från alla förbindelser med deras land; lübeckarne voro nu så eftergifvande, att de lofvade, att deras fartyg, så snart de mötte konungens skepp, skulle stryka segel och förevisa sina papper. Men dessa afbrott varade icke länge, ty dels voro köpmännen föga villiga att afstå från den vinstgifvande handeln på det nödställda Sverige, dels hade Lübeck fått slut på ofreden med sina mecklenburgska grannar, hvilken ofred hade gjort det benäget för vänskap med Danmark, dels tog numera kejsar Maximilian hansestadens parti mot konung Hans' stora fordringar, och den tidigare afgifna aktförklaringen förlorade derigenom i kraft. Redan år 1507 och allt framgent handlade lübeckarne åter på Sverige, och i början af februari 1509 läto de konung Hans veta, att det droge för långt ut på tiden med Sveriges underkufvande, hvadan de icke längre ville, sig sjelfva till förfång, afhålla sig från handeln med Sverige. Herr Otto Rud, som nu uppträdde som sjöröfvare i Östersjön, anföll efter detta hansestädernas fartyg, liksom han ofredade de svenska stränderna. Den 2 augusti 1509 gjorde han ett nattligt anfall på Åbo, plundrade staden och dess kyrka, ihjälslog några af stadens borgmästare och råd samt prester, bortförde andra som fångar. Han var icke

nöjd dermed, utan fordrade sedermera af staden en brandskatt af tolf tusen mark samt af biskop Johan Olofsson samma belopp. En dyrbar kalk, tagen i Åbo domkyrka, förvaras ännu i en dansk landskyrka. På återvägen uppbrände herr Otto Rud Öregrund och härjade i Roslagen.

Under allä dessa förhållanden vexlade i Sverige stämningen mellan krigisk ifver och längtan efter fred. När lübeckarne i slutet af år 1506, på grund af sin traktat med Danmark, började underhandlingar för att förmå svenskarne till underkastelse, var åtminstone allmogen i mellersta Sverige föga benägen för eftergifter. De vid Tuna kyrka i december 1506 församlade dalkarlarne utfärdade en skrifvelse till de för fiendens anfall mest utsatta landskapens inbyggare, i hvilken dalallmogen förklarade sig aldrig vilja antaga herr Hans till konung för att låta sig plågas af hans fogdar. Man hade under de senaste åren pröfvat hvad gagn man hade af att skifta herrar. Dalkarlarne ville stå fast vid herr Svante, som var en infödd man; man borde icke göra Sverige beryktadt i andra länder såsom ett rike der man icke kunde tåla en inhemsk herskare. Som svar på Lübecks fredsbemedling följde herr Åke Hanssons infall i Halland, der Halmstad, Laholm och den starkt befästa gården Vallen togos och brändes. Man fann det dock svårt att med kraft drifva kriget, man kunde till exempel icke hindra danskarne att undsätta Kalmar slott, hvadan ock en del af det svenska rådet som vistades i Kalmar den sista februari 1507 skref till det danska rådet med förslag om ett stillestånd. Detta hemstälde, om icke svenskarne ville sända ombud till det möte som skulle hållas mellan danskarne och hansan i Nykjöbing i juli 1507, men det lät svenskarne förstå, att utan fullständig underkastelse kunde de icke vänta att få någon lindring. Doktor Hemming afrådde riksföreståndaren att inlåta sig i underhandlingar på den grundval danskarnes svar antydde; man skulle nog kunna hålla fredsvännerne i Sverige stången. Och något senare, när Sören Norby i juli 1507, ungefär samtidigt med mötet i Nykjöbing, hade intagit Kastelholm, skref herr Erik Turesson, den fångne åländske slottsherrens broder, till herr Svante: »Käre herre, om någon finnes som misströstar och vill draga denne konungen in igen, då beder och råder jag eder högligen att ingalunda gifva samtycke dertill, ty jag har säker underrättelse, att han har mindre makt än någon tänker. Mig hoppas till Gud, att Sveriges rike är väl så vid makt att sådant afvärja och icke oss indraga en så förderflig herre igen öfver vårt hufvud.»

Det tarfvades dock ganska mycket mod och kärlek för en fosterländsk styrelse i Sverige för att hålla ut med fejden. Den hårdt betungade allmogen lofvade väl att göra mycket, men höll ingalunda alltid sina löften. Frälsemännen underläto ofta att hörsamma uppmaningarna till rustning, herr Svante klagade ibland öfver grof försumlighet i rikets försvar. Han hade för öfrigt icke så många på hvilkas trohet och mannamod han kunde lita obetingadt. Doktor Hemming i Kalmar, herr Åke Hansson i Vestergötland, herr Erik Turesson i Finland icke allenast utförde hans planer, utan äfven styrkte honom i dessa. Han hade vid denna tid ingen annan, åt hvilken han

under sin frånvaro i södra Sverige kunde anförtro Stockholms stad, än sin fru, Märta, hvilken denna gång liksom eljest med mycken duglighet egnade sig åt de praktiska bestyren, ehuru väl hon som slottsfru i Stockholm hade det så svårt, att hon skref till mannen: »Gud låte mig aldrig lefva den dag, då jag måste åtaga mig sådan åtanke och beställning som jag nu haft i eder frånvaro.» Borgerskapet i Stockholm synes icke hafva varit fullt pålitligt, åtminstone trodde det blindt alla rykten som förekommo, och sådana af den mest vidunderliga beskaffenhet lupo land och rike omkring. I september 1507 måste herr Svante från Kalmar tillskrifva magistrat och borgerskap i Stockholm, att Kalmar stad icke var intagen af konung Hans, att biskop Hemming icke var ihjälslagen, att herr Svante visserligen skulle våga företaga några kraftiga åtgärder. Verksammast af alla var dock Hemming Gad. Allmoge och svenner öfvergåfvo honom ibland, krut och fartyg fattades, men han svek aldrig sig sjelf eller Sveriges sak. Borgerskapet i Kalmar såg icke gerna, att han begaf sig utom stadens murar, ty man ville för intet pris undvara honom, men kom han en gång ut på landsbygden, förstod han att tala så med bönderne, att de med uppräckta händer förklarade, att de ville lefva och dö med sin käre herr Svante och aldrig sätta tro eller lit till konung Hans och hans afföda. För egen del skref doktor Hemming till sin gode vän riksföreståndaren: »Var vid god tröst och låt icke göra eder till fotgängare. I ären så ädel och stolt en herre till sinnes och ett helt krönt rike är i edra händer, spelen derför visligen; att stiga af hästen och låta en annan rida tyckes mig rimma sig illa. — Borgarne i Stockholm skrifva, att fiendtligt krigsfolk till häst är att vänta; låt dem komma i Gottes donners namn. Den milda moder Maria mö, som halp sju kyrksocknar i Ditmarsken, kan väl med Guds bistånd hjelpa ett helt konungarike. Varen vid ett fritt mod, I skolen se att allt går väl.» Till fru Märta skref han: »Det går ett rykte här nere, att erkebiskopen vill bannlysa oss för konung Hans' och hans kardinals skull. Vill han komma hit och hafva sin konung och kardinal med sig och bannlysa oss här i lägret vid blockhusen, så kunde det bita något, men vilja de bannlysa oss för konungens skull, så vilja vi slå dem för ärans skull, så de skola få ett tusen djeflar, med förlof sagdt, värdiga fru moder. Förlåt mig att jag talar så groft, jag har icke nyligen varit i frustugan.» Bannlysningen var mera än ett rykte, men det var icke erkebiskopen, från hvilken den utgick. När herr Hemming icke ville vika för den spanske kardinal, som påfven hade nämt till biskop i Linköping, bannlystes han af påfven sjelf, hvilket icke blef alldeles utan inflytande på förhållandena i Sverige. Biskop Matts i Strengnäs skref i januari 1508 till herr Svante: »Vi bedja eder, att I icke begären af vårt folk, att det skall umgås med herr doktor Hemming eller stå under honom. Gud förbjude att så sker, ty då skulle vi blifva besmittade med honom, kyrkan och oss till skada och evigt förderf! Derför hafva vi förbjudit vårt folk att begifva sig till honom.»

En följd deraf att herr Svantes förtroendemän voro få och ständigt behöfde användas i maktpåliggande värf var den, att de i de flesta fall icke

kunde annat än skriftligen inverka på sina medbröder i rådet. De kallades regelbundet till rådsmötena, men måste alltid sända ursäkter: de vågade icke lemna de orter som voro at dem anförtrodda. Men mer än allt detta hämmades herr Svante från en framgångsrik verksamhet genom den ständiga bristen på penningar. Om insändande af penningar handlar nästan hvart enda hans bref till fogdarne, och deras svar innehålla nästan alltid ursäkter för det de ingenting kunnat sända. Herr Svantes tillgångar växte visserligen något vid slutet af år 1507, då det finska län som fru Ingeborg, herr Stens enka, innehaft vid hennes död hemföll till honom. Men hvad förslog väl detta under denna nödens och svårigheternas tid?

Genom påtryckning från hansestäderna fick fredspartiet i det svenska rådet större mod. Det utfärdade i början af september 1507 kallelse till ett

346. Kalmar munkkloster.

riksmöte, som skulle hållas i Stockholm i början af oktober. Herr Svante gjorde invändningar, han kunde icke lemna Kalmar, som dagligen hotades af danskarne, ej heller vore det tid för de i afsides landsorter boende att begifva sig till Stockholm, och ingen borde saknas, när så vigtiga ärenden förehades. Det berättades att man ville gifva konung Hans en årlig penningsumma. Hvarifrån skulle den tagas? Skulle en ny skatt pålägges eller skulle kronan och ridderskapet bära bördan? Det vore vida bättre att under den instundande vintern göra ett infall i Danmark, hvarigenom Småland och Kalmar kunde vinna trygghet. Det oaktadt öfverlade rådet tillsammans med magistraten i Stockholm och framlade ett betänkande af följande innehåll: Det finnes tre vägar att få slut på det långvariga kriget, rättegång, fortsatt

försvar eller dagtingan. Rättegången duger icke till mycket, ty Sverige vore redan instämdt för kejsarens kammarrätt (detta betydde dock bra litet!), och att vädja till högre rätt, till påfven, skulle medföra allt för stora kostnader. Att lita till krig vore ock orådligt, alldenstund fienden vore mycket mäktig och landet utarmadt. Således återstår allenast att dagtinga, ehuru väl Sverige ofta tillförne blifvit genom dagtingan besviket, och man hade derför anmodat erkebiskopen att inleda underhandlingar med konung Hans.

Om än flertalet af rådets medlemmar delade dessa åsigter, stod herr Svante dock ingalunda ensam. Herr Erik Turesson insände år 1507 till rådet ett betänkande af följande innehåll: Det vore icke rådligt att låta hansestäderna nu uppträda som medlare mellan rikena, ty dermed förnedras dessa och städerna upphöjas, hvilka dock ofta visat att deras ord icke äro mycket att lita på. Så mycket mindre vore det skäl att gifva efter, som, efter hvad herr Erik fått veta af sina vänner i städerna, dessas menigheter ifrigt yrkade på tillstånd att åter upptaga den vinstgifvande handeln på Sverige. Det vore i öfrigt farligt att låta de tyska städerna få allt för mycket insteg i de politiska förhållandena, ty derigenom kunde till sist den tyske kejsaren blanda sig i blifvande konungaval. Vida enklare vore det att direkt underhandla i Danmark om ett nytt unionsmöte, men om detta icke kunde ske, torde väl Sverige ännu en tid kunna hålla ut med fejden, så att konungen snart skulle tröttna vid den; för sin del ville herr Erik hjelpa till med lif och yttersta makt, ty det vore vida bättre att hafva en uppenbar fejd än en öfvermäktig hemlig och ohuld herre. En fred som ej gjorde skada eller förakt vore nog det bästa, men hellre krig än en utländsk konung eller hans afföda. Icke vore det så farligt med förbudet för hansan att handla på Sverige, ty det kunde icke upprätthållas. Öfver Reval kunde man få både humle och salt, kläde och vin. Man kunde dessutom helt enkelt taga så många hanseatiska eller holländska skepp man behöfde och sedan gifva för dem full ersättning; dermed kunde man icke gerna ådraga sig något straff. »Sveriges rike är icke så snart vunnet som dess fiender tänka, om Gud blott täckes gifva endrägt och kärlek inbördes.»

Rådet förde nya underhandlingar med Danmark, under det kriget fortfor på alla håll. I slutet af december 1507 brände Henrik Krummedike Ny Lödöse, den 27 januari 1508 inbjöd det danska rådet det svenska till ett möte i april månad, i slutet af februari brände herr Trotte Månsson till Eka den skånska staden Vä, ungefär en månad senare företog herr Åke Hansson en färd till ön Anholt, hvarest han satte sig i besittning af alla de kostbarheter som borgarne i de halländska städerna af fruktan för anfall hade gömt derstädes, mot midten af april reste biskop Otto i Vesterås och herr Erik Trolle till Kjöbenhavn att inleda underhandlingar. Doktor Hemming Gad hade öfvertalat riksföreståndaren att nu försöka underhandlingarnas väg för att få, om möjligt, andrum under ett par år. I Kjöbenhavn öfverenskom man allenast om ett stillestånd intill den 1 juli samt att alla tvistigheter vid den tiden skulle afdömas vid ett möte i Varberg. Något afgörande kom dock

icke der i fråga; man förlängde (den 30 juni) stilleståndet till in i november, och de svenska ombuden åtogo sig att arbeta med det svenska rådet, för att konung Hans skulle antagas till konung, så vida man icke kunde angifva ett fullgiltigt skäl för hans utestängande; funnes ett sådant, skulle de under hans lifstid taga hans son prins Kristiern till herre, eller om de äfven deremot hade något giltigt skäl, skulle de till konungen utbetala en årlig penningsumma och han skulle anses som Sveriges konung intill sin död.

Ett riksmöte utlystes att i augusti 1508 hållas i Stockholm, för att beslut skulle fattas angående de varbergska förslagen. Hvad vid mötet förekom är nu icke bekant, men vi ega i behåll de bref i hvilka herr Erik Turesson anmäler sig icke kunna komma och i hvilka han dessutom uttalar sig om ställningen. Det syntes honom bäst att till konungen utbetala en viss summa hvart fjerde eller femte år, ehuru det vore för riket en förnedring, men allenast under den förutsättning att Gotland, Kalmar och Borgholm återlemnades till Sverige och danskarne ersatte alla de förluster de vållat Sverige genom härjande i skärgården i trots af det ingångna stilleståndet. Allmogen var lika obenägen som herr Erik att hylla konung Hans. I maj hade den på ett möte, som herr Svante sammankallat, med uppräckta händer afsvurit konung Hans och hans afföda och förklarat sig aldrig vilja till honom betala någon skatt. I maj och juni vexlade dalkarlarne och borgerskapet i Stockholm skrifvelser af liknande innehåll.

347. Biskop Otto Svinhufvuds vapen i Vesterås domkyrka[1].

Svenskarne skulle afgifva sitt svar i slutet af september vid ett möte i Malmö, men herr Svante förstod att ställa så till, att inga svenska ombud kommo dit. I januari 1509 ingicks nytt stillestånd intill midsommar, hvarförinnan ett afgörande möte skulle hållas. När ej heller detta möte kom till stånd, företog herr Otto Rud, som hade efter herr Nils Bosson öfvertagit befälet på Borgholms slott[2], sitt redan omtalade plundringståg till Finland. En vecka derefter infunno sig i Kjöbenhavn det svenska rådets ombud biskop Otto i Vesterås, domprosten Hans Brask i Linköping och Henrik Venne i

[1] Inskrift: Otto dei gr[aci]a ep[iscopu]s arosiens[is] MDX (Otto af Guds nåd biskop i Vesterås 1510).

[2] Herr Nils harmades så mycket deröfver att han miste slottet, att han uppsade konung Hans tro och lydnad.

Åbo samt herrarne Erik Trolle, Peder Turesson (bjelke) och Nils Eskilsson (baner), och de afslöto der den 17 augusti ett för Sverige ytterst förödmjukande fördrag: till konungen skulle årligen betalas 12 000 stockholmska mark och till drottningen 1 000, intill dess antingen konungen eller hans son hade blifvit antagen till konung, och skulle intill dess Kalmar slott samt Borgholm med Öland förblifva i danskt våld.

Freden blef dock af kort varaktighet. Den 2 mars 1510 sammanträdde herr Svante, doktor Hemming samt herrarne Nils Bosson, Sten Kristersson, Åke Hansson samt Trotte Månsson (ekaslägt) och Johan Månsson (natt och dag) i Vesterås och förklarade, att de svenska ombuden vid mötet i Kjöbenhavn hade öfverträdt sina fullmakter; de skulle få utlofva erläggandet af en årlig afgift till konungen och hans gemål allenast i det fall, att Kalmars och Borgholms slott återlemnades till Sverige. Då detta icke skett, förklarade de det afslutna fördraget ogiltigt. I samma månad afslöts ett nytt fördrag mellan Sverige och Ryssland, genom hvilket det tidigare afslutna stilleståndet förlängdes ända till år 1564. Till Lübeck sände herr Svante en beskickning, i hvilken deltogo doktor Hemming Gad och riksföreståndarens unge son herr Sten, hvilken, för att upplifva minnet af den för Sveriges folk käre riksföreståndaren af detta namn, upptog sturenamnet, hvilket herr Svante aldrig bar. De och de öfriga svenska ombuden afslöto i september 1510 ett mot Danmark riktadt förbund mellan Sverige och de vendiska städerna.

348. Peterskyrkan i Malmö, från nordost.

Nu skulle det således blifva krig på allvar. Det började redan innan

fördraget med hansestäderna blifvit afslutet. Den tappre herr Åke Hansson, som vid denna tid var höfding på Örebro hus, bröt med en här in i Skåne, men hade icke hunnit mer än tvenne mil söder om gränsen, förrän han fann en dansk trupp stänga vägen för sig. Han ville bryta sig igenom, men hans folk gaf honom icke nödigt understöd och han föll från hästen, sårad till döds af ett spjutsting (den 27 augusti 1510).

Deremot lyckades det svenskarne i september att med storm taga Kalmar slott, och när den svenska beskickningen till Lübeck återvände, beledsagad af en lübsk flotta, lyckades det äfven för svenskarne (i slutet af november) att vinna Borgholm och Öland. Nu var hela Sverige åter förenadt, utom Gotland. Men fred var dermed icke vunnen. I början af januari 1511 bröt prins Kristiern från den norska sidan in i Vestergötland, som efter herr Åke Hanssons död var ganska värnlöst. Leckö slott, tillhörigt biskopen i Skara, belägrades, biskopsgården Brynjulfsbo invid Skara plundrades, af staden utkräfdes en dryg brandskatt. Den 2 februari hade fiendehären kommit till Jönköping, dröjde der fem dagar och tågade sedan ned till Halland. Herr Sten Sture, som fann sig för svag att försvara Vestergötland, hade dragit sig tillbaka till Vermland, och riksföreståndaren var syselsatt i mellersta Sverige med att uppbåda folket.

Konung Hans föredrog att föra kriget till sjös. Redan tidigare hade han varit synnerligen angelägen att skaffa Danmark en stark flotta, och ända in i det sista ökade han henne. Understödd af holländarne gick han nu att bekämpa hansestädernas skepp: strider höllos vid Travemünde och Wismar, på Rügen och på Öland, der dock herr Jens Holgersen blef tillbakaslagen af svenskarne, och i Möre, der fjorton byar ödelades, under Bornholm, i trakten af Danzig och under Pommerns kust. Nästan alltid, så snart de fiendtliga flottorna möttes, blef striden oafgjord, så att båda parterna kunde tillskrifva sig segern, men det var likväl ett märkligt tidens tecken, att ett af nordens riken nu hade förvärfvat sig en flotta som var jemngod med lübeckarnes. Doktor Hemming Gad låg ganska lång tid i Lübeck för att mana på fortsättandet af kriget, som beredde Sverige den omätliga fördelen, att det nu icke längre utgjorde det förnämsta föremålet för fiendens uppmärksamhet, men lübeckarne å sin sida hade föga lust att ensamma föra striden och lida förluster, hvadan de mot slutet af år 1511 föreslogo konung Hans ett stillestånd på några år: Lübeck skulle återfå alla sina privilegier, men skulle derför genast utbetala en summa penningar och sedan erlägga en årlig afgift. Konungen afböjde förslaget. Först den 23 april 1512 kom en förlikning till stånd, på de vilkor som Lübeck hade föreslagit, men det blef icke ett stillestånd, utan en fred, under hvars första tolf år Lübeck skulle till den danske konungen erlägga en ganska betydande summa. En hemlig, vid samma tillfälle afsluten traktat bestämde, att hansan, om så behöfdes, skulle göra gemensam sak med konung Hans mot Sverige. Konungen var vid denna tid mera benägen för fred med hansan, ty han förmodade att hans förhållande till Sverige skulle blifva mycket förändradt. Herr Svante Nilsson var nämligen död.

Inre förhållanden intill herr Svante Nilssons död (1512).

Svante Nilssons personlighet. — Stormännen. — Prelaternes strid om makten. — Finlands betryckta ställning. — Sten Kristerssons (oxenstjerna) uppror 1511. — Rådet sätter sig emot herr Svante. — Svante Nilssons död, den 2 januari 1512.

Man känner i ganska hög grad bristen af en samtida, fortlöpande utförlig skildring af herr Svantes styrelsetid; vi hafva för detta skede icke något annat än slutet af de yngre rimkrönikorna samt Olaus Petri's historia, hvilka likväl båda äro ganska kortfattade. För att få kännedom om de vigtigare personernes karakterer, allra främst riksföreståndarens, har man ingen annan utväg än att gifva akt på de antydningar, som deras handlingar lemna samt att lyssna till de beskyllningar som de olika partiernas män framkastade mot hvarandra, och de ursäkter som de anklagade alltid hade att anföra. Att rätt väga anklagelsen och försvaret är icke någon lätt sak.

349. Herr Svante Nilssons sigill (natt och dag).

Herr Svantes tid förefaller sorglig vid sidan af herr Stens, i följd af de ständiga krigen och deras oundvikliga följder, nöd och missmod. Tidens handlingar äro fattiga på underrättelser om åtgärder som vidtagits till landets sannskyldiga förkofran — all omtanke, alla åtgärder gälde kriget och hvad dermed stod i sammanhang. Sverige befann sig atta år på fullständig krigsfot. Det var derför icke herr Svantes fel, att han hann göra så litet för att främja de inre förhållandena, men var det kanske hans fel att kriget var så långvarigt? Hans fiender gjorde honom denna beskyllning.

Son af en fader som i Sverige utöfvat ett ganska stort inflytande, tidigt öfvad i ridderlig idrott, tidigt intagande en plats bland landets store och framför allt begåfvad med en kraftig ande, maste herr Svante redan vid unga år drömma om en stor framtid. Han stod i herr Stens tjenst, men synes icke odeladt hafva åtnjutit dennes förtroende: om hans duglighet hade herr Sten inga tvifvel, men han tyckes icke hafva varit lika säker om hans frihet från egennyttiga planer. Derför gaf herr Sten honom visserligen det mycket maktpåliggande uppdraget att vara en af krigshöfdingarne i Finland, när detta land allvarligt hotades af ryssarne, men litet dessförinnan, när herr Nils Sture hade dött (1494) och Svante gerna ville öfvertaga faderns län Stegeborg, villfor icke herr Sten denna hans begäran, ehuru många voro de som båda för Svante. Förmodligen bidrog detta till att göra den senare afvog mot riksföreståndaren, afvogheten öfvergick, som vi hafva sett, till öppen fiendtlighet.

Men denna fiendskap blef icke bestandande. I förening upprättade de två än en gång riksförestandarskapet, som visserligen äfven då föll på gamle herr Stens lott, men af det fosterländska partiet ansågs herr Svante vara sjelfskrifven efterträdare. Att denne i Finland gjort stora förluster är onekligt, men han hade dock fått försäkringar om ersättning. Hans vägran att

längre deltaga i Finlands försvar och hans bråda återfärd till Sverige torde väl i betydlig mån hafva berott på en viss ganska betydlig häftighet i lynnet. Att han sedermera, äfven efter det han sjelf blifvit rikets föreståndare, gång efter annan påminde om den honom utlofvade ersättningen, kan man icke förtänka honom; särskildt som regent behöfde han penningar. För snikenhet kan man icke beskylla honom.

Liksom företrädaren hade herr Svante en mycket vansklig uppgift, framför allt i förhållandet till rikets store. Det är väl sant, att bådas uppträdande för att häfda Sveriges sjelfständighet mycket väl kunde bero uteslutande på omtanke för Sveriges sannskyldiga bästa, men hvilken kan, då de icke voro mer än menniskor, afgöra, om det icke låg någon sanning i de stores beskyllning, att de dervid fikade efter egen makt och vinst? Vi ega icke för närvarande nödiga hjelpmedel för att kunna afgöra i hvilken mån de tvenne bevekelsegrunderna, den fosterländska och den sjelfviska, voro blandade. Men så mycket är fullkomligt visst, att om vi sammanställa riksföreståndarnes sträfvanden med de danska konungarnes med afseende på Sverige, så måste vi åt de förre gifva vårt obetingade erkännande, ty hvarken konung Kristiern I eller konung Hans var sådan, att man af dem kunde påräkna en landsfaderlig omsorg för det land, hvars besittning de så ifrigt eftersträfvade — deras förhållande i Norge är i detta afseende mycket lärorikt — ännu mindre kan man antaga, att de i denna sak voro så ifriga af varmt intresse för Sveriges bästa. Blott för så vidt man kan tilltro de danska konungarne en moget genomtänkt plan att genom rikenas förening bilda en stark nordisk makt, hvilken i förhållande till sina grannar skulle intaga en förherskande ställning, egde deras bemödanden berättigande, men deras handlingar gifva oss icke rätt att tilltro dem en sådan statsmannaklokhet och en ärlig vilja att följa den.

Ett motstånd mot unionen var i Sverige under dessa förhållanden fullt berättigadt, men olyckan var, att det icke alltid var enhälligt. Det blef derför riksföreståndarnes uppgift att bekämpa icke blott de danska konungarne, utan äfven de stridiga medbröderne bland landets store. I följd deraf blef det en nödvändighet att upprätthålla krigstillståndet, i förhoppning att ur dess blodiga lek skulle småningom uppspira utsigterna till en full och väl grundad sjelfständighet. Så mycket svårare voro förhållandena, som det icke allenast var afundsjukan mot den öfvermäktige medbrodern som eggade en del af stormännen till motstånd, utan deri blandade sig äfven, i dessa katolicismens sista tider, en starkt utpräglad sträfvan hos kyrkans prelater att icke lemna den högsta makten i händerna på de verldsliga store. Hufvudmannen för dessa kyrkofurstarnes bemödanden var erkebiskop Jakob Ulfsson, hvilken hade stått i spetsen för motståndet mot herr Sten och nu väckte ett sådant mot herr Svante. Helt visst hade biskoparnes förbittring mot doktor Hemming Gad icke varit så stor, så vida de icke i honom sett en affälling från denna deras politik, och dertill en affälling af den farligaste beskaffenhet.

Händelserna från år 1496 förnyades vid den tidpunkt, till hvilken vi i det förra kapitlet framfört berättelsen. I december 1510 erhöll herr Svante

ett bref från sin fogde på Stockholms slott, i hvilket denne beder riksföreståndaren under det tillämnade tåget nedåt Vestergötland taga sig väl till vara för förräderi samt hafva kring sig goda trogna karlar, som väl vårdade sig om honom och väl sågo på hans ärenden; han omtalar vidare de många för honom förklenliga rykten som hans fiender utspridde i landet, rykten som till den grad hade grämt fru Märta, att hon till en stor del i följd deraf insjuknat, dock hade nu underrättelsen om Borgholms eröfring gifvit henne helsan åter.

Först under år 1511 kom splitet till fullt utbrott. Danskarnes härjningar fortforo. Genom herr Erik Turessons död i maj detta år hade herr Svante förlorat en trofast vän af den fosterländska saken, med hvilken han visserligen haft flere enskilda misshälligheter, men hvilken i politiskt hänseende icke hade haft annan åsigt än riksföreståndaren, utom i fråga om förhållandet till hansestäderna, och kort efter hans död kommo från hans enka, fru Gunilla, som fortfarande innehade Viborg, bref på bref med underrättelser att ryssarne nu påtänkte ett nytt infall i Finland, i hopp att konung Hans skulle samtidigt göra ett allvarligt anfall. Varornas pris stego otroligt, hunger och farsoter rasade i landet. Herr Svante hade icke gått herrarnes önskningar till möte med afseende på utdelande af län, han hade till och med indragit flere sådana, ibland mahända utan skäl, ibland åter med fog, såsom när han drog in till kronan Kastelholms län, sedan slottet hade blifvit förstördt af Sören Norby. Den i fångenskap bortförde herr Sten Turessons maka fru Anna bad, att hon skulle få behålla länet, och andra bådo för henne, men riksföreståndaren svarade, att all afkastningen af länet behöfdes för att åter sätta fästet i stånd.

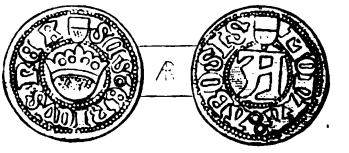

350. Svante Nilssons åbohalförtug[1].

Det var nu åter den orolige herr Sten Kristersson som började resningen. Han klagade öfver oförrätter han lidit och sade sig veta, att herr Svantes folk lägo i mordstig för honom. Erkebiskopen tog hans parti, men herr Svante förklarade, att hans klagomål voro alldeles grundlösa och att han gifvit sitt folk befallning att låta herr Sten och hans egendom vara i fred, så länge han hölle sig stilla. Det oaktadt begynte i juli 1511 fejden. Herr Svantes fogde slog uplandsbönderne, som herr Sten hade uppviglat, men denne miste derigenom icke modet, i synnerhet som han kunde räkna på rådets understöd, hvaröfver herr Svante klagar. Upproret spridde sig till de andra mälarlandskapen.

Erkebiskopen yrkade, att ett rådsmöte skulle i september 1511 hållas i Strengnäs; riksföreståndaren ville icke härtill gifva sitt bifall, men mötet kom ändock till stånd, och deri deltogo äfven sådana som hittills troget hade stått på det fosterländska partiets sida, till och med sådana som ännu året förut hade hållit med herr Svante. Om förhandlingarna vid mötet lemnas ett vitnesbörd allenast af den skrifvelse som affärdades till herr Svante, i

[1] S[an]c[tu]s Ericvs rex — Mon[e]ta abosi[ensi]s.

hvilken han förklarades afsatt från riksföreståndarskapet på grund af de klagomål som blifvit mot honom framförda. Genom hans förvållande, särskildt genom hans bemödande att förekomma eller bryta öfverenskommelsen mellan rikena, hade landet haft en ständig ofred. I följd af kriget hade svenskar som egde gods i Norge och Danmark icke kommit i besittning af dessa, hvarförutom personer som hade varit använda i rikets ärenden hade mist förläningar samt dessutom fått onda rykten om sig utspridda. I strid mot lagen hade herr Svante tillsatt lagmän och häradshöfdingar. Han hade låtit prägla dåligt mynt[1] och derför undandragit myntet den kontroll som, enligt ett stadgande från hans företrädares tid, skulle utöfvas af guldsmedsembetet i Stockholm. Han hade varit doktor Hemming Gad behjelplig att tillegna sig biskopsinkomsterna från Linköpings stift, och så vidare. På denna skrifvelse svarade herr Svante mycket fogligt; han gjorde anspråk på att åtnjuta hvar mans rätt att icke blifva dömd utan att hafva haft tillfälle att försvara sig samt förklarade sig villig att nästa vår nedlägga sitt embete, men icke blott i rådets närvaro, utan inför »friborna frälsemän, köpstadsmän och meniga allmogen», och hoppades han då lemna riket ifrån sig »friare och i bättre måtto» än han hade mottagit det. Rådet svarade härpå med utförligare anklagelser, hvarvid särskildt framhölls, att om herr Svante hade gått in på rådets vilja att till konung Hans utbetala en årlig summa, hade riket befriats från olyckor och förluster, som gingo upp till vida drygare summor än den äskade afgiften. Detta var den ömtåliga punkten, der herr Svantes sak möjligen var sjuk eller åtminstone kunde synas sjuk: han uppbar som riksföreståndare inkomsterna af kronans län och af dem skulle väl denna afgift utgå. Men med den ofullständiga kännedom vi ega om förhållandena äro vi icke berättigade att döma herr Svante — efter det betydande afdrag i kronans inkomster som denna årliga afgift hade vållat är det väl möjligt, att icke tillräckligt återstått för att upprätthålla regeringen inom landet.

I denna senare skrifvelse yrkade rådet, att herr Svante skulle genast nedlägga styrelsen. Ty värr känna vi icke de följande förhandlingarna, så mycket är allenast tydligt, att herr Svante bibehöll sitt riksföreståndarskap, hvilket gör det sannolikt, att han åtminstone för tillfället vann seger öfver sina motståndare. Under årets sista månader fortsattes striden i Upland mellan riksföreståndarens folk och herr Sten Kristerssons. Kyrkans gods ofredades, och erkebiskopen fann nödigt att hålla sina svenner samlade.

Herr Svante reste i december 1511 till Vesterås, för att der dricka jul med de sina. Strax på nyåret hade han sammanträden med en del bergsmän, för att rådgöra dels förmodligen i allmänhet om bergverkens tryckta ställning, dels om den nyligen funna mycket lofvande silfvergrufvan vid Sala. Den 2 januari 1512, under det öfverläggningarna pågingo, fick riksföreståndaren ett anfall af svindel. Han gick ut, men strax utanför dörren föll han ned och afled nästan ögonblickligen, innan man hade hunnit gifva honom nattvarden och, efter den ka-

[1] År 1512 svarade 16 penningmarker mot 1 mark lödig.

tolska kyrkans sed, sätta i hans hand ett brinnande ljus. Herr Svante Nilssons död hölls tills vidare hemlig, så att hans vänner skulle kunna försäkra sig om de slott som tillhörde den aflidne. Han jordades i Vesterås domkyrka, hvarest ingen vård pryder riksföreståndarens sista hvilorum.

Herr Sten Sture den yngre riksföreståndare, första tiden 1512—1516.

Vesterås, Stockholms, Stegeborgs och Kalmar slott öfverlemnas at herr Sten. — Möte i Arboga, januari 1512. — Erik Trolle hyllas af rådet till höfvidsman. — Underhandlingar med Danmark. — Möte i Malmö, april 1512. — Herr Sten hyllas i Stockholm till riksföreståndare, den 23 juli. — Konung Hans' död den 20 februari 1513. — Fred med Danmark, juli samma år. — Jakob Ulfsson afsäger sig erkebiskopsembetet, augusti 1514. — Gustaf Trolle vigd till hans efterträdare, maj 1515. — Mötet mellan herr Sten och Gustaf Trolle i Upsala domkyrka, februari 1516.

Vid budet om faderns död skyndade den nittonårige herr Sten — han hade redan vid fem års ålder blifvit slagen till riddare — från Örebro, der han hade efterträdt herr Åke Hansson i befälet, till Vesterås. Han satte sig genast i besittning af slottet och skref till Stockholm, hvars fogde redan den 8 januari 1512 förklarade sig villig att hålla honom dervarande slott tillhanda. Stegeborgs och Kalmar fästen ställdes ock ganska snart till hans förfogande. På det senare fördes befälet af herr Johan Månsson (natt och dag). Herr Sten visade sig sålunda ganska snabb i sina rörelser, hvilket så mycket mera bör räknas honom som en förtjenst, som han stod så godt som ensam. Doktor Hemming Gad, faderns trofaste vän, befann sig i utlandet. Som rådgifvare torde den unge mannen hafva haft förnämligast faderns kansler, herr Peder Jakobsson, som sedan, under konung Gustaf I:s tid, blef biskop i Vesterås och då gjorde sig sorgligt ryktbar genom sina förrädiska stämplingar.

Men rådet, som hade brutit med herr Svante, var icke hågadt att akta hans son. Vid ett möte i Arboga, vid midten af januari månad, hyllade det till höfvidsman herr Erik Trolle till Bergqvara. Valet var ganska betecknande: Trollarne hade i alla tider hållit sig till det danska partiet, flitigt sökt förbindelser med danska slägter och dessutom stått i afgjord fiendskap till Sturarne. Herr Erik var svåger till herr Jens Holgersen (Ulfstand) och till den ostadige herr Nils Bosson (grip). Han hade i sitt första gifte, med fru Ingeborg Filipsdotter (Tott), enka efter uplandslagmannen herr Gustaf Karlsson, erhållit Ekholmens gods i enköpingstrakten och var från år 1493 lagman i Nerike.

Vid samma tillfälle som herr Erik valdes till rikets höfvidsman beslöt man att med ifver bedrifva underhandlingarna med Danmark. Redan föregående år hade aftal träffats om ett möte som skulle hållas i Halmstad i början af februari 1512. Svenskarne hade yrkat, att lübeckarne skulle få deltaga i underhandlingarna, och detta hade af danskarne medgifvits. Fyra svenskar infunno sig i Halmstad, af hvilka den främste var biskop Matts i Strengnäs, och möttes der af prins Kristiern med flere, men lübeckarne uteblefvo, hva-

351. Silfverbägare, som tillhört herr Erik Trolle [1].

dan de svenska ombuden anhöllo, att ett nytt möte måtte i april 1512 hållas i Malmö. Deras anhållan beviljades, dock efter några betänkligheter.

Vid ungefär samma tid som detta försiggick i Halmstad hade det svenska rådet infunnit sig i Upsala för att tala vid den der talrikt församlade allmogen, men det förde der icke riktigt öppet spel; man sade sig nämligen icke vilja välja riksföreståndare, förrän de till Danmark nedresta rådsmedlemmarne hade återvändt. Men om rådet sålunda var verksamt, var herr Sten det i ännu högre grad. Af de mera betydande männen hade han helt få på sin sida. t. ex. den nyss omtalade herr Johan Månsson, dennes systerson herr Erik Abrahamsson (lejonhufvud) samt den orolige herr Sten Kristersson (oxenstjerna), hvars anslutning var vigtig, emedan han var höfding på Nyköpings slott. Till herr Stens förfogande stodo nu alla de vigtiga fästena vid den svenska östersjöstranden. Han tillskref slottsherrarne och andra inflytelserika män i Finland, och de förklarade sig den ene efter den andre för honom. Han vinnlade sig dessutom att få allmogen på sin sida och hade före utgången af mars månad erhållit trohetsförsäkringar från bergslagen, Dalarna, Upland, Östergötland och Vestergötland. Han hade året förut gift sig med Kristina Nilsdotter (gyllenstjerna), en dottersons dotter till konung Karl Knutsson, och derigenom vunnit på sin sida de ganska mäktiga gyllenstjernorna,

[1] På bägaren förekomma trolle- och gyllenstjernavapnen, det senare tillhörigt herr Erik Trolles andra fru Katarina Eriksdotter, en kusin till herr Sten Sture den yngres maka.

hvilka hade särskild anledning att vara förbittrade på konung Hans[1]. Under sådana förhållanden kan man icke finna det underligt, att herr Sten var ovillig att rätta sig efter herr Knut Eskilsson (baner), den äldre herr Stens trogne anhängare, som i ett bref af den 1 april 1512 bad honom akta sig för dåliga rådgifvare och i stället ansluta sig till rådet.

Dettas vilja gjorde sig fortfarande gällande med afseende på fredsverket. De svenska ombud som hade deltagit i halmstadsmötet infunno sig, jemte ombud för hansan med flere, i Malmö, hvarest den 23 april bestämdes, att ombud från de tre rikena skulle mötas vid midsommarn 1513, för att i enlighet med kjöbenhavnsfördraget af år 1509 antingen tilldöma konung Hans eller hans son Kristiern Sveriges rike eller ock tillerkänna honom en årlig afgift; blefve ombuden icke eniga, skulle några af hansestäderna uppträda som mäklare, och om de icke lyckades härmed, skulle de ansluta sig till den parten som ville hålla 1509 års fördrag; intill 1513 års möte skulle fred råda mellan rikena. Derest Sverige icke ville antaga ettdera af vilkoren, skulle hansan afbryta all handel med detta land. För öfrigt slöts vid detta tillfälle fred mellan hansan och Danmark, hvarförutan Lübeck förband sig att under de närmaste tolf åren till Danmark betala en mycket betydande penningsumma.

Till den helige Eriks dag, den 18 maj, utlystes ett allmänt möte i Upsala. Så väl rådet som herr Sten infann sig der. Erkebiskopen och de gamla herrarne hade sammankallat menigheten till stadens torg och tillkännagåfvo der, att rådet till riksföreståndare utsett herr Erik Trolle, men röster ur bondhopen förklarade, att man icke ville hafva någon Trolle, »ty de Trollar voro af den danska arten». Herr Sten höll ett möte med allmogen ute på Kungsängen, der denna förklarade sig för honom. Derefter — det var den 30 juni 1512 — ingingo 21 andliga och verldsliga herrar (bland dem erkebiskopen, biskoparne Vincentius i Skara, Matts i Strengnäs och Otto i Vesterås, domprosten Hans Brask i Linköping, herrar Knut Eskilsson, Erik Trolle, Nils Bosson och Ture Jönsson) i Stockholm ett förbund att stadeligen hålla malmömötets beslut samt att med lif och makt motstå alla dem som ville störa den begynnelse till en evig fred, hvilken nu var ingången, och tränga rikets råd från den regeringsmakt det af gammalt hade haft; alla de förbundne skulle hjelpa hvarandra, uppehålla hvarandras privilegier, och den som bröte denna öfverenskommelse skulle anses bära afvog sköld mot fosterlandet. Några dagar senare slöto sig sju andra herrar, bland dem biskoparne i Vexiö och Åbo, till detta förbund.

Men allt detta tjenade icke till mycket. I slutet af juli möttes de om herraväldet täflande parterna i Stockholm; herr Sten med sina vänner innehade slottet och staden, rådet höll sig på Gråmunkeholmen (Riddarholmen). I några dagar fördes underhandlingar, hvilka slutades dermed, att herr Sten Sture den 23 juli 1512 hyllades som **riksföreståndare**. Herr Sten, som nu hade fått fria händer, reste under hösten och vintern omkring i Sverige och

[1] Fru Kristinas farbroder herr Abraham Eriksson var gift med en dotter till den danske rikshofmästaren herr Povel Laxmand, som på konungens föranstaltande blifvit mördad.

Finland. Från Åbo skref han till Stockholms stad, med underrättelse att han lyckligen kommit öfver och att han ämnade sig till den östra gränsen mot ryssarne. »Käraste herre, svarade stadens råd, behöfven I vår hjelp, äro vi villiga att komma edert herradöme till bistånd och hjelp efter vår fattiga förmåga.» Allt Finland underkastade sig och fru Gunilla på Viborg, herr Erik Turessons enka, förklarade sig villig att afträda slottet till herr Tönne Eriksson (Tott), som var herr Stens förtroendeman i denna landsände.

Konung Hans afled helt oförmodadt den 20 februari 1513, och hans son Kristiern tillträdde regeringen i Danmark och Norge. I juli detta år infunno sig biskoparne Matts Gregersson och Otto Svinhufvud med flere såsom ombud för det svenska rådet i Kjöbenhavn, hvarest öfverenskoms, att ett unionsmöte skulle hållas i denna stad i juni 1515 och att frid skulle vara mellan rikena intill påsktiden 1516, äfvensom att de nederländska städerna, hvilka konung Kristiern mycket omhuldade, skulle hafva fri seglats på Sverige. Herr Erik Trolle, som var ett af de svenska ombuden, hade vid denna tid, åtminstone i det yttre, fogat sig efter de rådande förhållandena. Redan i maj månad 1513 hade han bedt herr Sten att komma i åtanke, när Kastelholms län blefve ledigt. Herr Sten hade vid denna tid synbarligen vunnit, trots sina unga år, ett ganska stort inflytande. När Johan Månsson på Kalmar slott önskade gifta sig med herr Erik Turessons dotter Anna — som sedan blifvit ryktbar för sitt mod och det skydd hon gaf Gustaf I, när han återvände ur fångenskapen — vände han sig till herr Sten för att bedja honom blifva medlare och fick äfven derigenom hvad han åstundade. Herr Sten hade i allmänhet en försonligare politik än fadern; särskildt visade han sig mera angelägen om att vid sig fästa kyrkans store. Så säker kände han sig i sin ställning efter en ganska kort regeringstid, att han i januari 1514 vågade göra konung Kristiern föreställningar med afseende på riksgränsen vid Bohus och tullen som upptogs vid detta fäste; konung Kristiern lär i afseende på dessa tvenne saker gifvit löften hvilka icke hade hållits.

352. Herr Sten Sture d. y:s sigill (natt och dag).

Fullkomlig enighet rådde dock ingalunda i landet. Herr Stens fosterbroder, Karl Knutsson, son af herr Knut Alfsson och (liksom herr Sten) styfson till fru Märta, vållade honom bekymmer år 1514 genom egenmäktigt och våldsamt beteende, men detta var dock ett intet mot de förvecklingar som detta år begyntes i följd af erkebiskop Jakob Ulfssons beslut att nedlägga sitt embete.

Herr Jakob var vid denna tid ganska ålderstigen och sade sig behöfva lugn — han lefde dock sedermera ända till år 1522 —, men man kan misstänka, att han önskade afgå förnämligast derför, att han icke längre kände sig stark nog att med hopp om framgång uppträda som partiledare. I augusti 1514 underrättade han riksföreståndaren om sin önskan att afgå och spörde, hvem denne ansåg vara lämpligast till efterträdare. Herr Sten genmälde, att han icke visste någon bättre än herr Jakob sjelf, så länge Gud förunnade

honom att lefva. Senare på hösten kom herr Erik Trolle till herr Sten, med begäran att han ville hos erkebiskopen och hans domkapitel förorda till erhållande af det lediga erkedjeknedömet herr Eriks son magister Gustaf, hvilket riksföreståndaren äfven gjorde. Någon tid derefter återkom herr Erik med ett bref från erkebiskopen, hvilket innehöll, att han och hans kapitel ville hafva magister Gustaf till erkebiskop. Riksföreståndaren genmälde, att han i sin skrifvelse hade talat om erkedjekne- och icke om erkebiskopsdömet, men att om efter erkebiskop Jakobs död magister Gustaf valdes till hans efterträdare, hade han intet deremot. Den 13 januari 1515 kom för tredje gången herr Erik och medförde konceptet till en skrifvelse, i hvilken herr Sten hos påfven förordade Erik Trolles son till erhållande af erkebiskopsvärdigheten — påfven hade nämligen lofvat herr Sten, att ingen skulle nämnas till erkebiskop utom på hans förord. Så ärlig var herr Sten i bemödandet att, till åvägabringande af enighet mellan partierna, skaffa sin medtäflares son det vigtigaste embetet i Sverige näst hans eget, att han sände till sitt ombud i Roma befallning att arbeta för herr Gustafs utnämnande. Icke nog dermed, då efter vanligheten betydliga penningsummor behöfdes för att genomdrifva valets godkännande, var riksföreståndaren herr Erik behjelplig att anskaffa en ganska betydande myckenhet silfver. De två upsalakanikerne, som med detta silfver och herr Stens nyssnämda bref afreste till Roma, voro dock, efter hvad ryktet visste berätta, nog äreförgätna att till konung Kristiern utlemna en icke ringa del af silfret. I maj 1515 blef emellertid magister Gustaf Eriksson Trolle i Roma vigd till Sveriges erkebiskop och styrde derefter kosan till norden. Från Lübeck, der han lär hafva inledt underhandlingar med den danske konungen, seglade han till stockholmsskären, men i stället för att följa skeppet in till Stockholm, der riksföreståndaren ville bereda honom ett festligt mottagande, begaf han sig i en segelbåt till erkebiskopsgården Tuna (bortom Vaxholm) och for sedan landvägen till Upsala. Herr Sten hade något före hans ankomst till Sverige lagt under kronan Stäkets län (dock icke slottet), samtidigt begärande att få se de bevis på hvilka erkebiskopsstolens anspråk på länet berodde; han vore villig att låta kyrkan njuta all hennes rätt, men icke mera.

353. Erkebiskop Gustaf Trolles sigill (stiftets kors och ättens ena vapenbild, ett hufvudlöst troll).

Erkebiskop Gustaf tillträdde genast sitt embete, ehuru erkebiskop Jakob hade högtidligen lofvat att icke lemna det åt honom, förrän han hade svurit herr Sten och Sveriges krona trohet. Icke nog dermed, den nye erkebiskopen fordrade af honom, att alla de som på något sätt hade kränkt erkebiskop Jakob, hans egen farfader Arvid Trolle och fader herr Erik Trolle samt andra hans förfäder skulle straffas. Riksföreståndaren svarade, att han icke ville lägga något hinder i vägen för lagens gilla gång, derest några ansvarspåståenden gjordes, och sedan alla andra försök att åstadkomma ett

närmande hade strandat, begaf han sig (februari 1516) till Upsala för att i domkyrkans sakristia muntligen afgöra allt som var obestämdt mellan honom och den genstridige erkebiskopen. Den hand som i försonlighet bjöds honom ville erkebiskopen icke fatta, och på den vänliga helsningen svarade han med hot, hån och förebråelser. Mötet ledde till ingenting; det var tydligt, att ur detta spända förhållande måste förr eller senare upplåga en öppen och bitter strid.

Konung Hans' död. — Kristiern II.

Danska riksrådets klagoskrift öfver konung Hans. — Kristiern II:s uppfostran. — Kristiern som vice konung i Norge. — Dyveke. — Kristierns kröning till Danmarks och Norges konung, 1514. — Konungens handfästning. — Dyvekes död och domen öfver Torben Oxe, 1517. — Hustru Sigbrit.

Under en resa i Jylland i början af år 1513 hade konung Hans blifvit utsatt för en svår förkylning, och han afled, som redan är nämdt, den 20 februari. Hurudan han var till sin personlighet och som regent torde framgå ur den föregående berättelsen. Vi vilja allenast för att styrka vår uppfattning af honom och hans styrelse omnämna den klagoskrift som det danska riksrådet efter hans död inlemnade till hans son och efterträdare. Det heter deri, att af alla de förpligtelser som voro upptagna i den handfästning konung Hans svurit sig skola hålla hade han brutit mer än hälften. Kyrkans rättigheter hade blifvit kränkta, vanbördige hade dragits adeln öfver hufvudet, till och med blifvit insatta i rådet, skatter hade blifvit pålagda utan rådets hörande, rättskipningen hade blifvit rubbad i sin gilla gång, rättartingen hade försummats, han hade satt tro till onda rykten, och hade i följd deraf några af rådets medbröder som kommit till konungen på grund af hans skrifvelser mist sin hals utan någon rättegång o. s. v. — När man hade så mycket att klaga i Danmark, kan man icke gerna undra, om man i Sverige hyste betänkligheter mot att till konung taga herr Hans.

Hans gemål, den ädla, godhjertade Kristina, hvilken han på det djupaste kränkt genom sin otrohet, dog först år 1521.

Kristiern II föddes 1481. Han tillbragte några af sina barndomsår under vård af en rik köpman i Kjöbenhavn vid namn Hans Meisenheim Bogbinder; det är möjligt att detta hans lif i ett borgerligt hus och under umgänge med medelklassen bidrog att framkalla hans mannaålders sträfvan att höja handeln och handtverket i hans riken, under det han sökte nedsätta adelns makt och inflytande. Konung Hans, som tidigt lagade att sonen skulle försäkras om tronföljden i de nordiska länderna, lät gifva honom en omsorgsfull uppfostran så väl i bokliga konster som i ridderliga idrotter och fann tidigt en hjelp i den skarpsynte och kraftfulle ynglingen. Då ställningen i Norge började blifva oroande, icke minst derför att man från svensk sida, förnämligast genom herr Ture Jönsson (vapen se fig. 357) i Vestergötland och kyrkoherden

354. Konung Hans' och drottning Kristinas grafsten i den helige Knuds kyrka i Odense.

Arvid Siggesson i Mora[1], sökte öka det i detta land utbredda missnöjet, sändes prins Kristiern dit, hösten 1506, för att i faderns ställe sköta regeringen. Han kufvade missnöjet, sörjde för landets inre angelägenheter och sökte betrygga dess trohet mot Danmark genom att öfverlemna den ena maktpåliggande beställningen efter den andra åt danskar. Så t. ex. när den svenskvänlige erkebiskopen i Trondhjem Gaute Ivarsson hade aflidit år 1510, fick han till efterträdare en dansk, herr Erik Valkendorf, prinsens kansler och vid denna tid mycket betrodde man. Att det icke var en tillfällighet att danskar befordrades ses bäst derutaf, att något år senare konung Kristiern uttryck-

355. I trä snidade bilder af konung Hans, drottning Kristina och deras familj, i ett af drottningen till gråbrödraklostret i Odense skänkt altarskåp.

ligen förbehöll sig att i Norge skulle platser stå öppna för danskar, så väl för länsherrar som prelater, ja till och med för riksråd. Den motspänstighet som i Norge visades den danska regeringen måste naturligtvis bestraffas, men utan all fråga gick dervid prins Kristiern för långt i hänsynslöshet. Biskop Karl i Hamar fängslades af honom såsom misstänkt för stämplingar med svenskarne, och ehuru den myndige erkebiskop Birger Gunnarsson i Lund häröfver besvärade sig hos konung Hans och denne lofvade, att den fängslade biskopen skulle få infinna sig vid nästa herredag och der få sin sak undersökt, underlät prinsen att rätta sig efter dem. En olycklig förbindelse hade han knutit under detta sitt besök i Norge. Han hade nämligen i Bergen

[1] Denne herr Arvid var en ifrig motståndare af danskarne. Han varnade herr Svante för att med dem ingå någon förlikning och ifrade i stället för en förening med Norge. »Det är bättre, sade han, att hafva två riken förenade mot den danske konungen, än att han har två riken under sig till Sveriges förderf.»

lärt känna en ung och fager holländska, Dyveke, hvilken blef hans älskarinna. Jemte sin moder, den ränkfulla Sigbrit, följde hon prinsen först till Oslo och sedan till Kjöbenhavn. Hans förhållande till henne väckte så mycket uppseende, att det giftermål som med tillhjelp af konung Kristierns morbroder, den sachsiske kurfursten Friedrich den vise, Luthers gynnare, hade aftalats mellan honom och prinsessan Elisabet, syster till kejsar Karl V, var för den skull nära att gå om intet.

Ett missnöjdt parti i Danmark ville, så snart konung Hans hade dött, få till konung hans broder hertig Frederik, men detta försök misslycka-

356. Konung Hans och hans familj, från altarskåpet i Odense (se föregående afbildning).

des. Kristiern kröntes till Danmarks konung den 11 juni, till Norges i juli 1514. Utarbetandet af hans handfästning föranledde mångåriga underhandlingar med rådet och adeln. Hvarjehanda förmåner tillerkändes stormännen utöfver hvad de förut haft, men å andra sidan förbehöll sig konungen rätt att efter eget godtfinnande bortgifva och återtaga län. Han måste deremot utfästa, att vid hans frånfälle skulle alla slott upplåtas åt rådet samt att han aldrig skulle bedja om att hans son, derest han finge någon, skulle under hans egen lifstid väljas till tronföljare. Danmarks liksom Sveriges lag förutsatte ett fritt val efter en afliden konung.

357. Herr Ture Jönssons sigill (tre rosor)

I sammanhang med bröllopshögtidligheterna hölls ett herremöte, vid hvilket biskop Otto från Vesterås och tvenne andra svenska rådsherrar hade infunnit sig. Der bestämdes, den 29 juli 1515, att det gemensamma rådsmöte som

hade att döma mellan konungen och svenskarne skulle uppskjutas till början af februari månad 1517, och skulle under tiden stilleståndet fortfara. Lübeckarne förnyade sin tidigare ingångna förbindelse, att om svenskarne vore gensträfviga, skulle de upphöra med all handel på Sverige, och hertigarne af Mecklenburg afgåfvo nu en liknande förbindelse. Redan året förut (1514) hade konungen afslutit med ryssarne en traktat om ett förbund mot Sverige, detta ehuru storfursten nyss hade stadfäst den under herr Svantes tid afslutna sextioåriga freden med Sverige.

358. Konung Kristiern II:s hjelm.

359. Konung Kristierns tornejrustning. Båda i Lifrustkammaren (Stockholm).

Året 1517 blef en vändpunkt i konung Kristierns lif. Han var en man med många och höga syften, med öppet öga för samhällets brister, han var arbetsam och modig, han kunde vara vänlig och skämtsam i sitt umgänge, men faderns tungsinthet, som stundom öfvergick till vansinne, hade ärfts af sonen. När något gick honom emot, fattades han af den obändigaste vrede, kraften förvandlades till hårdhet och urartade till vildhet; aldrig hade han varit nogräknad om medlen han använde, men under sina mörka tider satte han sig öfver alla betänkligheter. Hans älskarinna Dyveke dog helt plötsligt sommarn 1517, som man trodde af förgift. En af konungens närmaste män, herr Torben Oxe, höfvidsman på Kjöbenhavns hus, anklagades för att hafva sökt hennes ynnest och sedan mördat henne; riksrådet frikände honom, men konungen lät olagligen döma och sedan afrätta honom[1]. Hustru Sigbrit vann efter dotterns död ännu större inflytande öfver konungen. Förut hade det händt att rådets yttrande hade kullkastats genom den kloka holländskans inverkan. Nu fick rådet allt mera träda i bakgrunden, och de vigtigaste

[1] Befälet öfver Kjöbenhavns slott lemnade han derefter åt en borgare i Malmö Hans Mikkelsen.

regeringsärenden afgjordes af konungen och Sigbrit. Allt som gälde myntväsendet, tulluppbörden och andra finansiela frågor gick genom hennes händer. Henne visades all upptänklig heder, hon hörde tidtals till drottningens närmaste omgifning, hon fick i uppdrag att uppfostra konungens äldste son o. s. v. För att uträtta allt som åt henne uppdrogs behöfde hon medhjelpare, och dessa voro ofta af det sämsta slag; den värste af alla var dock den man som sedermera kom att spela en sorglig rol i Sverige, magister Didrik Slagheck från Westfalen. En följd af Sigbrits makt och på samma gång en anledning till densammas ökande var den dag för dag växande misstämningen mellan konungen och rikets stormän.

Herr Sten Stures sista tid 1516—1520.

Herr Stens samtida: Jakob Ulfsson, Hemming Gad, Hans Brask, Gustaf Trolle. — Herr Sten belägrar Stäket. — Riksdag i Arboga, jan. 1517. — Unionsmöte i Halmstad, i febr. — En dansk flotta ankommer till Stockholms skärgård, den 4 aug. — Striden vid Vädla. — Riksdag i Stockholm, nov. 1517. — Erkebiskop Trolle afsatt och fången. — Herr Sten återupptager fiendtligheterna mot Danmark, jan. 1518. — Stäket nedbrytes. — Aflatskrämaren Arcimboldo. — Konung Kristiern belägrar Stockholm, midsommarstiden 1518. — Strid vid Brännkyrka, i slutet af juli. — Arcimboldos färd i Sverige och Danmark 1518 och 1519. — Sten Sture och hans anhängare bannlysta. — Kriget 1519. — Slaget vid Bogesund, den 19 jan 1520. — Svenskarne å nyo slagna vid Tiveden, den 1 febr. — Sten Sture dör på Mälarens is, den 3 febr. 1520. — Sten Stures myntordning (1513).

De märkligaste männen i Sverige vid denna tid voro, vid sidan af riksföreståndaren, några af kyrkans store. Erkebiskop Jakob Ulfsson hade nu trädt tillbaka, och om honom är i det föregående tillräckligt taladt; hans danska sympatier trädde emellanåt i dagen. Här är det emellertid på sin plats att påminna om tre andra prelater, doktor Hemming Gad, erkebiskop Gustaf Trolle samt biskopen doktor Hans Brask; den sistnämdes vigtigaste tid infaller dock efter vårt tidhvarfs slut. Alla tre hade de idkat omfattande studier och vid utländska högskolor vunnit utmärkelser. Ifvern för studier var nu allmän. Man studerade vid den nya högskolan i Upsala och tog der ofta de lägre akademiska examina och gick sedan till utlandet. Inom hvart stift sökte man bereda för de blifvande prestmännen tillfälle att besöka tidhvarfvets mest fräjdade högskolor.

Doktor Hemming Gad var född i södra Kalmar län, och torde detta hafva i någon mån bidragit till hans ifver att åt Sverige återvinna Kalmar slott, liksom hans bekantskap med orten helt visst bidrog att göra honom särdeles lämplig att leda belägringen. Men hans lämplighet berodde dock äfven på andra och djupare grunder. Han var rastlöst verksam, mäktig att uppgöra vidtomfattande planer och äfven genomföra dem. Han hade en glödande natur, varm som vän och hätsk som fiende — och det fans under större delen af hans lif inga som han afskydde så som danskarne. Derjemte var han gladlynt och munter, men icke mycket presterlig i tal och åthäfvor. Han slöt sig med mycken hängifvenhet till den äldre herr Sten, i hvars tjenst

han verkade nitiskt under många år i Roma. Ett eget uttryck på denna hans tillgifvenhet finna vi i det vapen han tog sig (fig. 360): en sned bjelke med Sveriges tre kronor och å hvardera sidan omgifven af de i herr Stens vapensköld förekommande tre sjöbladen. Annu närmare slöt han sig till herr Svante Nilsson och hans maka fru Märta. Under den yngre herr Stens tid trädde han något mer tillbaka och öfvergick till sist till det danska partiet. Antagligen var det missnöjet öfver hans tillbakasättande som, i följd af hans lynnes häftighet, dref honom till en politik som var raka motsatsen af hans föregående.

Att herr Hemming hade fel är obestridligt, men han var en personlighet för hvilken man måste hysa ett varmt deltagande. Det finnes ingen likhet mellan honom och erkebiskop Gustaf, som i allt sitt uppträdande visar sig drifven af en enda lidelse, hämdgirighet utan mått, som icke skyr något, blott den blir mättad. »Han var, säger Olaus Petri, en styf och ensinnad man, och han ville ingens råd lyda, utan ville allt göra efter sitt eget sinne, och det var både hans och meniga rikets förderf.»

En motsats till doktor Hemming var hans efterträdare på Linköpings biskopsstol, doktor Hans Brask. Rikt begåfvade voro de båda, lika kraftiga, men biskop Hans var mindre het,- mindre hänsynslös, och derför under det doktor Hemming förtär sig sjelf och till sist förlorar sitt gamla fotfäste, så att han slutar med att öfvergå till danskarne, står biskop Brask temligen orubbad qvar på den ståndpunkt han intagit: han upptager erkebiskop Jakob Ulfssons rol, dock med en mera utpräglad kärlek för de fosterländska sträfvandena. Han är den svenska medeltidens siste verklige kyrkofurste, som icke lät sig öfvertygas om den nya tidsriktningens företräden, utan till sist, hellre än att gifva efter, öfvergaf stift och fädernesland.

360. Doktor Hemming Gads sigill (kronor och sjöblad).

Sedan erkebiskop Gustaf Trolle i februari 1516 hade tillbakavisat riksföreståndarens försoningsförsök, begynte han öppet stämpla mot honom under utspridande af hvarjehanda förklenliga rykten. Herr Sten sammankallade då en herredag i Telge, i juli 1516, hvarest han med största lugn redogjorde för sitt förhållande till erkebiskopen. Här skulle ock dömas om kronans eller kyrkans rätt till Stäkets län, men detta kunde icke ske, ty erkebiskopen höll sig undan och jemte honom herr Erik Trolle, herr Sten Kristersson och herr Nils Bosson. Sedan herredagen blifvit upplöst, begaf sig riksföreståndaren till Nyköping, hvars slott innehades af herr Sten Kristersson. Slottet stormades, hvarefter denne gaf sig och fördes sedermera till Stockholms slott, der han mot slutet af året afled. Dessförinnan hade han för riksföreståndaren yppat den sammansvärjning han hade ingått med de tre nyssnämda herrarne i akt och mening att inkalla konung Kristiern. I kraft af de upplysningar

som på detta sätt vunnits lät riksföreståndaren fängsla herr Erik Trolle, som fördes in på Stockholms slott. Herr Peder Turesson (bjelke) på Stäkeholm, som ansågs vara medveten om sammansvärjningen, miste sitt maktpåliggande befäl. Herr Nils Bosson bedyrade sin oskuld och bad, att riksföreståndaren, som hade kallat honom en förrädare, åter ville skänka honom sin välvilja. Sedan herr Sten Sture sålunda hade visat sig kunna uppträda med en värdnadsbjudande kraft och sedan dalkarlarne förklarat sig villiga att bistå honom, kunde han nu egna all sin uppmärksamhet åt erkebiskopen, som vistades på Stäkets slott, beredd att försvara detta till det yttersta. I oktober 1516 började herr Sten Sture att belägra det. På hans begäran skrefvo flere af rådet till erkebiskopen, med maning att icke väcka strid inom riket, ja från påfve Leo X kom en skrifvelse, i hvilken erkebiskopen varnas för att sätta sig upp emot den verldsliga makten. Men intet halp, Gustaf Trolle var lika envis. Något stöd hade han för öfrigt i biskoparne, som icke gerna sågo ett anfall mot en medbroder, framför allt i herr Jakob Ulfsson. Upsala domkapitel vägrade att skilja sin sak från erkebiskopens.

I februari 1517 skulle unionsmötet hållas i Halmstad. För att fatta beslut med afseende på detta möte och komma på det klara med ställningen inom landet utlystes en riksdag att hållas i Arboga i början af januari. Erkebiskop Gustaf begärde lejd för att komma till mötet, men som riksföreståndaren fick veta, att han ämnade svikligt begagna sig af lejden för att med väpnad styrka göra sig till herre öfver det svenska partiet, vägrade han att gifva lejd, och till den förre erkebiskopen skref han ett allvarligt bref med uppmaning att afstå från sina skadliga stämplingar mot Sveriges rike och att i stället öfvertaga styrelsen af erkestiftet, som herr Gustaf hade öfvergifvit; i annat fall måste riksföreståndaren anse honom som rikets uppenbare fiende. Arbogamötet hölls under första veckan af januari 1517, och herr Sten mottog åtminstone af en del ombud försäkringar från deras hembygder, att man »ville lefva och dö med sitt rätta fädernerike och riksföreståndaren och med honom dag och natt afvärja rikets skada och förderf, såsom fäder och förfäder hade gjort». De beslut som fattades buro också en fullkomligt fosterländsk prägel. Som konung Kristiern icke hade hållit det formligt afslutna stilleståndet och man således icke kunde sätta tro till hans försäkringar, förklarade man nu, att man aldrig ville taga honom till sin herre och konung, och man beslöt att fortsätta med belägringen af Stäket. Då man i följd häraf kunde vänta krig med Danmark, skulle man allestädes göra sig redo till försvar. Biskoparne, som deltogo i mötet, sökte visserligen att tala för erkebiskopen, men det halp icke; en af dem, biskop Hans Brask, stod på riksföreståndarens sida, han önskade allenast att man skulle försöka förmå erkebiskopen att öfverlemna tvistefrågan åt skiljedomare, på det ställningen icke skulle ytterligare invecklas genom den bannlysning, som man säkerligen hade att vänta från Roma i följd af striden mot en andlig man. Mer än en gång hade redan herr Sten gjort erkebiskopen samma förslag, fast fåfängt, men han åtog sig nu att förnya det. Erkebiskopen, som

hade från Danmark fått löfte om undsättning före den 1 maj 1517, svarade, att han aldrig ville uppgifva Stäket, »så länge hjertat var helt i buken på honom», och innan underhandlarne hade återvändt till lägret, började han beskjuta detta. Äfven vid ett senare tillfälle bröt han mot alla krigslagar genom att under pågående underhandlingar skjuta på den intet ondt anande belägringshären.

Den utlofvade undsättningen kom icke, men konung Kristiern rustade med all ifver, han hade för öfrigt sedan våren 1516 begynt att göra sig färdig till krig. Konungen af Polen, stormästaren Albrecht af Preussen, härmästaren af Livland samt städerna Danzig, Riga, Reval och Lübeck lofvade att i större eller mindre grad vara honom behjelpliga. Under sådana förhållanden kunde han icke gerna vara hågad att vid halmstadsmötet förlänga freden med Sverige; man öfverenskom der allenast, att städerna Lödöse i Sverige och Varberg i Halland skulle vara under den stundande fejden fria från anfall, liksom efter mötet enskilda områden på ömse sidor om riksgränsen ingingo med hvarandra vapenstillestånd, hvilka icke gerna kunde anses bindande för det fall, att å ena eller andra sidan regeringen eller dennas ombud funno sig föranlåtna att indraga dessa trakter inom området för krigets förande.

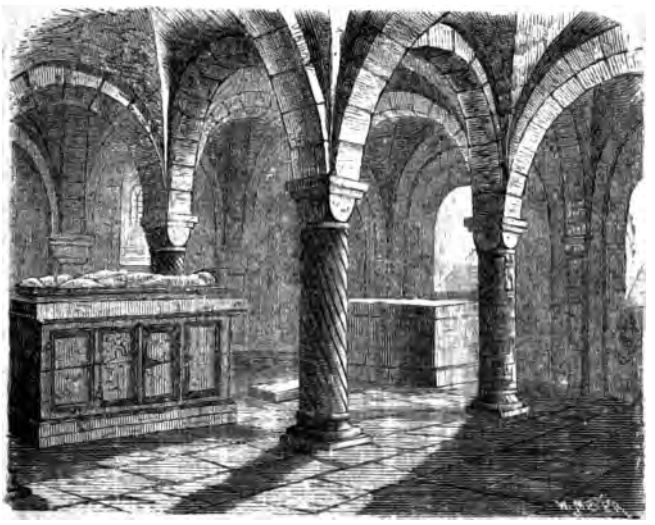

361. Erkebiskop Birger Gunnarssons graf i Lunds domkyrkas krypta.

Erkebiskop Birger Gunnarsson i Lund uppmanade riksföreståndaren att upphäfva belägringen af Stäket, i annat fall skulle han, såsom påflig legat och den svenska kyrkans primas, lysa honom i bann. Herr Sten inlade mot denna hotelse en allvarlig protest; Lunds erkebiskop, som på så många sätt var beroende af konung Kristiern, kunde icke fälla dom mellan Sverige och Danmarks konung. Han påminde ock om, huru biskop Karl i Hamar hade blifvit behandlad, utan att man derför funnit nödigt att bannlysa konung Kristiern. Under loppet af sommarn satte det oaktadt erkebiskop Birger herr Sten Sture och alla hans anhängare i bann. Han så väl som konungen uppmanade det svenska folket att underkasta sig. Erkebiskop Erik Valkendorf i Trondhjem hade redan länge sökt i samma riktning bearbeta de svenska pilgrimer som i stort antal vallfärdade till den helige Olafs graf.

I maj månad 1517 afseglade den danska flottan från Kjöbenhavn, med en här af 4 000 man, tyskar och danskar; anförare voro herr Joakim Trolle, erkebiskopens farbroder, herr Karl Knutsson, riksföreståndarens frände [1] (jfr sid. 450), och Sören Norby. Stäkeholms fäste och den derinvid liggande staden Vestervik afbrändes, Söderköping brandskattades, Kalmar läns och Östergötlands kuster härjades; alla de försvarsanstalter man hade gjort visade sig otillräckliga. Härjningarna fortsattes i Finland och på Ålandsöarna.

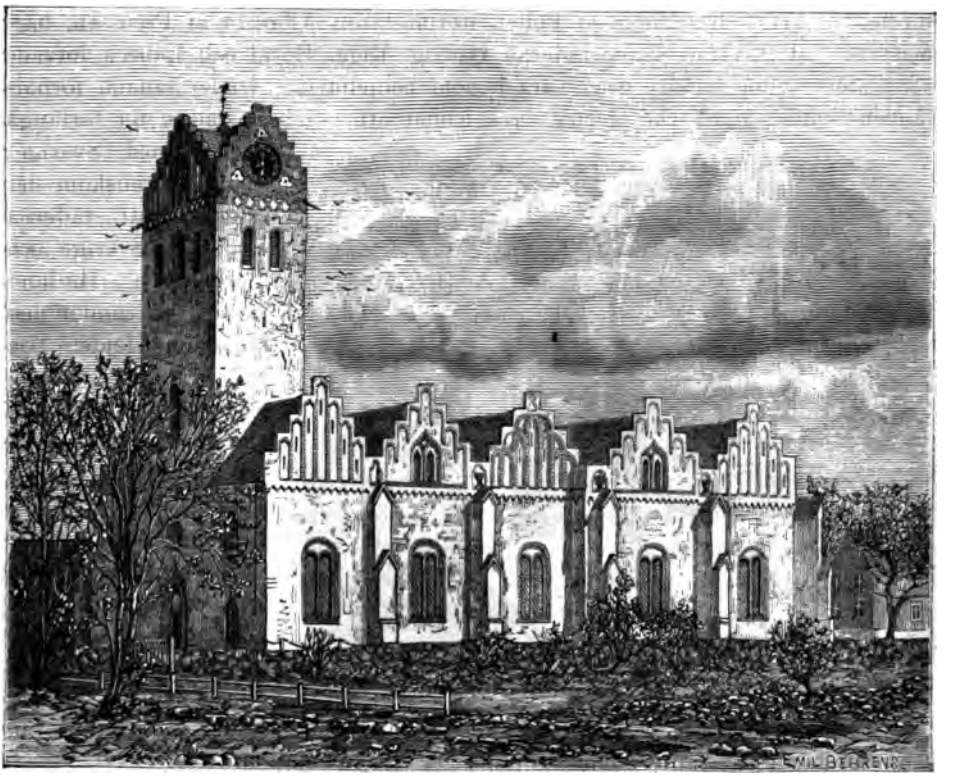

362. Vexiö domkyrka. Från sydvest.

Den 4 augusti kom flottan in i Stockholms skärgård och började der sina ödeläggelser. Eld och rök af brinnande gårdar stego så högt i skyn, att de ändå till Stäket bragte underrättelsen, att den länge efterlängtade befrielsen var kommen. Erkebiskopen jublade; man hade, sade sedermera ögonvitnen, aldrig sett honom så glad. Herr Sten, som i juni åter hade fåfängt underhandlat med erkebiskopen, sände den 12 augusti sin kansler till Stäket jemte ett par riksråd och medlemmar af Stockholms magistrat för

[1] Denne hade liksom styfmodern fru Märta lemnat Sverige i fiendskap mot herr Sten Sture och omhuldades på bästa sätt af konung Kristiern. Karl Knutsson stupade år 1520 vid belägringen af Stockholm.

att nu, när strid förestod, bedja honom tänka på sin pligt mot fäderneslandet, Sveriges kyrka och folk eller åtminstone af omtanke för sig sjelf och sin fångne fader förekomma blodsutgjutelse. En medlem af Upsala domkapitel kom ut till sändebuden och gaf dem det svar, att äfven om erkebiskopen vore hågad att säga ja, svarade han å domkapitlets vägnar nej, ty detta hade till hälften bekostat fästets försvar.

Helt snart efter denna förhandling gick den danska hären i land invid Stockholm. Vid byn Vädla, som låg på hvad man nu kallar Ladugårdslandet, möttes den af herr Sten Sture och hans rytteri. Striden blef häftig och slutade med ett fullkomligt nederlag för danskarne. Herr Sten höll ett högtidligt intåg i Stockholm med tre eröfrade fanor och en mängd fångar. Dagen derefter sände han några fångar till Stäket för att underrätta erkebiskopen om slagets utgång. Besättningen yrkade att fästet skulle uppgifvas, och erkebiskopen förklarade sig nu villig att gå in på de vilkor som riksföreståndaren förut hade framstält, men han fick till svar, att det skulle han hafva gjort förr, då hade många lefvat som nu voro för hans skull döda, och efter som han vållat så mångas död och dermed blifvit en mandråpare, vore han icke längre tjenlig till biskop. Men till att gifva sig på nåd och onåd var herr Gustaf föga benägen och fortsatte derför försvaret.

363. Påflige legaten Arcimboldos sigill [1]. Originalstampen förvaras i Kjöbenhavns oldnordiske museum.

I november 1517 hölls i Stockholm ett riksmöte för att fatta beslut rörande erkebiskopen. Alla rikets biskopar infunno sig utom herrar Vincentius i Skara och Ingemar i Vexiö. Erkebiskopen infann sig mot lejd. Riksföreståndaren redogjorde utförligen för hvad som hade skett allt sedan mötet i Arboga, och fattades derefter det beslut, att Stäkets slott, som i de tre senaste erkebiskoparnes tid så ofta hade varit för riket skadligt, skulle nedbrytas, samt att herr Gustaf Trolle aldrig mera skulle erkännas som erkebiskop. Alla de närvarande förbundo sig, att derest för denna sakens skull pålades bann eller interdikt, skulle det gälla dem alla lika, och härpå gaf man den 23 november herr Sten ett skriftligt bevis, besegladt med rikets klämma och de närvarandes signet. Biskop Hans Brask, som eljest hade af alla biskoparne stått mest på herr Stens sida, fann det nu rådligt att sörja för sin säkerhet och lade derför in i vaxkupan, i hvilken hans sigill aftrycktes, en liten skrift så lydande: »Härtill är jag nödd och tvungen.» Utgången visade, att hans åtgärd var klok, men den kan icke gerna anses vitna om en fullt ärlig statskonst. Erkebiskop Gustaf återvände från riksmötet till Stäket, hvilket han snart derefter

[1] S[igillum] fabrice basil[icæ] S[ancti] Petr[i] de urbe (Sigill för den heliga Peterskyrkans i staden [Roma] bygnadsfond). — Bokstäfverna I och A beteckna Johannes Angelus.

nåste uppgifva, emedan besättningen vägrade att hålla ut längre. Han ned-
ade derefter sitt embete och fördes först till klostret i Vesterås och insattes
edan på Vesterås slott.

I början af januari 1518 sände herr Sten trupper ned åt Vestergötland
för att åter upptaga fiendtligheterna. Konung Kristiern, som gerna ville slippa
från ett vinterfälttåg, anmodade den påflige legaten Giovanni Angelo Ar-
cimboldo, hvilken allt sedan december 1516 hade vistats i Danmark, att be-
nedla ett stillestånd intill den 23 april 1518. Legaten sände sin tjenare, hustru
Sigbrits illa beryktade hjelpare, Didrik Slagheck till Vestergötland, och de der-
varande riksråden, äfven biskop Vincentius, förklarade sig villiga att hålla fred,
så vida riksföreståndaren ville godkänna den. Han gjorde detta, för att gå

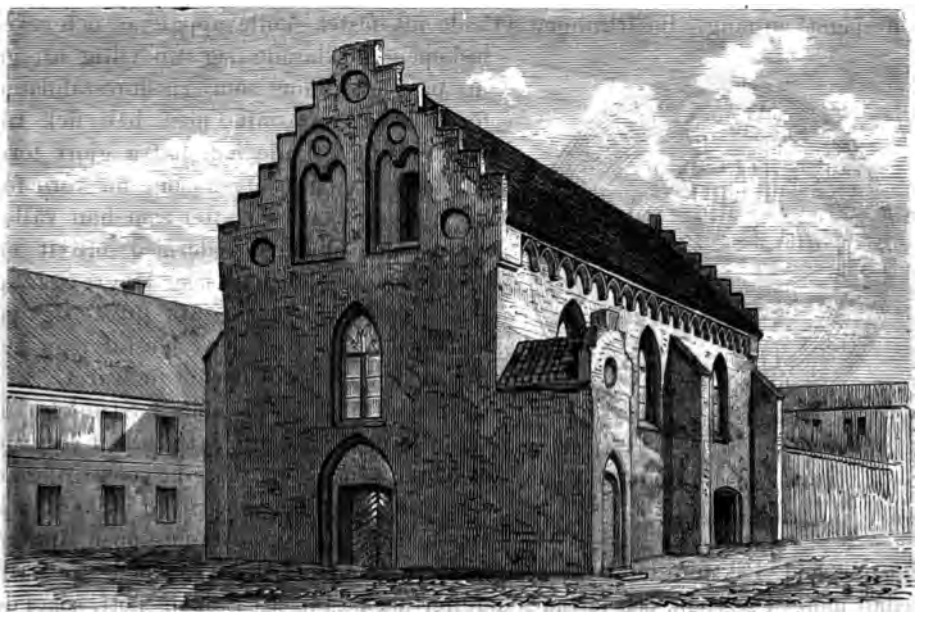

364. Det gamla bibliotekshuset i Lund.

leras önskningar till möte, men uttalade på samma gång sitt ogillande af
le korta stillestånden, som gemenligen bragt Danmark fördel, men Sverige
kada. På legatens förslag om ett rådsmöte i Lund under stillståndet ville
an deremot icke gå in; i stället skulle han i Sverige sammankalla ett riks-
nöte för att behandla de förslag legaten framstält. Herr Sten var vid denna
id syselsatt med de nödiga förberedelserna till nedrifning af Stäkets slott.
Alla som der hade någon egendom fingo anmäla sig till dess utbekommande.
Herr Jakob Ulfsson fogade till sin anmälan en varning mot nedrifvandet.
Täckes eder, skref han, vara förtänkta, hvad följden blir, om I låten bryta
ed det vigda kapellet i borgen och de vigda altarna, i hvilka många helge-
omar äro inmurade. Det är icke rådligt att vara mycket dristig mot vår

herre och helgonen.» Biskop Hans Brask, som kallats till ett rådsmöte i Upsala under distingen, anmälde sjukdomsförfall; i samma bref ber han riksföreståndaren »taga sig af andliga saker, såsom kyrkliga val och dylikt, så litet som möjligt». Det var nämligen herr Stens mening att förmå Upsala domkapitel till ett nytt val, icke minst derför att han hoppades derigenom kunna få bot för den hätskhet som inom stiftet rådde mot presterskapet på grund af erkebiskopens danskvänliga sträfvanden. Vid det nyssnämda mötet beslöto också domkapitlets medlemmar att till erkebiskop postulera (begära) biskop Matts i Strengnäs, hvilken ock i början var villig att öfvertaga embetet, derest sådant behagade den helige fadern. Men med alla dessa åtgärder var dock föga vunnet. Riksföreståndaren tröstade sig visserligen dermed, att herr Gustaf Trolle hade sjelf afsagt sig embetet, men biskop Hans i Linköping bad honom

365. Ruinerna af Stäkets slott.
Enligt en teckning från 1600-talet.

icke fästa allt för stor vigt dervid, ty afsägelsen gälde alls intet utan påfvens godkännande, i all synnerhet som den icke kunde sägas vara gjord utan öfvervåld, hot och rädsla. Herr Sten svarade: »Jag menar att vår heligaste fader påfven och kyrkans lag icke lida som kyrkans förmän och lekmännens efterdömelse eller spegel dem hvilka äro besmittade med uppenbart förräderi, i synnerhet mot sitt eget fädernerike.» Denna tanke gör herr Sten heder, men den stod i allt för dålig öfverensstämmelse med den romerska kyrkans grundsatser.

I början af april 1518 for den påflige legaten öfver till Sverige. Han reste med mycken pomp och stål; han hade ock af Leo X erhållit mycket

vidsträckt myndighet, att sälja aflat, sitta till doms i andliga mål, utdela hedersvitlar, bortgifva en del andliga syslor, utnämna påfliga notarier samt utdela doktorsdiplom inom alla fyra fakulteterna. Hans vigtigaste uppgift var dock aflatskrämeriet, ty påfven behöfde penningar, som han sade, för att fullborda den kostbara Peterskyrkan i Vatikanen, som man trodde, för att gifva sin syster en gåfva. Legatens ombud, många af den mest tvetydiga beskaffenhet, reste land och riken omkring, stannade än här och än der, uppreste ett kors som bar påfvens vapen, höllo tal och utdelade mot kontant betalning tryckta aflatsbref, i hvilka köparens namn inskrefs. Man gick så långt i grofhet, att en af dessa Arcimboldos utsände förklarade, för att visa aflatens kraft, att till och med den som hade våldfört jungfru Maria finge förlåtelse, så fort hans penningar klingade i kistan. Aflatsbrefven gåfvo förmåner af olika slag, syndaförlåtelse för alla synder, allenast man biktade sig för en prest eller tiggarmunk, dessutom rättighet att under fastan förtära mjölk och ost, m. m. Men legaten hade äfven verldsliga uppdrag. Det var en tid i Roma tal om att Arcimboldo skulle vid sin ankomst till Sverige göra slut på det der rådande osäkra och provisoriska tillståndet genom att på herr Sten Stures hufvud sätta konungakronan, men detta förslag förföll. Under sin vistelse i Danmark visade han sig mycket villig att gå konung Kristierns ärenden. Han till och med godkände dennes åtgöranden mot den kloke, men maktlystne och orolige biskopen i Odense herr Jens Andersen Beldenak, hvilken för förseelser af vida mindrigare beskaffenhet än Gustaf Trolles först hölls i förvar af erkebiskop Birger och sedan under två års tid fick sitta i konungens fängelser. Detta hindrade Arcimboldo dock icke att i Sverige uppträda för herr Sten Sture.

366. Offerkista i Gamla Upsala kyrka.

Den 16 juni 1518 steg konung Kristiern om bord å sin flotta, väl försedd med artilleri och tyska legoknektar, de flesta löst slödder, och kom något före midsommar in i Stockholms skärgård. Herr Sten hade vidtagit omfattande försvarsanstalter, Stockholms befästningar voro förstärkta, och stämningen bland folket var god. Den danska hären lägrade sig först på Brunkeberg, men drog sig sedan öfver till Södermalm, hvarifrån staden angreps, men förgäfves. En svensk här närmade sig söder ifrån, hvadan konungen, för att icke anfallas i ryggen, bröt upp med större delen af sitt folk och intog en fast och god ställning vid Brännkyrka, hvarest en blodig strid utkämpades en af de sista dagarna i juli. Två gånger angrepo svenskarne, men slogos tillbaka; andra gången brötos dock under förföljelsen de danska linierna;

uppmuntrade häraf bröto svenskarne å nyo fram och vunno en dyrköpt seger. Sexton hundra bönder lära hafva legat på valplatsen. Det svenska hufvudbaneret fördes i denna strid af den unge väpnaren Gustaf Eriksson (vase), som fem år derefter besteg Sveriges tron.

Konungen återvände till sitt läger utanför Stockholm, men kunde der uträtta föga, alldenstund både lifsmedel och krut fattades honom. Hans försök att från Danmark och hansestäderna få hjelp att fylla bristen misslyckades, och efter ungefär sex veckors belägring fann han sig nödsakad att uppgifva tanken på att intaga Stockholm. Han inskeppade sig åter, under ett häftigt och lyckosamt anfall från de belägrades sida, och begaf sig derefter ut i skärgården, hvarifrån han lät utföra ett och annat plundringståg inåt landet. Men dessa lindrade allenast för korta tider den svåra nöden, och mot slutet af augusti 1518 fann konungen sig föranlåten att inleda underhandlingar. Han ställde i början sina fordringar mycket högt: sjelf skulle han antagas till konung eller erhålla en årlig summa, herr Gustaf Trolle och hans anhängare skulle återfå fullständig frihet samt erhålla skadeersättning. Då riksföreståndaren bestämdt vägrade att nu underhandla härom, stannade man till sist (den 12 september) vid att besluta ett unionsmöte, som skulle hållas i Ny Varberg i juli 1519, der den påflige legaten och ombud från hansestäderna skulle uppträda som medlare. Ett stillestånd skulle om ett par dagar begynna och fortgå till dess varbergsmötet var öfver eller, om det icke komme till stånd, ännu ett år, hvarunder intet hinder skulle läggas för svenskarnes handel med hansestäderna. Några dagar derefter sände konungen till Stockholm för att bedja om ett samtal med herr Sten Sture ute på flottan och skickade några danska riksråd och adelsmän som gislan; herr Sten var benägen att fara, men Stockholms borgmästare och råd öfvertalade honom att säga nej, alldenstund hans ofärd i annat fall vore gifven. Konungen, som nu låg med sina skepp vid Dalarö, föreslog då en ny sammankomst till lands. Herr Sten antog detta förslag och sände ut till flottan sex svenska män som gislan, doktor Hemming Gad, Gustaf Eriksson (vase), bröderne Lars Siggesson och Göran Siggesson (sparre), Olof Ryning och Bengt Nilsson (färla), och red sedan ut till den öfverenskomna mötesplatsen vid Österhaninge kyrka, hvarest han fick vänta i två dagar för att sedan rida hem med oträttadt ärende. Från Djurhamn skref konungen den 26 september 1518, dagen efter den då han skulle hafva mött herr Sten, till stormästaren Albrecht och till Danzig med begäran att svenskarne, som nu voro konungens fiender, icke skulle få någon tillförsel från Preussen. Från samma hamn utfärdade han den 2 oktober till staden Stockholm och till hela det svenska folket skrifvelser med underrättelse att han uppsade det nyss afslutna stilleståndet, under falskligt förebärande att herr Sten icke hade hållit det. Ett par dagar senare lättade han ankar och seglade till Danmark, dit medförande mot tro och lofven de sex svenskarne — en ny trolöshet, som med skäl väckte inom Sverige en gränslös förbittring.

Så snart konungen hade lemnat Sverige, begaf sig Giovanni Arcim-

do upp till Stockholm, hvarest han mottogs med mycken högtidlighet och a omkostnader. Herr Sten gaf honom med afseende på aflatspredikandet alla liga förmåner och afsade sig den rätt som andra furstar hade tagit sig, erhålla en del af de insamlade penningarna[1]. Genom denna och andra rgifter vann han helt och hållet legaten på sin sida, så att vid ett möte rboga i december 1518 herr Gustaf Trolle högtidligen nedlade sitt embete Upsala domkapitel anhöll, att påfven ville godkänna detta och till hans rträdare nämna legaten, hvarefter öfverenskoms med herr Jakob Ulfsson, han skulle tills vidare förestå stiftet. På de framställningar som legaten detta möte gjorde, i konungens namn, om inledande af underhandlingar ade de församlade med en mun nej. De ville icke hafva något att göra

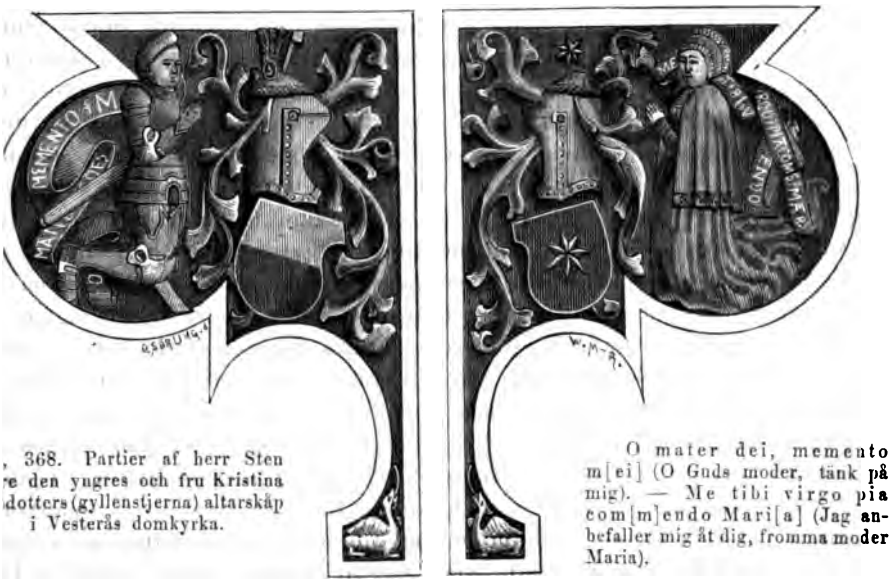

, 368. Partier af herr Sten e den yngres och fru Kristina dotters (gyllenstjerna) altarskåp i Vesterås domkyrka.

O mater dei, memento m[ei] (O Guds moder, tänk på mig). — Me tibi virgo pia com[m]endo Mari[a] (Jag anbefaller mig åt dig, fromma moder Maria).

l den trolöse konungen, icke ens om han lemnade sin egen son som gisslan. er mötet fingo herr Gustaf Trolle och hans fader, som nu löstes ur genskapen, vistas på den senares gård Ekholmen. Legaten vände åter er Danmark, men fick der i rikt mått erfara konungens misshag. De inlade aflatsmedlen togos i beslag för konungens räkning, legatens broder, i varit honom följaktig, fängslades, och sjelf undgick han samma öde allet genom att i april 1519 fly till Sverige, hvarifrån han i oktober reste er till Lübeck, på hvars kyrkdörrar han då fann uppslagen den å påfvens nar utfärdade bannlysningsbullan mot herr Sten Sture och alla dem i hade hulpit honom mot herr Gustaf Trolle[2].

[1] En delvis emaljerad relikgömma från 1100-talet, som har i takåsen ett hål för penningars läppande och förvaras i Upsala domkyrka, har enligt sägnen varit legaten Arcimboldos aflats-i. Det är afbildadt i Sveriges historia, första delen.

[2] Giovanni Arcimboldo blef sedermera erkebiskop i Milano och dog som sådan 1555.

I Danmark hade konungen icke hvilat. Trots den nöd som denna tid tryckte landet pålades nya skatter och trupper värfvades. Från Halland gjordes i början af år 1519 ett infall i Vestergötland, hvilket besvarades af herr Erik Abrahamsson (lejonhufvud) med ett infall i norra Halland och i Bohuslän; strider föreföllo äfven i Jemtland, hvars allmoge var missnöjd med de tunga skatter den hade att bära. I juni anfölls Öland, hvarest fienden härjade på det vildaste sätt, i augusti intogs Borgholms slott. På Kalmar slott försvarade sig Johan Månsson, till dess riksföreståndaren sjelf kom dit ned med undsättning. Herr Sten uppref belägringshären och slog i september en dansk trupp som hade kommit in från Bleking. Försöket att återtaga Borgholm misslyckades deremot. Sören Norby, som det oaktadt misströstade om att kunna på längden behålla fästet och ön, föreslog konungen att man skulle borttaga allt hvad man kunde på ön och ödelägga det återstående med eld. Herr Erik Abrahamssons försök att återtaga Elfsborg, som befann sig i danskarnes händer, misslyckades äfven.

Det förnämsta anfallet uppsköt konungen till januari 1520. En stark här af danskar, tyskar, fransmän och skottar bröt in i Småland och vidare i Vestergötland, under befäl af en af konungens gunstlingar, väpnaren Otto Krumpen. Herr Sten hade med en svensk här gått ned till Vestergötland för att möta fienden och hade intagit en god ställning vid norra ändan af sjön Åsunden, i närheten af staden Bogesund. Den 19 januari möttes de fiendtliga härarna. Ett af de första skotten från den danska sidan fälde herr Stens häst till isen och sårade honom sjelf i benet. Genom sin anförares fall blefvo svenskarne förvirrade, de kunde icke motstå anfallet, utan flydde. Först vid Tiveden, dit fienden under flitigt härjande ryckte fram, gjorde de sig redo till nytt motstånd. Men det lyckades fienden, som den 1 februari anföll svenskarne, att kringgå deras förhuggningar. Utan egentligt hinder ryckte nu den danska hären genom Nerike och Vestmanland fram till Vesterås, hvarest den tills vidare stannade.

369, 370. Sten Sture den yngres örtug och halförtug[1].

Den sårade herr Sten hade skyndat upp till mellersta Sverige, för att der ordna försvaret. Under tiden hade hans sår blifvit olakartadt. Från Strengnäs sände han biskop Matts öfver Mälaren till Ekholmen, för att bevaka herr Gustaf Trolle till att vid denna tid, då fäderneslandet hotades af en så öfverhängande fara, ansluta sig till det fosterländska partiet. Herr Gustaf visade sig villig, all ovänskap skulle vara förgäten, och han skulle till riksföreståndaren afgifva — hvad han hittills hade undandragit sig — trohetsed. Af allt detta blef dock intet. Den 2 februari mottog riksförestån-

[1] Fig. 369. Sten Sture rit[ter] — Moneta sto[c]ho[lmensis]; fig. 370. Steen Sture ritter — Moneta stocholm[ensis] 1512.

daren underrättelse om olyckan på Tiveden, redan följande dagen satte han sig i släden. Gud allena känner de tankar som den dödssjuke mannen, som ännu ville göra det yttersta, tänkte under denna sin färd. Han förskonades dock från att bevitna vidare olyckor, ty redan under det släden for fram öfver Björkfjärdens is uppgaf han sin ande (den 3 februari 1520). Så dog en af de ädlaste män historien känner bland Sveriges regenter.

Vid unga år hade han tillträdt styrelsen öfver ett nödställdt land, vid 27 eller 28 års ålder rycktes han derifrån. Ur de brydsamma tider i hvilka han lefde, ur de partistrider och de örlig som då hemsökte Sverige möter oss icke minnet af en enda dålig handling med hvilken han fläckat sitt namn. Med en sällspord kraft gjorde han, knapt mer än en yngling, sin vilja aktad af hög och låg, med en hofsamhet som är värd vår beundran vann han folkets varma kärlek. För en regents fredliga idrotter saknade han aldrig intresse; allt ifrån hans herradömes första år äro vi i tillfälle att bevitna hans ifver att skaffa de nödlidande rätt, och härvid skydde han ej att taga deras parti, mot hvilka landets store ej betedde sig så som de borde.

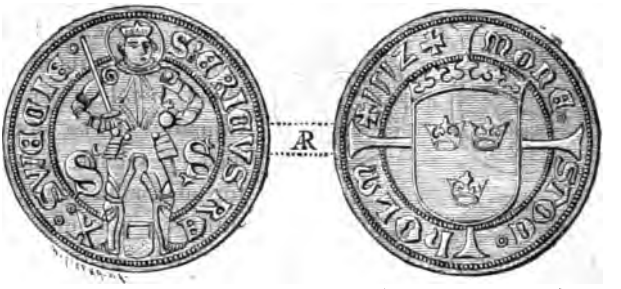

371. Herr Sten Sture den yngres så kallade riksdaler [1].

Farsoter härjade landet under hans tid, och krigets nöd hemsökte det, men tillståndet var dock bättre än under hans faders tid. Afgjord lycka följde i det längsta hans krigsföretag, och tidtals rådde fred mellan nordens riken. Framför allt hade man under de år han var landets herre skäl att till framtiden ställa det bästa hopp, så mycket mer — kan efterverlden tillägga — som herr Sten Sture var en man, som i mycket såg friare och vidsträcktare än hans samtid.

Från början af hans regering (1513) har man i behåll en myntordning, i allt hufvudsakligt lika de närmast föregående. Till halten voro den unge herr Stens mynt lika faderns (sexton penningmarker ansågos ännu motsvara en mark silfver). Man hade förut klagat deröfver, att herr Svante hade försämrat rikets mynt, men det hade helt visst varit oklokt att förbättra det, alldenstund det nu var i värde jemngodt med det danska. Herr Sten gjorde det första försöket att prägla större mynt än örtugen; någon myntordning härom är dock icke känd. Vi veta icke mera än hvad vi kunna döma af sjelfva myntet, som blifvit intill våra dagar bevaradt i några få exemplar (fig. 371).

[1] S[anctus] Ericvs rex Swecie. — Mone[ta] stocholm[ensis] 1512.

Konung Kristierns regering 1520—1521.

Sveriges ställning vid Sten Sture den yngres död. — Kristiern II erkännes af rådet som Sveriges konung, den 2 mars 1520. — Kristina Nilsdotter (gyllenstjerna) försvarar Stockholm. — Långfredagsslaget i Upsala, den 6 april. — Riksdag i Kristierns läger vid Stockholm, den 8 juni. — Befrielsekriget i mellersta Sverige. — Stockholms belägring. — Fru Kristina uppger slottet. — Kristierns intåg i hufvudstaden, den 7 september. — Konungens kröning, den 4 november. — Stockholms blodbad. — Kristierns blodbesudlade återväg till Danmark. — Hans lagstiftningsåtgärder. — Gustaf Eriksson i Dalarna.

Segern vid Tiveden och herr Stens död gjorde visserligen icke Kristiern II till rättmätig konung öfver Sverige, men i följd af den obeslutsamhet som de svenska herrarne visade kunna vi redan från februari 1520 betrakta honom som landets herre.

Utan tvifvel var den allmänna känslan bland stormännen vid herr Stens död en omätlig häpnad öfver den förändring som så oförmodadt inträffat. Vi få måhända anse detta som en mildrande omständighet, när vi skola yttra oss öfver det allmänna affallet från den svenska saken, som så godt som genast inträffade. Herr Ture Jönsson, Vestergötlands lagman, uppmanades af fru Kristina, herr Stens modiga och pligttrogna enka, att sätta sig i spetsen för försvaret. Fyra gånger tillskref hon honom härom, lofvande honom all hjelp som det stod i hennes makt att gifva, men herr Ture, allt för mån om egen fördel, aktade det icke och slöt sig i stället till konung Kristiern. I mälarlandskapen visade sig biskop Matts i Strengnäs, som hade varit föremål för herr Stens synnerliga tillgifvenhet, och riksrådet Knut Bengtsson (sparre) på Ängsö mest benägna att förena sig med konung Kristiern. Än på Tynnelsö, än på Ängsö samlades herrarne för att rådslå. Bönderne voro ifriga att fortsätta striden, men adeln visste icke rätt hvad den ville, hvilket visade sig allra mest, när några tusen man hade samlat sig vid Eldsund (i närheten af Strengnäs) och sedan, så fort danskarne nalkades, skingrade sig, emedan herrarne voro så tveksamma, att ingen ville sätta sig i spetsen för hären. Danskarne besatte då genast Strengnäs (den 20 februari 1520). Dagen derefter öfvertalades Otto Krumpen af biskop Matts till ett elfva dagars stillestånd. Strengnäsbiskopen, biskop Otto Svinhufvud och herr Erik Abrahamsson visade sig mycket ifriga för konungens sak. Så snart hären kommit till Upland, utvecklade herr Gustaf Trolle den mest outtröttliga verksamhet i samma riktning. Den 2 mars 1520 möttes tio riksråd i Upsala, Otto Krumpen och några af hans höfdingar infunno sig äfven, och riksrådet erkände i svenska folkets namn konung **Kristiern** som **konung.** Den 6 mars utfärdade den danska härens anförare ett bref, i hvilket utlofvas glömska af allt förflutet, en regering i öfverensstämmelse med Sveriges lag, stadfästelse af alla privilegier, återlemnande af Elfsborg och Borgholm o. s. v. De som hindrade Stockholm och andra städer att ansluta sig till denna öfverenskommelse skulle straffas till lif och gods som konungens och rikets fiender. Den 31 mars stadfäste konungen denna öfverenskommelse. Större delen af allmogen underkastade sig. Allenast i bergslagen, Dalarna och Vermland var man hågad

rtsätta kriget, och värendsborne, som hade svårt att besluta sig, anhöllo onungen ville gifva dem några månaders betänketid; hade det öfriga ge underkastat sig nästkommande 29 juli, skulle de visserligen följa dess ime. Dessutom afslöto virdarne en separatfred med blekingsborne, envilken de skulle försvara hvarandras land mot öfvervåld.

Höfding för det fosterländska partiet var i dessa affallets dagar fru ina Nilsdot-
Hon och hen-
inner innehade
några af ri-
igtigare fästen,
holm, Nykö-
Stegeborg, Kal-
hvarest befälet
lenna tid för-
f riksrådet Jo-
dánssons enka,
i Eriksdotter
e), Vesterås
alla de finska
n. Vigtigast af
ar naturligtvis
holm, der fru
na sjelf förde
t, understödd
ierr Magnus
till Tidön och
gt Arendsson
stadens borger-
ar henne varmt
vet. När i mars
den församlade
Upsala, hade de
fru Kristina in-
sig hos dem,
on hörsammade
tallelsen. Efter

372. Konung Kristiern II:s porträtt (efter en samtida koppargravyr) och namnteckning[1].

redo herrarne ned mot Stockholm, men stannade vid Spånga kyrka och fram till staden en upsalakanik samt strengnäsbiskopens kansler ma-

[1] Den store målaren Albrecht Dürer berättar i skildringen om sin nederländska resa: »Den (1521), just vid min resa från Antwerpen, skickade konungen af Danmark till mig, att jag komma till honom i största hast och porträttera honom. Det gjorde jag också med kol... måste äta med konungen... Jag har sett, hur folket i Antwerpen förundrade sig, att han sådan manhaftig och skön man.»

gister Olaus Petri (Olof Petersson) — den blifvande reformatorn — för att bedja om ett samtal med fru Kristina. Medan de vid ändan af den uppdragna Norrbro afbidade svar på sin anhållan, började herr Magnus Gren skjuta på dem ur sina på Helgeandsholmen uppställda skerpentiner och hakebössor, hvadan de funno rådligast att vända om med oförrättadt ärende. Som fienden ännu icke hade tillräckliga krafter att med hopp om framgång företaga en belägring, hade fru Kristina tillfälle att söka stärka sin ställning. De två sista Sturarnes kansler, magister Peder Jakobsson (Sunnanväder), kyrkoherde i Stockholm, sändes jemte herr Stens sjuårige son Nils till Danzig, för att förmå denna stad och konungen i Polen till bistånd. Konung Kristiern fann detta försök så farligt, att han hos påfven utverkade en särskild bannlysning öfver magister Peder, hvars beskickning i öfrigt icke ledde till något. Med mera framgång skref fru Kristina till olika landskap i Sverige, allmogen var villig att resa sig och flere af den lägre adeln, som alltid hade med trohet stått på herr Stens sida, ställde sig i spetsen för bondhoparna. En sådan ryckte ned mot danskarne, som belägrade Vesterås slott. Dessa tordes icke afbida anfallet, utan beslöto att förena sig med hufvudhären i Upsala. Det lyckades dem ock, men först sedan de med stor mannaspillan hade slagit sig igenom bondehären, som på Badelundsås sökte spärra dem vägen (den 29 mars 1520). Långfredagen (den 6 april) kom en mycenhet bönder, understödda af en trupp från Stockholm, till Upsala och anföll här den danska hufvudhären samt var nära att slå denna, men som svenskarnes anförare icke voro synnerligen skickliga, förstodo de icke att fullfölja segern, som derför slutligen förvandlades i ett nederlag. Tusenden af bönder omkommo. Annandag påsk bröt en skara in i Vesterås domkyrka och

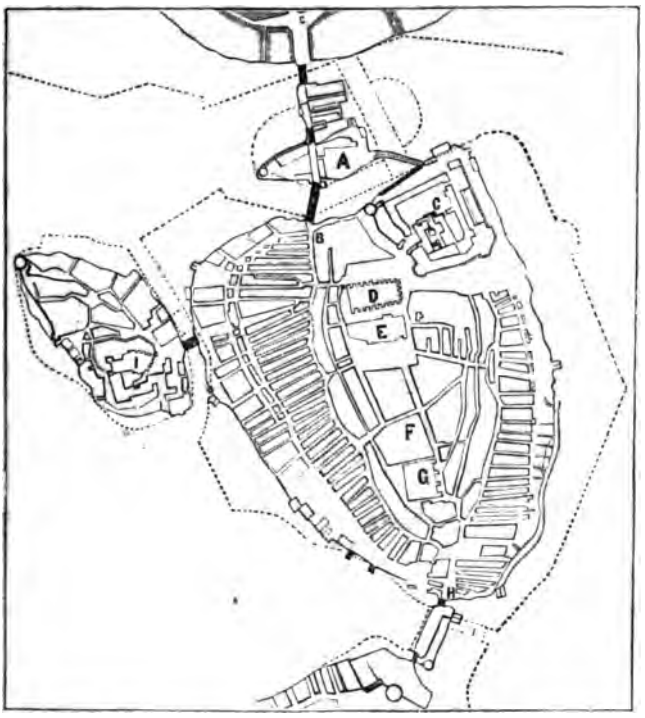

373. Karta öfver Stockholm, staden inom broarna. I förra hälften af 1500-talet.

A. Helgeandsholmen. — B. Norrport. — C. Slottet. — D. Den helige Nikolaus' kyrka (stadskyrkan). — E. Rådhuset. — F. Den heliga Gertruds gille. — G. Svartbrödraklostret. — H. Söderport. — I. Gråbrödraklostret. — Karta öfver hela staden, med malmarna, se tredje delen, s. 47.

den inför altaret stående biskop Otto, som sattes i förvar på slottet. nnan skara öfverraskade förre erkebiskopen Jakob on på Arnö gård och honom som fånge till holm, hvarifrån han dock gen snart fick begifva sig Jariefreds kloster, i hvilnan tillbragte sina återde år. På detta sätt radisning snart sagdt alles i landet, strider och anheter hörde till ordn för dagen, men allt svenskarne gjorde vithufvudsakligen om deras vilja: man saknade lesom kunde sätta i förlse med hvarandra alla vilda försöken och deruträtta något.

Sådan var ställningen, konung Kristiern i midaf maj, efter att fåhafva uppmanat Anna dotter att åt sig öfver Kalmar slott, anlände Stockholm. Till den 3 1520 hade han sammanett riksmöte i sitt . Huru talrikt det var t veta vi icke, icke heera om dess förhandlinn att de närvarande erKristiern som konung. honom kom från Dandoktor Hemming Gad, n under herr Stens tid töfvat något synnerligt unde på ärendenas gång m dessutom, sedan Hans blifvit biskop i Ling, hade gått alldeles min inkomsterna af detta

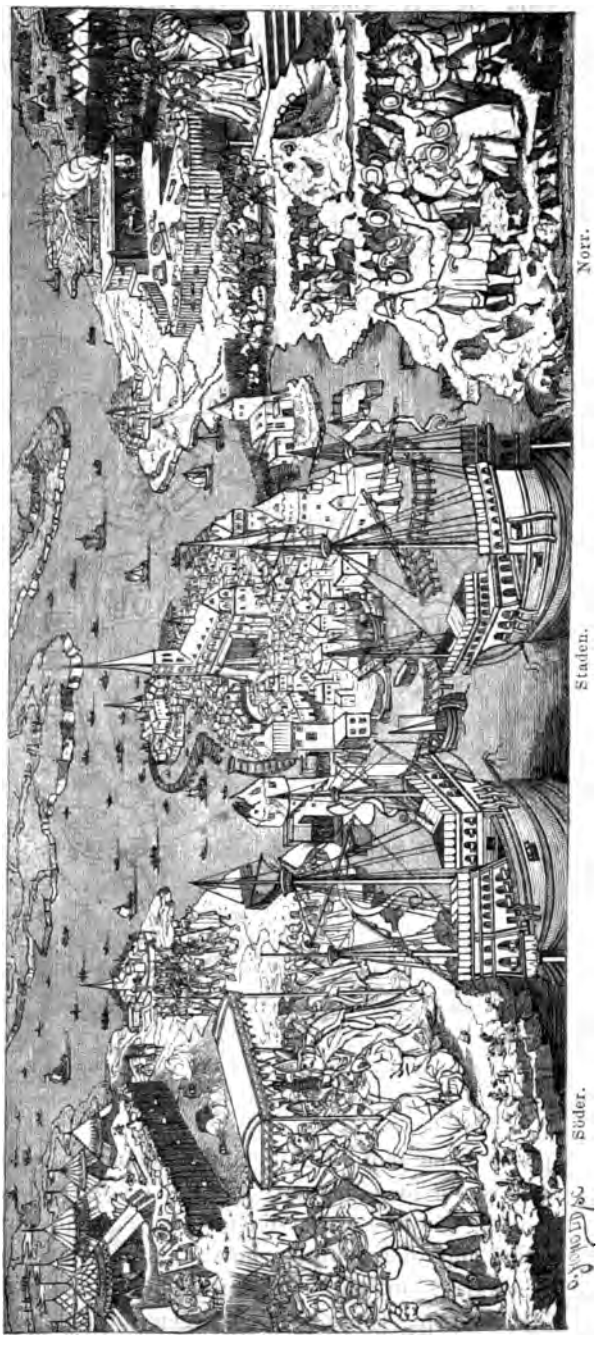

374. Konung Kristiern belägrar Stockholm och håller sitt intåg i staden (den 7 september 1520). Efter en gammal gravyr.

stift. Helt visst hade han deröfver visat missnöje och betraktades derför med en viss misstänksamhet. När konung Kristiern bortförde de sex som hade lemnats honom till gislan, ansågs doktor Hemming, som var en af dem, hafva åtminstone i någon mån vållat detta. Om denna mening var grundad, kunna vi nu ej pröfva, men visst är, att omedelbart efter hans affärd indrogs hans län Kastelholm till kronan och beslag lades på hans enskilda egendom. Nu i maj 1520 kom doktor Hemming till Sverige såsom konungens förklarade vän, och han underrättade i ett utförligt bref Stockholms borgerskap om omslaget i sin politik. Genom honom, biskop Matts i Strengnäs, biskop Vincentius i Skara samt herrar Ture Jönsson och Erik Abrahamsson vann konungen ock något insteg hos allmogen, i synnerhet som han var frikostig i att utdela salt. Men å

375, 376. Stockholms blodbad. (Kröningsfesten med tornej. — Erkebiskop Gustaf Trolle talar vid konungen, under det de anklagade bortföras).

andra sidan fortgick befrielsekriget i Kalmar län, Östergötland, i Vestmanland och Nerike, der riksrådet herr Nils Eskilsson (baner) anförde bönderne och der så väl Örebro slott som det befästa Göksholm kommo i det svenska partiets händer. Denna vinst motvägdes dock genom förlusten af Vesterås slott, som i juli eller augusti blef taget med storm.

Allt sedan midten af maj belägrades Stockholm. Konung Kristiern var en tid i Kjöbenhavn, och fördes då befälet af Otto Krumpen. Med våld kom man dock icke målet närmare. Underrättelsen om Vesterås fall och öfvertygelsen att hoppet om utländsk hjelp var fåfängt nedstämde dock något modet icke så mycket hos borgerskapet som hos adelsmännen i staden, hvilka derför lånade icke ovilliga öron till de förslag som i augusti månad framställdes af konungen och de med honom förbundna stormännen, till hvilka äfven hörde

herr Erik Johansson (vase), Gustafs fader. Doktor Hemming Gad och andra begåfvo sig in i staden för att underhandla, och man gick deras önskningar till möte. Den 5 september utfärdade fru Kristina, hennes höfvidsmän för slottet och stadens magistrat ett bref, i hvilket de erkände Kristiern som konung samt öfverlemnade till honom för lifstiden och efter honom till rådet Stockholms slott. Men konungen var icke nöjd dermed och fick två dagar senare ett nytt bref, i hvilket bestämdes att slottet efter hans död skulle tillfalla hans son prins Hans eller, i fall han aflede, konungens gemål Elisabet samt först efter deras död återgå till riksrådet. I utbyte utfärdade konungen (den 5 september 1520) till fru Kristina och Stockholms stad de mest bindande försäkringar om fullkomlig glömska af allt förflutet, för striderna mot konungarne Kristiern I, Hans och honom sjelf, för allt som blifvit gjordt mot erkebiskoparne Jakob Ulfsson och Gustaf Trolle samt mot biskop Otto med flere, och inbegrepos i denna förlikning namneligen, på fru Kristinas bön, biskop Arvid Kurck i Åbo, riddaren Åke Jörgensson (Tott) samt väpnarne Tönne Eriksson (Tott), Nils Eskilsson (bauer) och Gustaf Eriksson (vase) — hvilken sist nämde allt sedan maj månad befann sig i Sverige efter att hafva genom flykt räddat sig ur sin fångenskap i Danmark. Alla fångar skulle lösgifvas, fru Kristina fick ganska stora förläningar, och de som å hennes vägnar fört befäl å rikets slott skulle hugnas med län.

Den 7 september höll konungen sitt intåg i staden. Få dagar derefter for han sjöledes till Danmark, men vid midten af oktober var han återkommen. Under hans frånvaro innehades slottet af tre danskar.

Huru villiga de svenska herrarne voro att gå konungens ärenden visade de den 30 oktober, då man hade sammankallat riksrådet i gråbrödraklostret och der, efter en utförlig och vrängd framställning af den nu mer med konungen försonade biskop Jens Beldenak, förklarade, att Kristiern genom arfsrätt vore Sveriges laglige konung »i öfverensstämmelse med den helige Eriks lag», hvartill kom att Kristiern vore en ättling af den helige konung Erik. Detta senare var väl sant, men alldeles ogrundadt var påståendet att Sverige var ett arfrike och icke ett valrike, oförsvarlig var riksrådets beredvillighet att gå in på denna konungens lagstridiga fordran.

Till den 1 november 1520 var ett allmänt riksmöte sammankalladt, vid hvilket Kristiern hyllades till Sveriges konung, i öfverensstämmelse med denna hans föregifna arfsrätt. Den 4 november kröntes konungen i Stockholms stads åt den helige Nikolaus helgade kyrka af erkebiskop Gustaf Trolle, hvilken åter hade inträdt i sitt embete, och konungen svor att styra riket med infödda män, att beskydda kyrkan och alla försvarslösa, att akta alla privilegier samt att hålla alla vid Sveriges lag och rätt. Regalierna buros i den högtidliga processionen af danska herrar, och det riddarslag som derefter gafs kom allenast danskar och tyskar till godo. Att vid en svensk konungakröning svenska män på detta sätt förbigingos väckte helt naturligt anstöt. För den som vet hvad efter kröningen följde är detta konungens förfaringssätt synnerligen betecknande.

Med stor prakt höllos i tre dagar gästabud, till hvilka äfven svenska män och qvinnor voro inbjudna. Å svensk sida iakttog man allt som kunde begäras. Staden Stockholm lemnade i hedersgåfva sextio ungarska gyllen inlagda i ett dryckeskärl af förgyldt silfver, som vägde 345 lod. På festglädjen, som sannolikt störtes å ena sidan af mordiska planer, å den andra af mörka aningar, följde Stockholms blodbad.

Under gästabudsdagarna hade konungen ofta rådplägningar med erkebiskop Gustaf Trolle och den honom tillgifne upsalakaniken magister Johan Eriksson samt Didrik Slagheck. Frukten af dessa öfverläggningar visade sig redan den 7 november, då en del ädlingar, andlige och borgare, äfven qvinnor, kallades att vid middagstiden infinna sig på slottet, i dess stora sal.

377, 378. Stockholms blodbad. (Biskop Vincentius halshugges. — Kropparna köras till Södermalm; (i bakgrunden) herr Sten Stures graf öppnas).

Konungen satt der i sitt högsäte, och till honom framträdde erkebiskopen med begäran om upprättelse för allt hvad han, herr Jakob Ulfsson, biskop Otto och andra hade lidit; han påminde konungen om den ed han hade svurit att värna kyrkan och lät uppläsa skriftligen affattade klagopunkter. Erkebiskopen fordrade penningersättning för sig och herr Jakob, tillsammans 500 000 mark silfver, hvarvid han dock lemnade utsigt till nedprutning, samt begärde att alla de personer mot hvilka han framställde anklagelser skulle fängslas, till dess dom öfver dem blifvit fäld af konungen, som skulle få lön af Gud och pris af hela kristenheten för det straff han läte öfvergå dessa kättare. Likaledes upplästes det bannlysningsbref som å påfvens vägnar hade utfärdats af erkebiskop Birger i Lund och biskop Lage Urne i Roskilde mot herr Sten Sture och hans hjelpare. När erkebiskopen hade slutat,

orde konungen, om han önskade förlikning eller all lagens stränghet, och kade han den senare.

Församlingen var slagen med skräck. Den som först fann sig var fru ristina, som framträdde och förklarade, att det som blifvit gjordt mot erkeskopen berodde på ett beslut fattadt vid ett allmänt riksmöte, och hon föredde som stöd för sitt påstående brefvet af den 23 november 1517; skulle raff utkräfvas, då måste hela riket straffas och icke några enskilda perso-:r. Brefvet upplästes och konungen började förhöra dem af brefvets utfär-ire som voro närvarande, först biskop Hans Brask, som hänvisade till den otest han hade inneslutit i sigillvaxet, sedan de andra, som alla sökte framälla sin sak i så god dager som möjligt. Konungen gick ut, och ransak-

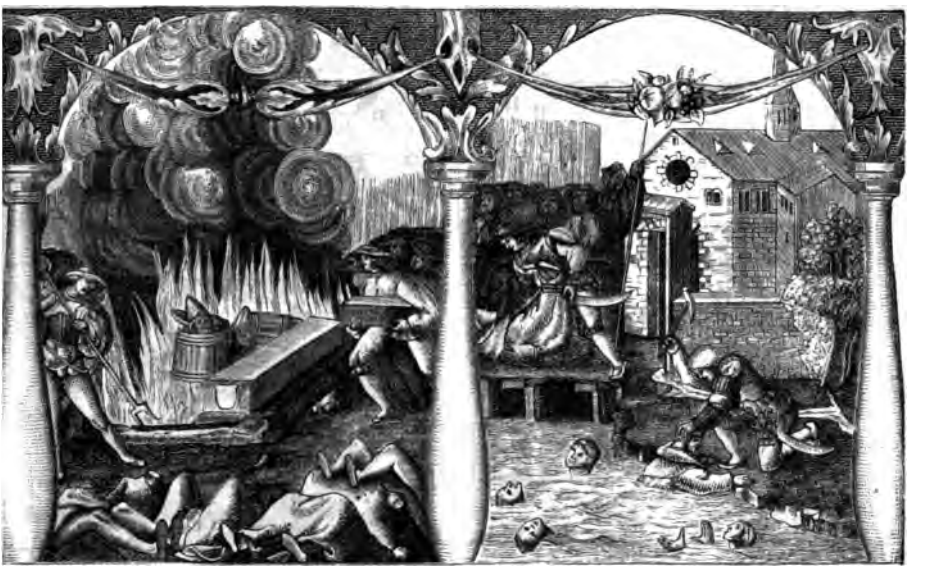

9, 380. Liken brännas på Södermalm i Stockholm. — Abboten och munkarne i Nydala dränkas.

ngen fortsattes så länge, att det blef nödigt att taga in ljus. Till sist mmo herrar Klaus Bilde och Sören Norby, båda slagna till riddare krö-ngsdagen, in i salen med vakt och bortförde i flere omgångar andlige, ilige och borgare, män och qvinnor, hvilka kastades i fångtornet eller för-rades annorstädes. De qvarvarande presterne, bland dem biskop Hans rask, fördes in i ett trångt rum, hvarest de fingo tillbringa natten. Dessa idlige upphemtades dagen derefter klockan 9 till slottets stora sal för att möta igra andra prester, bland dem erkebiskopen och biskop Otto. Biskop Jens eldenak förde ordet, och på hans fråga svarade slutligen de närvarande, att som föregående dag hade blifvit anklagade voro enligt kyrkans och kejrens rätt samt Sveriges lag kättare. Derefter återfördes de i förvar hållna enska andlige till sitt förra rum, der de intogo middag. Knapt var denna

förbi, då en person kom uppspringande till dem och förkunnade, att nu fördes biskoparne af Strengnäs och Skara ut från slottet, men biskop Jens Beldenak lugnade dem med orden, att konungen icke kunde tillåta sig något ondt mot sådana män, man borde icke sätta tro till sådant sqvaller. Men en annan kom och så en tredje, som sade, att nu skulle de två biskoparne räcka fram halsen under bödelns svärd. Alla de närvarande skyndade då ut ur rummet för att göra konungen föreställningar, men de möttes af Didrik Slagheck, som bad dem akta sig för samma öde. Modlösa och gråtande vände de åter till sitt rum.

Så gick det den dagen till i slottet. I staden var stämningen lika orolig och sorgfull. Tidigt på morgonen tillkännagafs under trumpetskall,

381, 382. De unga Ribbingarne halshuggas i Jönköping. — Fortsatt blodbad.
Fig. 375—382 efter samma gravyr som fig. 374.

att ingen fick gå ut, förrän ny signal hade gifvits. Vid middagstiden uppställdes vakt mellan slottet och Stortorget, och fångarne leddes dit. Ett danskt riksråd utträdde på rådhusets burspråk och bad ingen förfäras, ty de som nu skulle aflifvas hade förbrutit sig mot kyrkan, och hade erkebiskopen tre gånger på sina knän bedt om deras bestraffande. Biskop Vincentius, som alltid hade lutat åt det danska partiet, upphof nu sin röst och förklarade, att detta icke vore sant; han fordrade ransakning och laglig dom och tillade, att Gud skulle straffa detta öfvervåld och tyranni. Tvenne Stockholms rådmän, som hörde till de fängslade, Anders Ruth och Anders Karlsson, instämde häruti och bådo alla svenskar akta sig för dylikt förräderi. Men dessa manliga protester hulpo ej. Först framleddes den åldrige biskop Matts från Strengnäs, som mer än alla andra hade hulpit konung Kristiern till Sveriges

krona, och hans hufvud föll. Derefter följde biskopen från Skara, herr Erik Abrahamsson, väpnaren Erik Knutsson, en son af norrmannen herr Knut Alfsson, herr Erik Johansson, som lär hafva fått tillbud om nåd, men svarat: »Mina medbröder äro ärliga herrar, jag vill i Guds namn dö döden med dem». Erik Ryning, fru Kristinas tvenne bröder, herr Erik Nilsson och väpnaren Eskil Nilsson (gyllenstjerna), Joakim Brahe, en man af dansk ätt, som var herr Erik Johanssons måg, Magnus Gren med flere. Dernäst afrättades tre af stadens borgmästare, fjorton rådmän och flere borgare. Man inskränkte sig ej heller till dem som hållits fängslade på slottet. En bardskärare (barberare) rycktes från sitt arbete i rakstugan och halshöggs, en annan borgare, som vid anblicken af det blodiga skådespelet brast i tårar, delade samma öde. Icke mindre än 82 personer afrättades på detta sätt torsdagen den 8 november 1520. När afrättningarna voro slutade, kom ett våldsamt regn och gatorna sköljdes af blodblandadt vatten. De följande dagarna plundrades de afrättades egendom och blodbadet fortsattes. Ännu flere offer hade fallit, så vida icke herr Sören Norby hade gifvit skydd åt många som anropade honom derom. De dödades kroppar fingo ligga qvar på torget, till dess stanken gjorde det nödvändigt att föra bort dem. De kördes ut till Södermalm och uppbrändes der. Herr Sten Stures lik, liket af en hans späde son och af en prest i Stockholm uppgräfdes och kastades på bålet.

383. Minnessten i den helige Nikolaus' kyrka i Stockholm [1].

Staden fick en ny styrelse, och denna föranstaltade några dagar derefter en fest för att betyga sin undersåtliga glädje deröfver, att drottning Elisabet hade blifvit förlöst med en dotter. Rådhuset pryddes, konungen och hans hof inbjödos till en festlig måltid, som följdes af dans, i hvilken äfven stadens borgare med sina fruntimmer deltogo.

Blodbadet fortsattes. Doktor Hemming Gad, som af konungen sändes till Finland såsom hans fullmäktiga sändebud, halshöggs vid Raseborgs slott den 16 december 1520. Samma öde träffade Åke Jörgensson (Tott) samt Nils Eskilsson (baner). När konungen i början af december lemnade Stockholm för att återvända till Danmark, sölade han sin väg i blod. I Linköping fick biskop Hans Brask ställa till julgille åt honom. I Vadstena mottog klosterfolket honom med psalmsång. I Jönköping afrättades icke blott vuxna personer, utan äfven tvenne barn af Ribbingarnes slägt. Under eller efter be-

[1] Der ael is fet ok en stark fisk, mit ledegen henden is he nicht gut to fangen, dat is wis. 1521. Weir en wil vorwaren de mot nene seke edder kisten an em nicht sparen.

(Det är: Ålen är en fet och stark fisk, med tomma händer är han ej god att fånga, det är sant. 1521. Den honom vill förvara, han månde inga säckar eller kistor på honom spara).

söket i Nydala dränktes abboten och flere munkar. Fru Kristina, hennes moder fru Sigrid Eskilsdotter (baner), hustru Margareta, Joakim Brahes enka, och andra förnäma qvinnor fördes till Danmark att der hållas i fängsligt förvar.

Redan innan konung Kristiern anträdde sitt tredje fälttåg mot Sverige, voro herr Sten Sture och hans anhängare belagda med bann, och de två danska prelater som hade i uppdrag att förkunna bannlysningen voro berättigade att anlita »den verldsliga armen» till utkräfvande af straff på de brottslige. Det var derför icke någon öfverraskning för konungen, då erkebiskop Trolle under kröningshögtidligheterna sade honom, att hans förra motståndare voro att anse och behandla som kättare; ståndpunkten i det hela undergick härigenom icke den ringaste förändring. Man har icke rätt att tala om någon vredens uppbrusning som orsak till Stockholms blodbad. Konungen, som hade erbjudit sig att styra Sverige efter lag, som upprepade gånger hade lofvat fullkomlig förlåtelse och frihet från så väl andlig som verldslig rätt, som icke blott utlofvat förlåtelse i allmänhet, utan äfven tillförsäkrat en mängd namngifna personer derom, bryter allt detta, och att det icke var nit för utförandet af ett kyrkligt straff — hvilket man för öfrigt näppeligen har rätt att vänta hos konung Kristiern — synes bäst deraf, att de som aflifvades i blodbadet äro endast till en ringa del de samma som voro med om utfärdandet af beslutet af den 23 november 1517: biskop Vincentius hade aldrig deltagit i detta beslut, och andra som voro med derom skonades, biskoparne Hans Brask, Otto Svinhufvud och Arvid Kurck samt af elfva verldsliga riksråd icke mindre än åtta. Erkebiskop Gustafs uppträdande och den låtsade undersökningen voro allenast ett tomt skådespel; bakom allt stod som drifvande orsak konungens fasta, hårda, vilddjurslika vilja att utkräfva blodig hämd för det motstånd han hade rönt och en blodig borgen för kommande

384. Mårten Skinnares hus i Vadstena.
Från början af 1500-talet.

tiders lugn — i hvilket senare han dock hade mycket missräknat sig. Att icke konungen hade all skulden är visst; mycken skuld tillkommer erkebiskop Gustaf och magister Didrik Slagheck, någon sannolikt äfven biskop Jens Beldenak.

Men Tyrannen — så kallades Kristiern redan af samtiden — var å andra sidan en man med stora tankar och omfattande planer; det goda han tänkte gick blott allt för ofta under för frukterna af det onda han gjorde. Kort efter Stockholms blodbad och under det blodet flöt i andra delar af landet, var han syselsatt med bildandet af ett stort handelssällskap, som skulle omfatta nordens tre länder, utföra deras och Rysslands alster, hafva hufvudkontor i Kjöbenhavn, Stockholm, Nederländerna och Finland. Den 4 december 1520 fastställdes planen för detta sällskap, i januari 1521 underhandlade dess svenska medlemmar med ombud från Sveriges köpstäder, och konungen öfverlät åt sällskapet, naturligtvis mot afgift, kronans rätt till de svenska bergverken. Men så kom befrielsekriget och allt gick om intet.

Konungens begär att skapa nytt var ingalunda alltid lika berömvärdt. Strax innan han lemnade Sverige, befalde han de svenska lagmännen att sammanträda för att utföra en bearbetning af de svenska landskapslagarna. Utan tvifvel var det godt att samma lag gälde öfver allt i landet, men konungen kunde icke gerna vara okunnig om att Sverige redan fått tvenne allmänna landslagar. Om dessa, som ingalunda gynnade hans egna planer, ville han dock, synes det, ingenting veta; vid sina vigtigare åtgöranden åberopade han ofta den helige Eriks lag — en lag som icke fans till. Sankt Eriks lag omnämnes väl i äldre svenska lagböcker, men dermed menas helt visst icke annat än några enskilda stadgar, utfärdade af denne konung.

Innan konungen anträdde återresan, hvars blodsdåd redan blifvit omtalade, förordnade han en styrelse i Sverige under sin frånvaro och visade dermed på det mest eftertryckliga sätt, att han ämnade behandla Sverige som ett underkufvadt land. Danskar och tyskar sattes till herrar å slotten, och regeringen anförtroddes åt magister Didrik Slagheck, erkebiskop Gustaf Trolle, biskop Jens Beldenak, biskop Otto samt herr Erik Trolle och en Gotskalk Eriksen som kansler. Konungen, som hade uppträdt som verkställare af påfvens straffdomar öfver dem som kränkt kyrkans rätt, nämde mot kyrkans lag herr Didrik Slagheck till biskop i Skara och biskop Jens Beldenak till biskop i Strengnäs. Konung Kristiern, som velat bestraffa herr Sten Stures anspråk på Stäket, aftvang biskop Jens en försäkran, att hans fasta slott Tynnelsö skulle alltid stå öppet för konungen och, derest ett uppror utbröte, utan vägran upplåtas åt den först ankommande af konungens fogdar.

I slutet af januari eller i början af februari 1521 var konungen åter i Kjöbenhavn. I januari månad utropades Gustaf Eriksson (vase) till höfvidsman öfver Dalarna. Ej långt derefter kunde han kalla sig utvald höfvidsman öfver Dalarna, Helsingland, Gestrikland, Östergötland och Upland, och i augusti 1521 valdes han till hela Sveriges riksföreståndare. Den makt, som sålunda bildade sig i det illa behandlade landet, kunde konung Kristiern aldrig besegra. Så lyktades de danska konungarnes försök att förnya unionen.

Öfversigt af Sveriges inre utveckling under medeltidens senare skede[1].

Styrelse och förvaltning.

Konungamakten. — Frälset. — Rådet. — Allmogen delaktig i rikets styrelse. — Riksdagar. — Rådsmöten eller herredagar. — De gamla landskapen förlora sin politiska betydelse. — Riksföreståndarskap. — Lagskipning. — Administrativ indelning. — Krigsväsen.

id början af den period, som i denna del af Sveriges historia blifvit behandlad, funno vi i landet den konungamakt, som de kraftiga männen af Folkungarnes ätt hade utbildat, samt vid konungens sida ett råd och ett ridderskap jemte de lägre graderna af väpnare och allmänneliga frälsemän, hvilka, så väl rådet som frälset, hade hugnats med hvarjehanda förmåner på bekostnad af allmogen, som småningom hade mist väl icke sina politiska rättigheter, men tillfälle att dem utöfva. I de politiska förhållandena hade således sedan den hedna tidens dagar en förskjutning inträffat, ett öfverflyttande af makten från det hela till en del. Under skedet efter 1350 inträder en ny öfverflyttning. Gynnadt af oenigheten inom konungafamiljen, hade stormännens begär att ur konungens händer vrida makten, för att sjelfva få utöfva den, antagit allt större mått. Magnus Eriksson såg sin makt falla i spillror för stormännens anfall, och under Albrekts tid var det egentligen Bo Jonsson, stormännens ledare, som regerade i Sverige.

Sverige fortfor att vara ett valrike; huru valet skulle tillgå på Mora äng (fig. 108, 122, 123 och 207) och huru det skulle följas af en högtidlig hyllning, föreskrefs i de två landslagar som under detta tidhvarf utfärdades (s. 6 och 276). Fordom fick konungen aldrig försumma att under sin eriksgata mottaga förnyad hyllning af hvar särskild lagsagas inbyggare. Denna sed började nu försvinna och kunde göra det, ju mera landskapen smälte

[1] Då det varit af behofvet påkalladt att i den föregående framställningen indraga mycket af det kulturhistoriska elementet, måste öfversigten som afslutar denna del blifva betydligt mera kortfattad än i de följande delarna.

samman till ett rike och ju mer en representation gemensam för hela landet kom till stånd. Samtidigt gjordes äfven försök att häfva valfriheten. Denna hade alltid varit parad med en viss aktning för arfsgrundsatsen, och detta ledde derhän, att en konung lät under sin lifstid sonen eller någon frände väljas och hyllas till efterträdare. Redan konung Magnus hade gjort det, men unionsregenterne voro i synnerhet angelägna härom. Hvilka fejder detta vållade och huru det kom i strid med gällande rättsgrundsatser är redan omtaladt (t. ex. s. 380). Det var naturligt att, då man började kringgå lagens bud, då det gälde att köpslå om makten, man behöfde särskilda garantier för styrelsesättet. Den i allmänna ordalag fattade konungaförsäkringen, som var intagen i landslagen (s. 6), gjorde ej längre tillfyllest, utan man kräfde af konungen särskilda försäkringar eller så kallade handfästningar, genom hvilka hans händer bundos och makten kom i stormännens våld. Att så skedde var till en stor del de främmande konungarnes egen skuld: de kunde ej liksom deras föregångare under resor genom landet träda folket nära genom deltagande i lagskipningen m. m.

Ytterligare minskade konungen sin makt genom frikostigt utdelande af län åt alla dem som hade gjort honom tjenster, som hade försträckt honom penningar eller som han ville göra sig förbundna[1]. Ibland var läntagaren skyldig redovisning, men länen »på räkenskap» voro ej mycket omtyckta, ibland fick konungen alls intet från stora områden. Huru ansenliga länen kunde vara visar kartan fig. 89; huru länen förvaltades och hvilka slottshöfdingens inkomster voro är omtaladt s. 101 och följande (jfr i öfrigt s. 149). Då konungen icke kunde undvara alla inkomster, gjorde man till sist en skilnad mellan fatburslän, hvilka alltid skulle förvaltas för konungens räkning, under det de öfriga, till antalet och omfånget vida mera betydande, skulle gå i verklig förläning. En omtänksam regent sökte alltid öka fatburslänens antal. Att riksföreståndarne så gjorde väckte mot dem mycken förbittring.

Unionstiden måste vidga icke så mycket frälsets som särskildt de stora ätternas och rådets makt. Under konungens frånvaro måste regeringen antingen uppdragas åt eller öfvertagas af rådet i dess helhet eller några af detsamma, vare sig i det senare fallet rådets synliga ledare buro namnen af marsk och drotsete eller rikshofmästare eller kallades, såsom under skedets senare del var vanligt, »de fyra som skulle hafva i sin hand slottslofven», det vill säga under hvilka rikets slottshöfdingar skulle stå. Men tiden är sådan, att formerna för riksstyrelsen betyda helt litet, de personliga förhållandena nästan allt.

Rikets store ville uppträda som voro de konungar hvar inom sitt område och oinskränkta herrar öfver sina underlydande (s. 100). De gårdsrätter, som konungen utfärdade för sin hofhållning och sina närmaste underlydande, tillämpades allt sedan drottning Margaretas dagar äfven för de stores gårdar. Det blef dem genom Kalmar recess af år 1483 tillåtet att befästa

[1] Så mycket större blef härigenom minskningen i konungens makt som rikets store sörjde för att de större länen icke skulle bortgifvas annat än i enlighet med deras vilja.

sina gårdar samt till och med stänga dem för konungen (s. 384 o. f.). Just denna högadelns benägenhet att anse sig som en särskild del af folket och dess sträfvan att vinna makt och rikedom gjorde det möjligt att så länge kämpa för unionens upprätthållande. Adeln inom de olika länderna höll samman. Danska adelsätter befryndade sig med de svenska och ville gerna bosätta sig för alltid i Sverige, till exempel Tottarne (s. 338, 378 o. f.), Gyllenstjernorna och Braheätten. Äfven med de tyska adelsmännen, som inkommo under konung Albrekts tid, ingingo de svenska stormansätterna ofta förbindelser (s. 190).

Liksom kloka regenter försökte inskränka länens antal, så sökte de äfven, allt sedan makten begynte samlas i händerna på de stora slägterna hvilka representerades i rådet, att något inskränka rådets myndighet. Redan konung Magnus ville genom landslagen nedsätta de verldsliga riksrådens antal till tolf, men det blef icke något allvar dermed. Riksföreståndarne, som i så mycket upptogo konung Magnus' planer, fingo mottaga häftiga förebråelser för det de ville göra rådet allt fåtaligare. De ville grundlägga en fastare regeringsmakt än unionskonungarne mäktade, och det var dem så mycket lättare som de alltid vistades i landet och icke behöfde dela sin makt med några höga embetsmän, med drotsete eller rikshofmästare och marsk.

Mot stormännens växande anspråk och myndighet vädjade till en början konung Magnus till allmogen, hvilken han inbjöd till delaktighet i rikets styrelse genom sin märkliga riksdagskallelse af år 1359 (s. 39). Den revolution i de politiska förhållandena som sålunda tillämnades kom först under det följande århundradet till stånd. Den svenska allmogen, som under Engelbrekt reste sig mot främmande förtryck, visade sig kunna vara en makt i staten och fordrade äfven att som en sådan erkännas. På allmogen stödde sig ock de bemödanden som gjordes att lösgöra Sverige från den nära förbindelsen med Danmark och Norge, till allmogen vädjade riksföreståndarne, när deras ställning hotades från stormännens sida. Under det de löpande ärendena handlades på rådsmötena eller de så kallade herredagarna, var det nu sed, att till öfverläggning om de vigtigaste angelägenheterna sammankallades ombud äfven för de oprivilegierade ståndeu, borgerskapet och allmogen.

Så återfick folket i sin helhet sitt inflytande, men under helt nya förhållanden. Vid medeltidens början hade Sverige visserligen en konung, men landet var af gammalt splittradt i en mängd, man kan säga, stater, lagmansdömena, med hvilkas inbyggare, på deras ting, konungen hade att i föreliggande fall rådgöra. Ännu så sent som vid konung Magnus Erikssons upphöjelse till konung fans det ingen annan för hela landet gemensam representation än den som på Mora äng sammanträdde till konungaval. Den senare medeltidens betydelse för vår politiska utveckling ligger förnämligast deruti, att de skilda bygdernas menigheter växte samman till ett folk. I ett sådant syfte gåfvos landslagarna vid midten af 1300- och 1400-talen, i denna anda förflyttades folkets rätt att deltaga i de stora angelägenheterna från tingen till de allmänna riksmötena. Men folket icke blott blef i utvärtes måtto ett helt, det kände sig ock vara ett folk, och derför gingo hand i hand

med borttagandet af skiljemurarna mellan de gamla landskapen resningen mot de främmande konungarne och krafven på en inhemsk, fosterländsk regering. Det yttre uttrycket för denna rörelse är riksföreståndarskapet. Riksföreståndarne eller rikets höfvidsmän voro, med undantag af den förste, Engelbrekt, män af landets förnämsta ätter, och deras bemödanden att upprätthålla sin makt se derför vid första anblicken ut som en stormans kamp mot de öfriga stormännen; så uppfattades de ock af de senare, och denna uppfattning har länge gjort sig gällande i historien. Det tvetydiga i deras ställning gjorde riksföreståndarnes kall vanskligt, striden mot medbröderne i rådet bröt gång efter annan sträfvandet att häfda Sveriges sjelfständighet. En konungs makt hade gifvit en större borgen för ett lyckosamt regemente, men sådan hofsamhet lade riksföreståndarne i dagen, att hvarken gamle herr Sten eller herr Svante sträfvade efter konunganamn, såsom förut Karl Knutsson hade gjort. Först under unge herr Stens dagar ansågs det vara tid att komma från det provisoriska tillståndet, ehuru hans död bröt alla planer i detta syfte. Men så lifskraftig var den fosterländska rörelsen i Sverige, att på konung Kristierns blodiga regemente följde Gustaf Erikssons riksföreståndarskap, och med hans konungadöme bragtes till fullt förverkligande den sträfvan som beherskar vår medeltids senare skede.

Den pommerske Erik ville grundlägga en stark konungamakt genom att upphäfva en mängd gamla inrättningar, bland dem lagmanstingen. Detta misslyckades, men ju mer landskapen begynte gå upp i riket, desto mindre betydelse fingo dessa ting och lagmännen, hvilka dock, derest de voro dugliga män, kunde inom lagsagan utöfva ett rätt stort inflytande.

Lagskipningen var i hög grad godtycklig. Ofta gåfvo lagens föreskrifter tillfälle till olika straffbestämmelser, ofta läto domare och nämd förböner gälla. Eftergifterna voro dock stundom allenast skenbara, ehuru för medeltidens uppfattningssätt vigtiga, såsom när mot tidhvarfvets slut borgmästare och råd i Jönköping, på grund af mångas böner, benådade en missdådare, som var dömd att mista lifvet med hängning, på sådant sätt att han skulle i stället halshuggas. Bekantskapen med utländska bruk införde en och annan nyhet inom rättegångsväsendet, som ingalunda alltid kan räknas som en förbättring. Så finner man, att under detta tidhvarf användes någon gång tortyr för att framtvinga bekännelser.

I sammanhang med skildringen af de inre förhållandena under konung Albrekts sorgliga tid hafva upplysningar (s. 103) blifvit lemnade om skatternas beskaffenhet, antal och storlek[1]. Ju mer man tillät skattejorden minskas till förmån för frälset, desto tyngre blefvo bördorna för de återstående skattebönderne, hvilkas lidanden blefvo outhärdliga, när konung Erik från Pommern befalde deras erläggande i penningar (s. 181). Man måste visserligen snart upphäfva bestämmelsen derom, men bördorna voro tunga, alldenstund de utomordentliga gärderna voro många och frälsemännen och kyrkan alltid ifrade för att fritaga sina bönder äfven från dessa afgifter.

[1] Jfr i öfrigt s. 148 o. f., 181 o. f., 274, 304, 328, 330, 355, 415 o. s. v.

Regeringens ombud i landsorten voro fogdarne på slotten, som förvaltade dem och länen, hade tillsyn öfver befolkningen och uppburo skatterna. Man lade stor vigt vid fästningarnas underhåll, murarna kunde i allmänhet trotsa belägringsartilleriet. Grafvar eller naturliga vattensamlingar omgåfvo murarna, inom hvilka reste sig hufvudtornet eller kärnan och andra bygnader. Som prof på ansenligare fästen förtjena anföras Stockholms, Helsingborgs (fig. 25—28), Visborgs (fig. 183 och 184), Viborgs och Nyslotts eller Olofsborgs (fig. 290), som prof på ett mindre fäste kan tjena Openstens, afbildadt fig. 90 och 91, samt de två gotländska kastalerna fig. 72 och 73 (jfr i öfrigt fig. 92, 256, 270 och 365).

Skjutvapnen hade vunnit ganska mycket insteg, bössor (kanoner), hakebyssor, skerpentiner och »rör» (gevär) ersatte ofta den äldre tidens blidor och armborst[1], och i sammanhang härmed hotades frälsemännens tungt beväpnade ryttarhär med undergång. För öfrigt, när den fosterländska andan gjorde sig gällande hos allmogen, var denna icke hågad att låta frälset spela den främsta rolen vid rikets försvar. Folkhären, hvars skyldighet att hörsamma konungens uppbåd aldrig hade upphäfts, fick mot medeltidens slut en större betydelse än den t. ex. under början af 1300-talet hade haft. Men derjemte kände man allt mer behof af att ega öfvade krigare, och de krigförande lade sig derför vinn om att taga i sin tjenst besoldade skaror, hvilka dock allt för ofta hade ett mycket dåligt rykte om sig. Skyldigheten att underhålla de besoldade skarorna tillkom deras herre. Riddare och väpnare hade att lifnära sig och sina följen. De som uppbådades af allmogen erhöllo lifsförnödenheter af dem som fingo sitta hemma.

Den materiela odlingen.

Näringar. — Handel. — Sjöfart. — Myntväsen. — Stadslifvet. — Bygnadssättet i städerna. — Tyskar i deras styrelse.

Massan af Sveriges befolkning var fortfarande hänvisad till åkerbruket och boskapsskötseln för att lifnära sig. De svenska bergverken[2] hade redan tidigt genom sin rika afkastning visat sig vara af stor betydelse, och särskildt mot medeltidens slut egnade man dem mycken omsorg. Den betydelse man fäste vid bergsbruket antydes deraf, att när den icke privilegierade delen af det svenska folket utförligt omtalas, plägar den kallas »köpstadsmän, bergsmän och meniga allmogen».

Handeln var nästan uteslutande förbehållen städerna, och dessa hade icke alla enahanda rättigheter; icke alla svenska städer voro t. ex. berättigade att drifva handel på utlandet. Men den svenska handeln var ännu mera passiv än aktiv: man var ytterligt beroende af hansestäderna och deras tillförsel. Den vinning hansan hemtade från norden var stor, i synnerhet som de mäktiga städerna icke nöjde sig med den vinst handeln gaf dem, utan till-

[1] En kastmaskin (blida), fig. 37, en stenbössa, fig. 111, en lodbössa, fig. 112.

[2] Om bergslagen och grufvorna se den geografiska öfversigten s. 115—129.

tvingade sig äfven hvarjehanda förmåner. Så egde de tyska städerna nästan fullständigt i sitt våld den indrägtiga sillfångsten vid Skanör och Falsterbo. Med berömlig skarpsynthet insåg mer än en af de danska konungarne vådorna af hansans makt och sökte ett stöd mot denna dels i uppmuntrandet af holländarnes handel, dels i skapandet af en dansk sjömakt, hvars styrka mången gång Sverige fick till sin olycka erfara. Från svensk sida kunde i detta afseende icke mycket göras. Under den fortgående fejden med Danmark måste vårt land söka bistånd af hansan, icke blott för att få hjelp af dennas sjömakt, utan rent af för att kunna existera. Först efter medeltidens slut förmådde Sverige göra sin handel fri. I öfrigt voro svenskarne vana vid sjön. Som landsvägarna icke voro synnerligen goda, der sådana funnos, färdades man så mycket man kunde till sjös, och i mån-

385. Gafveln af Axel Brahes hus i Ystad.

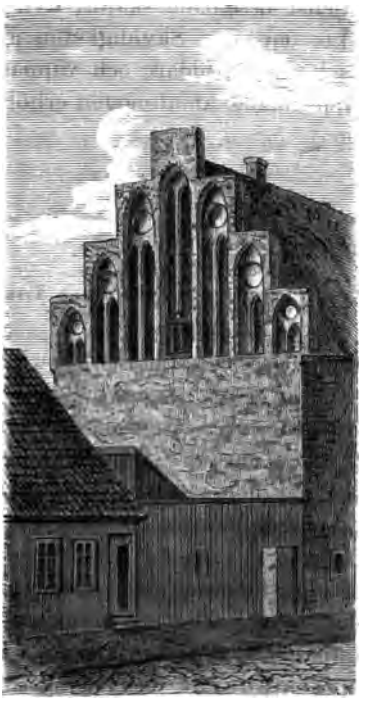

386. Rådhuset i Landskrona, gafveln.

387. Peterskyrkan i Ystad, högkoret.

gen rik mans bouppteckning förekommer en jakt eller flere. Äfven lade sig de stora herrarne på köpenskap; yrket var i oroliga tider förbundet

388. Mariakyrkan i Ystad.

med mycken osäkerhet, och förlusten af skepp spelade icke sällan en vigtig rol, när det vägde mellan krig och fred. Skepp äro afbildade fig. 36 och 226.

Det gamla svenska myntsystemet, grundadt på vigtsystemet och bibehållande dess namn, fortfor att användas: marken delades i åtta ören, öret i tre örtugar, örtugen (i Sverige) i åtta penningar. Allt sedan konung Albrekts tid präglades jemte penningar (brakteater) örtugsmynt och under riks-

389. Båstads kyrka i Skåne.

föreståndarnes tid äfven halförtugar. Silfverhalten blef allt sämre, hvadan man nästan alltid fann sig föranlåten att vid köpafhandlingar sätta ut, huru pass godt silfvermyntet var, genom att jemföra penningmarkerna med marken lödigt silfver eller med något utländskt mynt, som hade kurs öfver snart sagdt hela Europa. Mot slutet af 1300- och början af 1400-talet åtnjöt den engelska rosenobeln (då räknad lika med fyra svenska penningmarker) ett stort anseende, senare finner man ofta omtalade främmande (rheinska, arnhemska, ungarska och så vidare) gyllen, af hvilka en länge var jemngod med 2 mark penningar. I södra Sverige var mycket danskt mynt i omlopp, i östra Götaland begagnades ofta de dåliga gutniska mynten[1]. Sämst af alla myntsorter voro de klippingar som konung Kristiern II lät prägla och med sina härar införa i Sverige; de voro ett slags nödmynt och bestodo nästan uteslutande af koppar[2]. För öfrigt användes ända till medeltidens slut ett omedelbart varubyte, i det man betalade med kreatur, ladugårdens eller väfstolens alster och så vidare. Uti det föregående äro flere summor äfven angifna i nutidens mynt. Dessa beräkningar äro dock allenast för början af detta tidskede fullt tillförlitliga, alldenstund man blott för denna tid eger noggranna undersökningar[3] angående silfrets dåvarande värde i förhållande till det nutida.

390. Skeninge kyrka, koret.

Den i det föregående (s. 368 o. f.) meddelade skildringen af Stockholm under medeltiden må tjena som en antydan om stadslifvet annorstädes i vårt land vid denna

[1] Enligt det gutniska systemet räknades 16 penningar på örtugen. Konung Magnus Eriksons mynt fig. 9—14; en penning (brakteat) fig. 96; svenska örtugar och halförtugar fig. 93—95, 97, 144—148, 202—204, 230—236, 249—251, 273, 274, 324—332, 339, 340, 350, 369, 370; Sten Sture den yngres s. k. riksdaler fig. 371; gutniska mynt fig. 43 och 44; danska mynt fig. 205, 252 och 341; lübsk hvit penning (skilling) fig. 98; preussiska ordens mynt fig. 47; brabantskt mynt fig. 46; engelsk sterling fig. 45; engelsk rosenobel fig. 124; tysk gyllen fig. 140.

[2] Gustaf I lät till en början slå lika dåliga klippingar som konung Kristiern samt med liknande prägel. Jfr i Sveriges historia tredje delen, fig. 17, en bild af en Gustafs hedemoraklipping.

[3] Utförda af doktor O. Montelius. — Enligt 1449 års myntordning var örtugen lika med 17,2 öre i vårt mynt, enligt 1478 och 1513 års myntordning 12,1 öre, men silfrets värde var då icke

tid med dess starkt utpräglade skråväsen och dess noggrant bestämda sociala förhållanden[1]. I mängen af våra städer ser man ännu åldriga hus med den på fönster och grunda nischer rika gafveln vänd åt gatan (fig. 285, 364, 385). Framför de enskildes boningar utmärkte sig det för hela borgerskapet gemensamma rådhuset (fig. 386), men ännu större prydlighet gaf man åt städernas kyrkor, hvilka i allmänhet äro uppförda af tegel. Deras arkitektoniska utstyrsel är i följd deraf icke mycket rik, men måtten äro större än landskyrkornas, så snart staden egde någon betydenhet. Kyrkor från medeltidens slut finnas, för att några exempel må anföras, i Enköping, en korskyrka från år 1489, Söderköping, Skeninge (fig. 390), hvilken kyrkas inre ser kalt ut, sedan de fordom med målningar prydda murytorna blifvit hvitlimmade, Ystad (fig. 387, 388), Malmö, hvars hufvudkyrka (fig. 348) är bygd efter samma mönster som de nordtyska hansestädernas, den forna staden Båstad (fig. 389) och så vidare. I mindre städer såsom i Torshälla (fig. 391) voro kyrkorna föga ansenligare än på landsbygden.

391. Torshälla kyrka.

I den fosterländska kampen för häfdandet af Sveriges frihet och sjelfständighet togo städerna, framför allt Stockholm, en väsentlig del. Det tyska elementets utestängande från delaktighet i stadens styrelse var på en gång en frukt af det fosterländska sinnelaget och en källa till den fortgående utvecklingen.

detsamma som nu. Det återstår ännu att för den senare medeltiden bestämma detta, förnämligast genom sammanställningar af den tidens och vår tids pris på de vigtigaste nödvändighetsvarorna och af arbetslönernas belopp.

[1] Stadsmurar äro afbildade fig. 35, 185 (Visby) och 345 (Kalmar).

Den andliga odlingen.

Kyrkan. — Helgondyrkan. — Fromma stiftelser. — Kloster. — Upsala högskola. — Literär verksamhet. — Språket. — Bildande konst.

Det rika och varma lif inom kyrkans område, som erhöll sin förnämsta uppenbarelse i den heliga Birgittas uppträdande och lära, saknar motstycken under medeltidens senaste skiften; man lyfte sig då ej längre till något stort och utomordentligt, utan gick stilla och lugnt fram på de vanliga, en gång angifna vägarna. Åt det arbete, som på detta sätt fortgår och som onekligen,

392. Råda kyrkas inre, Vermland.

fastän långsamt, bringar de kyrkliga förhållandena framåt, få vi visserligen icke vägra vårt erkännande, om vi än icke kunna undertrycka en förvåning, att inemot den tid, då reformatoriska rörelser bröto ut än här än der i verlden, varsna vi så godt som inga tecken till ett nytt uppspirande lif inom vårt land, förrän de reformatoriska sträfvandena från Tyskland trängt in i Sverige och der vunno fotfäste. Icke ens den aflatshandel som så oblygt drefs i landet mot tidhvarfvets slut synes hafva väckt någon ovilja.

Det fosterländska sinnet visade sig inom det kyrkliga området uti den sig ofta och länge uppenbarade benägenheten att rikta den svenska kyrkan med egna helgon. Till de kanonisationer och skrinläggningar som i det före-

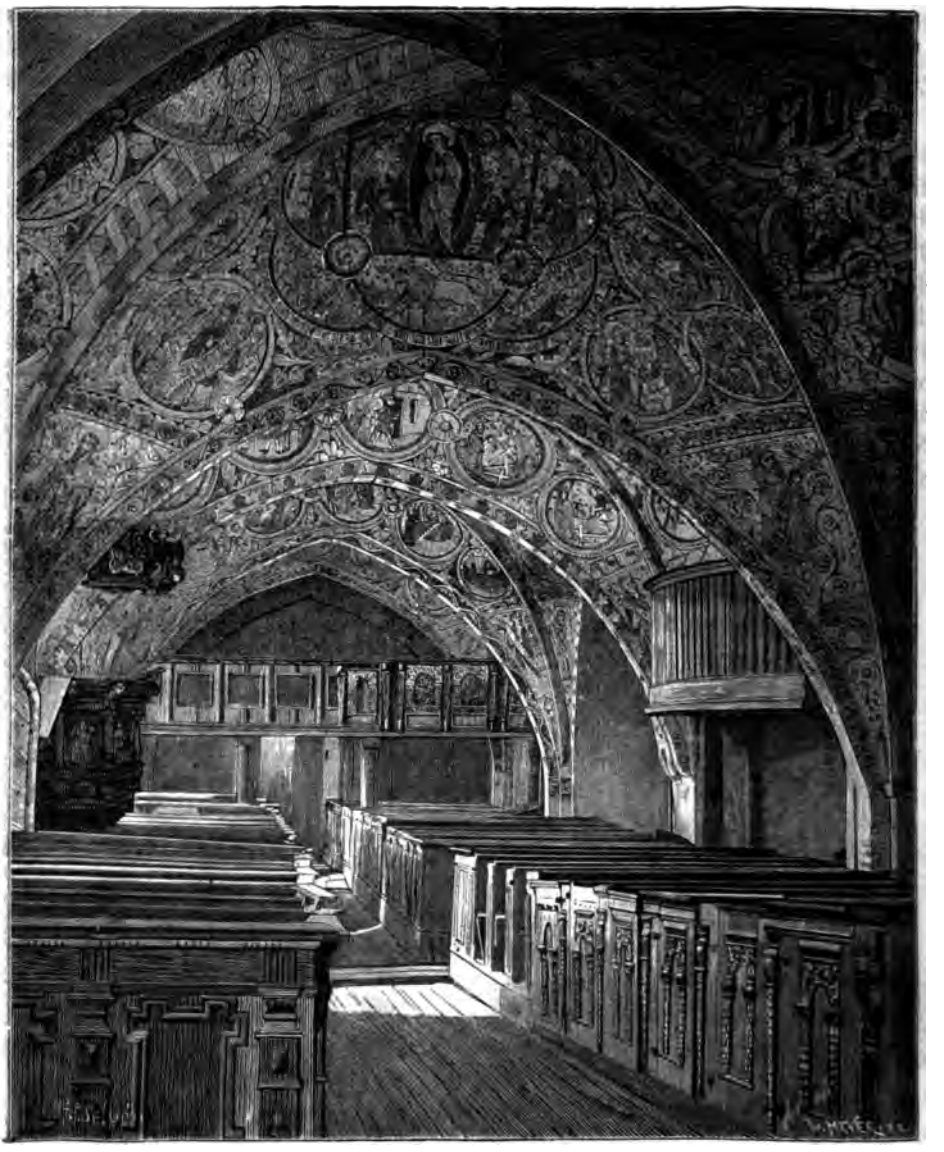

393. Risinge kyrka med målade hvalf, i Östergötland.

gående omtalats (s. 84, 88, 158—160, 209, 397) få vi lägga åbobiskopen Hemmings år 1513 (hans skrin fig. 394) och linköpingsbiskopen Nils Hermanssons år 1520. Allmänhetens fromma sinnelag uppenbarade sig i en mängd

gåfvor och andliga stiftelser. Kyrkorna pryddes med målningar och snidade bilder, med heliga kärl, ljusstakar, mässkläder med mera[1]. Åt hospital och kloster egnade man fortfarande sin omvårdnad.

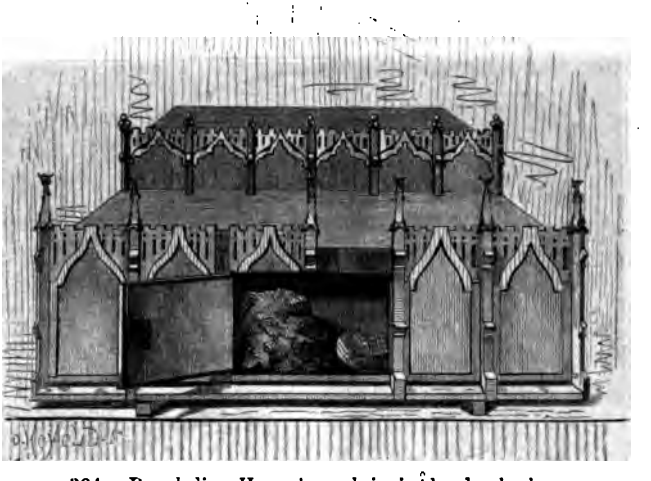

394. Den helige Hemmings skrin i Åbo domkyrka.

Vadstena kloster[2] **blomstrade ännu under fru Anna Fickesdotter Bülows ledning (1501—1519). Förbindelser underhöllos med ordens andra kloster, hvilka ofta vände sig till Vadstena med begäran om råd och hjelp; så gjorde t. ex. Nådendals kloster,** när år 1509 en farsot hade bortryckt icke mindre än 35 af klosterfolket.

395. Dopfunt i den helige Nikolaus' kyrka i Stockholm.

396. Kalk från Burlöfs kyrka i Skåne.

Lärda idrotter voro fortfarande omhuldade i fru Birgittas stiftelse, böcker

[1] En kalk är afbildad fig. 396, en paten fig. 398, 399, ett sakramentshus, ett rikt orneradt skåp, i hvilket de heliga kärlen insattes, fig. 397, en ringklocka fig. 400. I det föregående äro afbildade en relikgömma (fig. 86), ett krucifix (fig. 245), en mässhake (fig. 314).

[2] Om Vadstena klosters tidigare öden se i det föregående s. 89 o. f., 158—170 o. s. v.

afskrefvos flitigt och man egnade sig åt vetenskapliga studier. Föreläsningar höllos vid Upsala högskola omkring 1508—1509 af vadstenabrodern magister Peter astronomen, som förfärdigade för domkyrkans räkning ett dyrbart ur, hvilket ty värr gick förloradt vid 1702 års brand; och den gotländske studenten Olaus Johannis (Olof Johansson), som genom sina anteckningar från föreläsningarna åren 1477—1486 ger oss en föreställning om det vetenskapliga lifvet vid den svenska högskolan, trädde år 1506 in i Vadstena kloster. Allt sedan 1499 hörde till detta kloster den för sin mångsidiga lärdom fräjdade Petrus Magni (Peder Månsson), som i många år skötte den heliga Birgittas hus i Roma och som efter reformationen blef biskop i Vesterås. Från Roma skref han år 1518 till abbedissan fru Anna: »I år har en doktor i Wittenberg skrifvit och vida utspridt många satser mot aflat, och hade påfven honom, brände han honom; en annan doktor här i Roma skref ett svar, på påfvens befallning, men då han ville lösa knuten, drog han i stället hop den; jag har läst huru aflat först började och är en löslig grund, men bättring det är den tryggaste vägen, det vill jag dö uppå.»

397. Sakramentskåp i Linköpings domkyrka.

Så länge erkebiskop Jakob förestod erkestiftet, blomstrade det genom honom grundade universitetet (s. 399), hvarest föreläsningar höllos i teologi, filosofi, naturkunnighet m. m. Vårt tidhvarfs literatur visar icke synnerligen stora skiftningar. Konung Magnus Erikssons samtida tyckte om de vid århundradets början med den svenska literaturen införlifvade romantiska berättelserna, hvilka röra sig fullständigt inom sägnens område med allt för liten uppmärksamhet för de verkliga förhållandena. Att tycket för dessa i vår tids smak temligen underhaltiga alster fortlefde, visas tillräckligt af de många senare afskrifter som ännu finnas i behåll. Af vida högre värde i poetiskt hänseende äro visorna som sjöngos af folket, vare sig de voro af kända eller okända författare; några äro förut omtalade s. 94, 95 o. f., 210, 213, 234, 251, 305 o. f., 314, 367. Den vigtigaste grenen af tidhvarfvets literatur är utan fråga den historiska, med den verkligen förtjenstfulla karlskrönikan och dennas svagare fortsättningar samt magister Ericus Olai's krönika;

vigtigast för studiet af tidens tänkesätt och allmänna ståndpunkt i hänseende

398, 399. Paten i Linköpings domkyrka, öfre och undre sidan[1].

till bildning och de literära företeelserna äro utan fråga den heliga Birgittas skrifter. Författarverksamheten var i allmänhet i aftagande mot medeltidens slut, men man märker, att vanan och färdigheten att skrifva blifvit

400. Klocka från Nydala kloster i Småland[2].

[1] Inskrift i patenens öfre sida: beder vel for her Neils Tvrs[o]ns siel af Krakarum sum vart ridder po te helge graf och gud miskon sik over; å undre sidan: help sancta Anna seilf triddie denk evich amen (hjelp, heliga Anna, sjelf tredje, tänk evigt [på mig] amen).

[2] Anno domini m°cd°lxxi° erat combustum monasterium et campana sub regimine fratris Johannis abbatis (År 1471 brunno klostret och klockan under abboten broder Johannes' styrelse).

större. Från riksföreståndarnes tid ega vi i behåll en mängd enskilda bref, som låta oss få en ganska god insigt i tidens dagliga lif och rådande förhållanden. Begäret att genom tryck göra literära arbeten tillgängliga för en större myckenhet var i växande. Man anlitade främmande länders boktryckare, och under herr Svante Nilssons tid anlades ett tryckeri i Upsala. Under tidhvarfvets 170 år undergick språket icke obetydliga förändringar, allesamman gående ut på en upplösning af de forntida stränga grammatikaliska formerna; i 1400-talets handskrifter (fig. 206) finner man med afseende på dem det brokigaste virrvarr. Beröringen med utlandet gjorde härvid sitt till; genom det tyska elementets betydelse i städerna och genom den ständiga beröringen med Tysklands städer måste plattyskan, som till en tid var de belefvades språk i Sveriges städer, utöfva någon inverkan på svenskan, liksom under unionstiden den ständiga beröringen med danskar. Det är redan omtaladt sid. 164, att den birgittinska literaturen visar en blandning af de tre nordiska språkens former.

401. Sorunda kyrka i Södermanland.

En rikare skörd än literaturen bjuder oss konsten. Den gotiska stilen, annorstädes utvecklad, blef till Sverige införd och aflöste här öfvergångsstilen; gotikens blomstring infaller i vårt land under den förra hälften af 1300-talet, det vill säga tillhör en tid, som icke faller inom området för denna del af Sveriges historia. Men under hela det skede som här blifvit behandladt fortlefva gotikens traditioner, och de blifva icke undanträngda af renässansens smak förrän ungefär ett tiotal af år hade förflutit af konung Gustafs regering[1].

[1] I det föregående äro följande bilder af gotiska bygnader intagna: Upsala domkyrka fig. 154, 155, 238, Linköpings domkyrka fig. 156—158, 299, 300, Vesterås domkyrka fig. 313, Strengnäs domkyrka fig. 308, Vexiö domkyrka fig. 362, Åbo domkyrka fig. 166; klosterkyrkor och klosterbygnader i Vadstena fig. 134—138, i Stockholm fig. 255, 279, 280, i Visby fig. 70, 71 och 159, i Lund fig. 220, vid Reval fig. 130, Maribo fig. 131 och Mariager fig. 132; stads- och landskyr-

de små landskyrkorna, bygda ibland af trä, men vida oftare af sten, grå-

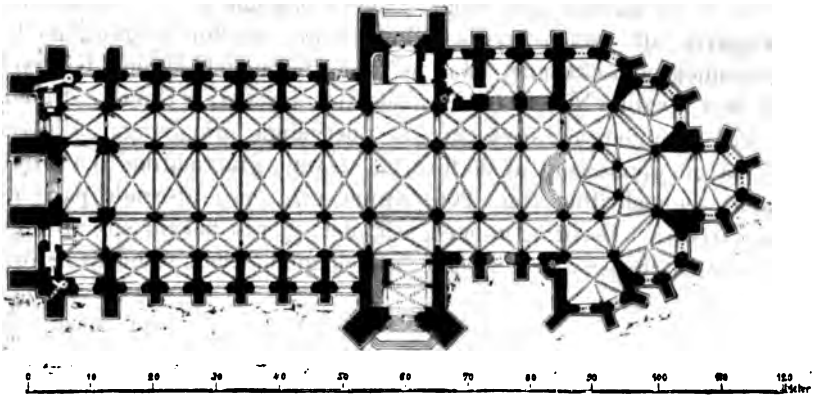

402. Plan af Upsala domkyrka.

n eller, om traktens naturbeskaffenhet gjorde det
jligt, af kalk- eller sandsten, måste man, såsom
lan blifvit nämdt, vidtaga hvarjehanda förbättrin-
, nya hvalf behöfde inslås och så vidare. Äfven
etog man stundom ombygnader, koren utvidgades
e sällan och fingo då mången gång samma bredd
n långhuset, samma eller större höjd (fig. 41).
and bygde man äfven nya gråstenskyrkor, hos
lka man utvändigt icke kan se någon skilnad mel-
kor och långhus.

De stora kyrkorna, biskopskyrkorna, hade
an före det femtonde århundradets utgång eller
cket snart derefter blifvit fullbordade, utom Lunds,
d hvilken hvarjehanda förändringar gjordes under
ebiskop Birger Gunnarssons tid. I Linköping vitnar
inemot år 1500 bygda koret om en fullt utbildad,
u ren och ädel gotik (fig. 299 och 403). Mälarland-
pens stiftskyrkor äro, såsom bygda af tegel, mycket
elt hållna. Huru en sådan stor kyrka var anlagd,
ar fig. 402, en plan af Upsala domkyrka. Hon anla-
redan under konung Valdemars regering, sedan
stånd till flyttning af erkebiskopens säte blifvit af
ven gifvet, och leddes bygnaden sedan år 1287 af

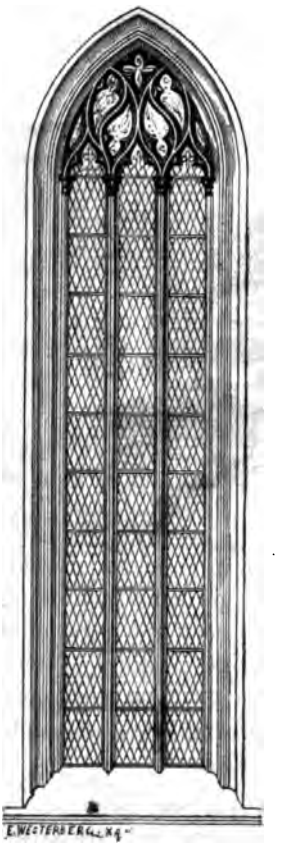

403. Ett fönster i koret af Linköpings domkyrka.

a i Helsingborg fig. 29, 30, Falsterbo fig. 104, Skanör fig. 105, mstad fig. 268, 269, vid Knutby fig. 271, i Arboga fig. 277, i mö fig. 348; borgerliga bygnader fig. 211 och 285. — Kyrkor från gare perioder äro afbildade fig. 39, 40 (Stånga), 41 (Garde), 73 bro), 79 (Alvastra), 175 (Örebro), 221 (Vä), 223 och 224 (Åhus), (Aspö, sjelfva kyrkan). Jfr i öfrigt första delen af detta verk.

fransmannen Etienne de Bonneuil i öfverensstämmelse, synes det, med den normandiska bygnadsstilen. Långhuset är treskeppigt, och begränsas dessutom sidoskeppen af en fortlöpande rad af kapell. Koret är temligen långsträckt och omslutes af en gång, som motsvarar sidoskeppen. I öster ligga fem kapell, af hvilka det mellersta, helgadt Vår fru, skjuter långt utom de öfriga. På norra sidan funnos som fortsättning af kapellkransen samlingsrum för presterskapet och sakristia. Den motsvarande delen af södra sidan saknade all utbygnad.

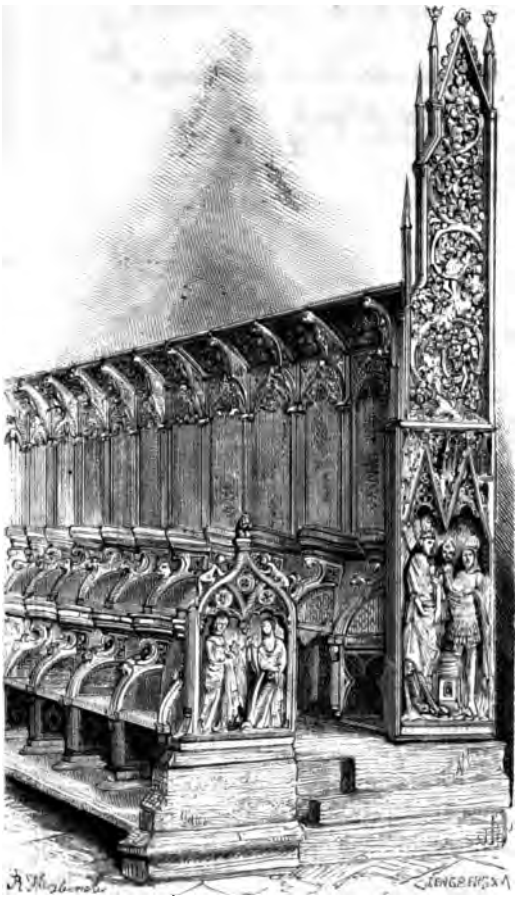

404. Korstolarna i Lunds domkyrka.

Under gotikens tid rönte den svenska bildhuggar- och målarkonsten ett starkt inflytande från norra Tyskland; i de städer i hvilka man hemtade sina vigtigaste varor beställde man äfven sina konstverk eller sökte der förebilder. Prof på denna väsentligen tyska konst äro i det föregående flerstädes gifna[1]. Under början af 1500-talet träder deremot den svenska konsten i beröring med den flandriska och får derigenom en ny karakter, hvilken vi finna i många altarskåp, så väl hos de snidade bilderna som hos de målade. Till denna flandriska grupp hör det altarskåp, som herr Sten Sture den yngre och fru Kristina skänkte till Vesterås domkyrka och af hvilket en framställning här meddelats fig. 367, 368, 406. Prof på de flandriska målar- och bild-

[1] Följande prof på bildhuggarkonst äro i det föregående gifna: bild af den heliga Birgitta (fig. 81), korstolsgafvel (fig. 151), korstolar (fig. 322 och 404), Jösse Eriksson (fig. 152), krucifix (fig. 245), konung Karl Knutsson (fig. 246), korsfästelsen (fig. 275), uppståndelsen (fig. 261); den helige Göran (fig. 283), biskop Otto Svinhufvuds vapen (fig. 347). Till denna konstart hafva vi i öfrigt att räkna de många sigillen, med deras ofta ganska höga relief. — Följande prof på målarkonstens alster (af den tyska skolan) äro gifna: målningar i trä från altarskåpet i Kumla kyrka i Nerike (fig. 84 och 315) och i Österåker (fig. 276), vägg- och hvalfmålningar i kyrkorna i Tolfta (fig. 85), Ösmo (fig. 160, 226, 239—244), Floda (fig. 237) och Kumla i Vestmanland (fig. 281, 316 och 317). Till denna konstart hafva vi äfven att hänföra de många grafstenarna med deras graverade bilder, gravyrerna å kopparplåtarna till biskop Henriks grafvård (fig. 164, 165) samt det målade fönstret från Lye (fig. 42).

huggarkonsterna lemna fig. 309 och 320, som återgifva delar af det i Bruxelles utförda altarskåp som förvaras i Strengnäs domkyrka.

De senaste alstren af dessa två konster, vare sig de vitna om tyskt eller flandriskt inflytande, förråda, att gotiken redan hade förlorat den regelbundenhet som utmärker den under dess bästa skede. Den tid var kommen, då den gamla konstriktningen ej längre kunde hålla sig. Väg var dermed banad för renässansens inträde i Sverige.

405. Från brunnskaret i Lunds domkyrka[1].

Lefnadssätt och seder.

Samhällsklassernas inbördes förhållande. — Klädedrägten. — Stormannens hem. — Vapen.

Ehuru mot medeltidens slut allmogen började återvinna en god del af sin tidigare betydelse, fortfor dock söndringen mellan ståndeu. Under det allmogens lif fortgick på gammalt fäderneärfdt sätt, allenast med den olikhet som kristendomen hade medfört — af den urgamla hedendomen hade dock mycket stannat qvar i seder och åskådningssätt — är det allenast hos de högre uppsatte, som vi hafva att söka det lefnadssätt som för medeltiden är utmärkande.

406. Träsnideri i Vesterås domkyrka från 1516.

Konung Magnus Erikssons regering ansluter sig med afseende

[1] Inskrift: de hungerde lus de bit dat scaep dat is wys, got betther dat schap dar scoruit is dat dar scoruit is vnd sie niet kan klowen, des moghen sich de hungerdge lus wol vrowen. Adam 1514 (den hungriga lusen biter fåret, det är visst. Gud hjelpe fåret som är skabbigt och icke kan klå sig, deröfver månde den hungriga lusen fröjda sig). Med Adam menas Adam van Duren, kyrkans byggmästare i början af 1500-talet.

på lefnadssätt och sed till den närmast föregående tiden. Under Albrekt, i följd af de täta förbindelserna med Tyskland, infördes nya mod. Då för-

407. Fotstycket af biskop Otto Svinhufvuds altarskåp i Vesterås domkyrka (relief i sten).

svunno de ålderdomliga kläderna och ersattes för männen af den korta jackan med det långt ned sittande bältet, som ej längre gjorde någon nytta, utan blott användes som en prydnad, för qvinnorna med det korta och snäfva lifvet, med vida ärmar och en sid, i rika veck fallande kjortel. Både män och qvinnor började mot slutet af 1400-talet öfver axlarna, männen dessutom vid låren, göra kläderna pösiga och försedda med uppskärningar, likaledes i öfverensstämmelse med utländsk sed, och qvinnornas klädningar blefvo vid samma tid långa och släpande (jfr fig. 283 och 292). De färger man använde voro lysande, erbjudande skarpa kontraster[1].

408. Glimmingehus i Skåne.

Man bygde sig fasta borgar. Sofrummen voro små, omslutna af tjocka murar, i hvilka djupa fönsternischer, afstängda från rummet, när man så ville, med nedhängande draperier, erbjödo angenäma sittplatser (fig. 411. Viks hus i Upland, fig. 408, 409, från Glimmingehus i Skåne)[2]. I den stora salen samlades man

[1] Den kungliga drägten ses fig. 246 och 291 samt å de många kungliga sigillen; biskopsdrägten fig. 163, 164, 298, 312 samt å många sigill; en biskopsmössa fig. 253; en diakons (lägre prest) drägt fig. 286; en vadstenanunna fig. 87; en pilgrim fig. 78. Den nya manliga drägten med kort jacka ses fig. 116, 117, 152, 276; den qvinliga drägten fig. 275, 292, 368; enkedrägten med de fig. 81, 84; den nymodiga drägt som infördes mot slutet af 1400-talet fig. 283, 334, 372, 375—38. Bonddrägten är afbildad fig. 3—6 och 319, smycken fig. 48—68, ett par tofflor fig. 310 och 311.

[2] Jfr i öfrigt Bergqvara hus fig. 265 och Ekesjö hofgård fig. 343. Mindre bostäder och hu

till festlig glädje, till dans och till måltider[1], vid hvilka man åt rikligen och drack ännu mera, under det pipare spelade och lekare[2] utförde sina dansar och upptåg. Utom hus lockade jagten de manliga medlemmarne, och derjemte de krigiska öfningarna, tornej och dylikt[3].

Den vexling i drägten som inträdde under 1300-talets senaste fjerdedel sträckte sig äfven till vapnen. Den gamla af jernringar sammansatta brynjan krympte i hop till en lifbeklädnad, under det bröst och rygg, ben och armar betäcktes af stålplåtar. De forna slutna hjelmarna ersattes af en skålformig hatt, den så kallade saladen, och hakan skyddades af en särskild stålbeklädnad. Med stål bekläddes ock hästens bröst, för att skyddas mot fiendens anfall. Denna rustning var lysande och fast, men ett värn allenast mot medeltidens vapen, svärd, spjut och pilar. Mot skjutgevären dugde icke

409. Borgstugan i Glimmingehus.

riddarrustningarna. Ju större betydelse krutet fick, desto hastigare utdömdes stålbeklädnaden, och man hemtade från utlandet nya mod[4].

Så visar det sig inom alla områden, huru medeltidens seder och åskådningssätt förlorade sin användbarhet och undergräfdes. Men nu, som alltid annars

äro biskopshuset i Vadstena fig. 303—305 samt Mårten Skinnares hus derstädes (fig. 384); en fatbur (förrådshus) visar fig. 267. Prof på bohag lemnar fig. 139. Lås äro afbildade fig. 171 och 172.

[1] Två dryckeskärl äro afbildade fig. 289 och 351, två skedar fig. 69, 126, 127.

[2] En lekare i narrdrägt förekommer å korsfästelsebilden fig. 275.

[3] Jagtscener förekomma fig. 215 och 296, tornej fig. 297 och 375.

[4] De rikaste exempel på ridderlig drägt lemna bilden af den helige Göran fig. 283, samt konung Kristiern II:s tornejrustning och hjelm, fig. 358 och 359; andra bilder förekomma fig. 160, 176, 237, 258, 281, 296, 297, 315, 342, 367; en väpnare fig. 113, bågskytt fig. 115, uppbådade bönder fig. 1 och 2. Å de nyss anförda krigar- och stridsbilderna ses de olika vapnen; tilläggas må: sköldar fig. 114, 282 och 323, armborst fig. 118 och 281, rör fig. 281, sporre fig. 169; böndernes vapen: pilen fig. 170, yxan och bågen fig. 178, klubban fig. 237 och 319 och yxan fig. 319.

när i verldshistorien ett tidhvarf skrifvit sin egen dödsdom, var en ny anda med nya utvecklingsformer redo att göra sig gällande och att herska, med användande af det arf som den föregående tiden hade lemnat efter sig. Nu som tillförne i Sveriges medeltidshistoria hade det nya begynt att utveckla sig i främmande land, men nu som förut upptogs det nya i Sverige icke som ett län allenast, utan det omändrades och utbildades i enlighet med de inhemska förhållandena, så att det blef en verklig svensk egendom. Att så skedde var i väsentlig mån konung Gustafs förtjenst. Han var det som bragte till full verklighet hvad Magnus Eriksson synes hafva anat, hvad Engelbrekt begynt och Sturarne fortsatt. — Så se vi, att den nya tiden

410. Ingången till Glimmingehus.

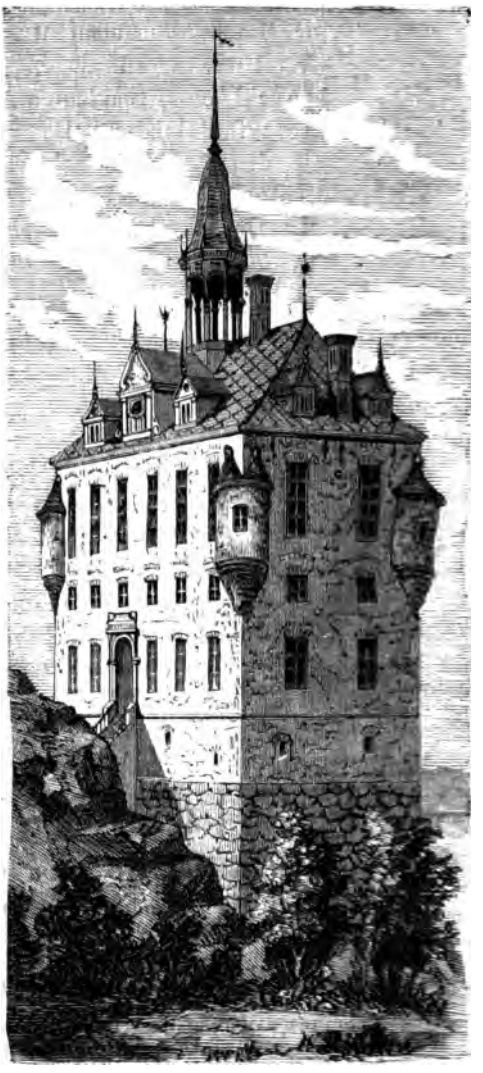

411. Viks hus i Upland.
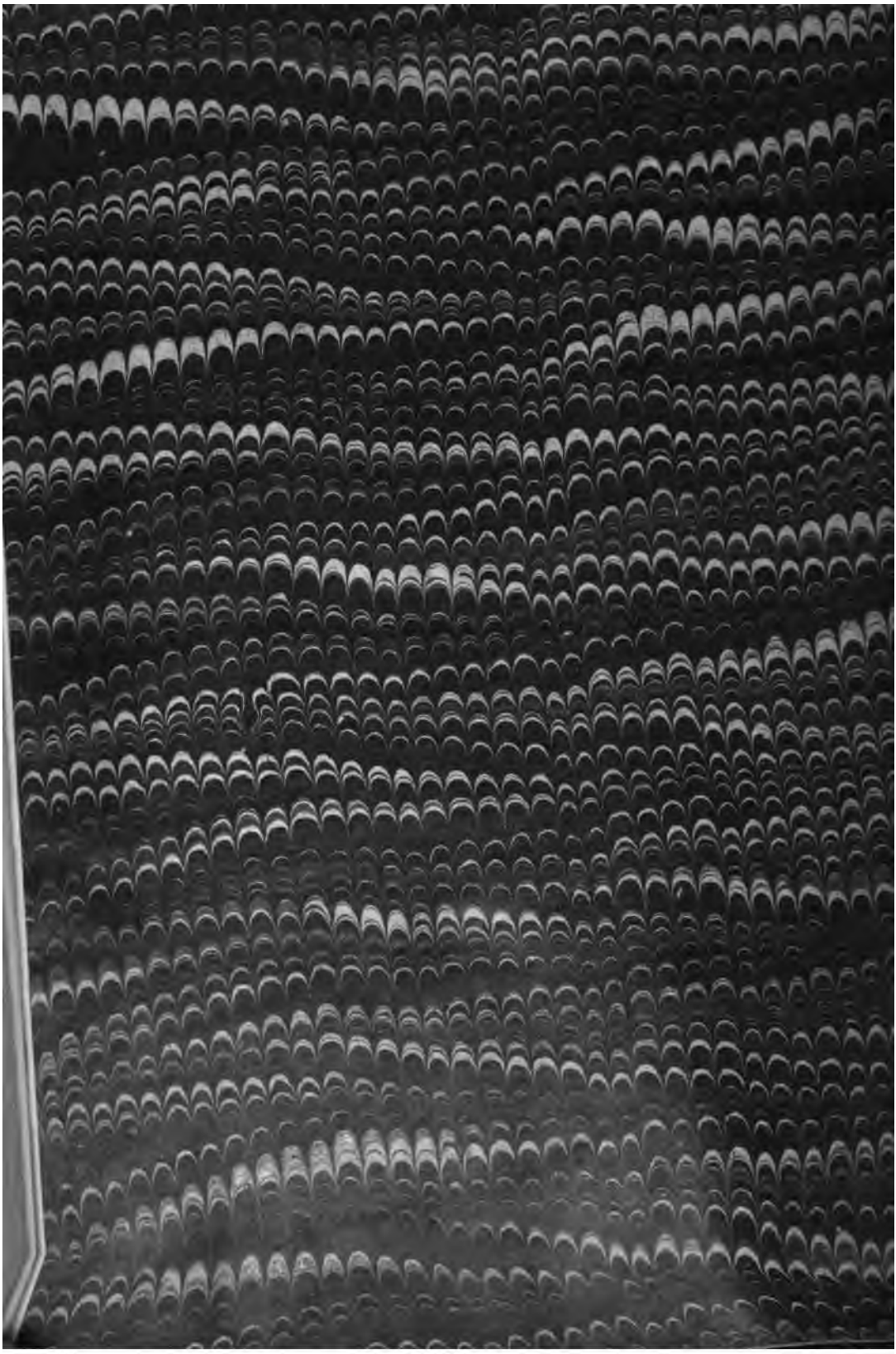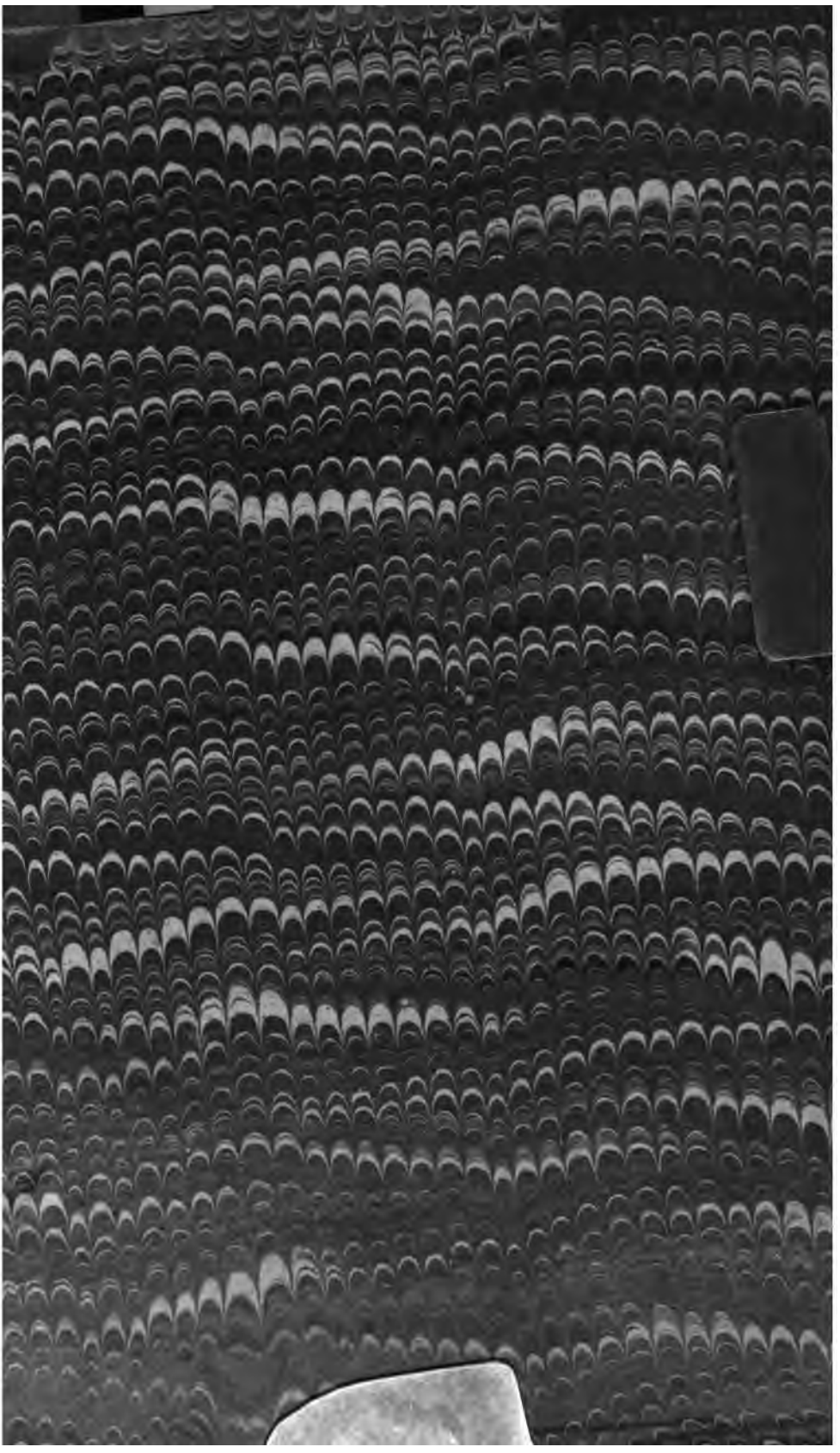
icke var en alldeles främmande tid, den klädde allenast det gamla i en ny drägt och gaf det en ny kraft, som snart skulle lyfta Sverige från dess afskilda plats i en vrå af Europa och göra det till en af verldsmakterna.